ДЖЕК ЛОНДОН

LITERARY
PUBLISHING
HOUSE
DNIPRO
KIEV — 1969

ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
КИЇВ — 1969

JACK LONDON

WORKS IN TWELVE VOLUMES

VOLUME THREE

THE SEA-WOLF
THE GAME
WHITE FANG

TRANSLATION INTO UKRAINIAN

ДЖЕК ЛОНДОН

ТВОРИ У ДВАНАДЦЯТИ ТОМАХ

ТОМ ТРЕТІЙ

МОРСЬКИЙ ВОВК
ГРА
БІЛОЗУБ

ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ

И(Амер)
Л76

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Дмитро Затонський, Віталій Коротич,
Микола Лукаш, Василь Мисик,
Тетяна Якимович.

7—3—4
Інф. лист—68М

МОРСЬКИЙ ВОВК

Роман

РОЗДІЛ І

Я не знаю, з чого почати. Іноді жартома я думаю, що в усьому винний Чарлі Ферасет. У нього була дача в Міл-Велі, під горою Томалпайс. Жив він там лише взимку, коли приїздив туди відпочити й почитати на дозвіллі Ніцше та Шопенгауера. Коли наставало літо, він знову повертався до міста, щоб працювати не покладаючи рук у духоті й пилюці. Я мав звичку відвідувати його щосуботи після полудня й залишатися в нього до понеділка. Коли б у мене не було цієї звички, я б не опинився того пам'ятного січневого понеділка в бухті Сан-Франціско.

Не можна сказати, що судно, на якому я плив, було ненадійне: «Мартінес» робив лише четвертий чи п'ятий рейс на переправі між Саусаліто та Сан-Франціско. Справа не в цьому. Небезпека крилася в густому тумані, що навис над бухтою, хоч мене, людину суходолу, він мало лякав. Справді, я пригадую, як спокійно я вмостився на палубі, просто під стерновою рубкою, і таємничість сірого туману опанувала мою уяву. Віяв свіжий бриз, і я довгенько був самотній серед вогкої півтемряви,— хоч і не зовсім, правда, бо неясно відчував присутність стерничого чи ще когось, чи не капітана, у скляній будці в мене над головою. Пригадую, я сидів і розважав про вигоди розподілу праці: мені не потрібно вивчати тумани, вітри, припливи та відпливи і взагалі мореплавство, аби відвідати свого приятеля, що живе по той бік затоки. Як це добре, думав я, що люди мусять спеціалізуватися. Штурман і капітан знаються на своїм ділі, і знання їхні служать багатьом тисячам людей, що так само, як і я, не знають ні моря, ні мореплавства. З другого боку, замість витрачати енергію на вивчення багатьох предметів, я мав можливість зосередити її на вивченні того, чим я цікавлюся, наприклад: яке місце посідає

Едгар По в американській літературі. Між іншим, так називалася моя стаття у свіжому числі журналу «Атлантика». Піднявшись на корабель і проходячи по салону, я задоволено відзначив, що один огрядний добродій читає «Атлантику» якраз на сторінці, де надруковано мою статтю. Знову ж таки, це лише завдяки розподілові праці та спеціальним знанням штурмана й капітана цей огрядний добродій мав змогу читати мою спеціальну статтю про Едгара По, поки його перевозили з Саусаліто до Сан-Франціско.

Якийсь червонолиций чоловік грюкнув дверима салону і загупав ногами по палубі, урвавши мої думки. Я саме обмірковував тему своєї нової статті, яку я хотів назвати «Необхідність свободи. В обороні митця». Червонолиций чоловік зиркнув у бік стернової рубки й повів очима навколо, вдивляючись у туман. Потім прошкандибав по палубі туди й назад (він, либонь, був на протезах) і зупинився біля мене, широко розставивши ноги. На його обличчі сяяла усмішка. Я не помилився, подумавши, що ця людина все своє життя прожила в морі.

— Від такої гидкої погоди люди передчасно сивіють,— сказав він, ледь кивнувши головою в бік стернової рубки.

— А мені здається, тут нема нічого складного,— відповів я.— Це просто, як двічі по два — чотири. Компас показує напрямок, а віддаль і швидкість відомі. Я сказав би, що це звичайнісінька арифметика, та й годі.

— Нічого складного! — перекривив мене чоловік.— Просто, як двічі по два — чотири! Звичайнісінька арифметика!

Тут він якось підтягся, відкинувся назад і зміряв мене поглядом.

— А що ви знаєте про відплив, що рветься тут крізь Золоті Ворота? — запитав або, радше, гримнув він.— Або швидкість течії? А як відносить, га? Ось прислухайтеся. Чуєте? Це дзвонить буй. Ми йдемо просто на нього. О, бачте, міняють курс.

Із туману долинув сумний дзвін. Я помітив, як стерничий хапливо закрутив штурвалом. Щойно бемкання дзвона чулося спереду, а тепер воно долинало вже збоку. Раптом хрипко заревів наш свисток, час від часу чути було й інші свистки, що долітали крізь туман з усіх боків.

— Якийсь пароплав,— сказав червонолиций, показуючи праворуч, звідки було чутно свистки.— А там що? Чуєте? Сурмлять у ріжок. Певно, якась шаланда. Гей, ви там,

на шаланді, не ловіть гав! Так я й знав! Тепер хай попокрутяться!

Невидимий пароплав раз у раз подавав сигнали, і вони перепліталися з тривожними звуками ріжка.

— А тепер вони перемовляються, намагаючись розминутися,— вів далі червонолиций, як свистки раптом затихли.

Його обличчя сяяло й очі блищали від захоплення, коли він перекладав мову ріжків та сирен на звичайні слова.

— Ото сирена пароплава, що йде десь там ліворуч. А чуєте цей — у нього ніби жаба застрягла в горлянці. Здається, це парова шхуна, вона повзе назустріч відпливу.

Враз ми почули пронизливий різкий свист просто попереду і дуже близько від нас. На «Мартінесі» вдарили в гонг. Колеса нашого судна спинились, їхнє ритмічне ляпання по воді завмерло, потім вони знову залопотіли. Пронизливий різкий свист, подібний до сюрчання цвіркуна серед реву великих звірів, почувся крізь туман уже збоку, а скоро й зовсім затих. Я глянув на свого супутника за поясненням.

— Храбруватий катерець,— сказав він.— Я мало вже не хтів, щоб його, чортяку, потопили! Від таких буває велике лихо. А яка з них користь? Сяде в такий катерець якийсь шибеник і преться, наче дідько в пекло, дме в свою свиставку, переганяє інших та гука всьому світові, мовляв, це я йду, я не можу сам поберегтися, то тікайте з дороги! Бо, бачте, він іде! Хіба йому втямки, що таке проста ввічливість!

Мене тішив його нез'ясовний гнів, і поки він, обурений, ходив туди й сюди, я знову поринув у поезію туману. Справді, якоюсь поезією віяло від цієї мли, що не було їй кінця, ані краю. Вона таємниче нависла над землею, що невтомно кружляє в просторі. А люди,— ці світлячки й іскринки, одержимі жадобою діяльності,— мчать на своїх конях із криці й дерева крізь саме серце таємниці, наосліп пробиваючись крізь Невідоме, та вигукують сміливі слова, аби заглушити внутрішній голос страху і непевності.

Голос мого сусіди повернув мене до дійсності. Мені стало смішно: адже я в своєму житті теж борсаюсь наосліп, думаючи, що з розплющеними очима лечу крізь таємницю...

— Еге! Хтось іде назустріч,— сказав він.— Чуєте? Та ще як швидко. І просто на нас! Певно, нас іще не почув. Вітер-бо супротивний.

Міцний бриз віяв нам в обличчя. Я виразно почув свисток трохи попереду й десь ізбоку.

— Пасажирський? — спитав я.

Він кивнув головою.

— А який же ще так летітиме? — і засміявся.— Наші, певно, захвилювалися.

Я глянув угору. Капітан вистромив голову й плечі з рубки й пильно вдивлявся в туман, ніби намагаючись напруженням волі пронизати імлу. Обличчя його було занепокоєне, як і обличчя мого сусіди, що, підступивши до поручнів, утупив очі в бік невидимої небезпеки.

Все сталося неймовірно швидко. Туман розійшовся, наче клином розколений, і перед нами з'явилася прова якогось пароплава з пасмами імли пообіч, немовби то були водорості на пащеці в Левіафана. Я побачив стернову рубку й сивобородого чоловіка, що висунувся з неї по лікті. Він був у синій уніформі і, скільки я можу пригадати, цілком спокійний. За таких обставин спокій — то було жахливо. Цей чоловік, здавалося, слухняно виконував волю невблаганної Долі і незворушно чекав на удар. Він нахилився, спокійно й розважливо повів очима, наче точно визначав місце, куди припаде удар, і не звернув ніякої уваги на те, що наш стерничий, побілівши з люті, закричав: «Що ви наробили?!»

Пригадуючи все це тепер, я переконуюся, що відповідь, власне, була зайва.

— За щось чіпляйтеся, й добре,— сказав мені червонолиций.

Він ураз охолонув і також ніби перейнявся неприродним спокоєм.

— Ви слухайте, як кричатимуть жінки! — сказав він якось сердито, наче йому було не первина зазнавати таких пригод.

Судна зіткнулися раніше, ніж я встиг послухатись його поради. Нас, мабуть, ударило посередині. Я нічого не бачив, чуже судно зникло з очей. «Мартінес» накренився, затріщала обшивка. Мене кинуло лежма на мокру палубу, і я ще й не підхопився, як почув жіночий крик. То був жахливий крик, що холодив душу. Мені стало страшно. Я пригадав, що в салоні багато рятувальних поясів, і кинувся туди, але натовп знавіснілих пасажирів у дверях відкинув мене геть назад. Що трапилося далі, за наступних кілька хвилин, я ніяк не можу пригадати, але добре пам'ятаю, що скидав рятувальні пояси з полиці над головами, а червонолиций

чоловік відразу ж почав надягати їх на жінок, які билися в істериці. Моя пам'ять так виразно і яскраво відбила цю подію, що я бачу її, наче на малюнку. Ось, коли хочете, цей малюнок. Я можу його відтворити навіть і зараз.

Нерівні краї проломини в стіні салону, крізь яку вриваються сірі клубки туману; порожні лави, розкидані речі — клунки, саквояжі, парасольки та пледи,— все покинуте при втечі; огрядний добродій, що читав мою статтю, надяг рятувальний пояс і, ще з журналом у руці, якось нудно й увередливо питає мене, чи є яка небезпека; червонолиций чоловік, що мужньо тупцює на своїх протезах і надягає рятувальні пояси всім, хто до нього підходить; і, нарешті, дикий лемент жінок.

Мої нерви не витримували того жіночого лементу. На мого червонолицого сусіду цей галас, певне, також впливав, бо перед очима мені постає ще одна картина, якої ніколи я не забуду. Огрядний добродій, заховавши журнал у кишеню пальта, цікаво озирається навколо. Безпорадний натовп жінок з блідими перекривленими обличчями, з роззявленими ротами лементує, наче хор пропащих душ; мій сусіда, аж посинілий від люті, руки піднявши догори, в позі громовержця, кричить:

— Цитьте! Заткніть пельки!

Я пригадую, що від того видовища я зненацька зареготав, але за хвилину сам уже був мало не в істериці. Бо це ж були жінки мого кола, вони нагадували мені мою матір і сестер, вони боялися смерті, вони не хотіли вмирати. Я пригадую, що їхній лемент скидався на верещання свиней під різниковим ножем. Мене дуже вразила яскравість аналогії. Ці жінки, здатні до найвищих перечувань, до найніжніших почуттів, стояли, роззявивши роти, й лементували. Вони хотіли жити, але, безпорадні, як щури в пастці, тільки зчиняли лемент.

З жаху я кинувся на палубу. Мені стало зле, замлоїло під грудьми, і я сів на лавку. Невиразно, ніби в тумані, бачив я матросів, що метушились по палубі, чув, як вони кричали, силкуючись поспускати шлюпки. Все було точнісінько, як це пишуть у книжках. Заїдало талі. Все було несправне. Одну шлюпку спустили, не позабивавши чопів; коли жінки й діти посідали в неї, її залило водою і вона перекинулася. Другу шлюпку спустили тільки одним кінцем, другим вона зависла на талях. Її покинули. Чужого пароплава, що спричинивсь до такого лиха, не було видно

й сліду, хоч я чув, як матроси казали, що, безперечно, з того пароплава пошлють шлюпки допомогти нам.

Я зійшов на нижню палубу. «Мартінес» швидко тонув, вода була дуже близько. Багато пасажирів стрибало у воду. Ті, котрі борсались у воді, кричали, щоб їх підняли назад на пароплав. Але ніхто не звертав на них уваги. Зчинився крик, що ми тонемо. Мене теж пойняла загальна паніка, і разом з іншими я й собі скочив за борт. Як я опинився у воді, не пам'ятаю, але враз я зрозумів, чому ті з води так домагалися, щоб їх забрали знов на судно. Вода була холодна, жах яка холодна. Поринувши, я відчув такий гострий біль, наче мене вогнем опекло. Холод брав аж до кісток, немов ти потрапив у крижані обійми смерті. Від болю я розтулив рота й наковтавсь води перше, ніж рятувальний пояс виніс мене на поверхню. В роті було дуже солоно, щось їдке пекло горлянку й легені.

Та найбільше дошкуляв мені холод. Я відчував, що коли й витримаю, то лише кілька хвилин. Навкруг мене борсались у воді люди. Я чув, як вони гукали одне до одного. Чув я також плескіт весел. Певно, чуже судно спустило свої шлюпки. Минала хвилина по хвилині, і мене дивувало, що я ще живий. Ніг я зовсім не відчував. Крижаний холод проймав наскрізь і хапав за серце. Невисокі хвилі з пінявими хребтами раз у раз перекочувалися через мене: вони заливали мені рота, і я захлинався.

Щодалі галас ставав усе невиразніший; я ще почув останні розпачливі крики здалека, і зрозумів, що «Мартінес» пішов на дно. Пізніше — скільки минуло часу, не знаю,— я прийшов до пам'яті й здригнувся з жаху. Я був самотній. Не чути було ні зойків, ні криків, тільки хвилі глухо плескотіли в тумані. Страх у натовпі, де поділяєш спільну долю, не такий жахливий, як страх на самоті, а саме такий страх пойняв мене тепер. Куди несе мене? Червонолиций чоловік казав, що відплив іде через Золоті Ворота. Тоді мене несе до моря. А рятувальний пояс, що мене підтримує? Чи не може він щохвилини розпастися? Я чув, що ці пояси роблять із картону й ситнягу і вони швидко намокають. Плавати я не вмів. І я був один, мене несло серед безкрайого обширу сірої первісної стихії. Мушу сказати, що мене охопило якесь божевілля, я голосно залементував, так само, як лементували жінки, і почав бити по воді задубілими руками.

Не знаю, як довго це тривало, бо потім я втратив притом-

ність, наче запав у неспокійний, тривожний сон. Коли я прокинувся, мені здалося, що минули віки. Я побачив майже над собою прову судна, що виринуло з туману, і троє трикутних вітрил. Вони перекривали одне одне, і вітер надимав їх. Там, де прова корабля розтинала хвилі, клекотіла й пінилася вода; мені видалося, що я саме йому на дорозі. Я спробував закричати, але мені забракло сили. Корабель поминав мене, його прова опустилась на якусь мить, трохи не зачепивши мене, хвилі перекотилися через мою голову. Тоді попри мене пройшов довгий чорний борт судна. Він був так близько, що я міг би торкнутися його руками. Я силкувався до нього дотягтись, я ладен був нігтями вчепитися за дерево, але руки мої були задубілі й безживні. Я ще раз спробував закричати, та марно.

Ось і корма пропливла, западаючи за хвилю. Раптом я вгледів чоловіка за штурвалом; а поруч — іще одного, що спокійно курив сигару. Я бачив дим від його сигари, бачив, як поволі обернув він голову і як його погляд ковзнув по воді в мій бік. Це був байдужий, випадковий погляд — як ото в людини, котрій нема чого робити, а рухатися все одно треба, бо ж вона жива.

Але від цього погляду залежали моє життя чи смерть. Я бачив, як судно вже поглинає туман. Я бачив спину чоловіка, що стояв за штурвалом, і другого, що повільно, дуже повільно повертав голову: його погляд ковзнув по воді до мене. То був погляд людини, що впала в задуму. Чоловік дивився і, певне, нічого не бачив, бо думки його були десь далеко, і я злякався, що він може мене не помітити, навіть і глянувши сюди. Але ось його погляд упав на мене, просто мені в очі. Він таки побачив мене, бо скочив до штурвала, відіпхнув того другого чоловіка і швидко почав крутити колесо, водночас кидаючи якусь команду. Судно видимо звертало вбік, воно майже відразу зникло з очей серед туману.

Я відчував, що втрачаю свідомість, і намагався боротися, скільки сили стане, проти темряви й непритомності, які насувалися на мене. Трохи згодом я почув плескіт весел, усе ближче й ближче, а тоді людський голос. І ось уже зовсім близько хтось роздратовано гукнув:

— Якого біса не озиваєшся?

«Це мені кричать»,— подумав я, але тут в очах мені потемніло, і я провалився в темряву.

РОЗДІЛ II

Мені здалося, що я гойдаюсь у якомусь могутньому космічному ритмі. Повз мене пливли, спалахуючи, блискучі цяточки, розсіяні навколо. Я гадав, що то зірки та вогняні комети заповнюють простір між сонцями, де я лечу. Щоразу, як я в своєму гойданні злітав аж геть угору і мене знову мало кинути в протилежний бік, я чув, як ударяє й гримотить якийсь велетенський гонг. Протягом незмірно довгого часу під тихий шепіт віків я втішався своїм нестримним летом.

Та ось зміна зайшла в моєму сні,— бо це, міркував я, лишень сон. Розмахи мого гойдання все коротшали. Мене кидало з одного краю в другий дражливо швидко. Мені аж дух забивало, так шалено жбурляло мене по небу. Гонг бряжчав усе частіше й грізніше. Щоразу я чекав його в невимовному жасі. Ось мені здалося, що мене тягнуть по шорсткому піску, білому й гарячому від сонця. Це завдавало мені нестерпного болю — неначе шкіра моя пеклася на вогні. Гонг гримотів і дзвенів. Блискучі цяточки спалахували й линули повз мене безкраїм потоком, ніби ціла зоряна система зірвалася в порожнечу. Я відкрив рота, хапаючи повітря, і розплющив очі. Двоє людей навколішках поралися біля мене. Могутній ритм був не що інше, як гойдання корабля на хвилях. Страшний гонг — сковорода, що висіла на стіні. Вона грюкала й брязкала щоразу, коли судно підкидало на хвилі. Розпечений пісок — то просто шорсткі руки людини, що терла мені голі груди. Я скорчився від болю. Піднявши голову, я побачив, що груди в мене червоні й подряпані, шкіра аж пашить, і подекуди на ній виступила кров.

— Досить, Йонсоне,— сказав один з чоловіків.— Хіба ти не бачиш, що трохи не здер з добродія шкіру!

Той, що його названо Йонсоном,— чоловік виразно скандінавського типу,— покинув мене терти й незграбно підвівсь на ноги. Перший, що ото заговорив, був, безперечно, лондонський кокні *. Він мав правильні, майже жіночі риси обличчя. Глянувши на нього, можна було б запевно сказати, що ця людина з материним молоком всмоктала передзвін лондонських церков. Заяложений полотняний ковпак на голові, брудний мішок замість фартуха свідчили, що це кок того бруднющого камбуза, де я опинився.

— Як себе почуваєте, сер? — запитав він з улесливою усмішкою, властивою людям, що від покоління до покоління звикли одержувати «па чай».

Замість відповіді я насилу-насилу підвівся і сів, а Йонсон допоміг мені й на ноги стати. Брязкіт сковороди страшенно дратував мене. Я не міг дати ладу своїм думкам. Схопившись за дерев'яне поруччя — воно було таке масне, що я аж зуби зціпив з огиди,— і тримаючись за нього, я через гарячу плиту дотягся до осоружної посудини, схопив її і жбурнув у ящик з вугіллям.

Моя нервовість насмішила кока. Він тицьнув мені в руки гарячий кухоль і сказав:

— Ось випийте, вам зразу полегша.

Гидке то було пійло, ота корабельна кава; але добре хоч тим, що гаряче. Ковтаючи питво, я глянув на свої подряпані, закривавлені груди й звернувся до скандінавця:

— Дякую вам, містере Йонсоне, але чи не гадаєте ви, що ваші зусилля були занадто енергійні?

З моїх рухів він зрозумів докір краще, ніж зі слів, бо підняв свої руки і показав долоні. Вони були геть усі в мозолях. Я провів рукою по тих рогових наростах і ще раз мусив зціпити зуби від неприємного відчуття.

— Мене звуть Джонсон, а не Йонсон,— сказав він поправною англійською мовою, повільно, з ледь помітним акцентом.

В його блакитних очах світився лагідний протест і водночас несмілива щирість та мужня сила, що відразу прихилили мене до нього.

— Дякую вам, містере Джонсоне,— поправивсь я й простяг йому руку.

Він завагався, вайлувато й ніяково переступив з ноги на ногу, а потім незграбно схопив мою руку і щиро її стис.

— Чи не можете ви мені дати щось сухе перевдягтися?— спитав я кока.

— Аякже, сер,— відповів той жваво.— Зараз побіжу й подивлюся, коли ви тільки не погребуєте надягти мою одежину.

Він вискочив, чи радше вислизнув з камбуза хутко й спритно; але мене вразила не так його котяча звинність, як улеслива запобігливість. Справді, як я згодом упевнився, ця влесливість і запобігливість були чи не найголовнішою рисою його вдачі.

— Де це я? — спитав я Джонсона, що видався мені, і цілком слушно, за одного з матросів.— Що це за судно й куди воно прямує?

— Біля Фаралонських островів *, пливемо курсом зюйд-вест,— відповів він повільно й розмірно, наче намагався говорити якнайпоправніше по-англійському й задовольнити водночас усі мої запитання.— Шхуна «Привид». Ідемо до берегів Японії полювати на котиків.

— А хто капітан судна? Мені неодмінно треба побачити його, скоро я перевдягнуся.

Джонсон завагався. Видно було, що він підшукує слів, які могли б скласти вичерпну відповідь.

— Капітан судна — Вовк Ларсен, принаймні так звемо його ми. Іншого ймення я ніколи не чув. Я радив би розмовляти з ним дуже обережно, сьогодні він просто як скажений. Його помічник...

Але він не докінчив. Прибіг кок.

— Краще чеши відси, Йонсоне,— сказав він.— Може, тебе там шука старий на палубі, то ж гляди, щоб тобі не перепало сьогодні від нього.

Джонсон покірно повернувся до дверей, але з-за спини кока він із прихильності до мене навдивовижу поважно й значуще підморгнув мені: мовляв, не забудь, що я казав, розмовляй з капітаном обережно.

В руках у кока була якась зім'ята, неприємна на вигляд одежина; від неї тхнуло кислим духом.

— Я зняв її ще мокрою, сер,— охоче пояснив він.— Але доведеться вам її поносити, поки я висушу ваш одяг біля вогню.

Чіпляючись за дерев'яне поруччя і хитаючись у такт кораблеві, я з допомогою кока спромігся влізти в шорстку вовняну сорочку, мимоволі здригнувшися від її кусючого дотику. Він осміхнувся, завваживши, як я скорчився й скривився.

— Ви, певне, зроду не мали на собі такої одежі, як оце,— тіло у вас ніжне, як у панночки; я ще ніколи не бачив такого. Кинувши оком на вас, я відразу вгадав, що ви джентельмен.

Від самого початку він викликав у мене огиду; коли він допомагав мені одягатися, я відчув цю огиду ще гостріше. Було щось відразливе в його доторку. Дивитись йому на руки було так гидко, що моє тіло аж здригалося бридливо. Ця відраза, та ще прикрий дух від каструль, що кипіли на

плиті, гнали мене чимшвидше на свіже повітря. Крім того, треба було домовитися з капітаном, щоб мене висадили на берег.

Вислухуючи потік пробачень і пояснень, я натяг на себе верхню бавовняну сорочину з потертим коміром, майже зовсім вилинялу, з плямами на грудях — чи не від крові. Ноги я втиснув у пару дебелих черевиків, а замість штанів надяг світло-синій злинялий комбінезон; одна холоша в ньому була коротша за другу на цілих десять дюймів і виглядала так, наче чорт хотів схопити душу кокні, але схибив і хопив замість неї тільки холошу.

— А кому я маю дякувати за цю ласку? — спитав я, коли вже цілком одягся. На моїй голові був кашкет, зовсім малий на мене, а поверх сорочки я напнув подерту, засмальцьовану бавовняну куртку; вона ледь прикривала мою спину, а рукава сягали тільки трошки нижче ліктів.

Кок самовдоволено випростався, на обличчя йому набігла влесливо-ласкава усмішка. Маючи певний досвід, набутий на трансатлантичних пароплавах, я знав, як поводяться слуги під кінець подорожі, і міг заприсягтися, що він сподівається одержати датку. Але пізніш я познайомився з ним ближче і тепер можу сказати, що ця поза в нього була несвідома. То була просто вроджена прислужливість.

— Магрідж, сер,— лестиво відповів він, і його жінкувате обличчя розпливлося в солодкій усмішці.— Томас Магрідж, сер, до ваших послуг.

— Гаразд, Томасе,— сказав я.— Я не забуду вас, коли мій одяг висохне.

Лагідне світло залило йому лице, а очі заблищали, наче десь глибоко в його душі озвалися голоси предків, що спогадали про датки, які перепадали їм на долю, коли вони жили на землі.

— Дякую вам, сер,— промовив він запобігливо.

Переді мною відчинилися двері, кок слизнув убік, і я вийшов на палубу. Пробувши так довго в воді, я почувався ще погано. Пóдув вітру трохи не звалив мене з ніг, я поточивсь по хиткій палубі до рубки й ухопився за її ріг, щоб не впасти. Шхуна кренилася з боку на бік; її то виносило на велику тихоокеанську хвилю, а то кидало вниз. Коли судно йшло курсом зюйд-вест, як це казав Джонсон, то вітер, за моїм обрахунком, віяв з південного боку.

Туман зник, і замість нього на розхвильованій водяній поверхні заграло сонце. Я обернувся в бік сходу, де, як я

гадав, мала бути Каліфорнія, але не побачив нічого, крім смуги туману над водою — певно, того самого туману, що спричинився до загибелі «Мартінеса» і до мого теперішнього становища. На північ, неподалік від нас, видніло громаддя голих скель, об які билося море; на одній з них я міг навіть розрізнити маяк. На південний захід від нас, майже на нашому шляху, невиразною пірамідою окреслювалися вітрила якогось судна.

Оглянувши обрій, я перевів погляд на речі ближчі. Я подумав, що людина, врятована від загибелі, людина, що заглядала смерті в вічі, заслуговує на більшу увагу, ніж та, яку виявили мені на цьому кораблі. Опріч матроса, котрий стояв за штурвалом і зацікавлено глянув на мене через верх рубки, ніхто мене, либонь, і не запримітив.

Здавалося, увагу всіх звернено на те, що робилося на шкафуті. Там, на ляді від люка, лежав горілиць якийсь чоловік, весь одягнений, тільки сорочка розхристана. Груди йому густо заросли чорним, схожим на собачу вовну волоссям. Обличчя й шию закривала чорна шпакувата борода, що, мабуть, звичайно була цупка й кущиста, а тепер зробилася брудна, злиплася, і з неї стікала вода. Очі були заплющені,— певне, він був непритомний; рот широко розявлений, і він важко дихав, ніби йому бракувало повітря. Один матрос спокійно, розмірено, з виглядом людини, якій воно не первина, закидав на мотузці брезентове відерце за борт, витягав його обома руками і потім, не поспішаючи, виливав з нього воду на чоловіка, що лежав долі.

А той чоловік, чий випадковий погляд урятував мене від загибелі, ходив туди й сюди понад люком, сердито кусаючи кінчик своєї сигари. Він був, мабуть, п'ять футів і десять дюймів заввишки, а може, й десять з половиною; однак мене вразив не зріст цього чоловіка, а його сила. Хоч він був кремезний, широкогрудий і широкоплечий, але огрядним я його не назвав би. В ньому була м'язиста, вузлувата сила, властива сухорлявим, жилавим людям; проте його, завдяки дебелій статурі, ця сила робила схожим на горилу. Не в тому розумінні, що він зовні чим скидався на горилу, ні. Сила, про яку я кажу, то щось відмінне від його зовнішнього вигляду. Це та сила, що викликає в нас асоціацію з первісними істотами, з дикими тваринами, з тими, кого ми вважаємо за своїх далеких пращурів, що жили на деревах; сила дика, люта, саморідна, сама суть життя, невтримна рухливість — та первісна матерія, що з неї витворилися всі

форми життя, коротше — та сила, яка примушує звиватись тіло змії з відтятою головою і яка прихована в безформному шматкові черепашачого м'яса, що від дотику пальця здригається й тремтить.

Ось таке враження сили справив на мене чоловік, що ходив по палубі вперед і назад. Постава його була міцна, ноги ступали по палубі твердо й упевнено; кожен порух м'язів— чи то цей чоловік плечима знизував, чи стискав губами сигару — був рішучий, виявляв його силу, надмірну силу, що била через вінця. Однак та зовнішня сила, видна у кожному русі, була лишень відгомоном ще більшої сили, яка дрімала десь глибоко в ньому й час від часу лише здригалася, але щохвилини могла прокинутися, страшна й руйнівна, як гнів лева або лють урагану.

Кок вистромив голову з дверей камбуза і підбадьорливо всміхнувся, тицьнувши пальцем у бік чоловіка, що ходив уперед і назад коло люка. Мовляв, ото капітан, той самий «старий», як він казав, людина, з котрою я мав поговорити, аби мене якось висадили на берег. Я вже ступив наперед, щоб почати розмову, що забрала б із п'ять бурхливих хвилин, як раптом дуже сильний напад задухи схопив нещасного, що лежав горілиць на ляді. Він забився в корчах. Мокра чорна борода задерлась догори, спина вигнулася дугою, груди роздулися в інстинктивному зусиллі набрати в себе якнайбільше повітря. Я не бачив його обличчя, тільки чорний заріст, але був цілком певний, що воно налилось кров'ю аж до синього.

Капітан, або Вовк Ларсен, як звано його, перестав ходити й пильно подивився на вмирущого. Це останнє зусилля в боротьбі за життя було таке страшне, що матрос покинув лити воду і широко розплющеними очима втупився в нещасного; брезентове відерце перехилилося, і з нього потекла на палубу вода. Вмирущий судомно бив підборами об ляду; потім простяг ноги, випростався, ще напружився і нарешті затих, лише голова ще кілька разів перекотилася з боку на бік. Та ось напруга м'язів ослабла, голова вже не перекочувалась, і з грудей вирвалося зітхання, наче йому відразу полегшало. Щелепа в нього відвисла, верхня губа піднялася, і вищирилися два ряди потемнілих від тютюну зубів. Здавалося, ніби риси його обличчя застигли в диявольській осмішці,— він глузував зі світу, який оце тільки-но покинув.

Тоді сталось найнесподіваніше. Наче грім ударив — так капітан вибухнув лайкою над мерцем. З уст йому безперервним потоком посипались прокльони. То була не звичайна лайка, не просто нечемні вирази, ні, кожне слово було саме блюзнірство, а слів тих була ціла злива. Вони сипались і тріщали, мов електричні іскри. Зроду не чув я нічого подібного,— мені таке й не снилося ніколи. Мавши справу з літературними виразами, сам схильний до ефектних образів та фраз, я можу сказати, що саме я краще за будь-кого міг оцінити надзвичайну яскравість, силу й рідкісне блюзнірство його метафор. Скільки я міг зрозуміти, розлютило його те, що небіжчик, капітанів помічник, перед відплиттям із Сан-Франціско дуже запиячив, а тоді ще отак нетактовно помер, залишивши Ларсена без помочі, і це на початку подорожі!

Зайве було б нагадувати, принаймні моїм приятелям, як мене приголомшило почуте. Лайка й непристойна мова, яка там не є, завжди неприємно вражала мене. Мені стало якось млосно, серце наче хто стис у жмені, голова пішла обертом. Як на мене, смерть завжди обвіяна чимсь урочистим і величним. Вона несе з собою тишу, супокій, її освячено обрядовістю. Але смерть у такому гидкому й страшному вигляді — цього ще я не бачив. Як я вже сказав, я й дивувався з сили жахливого потоку слів, що лилися з уст Вовка Ларсена, і був украй приголомшений. Здавалося, що від палючих струменів лайки тіло мерця повинне спопелитися; я не здивувався б, якби мокра чорна борода почала закручуватись, кучерявіти і спалахнула б димом та полум'ям. Але покійник був незворушний. Він усе глумливо шкірив зуби, цинічно-глузливо й задерикувато. Він був господар становища.

РОЗДІЛ III

Вовк Ларсен урвав свої прокльони так само несподівано, як і почав. Тоді запалив погаслу сигару і кинув навколо оком. Погляд його зупинився на Магріджі.

— А, кок? — промовив він ніби ласкаво, але в голосі його звучало щось холодне і тверде, мов криця.

— Так, сер,— відповів Магрідж улесливо й винувато.

— Як гадаєш, чи не занадто ти витягуєш свою шию? Це, знаєш, зле для здоров'я. Помічник помер, але мені не

хотілося б, щоб і ти пішов слідом за ним. Отож дбай про своє здоров'я, та гляди, дбай як слід. Зрозуміло?

Те останнє слово після лагідних попередніх пролунало різко, мовби ляснув батіг. Кок аж зіщулився.

— Так, сер,— покірно відказав він, і провинна голова зникла в камбузі.

Хоч капітанові слова стосувалися лише кока, в решти команди теж ніби відразу пропала вся цікавість до мерця, і кожний узявся за свою роботу. Проте декілька чоловік, що стояли нічого не роблячи в проході між камбузом та люком,— судячи з вигляду, не матроси,— і далі собі потиху розмовляли. Як я потім довідався, то були мисливці на котиків, люди вищої категорії, ніж звичайні матроси.

— Йогансене! — покликав Вовк Ларсен. Один з матросів слухняно підійшов до нього.— Візьми голку та наперсток і заший цього пройдисвіта! Найдеш стару парусину в рундуці. І не дляйся!

— А до ніг йому що прив'язати? — запитав матрос після звичайного: «Так, сер».

— Та щось придумаємо,— відповів Вовк Ларсен і голосно гукнув: — Кок!

Томас Магрідж вискочив з камбуза, наче іграшковий блазень із скриньки.

— Піди в трюм, набери мішок вугілля.

— Чи нема в кого з вас біблії або молитовника? — звернувся капітан цей раз до мисливців, що стояли без діла.

Вони похитали головами, а один з них кинув якийсь жарт, що я його не розчув, і всі зайшлися сміхом.

Вовк Ларсен спитав те саме в матросів. Біблія й молитовник, здавалося, були для них занадто незвичайні речі, але один матрос зголосився зійти в кубрик, щоб там попитати; за хвилину він повернувся ні з чим.

Капітан знизав плечима.

— Тоді ми його й так спустимо за борт, без зайвого балаку. Проте, може, отой підібраний знає морську поховальну відправу напам'ять? Він скидається на попа.

Ларсен обернувся в мій бік і запитав:

— Ви часом не проповідник?

Мисливці — їх було шестеро — як один повернулися й видивились на мене. Мені стало страшенно прикро, бо ж я знав, що схожий на опудало. Враз вибухнув регіт, якого ніхто не намагався ані стримати, ані притлумити в присутно-

сті мерця, що, вишкіривши зуби, лежав перед ними на палубі. Регіт був брутальний, буйний і нестримний, як саме море; його породила брутальність і нечулість цих людей, які не знали ані делікатності, ані чемності.

Вовк Ларсен не сміявся, хоча і в його сірих очах світилася зневажлива веселість. Саме тоді я підступив ближче, і в мене склалося перше враження про нього як про людину, а не просто постать, що викидає брудні потоки лайки, яку я допіру чув. Правильне обличчя з виразними й суворими рисами, на перший погляд масивне; але ця масивність обличчя, а так само й усього тіла немовби зникає, коли ближче приглянешся, і залишається тільки переконання, що під нею приховується страшна, надзвичайна внутрішня сила, яка дрімає десь у глибині єства. Щелепи, підборіддя, опукле високе чоло, широкі брови, що нависли над очима,— все те, могутнє, надзвичайно могутнє само в себе, казало про незмірну міць чи мужність духу, невидиму для людського ока. Ту міць духу важко було виміряти, неможливо було визначити її межі або підвести під якусь рубрику.

Очі,— а доля судила мені потім спізнати їх добре,— були великі й гарні, широко розставлені, і світились великим розумом; вони ховалися під густими чорними бровами й важким чолом. Ті очі якось дивно міняли свій сірий колір і ніколи не бували двічі ті самі; в них грало безліч відтінків і барв, як ото шовк міниться в сонячному промені, то сірий з темним або світлим відтінком, то зелено-сірий, а то кольору ясної блакиті глибокого моря. То були очі, що прикривали його душу тисячами масок, а іноді, щоправда дуже рідко, відкривали її, дозволяючи вирватись оголеною в світ, назустріч якійсь дивній пригоді. Очі ті могли бути безнадійно похмурі, як олив'яне небо, або сяяли й сипали іскри, наче меч у розмахові; то вони були холодні, як полярний краєвид, то теплі й ніжні; а часом у них міг спалахнути вогонь любові, надзвичайної, мужньої, що водночас вабить і бере силоміць, що причаровує й скоряє жінок, і вони піддаються радісно, щасливі принести себе в жертву.

Але вернімося назад. Я сказав капітанові, що, на жаль, поховальної відправи не знаю і що я не піп. Тоді він гостро запитав:

— А з чого ж ви живете?

Мушу визнати, що ніколи доти мені не ставили такого запитання і ніколи над ним я не думав. Я був ошелеше-

ний і, не встигши обміркувати відповідь, недоречно промимрив:

— Я... я джентльмен.

Губи його скривилися в глумливій усмішці.

— Я працював, у мене є робота,— похопився я додати, наче він був мені суддя і я мав виправдуватися, водночас розуміючи, що з мого боку безглуздо вдаватися до будь-яких пояснень.

— Ви заробляли собі на прожиток?

Ці слова пролунали так владно, що я зовсім «збився з плигу», як сказав би Чарлі Ферасет, і стояв мовчки, немов учень, що тремтить перед суворим учителем.

— Хто вас годує? — знову запитав він.

— Я маю прибутки,— відповів я гордовито, хоч уже через мить ладен був відкусити собі язика.— Але, даруйте, все, про що ви питаєте мене, зовсім не стосується того, про що я хотів поговорити з вами.

Він, однак, не звернув уваги на мої слова.

— А хто заробив їх? Га? Я так і думав. Ваш батько. Ви стоїте на його ногах, на мертвих ногах. Ви ніколи не стояли на своїх власних ногах. Ви не змогли б самостійно й дня прожити, щоб собі заробити на ту страву, якою тричі на день напихаєте черево. Ану, покажіть ваші руки!

Та страшна, могутня сила, що дрімала в цьому чоловікові, мабуть, раптом прокинулась, і незчувсь я, як він ступив два кроки наперед, схопив мене за праву руку і підніс її, щоб подивитися. Я хотів її вирвати, але його пальці без помітного якого зусилля стисли мою руку, аж здалося, що в мене ось-ось затріщать кості. Дуже важко за таких обставин зберегти гідність. Не міг же я борюкатися, наче той школяр. Не міг і кинутися на цього велетня, що одним потиском міг поламати мені руку. Нічого не лишалося, як стояти і терпіти образу.

Тим часом, як я помітив, кишені покійника було вивернуто і все, що там знайшлося, висипали на палубу, а труп з вишкіреними зубами загорнули в парусину, краї якої Йогансен зашив грубими білими нитками, натискаючи на голку морським наперстком — клаптиком шкіри, прилаштованим до долоні.

Вовк Ларсен бридливо випустив мою руку із своєї.

— Руки у вас ніжні, бо за них відробили руки тих, хто вже помер. А ваші придатні хіба тільки, щоб мити посуд та працювати на кухні.

— Я хочу, щоб мене висадили на берег,— рішуче сказав я, нарешті опанувавши себе.— Я заплачу вам, скільки ви скажете, за те, що зупините судно, і за весь клопіт.

Він цікаво подивився на мене. Посмішка заграла у нього в очах.

— А я хочу вам інше запропонувати, щоб спасти вашу душу. У мене помер помічник, і мені доведеться декого перемістити. Один з матросів заступить його місце, юнга посунеться наперед і заступить матроса, а ви заступите юнгу. Підпишете умову на цілий рейс, двадцять доларів місячно й харч. Що ви скажете? Завважте, це вам же на добро! Ви станете людиною. Навчитесь стояти на власних ногах, а може, навіть і пошкандибаєте на них.

Але я не звернув на його слова уваги. Я побачив вітрила якогось судна на південному заході; щодалі вони виростали й виразніщали. То була така сама шхуна, як і «Привид», тільки трохи, мабуть, менша. Граційне суденце, погойдуючись на хвилях, прямувало на нас і мало пройти чи не зовсім близько. Вітер щохвилини дужчав, а сонце, що сердито виглянуло на мить, тепер заховалося. Море спохмурніло, стало суворе і якесь олив'яно-сіре; біла піна, зриваючись із хребтів хвиль, летіла аж до неба. Наша шхуна пішла швидше, але з великим креном. Від раптового подуву вітру судно хитнуло ще більше, палубу з одного боку залляло водою, а двоє мисливців змушені були підібгати ноги.

— Це судно незабаром пройде повз нас,— мовив я.— Воно йде в протилежному напрямі,— мабуть, до Сан-Франціско.

— Дуже можливо,— відповів Вовк Ларсен. Тоді, відвернувшись від мене, гукнув: — Кок! Гей, кок!

Кок вигулькнув з камбуза.

— Де той юнга? Скажи йому прийти сюди!

— Зараз, сер,— і Томас Магрідж майнув на корму, де пірнув у люк біля штурвала. За хвилину він повернувся, а слідом за ним з'явився присадкуватий парубок років вісімнадцяти, з обличчям похмурим і злим.

— Ось він, сер,— сказав Магрідж.

Але Вовк Ларсен, не сподобивши кока поглядом, звернувся відразу ж до юнги:

— Як тебе звуть?

— Джордж Ліч, сер,— понуро відповів хлопець; було видко, що він розуміє, нащо його покликано.

— Прізвище не ірландське,— буркнув капітан.— О'Тул

або Маккарті краще пристало б до твоєї пики. Певно, підсипався до твоєї матері якийсь ірландець.

Я бачив, як хлопець стиснув кулаки і від гніву в нього побагровіла шия.

— Та хай,— вів далі Вовк Ларсен.— Ти, певно, маєш поважні причини, щоб забути своє прізвище; але це не моє діло, поки ти добре справуєшся. Ти, звичайно, з Телеграф-Гілу *. По твоїй пиці видно. Упертий і пахабний. Знаю вашу породу. Тут у мене треба викинути ці штуки з голови. Зрозумів? Через кого ти наймався, до речі?

— Через Маккріді і Свенсона.

— Сер! — гримнув Вовк Ларсен.

— Через Маккріді і Свенсона, сер,— поправився юнга, але в очах йому спалахнув злий вогник.

— Хто одержав завдаток?

— Вони, сер.

— Так я й думав. А ти, мабуть, іще з біса радий був. Бо інакше б ти не втік так легко від деяких добродіїв, що розшукують тебе.

Парубок умить обернувся на лютого звіра. Тіло його вигнулося, немов готуючись до стрибка, лють спотворила йому обличчя, і він прохрипів:

— Ну, це вже...

— Що, що? — перепитав Вовк Ларсен з особливою лагідністю в голосі, так ніби його дуже цікавило, що він почує далі.

Парубок завагався і врешті стримався:

— Нічого, сер. Я мовчу, я нічого не сказав.

— Ось ти й показав, що я таки не помилився,— задоволено осміхнувся капітан.— Скільки тобі років?

— Оце минуло шістнадцять, сер.

— Брешеш! Тобі вже вісімнадцять стукнуло. Навіть на цей вік ти занадто великий, та й м'язи в тебе, як у жеребця. Забирай своє манаття і йди на бак. Тепер ти матрос. Маєш підвищення, чуєш?

Не чекаючи хлопцевої згоди, капітан повернувся до матроса, що саме кінчав зашивати мерця.

— Йогансене, ти знайомий з навігацією?

— Ні, сер.

— Ну, дарма. Ти будеш за помічника. Збереш свої пожитки й перейдеш у каюту на його койку.

— Слухаюсь, сер,— радісно відповів Йогансен, повернувся і пішов.

Та колишній юнга все стояв нерухомо.

— А ти чого чекаєш? — спитав Вовк Ларсен.

— Я не наймався за матроса, сер,— була відповідь,— я наймався за юнгу. Я не хочу служити матросом.

— Забирай свої речі і негайно ж на бак!

Цього разу наказ Вовка Ларсена пролунав категорично. Але юнак дивився спідлоба і не рушав з місця.

І тут удруге Вовк Ларсен появив свою страшну силу. Це скоїлося несподівано і тривало яких дві секунди. Стрибнувши футів на шість, не менше, він опинився біля юнака і вдарив його кулаком під здухвину. Ту саму мить, наче мене теж хтось ударив, і мені заболіло під грудьми. Я згадую про це, щоб показати, які чутливі були тоді мої нерви і які незвичні були для мене такі брутальні сцени. Юнга,— а він важив принаймні сто шістдесят п'ять фунтів,— скрутився. Тіло його повисло в Ларсена на кулаці, немов мокра ганчірка на палиці. Потім він злетів у повітря, окреслив коротку дугу і гепнувся головою та плечима об палубу. Там він і лишився лежати, скорчений від болю.

— Ну? — спитав Ларсен мене.— А ви як?

Я глянув на шхуну, що наближалася до нас і вже була майже поруч, не далі як за двісті ярдів. То було гарненьке на вигляд, чепурне суденце. На одному з вітрил видніли великі чорні цифри; пригадавши малюнки, які мені колись доводилось бачити, я зрозумів, що це лоцманський бот.

— Що то за судно? — спитав я.

— Лоцманський бот «Леді Майн»,— сердито відповів капітан.— Здихався своїх лоцманів і вертається до Сан-Франціско. При такому вітрі він буде там годин за п'ять-шість...

— Тоді, будь ласка, подайте йому сигнал, щоб мене забрали на берег.

— На жаль, моя сигнальна книга впала за борт,— сказав він, і серед мисливців, що стояли гуртом, почувся сміх.

Я розмірковував хвилину, дивлячись йому просто у вічі. Я допіру бачив, як суворо він повівся з юнгою, і знав, що зі мною він, певно, вчинить те ж саме, коли не гірше. Отож, кажу, я розміркував, а потім зробив те, що вважаю за найсміливіший у своєму житті вчинок. Я підбіг до борту і, махаючи руками, закричав:

— Агов, «Леді Майн»! Візьміть мене на берег! Тисячу доларів плачу!

Я чекав, не зводячи погляду з двох чоловіків за штурвалом,— один з них кермував, другий підніс рупор до рота.

Я не повертав голови, хоч сподівався кожної хвилини смертельного удару ззаду від цього чудовиська в людській подобі. Нарешті, через якусь хвилю, що мені здалася за вічність, не витримавши тої напруги, я оглянувся. Він не рухався. Він стояв так, як і раніше, ледь похитуючись у такт суднові, і запалював сигару.

— В чому справа? Сталося що? — почулося з «Леді Майн».

— Так! — закричав я що було духу.— Рятуйте! Тисячу доларів, якщо візьмете мене на берег!

— Трохи перебрали хлопці у Фріско, хильнули за здоров'я команди! — гукнув тоді Вовк Ларсен.— А цей,— він тицьнув на мене пальцем,— насмоктався, аж йому ввижаються морські змії та мавпи.

Чоловік на «Леді Майн» засміявся в рупор. Лоцманський бот розминувся з нами.

— Всипте йому там і від нас! — долетів останній крик, і двоє чоловіків замахали на прощання руками.

Я в розпачі перехилився через поруччя, не спускаючи з очей гарненької шхуночки, а смуга морської води, що розділяла обоє суден, все ширшала й ширшала... Та, друга, шхуна буде в Сан-Франціско за п'ять-шість годин! Я думав, що в мене голова лусне. До горла підступав клубок, несамовито билося серце. Кучерява хвиля вдарилася об борт і плеснула на мене солоною водою. Шарпонув вітер, і «Привид» накренився на завітряний борт. По палубі, шиплячи, побігла хвиля.

Оглянувшись, я побачив, як юнга насилу підводиться на ноги. Його бліде, як полотно, обличчя перекривилось від болю. Видно, йому було зовсім зле.

— Ну, Лічу, ідеш на бак? — спитався Вовк Ларсен.

— Іду, сер,— відповів приборканий хлопець.

— А ти? — обернувся Ларсен до мене.

— Я даю вам тисячу...— почав я, та він урвав мене:

— Годі! Ви будете, нарешті, виконувати обов'язки юнги? Чи хочете, щоб я прибрав вас до рук?

Що я мав робити? Коли він мене налупцює, а то й ця смерть заб'є — хіба від цього що мені прибуде? Я пильно подивився в його безжальні сірі очі. Вони здавалися гранітними — так мало було світла й тепла в душі цієї людини. В очах у деяких людей можна бачити порухи душі, але це були очі похмурі, холодні, сірі, як саме море.

— Ну?

— Гаразд,— сказав я.
— Скажи: гаразд, сер.
— Гаразд, сер,— поправився я.
— Як твоє прізвище?
— Ван-Вейден, сер.
— А ім'я?
— Гамфрі, сер; Гамфрі Ван-Вейден.
— Скільки років?
— Тридцять п'ять, сер.
— Ясно. Іди до кока, дізнаєшся, що тобі робити.

Ось як воно трапилось, що я проти волі опинився в рабстві у Вовка Ларсена. Він був просто дужчий, ніж я, ото й усе. Але тоді це здавалося неймовірним. Та й тепер, коли я оглядаюся назад, воно мені здається таким самим. Назавжди воно залишиться для мене чимсь незрозумілим, жахливим, якимсь диким кошмаром.

— Стривай!

Я слухняно спинився, не дійшовши до камбуза.

— Йогансене, поклич усіх нагору. Тепер, коли все влаштувалося, можна взятись до похорону і звільнити палубу від непотрібного мотлоху.

Поки Йогансен скликав команду, двоє матросів за вказівкою капітана поклали загорнене в парусину тіло на ляду. З обох боків палуби біля поруччя було прив'язано дном догори кілька невеличких шлюпок. Матроси підняли ляду з її страшним вантажем, понесли до завітряного борту і поклали на шлюпках ногами в бік моря. До ніг прив'язали мішок з вугіллям, що його приніс кок.

Похорон на морі мені завжди уявлявся, як урочистий, овіяний чимсь священним обряд, але ілюзії мої відразу ж де й ділися, коли я побачив навіч цей нашвидкуруч імпровізований похорон. Один мисливець, маленький і темноокий, що його товариші називали Смоком, розповідав якісь історійки, щедро приправляючи їх лайкою та непристойними словами. Щохвилини з гурту мисливців чувся регіт,— для мого вуха він був як вовче виття або гавкання пекельних псів. Гупаючи чобітьми, збиралися на кормі матроси. Деякі з них протирали заспані очі і стиха розмовляли поміж себе. Обличчя їхні виглядали сердито, похмуро. Очевидно, їм не до вподоби була подорож з цим капітаном, що так нещасливо почалася. Час від часу вони крадькома позирали на Вовка Ларсена, і я бачив, що вони бояться цього чоловіка.

Капітан підійшов до ляди, і всі поскидали шапки. Я обвів поглядом те збіговисько — усього було двадцятеро чоловік. А зі мною і з тим, що стояв за штурвалом,— двадцять двоє. Цікавість, із якою я розглядав їх, цілком зрозуміла, бо ж доля судила мені жити з цими людьми і хтозна-скільки тижнів чи місяців ще пробути тут, плаваючи на цій посудині. Матроси були здебільшого англійці й скандінави, обличчя мали вони важкі й неповороткі. У мисливців обличчя були енергійніші, різноманітніші; на них неважко було помітити глибокі зморшки і признáки невтримної гри пристрастей. Дивно, але про обличчя Вовка Ларсена цього сказати не можна було. Я зауважив відразу, що печаті зла чи розпусти він на собі не мав. Правда, глибокі зморшки зорали і йому обличчя, але вони свідчили радше про його волю та рішучість, аніж про щось лихе. Зараз його лице промовляло щирістю та відвертістю, і це враження ще підсилювалось від того, що він був чисто виголений. Мені не вірилося — аж до наступної нагоди,— що це було обличчя людини, яка могла так безжально повестися з юнгою.

В ту саму мить, коли він розкрив рота щось сказати, пóдув вітру налетів на шхуну, і вона дуже накренилася. Дико засвистів вітер у снастях. Дехто з мисливців занепокоєно глянув угору. Завітряний бік шхуни, де лежав покійник, зарився у воду, і, скоро шхуна вирівнялася, вода перекотилася по палубі, замочивши нам ноги до кісточок. Раптом линула злива; кожна краплина дощу била й колола, наче то не дощ падав, а град. Коли злива перейшла, Вовк Ларсен заговорив. Люди з непокритими головами слухали його, погойдуючись у такт хитавиці.

— Я пам'ятаю тільки одну частину поховальної відправи,— сказав він.— А саме: «Тіло ж нехай прийме море». То й кидайте його туди.

Він замовк. Люди, що тримали ляду з покійником, були трохи збентежені надто вже короткою церемонією. Капітан люто закричав на них:

— Та підіймайте цей кінець, щоб вам чорт! Якого біса стоїте!

Матроси квапливо підняли кінець ляди і, як собаку, кинули небіжчика через борт. Ногами вниз він бурхнув у воду. Вугілля потягло його вглиб. Він зник.

— Йогансене! — жваво гукнув Вовк Ларсен новому помічникові.— Затримай їх усіх, коли вже вони тут. Згор-

ніть топселі й клівери, та хутчіш! Розгулюється південно-східний. Візьміть також заразом рифи на гроті й стакселі.

Вмить усе заворушилося. Йогансен давав короткі накази, а матроси тягли або попускали снасті,— все те, звичайно, було незрозуміле для людини, далекої від моря, такої, наприклад, як я. Але найбільше мене вразила безсердечність цих людей. Покійник був для них незначним епізодом минулого, а похорон — подією, що канула у вічність разом з парусиною і мішком вугілля. Судно йшло далі, робота на ньому не припинялася. Ніхто не був засмучений. Мисливці сміялися з якоїсь нової історії Смока, матроси поралися біля снастей, двоє подерлися на щоглу. Вовк Ларсен придивлявся до хмар з навітряного боку. А покійник, що так непристойно помер, нашвидку похований, спускався все глибше й глибше...

Ця жорстокість моря, його невблаганність і похмура велич мене зовсім приголомшили. Життя здалося дешевим, нічого не вартим, диким і марним,— борсаєшся в багнюці, та й годі. Я тримався за поруччя біля самих вантів і дивився на голі, запінені хвилі, на смугу туману, що стелилася низько над морем: там, за тим туманом, залишилися Сан-Франціско та узбережжя Каліфорнії. Густий дощ укривав судно, і туман ледве-ледве було видно. А це незвичайне судно, з його страшними людьми, гнане вітром і хвилями, то підносилося вгору, то падало вниз, прямуючи на південний захід, у неосяжні пустельні простори Тихого океану.

РОЗДІЛ IV

Що було зі мною далі на звіробійній шхуні «Привид», коли я силкувався пристосуватись до нового оточення,— то ціла повість про мої муки й упослідження. Магрідж, якого матроси називали «доктором», мисливці — «Томмі», а капітан — «коком», відразу став не той. Зміна мого становища викликала відповідну зміну і в його поводженні зі мною. Перше улесливий і запобігливий, тепер він зробився зарозумілий і сварливий. Звісно ж, я вже не був вишуканий пан із шкірою «ніжною, як у панночки», а звичайний, нічого не вартий юнга.

Кок з великого розуму став вимагати, щоб я його називав не інакше, як «пан Магрідж», а сам, коли знайомив

мене з моїми обов'язками, вівся просто нестерпно. Окрім роботи в кают-компанії та чотирьох маленьких каютках, що прилягали до неї, я мав ще допомагати йому в камбузі. Бувши цілковито необізнаний у таких справах, як чищення картоплі та миття каструль, я давав йому привід без кінця кпити з мене і глузливо дивуватися. Він і знати не хотів, чим я був раніш або, краще сказати, в яких умовах я виріс і звик жити. І мушу визнати, що вже під кінець першого дня я зненавидів його так, як нікого доти.

Той перший день був ще й тим тяжчий для мене, що «Привида», на якому було взято всі рифи (що це означає, я дізнавсь лиш багато пізніше), люто шпурляв «скажений», як висловився пан Магрідж, зюйд-ост. О пів на шосту я, за його вказівками, накрив на стіл у кают-компанії, закріпивши відповідним чином посуд, як те робиться за бурхливої погоди, а тоді почав носити з камбуза їжу. При цій нагоді не можу не розповісти про своє перше знайомство з морським столуванням.

— Гляди тільки, бо змиє! — напутив мене пан Магрідж, коли я виходив з камбуза, несучи в одній руці великого чайника, а на другій — кілька щойно спечених хлібинок.

Один мисливець, довготелесий чолов'яга на прізвище Гендерсон, якраз ішов з «четвертого класу» (так жартома називали мисливці свій кубрик на шкафуті) до кают-компанії. Вовк Ларсен стояв на кормі й курив свою незмінну сигару.

— Он іде! Тримайся, а то вихлюпне! — гукнув кок.

Я спинився, бо не знав, що таке йшло. Двері до камбуза грюкнули, зачинившись. Потім я побачив Гендерсона, як він, наче божевільний, стрибнув і, вчепившись за снасті, спритно подерся вгору, аж поки опинився у мене над головою. А над бортом високо піднялась величезна хвиля з пінявим хребтом і вже нависла просто наді мною. Мозок мій працював повільно — все було нове, незнайоме. Я тільки зрозумів, що мені загрожує небезпека, і стояв, не знаючи, що робити. Тоді Вовк Ларсен гукнув мені з юта:

— Хапайся за щось, ти, Гампе! [1]

Та було вже пізно. Я кинувся вчепитись до вантів, але ту саму мить мене прибила водяна лавина. Що було далі,— не пам'ятаю, все переплуталось. Я був під водою,

[1] Скорочення імені Гамфрі, а водночас натяк на інтелігентську згорбленість (hump — горб). — *Прим. ред.*

захлинався й задихався. Раптом з-під ніг мені втекла опора, мене перекинуло раз, ще раз і понесло хтозна-куди. Кілька разів я вдарився об щось тверде й дуже забив собі праве коліно. Та враз повідь спала, і я зміг перевести дух. Мене відкинуло з навітряного борту за камбуз, повз люк у кубрик до шпігатів завітряного борту. Забите коліно страшенно боліло. Я не міг стати на ногу, принаймні так мені здавалося, і був певний, що зламав її. Але кок позаду вже гукав мені крізь відчинені двері:

— Гей, ти! Ще довго товктимешся? Де чайник? Мабуть, уже десь за бортом? Шкода, що голова твоя вціліла!

Насилу-насилу я звівся на ноги. Чайник був у мене ще в руках. Я пошкутильгав до камбуза і віддав його кокові. А він розкричався, чи то справді з люті, чи то вдаючи лютого,— не знаю:

— Ач, розпустив слину! На що ти здатний, хтів би я знати? Га? На що ти здатний? Не може навіть донести чаю, щоб не розлити! А тепер мені морочся ще раз. Ти що там сопеш? — напався він знову на мене, ще лютіше.— Забив ніжку, бідний мазунчику!

Я не сопів, хоч моє обличчя, може, й кривилося від болю. Я зібрав усю силу волі, зціпив зуби і, накульгуючи, почав ходити туди й сюди, від камбуза до кают-компанії й назад, і вже без пригод. Цей випадок збагатив мене на дві речі: на забите коліно, з яким я потім місяцями мучився, і на прізвисько Гамп, що дарував мені з юта Вовк Ларсен. Відтоді я не знав на шхуні іншого ймення, а згодом і сам звик до нього й уже не думав про себе інакше, як про Гампа, ніби я зроду так звався.

Це була нелегка робота — подавати страву до кают-компанії, де сиділи Вовк Ларсен, Йогансен і шестеро мисливців. Хоч би тим, що в цій невеличкій кают-компанії ходити навколо стола, як це мені доводилося, було дуже важко, а надто в хитавицю. Але найбільш мене вражало те, що люди, яким я прислуговував, анітрохи не співчувають мені. Злегка торкаючись руками коліна, я відчував крізь штани, як воно опухло й набрякло, я був хворий, від болю мені паморочилось у голові. В дзеркалі, що висіло в кают-компанії, я бачив своє обличчя — бліде, страшне, спотворене болем. Усі напевне знали, від чого то, але ніхто мене не жалів, ніхто не помічав, і я був майже вдячний Вовкові Ларсенові, коли він після обіду (я саме перемивав посуд), сказав мені:

— Це все пусте, не зважай. Згодом оббудешся. Може, тебе трохи й покалічить, зате навчишся ходити.— І додав: — Це у вас зветься парадоксом, еге ж?

Здається, йому сподобалося, що я кивнув головою і відповів, як належалося:

— Так, сер.

— Я гадаю, що ти обізнаний з літературою. Правда? Гаразд. Коли-небудь побалакаємо з тобою.

Він повернувся і, не звертаючи більше на мене уваги, вийшов на палубу.

Ввечері, коли я нарешті попорав свою роботу, що кінця-краю не мала, мене послали в мисливський кубрик, де знайшлася вільна койка. Я був дуже радий, що хоч на часину здихаюсь осоружного кока і дам відпочинок ногам. Мене дуже здивувало, що одяг на мені просох і що в мене не було жодних ознак застуди ні від останньої купелі, ні від довгого купання після загибелі «Мартінеса». За звичайних обставин я напевно вже б лежав у ліжку й коло мене ходив би вже хтось.

Одначе коліно страшенно боліло. Мені здавалося, що колінна чашечка зіскочила й стала руба серед пухлини. Коли я сидів на койці й оглядав ногу (тут були також усі шестеро мисливців — вони курили і голосно розмовляли), Гендерсон, що проходив повз мене, глянув на моє коліно.

— Кепська справа,— сказав він.— Зав'яжи тугенько ганчіркою,— і минеться.

Ото й усе. А вдома я б лежав у ліжку, біля мене вже був би хірург, і він неодмінно б наказав лежати й не ворушитися. Але треба бути справедливому до цих людей. Вони були нечулі не лише до моїх страждань, а й до своїх власних, коли з ними що траплялось. Я гадаю, що причина цього, по-перше, у звичці і, по-друге, в природній нечутливості. Я впевнений, що люди з тоншою нервовою організацією, з підвищеною сприйнятливістю страждали б на їхньому місці вдвічі-втричі дужче.

Стомлений та виснажений, я не міг спати через біль у коліні. Все, що я міг зробити, це стримуватися, щоб голосно не стогнати. Звісно, вдома я дав би волю своїм мукам: але це нове для мене примітивне оточення спонукало до стриманості. Як і дикуни, ці люди були стоїчні у великих речах і дитинні в дрібницях. Пригадую, пізніше якось Керфут, один з мисливців, розтрощив собі пальця й навіть

не ойкнув і на виду не змінився. І не раз я бачив, як тойтаки Керфут лютував дико через суту дрібницю.

Отаке трапилося з ним і тепер — він репетував, розмахував руками і лаявся на всі заставки, і лишень тому, що завівся сперечатися з другим мисливцем про те, від природи вміє плавати мале тюленя чи ні. Керфут запевняв, що воно, допіру народившись, уже вміє плавати. Летімер, худорлявий янкі з хитрими очима, паче шпарини, доводив, що тим-то самиця й народжує тюленятко на суходолі, бо воно від природи плавати не вміє і мати мусить навчити його, як ото птахи вчать своїх пташенят літати.

Решта чотири мисливці або посхилялися над столом, або лежали на своїх койках. Сперечалося тільки двоє, але інші були дуже зацікавлені, і щохвилини хтось палко ставав на чийсь бік. Іноді вони всі разом бралися кричати, і тоді їхні голоси в тісному приміщенні нагадували гуркіт бутафорського грому. Тема суперечки була несерйозна, дитяча, а їхні докази ще більш несерйозні й дитячі. Власне, вони нічого й не доводили. Метод їхній був твердити або заперечувати. Може тюленятко плавати від народження чи ні — погляд на це стверджувався войовничим тоном, причому піддавалося сумніву здоровий глузд супротивника, зачіпалося його національність або минуле. Супротивник відповідав тим самим. Я розповідаю про це для того, щоб показати рівень розвитку людей, з якими мені доводилося жити. Розумово вони були дітьми, дарма що на позір дорослі.

Вони безперестанку палили свій дешевий смердючий тютюн. У повітрі від диму стояла густа імла. Це, та ще шалене гойдання шхуни, що змагалася з бурею, напевно, закінчилося б для мене морською хворобою, якби я взагалі був сприйнятливий до неї. Правда, часом мене нудило, але то було, гадаю, від болю в нозі та великої втоми.

Я лежав і, цілком природно, думав,— думав про себе і про становище, в якому опинився. Це ж нечувана річ, що й уві сні мені не снилася, щоб я — Гамфрі Ван-Вейден, людина освічена і, коли хочете знати, причетна до мистецтва й літератури,— мусив валятись на якійсь шхуні, що йде до Берінгового моря полювати на котиків. Юнга! Ніколи зроду не доводилося мені працювати фізично, а то ще працювати в камбузі й мити посуд. Я жив спокійним, рівним, сидячим життям — життям ученого й відлюдника, цілком забезпеченого матеріально. Бурхливі пригоди й спорт

ніколи не вабили мене. Я завжди був книжковим гробаком, так мене мої сестри й батько називали ще змалку. Раз у житті я зважився взяти участь у туристському поході, і то втік майже на початку й повернувся до комфорту та вигод під дахом своєї домівки. І ось переді мною невесела перспектива подавати на стіл, чистити картоплю й мити посуд, і так без кінця-краю. А я ж не був дужий фізично. Лікарі завжди казали, що будова тіла в мене чудова, але я ніколи не розвивав його вправами. Мої м'язи були тонкі й слабкі, як у жінки,— принаймні лікарі так твердили, пробуючи спонукати мене до фізичної культури. Але я волів дбати за розвиток свого мозку, а не тіла, тимто й виявився зовсім не пристосований до нових суворих умов життя.

Це лише частина тих думок, що снували у мене в голові; я про них розповідаю, бо хочу наперед виправдати себе в тій жалюгідній, безпорадній ролі, що припала мені. Думав я ще про матір та сестер і уявляв їхнє горе. Ім'я моє буде в списку тих, хто загинув на «Мартінесі» і чиї тіла не знайдено. Я бачив ніби навіч, що напишуть у газетах; бачив товаришів з університетського клубу, які, похитуючи головами, кажуть: «Бідолаха!» Перед очима постав образ Чарлі Ферасета, ранок того останнього дня. Ось він у халаті лежить біля вікна на дивані і вирікає песимістичні афоризми, а я прощаюся з ним.

А тим часом шхуна «Привид» гойдалася на бурхливих хвилях; вона то западала вниз, то її підкидало вгору, а то знову вона поринала між хвиль, пробиваючи собі дорогу все далі, в саме серце Тихого океану, і я був на ній. Я чув, як угорі шумить вітер, як він проникає сюди приглушеним ревом. Час від часу над головою тупотіли ногами. На судні все скрипіло, й стогнало, й кректало, немов скаржилося на тисячу ладів. Мисливці й досі сперечалися та ревли, наче якісь земноводні в людській подобі. Повітря було наче аж густе від лайки й непристойностей. Я бачив їхні обличчя: в жовтавому світлі морських ламп, що гойдалися разом з кораблем, вони здавалися злі, скривлені, сердиті. Койки в цигарковому диму скидались на лігва диких звірів із звіринця. На стінах висіли плащі й чоботи, в стояках спочивали карабіни й дробовики. Усе те нагадувало морських розбійників чи то піратів минулих часів. Моя уява розходилася, і я не міг спати. А ніч була довга-довга, сумна, похмура й довга.

РОЗДІЛ V

Моя перша ніч у кубрику мисливців була також і остання. На другий день Вовк Ларсен виселив нового помічника з каюти і помістив його до мисливців, а мені довелося перейти в малесеньку каюту, де першого ж дня мого на шхупі змінилося два господарі. Мисливці швидко встановили причину такого переміщення і були ним дуже невдоволені. Виявилося, що Йогансен, сплячи, переживав наново всі денні пригоди. Він не вгаваючи розмовляв, кричав, вигукував накази; для Вовка Ларсена це було занадто, і він поступився такою приємністю мисливцям.

Не спавши цілу ніч, прокинувся я безсилий і виснажений, і так розпочався мій другий день на «Привиді». Томас Магрідж підняв мене о пів на шосту, точнісінько як ото Біл Сайкс * свого собаку; але за грубощі пан Магрідж тут-таки тяжко поплатився. Він зчинив галас без усякої потреби (я пролежав цілу ніч, не стуливши очей) і розбудив одного з мисливців; важкий чобіт засвистів у півтемряві, і пан Магрідж, заревівши з болю, почав принижено прохати у всіх вибачення. Пізніше в камбузі я помітив, що вухо в нього розбите й напухло. Цьому вухові не судилося більше набути нормальної форми, тому матроси й прозвали його «капустяним листком».

Мій день був заповнений різними неприємними дрібницями. Ще ввечері я забрав з камбуза свій сухий одяг і тепер поквапився перевдягтися з одежі кока у свою власну. Тоді пошукав гаманця. Опріч кількох дрібних монет (у мене добра пам'ять на такі речі), там було ще сто вісімдесят п'ять доларів золотом і папірцями. Гаманця я знайшов, але, крім кількох дрібних срібняків, нічого там не виявив. Про це я сказав кокові, коли вийшов на палубу, щоб узятися за роботу. Я так і думав, що він мені відповість грубощами, але аж такої войовничої промови не сподівався.

— Слухай, ти, Гампе,— захрипів він, сердито глипнувши на мене: — Ти хоч, щоб я зробив з твого носа млинець? Коли ти гадаєш, що я злодій, то гадай собі, але нишком, а ні, то гляди, щоб не каявся! Бий його сила божа, оце так ти мені дякуєш? Коли ти попав сюди, жалюгідний, ледь живий, я взяв тебе в камбуз, ходив за тобою, і ото така мені дяка?! Чорта лисого я ще стану тобі в пригоді! У мене аж руки чогось засвербіли!

Тут він стиснув кулаки й кинувся до мене. Собі на сором, я ухилився від удару й вибіг із камбуза. А що я мав робити? Насильство, саме тільки насильство панувало на цьому дикунському судні. Моральність була тут річ невідома. Уявіть собі людину звичайного зросту, кволу, з нерозвиненими м'язами, що жила собі досі тихим, спокійним життям і не звикла до насильства,— що вона мала робити? Не було рації заводитися з цими озвірілими істотами,— то було б однаково, що ставати перед розлютованим бугаєм.

Так я думав у ту хвилину, відчуваючи потребу виправдатися перед самим собою. Але це виправдання не заспокоїло мене. Навіть тепер я не можу спокійно оглянутися назад: кожного разу, згадуючи ті події, я відчуваю своє приниження. Становище було таке, що справді виходило із звичайних рамок і вимагало чогось іншого, ніж холодна зважливість розуму. Правда, з погляду формальної логіки я не мав чого соромитись; і все ж на згадку про ті події мені стає соромно за ображену й заплямовану людську мою гідність.

Та все це ні до чого. Я так хутко тікав з камбуза, що в мене прикро заболіло коліно, і я безпорадно впав на палубу. Але кок і не думав гнатися за мною.

— Ач, як дременув, ач як! — чув я за собою його голос.— І це з хворою ногою! Ходи назад, бідний мазунчику! Годі, я вже тебе не чіпатиму.

Я повернувся і взявся до роботи; на цьому справа й закінчилася, проте тільки тим часом. О сьомій годині я подав сніданок у кают-компанію. Шторм, видно, стих уночі, але море ще дуже хвилювало й вітер був досить свіжий. Вітрила поставлено було ще за попередньої вахти, і «Привид» швидко мчав на всіх вітрилах, опріч двох топселів і бом-клівера. Як я чув з розмов, ці троє вітрил мали поставити зараз же по сніданку. Я дізнався, що Вовк Ларсен хотів якнайкраще використати шторм, який гнав нас на південний захід, до тієї частини океану, де можна скористатись північно-східним пасатом. То вже був цілком надійний вітер, і під ним капітан сподівався пройти більшу частину дороги до Японії: спуститись на південь до тропіків, а тоді, досягши узбережжя Азії, повернути знову на північ.

Після сніданку я мав ще одну неприємну пригоду. Поперемивавши посуд, я вигріб із пічки попіл і поніс на палубу викинути в море. Вовк Ларсен і Гендерсон стояли поблизу

штурвального колеса й про щось розмовляли. За штурвалом був матрос, Джонсон. Прямуючи до навітряного борту, я помітив, що він раптом шарпнув головою. Я помилково подумав, що то він пізнав мене і привітався. Насправді ж він хотів попередити мене, щоб я не кидав попелу проти вітру. Не вбачаючи в цьому ніякого лиха, я поминув Вовка Ларсена й мисливця і висипав попіл за борт. Вітер поніс його назад, і не тільки на мене, але й на Гендерсона та на капітана. Ту ж мить Ларсен кóпнув мене ногою, як собаку. Я й не уявляв, що біль від удару може бути такий сильний. Я похитнувся і напівпритомний сперся на рубку. Все попливло в мене перед очима, мене занудило, і я насилу-насилу дотягся до борту. Але Вовк Ларсен не звертав уже уваги на мене. Він струсив попіл з одежі і провадив далі розмову з Гендерсоном. Йогансен, що побачив усе це з корми, послав двох матросів змити палубу.

Пізніше, того самого ранку, мене чекала зовсім інша несподіванка. За вказівкою кока я пішов до каюти Вовка Ларсена прибрати там і заслати койку. Біля стіни, в головах, була полиця з книжками. Глянувши, я здивувався, бо прочитав такі імена, як Шекспір, Теннісон, Едгар По і Де-Квінсі *. Були там також наукові праці і, зокрема, таких авторів, як Тіндаль, Проктор * і Дарвін. Були книжки і з астрономії та фізики. Крім того, я побачив «Міфічний вік» Булфінча *, «Історію англійської та американської літератури» Шоу, «Природничу історію» Джонсона у двох великих томах і кілька граматик — Меткафа, Ріда і Келога. Я аж осміхнувся, коли побачив примірник «Англійської мови для проповідників».

В моїй уяві ніяк не в'язалися ці книжки з особою власника, і я не міг не сумніватися, чи він їх читав. Але, прибираючи койку, я знайшов під укривалом том творів Браунінга в кембрідзькому виданні. Ларсен, певно, гортав його перед сном. Книжка була розкрита на вірші «На балконі», і я помітив, що деякі рядки підкреслено олівцем. Судно гойднулося, книжка впала з койки, і з неї вилетів клаптик паперу, весь розписаний якимись геометричними фігурами та підрахунками.

Отже, цей страшний чоловік не такий-то вже й дикун, попри всі свої брутальні вчинки. Він зробився для мене загадкою. Як один, так і другий бік його вдачі, взяті зокрема, були цілком зрозумілі, але сполучення їх зовсім збивало з пантелику. Я ще раніше завважив, що мова його

досконала,— він зрідка тільки вживав який не зовсім поправний зворот. Звичайно, в розмові з матросами й мисливцями він, бувало, вдавався до морського жаргону, але з тих небагатьох слів, що він говорив до мене, мова його виглядала чистою й правильною.

Цей другий бік, який я відкрив у Вовкові Ларсені, дещо підбадьорив мене, і я зважився сказати йому, що в мене пропали гроші.

— Мене обікрадено,— звернувся я до нього трохи пізніше, коли він один прогулювався на кормі.

— Сер,— поправив він не різко, але твердо.

— Мене обікрадено, сер,— поправився я.

— Як це трапилося? — спитав він.

Тоді я розповів усе — як моя одіж сушилася в камбузі і як потім кок мене трохи не набив, коли я сказав йому про гроші.

Ларсен осміхнувся, вислухавши моє оповідання.

— Кок підлатався,— сказав він.— Та невже ви думаєте, що ваше мізерне життя не варте хоч би цих грошей? До того ж уважайте, що це вам наука. Згодом ви навчитеся, як берегти свої гроші. Я гадаю, досі за вас це робив ваш повірник.

Я відчував спокійний глум у його словах, але таки запитав:

— Як же мені їх повернути?

— Це вже ваша справа. Тут ви не маєте жодних повірників і мусите покладатись тільки на самого себе. Коли ви одержите який долар, тримайте його. Людина, що розкидає свої гроші, як от ви, заслужила того, щоб утратити їх. Крім того, на вашій совісті ще й гріх. Ви не мали права спокушати ближнього. А ви спокусили кока, і він не встояв. Ви піддали небезпеці його безсмертну душу. До речі, вірите ви в безсмертну душу?

Коли він вимовляв ці слова, повіки його повільно піднялися і, здавалося, глибина його душі відкрилась мені, і я міг заглянути туди. Але то була ілюзія. Я певен, що взагалі нікому ніколи не вдалося заглянути в душу Вовка Ларсена. То була зовсім самотня душа — я згодом переконався. Вовк Ларсен ніколи не скидав маски, хоча зрідка вдавав відвертого.

— Я читаю безсмертя в ваших очах,— відповів я і на спробу пропустив слово «сер», бо вважав, що певна інтимність розмови дозволяє це. І я не помилився.

— Гадаю, що ви бачите там щось живе, але це не означає, що воно житиме завжди.

— Я читаю в них щось більше,— провадив я далі сміливо.

— Тоді ви читаєте свідомість. Свідомість життя, яке живе; але не більше, не безмежність життя.

Як ясно він думав і як добре висловлював те, що думав! Глянувши на мене зацікавлено, він відвернувся й почав дивитися на олив'яне море, туди, звідки віяв вітер. Очі його зробились холодні, а лінії рота посуворішали й погрубішали. Він, видимо, був у похмурому настрої.

— А яка мета? — рвучко спитав він, стаючи спиною до мене.— Якщо я безсмертний, то навіщо?

Я мовчав. Як міг я пояснити цій людині свій ідеалізм? Як міг я словами передати почуття, що нагадує музику, яку чуєш уві сні, переконання, яке розумієш, але не годен визначити?

— У що ж ви тоді вірите? — спитав я своєю чергою.

— Я вірю, що життя — це хаос,— зразу відповів він.— Воно подібне до за́кваски, що грає хвилину, годину, рік або сотні років, але кінець кінцем перегра́є. Великі їдять малих, щоб підтримувати це грання; дужі їдять кволих, щоб зберегти свою силу. Щасливці їдять найбільше, і процес грання у них триваліший, ото й по всьому. Що ви скажете хоча б на це?

Він нетерплячим рухом показав на кількох матросів, що поралися з линвою посеред палуби.

— Вони рухаються, але й медуза також рухається. Вони рухаються, щоб їсти, а їдять, щоб підтримувати рух. Оце вам і все. Вони живуть задля свого черева, а черево потрібне їм для життя. Це замкнуте коло, нічого тут не вдієш. Зрештою рух припиняється. Вони більше не рухаються. Вони мертві.

— У них є мрії,— докинув я,— блискучі, осяйні мрії...

— Про те, щоб нажертися,— докінчив він категорично.

— І ще про...

— І ще про те, щоб нажертися. Про більший апетит та про те, як його найкраще задовольнити.— Голос його бринів різко, в ньому не було й натяку на жарт.— Ви подивіться, вони мріють про щасливу подорож, що дасть їм більше грошей, про те, щоб стати капітанами на суднах чи знайти скарби. Коротше кажучи, вони мріють, як краще влаштуватися, щоб оббирати своїх ближніх, як краще

спати, мати добру їжу і щоб хтось інший робив брудну, важку роботу. Ми з вами такі самісінькі. Різниці немає, хіба та, що ми їмо більше й краще за них. А тепер я їм і їх, і вас укупі. Але в минулому ви їли краще, ніж я. Ви спали на м'якій постелі, носили гарний одяг і їли смачні страви. А хто робив ті постелі, одяг, страви? Не ви. Ви ніколи нічого не зробили в поті чола. Ви жили з добра, яке нажив ваш батько. Ви мов той птах-фрегат, що кидається на бакланів і грабує у них рибу, яку вони спіймали. Ви один з тих, що створили отой так званий уряд, ви заодно з тими, що вважають себе за панів над усіма іншими, їдять їжу, що виробили інші люди, які б самі воліли її з'їсти. Ви носите теплу одежу, а вони роблять цю одежу, і самі тремтять у лахмітті і ще просять у вас чи в довіреного, що порядкує вашими грішми, дати їм роботу.

— Але все це зовсім інша справа! — вигукнув я.

— Зовсім ні,— він говорив швидко, очі його горіли.— Це свинство, і це таки життя. Яке пуття з того, що свинство буде безсмертне? Який у цьому глузд? Яка мета? До чого воно? Ви не виробляєте харчів. А проте їжа, що ви спожили або викинули на вітер, могла б урятувати життя двадцятьом нещасним, що виробляють ці харчі, але не споживають їх. Для якої безсмертної мети існуєте ви? Або вони? Візьміть, наприклад, себе або мене. Чого варте ваше хвалене безсмертя, коли ваше життя зіткнулося з моїм? Вам хочеться назад, на землю, де є вам розгін для вашого свинства. А моя примха — тримати вас на цьому кораблі, де панує моє свинство. І я тримаю вас, бо на те моя воля. Я або зроблю з вас те, що хочу, або зламаю. Ви можете померти сьогодні, через тиждень або через місяць. Я міг би вас убити зараз, кулаком, бо ви жалюгідний хирляк. Та коли ми безсмертні, то який сенс у всьому цьому? Жити по-свинячому, як ми з вами живемо, невже це, на вашу думку, личить безсмертним істотам? Знову ж таки, навіщо все це? Чому я тримаю вас тут?..

— Тому, що ви дужчий! — випалив я.

— А через що дужчий? — не вгавав він.— Бо в мене міцніша закваска, ніж у вас. Невже ви не розумієте? Невже не розумієте?

— Але яка безнадія отак жити! — змагався я.

— Згоден з вами,— відповів він.— Тоді навіщо взагалі рухатися, а значить і жити? Як не рухатися й не бути часткою цієї закваски, то не буде й безнадії. Але річ у тім,

що ми хочемо жити й рухатись, дарма що воно безглуздо; хочемо, бо така вже природа життя — жити й рухатися, прагнути життя й руху. Якби цього не було, життя давно завмерло б. Тільки завдяки життю, що є у вас, ви й мрієте про безсмертя. Життя, закладене в вас, прагне бути вічним. Ба! Вічне свинство!

Він рвучко повернувся на підборах і пішов геть. Але на краю юта спинився й покликав мене.

— До речі, скільки потяг у вас кок? — спитав він.

— Сто вісімдесят п'ять доларів, сер,— відповів я.

Він кивнув головою. За хвилину, зійшовши вниз подавати на стіл обід, я почув, як він голосно шпетить котрогось матроса.

РОЗДІЛ VI

Вранці наступного дня буря вщухла, і «Привид» ледь погойдувався на спокійній гладіні океану. Вітру не було, тільки зрідка налітав легенький подих. Вовк Ларсен усе стояв на юті, і його пильний погляд був звернений на північний схід, звідки мав повіяти пасат.

Весь екіпаж теж був на палубі — готували шлюпки до мисливського сезону. На борту було сім шлюпок: шість мисливських і капітанський тузик. Команда кожної шлюпки складалася з мисливця, весляра та стерника. На шхуні до екіпажу входили тільки веслярі й стерники, але нести вахту повинні були й мисливці, також підлеглі капітанові.

Все це, і чимало іншого, дізнавався я поступово. «Привид» уважали найшвидшою шхуною в промислових флотиліях Сан-Франціско та Вікторії. Колись це була приватна яхта, побудована з розрахунку на швидкий хід. Її обводи й оснащення,— хоч я на цих речах і не розуміюся,— промовляли самі за себе. Напередодні під час другої піввахти ми з Джонсоном перекинулися словом-другим, і він розповів мені дещо про шхуну. Він говорив захоплено, з такою любов'ю до гарних суден, з якою, бува, говорять про коней. Але йому страх не подобалося тут, і він дав мені на здогад, що Вовк Ларсен має дуже лиху славу серед капітанів мисливських шхун. Його, Джонсона, привабило тільки судно, коли він підписав контракт, та й то вже він мало не кається.

Він сказав мені, що «Привид» — бездоганної конструкції шхуна на вісімдесят тонн. Завширшки вона до двадця-

ти трьох футів, а завдовжки — понад дев'яносто футів. Незвичайно важкий свинцевий фальшкіль (точна вага його невідома) надав їй більшої остійності, а це дозволяло нести величезну площу вітрил. Від палуби до клотика грот-стеньги сягало більш як сто футів, а фок-щогла зі своєю стеньгою була на вісім чи десять футів коротша. Я подаю ці деталі для того, щоб можна було уявити собі розмір цього маленького судна, що носилося по океанських просторах з командою в двадцять два чоловіки на борту. То був малесенький світ, цятка, піщинка, і я тільки дивом дивувався, як це люди важаться пускатись у море на такій малій, непевній споруді.

Вовк Ларсен мав славу людини, що надзвичайно сміливо велася з вітрилами. Я чув, як про це балакав Гендерсон з другим мисливцем, каліфорнійцем Стендішем. Два роки тому буря на Берінговому морі потрощила на «Привиді» щогли, і замість них поставлено теперішні, міцніші й важчі за попередні. Коли встановлювано їх, Ларсен нібито сказав, що ліпше вже перекинутися в морі, аніж утратити ці щогли.

Здавалося, що кожен з матросів, за винятком Йогансена, засліпленого своїм підвищенням, намагався якось виправдатись, чому він плаває на «Привиді». Половина людей, досвідчені моряки, казали, що вони нічого перше не знали ні про судно, ані про капітана. Щодо мисливців, то про них подейкували, ніби вони — добрі стрільці, але така буйна й розбишацька компанія, що жодна порядна шхуна не підписала б із ними контракту.

Я зазнайомився ще з одним матросом, на ім'я Луїс; то був кругловидий веселий ірландець із Нової Шотландії, чоловік дуже товариський, ладний балакати безперестанку, аби тільки слухач був. Після обіду, коли кок спав унизу, а я чистив свою незмінну картоплю, до камбуза зайшов Луїс, щоб «погомоніти». На судні він опинився тим, що був, мовляв, п'яний, коли підписував контракт. Він без кінця запевняв мене, що ніколи не зробив би цього по-тверезому. Як виявилося, він уже років дванадцять щосезону виїздить полювати на котиків і вважається за одного з найкращих шлюпкових стерників в обох флотиліях.

— Е, друзяко,— похмуро хитав він головою,— гіршого на це судна не знайти, а ти ж не був п'яний, як я, коли тебе сюди занесло. Полювати на котиків — це рай для матросів, тільки не на цьому судні. Помічник був перший,

але згадаєш мої слова, що не один кінці віддасть, поки відбудемо плавання. Між нами хай це буде сказано, але Вовк Ларсен чистий диявол, і «Привид» зробився пекельним судном, відколи у нього в руках. Хіба ж я не знаю, чи що? Хіба я не пам'ятаю, як два роки тому в Хакодате він у сварці застрелив чотирьох своїх матросів? І хіба я не був тоді за три сотні ярдів на «Еммі Л.»? Того ж року він кулаком убив ще одного. Еге ж, отак на смерть і забив. Розшелепив йому голову, мов шкаралупу яєчну. А з губернатором острова Кури та начальником поліції що він утяв! Ці японські добродії, бач, приїхали на «Привид» у гості, і з ними дружини, маленькі такі й гарненькі — ну достоту як ото малюють на віялах. А коли він знімався з якоря, то чоловіків спустив на їхній сампан, а жінок нібито не встиг. Мовляв, трапунок такий, та й годі. І тільки через тиждень висадив тих сердешних паніїок на берег потойбіч острова; і їм нічого не лишалося, як горами йти додому в своїх солом'яних сандалійках, що й одну милю не годні витривати. Хіба я не знаю? Звір він, цей Вовк Ларсен. Той самий, що про нього сказано в святому письмі. І прийде йому колись поганий кінець... Але гляди,— я нічого тобі не казав. Ані жодного слова. Бо старий гладун Луїс хоче вернутися з цього плавання живим, навіть коли всі ви без решти підете рибі на харч.

— Вовк Ларсен! — забурчав він трохи згодом.— Прислухайся-но до цього слова. Таки вовк він. У декого бува кам'яне серце. А в нього й зовсім немає серця. Вовк, чистий тобі вовк, ось хто він. Хіба ж не влучно його назвали?

— Але ж коли його так добре знають,— заперечив я,— то як же він набирає собі людей?

— А як воно буває, що набирають людей на будлі-яку роботу, чи то на землі, чи на морі? — з кельтським запалом запитав Луїс.— Чи ти мене бачив би тут, коб не був я п'яний, як свиня, коли підписував контракта? Декого з них на краще судно й не візьмуть, як отих мисливців, а дехто з бідолах, як ото матросня, то й не знав, куди потрапляє. Але вони дізнаються, ще й як дізнаються і проклянуть той день, коли на світ народилися. Шкода мені цих сіромах, та ще більше мені болить старий гладун Луїс, що то йому судилося. Тож гляди мені, я тобі нічого не казав, ані геть нічого.

— А ці мисливці — то пройдисвіти,— знову почав він, бо не терпів мовчанки, надто вже був балакучий.— Стри-

вай-но, вони ще розходяться. Але він такий, що візьме їх у шори. Тільки він і може нагнати страху божого в їхні чорні душі. Ось оцей мій мисливець, Горнер. Такий собі лагідний та м'який, голос ніжний, як у дівчини, подумаєш, ну цей уже таки сумирний. А хіба він торік не спровадив на той світ свого стерника? Нещаслива пригода буцімто, казали. Але я спіткав якось його весляра в Йокогамі, і той розповів мені, як воно було. А цей маленький Смок, чорнявий пройдисвіт, хіба він не відбув три роки в Сибіру на соляних копальнях за браконьєрство на Мідяному острові, де в росіян заповідник? Його там забили в кайдани вдвох із товаришем — рука до руки, нога до ноги. Тоді вони чогось завелися, і цей самий Смок вирядив свого приятеля з копальні нагору в цебрах із сіллю: і то не зразу, а шматками: сьогодні ногу, взавтра руку, там голову й так ото далі.

— Ви жартуєте! — скрикнув я, пойнятий жахом.

— Жартую? — вмить схопився він.— Я нічого не кажу. Я глухий і німий, і тобі раджу те саме, коли хочеш вижити. Як я розтулив рота, то хіба на те, щоб сказати, які вони ладні хлопці, і він теж, щоб його лиха година побила, щоб йому гнити в чистилищі десять тисяч літ, а тоді ще в хлань пекельну провалитись!

Джонсон, той самий, що, розтираючи, подряпав мені шкіру, здавався мені найпорядніший з усіх на судні. В ньому й справді не було нічого нещирого. Його щирість і мужність вражали з першого погляду, і водночас він був занадто скромний, аж нібито боязкий. Направду то його не можна було назвати боягузом. Радніше б сказати, що він мав і тверду свою думку, і почуття власної гідності. Тим-то він на початку нашого знайомства й протестував, коли його прізвище калічили на Йонсона. Про нього й про його вдачу Луїс висловився пророче:

— Він гарний хлопець, цей скандінавець Джонсон. Найкращий матрос на баку. Він мій весляр. Тільки я боюся, що колись він так зіткнеться з Вовком, аж іскри полетять. Це вже я добре знаю. Я бачу, як насувається буря. Я вже казав йому, як братові, а він не слуха й не хоче гасити вогнів і вивішувати фальшиві сигнали. Тільки щось йому не до вподоби, він уже бурчить, а на судні завше знайдеться продажна душа, що донесе Вовкові. Вовк сильний, і вовки ж чужу силу ненавидять. А в Джонсона сила є, і Вовк бачить, що на лайку чи стусана він не вклониться:

«Так, мовляв, сер», «Дякую, сер». Ой, буде, буде лихо. А де я візьму другого весляра? Ти знаєш, що відповів цей телепень, коли старий назвав його Йонсоном? Він сказав: «Мене звуть Джонсон, сер», і вимовив ще літера за літерою. Побачили б ви лице старого тоді! Я думав, що він його тут-таки на місці порішить. Він цього не зробив, але він це зробить, він зламає цього скандінавця, щоб я так на морських звичаях знався!

Томас Магрідж стає неможливий. Він примушує мене за кожним разом титулувати його «пане» або «сер». Почасти воно через те, що Вовк Ларсен почав, либонь, виявляти прихильність до нього. Нечувана річ, щоб капітан приятелював з коком, але тут, без сумніву, так і було. Вже разів два-три він просував голову в камбуз і незлостиво кпив собі з Магріджа, а оце сьогодні, по обіді, базікав із ним на юті добру чверть години. До камбуза Магрідж повернувся, увесь лисніючи задоволенням, і за роботою без кінця наспівував під ніс якихось вуличних пісеньок своїм нестерпним фальцетом.

— Я знаю, як годитися з начальством,— звірливо казав він мені.— Як з ним вестися, щоб тебе цінували. Ось хоча б мій останній шкіпер... Хіба не заходив я до нього в каюту так запросто — погомоніти, перехилити чарчину? «Магріджу,— мовляв він,— Магріджу, а ти пішов не по своїй дорозі!» — «Як це?» — питаю. «Ти б мав уродитися джентельменом, щоб ніколи не працювати». Побий мене сила божа, Гампе, коли це не правда! А я сидів у нього в каюті, наче вдома, палив його сигари й пив його ром!

Ця балаканина мало не до божевілля мене доводила. Я не знаю іншого голосу, що був би мені такий ненависний. Коків масний, улесливий тон, його жирна усмішка і безмежна зарозумілість так нервували мене, що я, бувало, аж тремтів. Огиднішої за нього прояви я ніколи в житті не бачив. Неохайність його була неймовірна, а що він готував їжу для всієї команди, то я мусив, ївши, вибирати те, чого він найменше торкався.

Дуже мене турбували мої руки, не звиклі до важкої роботи. Нігті почорніли, шкіра стала така брудна, що навіть щітка нічого не могла вдіяти. Понатирані пухирі все не загоювались, а одного разу, втративши рівновагу під час хитавиці, я впав на гарячу плиту й спік собі лікоть. Коліно й досі боліло. Опух не спав, колінна чашечка ще не

стала на місце. З ранку до вечора мусив я шкутильгати — то вже яке тут гоїння! Чого я потребував, так це одного — відпочинку.

Відпочинок! Ніколи доти я не уявляв, що воно таке насправді. Усе своє життя я мав його, але ніколи над ним не задумувався. А тепер якби я міг сісти на півгодини й нічого не робити, навіть не думати, то це була б для мене найприємніша в світі річ. З другого боку, я тепер чимало що зрозумів. Тепер я міг судити про життя трудового люду. Мені й не снилося, що праця може бути така тяжка! Від пів на шосту ранку й до десятої вечора я раб; прислуговуючи всім і кожному, я не маю для себе жодної хвилини, хіба що одну-другу щастило урвати під кінець другої піввахти. Досить мені на хвильку спинитись та глянути на сліпуче від сонця море або задивитися на матроса, як він лізе вгору по вантах або біжить по бушприті, і вже я чую ненависний голос: «Гей ти, Гампе! Чого роззявив рота! Я все бачу!»

В мисливському кубрику войовничий настрій: подейкують, що Смок і Гендерсон побилися. Гендерсон нібито найкращий мисливець; чоловік він твердошкірий, і його важко розкрутити, але, мабуть, його таки розкрутили, бо в Смока під оком синець, і коли він прийшов вечеряти, вигляд у нього був похмурий і злий.

Саме перед вечерею сталася ще одна жорстока сцена, що характеризує нечулість та брутальність цих людей. В команді є один новачок на прізвище Гаррісон, вайлуватий сільський парубок. Певно, жадоба пригод знадила його в цю першу в житті подорож. При легкому перепадистому вітрі шхуна має часто змінювати курс, для чого вітрила переносять з одного борту на другий, а нагору посилають матроса перекинути фор-топсель.

Якраз коли Гаррісон був нагорі, шкот заїло в блоці, що через нього він проходить на ноку гафеля. Як я розумію, було два способи вивільнити шкот: або спустити фок, що було досить легко й безпечно, або дістатися по дирикфалі до нока гафеля, що було пов'язано з великим ризиком.

Йогансен звелів Гаррісонові лізти по фалі. Всім було ясно, що хлопець боїться. Та й не дивина: на висоті вісімдесят футів над палубою страшнувато звірятися на ці тонкі линви, що гойдаються під ногами. Якби хоч вітер рівний, то ще б не така небезпека, але «Привид» гойдало на довгих хвилях, мов порожню шкаралупину, і з кожним валом

вітрила ляскали й полоскалися, а фали то обвисали, то напиналися, і людину могло струснути, як муху з батога.

Гаррісон чув наказ і зрозумів, чого від нього вимагають, але завагався. Йому хіба вперше зроду доводилося лізти так високо. Йогансен, що перейнявся вже звичкою Вовка Ларсена, почав хлопця клясти на всі заставки.

— Досить, Йогансене! — урвав його Вовк Ларсен.— Знайте, що лаюся на кораблі я. Коли мені буде потрібна допомога, я вас покличу.

— Слухаюсь, сер,— покірно відповів помічник.

Тим часом Гаррісон поліз уже по фалу. Мені було видно його з камбузних дверей, і я бачив, як він тремтить, наче в пропасниці. Посувався він дуже обережно й поволі. На ясному тлі блакитного неба він скидався на велетенського павука, що лізе по тоненькій павутинці.

Вгору треба було вибиратися під невеликим нахилом, і дирик-фал, що проходить крізь різні блоки гафеля й щогли, подекуди давав підпору для рук і ніг. Але біда, що вітер був несталий і не досить міцний, щоб тримати вітрила напнутими. Коли Гаррісон був уже на півдорозі, шхуну підніс довгий вал з навітряного боку, а потім відкинув її назад у западину між двох хвиль. Гаррісон завмер на місці, міцно вхопившися за фал. Бувши на вісімдесят футів нижче за нього, я бачив, як у хлопця напружилися м'язи, коли він відчайдушно боровся за життя. Вітрило обвисло, порожнє, гафель відкинуло, фал ослабнув, і хоч усе відбулось дуже швидко, я побачив, як фал прогнувся під вагою матросового тіла. Тоді гафель раптом повернувся назад, велике вітрило напнулося, ляснувши так, ніби стрельнуло з гармати, а три ряди риф-штертів залопотіли по парусині, немовби то з рушниць палили. Гаррісон, ухопившись за фал, запаморочливо злетів у повітря, та враз політ цей і припинився. Фал напнувся, і це був той удар батога, що струшує із себе муху. Матрос не вдержався. Одна рука втратила опору. Друга ще трималася якусь мить, але не довше. Він полетів уже вниз і тільки якимсь дивом зачепився за снасті ногами та повис долі головою. Вигнувшись, він знову схопився руками за фал; проте ще чимало минуло часу, поки йому вдалося перевернутись як слід. Жаль було й дивитися на нього!

— Їй-бо, сьогодні він вечерятиме без апетиту,— почув я голос Вовка Ларсена, що вийшов з-за камбуза.— Полундра, Йогансене! Бережіться! Зараз почнеться!

Гаррісон і справді почував себе зле, наче при морській хворобі, і деякий час, учепившись за снасті, навіть не пробував посуватися вперед. Йогансен, однак, без угаву підганяв його робити, що сказано.

— Яка ганьба,— пробубонів Джонсон, повільно, але правильно вимовляючи англійські слова. Він стояв обік грот-вантів, за кілька кроків від мене.— Хлопець і так справущий. Він би й сам потроху навчився. А це...— Він замовк, щоб не вимовити слово «вбивство».

— Помовч, ти! — прошепотів йому Луїс.— Коли хоч жити, то прикуси язика.

Але Джонсон, дивлячись угору, бурмотів і далі.

— Слухайте,— звернувся мисливець Стендіш до Вовка Ларсена,— це мій весляр, і я не хочу втратити його.

— Годі, Стендішу,— така була відповідь.— Він ваш весляр, коли у вас на шлюпці; але на шхуні він мій матрос. І я можу робити з ним, що схочу, хоч би й до чорта в зуби спровадити!

— Але це ще не значить...— заперечив Стендіш.

— Досить! — відрубав Вовк Ларсен.— Я сказав вам, і годі. Це мій матрос, що захочу, те й зроблю. Захочу зварити з нього юшку — зварю і сам виїм!

Злий вогник блиснув мисливцеві в очах, але він повернувся на закаблуках і пішов до кубрика; на трапі він зупинився і звів очі вгору. Всі матроси були тепер на палубі, і кожен дивився туди, де людське життя змагалося зі смертю. Нечулість тих людей, що їм промисловий устрій дав владу над життям інших, була просто неймовірна. Мені, що стояв далеко від життєвого виру, ніколи й не снилося, що працювати доводиться отак-о. Я завжди гадав, що життя це щось святе, а тут воно вважалося за ніщо, було тільки цифрою в комерційних розрахунках. Проте, мушу сказати, що матроси, як ото й Джонсон, співчували сердезі, лишень старші — мисливці та капітан — були жорстоко байдужі. Адже Стендіш протестував тільки тому, що це його весляр. Коли б це був весляр якого іншого мисливця, то й він би теж, як і решта, сприйняв цю пригоду за розвагу.

Але вернімось до Гаррісона. Йогансен лаяв бідолаху на всі лади добрих десять хвилин, поки примусив його зрушити з місця. Перегодом матрос таки досяг нока гафеля. Тут він сів на гафель верхи — так йому легше було триматися. Він вивільнив шкот і міг тепер спуститися вниз по

фалі до щогли. Та в нього вже забракло духу. Його позиція була небезпечна, але він не важився міняти її на ще небезпечніший спуск по фалі.

Він поглядав то на свою дорогу, що нею мав пройти в повітрі, то вниз на палубу. Очі йому були широко розплющені, і весь він тремтів. Я ніколи не бачив такого дикого жаху на людському обличчі. Даремно Йогансен кричав йому, щоб він спускався вниз. Щохвилини хлопця могло скинути з гафеля, але жах зробив його безпорадним. Вовк Ларсен, що походжав по палубі, розмовляючи зі Смоком, не звертав більше уваги на матроса; він тільки раз крикнув на стерничого:

— Ти збився з курсу, приятелю. Дивись гарненько, а то заробиш!

— Слухаюсь, сер,— відповів стерничий, водночас повертаючи трохи штурвал.

Його провина була в тім, що він трошечки відхилив «Привида» з курсу, аби невеличкий вітер міг напнути вітрила і тримати їх напнутими. Цим він хотів допомогти нещасному Гаррісонові, хоч сам міг накликати на себе гнів Вовка Ларсена.

Час минав, напруження ставало для мене жахливе. Томас Магрідж по-іншому реагував на це видовище. Воно було за розвагу для нього, він щохвилини вистромляв голову з камбуза і жартував. Як я ненавидів його! Протягом цих страшних хвилин ненависть моя до нього зросла просто неймовірно. Уперше зроду я відчував бажання вбити когось — «скуштувати крові», як то висловлюються високохмарні наші поети. Життя взагалі, може, й священне, але життя Томаса Магріджа зокрема — це якесь плюгавство. Відчувши жадобу крові, я злякався, і в мене майнула думка: чи не передалась мені часом брутальність оцих людей довкола? А ще ж недавно я заперечував смертну кару навіть для найстрашніших злочинців!

Проминуло добрих півгодини, і ось я побачив, що Джонсон та Луїс завели суперечку. Кінець кінцем Джонсон відіпхнув Луїса, який стримував його руку, й пірвався вперед. Він перейшов палубу, стрибнув на фор-ванти й поліз угору. Але гострий погляд Вовка Ларсена помітив його.

— Гей, ти куди лізеш? — гукнув він.

Джонсон спинився. Він подивився капітанові у вічі і спокійно сказав:

— Хочу стягти хлопця.

— Зараз же злізь мені! Чуєш? Злазь!

Джонсон завагався, однак довголітня звичка слухатись наказів узяла нарешті гору. Похмурий, він стрибнув на палубу й подався на бак.

О пів на шосту я пішов до кают-компанії накривати на стіл, але майже не усвідомлював, що роблю. Перед очима в мене стояв образ матроса, що, сполотнілий, весь тремтячи, відчайдушно чіплявся за хисткий гафель, скидаючись на кумедну кузьку.

О шостій годині, вже під час вечері, йдучи палубою до камбуза, я помітив, що Гаррісон висить усе так само. Балакали за столом зовсім про інші речі. Цих людей, видимо, не цікавила доля людини, чиє життя задля забавки було піддане смертельній небезпеці. Проте перегодом, ідучи ще раз до камбуза, я з великою полегкістю побачив, що Гаррісон, похитуючись, ступає від вантів до люка на баку. Набравшися духу, він урешті-таки спустився.

Щоб скінчити з цією пригодою, мушу ще переповісти свою розмову з Вовком Ларсеном у кают-компанії. Я саме перемивав посуд, коли він почав:

— Щось у вас після обіду кислий вигляд. У чому річ?

Звісно, він сам розумів, чому я себе почуваю не краще, ніж Гаррісон,— йому просто треба було якогось приводу. Я й відповів:

— Це тому, що з хлопцем так не по-людському повелися.

Він засміявся.

— Це наче морська хвороба. Одні слабують на неї, інші — ні.

— Ні, це зовсім не те,— заперечив я.

— Якраз те,— сказав він.— На землі так само повно жорстокості, як у морі руху. На одних погано впливає перше, на інших — друге. Ото й уся причина.

— Ви робите посміховище з людського життя. Невже ви справді гадаєте, що воно нічого не варте? — запитав я.

— Варте? Чого варте? — він зиркнув на мене, і хоч погляд його був холодний і нерухомий, я прочитав у ньому глузування.— Чого може бути варте життя? І як ви ту вартість виміряєте? І хто оцінює життя?

— Я,— відповів я.

— Тоді чого воно для вас варте? Я маю на увазі життя інших людей? Кажіть, чого воно варте?

Чого варте життя? Як я міг визначити його вартість? Я завжди мав слово до думки, але от з Вовком Ларсеном мені тих слів забракло. Я вирішив, що почасти то його владна вдача мене гнітила, але головна причина полягала все ж у цілковитій протилежності наших поглядів. Щодо інших матеріалістів, з ким я стикався, то я знаходив з ними дещо спільне в поглядах, але з Вовком Ларсеном — я не мав анічого спільного. Можливо, що мене збивала з пантелику скрайня безпосередність його думок. Він підходив так просто й упевнено до суті справи, відкидаючи всі зайві дрібниці, і говорив так безапеляційно, що мені здавалося, ніби я борсаюсь у воді, без твердого грунту під ногами. Чого варте життя? Спробуй-но так відразу відповісти на це питання! Що життя — святиня, це я сприймав як аксіому. Що життя — цінність саме собою, це було так очевидно, що я ніколи над тим і не замислювався. Та коли він узяв цю аксіому під сумнів, я не знайшовся на відповідь.

— Ми розмовляли про це вчора,— почав він.— Я сказав, що життя — це закваска, грання, де одне життя зжирає друге, щоб самому жити; що життя — то просто переможне свинство. Ну, а з погляду попиту й пропозиції життя — найдешевша річ у світі. Кількість води, землі, повітря обмежена, але життя, що прагне народитися, безмежне. Природа — марнотратниця. Взяти хоча б рибу з мільйонами ікринок. Або візьміть себе чи мене. У нас, у нашому тілі, є джерело життя для мільйонів істот. Якби ми мали час і спроможність використати до решти кожне ненароджене життя, що є в нас, то кожен став би батьком цілих націй, заселив би цілі континенти. Життя? Воно нічого не варте. З усіх дешевих речей воно найдешевше. Його всюди зайвина. Природа розсипає його щедрою рукою. Де місце для одного життя, вона сіє тисячі, і так одне життя зжирає інше, аж кінець кінцем залишається найдужче, найсвинячіше.

— Ви читали Дарвіна,— зауважив я.— Але не так зрозуміли, коли гадаєте, що боротьба за існування дозволяє вам свавільно нищити чуже життя.

Він знизав плечима:

— Певно, ви маєте на увазі тільки людське життя, бо м'ясо тварин, птиць і риб ви нищите так само, як і я та інші люди. Але ж людське життя нічим не різниться від якого іншого, дарма що вам видається, ніби така різниця є.

Тож чого я маю берегти це життя, коли воно таке дешеве й нічого не варте? Для матросів не вистачає кораблів у морі, для робітників не вистачає фабрик та машин. Ви, що живете на суходолі, ви ж знаєте, що околиці міста залюднені злидарями, які вмирають з голоду, не маючи шматка хліба або м'яса (тобто зруйнованого іншого життя), яких косять пошесті і яких однаково там залишається ще багато, і ви не знаєте, що з ними робити. А чи бачили ви коли-небудь, як лондонські докери б'ються між собою, мов звірі, щоб дістати роботу?

Він рушив до трапа, але обернувся і сказав ще:

— Знаєте, життя само визначає свою вартість, і це єдина його вартість. І, звісна річ, воно не може бути само до себе об'єктивне, воно перегинає на свою користь. Ось хоча б цей хлопець, що був там, нагорі. Він тримався за життя, наче то справді не знати яка цінність, скарб, дорожчий від діамантів та рубінів. Але для кого воно є цінністю? Для вас? Ні. Для мене? Зовсім ні. Для нього? Так. Однак я не приймаю цієї оцінки, він занадто переоцінює себе. Величезний запас життя прагне ще народитися. Якби він упав і розплескав свій мозок по палубі, мов той мед із щільників, світ би на цьому нічого не втратив. Для світу він не становить жодної цінності. Занадто багато ненароджених життів пориваються у світ. Тільки для самого себе він чогось вартий, але навіть ця вартість — фікція, бо, померши, він уже не зміг би усвідомлювати, що втратив себе. Він тільки сам-один уважає себе коштовнішим за діаманти та рубіни. А ті діаманти та рубіни загинуть, розсиплються по палубі; їх змиють цеберкою морської води, і він навіть не знатиме, що діамантів та рубінів уже немає. Він не втратив би нічого, бо, втративши самого себе, він разом з тим утратив би й свідомість утрати. Хіба ж не так? Що ви можете на це сказати?

— Що ви принаймні послідовні,— спромігся я на відповідь і знову заходився мити посуд.

РОЗДІЛ VII

Нарешті після трьох днів мінливого вітру ми спіймали північно-східний пасат. Добре відпочивши за ніч — дарма, що боліло коліно,— я вийшов на палубу і побачив, що «Привид» летить під усіма вітрилами, опріч самих кліве-

рів. З корми віяв свіжий вітер. О, яке диво цей потужний пасат! Цілий день і цілу ніч — і так день у день — ми мчали вперед, а постійний і дужий вітер підганяв нас у корму. Шхуна сама йшла. Не було потреби підтягувати вітрила й спасті та перекидати топселі — матросам лишалося хіба що стояти біля стерна. Ввечері, коли сонце заходило, вітрила попускали; вранці, коли вони набирали роси й обвисали, їх знову туго натягали, оце була й уся робота.

Вузлів десять-одинадцять, інколи дванадцять — із такою швидкістю ми йдемо. Весь час віє ходовий північно-східний вітер, і ми покриваємо за добу по дві з половиною сотні миль. Мені й сумно й радісно, що Сан-Франціско лишився позаду, а ми наближаємось до тропіків. Що день, то помітно теплішає. Під час другої піввахти матроси виходять на палубу, роздягаються і з відер поливають один одного водою. Вже з'являється летюча риба. Вночі вахтові повзають по палубі, шукаючи рибу, що падає на судно. Вранці, коли щастить піддобрити Томаса Магріджа, з камбуза розходиться приємний запах смаженої риби. Іноді, як Джонсонові ведеться спіймати з бушприта красеня-дельфіна, команда смакує його м'ясо.

Джонсон збуває весь свій вільний час там або на салінгу, дивлячись, як «Привид» під натиском вітру розтинає хвилі. Пристрасть і екстаз світяться йому в очах, і він, мов у трансі, захоплено дивиться на повні вітрила, на пінявий слід корабля, на його біг серед цих водяних гір, що сунуть разом з нами величною процесією.

Дні і ночі — це «диво й захват невимовний», і хоч вільного часу в мене майже нема, я все ж відірвуся інколи на хвилинку від своєї нудної роботи, щоб помилуватися цією безмежною красою, що й не снилась мені ніколи. Наді мною ясно-блакитне небо — блакитне, як саме море, що перед форштевнем вилискує блакитним атласом. Навколо по обрію розкидані бліді баранці хмар, що стоять незмінно, нерухомо, наче срібна оправа прозоро-туркусового неба.

Не забуду я однієї ночі, коли, замість спати, лежав я на півбаку й дивився на барвисті брижі піни, що вирувала біля форштевня. Їхній плюскіт нагадував мені дзюрчання струмка по замшілому камінню в тихій розпадині. Ця розмірна пісня переносила мене кудись далеко-далеко, і я вже не був ні юнга Гамп, ані Ван-Вейден, що тридцять п'ять років прогибів серед книжок. Повернув мене до дійсності

голос Вовка Ларсена — його, не чий інший,— дужий і впевнений, але водночас на диво м'який голос:

Тропічна ніч, мов жар, горить *,
На хвилі ясний слід тремтить.
Відбились у свічаді зорі,
І, сполошивши сонних риб, що в зоряний пірнають глиб,
Мчить корабель наш у простори.
Намокнуть линви від роси,
Заграє сонце на бортах, веде у далеч Довгий Шлях.
Веде на південь шлях старий, що завжди він для нас новий.

— Ну як, Гампе, подобається? — спитав він, трохи помовчавши, як того вимагали слова й обставини.

Я подивився йому на обличчя. Воно сяяло, як і це море, а очі іскрилися.

— Принаймні мене вражає ваш запал,— відповів я холодно.

— Чому? Це ж, чоловіче, життя. Це є життя! — вигукнув він.

— Дешева річ, нічого не варта,— відповів я йому його власними словами.

Він засміявся, і я вперше почув щиру радість у його голосі.

— От ніяк ви не второпаєте! Все не можу я втовкмачити вам у голову, що таке життя. Звичайно, життя нічого не варте, воно тільки само для себе цінність. І, правду мовивши, якраз тепер моє життя дуже дороге — для мене б то. Я просто не можу скласти йому ціни. Ви скажете, що я занадто переоцінюю його, але нічого не вдієш, моє життя само себе так оцінило.

Він помовчав, наче підшукуючи відповідніших слів, і закінчив так:

— Знаєте, я відчуваю зараз дивне піднесення; наче безмежний час переходить крізь мене, наче всі сили скупчуються в мені. Я знаю істину, вмію відрізняти добро від зла, правду від неправди. Мій погляд ясний і сягає далеко. Я майже ладен повірити в бога. Але,— голос його змінився і обличчя спохмурніло,— звідки цей настрій? Звідки ця радість життя, цей захват, це натхнення, чи як там його назвати? Все це буває тоді, коли шлунок здоровий і добре травить, коли апетит добрий і все йде гаразд. Це є дарунок життя, шампанське в крові, грання закваски; від цього одні переймаються побожними думками, а інші бачать бога або творять його, коли неспроможні побачити. Це сп'яніння

життям, шумування закваски, радісний дзюркіт життя, ошаленілого від свідомості, що воно живе,— ото й тільки. Та ба! Завтра мені розплачуватися за це, як п'яниці на похмілля. Завтра я знатиму, що мушу вмерти, і, певніш за все, на морі, що скінчу своє плазування в образі людському, щоб стати плазуном у гнилій морській воді, що стану поживою, падлом, передам міць і рухливість своїх м'язів рибам, щоб дужчі й рухливіші були їхні плавці, щоб твердішою стала їхня луска. Оце вам і ба! Шампанське вже видихалося. Вино не іскриться й не піниться; в ньому вже немає піякого смаку.

Він покинув мене так само раптово, як і з'явився, стрибнувши на палубу м'яко й тихо, мов тигр. «Привид» ішов далі. Біля форштевня клекотіла піна, але зараз мені вчувалося наче якесь хрипіння. Я прислухався, і поволі спадало те враження, що справив на мене несподіваний перехід Вовка Ларсена від захоплення до зневіри. Раптом котрийсь матрос на палубі заспівав дзвінким тенором «Пісню пасату»:

Я — той вітер, що люблять на морі матроси.
Я незмінний, постійний і вірний.
Хай за хмарами стежать, бо вітер їх носить
Понад глибом блакитним незмірним.
. . . . . .
І в погоду й у млі я жену кораблі,
Мов той пес, я за ними ганяю.
Чи то день, чи то ніч, я лечу собі пріч
І вітрила однак надимаю.

РОЗДІЛ VIII

Часом я думаю, що Вовк Ларсен божевільний або принаймні напівбожевільний — такі в нього чудні примхи й вибрики. А іноді мені здається, що він має дані на велику людину, на генія. Але зрештою я переконаний, що він справжній тип первісної людини, яка народилася з запізненням на тисячу років або поколінь і є анахронізмом у нашу добу високої цивілізації. Він, безперечно, щонайяскравіший індивідуаліст. Та цього мало,— він ще й дуже самотній. У нього нема нічого спільного з іншими людьми на кораблі. Його страшна фізична й неабияка розумова сила відгороджують його від інших. Він ставиться до них, як до дітей,— не лише до матросів, але й до мисливців,— він примушує себе сходити до їхнього рівня і гратися

з ними, наче з цуценятами. А то він досліджує їх жорстокою рукою вівісектора, аналізує їхні розумові процеси і заглядає в душі, немов хоче дізнатися, з якого матеріалу ті душі зроблено.

Я багато разів бачив за столом, як він ображав котрогось мисливця спокійно й байдуже, а тоді зацікавлено зважував його вчинки, відповіді, злостиві гримаси. Мені, що розумів, у чому тут річ, це здавалося смішним. Що ж до вибухів його власного гніву, то я був певний, що то не справжні, а вдавані емоції, що то експерименти, просто маніра, до якої він удається в стосунках з людьми. Після смерті його помічника я, либонь, жодного разу не бачив Ларсена не в жарт сердитого, та й не хотів би, правду мовивши, бачити, як виявляється страшна сила цього чоловіка.

Коли вже зайшло за його примхи, то я розповім, що трапилося з Томасом Магріджем у кают-компанії, і, до речі, докінчу про той інцидент, що я був торкався його.

Якось по обіді, що був опівдні, коли я кінчив прибирати зі столу, трапом до кают-компанії зійшли Вовк Ларсен і Томас Магрідж. Хоч кок і мав закомірок, хід до якого був з кают-компанії, але в самій кают-компанії він ніколи не важився довше стриміти і прошмигував туди й назад раз-другий на день, мов полохливий привид.

— Отже, ти вмієш грати в «наполеона»? — з відтінком якогось задоволення в голосі сказав Вовк Ларсен.— Я так і думав, ти ж англієць. Я сам вивчився його на англійських суднах.

Томас Магрідж, цей докінчений бевзень, був сам не свій від такої честі, що капітан по-товариському розмовляє з ним. Його чваньковиті міни й ретельне намагання поводитись невимушено, як людина, що, мовляв, народилася для кращого життя, викликали б огиду, коли б не здавались такі смішні. Він зовсім не завважував моєї присутності, йому було просто не до мене. Мені навіть важко вгадати, які блаженні видива пролітали перед його безбарвними водявими очима.

— Принеси карти, Гампе,— наказав Вовк Ларсен, коли вони сіли за стіл.— Та подай сигари й віскі — візьмеш у скриньці в мене під ліжком.

Повернувшись, я ще встиг почути, як Магрідж закидав на здогад про якусь таємницю, пов'язану з його народженням, що, мовляв, він син джентльмена, але збився з путі, і йому навіть платять за те, щоб він не повертався до Анг-

лії. «Добре платять, сер.— провадив він,— аби тільки був якнайдалі від них».

Я приніс звичайні чарки, але Вовк Ларсен насупився, похитав головою і жестом показав мені принести склянки. Він налив їх на дві третини нерозбавленим віскі — «джентельменським питвом», як сказав Томас Магрідж,— і вони цокнулися склянками за славну гру «нап», запалили сигари й почали тасувати та здавати карти.

Вони грали на гроші, дедалі збільшуючи ставки. Пили віскі, випили геть усе, і я мусив принести ще. Я не знаю, чесно грав Вовк Ларсен чи махлював (він на все здатний), але він раз у раз вигравав. Кок частенько ходив по гроші до свого ліжка, і все це з великою пихою, однак приносив лише по кілька доларів. Він осоловів, став нецеремонний, погано бачив карти і ледве на стільці сидів. Вирушаючи вже вкотре знову по гроші, він схопив Вовка Ларсена масним пальцем за петельку й тупувато забубонів:

— В мене є гроші, в мене є гроші! Я ж вам кажу,— я син джентельмена!

Вовк Ларсен не був п'яний. Хоч він і вихиляв склянку за склянкою, до того ще й наливаючи їх ущерть, та на ньому те зовсім не позначалося. Здавалось, що й кокові витівки його зовсім не тішать.

Нарешті, голосно заявивши, що він може програвати, як джентльмен, кок поставив на кін останні гроші і програв. Тоді схилив голову на руки й заплакав. Вовк Ларсен цікаво подивився на нього, наче мав замір проаналізувати його, але раптом передумав — бо, певно, вирішив, що тут, власне, й аналізувати нема чого.

— Гампе,— звернувся він до мене підкреслено ввічливо,— будь ласка, візьміть пана Магріджа під руку й допоможіть йому вийти на палубу. Він почуває себе не дуже добре.

— І скажіть Джонсонові вилити на нього кілька відер морської води,— додав він тихіше, так, щоб тільки я чув.

На палубі я передав пана Магріджа двом матросам, що весело вишкилили зуби, почувши про капітанів наказ. Пан Магрідж усе бурмотів сонно, що він син джентльмена. Сходячи до кают-компанії прибрати стіл, я почув, як він вереснув, коли на нього линули перше відро води.

Вовк Ларсен лічив виграні гроші.

— Якраз сто вісімдесят п'ять доларів,— сказав він го-

лосно.— Я так і думав. Злидень прийшов сюди без шеляга в кишені.

— І те, що ви виграли, належить мені, сер,— сміливо заявив я.

Він глузливо осміхнувся і відповів:

— Я теж, Гампе, вчився свого часу трохи граматики й думаю, що ви плутаєте форми часу. «Належало мені» треба було вам сказати, а не «належить мені».

— Це питання не граматики, а етики,— відповів я.

Минула якась хвилина, поки він відповів.

— Знаєте, Гампе,— звільна почав він, мовлячи поважно і з відтінком смутку в голосі,— це вперше зроду я чую слово «етика». Ви і я — нас тільки двоє на цьому судні знають його значення.

— Колись,— провадив він, помовчавши,— я мріяв вести бесіди з людьми, що розмовляють такою мовою, мріяв піднестися над життям, серед якого народився; я мріяв про товариство людей, що розважають на такі теми, як етика. І ось уперше я чую це слово з живих уст. Але все це між іншим, бо ви не маєте рації. Це питання не граматики і не етики, а просто факту.

— Звісно,— сказав я.— Те, що гроші у вас, це факт.

Його обличчя засяяло. Йому, певно, сподобалась моя проникливість.

— Але ви відхиляєтесь від суті питання,— вів я далі,— що пов'язане з правом.

— Он воно як! — зауважив він, скривившись.— Я бачу, ви ще вірите в такі речі, як право, як правда і неправда.

— А ви? Не вірите зовсім? — спитав я.

— Ані на крихту. Сила — це право, ото й усе. Хто кволий, той неправий. Або можна приблизно ще так: добре бути дужим, і погано — кволим. Ще краще сказати: дужим бути приємно, бо це вигідно; а кволим бути неприємно, бо це невигідно. Ось на разі — мати ці гроші приємно. Це добре для того, хто має їх. І тому, мігши мати ці гроші, я скривдив би себе й те життя, що в мені, якби віддав їх вам, відмовившись від приємності мати їх самому.

— Але ви кривдите мене, беручи їх,— заперечив я.

— Зовсім ні. Одна людина не може скривдити іншу. Вона може скривдити тільки себе саму. Я бачу, що завжди вчиняю кривду, коли враховую чужі інтереси. Невже ви цього не розумієте? Як можуть дві часточки закваски вважати себе скривдженими, коли вони одна одну хочуть

пожерти? Це ж закладене в їхній природі — намагатися когось проковтнути і не датися проковтнути. Коли вони відступають від цього закону — вони чинять гріх.

— То ви не вірите в альтруїзм? — спитав я.

Це слово впдалося йому наче знайомим, але змусило замислитись.

— Стривайте, це щось подібне до співробітництва?

— Деякий зв'язок тут є,— відповів я, не дивуючись цим разом прогалині в його словнику, набутому читанням і самоосвітою. Наукою його ніхто не керував, і хоч думав він багато, але говорив мало, а то й зовсім мовчав.— Альтруїстичний вчинок це вчинок задля добра інших людей, вчинок некорисливий на протилежність до вчинку заради себе, тобто егоїстичного.

Він кивнув головою.

— О, так. Тепер пригадую. Мені траплялося це слово у Спенсера *.

— У Спенсера? — вигукнув я.— Невже ви читали його?

— Не дуже багато,— визнав він.— Я цілком зрозумів «Основні засади», але на «Біології» вітер покинув мої вітрила, а на «Психології» я й зовсім опинився в мертвому штилі, і надовго. По щирості кажучи, я не міг зрозуміти, куди він гне. Спершу я гадав, що причина в убозтві мого розуму, але потім зрозумів, що мені просто бракувало підготовки. Я не мав відповідної бази. Тільки Спенсер та я знаємо, чого він мені коштував. Але з його «Даних етики» я дещо виніс. Оце там я здибав «альтруїзм» і тепер пригадую, як його було там ужито.

Я не уявляв собі, що могла винести ця людина з творів Спенсера. Я пам'ятаю Спенсера досить добре, аби знати, що альтруїзм лежить в основі його ідеалу людської поведінки. Вовк Ларсен, очевидно, просіяв науку великого філософа, вибираючи з неї те, що відповідало його потребам і бажанням, а решту відкидаючи.

— Що ж ви ще звідти винесли? — спитав я.

Він трохи зсунув брови, напружено підшукуючи належні вислови для думок, про які він ніколи ще не говорив ні з ким. Я почувався піднесено. Тепер я заглиблювався йому в душу так само, як він звик заглиблюватися в інші душі. Я досліджував незнайомі землі. І дивна, дуже дивна картина розгорнулася перед моїми очима.

— Коротко кажучи,— почав він,— Спенсер висловлює приблизно таку думку: по-перше, людина має дбати за власний добробут — це морально і добре. По-друге, вона має дбати про добробут своїх дітей. По-третє, вона має дбати про добробут людства.

— Але найвищий, найкращий і найсправедливіший учинок,— докинув я,— це коли водночас він корисний і для тебе, і для твоїх дітей, і для всього людства.

— Я б так не сказав,— відповів він.— Не бачу в цьому ні потреби, ні здорового глузду. Я відкидаю людство і дітей. Заради них я не поступлюся нічим. Все це сентиментальні витребеньки, принаймні для того, хто не вірить у вічне життя,— ви самі не можете цього не розуміти. Якби мене чекало безсмертя, альтруїзм був би платнею за нього. Я міг би хтозна й як піднести свою душу. Але попереду нема нічого вічного, крім смерті, а закваска життя грає в мені ненадовго. Тож було б неморально принести себе в жертву. Жертва з мого боку, що хоч на мить скоротила б це грання,— нерозумна, ба навіть несправедлива щодо самого себе, це просто злочин. Я не повинен нічого втратити, і кожний мій фермент треба використати якнайдоцільніше. Вічна нерухомість, що згодом прийде до мене, не полегшає й не поважчає від того, чи я пожертвую себе заради когось, а чи ні — в той короткий час, поки грає моя життєва закваска.

— Тоді ви індивідуаліст, матеріаліст, а отже, й гедоніст *.

— Важкі слова,— засміявся він.— Але що означає «гедоніст»?

Я пояснив йому, і він кивнув згідливо головою.

— До того ж ви така людина,— провадив я далі,— що їй не можна довіряти навіть у дрібницях, коли справа хоч трохи торкається егоїстичних інтересів.

— Тепер ви починаєте розуміти,— сказав він, радісно всміхаючись.

— Ви — людина, цілком позбавлена того, що світ зве моральністю.

— Так.

— Людина, що її треба завжди боятись...

— Саме так.

— Боятись, як змії, тигра, акули.

— Тепер ви знаєте мене,— сказав він.— Знаєте мене так, як узагалі мене знають. Мене називають Вовком.

— Ви якась потвора,— додав я відважно,— Калібан, що думав про Сетебоса *, діяв так, як ви дієте, коли раптом здолає вас якась примха.

Ларсен спохмурнів, не зрозумівши порівняння,— він, очевидячки, не був знайомий з цією поемою.

— Я саме читаю Браунінга,— признався він,— але щось не дається він мені. Ще не так далеко зайшов, а вже ладен би й кинути.

Щоб не розводитись довго, скажу просто, що я приніс книжку з його каюти і прочитав йому вголос «Калібана». Він був у захопленні. Цей примітивний погляд на речі й спосіб мислення він цілком розумів. Раз у раз він уривав мене своїми зауваженнями й критикою. Коли я закінчив, він звелів мені перечитати поему вдруге й утретє. По тому ми зав'язали дискусію про філософію, науку, еволюцію, релігію. Він виявляв хиби самоука, а також упевненість і прямолінійність, властиву первісному розумові. Саме в простоті міркувань полягала його сила, і матеріалізм його був переконливіший, аніж витончений і складний матеріалізм Чарлі Ферасета. Не скажу, що Ларсен переконав мене,— я-бо страшенно впертий і, як казав Ферасет, «темпераментний» ідеаліст,— але він штурмував останні передмур'я моєї віри з такою силою, яка мимоволі викликала пошану, дарма що я не погоджувався з ним.

Час минав. Пора вже було на вечерю, а стола ще й не накрито. Я почав непокоїтись, а коли Томас Магрідж, лютий як чорт, заглянув униз, я підвівся, щоб узятися за свої обов'язки. Але Вовк Ларсен гукнув йому:

— Сьогодні, кухарю, попораєшся сам. Гамп мені потрібен, обходься без нього.

І знову трапилося неймовірне. Ввечері я сидів за столом з капітаном і мисливцями, тоді як Томас Магрідж обслуговував нас, а опісля мив посуд. Це була калібанівська примха Вовка Ларсена, і я побоювався, що матиму з неї самі прикрощі. А тим часом ми розмовляли й розмовляли, що дуже дратувало мисливців, бо вони з нашої розмови нічогісінько не розуміли.

РОЗДІЛ IX

Три дні відпочинку, три щасливих дні відпочинку мав я, коли був у товаристві Вовка Ларсена, їв за столом у кают-компанії і не робив нічого, лише розмовляв з ним про

життя, літературу та всесвіт, тоді як Томас Магрідж кипів і лютував, роблячи і свою і мою роботу.

— Стережися шквалу, оце все, що я тобі скажу,— попередив мене Луїс, коли Вовк Ларсен зійшов униз утихомирювати мисливців, давши нам яких півгодини вільних на палубі.— Ніколи не вгадаєш наперед, чого від нього ждати,— провадив Луїс на моє прохання висловитись ясніше.— Він мінливий, як вітер або морська течія. Не вгадаєш ніколи його коників. Уже думаєш, ніби знаєш його і внатурився з ним, а він візьме та ще й так закрутить — накинеться на тебе, рознесе на шмаття всі твої вітрила, що ти поставив на добру погоду.

Отже, я зовсім не здивувався, коли вибухнув шквал, за який попереджував Луїс. Ми з капітаном розгарячкувалися в суперечці — про життя, звичайно,— і я, набравшись не в міру сміливості, торкнувся вдачі Вовка Ларсена та його вчинків. Правду мовивши, я розтинав і вивертав йому душу так само безжально, як він робив те з іншими. Можливо, це було необережно з мого боку — така гостра мова, але я відкинув усю стриманість і різав та рубав йому, аж поки він розлютився. Його засмагле, бронзове обличчя зробилося чорне від гніву, очі йому спалахнули. В них не було вже ні ясності, ні здорового глузду — нічого, крім шалу божевільної людини. Я бачив у ньому вовка, та ще й скаженого вовка.

Заревівши, він стрибнув до мене і схопив за руку. Я силкувався мужньо вистояти, дарма що весь тремтів. Але величезна сила цієї людини зломила мою волю. Він схопив мене рукою вище ліктя, і коли дуже стиснув мені руку, я не витримав і голосно скрикнув. Ноги в мене підгиналися, я просто не міг стояти й терпіти той лютий біль. Руку було наче розчавлено.

Раптом він опам'ятався, бо ясний вогник засвітився в його очах, і відпустив мою руку з уривчастим сміхом, що більше скидався на рик. Я впав додолу, трохи-трохи не зімлілий, а він сів, запалив сигару й почав стежити за мною, як кішка за мишею. Скорчений від болю, я помітив у нього в очах ту цікавість, що й раніш уже часто завважував,— подив, збентеження й вічне запитання: навіщо все це?

Нарешті я встав на ноги й піднявся трапом. Погожій порі настав кінець, і мені лишалося тільки повернутись до камбуза. Моя ліва рука заніміла, наче паралізована, і минуло кілька днів, поки вона ожила, але здерев'янілість

і біль відчувалися ще не один тиждень. А він же не зробив нічого, тільки взяв мою руку і стиснув. Вона не була ні вивихнута, ні зламана. Він просто стиснув її своєю рукою. А він міг би накоїти й більшого,— я це зрозумів наступного дня. Просунувши голову в камбуз, Вовк Ларсен запитав на знак відновлення приязні, чи не болить моя рука.

— Могло бути гірше,— осміхнувся він.

Я саме чистив картоплю. Він вибрав велику необчищену картоплину і стиснув її в жмені. З-поміж пальців бризнула юшка. Решту він кинув назад у посудину, повернувся і пішов. А я вжахнувся: що б могло статися зі мною, якби це страховище приклало до мене всю свою силу?

Та все ж три дні відпочинку пішли мені на добре: коліно моє трохи підгоїлося, пухлина стухла, колінна чашечка ніби стала на місце. Але ті три дні завдали мені й прикрощів, як я й думав. Томас Магрідж мав видимий намір поквитатися зі мною за ті дні. Він злостився, лаяв мене без угаву, накидав мені свою власну роботу. Раз він навіть кулака підняв на мене, але я й сам уже озвірів і так вищирився на нього, що він злякався й відступив. Певно, непринадний вигляд був у мене, Гамфрі Ван-Вейдена, ту хвилину. Я скорчився за роботою в кутку смердючої корабельної кухні, і обличчя моє повернене вгору, до обличчя людини, що хоче вдарити мене: вищиривши зуби, я гарчу, як собака. В погляді моєму жах і безпорадність укупі з відвагою, що вони породили. Не люблю я про це згадувати, воно мені приводить на пам'ять щура в пастці. Але ж таки від удару я врятувався.

Магрідж відступив і подивився на мене з такою ж ненавистю й злістю в очах, як і я на нього. Ми нагадували двох звірів, що вишкірилися один до одного, сидячи в одній клітці. Томас Магрідж був боягуз і побоявся вдарити мене, бо я не знітився перед ним. Тоді він вибрав інший спосіб залякати мене. У камбузі був лише один кухонний ніж, хоч трохи здалий. За довгі роки служби його сточене лезо зробилося вузьке й тонке. Ніж мав страшний вигляд; напоначатку я навіть здригався щоразу, коли мусив брати його до рук. Кок позичив у Йогансена брусок і почав хвацько гострити ножа, значуще поглядаючи на мене. Він гострив його цілий день. Кожної вільної хвилини він брався за ніж і брусок. Ніж став гострий, як бритва. Магрідж усе пробував його пальцем і на нігті. Він голив ножем волосся на

руці, оглядав його надзвичайно пильно і щоразу вдавав, ніби знаходить якусь там ще нерівність на лезі. Тоді клав його знову на брусок і гострив, гострив, гострив... Аж сміх почав мене брати, коли я дивився на нього.

А втім, справа була серйозна, бо я знав, що він здатен і підколоти мене. Томас Магрідж був боягуз, але в нього, як і в мене, у хвилину відчаю могла з'явитися відвага — відвага боягуза, яка спонукує чинити те, що суперечить його природі і чого він сам боїться.

«Кок гострить ніж на Гампа»,— перешіптувалися матроси, а дехто й брав Магріджа на кпини. Він сприймав усе те спокійно, таємниче кивав головою і, здавалося, був навіть задоволений, аж поки Джордж Ліч, колишній юнга, утнув якийсь брудний жарт з цієї нагоди.

Річ у тому, що Ліч був один із матросів, яким було звелено облити Магріджа водою після його гри з капітаном. Очевидно, Ліч виконав своє завдання вельми сумлінно, і Магрідж того не забув. Градом посипалася добірна лайка, кок не пожалував і предків Лічевих, потім став погрожувати ножем, що гострив на мене. Ліч засміявся і ще крутішим словом сипнув, аж тут не встигли ми стямитися, як ніж, блиснувши, вмить розтяв йому праву руку від ліктя до самого зап'ястка. Кок, посатанілий лицем, відскочив, тримаючи перед собою ніж для оборони. Але Ліч поставився до пригоди цілком спокійно, хоч кров із руки цебеніла струмком.

— Ну, начувайся ти, кухарю,— сказав він,— гаряче тобі стане. Квапитись я не буду. Я загляну до тебе, коли ти будеш без ножа.

Сказавши це, він повернувся й спокійно вийшов собі. Магрідж пополотнів із жаху, коли побачив, що він наробив, і зрозумів, чого можна сподіватися рано чи пізно від людини, яку він поранив. Але зі мною він став ще клятіший, ніж доти. Хоч він і боявся неминучої розплати за вчинене, та водночас розумів, що це була для мене дуже виразна наука, і почав ще більше знущатися з мене та попихати мною.

Вигляд тої крові, яку він сам пролив, розбудив у ньому жадобу вбивства, що межувала з божевіллям. Йому, либонь, уже в очах червонилося від тої крові. І хоч душевний стан цей досить темний, проте я міг читати його думки так ясно, ніби їх було в книжці надруковано.

Минуло кілька днів. «Привид» усе плив за пасатом. Можу заприсягтися — божевілля в очах у Томаса Магріджа що день то розпалювалося дужче. І признаюся, що я боявся, навіть дуже боявся. Цілий день — чирк, чирк, чирк ножем по брускові. А пробуючи лезо, хижо поглядає на мене. Я боявся стати до нього спиною і щоразу виходив з камбуза задки, що дуже тішило матросів і мисливців; вони навіть збиралися біля камбуза подивитись, як я виходитиму. Напруження було надто велике. Іноді я думав, що збожеволію,— це ж так легко могло статися на кораблі, де самі звірі та божевільні. Кожної години, кожної хвилини моє життя було в небезпеці. Душу мені жер неспокій, та ніхто на всьому судні не співчував мені настільки, щоб прийти на допомогу. Часом я думав удатися до Вовкової Ларсенової ласки, але згадка про ту диявольську посмішку, що загорялась у нього в очах, коли він говорив про природу життя та безсмертя душі, примушувала мене мовчати. Іноді я серйозно думав відібрати собі життя, і потрібна була вся сила моєї оптимістичної філософії, щоб одної темної ночі не скочити за борт.

Кілька разів Вовк Ларсен намагався втягти мене в розмову, але я відповідав йому коротко й ухильно. Нарешті він звелів мені на деякий час знову зайняти місце за столом у кают-компанії, а кокові — робити мою роботу. Тоді я розповів йому відверто, скільки мені довелося витерпіти від Томаса Магріджа за ті три дні, що я пробув з ним, з Вовком Ларсеном.

— То ви боїтеся, еге?

— Так,— відверто, з викликом відказав я,— боюся.

— Такі ви всі,— вигукнув він напівсердито,— одно розпатякуєте сентиментально про безсмертну душу, а померти боїтеся. Допіру загледіли гострого ножа й боягуза-кока і вже чіпляєтеся за життя, забувши всю свою рожеву філософію. Як же так, мій любий друже, ви ж будете жити вічно! Ви — бог, а бога вбити не можна. Кок не може зашкодити вам. Ви ж певні, що воскреснете з мертвих. Чого ж вам боятися?

Ви маєте перед собою вічне життя. Ви мільйонер щодо безсмертя, мільйонер, чий капітал не може бути втрачений, бо він менш тлінний, ніж зорі, і такий же безмежний, як простір і час. Ви не можете втратити свого маєтку. Безсмертя — це річ, що не має ні початку, ні кінця. Вічність є вічність, і коли ви помрете тут і тепер, ви житимете десь-

інде в майбутньому. І як це прекрасно — визволення від тіла й вільне буяння духу. Кок не може зашкодити вам. Він може тільки штовхнути вас на стежку, якою ви вічно маєте йти.

Якщо ви все ж не хочете, щоб вас на неї штовхнули, то чом би вам не штовхнути кока? Згідно з вашими ідеями, він також повинен бути мільйонером безсмертя. Ви не можете зробити його банкрутом. Його акції завжди йтимуть по номінальній вартості. Спровадивши його з цього світу, ви не можете вкоротити йому життя, бо воно не має ні початку, ні кінця. Він неминуче житиме й далі — десь-інде, в якийсь інший спосіб. То штовхніть же його на стежку безсмертя. Проштрикніть його ножем, випустіть на волю його дух. Тепер його тіло — брудна в'язниця, і ви зробите йому тільки ласку, розбивши двері цієї в'язниці. І хто знає? Може, з цього бридкого тіла полине у блакитні високості прекрасна душа. Штрикніть його, і я обіцяю віддати вам його посаду, а він одержує сорок п'ять доларів на місяць.

Ясно було, що я не міг від Вовка Ларсена сподіватися ні допомоги, ні співчуття. Ніхто мені не поможе; я мушу подбати про себе сам. Страх породив у мені відвагу, і я надумав, як побити Томаса Магріджа його власною зброєю. Я й собі позичив у Йогансена брусок. Стерничий Луїс уже давно канючив у мене згущеного молока й цукру. Комора, де зберігалися ці делікатеси, була внизу під кают-компанією. Якось, вибравши нагоду, я поцупив п'ять бляшанок молока і вночі, коли Луїсові випала черга стояти на вахті, виміняв у нього кортика, такого самого сточеного й страшного на вигляд, як і ніж Томаса Магріджа. Кортик був іржавий і тупий. Але я крутив точило, поки Луїс нагострив лезо. Тієї ночі я спав спокійніше, ніж звичайно.

Вранці, після сніданку, Томас Магрідж почав своє: чирк, чирк, чирк... Я сторожко озирнувсь на нього, бо стояв навколішках, вибираючи попіл з печі. Коли я, викинувши попіл за борт, повернувся, він уже балакав з Гаррісоном. Простосердо селюкове обличчя аж світилося подивом.

— Еге! — просторікав Магрідж.— І що ж, думаєш, суд? Припаяли мені два роки в Редінгу *. Та мені на те було начхати. Зате ж я й наточив юшки з того поганця! Ото побачив би ти! Ніж був отакий-о, достоту як цей. Я як ширну його, наче у свіже масло, а він як заскавчить! Ну чистий тобі цирк! — Він зиркнув у мій бік — чи слухаю

я — і повів далі: — «Та я ж нехотячи, Томмі,— скиглить,— їй же богу, я ж нехотячи!» — «А ось я тобі покажу нехотячи!» — кричу я та знов на нього! Я з нього паси різав, ось що, а він усе скавчить. Раз ухопився рукою за лезо, то я як смикну ножа — й порізав йому пальці до кістки. О, там було на що подивитися, скажу я тобі!

Помічників оклик урвав криваве оповідання, і Гаррісон пішов. Магрідж сів на високому порозі камбуза і знову заходився гострити свого ножа. Я кинув совок і спокійно всівся на ящику з вугіллям, повернувши обличчя до кока. Він уп'яв у мене лютий погляд. Зовні цілком спокійно (хоч серце, здавалося, ось-ось вискочить з грудей) я вийняв Луїсового кортика й почав і собі гострити його на бруску. Я сподівався від кока якогось вибрику, але, на моє здивування, він ніби й не помічав, щó я роблю. Він гострив свого ножа, а я — свого. Так ми просиділи віч-на-віч години зо дві і все гострили свої ножі, поки новина розійшлася по всьому кораблю і половина екіпажу стовпилася біля дверей до камбуза подивитися на це видовище.

Нас під'юджували, давали нам різні поради. Джок Горнер, спокійний, лагідний мисливець, на вигляд такий, що й мухи не зачепить, радив мені колоти не між ребра, а спіднизу в черево, і зробити, мовляв він, «іспанський виверт» лезом. Ліч, виставляючи наперед зав'язану руку, просив мене лишити хоч шматочок кока для нього; раз чи двічі на краю пів'юта зупинявся Вовк Ларсен, цікаво поглядаючи на те, що він називав гранням закваски.

Я сміливо можу сказати, що в ту хвилину життя й для мене мало мізерну вартість. У ньому не було нічого прекрасного, нічого божественного: просто сидять двоє боягузливих створінь та гострять залізо об камінь, а гурт таких самих боягузливих створінь дивиться на них.

Половині їх, я певен, дуже хотілося, щоб ми один одному пустили кров. То ж була б розвага! І навряд чи хоч один став би нас розбороняти, якби ми стялися на смерть.

А з другого боку, то була безглузда, дитиняча комедія. Хто це там у корабельному камбузі гострить ножа — чирк, чирк, чирк, попробує лезо пальцем та й знову — чирк, чирк? То Гамфрі Ван-Вейден. Чи можна уявити неймовірнішу картину? Ніхто з моїх знайомих не повірив би, що це можлива річ. Недарма ж мене все моє життя називали «Пестунчик Ван-Вейден»; а що «Пестунчик Ван-Вейден» здатен на такі речі — це було відкриття для Гамфрі

Ван-Вейдена, і він не знав, чи радіти йому з того, чи соромитись.

Але нічого не сталося. Під кінець другої години Томас Магрідж відклав ножа й бруска і простяг мені руку.

— Навіщо нам виставляти самих себе на глум оцим мордам? — спитав він.— Вони не люблять нас і тільки раді будуть, коли ми один одному переріжемо горлянки. Ти хлопець бравурний, Гампе. В тобі є порох, як ви, янкі, кажете, і ти мені подобаєшся. Стиснім один одному руки, та й квит.

Хоч я й був боягуз, але не такий, як він. Це була безперечна перемога, і, щоб закріпити її до кінця за собою, я не захотів стиснути ту огидну руку.

— Ну, дарма,— сказав він покірливо,— не хочеш — не треба, але ти мені однак до дупі.— І, щоб якось затерти свою ганьбу, він грізно повернувся до глядачів: — Геть від дверей, ви, швабри погані!

Аби підсилити свої слова, він схопив каструлю з окропом; побачивши те, матроси сахнулись назад. То була, так би мовити, перемога Томаса Магріджа, що дала йому змогу пристойніше стерпіти поразку переді мною, але він був, певна річ, надто обережний, щоб дозволити собі прогнати й мисливців.

— Бачу, кокові амба,— озвався Смок до Горнера.

— Авжеж,— відповів той.— Тепер хазяїн у камбузі буде Гамп, а кухар підібга хвоста.

Магрідж, зачувши те, скинув на мене оком, але я й узнаки не дав, що теж чую ту розмову. Я не думав, що моя перемога буде така цілковита й сягне так далеко, але твердо постановив собі не поступатись ні на крихту. Минали дні, і Смокове пророцтво справдилося. Кок був зі мною навіть плохіший і запобігливіший, ніж з Вовком Ларсеном. Я вже не величав його «паном» і «сером», не мив більше брудного посуду і не чистив картоплі. Я робив свою власну роботу — тільки свою роботу, робив її, коли і як мені подобалося. Я носив кортика в піхвах на поясі, як те роблять матроси, і до Томаса Магріджа тепер ставився владно і погордливо.

РОЗДІЛ X

Моє приятелювання з Вовком Ларсеном міцнішає, якщо можна назвати приятелюванням взаємини між паном і наймитом або, ще краще, між королем і блазнем. Я для нього не більше ніж іграшка, і він цінує мене не більше ніж ди-

тина цінує іграшку. Мій обов'язок — розважати його, і поки я розважаю, все йде гаразд, а щойно йому стає нудно або нападає лихий настрій, тоді я знов у камбузі, радий, що вискочив з кают-компанії живий і цілий. Я починаю розуміти, наскільки він самотній. Не було на судні такої людини, щоб не ненавиділа або не боялася його, і не було такої людини, щоб він її не зневажав. Здавалося, він згоряє від величезної сили, що криється в ньому, і не має змоги виявитися в гідних її вчинках. Такий був би Люцифер, якби загнати цього гордого духа в товариство бездушних привидів, як ото Томлінсон з Кіилінгового вірша.

Така самотність — погана річ і сама собою. Та ще гірше, що його гнітила спадкова меланхолійність раси. Пізнавши Ларсена, я краще почав розуміти давні скандінавські міфи. Білошкірі, світловолосі дикуни, що створили той страшний пантеон, були тієї ж породи, що й він. Легковажність життєрадісних латинян не личила б йому. Коли він сміявся, то й сміх його був лютий. Але сміявся Ларсен рідко. Частіше він бував смутний. Коріння цього смутку сягає глибоко — до самих джерел його раси. Це спадщина його пращурів — смуток, що породив у його народі здоровий глузд, охайність у житті і фанатичну моральність, яка пізніше дійшла своєї вершини в Англії в пуританізмі та в місіс Гранді *.

Справді, головним виходом для цієї природженої меланхолії була релігія в її найфанатичніших формах. Але втіхи від релігії Вовк Ларсен не міг зазнати. Його грубий матеріалізм не дозволяв цього. Тому, коли його брала нудьга, йому нічого не лишалось, як удаватися до диявольських витівок. Якби цей чоловік не був такий страшний, йому можна було б співчувати. Так, наприклад, три дні тому я ввійшов до його каюти, щоб налити води в карафку, і ввійшов несподівано для нього. Він мене не бачив. Його обличчя було сховане в долонях, а плечі важко здригалися, наче від ридання. Здавалося, страшна якась туга посіла його. Виходячи потихеньку з каюти, я чув, як він стогне: «Боже, боже, боже!» Але він не кликав бога, ні: то був просто зойк, що йшов із душі.

За обідом він питав у мисливців ліків від головного болю, а ввечері цей дужий чоловік, напівсліпий з болю, безпорадно тупцяв по кают-компанії.

— За все своє життя я ніколи не хворів, Гампе,— сказав він, коли я провів його до каюти.— І голова в мене ніколи

не боліла, хіба що того разу, як мені її розкраяло на шість дюймів підвагою.

Три дні тривав цей нестерпний біль; він мучився, як дикий звір, бо на кораблі кожен страждав мовчки, не скаржачись, не знаходячи співчуття, у повній самотності.

Але сьогодні вранці, увійшовши до його каюти застелити койку й прибрати там, я застав його здорового і за пильною роботою. На столі й на койці були порозкидані аркуші паперу з кресленням і обрахунками. На великому аркуші кальки він креслив за допомогою косинця й циркуля якусь схему.

— А, Гамп! — зустрів він мене радо.— Я саме докінчую цю штуку. Чи не хочете подивитися на мою роботу?

— А що ж це таке? — спитав я.

— Це винахід, що полегшує працю моряка і зводить навігацію до простої дитячої забавки,— відповів він весело.— Віднині й дитина зможе вести корабель. Не потрібні більше складні обрахунки. Щоб зразу дізнатися, до ви перебуваєте, вам досить у найтемнішу ніч знайти хоч одну зірку в небі. Ось дивіться. Я накладаю цю штуку на карту зоряного неба й повертаю її навколо північного полюса. На кальці я накреслив паралелі та меридіани. Установлюю її по зірці і повертаю, поки вона не стане навпроти оцих цифр, нанесених на краю карти. Оце і все! Ви визначили точне місце перебування корабля.

В голосі його бринів тріумф, а в очах, цього ранку ясно-блакитних, як море, блищали вогники.

— Ви, певно, дуже добре знаєте математику,— сказав я.— Де ви вчилися?

— На жаль, я ніде не вчився,— відповів він.— Я мусив сам доходити всього... А як ви думаєте, навіщо я це винайшов? — спитав він раптово.—Щоб залишити «свій слід на піску часу»?—Він глумливо засміявся.—Зовсім ні. Просто хочу одержати патент, щоб заробити на ньому гроші й упиватися свинством, поки інші працюватимуть. Ось моя мета. Та й у самій роботі над винаходом є радість для мене.

— Радість творчості,— прошепотів я.

— Либонь, так і слід це назвати. Це ще один із способів виявити радість життя, яке радіє з того, що воно живе, що — тріумф руху над матерією, живого над мертвим, гордість закваски, яка пишається з того, що вона грає.

Я безпорадно зняв угору руки, засуджуючи цей закоренілий матеріалізм, і почав прибирати койку.

А він знову заходився креслити лінії та писати цифри на кальці. Ця робота вимагала надзвичайної акуратності й точності, і я мимоволі дивувався з того, як він узгоджує свою нелюдську фізичну силу з такою дрібною й тонкою роботою.

Я застелив койку і спіймав себе на тому, що дивлюся на нього якось аж захоплено. Він, безперечно, був вродливий — мужньою, чоловічою вродою. І знову, ще дужче дивуючись, я відзначив, що ніяких ознак лихої вдачі, зіпсутості чи гріховності на його обличчі нема. Можна було подумати, що це обличчя людини, не здатної чинити зло. Але боюся, що мене не так зрозуміють. Я хочу сказати, що це було обличчя людини, яка або ніколи нічого не робила всупереч своєму сумлінню, або зовсім не мала сумління. Я схильний думати, що останнє вірніше. Це був розкішний зразок атавізму, чистий тип первісної людини, що з'явилася раніше, ніж виникли будь-які закони моралі. Він не був неморальний, він просто не знав моралі.

Я вже сказав, що обличчя в нього, як на чоловіка, було вродливе. Чисто виголене, з виразними й чіткими рисами, мов на камеї, а море й сонце осмалили його до кольору темної бронзи, що свідчило про безнастанну боротьбу зі стихією і ще дужче підкреслювало його дику вроду. Губи хоч і були повні, проте виказували непохитність та суворість, властиву людям тонкогубим. Форма рота, підборіддя й щелеп виявляла в ньому ту саму непохитність та суворість, та ще свавільність і непогамовність самця. І ніс так само. То був ніс людини, що народилася завойовувати і владарювати. Він чимсь нагадував орлиного дзьоба. Можна б назвати його і грецьким, і римським, хоч він був ледь замасивний для першого і ледь затонкий для другого. Все обличчя в цілому втілювало лютість та силу, а тінь меланхолії на ньому ще й поглиблювали зморшки біля рота, очей і на чолі, надаючи тому обличчю викінченості і навіть величі.

Отож я спіймав себе на тому, що стояв без діла і вивчав його. Важко навіть сказати, наскільки мене зацікавив цей чоловік. Хто він? Що він собою являє? Як він такий уродився? Чому він, наділений такою незмірною силою й снагою, не став чимсь більшим, аніж звичайним власником промислової шхуни, що мав серед мисливців славу страхітливо жорстокої людини?

Моя цікавість прорвалася цілим потоком слів:

— Чому ви досі не здійснили нічого великого на світі? З такою снагою, як у вас, можна піднестися на яку завгодно височінь. Не маючи ні сумління, ні інстинкту моралі, ви могли б панувати над світом, прибрати його до своїх рук. Чого ви досягли в розквіті сили, на верховині життя, звідки ви вже починаєте котитися вділ? Нікому не відомий, ви животієте собі в бруді, полюючи на морських тварин, аби задовольнити дешеві й марні жіночі примхи! Ви, вживаючи вашого власного виразу, впиваєтеся свинством. Таке життя можна назвати як завгодно, тільки не високим і прекрасним. Чому, маючи таку незмірну силу, ви не досягли чогось кращого? Ніщо не спиняло вас, та й не могло спинити. В чому річ? Вам забракло честолюбства? Чи, може, ви не встояли перед якоюсь там спокусою? В чому річ? Як воно так сталося?

Він звів на мене очі зразу, коли я вибухнув цією тирадою, і спокійно слухав мене, аж поки я скінчив. Я стояв перед ним, схвильований, важко дихаючи. Він почекав із хвилину, немов міркуючи, з чого почати, а тоді сказав:

— Гампе, ви, певно, знаєте притчу про сіяча, що вийшов сіяти? Якщо пригадуєте, частина зернят упала на кам'янистий грунт, де було мало землі. Вони відразу ж проросли, бо неглибоко сиділи в грунті. Та коли зійшло сонце, їх припалило й вони засохли, бо не мали коріння. А трохи зерна впало в бур'ян, та бур'ян виріс і заглушив його.

— Ну, гаразд, знаю,— сказав я.

— Що гаразд? — трохи дратливо перепитав він.— Зовсім не гаразд. Я був одним із тих зернят.

Він схилив голову над папером і знову почав креслити. Я закінчив роботу і вже відчиняв двері, збираючись вийти, коли він сказав мені:

— Гампе, якщо ви подивитесь на карту західного узбережжя Норвегії, то побачите затоку, що зветься Ромсдаль-фйорд. Я народився за сто миль від неї. Але я не норвежець. Я — данець. Мої батько й мати були данці. Я не знаю, як і коли вони потрапили на той похмурий півострів на західному березі. Я ніколи ні слова про те не чув. Але поза тим більше нічого таємничого в їхньому житті не було. Вони були бідні, неписьменні люди. Такі були і їхні предки — надморські селяни, що за споконвічним звичаєм виряджали своїх синів у далекі моря. Більше я не маю чого розповісти.

— Як то ні? — заперечив я.— Адже ж я так нічого й не зрозумів.

— Про що ж іще вам розповідати? — спитав він і знову насупився.— Про моє злиденне дитинство? Про те, як доводилося жити самою рибою, та й то не досхочу? Про те, як, ледве навчившись лазити, я випливав з рибалками в море? Про своїх братів, що один по одному виходили «орати моря» і більше не поверталися? Про себе, що не вмів ні читати, ні писати, а з десяти років плавав за юнгу на старих суднах, що ходили понад узбережжям? Про погану їжу та ще гірші звичаї? Чи про стусани та штурхани зранку й на ніч замість людського слова? Чи про страх, ненависть і муку, що були моїм єдиним душевним поживком? Я не люблю згадувати про це. Навіть тепер, коли воно мені спадає на думку, я навіснію. Поміж тих каботажних шкіперів бували такі, що я, коли вже вбився в силу, ладен був вернутись туди та повбивати їх, але життя закинуло мене в інші краї. Нещодавно я навідувався в ті місця, але, на жаль, усі ті шкіпери вже повмирали, опріч одного. Тоді, ще як я юнгував, він був помічником; як я оце недавно зустрів його, він був уже шкіпер, а після нашої зустрічі став калікою — ходити ногами йому більше не доведеться.

— Але ж ви читали Спенсера й Дарвіна, а кажете, що ніколи не ходили до школи? Де ж ви навчилися читати й писати? — спитав я.

— На англійських торговельних суднах. Дванадцяти років я був кают-юнгою, чотирнадцяти — палубним юнгою, шістнадцяти — вже повним матросом, а сімнадцяти років я вже був досвідчений моряк і верховода на баку. Повний безмежно гордих планів і безмежно самотній, не маючи допомоги, не зустрічаючи співчуття, я сам доходив усього: сам вивчив навігацію, математику, природничі науки, літературу, і чого лишень я не вивчав! Та на що воно мені все придалось? Капітан і власник судна в розквіті сили, на верховині життя, як ви кажете, і ось я вже починаю старіти, котитися вділ. Безглуздо, чи не правда? Коли зійшло сонце, мене припалило, і я засох, бо не мав коріння.

— Але історія розповідає нам про невільників, що досягли порфіри,— докірливо сказав я.

— Історія розповідає також про сприятливі обставини, за яких тим невільникам пощастило її досягти,— від-

казав він похмуро.— Ні одна людина сама не створює цих обставин. Усі визначні люди просто вміли скористати з нагоди, що траплялася їм. З такої нагоди скористав корсіканець. Мої мрії були не менш величні ніж його. Я зумів би використати сприятливі обставини, але ніколи не спіткав їх. Виріс бур'ян і заглушив мене. Тепер, Гампе, я можу сказати вам, що ви знаєте про мене більше за всіх у світі, опріч хіба мого рідного брата.

— А хто він? І де він тепер?

— Він — власник промислового пароплава «Македонія» і полює на котиків,— була відповідь.— Ми, певне, зустрінемо його біля японського узбережжя. Люди звуть його Смерть Ларсен.

— Смерть Ларсен? — мимоволі вихопилося в мене.— Він що — схожий на вас?

— Я б цього не сказав. Він просто безмізка тварюка. В ньому, як і в мені, багато... багато...

— Звірячого? — підказав я.

— Так,— дякую вам за слово,— звірячого, але він насилу вміє читати та писати.

— І ніколи не розважає над життям? — додав я.

— Ніколи,— відповів Вовк Ларсен з невимовним смутком у голосі.— І він щасливий, бо живе самим життям. Він занадто захоплений життям, щоб думати про нього. Я зробив помилку — мені ніколи не треба було заглядати в книжку.

РОЗДІЛ XI

«Привид» досяг найпівденнішої точки тієї дуги, що він описував по Тихому океані, і повертав уже на північний захід, тримаючи курс на якийсь самотній острівець, де, як казали на судні, ми мали запастися питною водою, перше ніж розпочати полювання на котиків біля берегів Японії. Мисливці вправлялися в стрільбі з дробовиків та карабінів, веслярі й стерники ладнали вітрила, обмотували весла й кочети ремінцями або шнуром, щоб вони не рипіли, коли підпливатимуть до котиків, одне слово, наводили лиск, як мовляв Ліч.

До речі, його рука цілком загоїлася, але шрам залишився на все життя. Томас Магрідж боїться Ліча вдень і вночі, мов смерті, і не важиться виходити на палубу, коли споночіє. На баку, як завжди, бувають сварки. Луїс

каже, що хтось переносить матроські розмови на ют, і двох таких шептунів уже спіймано й добре набито. Він боїться за Джонсона, весляра з його шлюпки,— йому не минути лиха. Джонсон занадто відверто каже, що думає, та ще двічі чи тричі завівся з Вовком Ларсеном, коли той перекручував його прізвище. Йогансена матрос налупцював якось уночі на палубі, і відтоді помічник почав вимовляти Джонсонове прізвище як слід. Але провчити отак і Вовка Ларсена Джонсон, звичайно, не зможе, шкода й гадки.

Луїс розповідав мені дещо про Смерть Ларсена. Те, що він сказав, цілком потверджує скупі Вовкові слова про брата. Можна сподіватися зустрічі зі Смертю Ларсеном десь біля японських берегів.

— Тоді тримайся — буде шквал,— віщував Луїс,— бо вони люті один на одного, як правдиві вовки.

Смерть Ларсен капітанує на «Македонії», єдиному пароплаві в усій промисловій флотилії. Це судно має чотирнадцять шлюпок, тоді як на шхунах їх буває тільки по шість. Ходять чутки, ніби на ньому є гармата; подейкують про дивні виправи й авантури цього судна — від довозу контрабандного опіуму до Сполучених Штатів, а контрабандної зброї в Китай і аж до торгівлі чорними рабами й навіть піратства. Я не міг не вірити Луїсові, бо ні разу не спіймав його на брехні, а крім того, він виявляв енциклопедичні знання, коли йшлося про полювання на котиків та про звіробійні флотилії.

На нашій шхуні, що її мовби справді посів диявол, скрізь велось однаково: як на баку та в камбузі, так і в «четвертому класі» та на ют. Люди сварилися й бились, ладні одне одному душу витрясти. Мисливці щохвилини чекали сутички між Смоком і Гендерсоном, бо їхня давня ворожнеча ще не вщухла, хоч Вовк Ларсен рішуче заявив, що сам уб'є того, хто залишиться живий у цій бійці,— якщо направду дійдеться до бійки. Він відверто сказав, що зробить так зовсім не з моральних міркувань: про нього, мовляв, хай би мисливці й геть поперегризали один одному горлянки, якби лиш йому на полювання не потрібні були живі люди. Коли тільки вони потерплять до кінця сезону, він обіцяє їм улаштувати розкішну забаву, де вони зможуть поквитуватися з ворогами, і тоді ті, хто лишиться живий, хай собі викидають за борт загиблих, а потім хай вигадують байки про нещасних, що буцімто потопились у морі. Здається, навіть мисливців уразила його жорстока

байдужість. Хоч які вони самі були урвителі, але Вовка Ларсена таки дуже боялися.

Томас Магрідж лащиться до мене, як собака, а я потайці починаю трохи стерегтись його. В нього є та відвага, що її породжує страх,— це мені відомо з власного досвіду,— і якщо коли-небудь ця відвага переможе його страх, він відбере мені життя. Коліно моє уже сливе загоїлось, хоч інколи ще подовгу болить. Поволі відходить і рука, що ото здушив мені Вовк Ларсен. А взагалі здоров'я моє чудове — принаймні так я почуваюсь. Мої м'язи твердішають і товщають. Але на руки мої страшно глянути. Вони червоні, наче ошпарені, нігті брудні й поламані, на пальцях задирки; крім того, дуже дошкають мені чиряки, що обкидають мене чи не від корабельної їжі, бо раніш я їх ніколи не мав.

Кілька днів тому мене розважив Вовк Ларсен: я побачив його за біблією. Довго й марно шукали її на початку мандрівки, а згодом вона знайшлася в скриньці у покійного помічника. Я дивувався — що може знадобитись Вовкові в біблії? А він прочитав мені вголос кілька віршів з Еклезіаста. Мені здалося, що він не читає, а скорше висловлює свої власні думки. Гучно й тужливо лунав його голос у тісній каюті, чаруючи і захоплюючи мене. Хоч Ларсен і не освічена людина, але читати він таки вміє бездоганно, надзвичайно виразно. Я ніколи не забуду цього меланхолійного голосу, я немовби чую його й зараз:

— «Призбирав я собі срібла, й злота, і скарби з царів та земель; завів у себе співаків та співачок і все, що веселить людей, та всяку музику.

Я зробивсь великим і багатим, так що переважив усіх, що бували поперед мене в Єрусалимі, а при всім тім премудрість моя зоставалась у мене.

Та як поглянув я на все, що мої руки зробили й скільки я завдавав собі клопоту, працюючи,— бачу, що все воно марне, тільки втома для духу, і ніякої з того користі під сонцем!..

Усьому й усім — одно: однака доля праведному й безбожному, доброму й злому, чистому й нечистому; тому, хто приносить жертви, і тому, хто не приносить жертви; чесливому, як і грішникові; тому, хто кляпеться, як і тому, хто совіститься клястись.

Се ж то й біда в усьому, що діється під сонцем, що доля однака всім; тим-то й серце в людей повне злості, й безум

у серці їх, поки віку їхнього, а потім прилучуються вони до мертвих.

Поки людина в живих, має ще надію, бо ліпше живий пес, ніж лев мертвий.

Живі-бо знають, що помруть, а мертві нічогісінько не тямлять, і немає їм уже заплати, бо й пам'ять про них пішла в забуток.

І любов їх, і ненависть, і боротьба їх минулись, і не матимуть вони повіки участі ні в чому, що діється під сонцем».

— Оце вам і все, Гампе,— сказав він, заклавши пальцем книжку і звівши очі на мене.— Цей проповідник, що був царем Ізраїлю в Єрусалимі, думав так, як і я думаю. Ви назвали мене песимістом. А чи оце не найчорніший песимізм? «Все воно марне, тільки втома для духу, і ніякої з того користі під сонцем!», «Всьому й усім — одно» — дурному й мудрому, чистому й нечистому, честивому й грішникові: і ця доля є смерть, і вона є зло, каже він. Бо проповідник той любив життя і, видно, не хотів помирати, коли казав, що «ліпше живий пес, ніж лев мертвий». Він волів марноту й утому духу, аніж безмовність і нерухомість могили. Так і я. Плазувати в багнюці — це свинство, але не плазувати, бути як колода або каменюка,— про це гидко й подумати. Це суперечить тому життю, що є в мені, бо зміст його — рух, сила руху й свідомість цієї сили руху. Життя нас не задовольняє, та коли ми згадуємо про смерть, незадоволення буває ще більше.

— Вам ще гірше, ніж Хайямові *,— сказав я.— Він принаймні, переживши звичайні сумніви юності, знайшов задоволення і зробив зі свого матеріалізму джерело радості.

— А хто такий цей Хайям? — спитав Вовк Ларсен, і я вже більш не працював ні того дня, ні другого, ні третього.

Читаючи випадкові книжки, йому не довелося натрапити на «Рубаї», і тепер перед ним відкрився цілий скарб. Я багато віршів пам'ятав, так зо дві третини, та й решту неважко було пригадати. Ми розмовляли годинами про окремі чотиривірші, і він ловив у них нотки скорботи й бунтарства, що їх я сам доти нізащо в світі не відчув би. Можливо, в моїй декламації ці рядки бриніли життєрадісніш; але у Вовка Ларсена була чудова пам'ять: прослухавши двічі, а то й один раз, він запам'ятовував цілі чоти-

ривірші і, проказуючи їх, укладав у них неспокій і бунтарський дух, що майже переконували слухача.

Мене цікавило, який вірш йому найбільше сподобається, і я не здивувався, коли він вибрав вірша, що відбив у собі хвилинне роздратування і цілком суперечив спокійній філософії перса, його життєрадісним поглядам:

Не знаємо, відкіль життя летить,
Не знаємо, куди воно, мов буря, мчить,
О, скільки треба вихилить чарок,
Щоб пам'ять і свідомість затопить.

— Чудово! — скрикнув Вовк Ларсен.— Знаменито! Ось де розгадка! «Мов буря, мчить». Кращих слів годі знайти!

Марно я заперечував і протестував. Він затопив мене, засипав своїми аргументами.

— Життя з природи не може бути інакше. Життя, коли воно знає, що має припинитися, завжди бунтуватиме. І годі йому стриматись. Біблійний мудрець уважає, що життя й діла земні — це марнота й утома для духу, що це зло; але смерть, що покладе край цій марноті й утомі, на його думку, ще гірше зло. В кожному своєму рядку він тужить, що всім судилося померти. Так само й Хайям, і я, та й ви навіть — бо ж ви повстали проти смерті, коли кок гострив ножа на вас. Ви злякалися смерті. Життя, що є в вас, що становить вашу суть,— дужче за вас, і воно не хоче помирати. Ви от кажете про інстинкт безсмертя, а я кажу про інстинкт життя, який полягає в тому, щоб жити; і коли життю загрожує видима смерть, він перемагає інстинкт так званого безсмертя. Він переміг його у вас (ви ж не можете заперечувати цього), коли той безглуздий кок гострив ножа.

Ви боїтеся його й тепер. І мене ви боїтеся. Цього ви не можете заперечити. Якщо я схоплю вас за горлянку, ось так,— його рука здавила мені горлянку, аж мені дух сперло,—і почну видушувати з вас життя, ось так, ось так, ваш інстинкт безсмертя згасне, а ваш інстинкт життя, жадоба життя, стрепенеться, і ви будете боротись, щоб урятувати себе. А що? Я бачу жах смерті в ваших очах. Ви махаєте руками. Ви напружуєте всю свою мізерну силу, змагаючись за життя. Ваша рука вчепилась у мою руку, а мені здається, що то метелик на неї сів. Ваші груди важко здіймаються, ви висолопили язика, вид вам посинів,

а очі потьмяніли. «Жити! Жити! Жити!» — кричите ви. Ви хочете жити тут і тепер, а не опісля. Ви вже не вірите в своє безсмертя? Ха! Ха! Ви не певні його. Ви не хочете спробувати. Ви певні, що тільки це життя реальне. Ага, в очах вам темнішає й темнішає. Це морок смерті, це припиняється існування, припиняються почуття, припиняється рух; цей морок густішає навколо вас, спадає на вас, обступає вас. Ваші очі затьмарюються. Вони скляніють. Мій голос бринить ледве чутно, наче здалеку. Ви вже не бачите мого обличчя. Але ви ще борсаєтесь у мене в руках. Ви брикаєтесь, б'єте мене ногами. Ваше тіло звивається, як змія. Ваші груди роздимаються. Жити! Жити! Жити!

Далі я не чув нічого. Свідомість мою поглинула темрява, та, що він допіру так яскраво змалював, і коли я вернувсь до тями, то лежав долі, а він палив сигару і замислено дивився на мене; в погляді його світилися знайомі мені іскринки цікавості.

— Ну що, переконав я вас? — спитав він.— Ось нате, випийте. Я хочу про дещо спитати вас.

Я заперечливо замотав по підлозі головою.

— Ваші докази занадто... від... відчутні,— насилу вимовив я, бо мені дуже боліло в горлі.

— За півгодини все минеться,— запевнив він мене.— І я обіцяю, що надалі не вдаватимусь до фізичних аргументів. Тепер уставайте. Сідайте на стілець.

Я був іграшкою в руках цієї потвори, а тому розмова про Хайяма та Еклезіаста почалася знову. Півночі ми просиділи, розмовляючи.

РОЗДІЛ XII

Останні двадцять чотири години на судні панувала якась вакханалія звірства. Вона пролетіла, як епідемія, від кают-компанії до бака. Не знаю навіть, з чого почати. Зайшлося, звісно, з Вовка Ларсена. Взаємини в команді через постійні сварки, суперечки та ворожнечу були напружені, повсякчас у стані нестійкої рівноваги, і лихі пристрасті вибухали полум'ям, як пожежа в прерії.

Томас Магрідж — підлиза, шпигун і викажчик. Він, щоб утертися в ласку до капітана, повернути собі його прихильність, переказував йому матроські розмови. Я певен, це він доніс до слуху Вовкові Ларсенові кілька нероз-

важних слів Джонсона. Той узяв у корабельній крамничці цератяну робу, що, як виявилося, була дуже низької якості. Він і сказав про те привселюдно. Корабельні крамнички є на всіх котикових шхунах: матрос може там купити все, що йому треба в плаванні. Матрос бере крам, а вартість його вираховується потім з його «пайки» на промислі, бо як мисливці, так і веслярі та стерники одержують якийсь там відсоток від кожної шкури, що здобула їхня шлюпка.

Що Джонсон незадоволений купленим, я того зовсім не знав, і тому мене мов громом уразило те, що мені довелося побачити. Я саме скінчив замітати кают-компанію і Вовк Ларсен втяг мене в розмову про Гамлета, свого улюбленого шекспірівського героя, коли раптом по трапі спустився Йогансен разом із Джонсоном. Матрос скинув кашкета, як велів морський звичай, і шанобливо став посеред кают-компанії, важко й незграбно хиляючись у такт хитавиці і дивлячись в обличчя капітанові.

— Зачиніть двері й засуньте засув,— сказав мені Вовк Ларсен.

Виконуючи наказ, я помітив тривожні вогники в очах у Джонсона, але тоді мені навіть на думку не спало, яка цьому причина. Я не догадувався про те, що мало статися, аж поки воно не скоїлося, але він відразу зрозумів, що має бути, і мужньо чекав цього. В його поведінці я побачив цілковите заперечення матеріалізму Вовка Ларсена. Матрос Джонсон керувався ідеєю, принципом, вірив у справедливість. Правда була його, він знав це, і не боявся. Він і помер би за правду, якби треба було: він лишився б вірний собі й не покривив би душею. І в цьому виявлялася перемога духу над тілом, нескореність та моральна велич душі, що не знала собі меж і підносилася над часом, простором та матерією; тільки вічність і безсмертя могли породити таку непохитність і певність.

Але вернімося назад. Я помітив стурбованість в очах у Джонсона, але хибно подумав, що то природна нерішучість і сором'язливість. Помічник Йогансен стояв осторонь, за кілька кроків від матроса, а спереду, за добрих три ярди, на обертовому стільці сидів сам Ларсен. Коли я причинив двері й засунув засув, настала мовчанка, що тривала, певне, з хвилину. Порушив її Ларсен.

— Йонсоне,— почав він.

— Мене звуть Джонсон, сер,— сміливо нагадав матрос.

— Ну гаразд, чорти б тебе взяли, Джонсоне! Ти не здогадуєшся, чого я тебе викликав?

— І здогадуюсь, і не здогадуюсь, сер,— поволі відповів матрос.— Роботу свою я роблю добре. Помічникові це відомо, та й ви, сер, про це знаєте. Так що тут нема на що нарікати.

— І це все? — спитав Вовк Ларсен м'яким, тихим, мов котяче мурчання, голосом.

— Я знаю, ви маєте щось проти мене,— провадив матрос розважно-повільно, як завше.— Ви не любите мене... Ви... ви...

— Кажи далі,— підганяв його Вовк Ларсен.— Не бійся вразити мене.

— Я не боюся,— відказав матрос, і легкий рум'янець досади виступив на його смаглявому обличчі.— Коли я розмовляю повільно, то це тому, що я не так давно з нашого краю, як ви. Ви не любите мене, бо я поважаю себе як людину. Ось через що, сер.

— Як я тебе розумію, ти поважаєш себе настільки, що суднова дисципліна затяжка для тебе,— відрубав Вовк Ларсен.— Ти мене зрозумів?

— Я знаю по-англійському і розумію, що ви кажете, сер,— відповів Джонсон і ще дужче зашарівся, зрозумівши натяк на кепське знання англійської мови.

— Джонсоне,— сказав Вовк Ларсен, видимо вирішивши, що передмову закінчено і час перейти до головного,— я чув, що ти не зовсім задоволений тією цератяною робою?

— Так, я незадоволений. Вона поганенька.

— І ти про це всюди плещеш?

— Я кажу те, що думаю, сер,— відповів матрос хоробро, не забуваючи, одначе, про звичайне «сер», додаване до кожної фрази.

В цю мить я ненароком глянув на Йогансена. Його здоровезні кулачиська стулювались і розтулювалися, а в виразі його обличчя було справді щось диявольське,— так люто він дивився на Джонсона. Під оком у Йогансена я побачив синця, що набив йому матрос уночі кілька днів тому. Тепер тільки я почав здогадуватися, що має скоїтися щось страшне, але щó саме — я не годен був уявити.

— А чи знаєш ти, що жде того, хто скаже про мою крамничку й про мене так, як сказав ти? — допитувався Вовк Ларсен?

— Знаю, сер! — була відповідь.

— Що ж? — спитав гостро й владно Вовк Ларсен.

— Те, що ви й помічник думаєте зробити зі мною, сер.

— Подивись на нього, Гамне,— сказав Вовк Ларсен, звертаючись до мене,— подивись на цю жменьку живого пороху, на це сполучення атомів, що рухається, дихає, кидає мені виклик і до решти вірить у те, ніби в ньому є якесь добро. Напхавши собі голову фальшивими уявленнями справедливості й чесності, воно хоче жити в згоді з ними, дарма що все це на ньому бідою окошиться. Що ти на це скажеш, Гампе? Що ти думаєш про нього?

— Я гадаю, що він, як людина, кращий за вас,— відповів я, аби відтягти на себе хоч частку того гніву, що мав ось-ось вибухнути над Джонсоновою головою.— Його «фальшиві уявлення», як ви кажете, свідчать про шляхетність і мужність. У вас же немає ні ілюзій, ні мрій, ні ідеалів. Ви — злидар!

Він кивнув головою з якимсь лютим задоволенням:

— Щира правда, Гампе, щира правда. У мене немає ніяких ілюзій, що свідчили б про шляхетність і мужність. Краще живий собака, ніж мертвий лев,— кажу я за Еклезіастом. Моя єдина доктрина — це доктрина доцільності, і вона допомагає вижити. Ця грудочка закваски, що її ми звемо Джонсоном, перестане бути грудочкою закваски, обернеться в порох і тлінь, і тоді мужності й шляхетності в ній лишиться не більше, ніж у будь-якому поросі й тліні, але я, як і раніше, житиму й бушуватиму. Знаєш, що я збираюся зараз зробити? — запитав він.

Я похитав головою.

— Ну, я хочу використати свою можливість побушувати, і ти побачиш, що станеться з шляхетністю. Дивись.

Він сидів за три ярди від Джонсона. Дев'ять футів! А проте він, не встаючи з стільця, стрибнув і враз перемахнув через ті дев'ять футів. Як сидів — так і стрибнув, немов дикий звір, немов тигр. То була лавина нещадного шаленства, і Джонсон марно намагався оборонитись від неї. Одну руку він виставив перед себе, щоб прикрити живіт, а другу руку підняв захистити голову; але Ларсенів кулак улучив якраз посередині, в груди. Удар був страшний, аж гупнуло. Віддих Джонсонові раптом забило, він тільки хекнув важко, як людина, що рубає дерево. Він

трохи не впав горілиць, але, захитавшись, утримався на ногах.

Я не можу змалювати всі подробиці страшної сцени, що відбулася потім. То була надто огидна картина. Ще й тепер мене аж млість бере, як згадаю. Джонсон відбивався досить завзято, та де йому було рівнятись до Вовка Ларсена, та ще зі штурманом! Діялося щось жахливе. Я доти не уявляв собі, щоб людина могла стільки витерпіти і ще жити й борюкатися. А Джонсон відбивався. Звичайно, надії йому не було, навіть найменшої, і він знав це так само, як і я; але людська гідність не дозволяла йому кинути боротьбу, що велася за ту саму гідність.

Мені несила вже було дивитись. Я відчув, що божеволію, і метнувся до трапу, щоб відчинити двері й вискочити на палубу. Але Вовк Ларсен облишив на хвилину свою жертву, одним велетенським стрибком наздогнав мене, схопив і шпурнув у найдальший куток кают-компанії.

— Це тобі прояв життя, Гампе,— кинув він мені глузливо.— Лишайся тут і спостерігай. Збирай, коли хоч, дані про безсмертя душі. Крім того, ти ж знаєш, що ми не можемо зашкодити душі Джонсона. Ми можемо тільки зруйнувати тлінне тіло.

Мені здалося, що минули віки, хоч той побій тривав, мабуть, не більш як десять хвилин. Вовк Ларсен і Йогансен удвох насідали на бідолаху. Вони гатили його кулаками, садили своїми важкими черевиками, кидали додолу, піднімали, щоб знову кинути додолу. Він уже нічого не бачив, а кров юшила йому з вух, носа й рота. Кают-компанія стала схожа на різницю. І коли він не міг уже підвестися, вони ще били й копали ногами лежачого.

— Годі, Йогансене, вгамуйся! — парешті сказав Вовк Ларсен.

Проте в помічникові прокинувся звір, звір невгамовний. Вовк Ларсен мусив аж відштовхнути його; він тільки махнув навідліг рукою, але від того помаху Йогансен відлетів геть, мов легкий корок, і вдарився головою об стіну так, що загуло. Тоді впав додолу, на мить приголомшений, важко дихаючи і безглуздо кліпаючи очима.

— Відчини двері, Гампе,— було мені наказано.

Я послухався, і двоє звірів підібрали непритомну людину, наче торбину з дрантям, та й потягли по вузькому трапі на палубу. Кров бризнула з носа червоним струмком просто до ніг стерничому. То був не хто інший, як Луїс,

Джонсонів товариш по шлюпці. Але стерничий тільки повертав штурвал і незворушно дивився на компас.

Зовсім інакше повівся Джордж Ліч, колишній юнга. Він нас украй здивував. Це Ліч без наказу піднявсь на ют, перетяг Джонсона на бак, перев'язав йому, як міг, рани і, як міг, вигідно вмостив його. Джонсона не лишень годі було пізнати; його лице взагалі втратило людську подобу — так він почорнів і розпух за ті кілька хвилин, що проминули від початку бійки і до того, як його витягли з кают-компанії.

Отже, про Лічеву поведінку... Поки я скінчив прибирати кают-компанію, він уже подбав про Джонсона. Я вийшов на палубу хопити свіжого повітря і дати якийсь перепочинок своїм не в міру збудженим нервам. Вовк Ларсен палив сигару й оглядав механічний лаг, що звичайно висів за кормою, але тепер чомусь був витягнений на борт. Раптом до мого слуху долетів Лічів голос — напружений, хрипкий від невтримного гніву. Я обернувся й побачив, що Ліч стоїть зразу під ютом, недалеко від камбуза. Його сполотніле обличчя конвульсивно здригається, очі блищать, зціплені кулаки він підняв догори.

— Хай господь укине твою прокляту душу в пекло, Вовче Ларсене, хоч пекло ще занадто гарне місце для тебе! Вбивця, боягуз, свиня! — так шпетив Ліч Вовка Ларсена.

Мене наче громом ударило. Я думав, що Ліча буде знищено, стерто на порох тут-таки, на місці. Але Вовкові Ларсенові саме відохотилося вбивати. Він поволі вийшов край юта, сперся ліктем на ріг рубки і замислено, але цікаво втупив очі в обуреного хлопця.

Ще ніхто ніколи не важився кидати Ларсенові такі звинувачення, які зараз сипалися на нього з уст цього хлопця. Перелякані матроси, з'юрмившись біля бака, дивились і прислухалися. Весело висипали на палубу мисливці, але як почули Лічеву тираду, веселість їм з облич мов водою змило. Навіть вони були перелякані, і не так страшними словами хлопцевими, як його страшною відвагою. Не йнялося віри, щоб якась жива істота могла так зухвало стати проти Вовка Ларсена і казати йому отаке просто в вічі. Мені аж дух зайняло від захвату: я вбачав у цьому Лічевому вчинку прекрасну нездоланність безсмертного духу, що піднявся над плоттю та її страхами, щоб громити кривду, як давні пророки робили.

Та ще й як громити! Ліч оголив душу Вовка Ларсена,

витяг її на світ божий, на посміховище людям. Він сипав на Ларсенову голову град проклять, він закликав на неї гнів божий, і його палкі прокльони нагадували середньовічну церковну анафему. Він то підносився до гніву величного і майже богоподібного, а то, виснажений, падав, спускаючись до гидкої і непристойної лайки.

Його лють була шалена. На губах йому виступила піна, часами він аж задихався: з горла вихоплювалося якесь харчання, невтямкий белькіт. А Вовк Ларсен весь той час дививсь на нього згори, спершись ліктем па рубку,— спокійний, незворушний, тільки, здавалося, дуже зацікавлений.

Це буйне грання життєвої закваски, цей страшний бунт і виклик рухливої матерії вразив, здивував і принадив його.

І я, і всі решта чекали, що він ось-ось кинеться на хлопця й знищить його. Але Вовк Ларсен не мав такої охоти. Сигара в зубах у нього погасла, а він усе дивився спокійно й зацікавлено.

А Ліч дійшов до нестями в своєму безсилому гніві.

— Свиня! Свиня! Свиня! — кричав він щодуху.— Чого ти не зійдеш сюди і не вб'єш мене, ти, вбивце? Ти ж можеш мене вбити. Я не боюся. І нема кому спинити тебе. З біса краще бути мертвому далі від тебе, аніж живому в твоїх пазурах. Ну, іди ж, іди, боягузе! Убий мене! Убий! Убий!

Якраз ту хвилину непосидюща вдача Томаса Магріджа винесла його на кін. Він стояв під дверима до камбуза і прислухавсь, а тепер вийшов нібито викинути лушпиння за борт; насправді-то він хотів подивитися на вбивство — неминуче, як він був певен. Він улесливо осміхнувся до Вовка Ларсена, але той ніби й не бачив його. Кок не збентежився, хоч це його і вразило, навіть дуже вразило. Він повернувся до Ліча й сказав:

— Що за лайка! Посоромся!

Тепер Ліч мав на кому зірвати свою безсилу доти лють. Це вперше після їхньої сутички кок вийшов з камбуза без ножа. Ледве встиг він вимовити перші слова, як Ліч одним ударом повалив його додолу. Тричі він намагався звестись на ноги, силкуючись добратися до камбуза, і щоразу Ліч валив його на палубу.

— О боже! — кричав кок.— Рятуйте! Рятуйте! Держіть його! Чо' дивитесь? Та держіть же його!

Мисливці аж засміялися з полегкості. Трагедію дограно, почався фарс. Матроси тепер сміливо юрмилися позаду, вишкіряли зуби, раді подивитися, як лупцюють ненависного кока. І навіть я відчув, що в мені хвилею піднімається велика радість.

Так, признаюся, я радів з того, що Ліч б'є Томаса Магріджа, дарма що побій був майже такий самий жорстокий, як і той, що з Магріджевої вини припав Джонсонові. Але вираз обличчя у Вовка Ларсена не змінився. Він стояв, як і перше, і дуже зацікавлено дивився вниз. Здавалося, що, попри весь свій холодний прагматизм, він спостерігає гру і рух життя, сподіваючись відкрити щось нове, знайти в цих божевільних корчах те, що досі уникало його уваги,— ключ до таємниці, що все відмикає, все з'ясовує.

Але ж і перепало кокові! Не згірш ніж допіру Джонсонові в кают-компанії. Марно кок намагався оборонитись від розлютованого хлопця. І марно намагався втекти в каюту. Він то котився, то повз до неї, а то силкувався впасти в той бік, коли Ліч збивав його з ніг. А удари сипались на нього, мов град. Ліч підкидав його, як м'яча, а коли кок нарешті, як і Джонсон, простягся безвладно на палубі — почав копати його ногами. І ніхто не заступився за Магріджа. Ліч міг його вбити, але, видимо вгамувавши жагу помсти, він відвернувсь і пішов від свого поваленого ворога, що лежав і скавчав по-щенячому.

Однак ці дві події були тільки початком денної програми. Після обіду зчепилися Смок з Гендерсоном, і в кубрику загриміли постріли. Четверо наляканих мисливців прожогом вискочили на палубу. Стовп густого, їдучого диму, як звичайно від чорного пороху, знявся над відкритим люком. Вовк Ларсен стрибнув униз, і зразу до нас долетіло гупання й грюкіт. І Смок, і Гендерсон були поранені, але капітан ще й набив їх за те, що не послухалися його наказу і покалічили себе перед самим початком полювання. Справді, вони були досить тяжко поранені. Палупцювавши обох мисливців, Вовк Ларсен удався до брутальних хірургічних заходів, після чого перев'язав рани. Я допомагав йому, коли він зондував їх і промивав: я бачив, як обидва вони терпіли його брутальну хірургію без будь-якого знеболювання, випивши тільки по склянці міцного віскі.

Потім у першу вечірню піввахту зчинилася бійка на баку. Причиною були плітки й доноси, через які побито

Джонсона. З бака чувся великий гамір, а другого дня матроси ходили з синцями: було ясно, що одна половина команди добряче віддухопелила другу.

Під час другої вечірньої піввахти сталася ще одна сутичка — між Йогансеном і худорлявим, подібним до янкі, мисливцем Летімером. Летімер бурчав, що помічник, мовляв, балакає вві сні; за те й зчепилися. Йогансен, дарма що побитий, однаково потім цілу ніч не давав усьому «четвертому класові» спати, вголос переживаючи вві сні перипетії бійки.

І мене цілу ніч мучили кошмари. Минулий день був схожий на страшний сон. Одна звіряча сцена низалась на другу: розпалені пристрасті й холодна жорстокість примушували людей важити на чуже життя, думати про те, як би вразити, покалічити, знищити свого ближнього. Нерви мої були приголомшені і розум також. Все своє життя я прожив, майже нічого не відаючи про звірячість у людині. Справді, я знав життя тільки в його інтелектуальних виявах. З жорстокістю я стикався, але то була жорстокість інтелекту — гострий сарказм Чарлі Ферасета, уїдливі епіграми або терпкі жарти товаришів по клубу, ущипливі зауваження деяких професорів у студентські роки.

Оце й усе. Але що люди можуть зганяти злість на інших, б'ючи їх кулаками та пускаючи кров,— це була для мене незбагненна й страшна новина. «Недарма її прозвали мене «Пестунчик Ван-Вейден»,— думав я, неспокійно перевертаючися з боку на бік, коли прокидавсь на коротку хвильку після страшного сновиддя. Я переконувався, що й справді зовсім не знаю реального життя. Я гірко сміявся з себе, і тоді мені здавалося, що жахлива філософія Вовка Ларсена краще з'ясовує життя, ніж моя власна.

Я злякався, коли усвідомив, у якому напрямку пішли мої думки. Постійна жорстокість навкруги була ніби заразна хвороба. Вона загрожувала очорнити все гарне й світле, що є в житті. Мій розум підказував, що не гаразд було отак знівечити Томаса Магріджа, але водночас я не міг не радіти, що йому так перепало. І навіть пригнічений страхітливістю мого гріха,— бо то був таки гріх,— я все ж хихотів від хворобливої зловтіхи. Я вже перестав бути Гамфрі Ван-Вейденом. Я був Гамп — юнга на шхуні «Привид». Вовк Ларсен був мій капітан. Томас Магрідж і решта були мої товариші, і печать, що нею вони всі були позначені, зачепила й мене.

РОЗДІЛ XIII

Цілих три дні я не тільки виконував свою роботу, але й працював за Томаса Магріджа; і я тішу себе думкою, що робив його діло непогано. Я знаю, що під час мого короткого панування на камбузі Вовк Ларсен був задоволений, а особливо раділи матроси.

— Вперше їм чисту страву, відколи потрапив на шхуну,— сказав мені Гаррісон після обіду, подаючи в двері порожні миски з бака.— Бо Томміне вариво завше відгонило згірклим лоєм. Та він, либонь, ні разу не міняв сорочки, відколи ми з Фріско.

— Авжеж, не міняв,— відповів я.

— Закладаюся, що він і спить у ній,— додав Гаррісон.

— І не програєш,— погодився я.— У тій самій сорочці він і спить, за весь час він її ані разу не скидав.

Та Вовк Ларсен дав йому лише три дні, щоб оклигати від побою. На четвертий день його стягли з койки за комір, і він, накульгуючи, поплентався до камбуза. Очі йому так попідпливали, що він ледве бачив. Кок стогнав, кректав, сльозу пускав, але Вовк Ларсен був невблаганний.

— Та гляди, щоб не було більше помиїв,— напучував він Магріджа.— І бруду також, чуєш? І сорочку часом пери, бо скупаю за бортом. Зрозумів?

Кволий Томас Магрідж кульгав по камбузі, аж раптом «Привида» гойднуло на хвилі. Кок заточився і, щоб устояти, хотів схопитися за залізний бар'єрчик навколо плити, прироблений там, щоб не зсувалися каструлі. Але, схибивши, тицьнув рукою просто в гарячу плиту. Зашкварчало, запахло смалятиною, і кок заверещав із болю.

— О господи, господи, що я собі наробив! — бідкався він, сидячи на вугільному ящику і розмахуючи рукою в повітрі.— І за що все це на мене валиться? Біда за бідою! Терпіти вже несила! Кому я що заподіяв, що мені оце така покара?

Сльози котились йому по розпухлих, помальованих синцями щоках, а обличчя кривилося з болю. Та крізь цей біль проступав вираз дикої люті.

— О, як я його ненавиджу! Як я його ненавиджу! — засичав він.

— Кого? — спитав я, але бідолаха вже знову скиглив над своєю нещасною долею.

А втім, легше було здогадатись, кого він ненавидить, аніж збагнути, кого він любить. Бо в ньому неначе сидів якийсь біс, що примушував його ненавидіти весь світ. Іноді я думав, що він навіть самого себе ненавидить, так химерно і страшно склалося його життя. В такі хвилини я переймався щирим співчуттям до нього, і мені було соромно, що колись я радів з його лиха та болю. Доля не була до нього ласкава. Вона підло пожартувала з ним, зробивши його таким, як він був, і жартувала так само й далі. Чи мав він коли змогу стати якимсь інакшим? Чи мав він коли яке щастя?

І, немов відповідаючи на мої невисловлені думки, він заскиглив:

— Ніколи мені не щастило, і на дрібку навіть. Як я був малий, чи було кому послати мене до школи, нагодувати голодного або носа, як роз'юшений, утерти? Хто коли дбав про мене, га? Хто, я питаю?

— Дарма, Томмі,— сказав я, ласкаво кладучи йому руку на плече.— Не журись. Усе буде гаразд. Перед тобою ще довгий вік, у тебе ще чимало попереду.

— Брехня! Паскудна брехня!..— закричав він мені просто в обличчя, відштовхнувши мою руку.— Брехня, і ти сам це знаєш. Що там попереду, коли я на смітнику вродився! Тобі добре казати, Гампе. Ти з роду джентельмен. Ти ніколи не знав, що то є голодувати змалечку, засинати плачучи, коли тобі в череві щось крутить і крутить, мовби щур там коловертить. Не знати вже мені добра. Хай би стався я взавтра самим президентом Сполучених Штатів, то хіба я від'їмся за той час, коли малим гасав голодний?

Ой ні. Народився я, щоб мучитись та страждати. Того горя, що мені припало, стало б і на десятьох. Половину свого злиденного життя перебув я по лікарнях. Я хворів па пропасницю в Аспінвалі, в Гаванні, в Нью-Орлеані. Я трохи-трохи не помер від скорбуту, прогнивши шість місяців на Барбадосі; віспа — в Гонолулу, обидві ноги перебило — в Шанхаї, запалення легенів на Уналясці, троє ребер поламало у Фріско. А тепер! Глянь на мене! Глянь-но! Знов усі ребра потрощено! Я ще сьогодні кров'ю харкатиму. То що в мене попереду? І хто мені допоможе? Бог? Мабуть, мене той бог зненавидів, коли пустив поневірятись по цьому проклятому світі!

Отак він нарікав на свою долю з годину, коли не більше, а тоді, шкандибаючи й охкаючи, взявся до роботи:

в очах йому горіла страшенна зненависть до всього на світі. Але в діагнозі своєму він не схибив: часом йому ставало зовсім зле, він плював кров'ю й зеленів з болю.

Мабуть, і справді бог його вже занадто зненавидів, що не дав йому померти; зрештою йому покращало, але він зробився ще зліший, ніж доти був.

Джонсон лише через кілька днів виповз на палубу й почав потроху братися до роботи. Він був ще слабий, і я не раз бачив, як він насилу лізе вгору по вантах або як стомлено хилиться над штурвалом. Але найгірше було те, що дух його, здавалося, зломився. Він нітився перед Вовком Ларсеном і трохи не лащився до Йогансена. Зовсім не так поводився Ліч. Він ходив по палубі, наче молодий тигр, і весь аж пашів відвертою ненавистю до Вовка Ларсена та Йогансена.

— Ну, клишоногий шведе, з тобою я ще поквитаюсь,— почув я, як він сказав Йогансенові якось увечері на палубі.

Йогансен кинув у темряву прокльон, і ту ж мить щось сильно вдарило в стіну камбуза. Знову почулася лайка й глумливий сміх, а коли все затихло, я скрався надвір і знайшов важкого ножа, що вгородивсь на добрий дюйм у тверде дерево. За хвильку прийшов помічник і почав облапувати стіну, шукаючи ножа, але марно — ніж був у мене, а на другий день я потай повернув його Лічеві. Матрос тільки осміхнувся, беручи ножа з моїх рук, проте в тій осмішці було більше щирої вдячності, ніж би в пишномовних і рясних подяках людей мого класу.

Дарма що навколо всі гризлися, я не сварився ні з ким і жив з кожним у злагоді. Мисливці, либонь, ставилися до мене зневажливо, однак зовсім не вороже; а Смок і Гендерсон, що, видужуючи, день і ніч гойдалися під тентом у своїх гамаках, запевняли, що я їх доглядаю краще, ніж будь-яка сестра-жалібниця, і що вони не забудуть мене, коли в кінці подорожі одержать платню. (Начебто мені потрібні були їхні гроші! Мені, що міг купити їх усіх разом з їхнім манаттям і самою шхуною; і навіть зо двадцять таких шхун!) Але на мені лежав обов'язок доглядати їх і лікувати їхні рани, і я робив усе, що лишень міг.

З Вовком Ларсеном знову стався напад головного болю, що тривав аж два дні. Він, певно, дуже мучився, бо покликав мене й корився моїм вказівкам, наче хвора дитина. Але ніщо йому не допомагало. А проте, за моєю порадою

він кинув палити й пити. Мене взагалі дивувало, як це такий дужий звір, як він, може мучитися від головного болю.

— Це кара божа, я тобі кажу,— запевняв мене Луїс.— Це йому кара за все зло, що він чинить. І буде йому ще гірше, а як не буде, то...

— То що? — спитав я.

— То бог, видно, заспув там і занедбав своє діло, тільки, чуєш, я не казав цього.

Я помилився, кажучи, що живу з кожним у злагоді. Томас Магрідж не тільки ненавидить мене, як і раніше: він навіть знайшов новий привід для своєї ненависті. Довго я не міг збагнути, в чому річ, аж нарешті здогадався; ненавидить він мене за те, що я вродився щасливішим,— що я «з роду джентельмен», як він казав.

— Щось довго нема мертвяків,— жартуючи, мовив я Луїсові, коли Смок і Гендерсон уперше пройшли по палубі, дружньо між собою розмовляючи.

Луїс глянув на мене своїми сірими проникливими очима й зловісно покивав головою.

— Шквал налетить, згадаєш моє слово, і тоді беріть усі рифи й тримайтеся міцніше. Я давно чую, шквал неминучий, я його вже бачу, ось як бачу такелаж над головою в темну ніч. Буря вже близько.

— Хто ж буде першою жертвою? — запитав я.

— Тільки не старий гладкий Луїс, будь певен,— засміявся він.— Я знаю, рівно за рік я дивитимусь у вічі своїй старенькій матусі, в ті очі, що трохи не посліпли, виглядаючи з моря п'ятьох синів.

— Що він тобі казав? — спитав мене трохи згодом Томас Магрідж.

— Казав, що поїде коли-небудь додому, побачитися з матір'ю,— обережно відповів я.

— А в мене ніколи не було матері,— мовив кок, дивлячись на мене погаслими, безнадійними очима.

РОЗДІЛ XIV

Мені спало на думку, що я ніколи не вмів ціпувати жіночого товариства. Хоча й не дуже вразливий на жіночі принади, я все своє життя пробув в оточенні жінок. Моя мати й сестри завжди були коло мене, і я завжди нама-

гався уникнути їх, бо вони надокучали мені своїми турботами про моє здоров'я та періодичними наскоками на мою робочу кімнату, де після їхніх відвідин «культурне безладдя», що ним я так пишався, оберталось на безладдя ще гірше, дарма що кімната набувала чепурнішого вигляду. Після них я ніколи нічого не міг знайти. Але як приємно було б відчути їхню присутність тепер, почути шарудіння їхніх спідниць, що так дратувало тоді! Якщо мені колинебудь пощастить потрапити знову додому, я певен — ніщо й ніхто не зможе мене роздратувати. Хай панькаються зі мною, лікують мене з ранку до вечора, хай витирають порох, хай щохвилини замітають і прибирають у моїй кімнаті, а я собі сидітиму, відкинувшись у кріслі, та поглядатиму на все і дякуватиму долі за те, що маю матір і сестер.

Ці думки навіяли мені одне запитання: а де матері оцих двох з лишком десятків чоловіків, що плавають на «Привиді»? Мене вражало, як щось неприродне й нездорове, те, що ці чоловіки зовсім відірвані від жінок і мандрують по світі самотні. А це неминуче призводить до здичавіння, до брутальності. Цим людям навколо мене треба б мати дружин, сестер і дочок; тоді їхні душі були б лагідніші, ніжніші, здатні до співчуття. Але жоден з них не був одружений. Цілі роки ніхто з них не стикався з порядною жінкою, не зазнавав впливу такої жінки, того нездоланного чару, що влагіднює серця. Життя цих людей однобоке. Мужність їхня, якась звіряча своєю природою, розвинулася надмірно, а інші їхні властивості — духовні, наприклад,— залишились недорозвинені, атрофувалися.

Це гурт вічних парубків, що, живучи в постійному, сказати б, терті між собою, дужче й дужче шкарубнуть душею. Іноді мені віри не йнялося, що їх породили на світ матері. Здавалося, що це якась напівзвіряча, напівлюдська порода, якась особлива безстатева раса. Вони ніби повилуплювалися на сонці з яєць, мов ті черепахи, або взагалі виплодились якимсь іншим гидким способом; усе своє життя вони бабраються в звірстві та моральному бруді й помирають так само погано, як і жили.

Ці думки збудили в мені цікавість, і вчора ввечері я розбалакався з Йогансеном — уперше від самого початку подорожі, бо доти він тільки давав мені накази. Він покинув Швецію, коли йому було вісімнадцять років, а тепер йому вже тридцять вісім, і за весь цей час він ні разу не

був дома. Два роки тому в якомусь матроському заїзді в Чілі він спіткав земляка й від нього довідався, що мати його ще жива.

— Зістарілась уже, либонь,— сказав він, замислено дивлячись на компас, і раптом гостро глянув на Гаррісона, що трохи зійшов з курсу.

— Коли ви востаннє писали їй?

Він почав вираховувати вголос.

— Вісімдесят першого... ні, вісімдесят другого. Чи, може, вісімдесят третього? Авжеж, вісімдесят третього року. Десять років уже... З одного маленького порту на Мадагаскарі. Я був на торговельному судні... Бач яке діло,— провадив він, ніби звертаючись до своєї забутої матері, що жила на тім боці земної кулі,— я ж кожен рік збирався додому. То навіщо було писати? Однаково за рік сам приїду. Але щороку щось траплялося, і я не міг приїхати. Але тепер я помічник, і як одержу платню в Фріско, десь доларів із п'ятсот, то наймусь на якусь шхуну, що йтиме поза мис Горн до Ліверпуля, ще трохи зароблю, а звідси вже поїду додому за свої гроші. Тоді вже моїй матері не доведеться працювати.

— А хіба вона ще працює? Скільки ж їй років?

— Та вже під сімдесят,— відповів він і похвалився: — У нашому краю люди працюють від народження до самої смерті. Тим-то ми й живемо так довго. Я житиму до ста років.

Ніколи мені не забути цієї розмови. То були останні слова, що я чув від нього, і, може, взагалі його останні слова. Я спустився в кубрик спати, але там було занадто душно. Ніч стояла тиха. Ми вже вийшли зі смуги пасатів, і «Привид» мав заледве один вузол ходу. Я взяв укривало й подушку під пахву і вийшов на палубу.

Проходячи попри Гаррісона, я глянув на компас і помітив, що стерничий ухилився від курсу на цілих три румби. Я подумав, що він заснув, і, побоюючись, щоб йому за те не нагоріло, озвавсь до нього. Але він не спав. Його широко розплющені очі пильно дивилися в нічну темряву. Видимо, чимсь дуже схвильований, він не міг здобутися на слово.

— Що таке? — спитав я.— Ти хворий?

Він похитав головою і, ніби прокинувшись із глибокого сну, зітхнув.

— Тоді пильнуй краще курсу,— зауважив я.

Він наліг на штурвал; компасна картушка поволі повернулась на норд-норд-вест і зупинилася там, ледь тремтячи.

Я підняв свою постіль і мав уже йти далі, коли це увагу мою привернув якийсь рух за бортом. Я глянув у той бік і побачив, що в планшир учепилася чиясь м'язиста мокра рука. За нею з темряви виринула друга. Я отетерів. Що за гість із мороку глибокого моря має тут з'явитися? Та хоч би хто то був, ясно було, що він видирається на шхуну по лагліню. Ось показалась голова з мокрим, скуйовдженим чубом, а потім очі й обличчя... Вовка Ларсена. Права його щока була заюшена кров'ю, що текла з рани на голові.

Рвонувшись, Вовк Ларсен перехопився через фальшборт, став на палубі й кинув швидкий погляд на стерничого, немов бажаючи перекопатися, що біля стерна своя людина і з цього боку йому не загрожує небезпека. З його одежі струмочками стікала вода. Я заслухавсь, як вона дзюрчить. Коли він ступив до мене, я несамохіть сахнувся назад, бо побачив у його очах смерть.

— А, Гамп,— мовив він тихо.— Де помічник?

Я похитав головою,— не знаю, мовляв.

— Йогансене! — гукнув він неголосно.— Йогансене! — А тоді спитав у Гаррісона: — Де помічник?

Молодий матрос, певно, вже отямився, бо відповів досить спокійно:

— Не знаю, сер. Недавно він пішов на бак.

— Я теж ішов на бак. Але повернувся, як бачиш, не тією дорогою, що туди йшов. Ти не знаєш, як воно так сталося?

— Ви, сер, певно, впали за борт.

— Пошукати його в кубрику, сер? — запитав я.

— Ти не знайдеш його там, Гампе. Ходімо, ти мені потрібний. Кинь свою постіль.

Я пішов слідом за ним. На шкафуті панувала тиша.

— Кляті мисливці,— сказав він.— Такі гладкі й ледачі поробилися, що не можуть вистояти чотири години на вахті.

Але на півбаку ми знайшли трьох матросів. Вони спали. Ларсен перевернув їх і подивився кожному в обличчя. Вони несли вахту на палубі, але на кораблі був звичай, що в гарну погоду дозволялося спати всім, опріч старшого вахтового, стерничого й сигнальника.

— Хто сигнальник? — спитав він.

— Я, сер,— відповів Голіок, один із досвідчених моряків. Голос йому ледь тремтів.— Я тільки на хвилинку задрімав, сер. Пробачте, сер! Цього більше не буде.

— Ти нічого не чув і не бачив на палубі?

— Ні, сер, я...

Але Вовк Ларсен уже відвернувся, щось буркнувши сердито.

Матрос, протираючи руками очі, дивувався, що так легко відбувсь.

— Тепер тихше,— пошепки попередив мене Вовк Ларсен і зігнувся, щоб полізти трапом до кубрика.

Я рушив услід за ним; серце мені несамовито калатало. Що буде далі, я не знав, як не знав і того, що трапилося. Пролилася кров, та й не з власної ж примхи Вовк Ларсен опинився за бортом з розкраяною головою. І Йогансена десь немає.

Це вперше спускався я в матроський кубрик; і не скоро забути мені ту картину, що побачив я, зійшовши трапом униз. Кубрик містився аж у самій прові шхуни і мав трикутну форму; по трьох його стінах двома поверхами йшли койки, всього їх було дванадцять. Він був не більший ніж перша-ліпша комірчина на Граб-стріт *, проте в ньому жило дванадцять чоловіка — тут вони їли і спали. Моя спальня вдома була не дуже велика, але вона вмістила б у собі з десяток таких кубриків, а коли взяти до уваги височину стелі, то й усі два десятки.

Тхнуло чимсь кислим та цвіллю, а при тьмяному світлі морської лампи, яка гойдалася під стелею, я побачив, що всі стіни завішано морськими чобітьми, плащами й різною одежею, чистою та брудною. Все це гойдається разом з кораблем і шурхотить, ніби дерево треться гіллям об дах або стіну. А то грюкне об стіну чобіт. І хоч море було досить спокійне, проте обшивка й перебірки рипіли невгавучим хором, а з-під підлоги, немов із безодні, чувся плескіт води.

Сонним матросам те не заважало. Їх спало там восьмеро — дві вахти, і повітря, зігріте диханням матросів, було важке; у вуха било хропіння, зітхання, тихий стогін,— неодмінні прикмети сну цих напівлюдей, напівтварин. Але чи справді спали вони? Чи всі цебто? І чи давно? Вовк Ларсен, видно, і хотів виявити людей, що тільки вдавали з себе сонних. Для цього він удався до способу, який нагадав мені одну з оповідок Боккаччо.

Він вийняв з розгойдапої оправи лампу, віддав її мені в руки і розпочав обхід з першої койки праворуч. Нагорі лежав канак *, чудовий матрос, що його товариші прозвали Уфті-Уфті. Він спав горілиць і дихав спокійно, як жінка. Одну руку він підклав під голову, а друга лежала поверх укривала. Вовк Ларсен узяв його двома пальцями за зап'ясток і почав рахувати пульс. За півхвилини канак розбудився. Прокинувся він так само спокійно, як і спав. Тіло ані рухнулося, тільки очі широко розплющились, великі й чорні, і прикипіли, не кліпаючи, до наших облич. Вовк Ларсен притулив пальця до губів, наказуючи мовчати, і канакові очі заплющилися знову.

На нижній койці, гарячий і спітнілий, спав важким сном Луїс. Він справді спав. Коли Вовк Ларсен узяв його за руку, він засовавсь і вигнувся так, що якусь мить тіло його спиралося тільки на плечі й на п'яти. Губи йому ворухнулись, і він вимовив загадкові слова:

— Кварта — шилінг. Тільки пильнуй, а то шинкар ураз підсуне тобі трипенсовика замість шести.

Тоді повернувся на бік і, важко зітхнувши, сказав:

— Шість пенсів — «тенер», шилінг — «боб», а от що таке «поні» * — я не знаю.

Упевнившись, що Луїс і канак справді сплять, а не вдають сонних, Вовк Ларсен перейшов до дальших двох койок, що на них, угорі й унизу, як ми побачили при світлі лампи, спали Ліч і Джонсон.

Коли Вовк Ларсен нахилився до нижньої койки, щоб помацати пульс у Джонсона, я, стоячи з лампою в руках, завважив, як Ліч потихеньку підвів голову й перехилився через край, щоб побачити, що робиться внизу. Він, певно, відгадав, до яких хитрощів удався Вовк Ларсен, і зрозумів, що за хвилину буде викритий, бо лампа раптом вилетіла в мене з рук і в кубрику запав морок. Мабуть, ту ж саму мить Ліч стрибнув просто на Вовка Ларсена.

Перші звуки в темряві нагадували сутичку бугая з вовком. Я чув розлючений рев Вовка Ларсена і розпачливе кровожерне гарчання Ліча. Джонсон, певне, відразу ж устряв у бійку: вся його дотеперішня приниженість і покірливість були вдавані.

Мене так приголомшив цей бій у темряві, що я стояв, прихилившись до трапа, і тремтів, неспроможний піднятися нагору. Мені знову замлоїло десь під грудьми,— так завжди бувало зі мною, коли на моїх очах діялося фізич-

не насильство. Я нічого не бачив, а лише чув глухе гупання тіла об тіло. Навкруги все тріщало, чутно було важке сопіння, короткі зойки раптового болю.

Убити капітана й помічника, мабуть, змовилося кілька чоловік — з гамору, що зчинився в кубрику, я догадався, що на підмогу Лічеві й Джонсонові кинувся ще дехто з товаришів.

— Дайте хто ножа! — ревнув Ліч.

— По голові його! Черепа йому розтовкти! — кричав Джонсон.

Але Вовк Ларсен, ревнувши спершу бугаєм, більше й не писнув. Він мовчки, затято змагався за своє життя. Йому доводилося скрутно. Відразу опинившись насподі, він ніяк не міг стати на ноги, і, попри всю нелюдську його силу, я подумав, що становище в нього безнадійне.

Запеклість цієї боротьби я відчув на власній шкурі, бо під навалою тіл упав на підлогу, і мене там добре потовкли. Однак серед загальної метушні мені пощастило вилізти на нижню порожню койку й занишкнути там.

— Всі сюди! Ми впіймали його! Впіймали! — кричав Ліч.

— Кого? — питали ті, хто справді спав і спросоння нічого не знав.

— Кровопивця помічника,— хитро відповів геть засапаний Ліч.

Ці слова потонули в бурі радісних вигуків, і тоді на Вовка Ларсена насіло семеро дужих людей. Луїс, я гадаю, не встрявав у бійку. Кубрик скидався на вулик, де гудуть розтривожені бджоли.

— Гей, що там у вас унизу? — гукнув через люк Летімер, занадто обережний, щоб спуститися в саме пекло, де клекотіли дикі пристрасті.

— В кого є ніж? Дайте ж ножа! — знов почув я Лічів голос, коли боротьба на якусь мить затихла.

Тих, що нападали, було багато, і це тільки шкодило їм. Вони самі собі заважали, тоді як Вовк Ларсен, маючи одну лише мету — пробитися поповзом до трапа — таки досяг її. Хоч у кубрику було темнісінько, але я чув, як він просувається до трапа. Тільки велетень міг зробити те, що зробив він, коли дістався туди. Чіпляючись руками за східці, він підтягувався вгору, поки йому нарешті вдалося випростатись, хоч ціла купа людей намагалася стягти його вниз. А тоді подерсь угору вже руками й ногами.

Кінець цієї сцени я не тільки чув, а й бачив, бо Летімер приніс ліхтаря і тримав його так, що світло падало з люка вниз. Вовк Ларсен уже видерсь майже нагору, але мені його не було видно. Все, що я бачив, це була купа людей, що вчепилася в нього. Той клубок тіл нагадував велетенського багатоногого павука, що гойдається туди й сюди в такт погойдуванню шхуни. Крок за кроком, з довгими зупинками та маса переплетених тіл піднімалася догори. Раз вона якось захиталася й мало не впала додолу, але рівновага скоро відновилась, і клубок знов посунувсь угору.

— Хто це? — вигукнув Летімер.

У світлі ліхтаря я розгледів його обличчя, що злякано дивилося вниз.

— Це я, Ларсен,— почувся глухий голос із самого осереддя стовковиська.

Летімер простяг униз свою вільну руку. Я побачив, як угору знялась інша рука й схопила її. Летімер смикнув, і решту два східці було враз подолано. Тоді Вовк Ларсен другою рукою схопився за закраїну люка. Купа людей повисла в повітрі, вчепившись у свого ворога, що тікав від них. А потім вони почали по одному відпадати,— кого Ларсен здирав із себе об гострий край люка, кого відштовхував ногами. Ліч відірвався останній,— він упав із самого верху просто на своїх товаришів, що лежали долі. Вовк Ларсен і ліхтар зникли, і ми залишилися в темряві.

РОЗДІЛ XV

Стогнучи й лаючись, почали матроси підводитися на ноги.

— Засвіти хто лампу, я виломив пальця,— сказав Парсонс, смуглявий, похмурий чоловік, стерник на шлюпці Стендіша, де за весляра був Гаррісон.

— Лампа десь тут на підлозі,— сказав Ліч, сідаючи на край койки, що на ній я причаївся.

Почувся тріск і чиркання сірника, і засвітилася лампа; горіла вона тьмяно й чаділа. При жовтавому її світлі матроси розглядали свої синці й рани. Уфті-Уфті взяв Парсонса за великий палець і потяг так, що він, хруснувши, став на своє місце. Я помітив, що в канака щиколотки розбито до крові. Він показував їх, сміявся і, світячи

своїми чудовими білими зубами, хвалився, що заїхав Вовкові Ларсенові кулаком у пику, тому й рука розбита.

— То це ти, чорний пройдисвіте, дав мені в зуби? — войовниче запитав Келлі, американський ірландець, портовий вантажник, що вперше виплив у море і був весляром у Керфута.

Сказавши це, він разом із кров'ю виплюнув з рота кілька зубів і, розлючений, підступив до Уфті-Уфті. Канак відскочив назад до своєї койки, а потім знову стрибнув наперед, розмахуючи довгим ножем.

— Гей, годі вам! Набридло вже! — втрутився Ліч. Дарма що молодий і недосвідчений, він, очевидячки, був верховодою тут у кубрику.— Відчепись від нього. Як він у дідька міг побачити потемки, що то був ти?

Келлі щось пробубонів, але скорився, а канак вдячно всміхнувся, показавши два разки білих зубів. Він був красунь. В обрисах його постаті була якась, сказати б, жіночність. Очі йому світилися ніжністю й мрійливістю, що ніяк не узгоджувалося з його цілком заслуженою славою забіяки.

— Як це він вирвався? — спитав Джонсон.

Він сидів на краю койки, і вся його постать була втіленням пригніченості й безнадії. Він ніяк не міг відсапатися. У бійці з нього здерли сорочку, і тепер кров з рани на щоці текла йому на голі груди, а далі червоною смужкою збігала по білому тілі додолу.

— Бо він диявол, я вже казав вам! — відповів Ліч, скочивши на рівні ноги. На очі йому набігли сльози безсилої люті.

— І ніхто з вас не подав мені ножа,— все нарікав він.

Та решта матросів, охоплені страхом перед неминучою карою, вже не звертали уваги на Ліча.

— Як він дізнається, хто його бив? — спитав Келлі і, підвівшись, люто розглянувся навколо.— Хіба котрийсь викаже?

— Він дізнається, тільки-но оком скине на нас,— відповів Парсонс.— Одного погляду досить.

— Скажеш йому, що палуба підскочила і вибила тобі зуби,— оскірившись Луїс. Він був єдиний, хто під час бійки не вставав із своєї постелі, і тепер радів, що на ньому не було ні синців, ні інших ознак його причетності до нічної сутички.— Почекайте до завтра, поки Вовк побачить ваші пики,— захихотів він.

— Ми скажемо, що думали, ніби то помічник,— сказав хтось.

А інший додав:

— Я знаю, що скажу: почув гамір, скочив з койки, але тут хтось затопив мені в пику, я не втерпів і теж устряв. Поночі я не добрав, що там трапилося, гатив кулаками, та й годі.

— І вгатив, звісно, мене,— додав Келлі, і обличчя йому проясніло на мить.

Ні Ліч, ні Джонсон не втручались у цю розмову. Було ясно, що товариші дивляться на них як на безнадійно приречених, уже мертвих.

Якусь хвилю Ліч слухав ті докори та нарікання, але раптом його прорвало.

— З душі верне вас слухати! Герої! Якби ви менше плескали язиками, а більше рук докладали, лежав би він тут трупом. Чом ніхто з вас не подав мені ножа, коли я прохав? Боягузи! Тепер розрюмсалися, скиглите, думаєте, що він справді повбиває вас, тільки-но побачить. Таж добре знаєте, що він цього не зробить. Завелика розкіш. Тут же нема корабельних агентів, щоб найняти інших людей. Ви йому потрібні для роботи, без вас він не обійдеться. Хто стернитиме або гребтиме чи ставитиме вітрила, як вас не буде? Все окошиться на нас із Джонсоном. Залазьте на койки і заткніть свої пельки! Я хочу спати.

— Воно то так,— озвавсь Парсонс.— Може, він зразу й не зробить нам нічого, але затямте мої слова: в пеклі холодніше, ніж буде відтепер на цьому кораблі.

Весь цей час я думав про своє власне становище. Що буде, коли ці люди довідаються, що я тут? Я не зможу прокласти собі дорогу так, як це зробив Вовк Ларсен. І ту ж мить Летімер гукнув з палуби:

— Гампе! Капітан кличе.

— Його тут немає! — гукнув знизу Парсонс.

— Ні, я тут,— сказав я, вилазячи з койки і силкуючись говорити якомога твердо й сміливо.

Приголомшені матроси вп'ялися в мене очима. На їхніх обличчях можна було прочитати жах і лють, породжену жахом.

— Іду,— гукнув я Летімерові.

— Дзуськи! — закричав Келлі, загородивши мені дорогу до трапа і наставивши розчепірену праву руку, мовби

він хотів схопити мене за горло.— Ах ти пролазо! Ось я заткаю тобі морду!

— Нехай іде! — наказав Ліч.

— А дідька! — огризнувся Келлі.

Ліч, що сидів на краю койки, навіть не ворухнувся.

— Хай іде, кажу! — ще раз промовив він; тепер у голосі його бринів метал.

Ірландець вагався. Я ступнув до нього, і він оступився вбік. Я підійшов до трапа, обернувся, глянув на перекривлені від злості обличчя, що дивилися на мене з півтемряви, і раптом відчув якусь глибоку симпатію до них. Я пригадав слова кока. Певно, бог дуже ненавидів цих людей, коли примушував їх терпіти такі муки.

— Повірте мені, я нічого не чув і не бачив,— сказав я спокійно.

— Кажу вам, він не продасть,— його нема чого боятись,— долетіли до мене Лічеві слова, коли я піднімався по трапу.— Він любить капітана не дужче, ніж ми з вами.

Вовка Ларсена я знайшов у каюті. Весь подряпаний, закривавлений, він чекав на мене і привітав мене своєю звичайною іронічною усмішкою.

— Ну, лікарю, беріться до роботи. Видно з усього, в цьому плаванні ви матимете вельми широку практику. Не знаю, як обійшовся б без вас «Привид». Якби я був здатен на шляхетні почуття, то сказав би, що його господар дуже вдячний вам.

Мені вже була знайома проста корабельна аптечка «Привида», і поки я грів воду й готував матеріал, щоб перев'язати йому рани, він ходив по каюті, сміючись та безперестанку розмовляючи, і спокійно розглядав свої ушкодження. Ніколи раніше я не бачив його голого, і вигляд цього тіла вразив мене. Я ніколи не захоплювався тілесною вродою: але в мене було досить художнього чуття, щоб оцінити таке диво.

Можу сказати, що я був зачарований досконалою будовою постаті Ларсена, її, сказати б, жахливою красою. Я бачив людей на баку. Хоч дехто з них і мав могутні м'язи, але у всіх були якісь хиби, що порушували симетрію: то якась частина тіла не досить розвинута, а інша — аж занадто: то ноги закороткі або задовгі: одні були надміру жилаві, інші — надміру кощаві. В самого тільки Уфті-Уфті всі риси були гарні, але, кажу ж бо, врода його мала щось жіноче.

Зате Вовк Ларсен був втілення мужності, майже бог у досконалості своїх форм. Коли він рухався або підіймав руки, його могутні м'язи так і ходили, ґраючи під білою шкірою. Я забув сказати, що бронзове в нього було тільки обличчя. Тіло ж цей скандінав мав біле, як у жінки. Пригадую, коли він підняв руку помацати рану на голові, я задививсь, як м'язи бігають попід тією білою шкірою, мов якісь живі створіння. Ці самі м'язи перед моїми очима завдавали таких страшних ударів і одного разу мало не витрусили з мене дух. Я не міг відвести від нього очей і стояв нерухомо, а бинт, що був у мене в руці, розмотавсь і впав додолу.

Капітан помітив, що я задивився на нього.

— Гарно зробив вас бог! — сказав я.

— Справді? — зауважив він.— Я часто сам так думаю і дивуюся — навіщо?

— Вища мета...— пробурмотів я.

— Пристосованість! — урвав він мене.— Це тіло пристосоване до життя. Ці м'язи створені на те, щоб хапати, рвати, нищити створіння, що в житті стають мені поперек дороги. Але чи подумали ви про інші живі істоти? Вони також мають м'язи, щоб хапати, рвати, нищити, і коли вони стають мені поперек дороги, я їх хапаю, роздираю, знищую. Ніякої вищої мети тут нема. Є тільки пристосованість.

— Це не гарно,— запротестував я.

— Життя не гарне, хочете ви сказати,— осміхнувся він.— А проте ви сказали, що я гарний. Ось подивіться!

Він напружив свої ноги, мовби вчепившись пальцями, як назурами, в підлогу. Клубки, пруги, горби м'язів повипинались під шкірою.

— Помацайте,— звелів він.

М'язи були тверді, як залізо. Все його тіло несвідомо підтяглося й напружилось, м'язи стиха ворушились і випиналися на стегнах, на спині і плечах. Він трохи підняв руки, і м'язи скоротилися, а пальці скорчилися, мов ті назури; і навіть очі набрали іншого виразу — вони пильно стежили, виміряли, і в них горів войовничий вогонь.

— Стійкість, рівновага,— сказав він, ураз розслабивши м'язи.— Ноги для того, щоб упиратися в землю, стояти, а руки, зуби, нігті — щоб боротись, убивати інших, щоб самого тебе не вбили. Вища мета?.. Краще сказати — пристосованість.

Я не заперечував. Я бачив організм первісного хижого звіра, і на мене він справив таке ж сильне враження, як би, скажімо, машина дредноута або океанського лайнера.

Мене дивувало, що з такої жорстокої сутички в матроському кубрику Вовк Ларсен вийшов із порівняно легкими ранами. Я пишався, що зумів добре поперев'язувати їх. За винятком двох серйозних ран, решта були просто садна.

Удар, що звалив його за борт, розсадив йому шкіру на голові. Рана була кілька дюймів завдовжки. За його вказівками я ту рану промив і зашив, спершу зголивши коло неї волосся. Одну литку було в нього розірвано, ніби її пошматував бульдог. Хтось із матросів, сказав він мені, вчепився в неї зубами з самого початку сутички і так тримався весь час; Ларсен потяг його за собою нагору, до люка, і тільки там зміг його скинути.

— До речі, Гампе, я помітив, що ви кмітлива людина,— почав Вовк Ларсен, коли я закінчив перев'язувати його.— Як вам відомо, ми залишилися без помічника. Віднині ви будете стояти на вахті, одержувати сімдесят п'ять доларів на місяць, і всі вас називатимуть містером Ван-Вейденом.

— Ви ж знаєте, що я... нічого не тямлю в навігації,— сторопів я.

— А цього й не треба.

— Та й не прагну я високих посад,— відмагавсь я.— Життя моє непевне навіть і тепер, у моєму скромному становищі. І я не маю досвіду. Бути людиною пересічною — це, розумієте, теж свого роду перевага.

Але він лиш осміхнувся, вважаючи, що справу вирішено.

— Не хочу я бути помічником на цьому пекельному судні! — зухвало вигукнув я.

Його обличчя спохмурніло, в очах блиснули злі вогники. Він підійшов до дверей і сказав:

— А тепер, містере Ван-Вейдене, на добраніч!

— На добраніч, містере Ларсене,— відказав я ледь чутно.

РОЗДІЛ XVI

Я не можу сказати, що становище помічника було мені дуже приємне. Правда, я не мив більше посуду. Але я не знав найпростіших помічникових обов'язків, і мені довелося б скрутно, якби не співчуття матросів. Я не мав що-

найменшого уявлення про такелаж, про те, як ставити або згортати вітрила. Але матроси вчили мене, і особливо добрим учителем виявився Луїс. З підлеглими, отже, я не мав ніякого клопоту.

Що ж до мисливців, то тут справа стояла інакше. Узвичаєні до моря, вони дивилися на моє призначення, як на жарт. Мені самому було смішно, що я, істота геть-чисто суходільна, виконую обов'язки помічника капітана; але бачити, як з тебе сміються інші, було не дуже приємно. Я не скаржився, але Вовк Ларсен вимагав суворо дотримувати морський етикет щодо мене — такої пошани не знав навіть бідний Йогансен. Стусанами, погрозами й лайкою він примусив мисливців скоритися. Я став «містер Ван-Вейден» для всього екіпажу, і тільки сам Вовк Ларсен неофіційно іноді називав мене Гампом.

Це було кумедно. Бувало, саме як ми обідаємо, вітер змінить напрямок, і я встаю з-за столу, а капітан каже: «Містере Ван-Вейдене, будьте ласкаві, поверніть на лівий галс». Я виходжу на палубу, кличу Луїса й розпитую, що треба робити. Лише за кілька хвилин, обміркувавши і цілком засвоївши маневр, я йшов виконувати його. Пригадую, якось Вовк Ларсен з'явився на палубі саме тоді, коли я почав віддавати накази. Він палив сигару й спокійно дивився, поки було все зроблено, а тоді піднявсь до мене на ют.

— Гампе,— сказав він,—перепрошую, містере Ван-Вейдене, вітаю вас! Я гадаю, що тепер вам більше не потрібні батьківські ноги. Ви знайшли свої власні і навчилися стояти на них. Трохи практики в такелажній справі, трохи з вітрилами, один-два шторми — і під кінець подорожі ви зможете найнятися на першу-ліпшу каботажну шхуну.

У той період — від загибелі Йогансена й до прибуття на місце полювання — я почував себе непогано. То були мої найкращі дні на «Привиді». Вовк Ларсен зовсім не присікувався до мене, матроси мені допомагали. Я спекався неприємного товариства Томаса Магріджа. І можу сказати, що незабаром я почав навіть потайки пишатися собою. На перший погляд це парадоксально: суходільна людина, що моря й не нюхала,— і раптом помічник капітана. А проте я таки непогано виконував свої обов'язки. Всі ті подовгі дні я був задоволений із себе, мені навіть подобалося відчувати, як гойдається в мене під ногами палуба

«Привида», що прямував тропічним морем на північний захід, до острова, де ми мали поповнити запас води.

Але те моє щастя було відносне — просто доба менших злигоднів між страхіттями минулими і страхіттями майбутніми. Для команди «Привид», як і раніше, залишався чистим пеклом. Ніхто не знав на ньому спокою. Вовк Ларсен не міг пробачити матросам замаху на його життя й того прочухана, що дістав у матроському кубрику. День і ніч він намагався всіляко їм дошкуляти.

Він добре знав, як впливають на психіку дрібниці, і тими дрібницями доводив команду трохи не до знетями. Я сам бачив, як він підняв Гаррісона з коїки для того тільки, щоб той прибрав покинуту не на місці малярну щітку, та ще й розбудив усіх підвахтових, щоб вони дивились, як він те робитиме. Це, безперечно, дрібниця, але його винахідлива голова придумувала таких дрібниць тисячі. Можна легко уявити, який настрій панував серед матросів.

Не вщухало, звичайно, ремство, траплялись раз у раз і невеличкі вибухи обурення. Капітан, як і раніше, сипав штурхани; весь час двоє-троє матросів ходили в саднах та синцях, що наставляв їм їхній хазяїн, цей звір у людській подобі. До спільного виступу дійти не могло, бо в капітановій каюті і в мисливському кубрику був великий запас зброї. Найтяжче відчували на собі диявольський норов Вовка Ларсена Ліч і Джонсон. Мені аж серце кривавилось, коли я бачив зажурене Джонсонове обличчя й глибоку тугу в його погляді.

Інша справа Ліч. У ньому самому було занадто багато хижого звіра. Його опанувала невгамовна лють, що не залишала місця журбі. Вуста його завжди були перекривлені від злості, а коли він бачив Вовка Ларсена, у нього вихоплювалося,— мабуть, несвідомо — страшне погрозливе гарчання. Я не раз бачив, як він стежить очима за Вовком Ларсеном, наче звір з клітки за своїм наглядачем, і те гарчання клекотіло йому в грудях і рвалося крізь заціплені зуби.

Пам'ятаю, якось серед білого дня на палубі я торкнув його за плече, мавши щось йому наказати. Він стояв до мене спиною, але від доторку руки аж підскочив, скрикнувши, і враз повернувся до мене обличчям: вирішив, певне, що то рука ненависного капітана.

Обидва вони — Ліч і Джонсон — убили б Вовка Ларсена при першій нагоді, але цієї нагоди ніяк не траплялося.

Вовк Ларсен був занадто хитрий, а крім того, вони не мали підходящої зброї. Самими кулаками годі їм було що зробити. Інколи Ларсен заводив бійку з Лічем; той завжди відбивався, мов дикий кіт,— зубами, нігтями, кулаками, аж поки, знесилений або непритомний, гепався на палубу. Проте від бійки він ніколи не ухилявся. Диявол, що сидів у ньому, кидав свій виклик диявольській натурі Вовка Ларсена. Досить було їм обом одночасно з'явитись на палубі, як відразу ж починалася лайка й бійка. Мені доводилося бачити, як Ліч накидався на Вовка Ларсена без будь-якого приводу або виклику. Одного разу він метнув на капітана свого важкого ножа і схибив усього на дюйм. А то якось із салінга впустив на нього сталеву такелажну швайку. Звичайно, влучити з висоти сімдесят п'ять футів, коли шхуну весь час хитає, нелегко, але гострий кінець швайки все ж мало не зачепив голови Вовка Ларсена, коли той показавсь із каюти, і ввігнався на добрих два дюйми в тверду дошку палуби. А іншого разу він пробрався в мисливський кубрик, схопив набиту рушницю і вже хотів вискочити з нею на палубу, тільки що Керфут спіймав його і обеззброїв.

Я часто дивувався, чому Вовк Ларсен не вб'є Ліча й не покладе цьому край. Та Ларсен тільки всміхався: видно, ця гра тішила його. Він знаходив у ній якийсь особливий смак; либонь, таке відчувають люди, що люблять приручувати диких звірів.

— Життя набуває особливої гостроти, коли ним важити,— пояснював він мені.— Людина від природи грач, і життя — найбільша ставка, що вона може поставити. Що більший ризик, то більше гостроти в відчуттях. Чому я повинен відмовлятись від приємності доводити Ліча до постями? Та й йому ж я роблю приємність. Ми обидва пізнаємо сильних відчуттів. Він живе розкішніше, ніж будь-хто з матросів, дарма що не розуміє цього. Бо він має то, чого вони не мають,— перед ним є мета, є прагнення, що заволоділо ним до решти: він прагне вбити мене, і його окрилює надія, що йому це пощастить зробити. Справді, Гампе,— він живе високим і змістовним життям. Навряд чи коли раніш він жив так повно й яскраво, і я іноді щиро позаздрю йому, коли бачу його під владою пестямної люті й пристрасті.

— Але ж це ницо! Ницо! — вигукнув я.— Адже на вашому боці всі переваги!

— А хто з нас двох ниціший — я чи ви? — спитав він поважно.— Потрапляючи в неприємне становище, ви йдете на компроміс із своїм сумлінням, ви пристосовуєтесь. Якби ви справді були людина велика й вірна собі, ви стали б на бік Ліча та Джонсона. Але ви боїтеся, ви боїтеся! Ви хочете жити! Життя, що є у вас, волає, що воно хоче жити, жити за всяку ціну; отже, ви живете ганебно, зраджуєте свої ідеали, грішите проти вашої ж власної жалюгідної моралі; і якби пекло справді існувало, то ваша душа попала б просто туди. Моя роль краща. Я не грішу, бо я вірний тому, що загадує мені життя. Я принаймні щирий сам перед собою, а ви — ні.

В тому, що він сказав, була гірка правда. Мабуть, я таки ниций боягуз. І чим більше я про це думав, тим ясніше для мене ставало, що мій обов'язок — скористатися з його поради, приєднатись до Джонсона й Ліча і звести якось Вовка Ларсена зі світу. Якраз тоді, гадаю, прокинувся в мені успадкований від предків суворий дух пуритан, що виправдували навіть убивство задля справедливості. Ця думка не давала мені спокою. Хіба то не був би щонайморальніший учинок — звільнити світ від такої потвори? Людство стане від того тільки краще й щасливіше, а життя — вільніше й радісніше.

Я міркував про це безсонними ночами, лежачи на койці і перебираючи в думці безкраю низку подій. Я розмовляв із Джонсоном і Лічем під час нічної вахти, коли Вовк Ларсен був унизу. Вони обидва втратили надію: Джонсон тим, що мав зневірливу вдачу, а Ліч тим, що знесилився в марній боротьбі. Та якось уночі він схопив мене за руку, палко стиснув її і сказав:

— По-моєму, ви чесний чоловік, містере Ван-Вейдене. Але сидіть собі на місці й притримуйте язика. Мовчки робіть своє діло, та й годі. Ми однаково пропащі, я знаю, та все ж ви, може, й станете нам у пригоді, як нам прийдеться аж занадто скрутно.

Другого таки дня, коли на траверзі в нас із навітряного боку з'явився острів Вейнрайт, Вовк Ларсен вимовив пророчі слова. Він щойно дав стусана Джонсонові, а потім і Лічеві, що кинувся рятувати свого товариша.

— Лічу,— сказав він,— ти знаєш, що рано чи пізно я тебе вб'ю?

Той тільки загарчав на відповідь.

— А тобі, Джонсоне, життя врешті так остогидне, що ти сам стрибнеш за борт, не чекаючи, поки я тебе доконаю. Згадаєш мої слова.

— Це гіпноз,— додав він, звертаючись до мене.— Закладаюся з вами на місячну платню, що він так і зробить.

Я надіявся, що його жертви зможуть утекти, коли ми наливатимемо в барила воду, але Вовк Ларсен знав, де вибрати місце. «Привид» об'якорився за півмилі від лінії прибою, що обмережувала пустельний берег, якраз навпроти глибокої ущелини з прямовисними стінами вулканічного походження, по яких було годі й видертись нагору. І тут під його безпосереднім наглядом — він сам зійшов на берег — Ліч і Джонсон наливали водою маленькі барильця й котили їх до моря. Втекти на шлюпці не було ніякої змоги.

А проте Гаррісон і Келлі таки спробували втекти. Вони вдвох на своїй шлюпці перевозили на шхуну барила з водою, по одному за раз. Саме перед обідом, вирушивши до берега з порожнім барилом, вони звернули й попливли ліворуч, з наміром обігнути мис, що виступав у море й загороджував їм шлях до волі. Там, за пінявими бурунами, лежали мальовничі селища японських колоністів, а усміхнені долини стелилися далеко в глиб острова. Діставшись туди, втікачі могли б уже не боятися Вовка Ларсена.

Я завважив був, що Гендерсон і Смок весь ранок тиняються по палубі, але тільки тепер зрозумів, для чого це. Діставши карабіни, вони не поспішаючи почали стріляти по втікачах. То була спокійна демонстрація влучної стрільби. Перші кулі, не заподіявши шкоди, просвистіли і ляснули по воді з обох боків шлюпки; та як утікачі гребли й далі щодуху, то кулі почали вдаряти ближче й ближче до шлюпки.

— Тепер дивіться, я влучу в праве весло Келлі,— сказав Смок, націлюючись уже старанніше.

Я побачив у бінокль, як лопать правого весла розлетілася вщент. Гендерсон зробив те ж саме з Гаррісоновим правим веслом. Шлюпка закрутилася. Решту двоє весел також було розбито. Матроси спробували гребти уламками, але і їх повибивано з рук. Келлі відірвав дошку-підніжку і почав був гребти нею, але випустив її, скрикнувши від болю, бо скалки з розтрощеної дошки вп'ялися йому в руку. Тоді втікачі скорилися своїй долі й позгортали руки, і шлюпка їхня гойдалась на хвилі, аж поки друга

шлюпка, що її послав з берега Вовк Ларсен, узяла їх на буксир і приволокла до корабля.

Надвечір ми знялися з кітви й рушили далі.

Тепер цілих три чи й чотири місяці ми мали полювати на котиків. Нічого втішного я в тому не бачив і робив своє діло з каменюкою на серці. Якийсь похоронний настрій запанував на «Привиді». Вовк Ларсен вилежувався на своїй койці — його мучив один з тих дивних нападів страшного головного болю. Гаррісон понурий стояв біля штурвала, аж зіпершись на нього, ніби його власна вага була для нього непомірним тягарем. Та й решта матросів були пасуплені й мовчазні. Я надибав Келлі: він сидів з завітряного боку біля люка до матроського кубрика у позі безмежної розпуки, поклавши голову на коліна і обхопивши її руками.

Джонсона я знайшов аж на самій прові; він лежав, простягшись на палубі ниць, і пильно дивився на пінявий бурунець перед форштевнем. Я пригадав Ларсенові слова і вжахнувся: здасться, той «гіпноз» починає давати наслідки. Я гукнув його до себе, щоб розвіяти йому похмурі думки, але він тільки сумно осміхнувся і не підвівся з місця.

Коли я повернувся назад на ют, мене перепинив Ліч.

— Я щось хочу вас попросити, містере Ван-Вейдене,— сказав він.— Коли вам пощастить вернутись до Фріско, зробіть таку ласку, відшукайте Мета Маккарті. Це мій старий. Він швець, живе на Гілі, за мейферською пекарнею, його там усі знають, і вам неважко буде його розшукати. Скажіть йому — я дуже шкодую, що завдавав йому стільки клопоту, і ще... і ще скажіть йому від мене: «Хай бог тебе благословить!»

Я кивнув головою, але потім додав:

— Ми, Лічу, всі вернемось до Сан-Франціско, і тоді підемо до Мета Маккарті вдвох.

— Радий би вірити вам,— відповів він, стискуючи мені руку,— але не можу. Вовк Ларсен зажене мене на той світ, я знаю. Нехай би тільки швидше.

Коли він відійшов, я подумав те ж саме: якщо це має статись, то хай воно станеться хутчіш. Загальна пригніченість і мені передалася. Загибель здавалась неминуча, і, година за годиною, ходячи туди й сюди по палубі, я відчував, як мене опановують прокляті ідеї Вовка Ларсена. Навіщо все на світі? Де вся велич життя, коли воно дозволяє таке безглузде знищення живих людей? Життя деше-

ве й гидке, і що швидше кінець, то краще. Дав дуба — і квит! Я також перехилився через поруччя й утопив погляд у воду, певний того, що рано чи пізно і я порину туди, вниз, у холодну зелену глибінь забуття.

РОЗДІЛ XVII

Дивна річ, але, попри всі зловісні передчуття, нічого надзвичайного на «Привиді» не траплялося. Ми пливли на північний захід, поки не досягли берегів Японії, де натрапили на великий табун котиків. Прибувши звідкілясь із безмежного Тихого океану, вони, як то звичайно щороку, перебиралися на північ, до своїх ліжбиськ у Берінговому морі. Подалися й ми за ними на північ, лютуючи й винищуючи табун; оббіловані туші ми викидали акулам, а шкури засолювали, щоб вони могли пізніше прикрашати прекрасні плечі городянок.

То було безбожне вимордування, і все задля жінок. Бо котикового м'яса чи товщу ніхто не їв. Після успішного дня наша палуба була вкрита тушами та шкурами, слизька від сала й крові, і в шпігати стікали червоні струмочки. Щогли, снасті, борти були забризкані кров'ю, а люди, мов ті різники, голі до пояса, поралися біля туш, закривавивши руки, і знімали спеціальними ножами шкури з прегарних морських тварин, що їх вони повбивали.

Моя робота була приймати шкури, вивантажувані з шлюпок на судно, доглядати за білуванням, а потім дбати, щоб на палубі все було чисто прибрано. Не дуже приємна робота. Мені з душі вернуло від неї, а проте командувати багатьма людьми пішло мені на користь. Це розвивало мої дуже незначні адміністративні здібності. Я відчував, що загартовуюсь, стаю твердіший, а це було тільки на користь «Пестунчикові Ван-Вейденові».

І ще ось що я почав відчувати: я вже ніколи не стану давнім Гамфрі Ван-Вейденом. Хоч моя віра в життя, віра в людину ще опиралась руйнівній силі Ларсенового скепсису, проте де в чому він таки вплинув на мене. Ларсен відкрив мені реальний світ, про який я не знав практично нічого і якого я завжди сахався. Я навчився пильніше придивлятись до життя, бачити реальні факти, виходити з царини чистих ідей, належно оцінювати в житті конкретне й об'єктивне.

З тієї пори, як почалося полювання, мені доводилось частіш бувати в товаристві Вовка Ларсена. Бо коли стояла гарна година і ми були серед табуна, вся команда виходила в море на полювання, а на судні залишалися тільки ми вдвох та Томас Магрідж, що в рахунок не брався. Але то не був час дозвілля. Шість шлюпок віялом розходилися від шхуни, так що від першої навітряної шлюпки до останньої завітряної було миль десять, а то й усі двадцять. Потім вони лягали на прямий курс і пливли так, поки ніч або негода не заганяли їх назад. А «Привид» завше мав іти аж поза крайню завітряну шлюпку, щоб на разі шквалу або шторму всі шлюпки могли з ходовим вітром підійти до нас.

Нелегко було для двох чоловіків, надто коли віяв свіжий вітер, давати раду такому суднові, як «Привид»: стернувати, пильнувати за шлюпками, піднімати та згортати вітрила. Всього доводилося навчитись, і то швидко. Стернувати — це далося мені легко, зате куди важче виявилось видиратися вгору на салінг і підтягуватись на руках вище й вище, де вже не було щаблів. Але скоро я й до того призвичаївсь, бо відчував якесь шалене бажання виправдати себе в очах Вовка Ларсена, довести йому своє право на життя не самими тільки розважаннями. І настав час, коли я радо вилазив на вершок щогли і, обхопивши її ногами, з запаморочливої височини оглядав море в бінокль, шукаючи шлюпки.

Пригадую, як одного погожого дня мисливці випливли з самого ранку і ляскіт пострілів, помалу стихаючи, врешті завмер: шлюпки розсіялися далеко по морю. З заходу ледве чутно повівав вітерець, та поки ми маневрували, щоб стати з завітряного боку від крайньої шлюпки, він стих зовсім. Я був на вершку щогли і бачив, як одна по одній усі шість шлюпок зникли за обрієм, переслідуючи котиків у західному напрямку. Шхуна ледь погойдувалась на спокійній гладіні моря, не маючи змоги пливти слідом за шлюпками. Вовк Ларсен занепокоївся. Барометр упав, і небо на сході не подобалося йому. Він довго й пильно вдивлявсь у далечінь.

— Якщо налетить звідти,— сказав він,— та ще свіженький, то ми опинимося з навітряного боку від шлюпок, і тоді, мабуть, чимало спорожніє койок в обох кубриках.

Близько одинадцятої години море зробилося гладеньке, як дзеркало. Опівдні, хоч ми були вже в північних широ-

тах, спека стала просто нестерпна. Повітря було важке й задушне. В Каліфорнії старі люди в таких випадках кажуть: «Погода як перед землетрусом». Щось лиховісне було в тій погоді, і душа ніби чула, що насувається небезпека. Поволі всю східну половину неба затягло хмарами, що громадились угорі, мов якісь страхітливі чорні гірські кряжі. І так виразно видніли розпадини, ущелини, провалля, налиті густою темною тінню, що око вже мимоволі шукало ревучої білої смуги прибою над берегом. Але шхуну лиш трохи погойдувало, а вітру й зовсім не було.

— Це не шквал,— сказав Вовк Ларсен.— Стара мати природа хоче дибки стати і заревти щодуху; доведеться нам потанцювати, аби врятувати хоч половину шлюпок, Гампе. Лізьте-но вгору та спустіть топселі!

— А що ми вдіємо, як вона справді зареве? Нас же тільки двоє! — відповів я з відтінком протесту в голосі.

— Як то що? Скористаємо з першого подуву, щоб дістатись до наших шлюпок, поки нам не позривало всі вітрила. А далі вже куди вивезе. Щогли витримають, і ми з вами витримаємо, хоч і сутужно буде.

Штиль іще тривав. Ми пообідали хапцем. Мене тривожила доля вісімнадцятьох чоловік, що були десь на морі, аж там, ген-ген за обрієм, тоді як на нас повільно сунули зловісні чорні гори хмар.

Однак по Вовкові Ларсену не знати було хвилювання; я помітив тільки, коли ми верталися на палубу, що в нього ледь роздимаються ніздрі й рухи стали швидші. Обличчя йому споважніло, риси посуворішали, але в його очах, того дня ясно-блакитних, миготіли якісь блискучі дивні іскринки. Мене вразило, що він був веселий, але якось по-грізному веселий: він тішився, що доведеться поборотись, тремтів, шалів із радості, усвідомлюючи, що наступає велика хвилина, що життя його підноситься хвилею вгору.

Певно, несвідомо, або думаючи, що я не бачу, він голосно зареготав, ніби дратуючи бурю, викликаючи її на бій. Ще й зараз у моїй уяві жива ця картина: стоїть Вовк Ларсен, мов той карлик з «Тисячі й одної ночі» перед страшним обличчям якогось велетенського лихого джина. Ця людина кидала виклик долі й не боялась її.

Ларсен попрямував до камбуза.

— Коку, тільки-но впораєшся з горщиками, будь напоготові, тобі є діло на палубі. Я тебе гукну.

— Гампе,— сказав він, завваживши мій заворожений погляд (бо я не спускав його з очей),— це п'янить краще за спиртне, і тут ваш Хайям дав хука. По-моєму, він умів жити тільки наполовину.

Вже й західна половина неба вкрилася хмарами. Сонце померкло й заховалося. Була друга година пополудні, а нас огорнули примарні сутінки, що крізь них пробивалося червоняcте світло.

В тому тьмавому світлі обличчя Вовка Ларсена променіло, і моїй збудженій уяві ввижався довкола нього осяйний ореол. Стояла якась надприродна тиша, а навкруги все віщувало наближення грому і бурі. Спека зробилася нестерпна. На чолі в мене виступив піт, і я відчув, як він струмочками стікає по обличчі. Мені стало аж млосно, і я вхопився за поруччя.

І тоді, саме тоді, дихнув тихий, ледь помітний вітерець. Ніби легкий шепіт, прилетів він зі сходу й відлетів. Обвислі вітрила не ворухнулися, але моє обличчя відчуло той подих як приємну свіжість.

— Коку,— стиха гукнув Вовк Ларсен.

Томас Магрідж повернув до нас перелякане, жалюгідне обличчя.

— Попусти талі фока-гіка й переклади гік, а коли вітер почне надимати фок, попусти шкот і знову заклади талі. Якщо переплутаєш, то тут тобі й амба! Зрозумів?

— Містере Ван-Вейдене, приготуйтесь перенести передні вітрила, а потім підніміть топселі — та чимшвидше; бо їх що далі, то важче буде поставити. А кокові, якщо він задляється, дайте по пиці.

Я відчув у цих словах похвалу і зрадів, що в капітановому наказі не чути погрози. Шхуна була повернута провою на північний захід, і він мав намір при першому ж подуві вітру зробити поворот фордевінд.

— Тоді вітер буде в корму,— пояснив він мені.— З останніх пострілів треба гадати, що шлюпки трохи віднесло на південь.

Він повернувся й пішов назад до штурвала. А я попрямував на бак і став напоготові біля кліверів. Знову дихнув вітер. Вітрила ліниво залопотіли.

— Дяка богові, що буря не налетіла відразу, містере Ван-Вейдене,— палко вигукнув кок.

І я справді був вдячний, бо знав уже досить, щоб зрозуміти, яке лихо нам загрожувало: адже всі вітрила було

розпущено. Подихи вітру подужчали, вітрила напнулись, і «Привид» рушив з місця. Вовк Ларсен круто поклав штурвал ліворуч, і шхуна привелася до вітру.

Тепер вітер віяв нам просто в корму; він дедалі дужчав, і мої клівери весело лопотіли. Я не бачив, що робилося позад мене, але відчув, як ураз накренилася шхуна, коли вітер ударив по вітрилах фока й грота. Я мав досить мороки з клівером, бом-клівером і стакселем, і коли впорався з ними, «Привид» уже мчав, стрибаючи по хвилях, на південний захід під усіма вітрилами, винесеними на правий борт. Серце моє шалено калатало, але я, не переводячи духу, подерся до топселів і вчасно встиг поставити їх. Тоді побрався на корму по нові вказівки.

Вовк Ларсен схвально кивнув головою й передав мені штурвал. Вітер щораз міцнішав, хвилі більшали. Я стояв біля штурвала цілу годину, а стернувати ставало все важче й важче. Я не мав досить досвіду, щоб вести шхуну курсом бакштаг при такому вітрі.

— Тепер злізьте нагору з біноклем і пошукайте шлюпки,— наказав мені Ларсен.— Ми пройшли не менш як десять миль, а тепер даємо добрих дванадцять чи й тринадцять вузлів. Моя старенька непогано ходить!

Я видерся тільки на фор-салінг — футів на сімдесят над палубою, вище вже не поліз. Оббігши поглядом пустельний водяний обшир, я зрозумів, що треба дуже поспішати, коли ми хочемо знайти кого з наших людей. Я дивився на розбурхану стихію, на високі хвилі, і мене брав сумнів, чи вціліла ще досі хоч одна шлюпка. Не йнялося віри, що ті хисткі суденця можуть витримати такий натиск хвиль і вітру.

Я не міг відчути повної його сили, бо ми летіли разом з ним. Але з мого високого сідала мені здавалося, що сам я вже не на судні, а дивлюсь на «Привид» немовби збоку. Його обриси чітко вирізнялись на тлі пінявої води. Іноді він підносився й прорізав велетенську хвилю, поринаючи в неї правим бортом, аж вода заливала палубу до самих люків. А я тоді летів у повітрі запаморочливо швидко, немов причеплений на кінці величезного перекинутого догори маятника, що мав розмах принаймні футів на сімдесят. На якусь хвилину мене пойняв такий страх від того гойдання, що я, тремтячи й умліваючи, обхопив щоглу руками й ногами; я вже не міг шукати зниклі шлюпки, вза-

галі нічого не бачив, крім безодні, що ревла й клекотіла внизу, загрожуючи проковтнути «Привид».

Але думка про людей, що гинули десь там серед цієї стихії, надала мені сили, і я, шукаючи їх поглядом, забув про себе. Цілу годину я не бачив нічого, крім безкрайого пустельного моря. Та ось там, де заблуканий сонячний промінь, прорвавшись крізь хмару, впав на хвилі й залив воду розтопленим сріблом, я на мить спіймав оком маленьку чорну цяточку, що злетіла на хребет хвилі і знову зникла. Я терпляче чекав. І знов чорна цяточка виринула на залитих сонцем хвилях трохи ліворуч від нашого курсу. Кричати була марна річ, і я сповістив Вовка Ларсена, замахавши рукою. Він змінив курс, і коли цятка з'явилася просто поперед нас, я знову ствердно махнув рукою.

Вона все більшала, і то так хутко, що аж тоді я вперше по-справжньому оцінив нашу швидкість. Вовк Ларсен махнув мені зійти вниз, і коли я опинився біля нього, розтлумачив, як лягати в дрейф.

— Зараз буде чисте пекло,— попередив він мене,— але ви не зважайте. Робіть собі своє і дивіться, щоб кок не відходив від фока-шкота.

Я насилу пробрався наперед, бо палубу заливало то з одного, то з другого борту. Пояснивши Томасові Магріджеві, що він має робити, я виліз по фор-вантах на кілька футів угору. Шлюпка була вже близько, я добре бачив, що вона дрейфує проти вітру; щогла й вітрила, викинені за борт, правили їй за плавучу кітву; у шлюпці було троє, і всі вони вихлюпували воду. Кожна водяна гора, накочуючись, закривала шлюпку від нас, і мене брав ляк, що це я бачив її востаннє. Але шлюпка несподівано знову злітала на пінявий гребінь хвилі, стаючи майже сторчака, і тоді показувалося її мокре чорне дно. Потім прова опускалась, корма задиралася високо догори, шлюпка падала в провалля між двома хвилями, і якусь мить можна було бачити, як троє людей у ній несамовито вихлюпують воду. І щоразу я сприймав її появу як диво.

«Привид» раптом змінив курс і ухилився вбік. Я вжахнувся, подумавши, що Вовк Ларсен, мабуть, утратив надію врятувати шлюпку, але вмить зрозумів, що то він ладнається лягти в дрейф, і скочив на палубу, щоб бути напоготові. Ми йшли прямо фордевінд, а шлюпка була далеченько на траверзі в нас. Раптом я відчув, що вітрила

трохи опали і шхуна пішла рівніше, хутко набираючи швидкості. Судно поверталося проти вітру.

Коли шхуна стала впоперек хвиль, на нас ударила вся сила вітру, що від нього ми досі втікали. Здуру я обернувсь до вітру лицем. Він стіною навалився на мене, повітря забило мені легені, і я не міг його видихнути. Коли я отак захлинався повітрям, а «Привид» нараз дуже накренився і ніби вгруз на місці, підставивши хвилі борт, я побачив величезну водяну гору, що піднялась над моєю головою. Я відвернувся, перевів дух і знову глянув угору. Хвиля нависла над кораблем. Промінь сонця заграв на її хребті, і на мить мені сяйнула в очі прозора зелень води, облямована молоком шумовиння.

Тоді хвиля впала, і неначе настав кінець світу. Мене мов привалило страшним обвалом, збило з ніг, і я опинився під водою. У голові майнула жахлива думка: це ж мене зараз змиє в море! Я вже чув про такі випадки... Мене перекидало, било об палубу, несло хтозна-куди. Не мігши вже стримувати віддиху, я набрав повні легені їдучої солоної води. Та весь той час не спадало мені з голови одне: *я мушу винести клівера на вітер!* Смерть мене не лякала. Я певен був, що якось вискочу з біди. Мою очманілу голову сповнювала думка, що треба виконати наказ Вовка Ларсена, мені ввижався він сам: стоячи за штурвалом, серед розбурханої стихії, він відважно кидав виклик бурі, протиставлячи їй свою волю.

Мене з розгону вдарило об щось, певно, об планшир. Я дихнув і відчув, що вдихаю життєдайне повітря. Спробував підвестись, але знов ударився об щось головою і впав на палубу. Виявилося, що хвиля ніби з якоїсь примхи занесла мене під півбак. Вибираючися рачки звідти, я наштовхнувся на Томаса Магріджа, що лежав плазом і стогнав. У мене не було часу з ним морочитись. Я мусив перенести клівера.

Коли я вибрався на палубу, мені здалося, що всьому настав край. З усіх боків тріщало дерево, бряжчало залізо, дерлася парусина. «Привида» розривало, розламувало, розбивало вдрізки. Фок і фор-топсель, повиснувши без вітру через наш маневр, лопотіли й рвалися, бо нікому було підтягти шкот; важкий гік, грюкочучи, перелітав від борту до борту. Довкола літали різні уламки; уривки линв метлялись і звивалися, неначе змії. Раптом затріщав, уломившись, і полетів униз фок-гафель.

Він упав лише за кілька дюймів від мене, і я, враз прочумавшись, кинувся до роботи. Може, не все ще пропало? Я пригадав, як Вовк Ларсен попереджав мене, що буде справжнє пекло; ось воно й настало. А де ж він? Оглянувшись, я побачив його: напруживши свої могутні м'язи, він підтягав грота-шкот. Ту мить корма шхуни задерлася високо вгору, і його постать виразно вималювалася на тлі білих хвиль, що мчали повз нас. І все те, всю страшну картину хаосу і руйнації, я побачив, почув і осягнув за якусь чверть хвилини.

Мені не було коли глянути, що сталося з шлюпкою,— я метнувсь до клівер-шкота. Сам клівер почав лопотіти, то рвучко напинаючись, то раптом знов обвисаючи. Вчепившись у шкот, я цупив його з усієї сили, і щоразу, як вітрило обвисало, мені щастило трохи відтягти його. Я зробив усе, що лишень міг. Я тяг, аж пучки мені репалися з натуги. А тим часом бом-клівер і стаксель порвало на клапті й понесло за вітром.

Але я все тяг і тяг шкота, щоразу закріплюючи двома обертами те, що пощастило відвоювати. Потім вітрило стало легше піддаватися,— до мене наспів Вовк Ларсен. Він тяг шкота, а я підбирав слабину.

— Закріплюйте! — гукнув він.— І нум далі!

Біжачи за ним, я завважив, що, попри всю руйнацію, маневр було виконано. «Привид» ліг у дрейф. Він іще міг змагатися і змагався з стихією. Хоч майже всі вітрила зірвало, але винесений на вітер клівер і попущений до кінця грот лишились цілі і тримали судно провою до розлютованих хвиль.

Я став шукати очима шлюпку, і поки Вовк Ларсен ладнав для неї талі, я побачив, як вона піднялася на хребет височезної хвилі з завітряного боку від нас, за яких двадцять футів. І так вдало розрахував капітан, що нас відносило просто на шлюпку; нам лишалось тільки зачепити талі за обидва кінці й витягти її на борт. Але робиться воно не так легко, як про те пишеться.

Спереду в шлюпці був Керфут, Уфті-Уфті сидів за стерном, а Келлі посередині. Коли нас піднесло ближче, шлюпку підняло на хвилю, а ми пірнули в безодню, і тоді майже просто над собою я побачив голови трьох людей, що через борт дивилися на нас униз. Іще за мить уже нас піднесло вгору, а шлюпка провалилася між двома хвилями. Не йня-

лося віри, що нова хвиля не розтрощить об «Привид» ту тоненьку шкаралупку.

Але в слушну хвилину я кинув линву з гаком Уфті-Уфті, а Вовк Ларсен — Керфутові. Обидві линви зараз же зачеплено, і всі троє, діждавшись зручної миті, водночас спритно стрибнули на палубу шхуни. Коли борт «Привида» вивернувсь із води, шлюпка лягла на нього, і не встигло судно перехилитись назад, як ми витягли її на палубу і перекинули догори дном. Я помітив, що в Керфута ліва рука в крові. Йому якимсь побитом розтовкло середній палець. Але він і взнаки не давав, що йому боляче, і правою рукою допомагав нам принайтовити шлюпку.

— Біжи, Уфті, перенести клівера! — звелів Вовк Ларсен.— Келлі, піди на корму попусти грота-шкот! Ти, Керфуте, паняй на бак та глянь, що там з коком! А ви, містере Ван-Вейдене, лізьте знов нагору, обріжте все стрін'я.

Повіддававши накази, він помчав до штурвала, стрибаючи, як тигр. Поки я дерся на фор-ванти, «Привид» поволі вивертався під вітер. Та цього разу, коли шхуна провалилась між дві водяні гори, на ній не було вже вітрил, що їх могло б зірвати. Я ще не доліз до салінга, коли мене притисло вітром до вантів так, що якби я й хотів, то не міг би впасти. Шхуна так накренилась, аж трохи щогли не лягли на воду, і я бачив палубу не внизу, а спереду, майже з собою врівні. Та я, властиво, й не бачив її, бо вона вся була під водою. З води стирчали дві щогли — оце й усе. На хвилинку «Привида» зовсім затопило. Але потроху, все більше вивертаючись під вітер, шхуна стала вирівнюватись, і скоро її палуба, мов китова спина, виринула над поверхнею води.

Тоді ми помчали далі по розшаленілому морі; а я, наче та муха, повис на салінгу, виглядаючи інших шлюпок. За півгодини я побачив другу шлюпку, перекинену догори дном; за неї чіплялись Джок Горнер, огрядний Луїс і Джонсон. Цього разу я лишився нагорі, а Вовкові Ларсенові пощастило лягти в дрейф так, що нас не залило хвилею. Як і перше, нас понесло на шлюпку. Швидко наготували талі, кинули людям кінці, і вони, немов ті мавпи, видряпалися на борт. Шлюпка розбилася об шхуну, коли її витягали на палубу, але її все ж принайтовили до палуби, сподіваючись колись полагодити.

І знову, гнаний бурею, полетів «Привид» уперед, часом так поринаючи у воду, що, здавалося, вже не вирине

ніколи. Навіть штурвал, дарма що він був куди вище шкафута, раз у раз покривало водою. В такі хвилини мене охоплювало дивне почуття: мені здавалося, що я тут наодинці з богом і сам бачу весь шал його гніву. Але штурвал виринав знову, виринали широкі плечі Вовка Ларсена, і його руки, що стискали спиці і кермували корабля, підвладного його волі, волі земного бога. Він панував над бурею, струшував із себе водяні гори, що вергала вона на нього, і, ніби осідлавши її, мчав на ній до своєї мети. Ну, чи не диво! Чи не диво дивне, що якісь комашки-люди живуть, дихають, працюють, ведуть таку утлу споруду з дерева й парусини крізь таке грізне, страхітливе буяння стихій!

Знов і знов «Привид» злітав на хребет хвилі, палуба зринала над водою, і шхуна мчала далі серед шаленого виття бурі. Десь близько шостої години, коли останній промінь дня погас і над морем залягли зловісні сутінки, я нагледів третю шлюпку. Вона також плавала догори дном, тільки людей не видно було. Вовк Ларсен знову виконав свій маневр, тобто відплив, а потім зайшов проти вітру і ліг у дрейф. Та цього разу він прорахувався футів на сорок, і шлюпку пронесло у нас за кормою.

— Шлюпка номер чотири! — гукнув Уфті-Уфті: гострі його очі прочитали номера, коли човен на мить виринув із піни.

То була Гендерсонова шлюпка; разом з ним на ній загинули Голіок і Вільямс, іще один з досвідчених матросів. Що вони загинули, було очевидно, але шлюпка лишилася на воді, і Вовк Ларсен зробив ще одну відчайдушну спробу здобути її. Я спустився на палубу і побачив, що Горнер і Керфут марно протестують проти цієї спроби.

— Авжеж, так я й попущу, щоб вітер забрав у мене шлюпку, хай він навіть із самого пекла! — кричав Ларсен, і хоч ми всі четверо понахиляли голови до нього, здавалося, наче голос його доходить із незмірної далечини.

— Містере Ван-Вейдене! — гукнув він, а мені серед реву і свисту вчувся тільки шепіт.— Станьте до клівера з Джонсоном і Уфті. Решта — до грота! Та швидко, а то я з вас дух повипускаю! Зрозуміли?

І коли він раптом наліг на штурвал і «Привид» почав повертатись, мисливцям нічого не лишилося, як тільки скоритися і якнайкраще виконати небезпечне завдання. Який то був ризик, я зрозумів лиш тоді, коли ще раз опи-

нився під хвилею і в смертельному страхові вчепився в планку біля фок-щогли. Але пальці мої не втримались, мене відірвало і змило за борт. Плавати я не вмів, та на дно піти не встиг, бо хвиля зараз же вишпурила мене назад на палубу. Чиясь дужа рука схопила мене, і коли «Привид» нарешті виринув, я побачив, що свій порятунок маю завдячувати Джонсонові. Він стурбовано озирався навколо, і я помітив, що Келлі, котрий хвильку тому прийшов на бак, щез.

Шхуна й цим разом проскочила повз шлюпку, а що тепер ми були з іншого боку від неї, Вовкові Ларсенові довелося вдатись до іншого маневру. Йдучи фордевінд з вітрилами на правім борті, він привів шхуну до вітру і вернувсь до шлюпки круто бейдевінд лівим галсом.

— Молодчага! — гукнув мені Джонсон у вухо, коли ми після маневру щасливо витримали справжній потоп. Я розумів, що він хвалить не Вовка Ларсена, а шхуну.

Вже так смеркло, що шлюпки й не видно було, але Вовк Ларсен упевнено вів шхуну крізь страшне кипіння хвиль, ніби ним керував якийсь несхибний інстинкт. Тепер, дарма що весь час заливані водою, ми не могли провалитися в безодню між двох бурунів, і нас понесло прямо на перекинуту шлюпку; скоро ми підняли її на палубу, добряче побивши.

Далі ми ще дві години працювали до знемоги. Всі — двоє мисливців, троє матросів, Вовк Ларсен і я — брали рифи на клівері та гроті. При зменшеній площі вітрил нашу палубу вже не так заливало водою, коли лягали в дрейф, і шхуна стрибала по хвилях, мов корок.

З самого початку роботи я пообдирав собі пучки, і мені було нестерпно боляче; коли ми брали рифи, то від болю в мене котилися по щоках сльози. А коли роботу закінчили, я не витримав і, геть зовсім висилений, повалився на палубу.

Тим часом Томаса Магріджа, наче мокрого щура, витягли з-під півбака, куди він з переляку заховався. Дивлячись, як його потягли на ют, до кают-компанії, я раптом сторопів: камбуз кудись ізник. Тільки виднів біліший прямокутник на палубі, де він стояв.

Всі, й матроси теж, зібралися в кают-компанії, і поки на маленькій пічці варилася кава, ми пили віскі та гризли сухарі. Ніколи зроду не їв я з таким апетитом. І ніколи гаряча кава не була мені така смачна. «Привида» так

гойдало й жбурляло, що навіть матроси не могли ступити кроку, не тримаючись за що-небудь руками. І не раз після окрику «Ну, держись!» ми падали купою на стіну, що, лігши поземо, правила якийсь час за палубу.

— До дідька сигнальника! — заявив Вовк Ларсен, коли ми досхочу напились і наїлись.— На палубі нічого робити. Коли б хто й наскочив на нас, ми однаково не могли б звернути з дороги. Лягайте всі й спіть.

Матроси подалися на бак, дорогою вивісивши бортові ліхтарі, а обидва мисливці залишились на ніч у кают-компанії, не зважившись відкрити люк до свого кубрика. Ми з Вовком Ларсеном відрізали Керфутові розтрощеного пальця і зашили рану. Магрідж — він весь час мусив варити каву, подавати нам на стіл та підкидати в пічку — скаржився, що йому болить десь усередині, і присягався, що в нього поламано одне, а то й двоє ребер. Оглянувши його, ми переконалися, що в нього їх переламано аж троє. Але лікування ми відклали до завтра, головне з тої причини, що я не знав, що робити із зламаними ребрами, і спершу мусив про це прочитати.

— Не думаю, що варто було задля побитої шлюпки жертвувати Келлі,— сказав я Вовкові Ларсенові.

— Але ж і сам Келлі не дуже чого вартий,— відповів він.— На добраніч!

Мені здавалося, що я не зможу заснути після всього, що сталося за день: обдерті пальці нестерпно щеміли, мене тривожила доля решти трьох шлюпок, не кажучи вже про те, що шхуну несамовито кидало в усі боки. Але очі мої склепилися, тільки-но голова торкнулась подушки. Вкрай зморений, я проспав цілу ніч, а тим часом «Привид», ніким не керований, пробивав собі шлях серед бурі.

РОЗДІЛ XVIII

Наступного дня, коли шторм затихав, Вовк Ларсен і я, начитавшись анатомії та хірургії, взялися до поламаних Магріджевих ребер. Потім, коли шторм скінчився, Вовк Ларсен почав крейсувати в тій частині океану, де нас захопила негода, і трохи далі на захід. Тим часом лагоджено шлюпки й шито нові вітрила. Одну за одною спобігали ми котикові шхуни, що переважно шукали свої погублені шлюпки, при нагоді підбираючи й чужі. Більшість про-

мислових суден плавало на захід від нас, і шлюпки, порозкидані штормом, шукали порятунку, де ближче.

Дві наші шлюпки разом з екіпажами зняли ми з «Сіско», а на «Сан-Дієго», на превелику радість Вовкові Ларсенові, а мені на сум, ми знайшли Смока разом з Нільсоном та Лічем. Отже під кінець п'ятого дня ми не долічували тільки чотирьох — Гендерсона, Голіока, Вільямса й Келлі — і вже знову почали полювання.

Женучись за табуном котиків, ми рухалися на північ, і дедалі частіш траплялись нам на шляху страшні морські тумани. День у день щойно спущені шлюпки враз поглинала імла; а на шхуні через рівні проміжки часу сурмили в ріг і що п'ятнадцять хвилин стріляли з сигнальної гармати. Ми весь час то губили шлюпки, то знову їх знаходили. Є такий звичай, що підібраний чужою шхуною човен полює для неї, поки його не знайде й не забере власник. Але Вовк Ларсен, як того й можна було сподіватися від нього, втративши одну шлюпку, привласнив собі першу, що трапилася йому на очі, відбившись від своєї шхуни, і присилував її екіпаж полювати з «Привидом», не давши людям повернутись до себе на шхуну, коли та показалась поблизу. Я пригадую, як він примусив мисливця й двох матросів зійти вниз, наставивши на них рушницю, коли їхній капітан, пропливаючи повз нас, поспитав, чи нема часом на «Привиді» його людей.

Томас Магрідж, що так дивно й уперто чіплявся за життя, незабаром почав потроху шкутильгати по палубі й виконувати свої подвійні обов'язки — кока і юнги. До Джонсона й Ліча капітан і далі сікався, не даючи їм просвітлої години, і вони запевно знали, що, як настане кінець полюванню, настане кінець і їм. Решта теж жила гірше за собак у рабстві у свого безжального хазяїна. Щодо мене, то я ладнав з Вовком Ларсеном досить можливо; правда, мене весь час не покидала думка, що я зробив би добру справу, коли б убив його. Він нездоланно вабив мене до себе й водночас навіював нездоланний страх. А проте я не міг уявити його мертвого. Щось у ньому було таке тривке й вічно юне, що навіть думки не бралося про смерть. Я міг його уявити тільки живим, людиною, що завжди бореться й нищує інших, сама ж, перемагаючи, лишається ціла.

Коли ми натрапляли на табун котиків, а море було занадто бурхливе, щоб спускати шлюпки, Ларсен любив виходити на полювання сам, з двома веслярами і стерником.

Він був дуже добрий стрілець і привозив багато шкур навіть тоді, коли мисливці казали, що в таку погоду полювати неможливо. Здавалося, оте відчуття небезпеки, боротьби за своє життя було йому конечне, як повітря.

Я щодалі більше знайомився з морською справою, і ось одного ясного дня — а їх останнім часом траплялося зрідка — мені випала радість самому плавати й керувати «Привидом», самому збирати шлюпки. Вовка Ларсена знову посів головний біль, і я з рання до вечора стояв за штурвалом — вивів шхуну, як звичайно, за останню завітряну шлюпку, ліг у дрейф і підібрав усі шість без капітанових вказівок.

Час від часу налітали бурі — це була якраз смуга сильних вітрів,— а в середині червня нам довелося поборотися з тайфуном. Ця подія запам'яталася мені назавжди, бо вона спричинила великі зміни в моєму житті. Ми, певно, потрапили трохи не в саме осереддя тайфуну, але Вовкові Ларсенові пощастило втекти від нього на південь — спочатку під клівером з двома рифами, а тоді й зовсім із голими щоглами. Таких хвиль я ще ніколи не бачив. Ті, що мені доводилось бачити раніше,— то просто маленькі брижі проти цих, що мали півмилі від хребта до хребта і здіймалися, далебі, вище за наші щогли. Навіть сам Вовк Ларсен не зважився лягти в дрейф, хоч нас відносило від табунів далеко на південь.

Ми вийшли, певно, на трасу тихоокеанських пароплавів, коли тайфун ущух, і тут, на диво мисливцям, надибали другий табун котиків,— так би мовити, ар'єргард. Мисливці казали, що це була річ зовсім не чувана. Враз пролунала команда: «Шлюпки на воду!», забахкали рушниці, і безжальне нищення тривало цілий день.

Увечері того дня до мене підійшов Ліч. Було вже поночі, і я саме кінчав підраховувати шкури з останньої шлюпки. Він зупинився біля мене й запитав тихо:

— Чи не скажете ви мені, містере Ван-Вейдене, як далеко ми від берега і в якому боці Йокогама?

Серце моє аж тьохнуло від радості, бо я зрозумів, для чого він питає, і я повідомив його: вест-норд-вест, п'ятсот миль.

— Дякую, сер,— тільки й вимовив він, зникаючи в темряві.

Другого дня ми не знайшли шлюпки номер три, а разом з нею зникли Джонсон та Ліч. Зникли також анкерки з

водою і ящики з провізією з усіх шлюпок, а також постелі й скриньки обох утікачів. Вовк Ларсен шаленів. Він поставив вітрила і помчав на вест-норд-вест. Двоє мисливців весь час були на салінгу й оглядали море в біноклі, а сам він ходив по палубі, наче розлютований лев. Він надто добре знав мою прихильність до втікачів, щоб послати мене дозорцем.

Вітер був ходовий, але поривчастий, і знайти серед синього безмежного простору малесеньку шлюпчину було не легше, ніж відшукати голку в скирті сіна. Але Вовк Ларсен гнав «Привид» швидко, як лишень міг, намагаючись відрізати втікачів від суходолу. Коли, за його розрахунками, він випередив їх, шхуна почала крейсувати впоперек гаданого шляху втікачів.

Вранці третього дня, ледве пробило вісім склянок, Смок гукнув із салінга, що бачить шлюпку. Всі з'юрмились біля борту. Різкий вітер віяв зі сходу, щоразу дужчий. І ось із завітряного боку в сріблі ранкового сонця мигнула й зникла чорна цятка.

Ми змінили курс і попрямували до неї. Важко було мені на серці, якось аж млосно: що ж тепер буде? Я побачив, як заблищали тріумфом очі Вовка Ларсена; все попливло мені перед очима, і мене охопило нестримне бажання кинутися на цю людину. На думку про те, що чекає Ліча й Джонсона, коли їх спіймають, я просто знавіснів. Пам'ятаю, що я вскочив у мисливський кубрик, мов очманілий, схопив набиту рушницю й хотів був уже вибігти на палубу, коли до мене долетів здивований вигук:

— Там їх аж п'ятеро!

Я затремтів і сперся на трап, а голоси на палубі підхопили ті слова. Мені підігнулися коліна, я сів на східці, уже отямившись, але весь отерплий від свідомості трохи-трохи не доконаного вчинку. Я подякував подумки своїй долі, поставив на місце рушницю і прослизнув назад на палубу.

Моєї відсутності ніхто не помітив. Шлюпка була вже досить близько від нас, і я побачив, що вона значно більша, ніж звичайні мисливські шлюпки, і зовсім не така з вигляду. Коли ми підійшли ближче, на ній згорнули вітрило й зняли щоглу. Весла були в кочетах, а люди в шлюпці чекали, поки ми ляжемо в дрейф і візьмемо їх на шхуну.

Смок, що спустився на палубу і стояв поруч зі мною, значуще чмихнув. Я запитливо глянув на нього.

— Оце-то номер! — протяг він.

— А в чому річ? — спитав я.

Він знов пирснув сміхом.

— Хіба ви нічого не бачите, онде на кормі? Щоб мені більш ані котика не вбити, коли то не жінка!

Я придивився пильніше, але не міг добрати як слід нічого, аж поки не загукали про те всі навкруги. У шлюпці було четверо чоловіків, а п'ята, безперечно, жінка. Ми всі захвилювались, опріч Вовка Ларсена, виразно розчарованого тим, що це не наша шлюпка з двома жертвами його мстивості.

Ми спустили бом-клівер, перенесли на навітряний борт клівер і грот і лягли в дрейф. Весла вдарили по воді, і за кілька вимахів шлюпка підійшла до борту шхуни. Аж тоді я виразно побачив жінку. Вона закуталась у довгий плащ, бо ранок був холодний. Видніло тільки її обличчя та ясно-каштанові кучері, що вибивалися з-під морського капкета. Жінка мала великі, блискучі карі очі, ніжні повні губи, правильний овал обличчя, червоного, пошерхлого від сонця й вітру.

Вона видалася мені істотою з іншого світу. Я відчув, що мене тягне до неї, як зморену голодом людину до хліба. Я ж так давно не бачив жінки! Приголомшений цим дивом, я забув про все на світі, про свої обов'язки помічника теж, і навіть не допомагав узяти врятованих на борт. Коли один з матросів підняв її і передав Вовкові Ларсенові в простягнені руки, вона глянула на наші зацікавлені, здивовані обличчя й усміхнулась так приязно й лагідно, як може всміхатися тільки жінка. Давно я не бачив жіночої усмішки, я вже встиг і забути, що таке існує на світі.

— Містере Ван-Вейдене!

Голос Вовка Ларсена гостро вернув мене до тями.

— Проведіть, будь ласка, цю пані вниз та подбайте, щоб її влаштувати вигідно. Хай приготують вільну каюту з лівого борту. Доручіть це кокові. Та поміркуйте, як помогти дамі — у неї ж спечене обличчя.

Він зразу ж відвернувся від нас і заходився розпитувати врятованих чоловіків. Шлюпку покинули серед хвиль, хоч один із урятованих сказав, що це ганьба — залишати шлюпку в морі, коли Йокогама так близько.

Мене брав якийсь дивний острах, коли я проводжав ту жінку. І від того я поводився незграбно. Мені здавалося, що я вперше збагнув, яке ніжне й тендітне створіння жін-

ка. Коли я взяв її за руку, щоб допомогти зійти вниз, мене просто вразило: яка ж малесенька ця ручка! Та й сама вона була струнка й тоненька, як багато жінок,— а мені вона видалась і зовсім звійна, і я боявся, що розчавлю її руку, тримаючи в своїй. Ось яке, по щирості, було моє перше враження від так давно не баченої жінки взагалі й від Мод Брустер зокрема.

— Не турбуйтеся так за мене,— запротестувала вона, коли я посадовив її в крісло Вовка Ларсена, квапливо приволікши його з капітанської каюти.— Сьогодні вранці ми щохвилини сподівалися побачити землю; певно, до вечора судно буде вже в порту. Авжеж-бо?

Її спокійна впевненість спантеличила мене. Як з'ясувати їй становище, розповісти про незвичайного капітана, що блукав по морю, наче злий дух, і загалом про все, що я бачив і зазнав за кілька місяців, перебутих на судні? Я відповів, не криючись:

— Якби на цьому судні був інший капітан, то я сказав би вам, що ви будете в Йокогамі завтра вранці. Але наш капітан — людина з норовами, і я попереджую вас, щоб ви були готові до всього,— зрозуміли? До всього.

— Я... правду мовити, я не зовсім розумію вас,— невпевнено відповіла вона. В очах у неї промайнуло збентеження, але не страх.— Невже я помилялася, думаючи, що до людей, потерпілих на морі, завжди ставляться дуже уважно? Це ж, властиво, дрібниця, адже ми зовсім близько від берега.

— Щиро кажучи, я сам нічого не знаю,— почав я заспокоювати її.— Я хотів просто приготувати вас до найгіршого, щоб воно не захопило вас зненацька. Ця людина, наш капітан,— звір якийсь, диявол, і ніхто ніколи не може вгадати, яка нова химерна примха набіжить на нього.

Я вже розхвилювався, але вона урвала мене:

— О, я розумію.

В її голосі відчувалася втома. Їй, напевне, важко було навіть думати. Вона, видимо, вкрай виморилась.

Вона більше не питала нічого, а я з свого боку не вдавався в розмову і тільки виконував далі наказ Вовка Ларсена, тобто улаштовував її якомога вигідніше. Я метушився навколо, як та гостинна господиня, знайшов примочку для попеченої сонцем шкіри, потяг з особистих запасів Вовка Ларсена пляшку портвейну, наказав Томасові Магріджеві приготувати вільну каюту.

Вітер хутко набирав на силі, крен усе більшав, і поки каюта була готова, «Привид» уже мчав далі, підстрибуючи на хвилях. Я зовсім забув про існування Ліча й Джонсона, коли раптом зверху, наче грім з ясного неба, у відкритий люк влетіло: «Шлюпка!» То був, безперечно, голос Смока, що кричав зі щогли. Я зиркнув скоса на жінку: страшенно стомлена, вона сиділа в кріслі з заплющеними очима, відхилившись на бильце. Я гадав, що вона нічого не чула, і вирішив не допустити, щоб вона стала свідком тої жорстокої розправи, що чекала на втікачів. Вона стомлена. Дуже добре. Нехай спить.

З палуби долинули квапливі слова команди, тупіт ніг, лопотіння риф-штертів — і «Привид» ліг на інший галс. Коли вітрила напнулись і судно накренилося на другий бік, крісло почало сунутись по підлозі, але я вчасно підскочив і не дав жінці випасти.

Повіки їй обважніли, і в напіврозплющених сонних очах я прочитав лише подив. Вона сперлась на мою руку і, хитаючись та спотикаючись, пішла до своєї каюти. Магрідж масно оскірився мені в обличчя, коли я звелів йому вийти і повернутись до своєї роботи в камбузі; він помстився тим, що розповів мисливцям, якою чудовою покоївкою виявив я себе коло дами.

Жінка тяжко сперлася на мою руку; гадаю, що вона заснула вже на півдорозі до каюти. Коли шхуну раптом гойднуло, вона просто впала на койку, потім підвелася, спросоння всміхнулась і знову заснула. Я залишив її, вкривши двома важкими матроськими укривалами; під головою в неї була подушка, взята з койки у Вовка Ларсена.

РОЗДІЛ XIX

Я вийшов на палубу і побачив, що «Привид», прямуючи лівим галсом, обходить з навітряного боку знайому мені вітрильну шлюпку, яка йде тим самим галсом, що й ми, але трохи праворуч. Усі висипали на палубу, бо знали, що має щось статися, коли Ліча й Джонсона витягнуть на судно.

Пробило чотири склянки. На корму вийшов Луїс — змінити стерничого. Повітря було дуже вологе, і я постеріг, що на ньому плащ.

— Чого тепер сподіватися? — спитав я його.

— Невеличкого шторму, сер,— відповів він,— і дощику, що промочить нам зябра,— от і все.

— Шкода, що ми їх помітили,— сказав я, коли велика хвиля, вдаривши в прову, повернула шхуну приблизно на румб і між кліверами промайнула шлюпка.

Луїс крутнув штурвал і, трохи помовчавши, відказав:

— Я гадаю, сер, що вони ніколи не добилися б до землі.

— А чому?

— Хіба ви не бачите? — Подув вітру накренив шхуну, і Луїс швидко крутонув штурвал.— Не в такій шкаралупі плавати по цих хвилях. За годину тут розбуяється так, що вони будуть дякувати богові, що їх підібрали.

Вовк Ларсен піднявся на ют із шкафута, де він розмовляв з урятованими. В ході його дужче, ніж звичайно, відчувалося щось котяче, а в очах поблискував хижий вогник.

— Троє мастильників, а четвертий механік,— були його перші слова.— Але ми зробимо з них матросів або принаймні веслярів. Ну, а як дама?

Не знаю чому, та мене мовби по серці ножем різонуло, коли він заговорив про жінку. Я розумів, що це безглуздо з мого боку бути таким уразливим, однак нічого не міг удіяти проти своєї натури. На відповідь я тільки знизав плечима.

Вовк Ларсен протягло й насмішкувато свиснув.

— Ну, то як же її хоч звуть? — спитав він.

— Не знаю,— відповів я.— Вона спить. Дуже виморилась. Я гадав, що почую від вас щось нове. Що це за судно було?

— Поштовий пароплав «Токіо»,— відказав він коротко.— Йшов із Фріско до Йокогами. Розбило цим тайфуном. Стара помийниця. Зразу пустила воду, наче решето. Їх носило чотири дні. То ви й не довідалися, хто вона — дівчина, жінка чи вдова? Ну-ну...

Він глузливо покрутив головою і глянув на мене сміхотливими очима.

— Чи ви...— почав я. Мене поривало запитати, чи він збирається доправити цих людей у Йокогаму.

— Що я? — перепитав він.

— Що ви думаєте зробити з Лічем і Джонсоном?

Він похитав головою.

— Я, Гампе, й сам ще не знаю. Бачте, разом з урятованими людей у мене тепер досить.

— Вони ж, мабуть, натерпілися доволі під час цієї втечі,— сказав я.— Чому б вам не змінити свого ставлення до них? Візьміть їх на шхуну й поводьтесь із ними по-людському. Коли вони й спробували втекти, то їх доведено до цього.

— Хто ж їх довів? Може, я?

— Ви,— відповів я рішуче.— І попереджую вас, Ларсене, що я можу забути свою власну любов до життя і вбити вас, якщо ви знущатиметеся з цих бідолах.

— Славно! — вигукнув він.— Я починаю пишатись вами, Гампе! Ви таки стали на власні ноги. Ви тепер цілком самостійна людина. Ваше лихо було в тому, що вам у житті все легко давалося. Але ви розвиваєтесь, і це мені до вподоби.

Голос його раптом змінився, а обличчя споважніло.

— Ви вірите в обіцянки? — спитав він.— Святі вони для вас?

— Авжеж,— відповів я.

— Тоді укладімо умову,— провадив далі цей незрівнянний артист.— Якщо я пообіцяю вам навіть пальцем не торкнути Ліча й Джонсона, то чи ви, в свою чергу, пообіцяєте мені відмовитись від замаху на моє життя? Тільки не думайте, що я боюся вас, ні, ні,— поквапливо додав він.

Я насилу вірив тому, що почув. Що це на нього найшло?

— Ну, то як? — спитав він нетерпляче.

— Згода,— відповів я.

Він простяг мені руку, і я щиро стиснув її, але можу заприсягтися, що в ту мить диявольський глум блиснув у нього в очах.

Ми перейшли на завітряний борт. Шлюпка була зовсім близько. Втікачам доводилося скрутно. Джонсон стернував, Ліч вихлюпував воду. Ми доганяли їх, шхуна йшла вдвічі швидше за шлюпку. Вовк Ларсен махнув Луїсові відхилитися трохи вбік, і ми пролетіли на якихось двадцять футів від шлюпки з навітряного боку. «Привид» на мить закрив її від вітру. Вітрило опало й залопотіло, а шлюпка вирівнялась, і обидва матроси метнулись від борту на середину. Шлюпка втратила хід, і коли нас підняло високо на гребінь, вона ковзнула в провалля між двох хвиль.

В ту мить Ліч і Джонсон зустрілись очима зі своїми товаришами, що з'юрмилися біля борту на шкафуті. Ніхто

до них не озвавсь. В очах своїх товаришів вони були вже неживі, і між ними зяяла безодня, що відокремлює живих від мертвих.

За мить вони опинились уже навпроти юта, де стояли Вовк Ларсен і я. Тепер ми падали поміж хвиль, а шлюпку викинуло на гребінь. Джонсон глянув на мене, і я побачив його похмуре змарніле обличчя. Я махнув йому рукою, і він відповів на привітання, але якимсь безнадійним, розпачливим рухом. Він ніби прощався зі мною. Я не міг зустрітись очима з Лічем, бо той дивився на Вовка Ларсена, але його обличчя, як і раніше, палало страшною ненавистю.

Незабаром вони лишились у нас за кормою. Вітер раптом напнув вітрило і так накренив вутле суденце, що здавалося, наче воно ось-ось перекинеться. Білий хребет хвилі піднявся над ним і розсипався сніжно-білим порохом. Тоді напівзатоплена шлюпка виринула. Ліч вихлюпував воду, а Джонсон із сполотнілим, переляканим лицем наліг на стерно.

Вовк Ларсен різко засміявся мені в вухо і пішов до навітряного борту. Я гадав, що він дасть наказ лягти в дрейф, але судно йшло далі своїм курсом, ніякої команди капітан не віддав. Луїс незворушно стояв за штурвалом, але я помітив, як матроси, що купчилися спереду, тривожно поглядають у наш бік. Тим часом «Привид» ішов усе далі, і шлюпка зменшилась уже до ледь помітної цяточки, коли раптом пролунав голос Вовка Ларсена — він звелів повернути на правий галс.

Ми пішли назад, назустріч шлюпці, що змагалася з хвилями; врешті було спущено бом-клівер, і ми лягли в дрейф з навітряного боку, милі за дві від неї. Мисливські шлюпки не пристосовані плисти проти вітру. Вони мусять триматися навітряного боку, і коли вітер свіжішає, він жене їх просто до шхуни. Але тепер, серед цієї дикої стихії, для Ліча й Джонсона не було іншого порятунку, крім «Привида», і вони почали відважний бій із вітром. Серед високих хвиль вони насилу посувалися вперед. Щохвилини їх загрожувало затопити. Знов і знов бачили ми, як шлюпка злітала на білопінні хребти величезних хвиль, втрачала хід, і її відкидало назад, мов той корок.

Джонсон був знаменитий моряк, шлюпку він вів так само вправно, як і шхуну. За півтори години він майже

прибивсь до нас, вийшовши нам за корму і гадаючи дальшим галсом підійти до борту.

— То ви передумали? — буркнув Вовк Ларсен чи до себе, чи то до них, наче вони могли його почути.— Ви хочете назад, га? Ну що ж, підходьте.

— Стерно під вітер! — скомандував він Уфті-Уфті, що тим часом змінив Луїса за штурвалом.

Команда лунала за командою. Коли шхуна вивернулась під вітер, було попущено фока- і грота-шкоти. І саме тоді, коли Джонсон, нехтуючи небезпекою, віддав шкот, «Привид» рвонувсь уперед. Шлюпка пройшла в нас за кормою не далі як за сто футів. І знову Вовк Ларсен засміявся й махнув їм рукою: йдіть слідом за судном. Очевидно, він надумав погратися з ними, думав я, провчити не биттям, а на такий манір, хоч така наука для вутлого суденця була надто небезпечна — його щохвилини могло затопити.

Джонсон швидко повернув шлюпку і погнався за нами. Нічого іншого йому не лишалося. Навкруги на них усюди чигала смерть. Котрась із цих величезних хвиль рано чи пізно накриє шлюпку, перекотиться через неї — і край.

— Ото потерпають сердеги... Видима ж смерть,— шепнув мені на вухо Луїс, коли я йшов наперед, щоб дати наказ згорнути бом-клівер і стаксель.

— О, він скоро ляже в дрейф і підбере їх,— відказав я бадьоро.— Він хоче тільки провчити їх, та й годі.

Луїс подививсь на мене проникливо й спитав:

— Ви так гадаєте?

— Атож,— відповів я.— А ви?

— Я тепер весь час гадаю лиш про одне — про власну шкуру,— мовив він.— Дивом дивуюсь я — як воно на світі буває. В таку халепу мене та зайва чарчина у Фріско вкинула! Але вам буде ще гірша халепа — через оту жінку, що тепер у каюті. Я ж добре знаю вашого брата!

— Що ви маєте на думці? — поквапно спитав я, бо, пустивши свою стрілу, він відвернувся.

— Що маю на думці? — скрикнув він.— І ви мене питаєте? То пусте, що я маю на думці. Що онде Вовк має на думці, Вовк — ось про що ходиться!

— В разі якої пригоди ви мені поможете? — запитав я несамохіть, бо ж він висловив мої власні страхи.

— Чи поможу я вам? Старий гладкий Луїс помагатиме собі, і з того йому досить мороки буде. Це ще тільки починається, кажу я вам, тільки починається.

— Не думав я, що ви такий боягуз,— піддрочив його я.

Він кинув па мене презирливий погляд.

— Коли вже я не зважився помогти отим нерозважним сердегам,— він показав на маленьке вітрило за кормою,— то невже ви думаєте, що я дам розчерепити собі голову за жінку, що її до сьогодні й у вічі не бачив?

Обурений, я повернувся і пішов за корму.

— Згорніть топселі, містере Ван-Вейдене,— сказав Вовк Ларсен, коли я піднявся до нього на ют.

Той наказ був мені полегкістю, і я вже не так хвилювався за долю тих двох у шлюпці. Мабуть-таки Ларсен не хоче відриватися задалеко від них. У мене зажевріла надія, і я швидко виконав наказ. Ледве я розкрив рота, щоб віддати потрібні команди, як одні матроси прожогом кинулися до фалів і ніралів, а інші подерлись нагору до вантів. Вовк Ларсен тільки похмуро осміхнувся, загледівши те завзяття.

І все-таки шлюпка відставала все далі. Коли вона була вже за кілька миль від нас, ми лягли в дрейф і стали чекати. Всі пильнували за її наближенням, навіть Вовк Ларсен, хоч він єдиний був цілком спокійний. Луїс, що гостро вдивлявся вдалину, не міг приховати неспокою, який відбивався йому на обличчі.

Шлюпка підходила все ближче й ближче, стрибаючи серед зеленого кипіння, мов жива. Вона то підносилася, то падала, то злітала на величезний пінявий хребет, а то зникала за ним, щоб знову виринути. Віри не йнялося, що вона може ще лишатись ціла, але раз у раз ставалося те неймовірне: вона виносилась на хвилю. Налетів дощ, і з-за водяної запони вона виринула майже коло нас.

— Стерно на борт! — загорлав Вовк Ларсен і, сам стрибнувши до штурвала, різко крутнув його.

Знову «Привид» рвонувсь і помчав уперед. Цілих дві години Джонсон і Ліч ганялись отак за нами. Ми лягали в дрейф і знову втікали, тоді ще й ще робили те саме, і весь час за кормою клапоть вітрила то підстрибував під саме небо, то провалювався в безодню. Він був за чверть милі від шхуни, коли густий дощ, налетівши, заховав його від нас. Більше ми його не побачили. Дощ пронесло, але клаптик вітрила вже не виднів на розбурханій воді. Мені вдалося, що на високій хвилі майнуло чорне дно шлюпки. То було все. Життя Джонсона і Ліча урвалося.

Матроси все тіснилися на шкафуті. Ніхто з них не пішов униз, ніхто не промовив ані слова. Всі стояли, не важучись глянути один на одного. Кожен ніби скам'янів у глибокій задумі, немов не вірячи в те, що сталося у нього перед очима. Та Вовк Ларсен не дав їм довго думати. Шхуна лягла на свій курс — до котикових табунів, а не до Йокогами. Тепер матроси тягли снасті вже без того завзяття, були мляві й понурі, а прокльони, що зривалися з їхніх уст, були теж якісь мляві. Інша річ мисливці. Невгамовний Смок розповідав уже якогось анекдота, і його товариші, спускаючись у кубрик, гучно реготали.

Йдучи завітряним бортом на корму, я побачив біля камбуза одного з урятованих — механіка. Він підступив до мене, обличчя його було бліде, губи тремтіли.

— Ради бога, сер, що це за судно? — вигукнув він.

— А що ви, самі не бачите? — відповів я майже брутально, бо мені самому серце рвалося з туги й страху.

— Ви ж обіцяли! — сказав я Вовкові Ларсенові.

— Коли я обіцяв, я не думав брати їх на судно,— відповів він.— В кожному разі ви повинні визнати, що я їх і пальцем не торкнув.— І засміявсь:— Так-так, навіть пальцем не торкнув!

Я нічого не відказав. Я був такий ошелешений, що не міг здобутися на слово. Мені треба було зібрати думки докупи. Тепер на мені лежала відповідальність за ту жінку, що спала там, унизу в каюті, і єдина розважна думка блимала у мене в голові: не треба нічого робити згарячу, коли я хочу якось помогти їй.

РОЗДІЛ XX

Решта дня проминула без пригод. Шторм, «промочивши нам зябра», поволі стихав. Механіка й трьох мастильників після запальної розмови з Вовком Ларсеном, убравши в старі лахи, що знайшлися в судновій коморі, розподілили по різних шлюпках під команду мисливців, призначили на вахти і спровадили в кубрик на баку. Вони пішли, ще обурюючись, але не дуже голосно. Вони були вже добре налякані тим, що бачили, і починали розуміти, що за людина Вовк Ларсен, а те, що вони почули про нього в кубрику, відбило їм і зовсім охоту опинатись. Міс Брустер —

так назвав урятовану жінку механік — усе спала. За вечерею я прохав мисливців розмовляти тихше, щоб її не потурбувати. Вона показалася лише вранці другого дня. Я хотів був подати їй сніданок до каюти, але Вовк Ларсен заборонив. Хто вона така, що гребуватиме нашим товариством за столом у кают-компанії? — так спитав він.

Її поява за столом мала досить кумедні наслідки. Мисливці мовчали, наче води в рот понабиравши. Тільки Джок Горнер і Смок не зніяковіли: вони крадькома поглядали на неї і навіть устрявали в розмову. Решта четверо, повтуплювавши очі в свої тарілки, старанно й зосереджено жували; вуха їхні рухались у такт щелепам, як ото в багатьох тварин.

Спочатку Вовк Ларсен говорив мало, хіба що відповідав, коли до нього зверталися. Не те що він почував себе ніяково. Зовсім ні. Ця жінка була новий тип людини для нього, іншої породи, ніж усі ті, що він досі знав, і це його цікавило. Він уважно розглядав її, його очі майже не відривалися від її обличчя, хіба лиш коли слідкували за рухами рук або пліч. Я теж придивлявся до неї, і хоч розмовляли ми, власне, тільки з нею вдвох, я якось нітився і не зовсім опанував себе. Ларсен поводився цілком невимушено і був сповнений непохитної самопевності; жінки він боявся не більше, як шторму або бійки.

— А коли ж ми будемо в Йокогамі? — спитала вона, обернувшись до нього і дивлячись просто йому в вічі.

Запитання навпростець! Щелепи у всіх спинилися, вуха перестали рухатись, і, хоч очі були повтуплювані в тарілки, кожен чекав відповіді нетерпляче.

— Місяців за чотири; може, за три, якщо сезон скінчиться раніше,— сказав Вовк Ларсен.

Їй, видно, аж дух забило. Затинаючись, вона сказала:

— А... а я думала... мені сказали, що до Йокогами тільки день пливти. Ви...— Вона зовсім замовкла й обвела поглядом не дуже принадні обличчя людей, що повстромляли очі в тарілки.— Ви не маєте права...— закінчила вона врешті.

— Про це ви побалакаєте з містером Ван-Вейденом,— відповів він, глузливо кивнувши в мій бік.— Містер Ван-Вейден у нас, так би мовити, авторитет у таких питаннях, як право. А я, простий моряк, дивлюся на справу трохи

інакше. Можливо, вам це видасться нещастям — лишатися з нами, але для нас це, безперечно, велике щастя.

Він, осміхаючись, подивився на неї. Вона спустила очі під його поглядом, але враз підвела їх знову і з викликом зиркнула на мене. Я прочитав у тому погляді невисловлене запитання: «Чи справедливо це?» Але я вирішив, що повинен грати нейтральну роль, і не відповів.

— Як ви гадаєте? — уже вголос запитала вона.

— Це таки нещастя, коли ви маєте якісь невідкладні справи, що їх вам треба владнати протягом найближчих місяців. Але ви казали, що подорожуєте до Японії, аби направити здоров'я: тож можу запевнити вас, що навряд чи знайдете ви де-небудь сприятливіші умови для цього, ніж на шхуні «Привид».

Її очі спалахнули обуренням. Цього разу вже я опустив очі, почуваючи, що зашарівся під її пильним поглядом. Я поводився, як боягуз, але що інше міг я зробити?

— Містер Ван-Вейден має підстави так говорити,— засміявся Вовк Ларсен.

Я кивнув головою, а вона, опанувавши себе, чекала, що буде далі.

— Не можна сказати, що він став геркулесом,— провадив Вовк Ларсен,— але все ж поздоровшав навдивовижу. Треба було вам побачити, яким він з'явився на шхуні. Важко навіть уявити жалюгідніший зразок людської породи. Адже ж правда, Керфуте?

Керфут від несподіванки розгубився й упустив ножа, але ствердно буркнув на відповідь.

— Розвинувся, чистячи картоплю й миючи посуд. Еге ж, Керфуте?

Той знову щось буркнув.

— Подивіться на нього тепер. Правда, моцаком його теж не назвеш, та все ж у нього є м'язи, а коли потрапив до нас на судно, він їх не мав. Він уже твердо стоїть на ногах. Тепер, глянувши на нього, ви й не повірите, що тоді він зовсім не вмів на них стояти.

Мисливці тихенько захихотіли, але вона подивилась на мене співчутливо, тим самим цілком винагородивши за Вовків Ларсенів глум. Справді, я так давно не мав людського співчуття, що тепер воно глибоко зворушило мене, і я зразу зробився її добровільним рабом. Але я був лютий на Вовка Ларсена. Він зачіпав мою чоловічу гідність

своєю гидкою посмішкою, набивався, щоб я показав йому, наскільки твердо я стою на ногах завдяки йому.

— Може, я й навчився стояти на власних ногах,— відрубав я.— Але я ще не вмію топтати ними інших.

Ларсен презирливо глянув на мене.

— Тоді ваше перевиховання ще не закінчене,— сказав він сухо й повернувся до неї: — Ми тут на «Привиді» дуже гостинні, містер Ван-Вейден уже переконався. Ми робимо все, щоб наші гості почувались як удома, еге ж, містере Ван-Вейдепе?

— Авжеж, вони навіть чистять картоплю і миють посуд,— відповів я,— не кажучи вже про те, що їх інколи на знак особливої приязні душать за горлянку.

— Прошу вас, не складіть собі зі слів Ван-Вейдена хибного уявлення про нас,— докинув він нібито стурбовано.— Ви ж бачите, міс Брустер, що він носить кортика за поясом, а це, гм, зовсім незвичайна річ для помічника капітана. Хоч узагалі містер Ван-Вейден чоловік дуже достойний, але іноді він буває — як би то сказати...— ну, незлагідний, чи що, і доводиться вдаватись до крутих заходів. Він цілком розважна й чесна людина, коли в спокійному настрої, як оце зараз, і тому не буде тепер заперечувати, що лишень учора він погрожував убити мене.

Мені аж дух заперло, а очі мої, певно, вогнем загорілися. Він показав на мене:

— Подивіться на нього. Він насилу стримується в вашій присутності. Звісно, не звик до товариства дам. Треба мені озброюватись, як виходитиму з ним на палубу.

Він скрушно похитав головою, промимривши:

— Негарно, негарно...

Мисливці так і покотилися з реготу.

Хрипкі моряцькі голоси, їхній брутальний сміх у тісному приміщенні лунали якось дико. Дике було й усе довкола, і, дивлячись на цю жінку, таку не схожу на всіх нас, я вперше зрозумів, до якої міри я сам принатурився до цих людей. Я знав їх, знав, що вони думають, чим живуть, бо сам став один з них, жив їхнім мисливським життям, їв їхню мисливську їжу, думав про їхні мисливські справи. Мене вже ніщо тут не вражало: ні простий одяг, ні брутальні обличчя, ні дикий регіт, ні хитання стін у каюті, ані гойдання морських ламп.

Намазуючи маслом скибку хліба, я ненароком спинив погляд на своїй руці. Щиколотки пообдирані, всі у вираз-

ках, пальці понапухали, під нігтями бруд. Я відчував, що борода в мене наче віхоть, знав, що рукав куртки розірвано, що на комірі моєї синьої сорочки бракує гудзика. Кортик, що про нього згадував Вовк Ларсен, стримів у мене з-за пояса. Звісно, то була цілком природна річ, але наскільки природна, я й не уявляв досі, аж ось тепер, глянувши на нього її очима, я зрозумів, яке чудне й дике мусило здаватися все це їй.

Але вона відчула іронію в словах Вовка Ларсена і знову співчутливо глянула на мене. Однак у погляді в неї була й розгубленість: та іронія зовсім збила її з пантелику.

— Може, мене могло б забрати якесь судно, що нам спіткається? — запитала вона.

— Тут не буває суден, опріч таких самих промислових шхун, як наша,— так відповів Вовк Ларсен.

— Але ж я не маю в що вдягтися, взагалі нічого не маю,— сказала вона.— Ви, здається, забули, сер, що я не чоловік, а жінка і не звикла до такого бурлацького життя, як оце, що у вас і ваших людей.

— Що скорше ви звикнете до нього, то краще,— відказав він. Потім додав: — Я дам вам матерії, голку та ниток. Гадаю, що це не буде для вас занадто страшна або важка справа — пошити собі сукню чи дві.

Вона скривила уста, немовби показуючи, що не вміє шити. Я добре бачив, що вона спантеличена й злякана, але мужньо силкується те приховати.

— Ви, мабуть, як і містер Ван-Вейден, звикли, щоб на вас хтось інший працював. Ну, а я думаю, що вам не повіднадають руки, коли ви дещо зробите самі для себе. До речі, з чого ви живете?

Вона глянула на Вовка Ларсена з неприхованим подивом в очах.

— Я не хочу образити вас, повірте мені. Люди їдять, тому вони мусять якось заробляти собі на їжу. Ось ці люди, щоб мати на хліб, стріляють котиків, задля того ж таки і я плаваю на цій шхуні, а містер Ван-Вейден, принаймні тепер, заробляє свій гіркий хліб, допомагаючи мені. А що робите ви?

Вона знизала плечима.

— Ви самі заробляєте собі на прожиток чи вас годує хтось інший?

— Боюся, що майже все моє життя мене годували інші,— засміялася вона, відважно намагаючись потра-

вити в тон його іронії, хоч я бачив, що в очах її, звернених на Вовка Ларсена, засвітивсь і все зростає жах.

— Мабуть, і постіль вам стелив хтось інший?

— Стелила я й сама,— відповіла вона.

— Дуже часто?

Вона скрушно захитала головою, удаючи вжарт каяття.

— Чи знаєте ви, як поводяться в Сполучених Штатах із бідаками, що, як от і ви, не заробляють собі на хліб?

— Я в таких справах невіглас,— призналась вона.— А як же там поводяться з ними?

— Їх кидають до в'язниці. Коли людина не може заробити собі на шматок хліба, це вважається за злочин і називається волоцюзтвом. Якби я був містер Ван-Вейден, що завжди торочить про право й справедливість, я запитав би вас, чи справедливе те, що ви живете, нічого не роблячи?

— Але як ви не містер Ван-Вейден, то я не повинна відповідати, авжеж?

Вона звела на нього сповнені жаху очі, й жаль шпигнув мене в серце. Треба було якось утрутитись і звести розмову на щось інше.

— Чи ви зроду заробили бодай долар, один долар власною працею? — з тріумфом у голосі, мов грізний обвинувач, спитав він, наперед знаючи її відповідь.

— Був такий випадок,— відповіла вона тихо, і я мало не зареготав, побачивши розчароване обличчя Вовка Ларсена.— Я пригадую, як я була ще мала, мій тато одного разу дав мені долар за те, що я п'ять хвилин посиділа тихо.

Він поблажливо всміхнувся.

— Але це було давно,— провадила вона далі.— І навряд чи ви вимагатимете від дев'ятирічної дівчинки, щоб вона заробляла собі на прожиток... Зате тепер,— додала вона, помовчавши хвильку,— я заробляю десь із тисячу вісімсот доларів на рік.

Як на команду, всі повідривали очі від тарілок і втупилися в неї. Та й було на що подивитися: жінка, що заробляє тисячу вісімсот доларів! Вовк Ларсен не крив свого захвату.

— Помісячно чи відрядно? — запитав він.

— Відрядно,— зразу відповіла вона.

— Тисяча вісімсот,— почав вираховувати він.— Це сто п'ятдесят доларів на місяць. Ну що ж, міс Брустер, і ми

на «Привиді» не скнари. Вважайте себе на платні весь час, поки ви з нами.

Вона нічого не відказала. Вона ще не звикла до вибриків цього чоловіка, щоб сприймати їх спокійно.

— Я забув спитати вас,— провадив він гречно,— хто ви за фахом? Які речі ви виготовляєте? Які знаряддя й матеріали потрібні вам?

— Папір і чорнило,— засміялася вона.— І ще... друкарська машинка.

— Ви — Мод Брустер! — сказав я повільно й упевнено, немов звинувачував її в якомусь злочині.

Вона зацікавлено глянула на мене.

— Звідки ви знаєте?

— Я вгадав? — спитав я.

Вона ствердно кивнула головою. Тепер настала черга дивуватися Вовкові Ларсенові. Це магічне ім'я йому нічого не говорило. А я пишався, що воно для мене щось означає, і це вперше за весь час відчув твердо свою перевагу над ним.

— Пригадую, колись я написав рецензію на тоненьку книжку...— почав я недбало, але вона перебила мене:

— Ви? — скрикнула.— То ви...

І втупила в мене широко розкриті очі.

Тепер я кивнув головою, стверджуючи її здогад.

— Гамфрі Ван-Вейден! — докінчила вона й зітхнула полегшено, не помітивши, як зачепила тим Вовка Ларсена.— Яка я рада!.. Я пам'ятаю ту рецензію,— додала вона швидко, сама зніяковівши від своїх слів.— Ви мене вихвалили над усяку міру.

— Зовсім ні,— по-лицарському заперечив я.— Ви берете під сумнів мою об'єктивність і знецінюєте мої критерії. Але ж усі мої колеги-критики погодились зі мною. Хіба не залічив Ленг* ваш «Вимушений поцілунок» до чотирьох найкращих англійських сонетів, написаних жіночою рукою?

— Але ви назвали мене американською місіс Мейнел!*

— Хіба це неправда? — спитав я.

— Ну що ви, що ви! — відповіла вона.— Мене це просто вразило.

— Невідоме можна виміряти тільки відомим,— відповів я в своїй щонайвишуканішій академічній манері.— Як критик, я мусив якось визначити вас. А тепер ви самі зробилися міркою. Сім ваших тоненьких книжок стоїть у мене

на полиці й ще дві грубші книжки — нариси; про них я, коли дозволите, сказав би, що вони цілком варті ваших віршів, і я навіть не знаю, чи це порівняння робить честь першим чи другим. Недалеко час, коли в Англії з'явиться доти нікому не відома поетеса, і критика назве її англійською Мод Брустер.

— Ви дуже люб'язні,— промовила вона тихо, і сама умовність цього чемного вислову та її тону збудила в мені цілий рій спогадів з мого колишнього життя по той бік світу. Мені аж серце замліло від тих солодких споминів, та й від туги за домом.

— Отже ви Мод Брустер! — сказав я врочисто, дивлячись їй у вічі.

— А ви — Гамфрі Ван-Вейден! — сказала вона, дивлячись на мене так само врочисто й шанобливо.— Диво якесь! Я нічого не розумію. Невже ви гострите тут своє тверезе перо на якийсь буйно-романтичний роман із морського життя?

— Ні, запевняю вас, я не збираю матеріалів,— відповів я.— Я не маю ні здібності, ні нахилу до такої творчості.

— Скажіть мені, чому ви завжди крилися в Каліфорнії? — запитала вона.— Це не дуже люб'язно з вашого боку. Ми на Сході так рідко бачили вас, друге світило американської критики *.

Я вклонився і відхилив цей комплімент.

— Одного разу я трохи не зустрівся з вами в Філадельфії. Був якийсь ювілей Браунінга, чи що. Ви там виступали з доповіддю, пам'ятаєте? Мій потяг запізнився на чотири години.

Помалу ми зовсім забули, де ми, забули про Вовка Ларсена, що мовчки сидів і стежив за нашими теревенями. Мисливці встали з-за столу й пішли на палубу, а ми все сиділи й балакали. Тільки Вовк Ларсен лишився біля нас. Раптом я згадав про нього. Він сидів, відхилившись на бильце, і зацікавлено прислухався до нашої жвавої розмови про якийсь інший, чужий для нього світ.

Нараз я урвав на півслові. Теперішнє, з усіма своїми небезпеками й турботами, грізно постало переді мною. Міс Брустер, певно, відчула те саме. Коли вона подивилася на Вовка Ларсена, в її погляді засвітився невимовний жах.

Він підвівся і роблено засміявся. Якось металево прозвучав той його сміх.

— О, дарма, дарма,— сказав він, з удаваною скромністю махнувши рукою.— Не зважайте на мене. Балакайте собі далі, прошу вас.

Але розмова зів'яла, і ми також устали з-за столу, роблено всміхаючись.

РОЗДІЛ XXI

Досаду від того, що ми з Мод Брустер забули про нього під час своєї розмови за столом, Вовкові Ларсенові треба було на комусь зірвати, і жертвою став Томас Магрідж. Він так і не міняв ані своїх звичок, ані своєї сорочки, хоч і запевняв, що цю останню часом пере. Вигляд сорочки не потверджував цього, і взагалі бруднюща плита, каструлі та сковороди не свідчили за його охайність.

— Я тебе попереджував,— сказав йому Вовк Ларсен,— діставай же те, що заробив.

Обличчя Магріджеве видимо зблідло навіть крізь шар сажі, а коли Вовк Ларсен звелів двом матросам принести линву, нещасний кок, немов знавіснілий, вискочив з камбуза і, петляючи, чкурнув по палубі; за ним, регочучи, гнались матроси. Для них не було кращої розваги, як скупати його за бортом, бо в кубрик він подавав найгидше на світі вариво. Погода була сприятлива. «Привид» мав хід не більш як три милі за годину, і море не дуже хвилювало. Але Магріджеві чогось зовсім не кортіло купатися. Можливо, він бачив раніше, як за бортом тягали інших. До того ж і вода ще була страшенно холодна, а міцним здоров'ям він не міг похвалитись.

Як звичайно, підвахтові й мисливці висипали на палубу подивитися на чудасію. Магрідж у панічному страхові перед водою виявив таку спритність і прудкість, що ми дивом дивувалися. Загнаний у куток між камбузом і ютом, він плигнув, наче кіт, на дах рубки й побіг до корми. Матроси кинулися навперейми: тоді він завернув назад, пробіг по рубці, перескочив на камбуз і стрибнув на палубу. Далі він помчав на бак, а весляр Гаррісон слідом за ним. Гаррісон уже наздоганяв кока, як раптом той підскочив, схопився за снасть, підтягсь і повис на руках, дригаючи ногами. Гаррісона, що підбіг до нього, він ударив підборами під здухвину так, що той зойкнув, скрутивсь і впав на палубу. Все скоїлося за одну мить.

Під оплески й регіт мисливців, що вітали його геройство, Магрідж коло фок-щогли вивернувся від половини своїх переслідувачів і побіг назад, петляючи поміж рештою, наче нападник на футбольному полі. Він подавсь просто до юта і по юті до корми. Біг він так швидко, що, завертаючи за рубку, послизнувся й упав. Біля штурвала стояв Нільсон, і кок ненароком збив його з ніг. Обидва вони впали разом, але підхопивсь лише Магрідж. Навдивовижу хирлявець-кок лишився цілісінький, а дебеленний матрос переломив собі ногу.

До штурвала став Парсонс, і погоня почалася знову. В непритямі від страху, Магрідж гасав по всій палубі, а матроси ганялися за ним і кричали: «Держи його, держи!» Мисливці аж захлиналися з реготу та підбадьорювали кока. Біля переднього люка троє нагнало Магріджа, але він прослизнув між ними, наче в'юн. З заюшеною пикою, в подертій на канцур'я сорочці, що наробила йому такої біди, стрибнув він на грот-ванти й поліз угору, вище й вище, спершу по вантах, далі просто по стеньзі, аж на самий вершок щогли.

Кілька матросів подерлися за ним до салінга. Там вони спинилися, і тільки двоє з них — Уфті-Уфті й Блек, Летімерів стерник,— полізли далі по тонких сталевих штагах, підтягуючись на самих руках.

То була небезпечна річ, бо, висячи на руках на висоті сто футів з гаком над палубою, вони не могли захищатись від Магріджевих ніг. А той брикався, як шалений, аж поки Уфті-Уфті, повиснувши на одній руці, другою схопив кока за ногу. В ту саму хвилину Блек схопив його за другу ногу. Всі троє сплелися в один клубок і, борюкаючись, посунули донизу, поки нарешті впали на руки тим, що чекали на салінгу.

Повітряна баталія скінчилася. Томаса Магріджа стягли вниз, на палубу. Він верещав і щось белькотів. На губах йому виступила кривава піна. Вовк Ларсен зробив зашморг на кінці линви і підвів його кокові під пахви. Тоді його віднесли на корму й кинули в море. На сорок, п'ятдесят, шістдесят футів розмотувалась линва, аж поки Вовк Ларсен гукнув: «Годі!» Уфті-Уфті намотав линву на кнехти, і вона зразу ж натяглася. «Привид» гойднувся, корма задерлась, і кок виринув.

Жаль брав, дивлячись на нього. Хоч він не міг утопитись і був живучий, як кіт, але він терпів усі муки

справжнього потопельника. «Привид» плив поволі, і коли корму підіймало на хвилі, бідолаху викидало нагору, й він міг ухопити повітря. Та потім судно видиралося на нову хвилю, корма знову падала, трос попускався, і кок пірнав у воду з головою.

Я зовсім забув про існування Мод Брустер і згадав про неї тільки тоді, коли вона легкою ступою підійшла до мене. Я здригнувся з несподіванки. Це вона вперше була на палубі відтоді, як опинилася на судні. Команда враз притихла.

— Чого це тут так весело? — запитала вона.

— Запитайте капітана Ларсена,— відповів я спокійно й холодно, хоч усередині в мене аж кипіло від думки, що вона побачить оце звірство.

Вона послухалась моєї ради і вже повернулася, щоб іти до Вовка Ларсена, коли її погляд спинився на Уфті-Уфті, що стояв просто перед нею і, зграбно зігнувшись, тримав кінець линви.

— Ви вудите рибу? — спитала вона його.

Уфті не відповів. Його очі, що напружено впиналися у воду за кормою, раптом побільшали.

— Акула, сер! — закричав він.

— Тягніть! Мерщій! Усі до линви! — гукнув Вовк Ларсен і кинувся перший туди, випередивши всіх.

Магрідж, почувши канаків вигук, закричав, як на пуп. Я побачив чорний плавець, що, розтинаючи воду, летів за коком швидше, ніж ми тягли його до шхуни. У нас і в акули були однакові шанси; все вирішували частки секунди. Коли Магрідж був уже біля шхуни, корма раптом осіла, і це дало перевагу акулі. Плавець зник. Сяйнуло біле черево: акула блискавкою кинулася вперед. Вовк Ларсен теж був швидкий майже як акула, та не зовсім. Він шарпонув за линву з усієї своєї нелюдської сили. Кок підлетів над водою, а за ним вистромилась і акула. Він підібгав ноги; нам здалося, ніби потвора ледве доторкнулася до його ступні і, плюснувши, зникла у воді. Але ту ж мить Томас Магрідж закричав. А за секунду він, як щойно спіймана риба на вудці, перелетів через планшир, упав рачки і перевернувся кілька разів.

На палубу струменем бризнула кров. Права нога була без ступні, немов хто відрубав її по саму кісточку. Я глянув на Мод Брустер. Її обличчя було біле як крейда, а очі аж круглі з жаху. Вона дивилася не на Томаса Магріджа,

а на Вовка Ларсена. І той помітив це, бо сказав, засміявшись:

— Чоловіки розважаються, міс Брустер. Трохи брутально, я б сказав, бо ви до інших розваг звикли, але це також розвага. Акули ви не рахуйте. Це...

В ту мить Магрідж підняв голову і, збагнувши свою втрату, котнувся по палубі й учепився зубами Ларсенові в ногу. Той спокійно нахилився до кока і двома пальцями стиснув його за жовна. Мимохіть кокові щелепи розтулилися, і Вовк Ларсен визволив себе.

— Як я вже сказав,— провадив він, ніби не сталося нічого незвичайного,— акули не треба рахувати... Це... ну, так би мовити, його доля.

Мод Брустер ніби не почула тих слів, а тільки з невимовною огидою в очах відвернулась від Вовка Ларсена. Вона хотіла, видно, піти, але похитнулась і простягла до мене руку. Я встиг підхопити її, щоб вона не впала, і допоміг їй сісти на рубку. Я думав, що вона зомліє, та вона опанувала себе.

— Принесіть турнікета, містере Ван-Вейдене,— гукнув мені Вовк Ларсен.

Я вагався. Її вуста ворухнулися, і хоч вони не вимовили ані слова, але очима вона наказувала мені йти рятувати бідолаху.

— Будь ласка,— ледве чутно шепнула вона, і я мусив скоритися.

Я вже так набив собі руку в хірургії, що Вовк Ларсен порадив мене кількома словами й пішов, давши на підмогу двох матросів. Сам він вирішив помститись на акулі. Важкий гак із начепленим на ньому шматком жирної солонини кинули за борт. Поки я позатискував Магріджеві вени та артерії, матроси весело витягли потвору, що накоїла такого лиха. Я не бачив її сам, але мої помічники то один, то другий кидали мене на хвильку, щоб збігати на шкафут подивитися, що там робиться. Шістнадцятифутову акулу підвісили до грот-вантів. Довгими підвагами їй розвели чимширше пащу і вставили в неї кілок, загострений з обох кінців, щоб вона не могла звести щелеп. Акулу знову кинули в море, повну сили, але безпорадну, приречену на повільну голодну смерть — хоч вона заслуговувала тої смерті менше, ніж людина, що вигадала цю кару.

РОЗДІЛ XXII

Я знав, чого міс Брустер підійшла до мене. Перед тим я хвилин десять стежив, як вона про щось поважно розмовляла з механіком, а тепер, моргнувши їй, щоб вона мовчала, відійшов з нею далі, щоб стерничий нас не чув. Її обличчя було бліде й застигле, а очі, великі, наче аж більші, ніж звичайно, здавалися на диво проникливими. Я почувався вельми ніяково, а то й тривожно, бо вона хотіла зазирнути в душу до Гамфрі Ван-Вейдена, а Гамфрі Ван-Вейден не мав чим дуже пишатися відтоді, як потрапив на «Привид».

Ми підійшли до юта, і там вона обернулася й подивилась мені просто в обличчя. Я оглянувся, чи хто нас не підслухує.

— В чому річ? — спитав я лагідно, але суворість не зійшла в неї з лиця.

— Я можу припустити, що сьогоднішня вранішня подія — нещасливий випадок,— почала вона.— Але я тільки-но розмовляла з містером Гескінсом. Він сказав мені, що того дня, коли нас урятовали, саме тоді, як я спала в каюті, двох матросів утоплено, зумисне утоплено — відібрано їм життя.

В її голосі бринів докір, її погляд звинувачував мене в злочині або принаймні в причетності до нього.

— Це правда,— мовив я.— Двох матросів утоплено.

— І ви таке дозволили? — скрикнула вона.

— Краще сказати — я неспроможний був не дозволити цього,— відповів я лагідно.

— А чи ви пробували запобігти цьому? — Слово «пробували» вона вимовила з притиском.— О, ви нічого не зробили,— квапливо додала вона, передбачаючи мою відповідь.— Але чому?

Я знизав плечима.

— Не забувайте, міс Брустер, що ви ще зовсім недавно потрапили до цього невеличкого світу і не знаєте законів, що тут панують. Ви принесли з собою високі уявлення про гуманність, честь, норми поведінки й таке інше, але ви скоро побачите, що тут нема для них місця. Я вже побачив це,— додав я, мимоволі зітхнувши.

Вона недовірливо похитала головою.

— Що ж ви тоді порадите мені? — спитав я.— Щоб я взяв ножа, рушницю чи сокиру і вбив цього чоловіка?

Вона аж відсахнулася:

— Ні, що ви!

— Тоді що ж я повинен зробити? Вбити себе?

— Але чому ви говорите тільки про фізичну силу? — зауважила вона.— Адже існує ще сила духу, і вона завжди дійова.

— А,— всміхнувся я,— ви радите мені не вбивати ні його, ні себе, а дозволити, щоб він мене вбив!

Вона хотіла була щось відказати, та я підняв руку.

— Сила духу нічого не варта в цьому невеличкому плавучому світі. Ліч, один із утоплених, був людиною надзвичайної сили духу. Те ж саме можна сказати і про другого загиблого, Джонсона. Але це не тільки не стало їм у пригоді, а навпаки, занапастило їх. Така сама доля чекає й мене, коли я надумаю виявити ту невеличку силу духу, що я маю.

Ви повинні зрозуміти, міс Брустер, і зрозуміти ясно, що це не людина, а страховище. Він не знає, що таке сумління. Для нього немає нічого святого, й ніщо не може його віджахнути. Перш за все, з його примхи я лишився на цьому судні, і тільки з його примхи я досі ще живий. Я нічого не зроблю, нічого не можу зробити, бо я невільник цієї потвори, так само як і ви тепер невільниця; бо я хочу жити, так само як і ви хочете; бо я не можу боротися з ним і подолати його, так само як і ви цього не зможете зробити.

Вона мовчала, чекаючи, що я скажу далі.

— Що ж лишається? Я безсилий. Мені лишається мовчати й терпіти зневагу; і так само й вам. І так буде найкраще. Нічого більше нам не слід робити, коли ми хочемо жити. Перемога не завжди дістається дужому. Ми не маємо сили, щоб відверто боротися з цією людиною. Тому ми повинні прикидатись і брати хитрістю. Ось вам моя порада, якщо вона вас цікавить. Я знаю, що моє становище небезпечне, але, сказати щиро, ваше становище ще небезпечніше. Ми повинні стояти одне за одного, проте не даючи того взнаки. Укласти таємну спілку. Я не маю змоги відверто оступатись за вас: також і ви повинні мовчати, хоч би яка зневага спала на мене. Нам не слід ні дратувати цього чоловіка, ані перечити його волі. Ми повинні приязно всміхатися до нього, дарма що він огидний нам.

Вона збентежено провела рукою по чолі й сказала:

— Все ж я не розумію.

— Робіть так, як я кажу! — перебив я владно, бо поба-

чив, як спинився на нас пильний позирк Вовка Ларсена, що гуляв з Летімером на палубі.— Робіть, як я кажу, і ви швидко переконаєтеся, що я маю рацію.

— Що ж мені тоді діяти? — спитала вона, помітивши той занепокоєний погляд, що кинув я на Ларсена. Мій поважний тон, видимо, вплинув на неї.

— Заховайте свою силу духу якнайдалі,— сказав я хутко.— Не наживіть собі ворога в цьому чоловікові. Будьте привітна з ним, розмовляйте з ним, ведіть розмови про літературу й мистецтво,— він любить такі речі. Ви знайдете в ньому уважного слухача і вельми недурну людину. Задля власного спокою по змозі уникайте брутальних сцен, що трапляються часами на цьому судні. Вам тоді легше буде грати свою роль.

— Отже, я мушу брехати! — обурено сказала вона.— Брехати й словом, і ділом!

Вовк Ларсен покинув Летімера й попрямував до нас. Я не знав, що діяти.

— Та зрозумійте ж мене, прошу вас! — заговорив я поспіхом, стишивши голос.— Весь ваш життєвий досвід тут нічого не вартий. Вам доведеться починати все спочатку. Я знаю, я бачу, ви звикли скоряти людей поглядом і в ньому виявляєте силу свого духу. Ви вже й мене скоряли самими очима й примушували слухатись вас. Але не пробуйте їхньої дії на Вовкові Ларсені. Вам легше було б приборкати лева, а він тільки поглузує з вас. Він... я завжди пишався тим, що перший відкрив його,— звернув я розмову на інше, бо Вовк Ларсен уже зійшов на ют і спинивсь біля нас.— Редактори боялися його, видавці не хотіли його й знати. Але я вгадав у ньому талант, і моє судження потвердилося, коли він виступив зі своїм незрівнянним «Горном».

— І подумати лишень, що то були газетні вірші! — підхопила вона здогадливо.

— Трапилося так, що вони побачили світ у газеті,— відповів я.— Але не тому, що журнальні редактори їх не бачили.

— Ми розмовляли про Гарріса,— пояснив я Вовкові Ларсенові.

— Аякже! — сказав він.— Я пригадую його «Горно». Високі почуття та всемогутня віра в людські ілюзії. До речі, містере Ван-Вейдене, ви краще б навідались до кока. Він стогне й увесь неспокійний.

Так мене безцеремонно спроваджено з палуби. Магрідж тим часом міцно спав після дози морфію, що я йому дав. Вертатись я не поспішав, а коли таки повернувся, то зрадів, побачивши, що міс Брустер жваво розмовляє з Вовком Ларсеном. Кажу, я зрадів, що вона послухалась моєї поради. А проте мене ніби щось шпигнуло, мені стало трохи прикро, що вона виявилася здатна послухатись мене й чинити проти свого сумління.

РОЗДІЛ XXIII

Дужий ходовий вітер швидко гнав «Привида» на північ, до котикових табунів. Ми натрапили їх десь близько сорок четвертої паралелі серед холодного й бурхливого моря, над яким вітер невтомно шарпав туманні запони. Часом по кілька днів ми не бачили сонця й не могли встановити свої координати, але потім вітер вимітав океан начисто, і знов хвилі яскріли й грали на сонці, і можна було знову визначити, де ми. День чи й кілька днів погоди — а потім знову туман укривав нас, начебто ще густіший, ніж перше.

Полювання було небезпечне. А проте день у день ми спускали шлюпки, їх поглинала сіризна, і ми їх не бачили аж до смерку, а бува й довше, поки вони, наче морські привиди, знов виринали із сірої мли. Вейнрайт — той мисливець, що його Вовк Ларсен захопив разом із шлюпкою й людьми,— скористався з туманної погоди й утік. Разом з обома своїми матросами він зник одного ранку в довколишній імлі, й ми вже більше їх не бачили, хоч за кілька днів довідалися, що вони переходили від шхуни до шхуни, і нарешті дістались до свого судна.

Цей приклад засів мені в голові, і я теж надумав утекти, але ніяк не траплялось нагоди. Не заведено, щоб помічник капітана виходив на шлюпці, і як я не хитрував, Вовк Ларсен ні разу на те не погодивсь. Якби він погодився, то я вже якось примудрився б забрати з собою міс Брустер. А тим часом справи на судні помалу оберталися так, що я боявся й думати, що далі буде. Та хоч як я відганяв ті думки, вони настирливо лізли мені в голову.

Свого часу я перечитав чимало морських романів, де неодмінно фігурувала жінка, одна жінка серед цілого екіпажу чоловіків; але тепер я побачив, що ніколи не розумів

усієї складності цієї ситуації, використовуваної й тлумаченої авторами на всі лади. І ось я стикнувся з нею лице в лице. І щоб вона зачепила мене за живе, вистачило, аби героїнею була Мод Брустер, що тепер зачарувала мене собою, як раніше чарувала своїми творами.

Годі було й уявити жінку, що менше за неї пасувала б до цього оточення. Це було ніжне, звійне створіння, струнке й гнучке, як лозинка, легке й граційне в рухах. Мені здавалося, що вона й по землі не ходить — принаймні так, як звичайні смертні. Бо вона не йшла, а якось легко линула в повітрі, ніби пушинка або птах, що безгучно летить на крилах.

Вона нагадувала мені статуетку з дрезденської порцеляни. Як і тоді, на початку, коли я взяв її за руку, щоб звести вниз, так і весь час мені здавалося, що необережний дотик може розбити її. Ніколи я ще не бачив такої гармонії між тілом і духом. Її вірші критики називали витонченими й одухотвореними — така була й вона сама. Тіло її було немов часткою її душі, мало ті самі властивості і зв'язувало цю душу з життям найтоншими струнами. І справді, ступаючи, вона ледве землі торкалась, і мало було в ній від земного пороху.

Вона становила разючий контраст до Вовка Ларсена. В них не було жодної спільної риси, і кожне з них утілювало все те, чого другому бракувало. Якось уранці я побачив їх, коли вони разом ходили по палубі, і подумав, що вони стоять на двох крайніх щаблях еволюції людського суспільства. Ларсен утілював у собі первісну дикість, Мод Брустер — усю витонченість сучасної цивілізації. Ларсен, правда, мав надзвичайно розвинений інтелект, але той інтелект був скерований тільки на вияв його дикунських інстинктів і робив його ще страшнішим дикуном. У нього були могутні м'язи й дебеле тіло, і хоч ступав він певно й твердо, як усі фізично дужі люди, та хода його не мала нічого важкого. Ідучи своєю вільною ходою, він скидався на звіра з диких нетрів. Він мав котячу ступу, був пружний і сильний, сильний передусім. Я порівнював його з великим тигром, з безстрашним хижаком. І в очах йому часом загорялись ті самі люті вогники, що мені траплялося бачити в очах у леопардів та інших хижаків, посаджених у клітку.

Того дня я помітив, що, прогулюючись по палубі з Вовком Ларсеном, саме Мод, а не він, урвала прогулянку.

Вони пройшли повз мене до трапа кают-компанії. Хоч зовні Мод була спокійна, я відчув, що вона дуже схвильована. Глянувши на мене, вона кинула мені кілька незначних слів і досить невимушено засміялась, проте я побачив, що її очі мимоволі повернулися до нього, ніби приворожені; потім вона їх опустила, але я встиг побачити, як у них блиснув острах.

Причину її тривоги я прочитав у його очах. Звичайно сірі, холодні її суворі, вони тепер були теплі, ніжні й золотаві, і в них раз у раз спалахували й згасали іскринки, деколи заливаючи всю зіницю променистим світлом. Може, від того вони й ставали золотаві; але ті золотаві очі водночас вабили й наказували, манили й змушували, благали і свідчили, що в ньому захвилювала кров. Жодна жінка, а тим паче Мод Брустер не могла б цього не зрозуміти.

Її ляк перейшов на мене, і в цю мить найлютішого жаху, який лишень може людина відчути, я збагнув, яка вона стала мені дорога. Я зрозумів, що люблю її, і ця любов разом із жахом роздирали мені серце, примушуючи кров мою то холонути в жилах, то клекотіти; і тут я відчув, що якась недовідома сила проти моєї волі примушує мене глянути в очі Вовкові Ларсенові. Але він уже опанував себе. Золоті тремтливі вогники погасли. Його очі знову стали холодні, сірі й блискучі, він сухо вклонився і пішов геть.

— Я боюся! — прошепотіла вона, тремтячи.— Я так боюся!

Я також боявся і зовсім розгубивсь, відчувши, яка дорога для мене ця жінка. Та, взявши себе в руки, я здужав відповісти цілком спокійно:

— Все буде гаразд, міс Брустер, повірте мені, все буде гаразд.

Вона подякувала мені легенькою усмішкою, від якої шпаркіш забилося моє серце, і пішла трапом униз.

Довго я стояв там, де вона залишила мене. Я мусив з'ясувати собі, зважити те, що сталося зі мною.

Нарешті воно прийшло, кохання, і прийшло саме тоді, коли я найменше його сподівався, прийшло щонайневчасніше. Звичайно, розважаючи над життям, я завжди визнавав неминучість кохання, що має рано чи пізно об'явитись людині. Проте довгі роки самотності серед книжок не підготували мене до зустрічі з ним.

І ось воно прийшло! Мод Брустер! Пам'ять умить перенесла мене в минуле, до першої тоненької книжки на моє-

му столі, і я мовби навіч побачив цілий ряд таких самих книжок на своїй бібліотечній полиці. Як радісно я вітав появу кожної з них! Щороку виходило в світ по одній книжці, і щоразу то було свято для мене. Вони подавали мені вістку про споріднений дух. Досі їх приймав як друзів мій розум, але відтепер їхнє місце було й у серці в мене.

У серці? Дивне почуття опало мене. Я неначе збоку дивився на себе і не вірив у те, що сталося. Мод Брустер! Я, Гамфрі Ван-Вейден — «риб'яча кров», «нечула потвора», «демон аналізу», як охрестив мене Чарлі Ферасет,— і закоханий! Не знати чому мені враз пригадалася маленька нотатка в червоному томі біографічного довідника, і я сказав сам собі: «Вона народилася в Кембріджі, і їй двадцять сім років». І додав: «Двадцять сім років, і вона ще вільна й не закохана?» Але як я можу знати, що вона ще не закохана? І ревнощі, спалахнувши зненацька, поклали край усім сумнівам. Так, які тут іще сумніви! Я ревную — отже, кохаю. І жінка, що я її кохаю,— Мод Брустер.

Я, Гамфрі Ван-Вейден, закоханий! І знову сумнів опосів мене. І не тому, що я боявся кохання чи не хотів його. Навпаки, бувши переконаним ідеалістом, я завжди визнавав і звеличував кохання як щось найбільше в світі, мету й вершину буття, найвищу розкіш і щастя, якими лишень може сповнитися життя, щось найсподіваніше й найжаданіше. Та ось тепер, коли воно прийшло, мені не вірилося. Таке щастя не для мене. Це занадто прекрасно, занадто прекрасно, щоб бути правдою. Мені спали на думку рядки з Саймонсового вірша:

Серед жінок багато літ прожив я,
Та все шукав між них лиш вас, єдину.

Я давно покинув шукати. Воно було не для мене, це найбільше в світі щастя, так я гадав. Ферасет мав рацію: я був ненормальний, «нечула потвора», химерний книжник, здатний тільки до розумових утіх. І хоч був я ціле своє життя в оточенні жінок, я їх оцінював як естет, та й годі. Часом я справді вважав себе за якийсь виняток, за самітника, що зрікся і вічної, і скороминущої пристрасті, яку я так добре розумів у інших людях. А тепер воно прийшло. Не вимріяне, не провіщене, а таки прийшло. Я був наче в якомусь екстазі; від трапа я пішов уздовж палуби, шепочучи чудові рядки місіс Браунінг *:

Серед коханих образів та мрій
Прожито літ життя мого чимало.
За друзів був мені цей любий рій,
Музика їхня ніжно колисала.

Але ще ніжніша музика вчувалася мені ту хвилину, і я став сліпий і глухий до всього навколо. Різкий голос Вовка Ларсена розбуркав мене з того захвату.

— Чого ви сюди претеся? — спитав він.

Я зайшов туди, де матроси фарбували борт шхуни, і трохи не перекинув цеберко з фарбою.

— Ви очманіли чи вас сонце напекло? — гримнув він.

— Ні, шлунок зіпсувався,— відповів я і пішов далі, мовби нічого й не трапилося.

РОЗДІЛ XXIV

Події, що відбулись на «Привиді» протягом якихось сорока годин після того, як я відкрив, що кохаю Мод Брустер, назавжди залишаться у мене в пам'яті як найяскравіші згадки мого життя. Проживши в супокої тридцять п'ять років, я тепер опинився на шляху найнеймовірніших пригод. Навіть уявити годі було, щоб у сорок годин життя могло вміститися стільки подій і перечувань. І не можу я зовсім затулити вуха, щоб не чути тоненького голосу моєї гордості, що каже мені: «Ти повівсь, коли зважити все, не так уже й погано».

Почалося ось із чого: за обідом Вовк Ларсен сповістив мисливців, що надалі вони їстимуть у кубрику. То була нечувана річ на промислових шхунах, де мисливців неофіційно дорівнювано до офіцерів. Він не став нічого пояснювати, але й так усе було зрозуміло. Горнер і Смок залицялися до Мод Брустер. Це було тільки кумедно й нітрохи не ображало її, а проте капітанові, очевидно, видалося неподобним.

Новину ту сприйнято мовчки, хоч решта четверо мисливців значуще подивилися на тих двох, що спричинилися до їхнього вигнання. Джок Горнер був людина спокійна і навіть узнаки нічого не дав, але Смок налився кров'ю і вже був розкрив рота заперечити. Вовк Ларсен пильно дивився на Смока, чекаючи, що той скаже, і в очах йому блищала криця. Одначе Смок так нічого й не вимовив.

— Ви щось хотіли сказати? — запитав грізно капітан.

То був виклик, але Смок не схотів прийняти його.

— Про що? — спитав він так невинно, що Вовк Ларсен спантеличивсь, а решта осміхнулися.

— Не знаю,— буркнув Ларсен.— Мені здалося, наче вам закортіло скуштувати кулака.

— За що? — незворушно спитав Смок.

Товариші Смокові тепер сміялися не криючись. Капітан міг би вбити його, і я певен, що тільки завдяки присутності Мод Брустер не пролилося крові. А втім, коли б не вона, то й Смок би не повівся так. Він був надто стриманий і обережний чоловік, щоб накликати на себе гнів Вовка Ларсена, коли той гнів міг окошитись на ньому не тільки лайкою. Я боявся, що зчиниться колотнеча, але вигук стерничого врятував усе.

— Дим на обрії! — почулося з відкритого люка.

— Де? — гукнув Вовк Ларсен.

— За кормою, сер.

— Чи то не росіяни? — озвавсь Летімер.

На ті слова всі мисливці занепокоїлись. Росіяни — це могло означати лише сторожове судно. Хоча мисливці погано орієнтувалися в морі, вони знали, що ми пливемо десь поблизу забороненої зони, а що Вовк Ларсен завзятий браконьєр — було кожному добре звісно. Всі погляди звернулись на нього.

— Не бійтеся, ми безпечні! — запевнив він їх, сміючись.— Поки що обійдеться без соляних копалень, Смоку. Але я вам ось що скажу: ставлю п'ять проти одного, що це «Македонія».

Ніхто не схотів закладатися з ним, і він повів далі:

— А оскільки так, ставлю десять проти одного, що нам не минеться битись.

— Е, ні, красно дякую,— відказав Летімер.— Мені не шкода програти, але якби ж була хоч якась надія на виграш. А хіба коли миналося без бою, як нам траплявся ваш братчик? Я ставлю двадцять проти одного, що й тепер так буде.

Всі оскірились, навіть капітан, і обід закінчився мирно— завдяки моїй особі, бо Ларсен по цій розмові завзявся мені дошкуляти: то брав мене на кпини, то хизувався зверхнім тоном, а я весь тремтів від ледь тамованої люті. Але я знав, що мушу стримувати себе задля Мод Брустер, і дістав за те винагороду, коли її очі зустрілися на мить з моїми і виразно промовили: «Кріпіться, кріпіться!»

Ми підвелися з-за столу і вийшли на палубу, бо кожен пароплав був жаданою розривкою серед одноманітної плавби; а припущення, що це Смерть Ларсен на «Македонії», ще й більше всіх зацікавило. Дужий вітер стихав, хвиля вже вляглася від учора, і можна було спускати шлюпки. Здобич обіцяла бути багата. Ще з передсвіту ми не бачили в морі ні одного котика, а тепер оце натрапили на табун.

Димок за кормою був ще далеко, за кілька миль, та поки ми спустили шлюпки, він дуже наблизився до нас. Шлюпки розсіялися по морю й узяли курс на північ. Час від часу ми бачили, як спускається вітрило, тоді до нас долітав ляскіт пострілу, й вітрило піднімалося знову. Котиків була сила-силенна, вітер затих, заходилось на добре полювання. Коли ми зайняли своє місце з завітряного боку від крайньої шлюпки, то побачили, що океан геть устелений котиками, ніби килимом. Навколо нас їх аж роїлося, я ще ніколи не бачив такого: по двоє, по троє, а то й цілими гуртами лежали вони, розпластавшись на поверхні води, і спали, немов ледачі цуценята.

Дим усе наближався; корпус і палубні надбудови пароплава вимальовувалися над обрієм дедалі виразніше. То справді була «Македонія». Я прочитав назву судна в бінокль, коли воно пройшло за якусь милю праворуч від нас. Вовк Ларсен із люттю в очах дивився в його бік; Мод Брустер також зацікавилась.

— Де ж та сутичка, що ви так упевнено віщували, капітане Ларсене? — весело спитала вона.

Він глянув на неї, осміхнувсь, і на мить його обличчя полагіднішало.

— А чого ви сподівалися? Що вони візьмуть нас на абордаж і поперерізують нам горлянки?

— Та чогось такого,— призналася Мод.— Самі розумієте, мисливці на котиків — це щось таке нове й дивне для мене, що я ладна сподіватися від них будь-чого.

Він кивнув головою.

— Маєте рацію, атож. Помилились ви лише в тому, що не сподіваєтеся ще гіршого.

— Ну, що ж може бути гірше, аніж поперерізати нам горлянки? — спитала вона з вельми наївним подивом.

— Пограбувати наші гаманці,— відповів він.— Нині людина тим життєздатніша, що більше грошей у неї в кишені.

— «Хто вкрав мій гаманець, украв лиш сміття жменю» *,— зацитувала вона.

— Хто вкрав мій гаманець, той вкрав у мене право на життя,— відказав Ларсен.— Ось як воно тепер. Бо він краде мій хліб, моє м'ясо, мою постіль і таким чином ставить моє життя під загрозу. Ви знаєте, того хліба й юшки, що роздають біднякам задарма, на всіх не стає, і коли людина не має нічого в гаманці, вона вмирає, чи радше здихає, якщо не зуміє швиденько напхати собі гаманця знову.

— Але я щось не бачу, щоб цей пароплав зазіхав на ваш гаманець.

— Зачекайте, побачите,— похмуро відповів Ларсен.

Довго чекати нам не довелося. Пройшовши кілька миль далі за наші шлюпки, «Македонія» почала спускати свої власні. Ми знали, що на ній чотирнадцять шлюпок, тоді як у нас було тільки п'ять (одну ми втратили, коли втік Вейнрайт), і вона спустила перші кілька човнів з навітряного боку від нашої найдальшої шлюпки, тоді ще кілька — впоперек до нашого курсу, і останні з завітряного боку аж ген далеко за нашою найближчою шлюпкою. Полювання нам було зіпсовано. Позад нас котиків не було, а поперед нас чотирнадцять шлюпок, наче величезна мітла, змітали табун.

Наші шлюпки вибили котиків на смужці в дві-три милі — до того місця, де спустила свої човни «Македонія»,— і повернулися на шхуну. Вітер стих до легенького повіву, океан усе спокійнішав, і така погода, коли спіткати величезний табун котиків, могла б забезпечити незвичайно багату здобич — лишень два-три дні випадає таких навіть на добрий сезон. Веслярі, стерники, мисливці, злі, як чорти, гуртом подерлися на борт. Кожен відчував, що його пограбовано. Підіймаючи шлюпки, всі сипали прокльони на голову Смерті Ларсена, і якби ті прокльони мали силу, то не минув би він вічної погибелі.

— А горів би ти в пеклі повік-віку, проклятущий,— вилаявся Луїс, моргнувши до мене: він уже сів перепочити, принайтовивши шлюпку.

— Ось прислухайтеся, про що вони говорять, і ви дізнаєтесь, чим вони живуть,— озвавсь Вовк Ларсен.— Вірою? Любов'ю? Високими ідеалами? Добром? Красою? Правдою?

— Скривджено їхнє природжене почуття справедливості,— зауважила Мод Брустер.

Вона стояла футів за десяток від нас, тримаючись однією рукою за грот-ванти, і тіло її ледь погойдувалося в такт із легким гойданням шхуни. Вона не підвищила голосу, а проте мене вразила його чистота і дзвінкість. Для мене він лунав, як музика. Я ледве зважився глянути на неї, боячись себе зрадити. Із-під кашкета їй спадали пишні ясно-каштанові кучері, що золотіли на сонці, і ніжний обвід обличчя був наче в осяйному німбі. Невимовно знадлива, водночас була вона чиста й натхненна, трохи не свята. Моє давнє захоплення життям відродилось у мені, коли я загледів це прекрасне втілення його, а холодні міркування Вовка Ларсена стали враз смішні й безглузді.

— Ви сентиментальні,— кпив він,— як і містер Ван-Вейден. Ці люди лаються, бо їхні сподівання не справдились. Оце й усе. А чого вони сподівалися? Добре заробити, зійти на берег із повною кишенею, а тоді їсти смачно, спати на м'якому, з жінками гуляти, пиячити без просипу. Отакі їхні високі поривання, їхні ідеали, коли хочете. Не дуже приємно дивитись і слухати, як вони виявляють свої почуття, зате ви бачите, як глибоко зачепило їх, як глибоко зачепило їхні гаманці, бо зазіхнути на їхні гаманці — це однаково, що зазіхнути на їхню душу.

— А ви поводитесь так, ніби вашого гаманця воно й не зачепило,— сказала вона, усміхаючись.

— То тільки так здається, насправді воно зачепило й мене — і мій гаманець, і мою душу. За поточними лондонськими цінами на котикові шкури, «Македонія» сьогодні після полудня заподіяла нам збитків тисячі на півтори доларів.

— Ви так спокійно говорите...— почала Мод.

— Але я не почуваюся спокійно, я ладен убити чоловіка, що пограбував мене,— перебив він її.— Так-так, будьте певні, а що той чоловік мій брат — це тільки сантименти.

Обличчя його раптом змінилось, і він промовив уже не так різко, цілком щирим тоном:

— Ви, люди сентиментальні, напевне, буваєте щасливі, направду щасливі, коли намрієте в житті щось гарне. Коли ви бачите в чомусь добро, то й самі почуваєтесь добрими. А от скажіть мені, ви обоє, чи бачите ви що-небудь добре в мені?

— Ну, принаймні виглядаєте ви зовсім не зле,— схарактеризував я.

— Вам не бракує сили, щоб діяти добро,— відповіла Мод Брустер.

— Аякже, аякже! — скрикнув він аж сердито.— Ваші слова — порожні звуки для мене. Нічого ясного, виразного, певного в вашій думці нема. Ви не можете взяти її в руки й роздивитися. Сказати правду, це взагалі не думка. Це почуття, сантимент, щось таке, що грунтується на ілюзії, а не витворене розумом.

І знов йому голос полагіднішав, у ньому забриніла звірлива нотка:

— Знаєте, я іноді ловлю себе на бажанні теж заплющити очі на факти й жити лише ілюзіями та мріями. В них нема й крихти правди, авжеж, вони суперечать здоровому глуздові, та попри все це той самий глузд каже мені, що в мріях і в ілюзіях більше насолоди, ніж у найщирішій правді. А кінець кінцем насолода — це ж платня за труди життя. Без насолоди воно нічого не варте. Волікти на собі такий важкий тягар, як життя, та ще не діставати за те винагороди — це гірше, ніж бути мертвому. Той, хто зазнає найбільше насолоди, той і живе найповніше, а ваші мрії та фантазії завдають вам менше турбот і приносять більше радощів, ніж мені мої факти.

Він замислено похитав головою.

— Мене часто, дуже часто бере сумнів щодо цінності розуму. У мріях, певно, більше реального задоволення. Чуттєва насолода повніша й триваліша за розумову, не кажучи вже про те, що за хвилини розумової насолоди ми завжди платимо чорною нудьгою. А чуттєва насолода тільки трохи притуплює наші почуття, і це скоро минає. О, як я заздрю вам!

Він раптом замовк, і на уста йому набіг знайомий глумливий усміх.

— Тільки майте на увазі, що я заздрю вам розумом, але не серцем. Це підказує мені мій розум. Заздрість — це витвір інтелекту. Я немов украй стомлена твереза людина, що дивиться на п'яного й шкодує, чому сама не п'яна.

— Або мудра людина, що дивиться на дурну і шкодує, чом вона сама не дурна,— засміявся я.

— Атож,— сказав він.— Ви двоє щасливих збанкрутілих дурнів. Ви не маєте фактів у гаманці.

— А проте витрачаємось так само щедро, як і ви,— докинула Мод Брустер.

— Ба й більше, бо це вам нічого не коштує.

— І ще тому, що ми позичаємо у вічності,— додала вона.

— Чи думаєте, що позичаєте. А втім, це однаково. Ви витрачаєте те, чого не маєте, а дістаєте затомість більше, ніж я, що витрачаю зароблене в поті чола.

— Чому ж ви не переведете свого капіталу в іншу валюту? — піддражнила його вона.

Він зиркнув на неї з якимось відблиском надії в очах, а потім гірко сказав:

— Запізно. Мені, либонь, і хотілося б, але я не можу. Мій гаман напхано старими грішми, і тут нічого не вдієш. Я не можу визнати цінності будь-якої іншої валюти, крім своєї.

Він замовк; погляд його байдуже ковзнув по її обличчю і загубився десь у морській далині. Його знову опала «чорна нудьга», і він аж тремтів. Він сам дорозумувався до неї, і тепер треба було сподіватися, що за годину-дві в ньому прокинеться чорт. Я згадав Чарлі Ферасета і зрозумів, що оця туга — то покара, яку матеріаліст мусить платити за свій матеріалізм.

РОЗДІЛ XXV

— Ви були на палубі, містере Ван-Вейдене? — спитав мене Вовк Ларсен уранці за сніданком.— Як воно там?

— Досить ясно,— відповів я, глянувши на сніп сонячних променів, що падав відкритим люком до кают-компанії.— Легкий західний вітрець, що, здається, скоро подужчає, коли вірити Луїсові.

Він задоволено кивнув головою.

— А туман?

— Густі смуги на півночі і на північному заході.

Він знову кивнув головою, виказуючи навіть більше задоволення, ніж перше.

— А як «Македонія»?

— Не видно,— відповів я.

Його обличчя виразно спохмурніло, але я не міг збагнути, чим це він так розчарувався.

Та незабаром я все зрозумів.

— Дим на обрії! — почулося з палуби, і його обличчя знов ожило.

— Гаразд! — вигукнув він, зразу підвівся з-за столу і

пішов на палубу, а звідти в кубрик, де вперше після вигнання з кают-компанії снідали мисливці.

Мод Брустер і я ледве доторкнулися до їжі, що стояла перед нами, і, занепокоєні, мовчки перезиралися, прислухаючись до голосу Вовка Ларсена, який ми чули крізь переділку. Ларсен говорив довго, і кінець його промови всі привітали диким, радісним ревищем. Переділка була загруба, щоб нам розібрати його слова, але вони видимо справили велике враження на мисливців, бо радісний гомін не втихав.

На палубу, чутно було, висипали всі матроси і ладналися спускати шлюпки. Мод Брустер піднялася зі мною нагору, але я залишив її над краєм юта, де вона могла здалека стежити за всім. Матроси, певно, знали, що надумав капітан, бо працювали вельми завзято й хапливо. Мисливці вийшли гуртом на палубу, захопивши з собою дробовики, ящики з набоями і, що найдивніше, карабіни. Їх рідко брали в шлюпки, бо котики, підстрелені з далекої відстані, тонули ще перед тим, як шлюпка до них підпливала. Але сьогодні кожен мисливець ніс карабіна й великий запас набоїв. Я помітив, як вони задоволено осміхаються, поглядаючи на дим з «Македонії», що піднімався все вище й вище, наближаючись до нас із заходу.

Швидко спущено на воду всі п'ять шлюпок. Вони розійшлися віялом на північ, як і передоднем. Хвилину я зацікавлено стежив за ними, однак нічого незвичайного в їхній поведінці не помітив. Вони спускали вітрила, стріляли котиків, знову піднімали вітрила й пливли далі. «Македонія» зробила те саме: почала спускати свої шлюпки попереду і впоперек до нашого курсу, аби ще раз нас обчухрати. На чотирнадцять шлюпок, щоб зручно полювати, потрібен чималий простір, і пароплав, зайнявши всю нашу смугу, поплив далі в північно-східному напрямі, спускаючи дорогою решту шлюпок.

— Ну й що тепер? — спитав я Вовка Ларсена, не мігши довше стримувати свою цікавість.

— Не ваше діло,— відрубав він.— Скоро самі побачите. Краще он моліться, щоб був добрий вітер... А втім, я можу й сказати,— додав він за хвилину.— Я хочу дати братові скуштувати, що він сам наварив. Коротше, я сам хочу підвезти йому візка і, як пощастить, то зіпсувати йому не один день, а всю решту сезону.

— А як не пощастить? — спитав я.

— Шкода й гадки,— засміявся він.— Мусить пощастити, бо інакше ми пропали.

Тим часом він узяв стерно, а я пішов до матроського кубрика, де лежало двоє покалічених: Нільсон і Томас Магрідж. Нільсон тримався більш-менш бадьоро, бо його зламана нога добре зросталася, але кока напала безнадійна меланхолія, і мені було шкода бідолахи. Якимось дивом він був ще живий і чіплявся за життя. Жорстока дійсність обламала й обгризла його хирляве тіло з усіх боків, та іскра життя в ньому жевріла й досі яскраво.

— Тепер дуже гарно роблять протези. На протезі ви шкутильгатимете по корабельних камбузах поки віку вашого,— втішав я його.

Але він відповів мені поважно, ба навіть урочисто:

— Я не знаю, про які там протези ви кажете, містере Ван-Вейдене, але знаю, що поки цей кровопивець живий, я не зможу спокійно померти. Він не переживе мене. Він не має права жити. Як сказано у святому письмі: «І сконає він у муках». А я додам: амінь, і бодай швидше!

Повернувшись на палубу, я побачив, що Вовк Ларсен однією рукою крутить штурвал, а в другій тримає морський бінокль, вивчаючи розташування шлюпок і пильно стежачи за рухом «Македонії». Я помітив, що наші шлюпки привелися до вітру і звернули на кілька румбів до північного заходу, але ще не міг угадати, до чого ці маневри, бо попереду них ішло п'ять шлюпок з «Македонії», які теж узяли крутіше до вітру. Так вони поволі відходили на захід, віддаляючись від решти своїх шлюпок. Наші човни йшли не тільки під вітрилами, а ще й на веслах. Навіть мисливці гребли: у три пари весел вони швидко доганяли свого «ворога».

Дим з «Македонії» вже мрів невиразною цяткою на північному сході. Самого ж пароплава більше не було видно. Досі ми ледве посувалися вперед, і наші вітрила майже весь час лопотіли на вітрі; двічі ми навіть ненадовго лягали в дрейф. Та ось пролунала команда вибрати шкоти, і Вовк Ларсен пустив «Привида» на повний хід. Ми поминули лінію наших шлюпок і підійшли до першої шлюпки «Македонії».

— Спустіть бом-клівер, містере Ван-Вейдене,— звелів Вовк Ларсен,— і приготуйтеся підтягти клівер і стаксель.

Я побіг виконувати команду, і коли ми повільно проходили повз шлюпку футів за сто від неї з завітряного боку, нірал бом-клівера було вже підтягнуто й закріплено. Троє людей у човні підозріливо подивились на нас. Їм, либонь, відома була вдача Вовка Ларсена, а вони ж оце тільки «підмітали» море перед нашими шлюпками. Я помітив, що мисливець — здоровило-скандінав — сидячи на прові шлюпки, тримає рушницю на колінах, хоч вона мала б бути в стояку. Коли човен опинився навпроти нашої корми, Вовк Ларсен привітав їх, помахавши рукою, і гукнув:

— Ходіть до нас, побалакаємо!

Мисливці на котиків часто «ходять у гості» один до одного — погомоніти, розважити одноманітність морського життя.

«Привид» вивернувся під вітер, і я, закінчивши роботу на баку, побіг на корму допомогти впоратися з гротом.

— Прошу вас, міс Брустер, залишитись на палубі,— сказав Вовк Ларсен, ідучи зустрічати своїх гостей.— І вас теж, містере Ван-Вейдене.

Матроси на шлюпці, спустивши вітрила, підвели її до борту шхуни. Рудобородий мисливець, схожий на вікінга, перескочив через планшир і опинився на палубі. Та все ж якось сторожко поводився цей справжній велетень. Сумнів і недовіра виразно проступали на його лиці. Попри густий заріст на ньому легко читалося, і видно було, що він ураз заспокоївся, коли побачив, що нас із Ларсеном тільки двоє, а потім подививсь на своїх двох матросів, що піднялися на шхуну слідом за ним. Боятися не було ніякої причини. Він стояв перед Вовком Ларсеном, ніби Голіаф. Заввишки він мав не менше як шість футів і вісімдев'ять дюймів, а важив, як я потім довідався, двісті сорок фунтів. І сала на ньому не було й унції, самі кістки та м'язи.

Він знову трохи затривожився, коли Вовк Ларсен запросив його зійти до кают-компанії. Однак і заспокоївся, глянувши на господаря — дужого чоловіка, але ж недоростка проти нього самого. Вагання його розвіялось, і він рушив униз трапом. Ларсен пішов слідом за ним. Тим часом обидва човнярі, за звичаєм, пішли на бак — у гості до матросів.

Раптом у кают-компанії щось страшно й здушено заревіло і почувся грюкіт відчайдушної боротьби. Леопард стявся з левом, і ревів лев. За леопарда був Вовк Ларсен.

— Оце вам святість нашої гостинності,— гірко сказав я до Мод Брустер.

Вона кивнула головою, і я помітив на її виду ознаки тої самої млості, що так часто поймала й мене перші тижні перебування на «Привиді».

— Чи не краще вам піти звідси хоч би на бак, поки все скінчиться? — запропонував я.

Вона похитала головою й жалісно глянула на мене. Вона не боялася, а була просто вражена таким звірством.

— Зрозумійте одне,— сказав я, скориставшись із нагоди,— хоч би як я вчинив тепер чи пізніше, я змушений буду так вестись, якщо ми хочемо визволитись і врятувати своє життя... Мені також нелегко,— додав я.

— Я розумію,— мовила вона кволим голосом, ніби звідкись іздалеку, та по її очах я побачив, що вона й справді розуміє мене.

Незабаром унизу затихло. На палубу вийшов Вовк Ларсен сам. Його бронзове обличчя трохи почервоніло, але інших слідів боротьби на ньому не було.

— Покличте сюди тих двох, містере Ван-Вейдене,— сказав він.

Я послухався, і за хвилину вони вже стояли перед ним.

— Підніміть шлюпку! — сказав він до них.— Ваш мисливець вирішив поки що лишитись тут і не хоче, щоб вона билася об борт. Підніміть шлюпку, кажу вам! — ще раз промовив він уже грізно, помітивши їхнє вагання.— Хтозна, може, вам доведеться поплавати трохи зі мною,— сказав він досить спокійно, але з ноткою погрози в голосі, коли вони неохоче зрушили з місця.— То краще не загризайтеся від самого початку. Ану, хутко! У Смерті Ларсена, либонь, жвавіше ворушилися!

Матроси приспішились до роботи, і коли шлюпку було піднято, я дістав наказ розпустити клівери. Вовк Ларсен, ставши за штурвал, скерував «Привида» до другої з навітряного боку шлюпки «Македонії».

Упоравшись із вітрилами, я став дивитися, що робиться на шлюпках. Третю шлюпку «Македонії» атакувало дві наші, четверту — решта три, а п'ята, повернувшись, пішла на підмогу сусідній. Бій розпочався віддалеки, і безперестану лящали постріли з карабінів. Тим часом розходилася хвиля і не давала влучно стріляти. Ми вже підійшли ближче, і видно стало, як кулі раз у раз рикошетом стрибають із хвилі на хвилю.

Шлюпка, котру ми переслідували, пустилася за вітром, намагаючись утекти від нас і стати до помочі своїм.

Я морочився з вітрилами і не мав змоги стежити за тим, що діялось, але був якраз на кормі, коли Вовк Ларсен звелів обом чужим матросам іти в кубрик на баку. Понурі, вони скорилися. Далі він запропонував міс Брустер спуститися до кают-компанії і осміхнувся, побачивши, як у неї в очах спалахнув жах.

— Нічого страшного там нема,— сказав він.— Чоловік той живий і цілий, тільки міцно прив'язаний. Сюди може залетіти куля, а я, розумієте, не хотів би, щоб вас убило.

Тільки він це вимовив, як куля влучила у мідяну шпицю штурвала між його руками і пронизливо засвистіла, відскочивши рикошетом.

— От бачите,— сказав він їй і повернувся до мене: — Містере Ван-Вейдене, станьте до штурвала.

Мод Брустер спустилася трапом на кілька сходинок, так що лиш голова її була зверху. Вовк Ларсен приніс собі карабіна й заклав набій. Я поглядом благав міс Брустер зійти вниз, але вона тільки всміхнулася й мовила:

— Може, ми й не вміємо стояти на ногах, але ми покажемо капітанові Ларсенові, що кволі суходільці не менше відважні за нього.

Ларсен захоплено зиркнув на неї.

— Ви подобаєтесь мені ще більше,— вигукнув він.— Знання, розум і відвага. Добре товариство. Синя панчоха, що могла б бути дружиною ватажкові піратів... Ну, та про це ми ще побалакаємо,— осміхнувся він, бо цю ж мить куля вп'ялась у стіну рубки.

Я знову побачив золотаві іскринки в його очах і жах в очах у Мод Брустер.

— Ми ще відважніші,— квапливо докинув я.— Принаймні щодо мене, то я відважніший за капітана Ларсена.

Тепер Ларсен зиркнув уже на мене — невже це я глузую з нього? Я повернув штурвал на три-чотири шпиці, вирівнюючи шхуну, що вивернулась була під вітер. Вовк Ларсен чекав пояснень, і я показав на свої коліна.

— Бачите,— сказав я,— вони ледь тремтять. Це тому, що я боюся, плоть моя боїться. Я боюся й розумом, бо не хочу вмирати. Але мій дух панує над тремтінням тіла і неспокоєм розуму. Це більше, ніж хоробрість. Це мужність. Ваша плоть не боїться. Ви не боїтеся. Вам за іграшку ставити чоло проти небезпеки, вона навіть тішить вас.

Ви, містере Ларсене, не знаєте страху, але ви мусите визнати, що справжня відвага — в мене.

— Маєте рацію,— відказав він.— Я ніколи ще не дивився на речі з цього боку. Але чи слушне й протилежне? Якщо ви відважніший за мене, то, виходить, я полохливіший за вас?

Висновок був такий несподіваний, що ми обидва засміялися. Тоді він, ставши на одне коліно, поклав цівку карабіна на планшир. Ті перші кулі летіли до нас десь із милю, але тепер до шлюпок лишилося вже з півмилі. Старанно прицілюючись, він тричі вистрелив. Перша куля врізалась у воду футів за п'ятдесят від шлюпки, друга — майже коло борту, а після третьої стерник випустив весло і скрутився на дні шлюпки.

— Мабуть, цього досить,— сказав Вовк Ларсен, підводячись.— Я не міг дозволити собі пожертвувати мисливцем, та він і не зможе водночас і стернити, і стріляти, а весляр, сподіваюся, не вміє правити.

Так і вийшло. Шлюпка вивернулась під вітер, а мисливець стрибнув на корму, щоб зайняти місце стерника. З цієї шлюпки більше не стріляли, хоч на інших шлюпках рушниці ще завзято лящали.

Мисливцеві знову пощастило привести шлюпку до вітру, але ми йшли принаймні вдвічі швидше й наздоганяли її. Коли ми були від неї вже ярдів за сто, я побачив, як весляр подав рушницю мисливцеві. Вовк Ларсен пішов на шкафут і взяв бухту тонкої линви. Потім, знову сперши карабіна на планшир, націлився на шлюпку. Я бачив, як мисливець двічі хотів відкласти стернове весло і взятися за свою рушницю, але вагався. Ми вже поминали шлюпку.

— Гей, ти! — раптом гукнув Вовк Ларсен весляреві.— Візьми кінець за банку.

І кинув змотану линву просто на матроса, трохи не збивши його з банки. Матрос, однак, не послухавсь, а глянув на свого мисливця, чекаючи наказу. Проте мисливець теж вагався. Рушниця хоч і була у нього між колінами, але він не міг випустити весла, щоб стрельнути, бо шлюпку повернуло б і прибило до шхуни. Крім того, він бачив наставлений на нього карабін Вовка Ларсена і знав, що не встиг би він підняти свою рушницю, як його вже прошила б куля.

— Візьми! — сказав він спокійно матросові.

Той послухався і прив'язав кінець до передньої банки.

Шлюпку смикнуло вперед, і мисливець поставив її на курс рівнобіжно до «Привида» футів за двадцять від нього.

— Тепер спускайте вітрило й підходьте до борту! — звелів Вовк Ларсен.

Тримаючи в одній руці карабіна, він почав другою попускати шлюпкові талі. Коли їх було закладено на прові й на кормі шлюпки і обидва непоранені в ній уже зібралися піднятись на судно, мисливець узяв свою рушницю, немовби щоб покласти її на місце.

— Кинь! — крикнув Вовк Ларсен, і мисливець упустив рушницю, наче вона йому руки пекла.

Піднявшись на палубу, мисливець і весляр витягли на борт шлюпку, а тоді за наказом Вовка Ларсена віднесли пораненого стерника в матроський кубрик.

— Якщо всі наші п'ять шлюпок упораються не гірше за нас із вами, то ми матимемо досить численний екіпаж,— сказав мені Вовк Ларсен.

— А той, що ви підстрелили... Сподіваюся, він...— озвалась Мод Брустер. Голос її тремтів.

— Поранений у плече,— відповів капітан.— Нічого серйозного. Містер Ван-Вейден вилікує його за три-чотири тижні. Але он отих хлопців навряд чи йому поставити на ноги,— додав він, показуючи на третю шлюпку з «Македонії», до якої я спрямовував шхуну.— Це робота Горнера й Смока. Я їм тлумачив, що нам потрібні живі люди, а не трупи. Але як умієш стріляти, то так і кортить бити просто в ціль. Вам знайоме це відчуття, містере Ван-Вейдене?

Я похитав головою і глянув на роботу наших мисливців. Вони й справді вибили зовсім свої жертви, а тепер пристали до решти човнів і вже атакували останні дві шлюпки з «Македонії». Покинена шлюпка гойдалася на хвилях, наче п'яна, некероване вітрило лопотіло на вітрі. Мисливець і весляр лежали в неприродних позах на дні шлюпки, а стерник звісився через планшир за борт. Руки його хлюпалися у воді, а голова хиталася з боку на бік.

— Не дивіться, міс Брустер, прошу вас, не дивіться туди,— вигукнув я і був дуже радий, що вона послухалась мене й відвернулася.

— Просто на них, містере Ван-Вейдене,— наказав Вовк Ларсен, показуючи на шлюпки, що збилися докупи.

Коли ми підійшли, стрілянина припинилася і було вже по баталії. Решта дві шлюпки вже були забрані в полон

нашими п'ятьма, і тепер усі сім шлюпок чекали, щоб ми їх підібрали.

— Дивіться! — мимохіть скрикнув я, показуючи на північний схід.

Там, на обрії, знову затемніла хмарка — димок з «Македонії».

— Так, я пильную за нею,— спокійно відповів Вовк Ларсен. Він зміряв відстань до далекої смуги туману, потім підставив щоку під вітер, щоб визначити його силу.— Я думаю, що ми встигнемо, але можете бути певні, що коханий мій братчик розгадав нашу нехитру витівку і вже поспішає до нас. Ну от, дивіться!

Хмарка диму раптом побільшала, стаючи дуже чорна.

— Я тебе, братику, таки нагрію,— осміхнувся Вовк Ларсен.— Ось побачиш, нагрію! А твоя стара машинерія бодай би розсипалась на брухт!

Ми лягли в дрейф, і на шхуні почалася метушня — щоправда, зовсім не безладна. Шлюпки піднімали з обох бортів відразу. Щойно полонені ступали на палубу, наші мисливці спроваджували їх на бак, а матроси піднімали шлюпки на шхуну й залишали їх де попадя, не принайтовлюючи. Скоро-но остання шлюпка відірвалась від води й загойдалась на талях, ми помчали вперед на всіх вітрилах із попущеними шкотами.

Поспішати таки треба було. «Македонія», бухаючи з димаря чорним димом, мчала на нас із північного сходу. Покидавши решту своїх шлюпок, вона змінила курс і попливла нам навперейми. Наші шляхи мали перетятись десь край туманної смуги. «Македонія» могла спіймати нас тільки там. Уся надія була на те, що «Привид» досягне туману раніше за пароплав.

Вовк Ларсен стояв за штурвалом, а його очі блискали то туди то сюди, стежачи за всім. Він то придивлявсь до хвиль з навітряного боку, щоб дізнатись, слабшає чи дужчає вітер, то позирав на «Македонію», то окидав поглядом кожне вітрило і давав накази тут трохи попустити, там підтягти, аж поки «Привид» досяг найбільшої швидкості, на яку був спроможний. Сварки й ворожнеча забулися, і я просто дивувався з того, як жваво металися, виконуючи капітанові накази, ці люди, що так багато від нього натерпілись. Ми гнали вперед, зариваючись у хвилі, і мені чомусь згадався бідолашний Джонсон; я пожалкував, що

його не було серед нас: він же так любив «Привида» і так захоплювався його швидким ходом!

— Візьміть карабіни, хлопці! — гукнув Вовк Ларсен до наших мисливців, і всі п'ятеро з рушницями напоготові стали біля завітряного борту.

«Македонія» була вже лиш за милю від нас і мчала так швидко, що чорний дим із її димаря стелився зовсім поземно. Вона робила не менш як сімнадцять вузлів. «Волаючи в небо, розрізує хвилю морську»,— продекламував Вовк Ларсен, дивлячись у той бік. Ми мали хід усього дев'ять вузлів, але смуга туману була вже недалеко.

Раптом над палубою «Македонії» розпукнулась біла хмарка диму, потому важко гримнув постріл, і в нашому гроті з'явилася кругла дірка. Вони стріляли на нас із якоїсь гарматки, що їх і не одна завелась на «Македонії», як мовила чутка. Наші матроси зібравшись на шкафуті, замахали шапками й глузливо закричали: «Слава!» Знову над «Македонією» забілів димок, і знову гримнув постріл. На цей раз ядро впало за якихось двадцять футів від корми і потонуло, двічі стрибнувши з хвилі на хвилю.

Але з рушниць на «Македонії» не палили — всі її мисливці були або далеко в морі на своїх шлюпках, або в нас у полоні. Коли між суднами лишилося з півмилі, третій постріл пробив другу дірку в нашому гроті. А тоді ми ввійшли в туман. Він сховав нас, огорнувши густим мокрим покривалом.

Раптова зміна була разюча. За хвилину перед тим ми мчали, залиті сонячним світлом, над нами було погідне небо, широке море котило свої хвилі ген аж до обрію, а за нами, вивергаючи дим, вогонь і чавунні ядра, шалено гнався пароплав. І враз, в одну мить, сонця не стало, не стало й неба, навіть вершки щогл поглинула мла, а очі нам ніби застелило слізьми. Сірий туман обступив нас, мов стіна дощу. Кожна ворсинка на нашій одежі, кожна волосинка на шкірі й на голові взялися сріблястими краплинками. З намоклих вантів і снастей вода крапотіла на голови. А попід гіками краплі звисали довгими разками, що раз у раз струшувалися на палубу, коли шхуну підкидало на хвилі. Стало важко дихати. І клекіт води перед форштевнем, і всі згуки на кораблі, і самі думки ніби застрягали в тумані за кормою. В голові не вкладалося, що за цим мокрим запиналом, яке огорнуло нас, існує ще якийсь світ. Ото, що видно довкола,— то й увесь світ, і такий тіс-

ний, що хотілося простягти руки й розсунути його. Чи може ще бути щось за цим сірим муром? Ні, все, що лишилось там,— то не більше як сон, згадка про давній сон.

Щось моторошне, надприродне було в цьому. Я глянув на Мод Брустер і побачив, що й вона відчуває щось подібне. Тоді я глянув на Вовка Ларсена, але той нічим не виявляв своїх почуттів. Його думки були зосереджені на довколишній дійсності. Він стояв біля штурвала, і я відчував, що він ловить плин часу, відраховує хвилини щоразу, як «Привид» перекочується через нову хвилю.

— Ідіть на бак і приготуйтесь повертати під вітер, тільки щоб ні шелесь! — сказав він мені неголосно.— Візьміть спочатку топселі на гітови. Поставте людей на всі шкоти. Але щоб жодний блок не рипнув, щоб ніщо й ніхто ні шелесь. Розумієте — ні шелесь!

Коли все підготували, мені було передано команду по низочці людей, і «Привид» майже нечутно повернув ліворуч. Якщо де й затріпотів риф-штерт чи зарипів блок, то ті примарні згуки враз поглинала густа опона довкола нас.

Щойно ми лягли на інший галс, як туман ураз порідшав, і ми знов опинилися серед залитого сонцем моря, що котило свої хвилі до самого обрію. Але океан був пустельний. Розгнівана «Македонія» не роздирала його поверхні, не чорнила неба своїм димом.

Вовк Ларсен подався попід туманною смугою. Хитрощі його були зрозумілі. Він увійшов у смугу туману з навітряного боку від пароплава, а поки «Македонія» наосліп гналася за нами серед мли, сподіваючись випадком спіймати шхуну — повернув, вийшов із смуги туману і, пливучи понад нею, мав намір вернутись у туман з завітряного боку. Коли йому пощастить, то його братові буде куди важче знайти нас у тумані, ніж голку в скирті сіна.

Ми недовго пливли окрай туману. Перекинувши фок і грот і піднявши топселі, ми знов увійшли в туман, і в ту ж мить я побачив невиразні обриси пароплава, що виринув з навітряного боку. Я глянув на Вовка Ларсена. Він кивнув головою. Так, він теж побачив,— то була «Македонія», і на ній, мабуть, розгадали наш маневр, але запізно. Цілком напевне, ми зникли непомічені.

— Він не може так довго ганятись,— сказав Вовк Ларсен.— Він вернеться по решту своїх шлюпок. Поставте

когось до штурвала, містере Ван-Вейдене,— курс той самий — і призначте вахти: цієї ночі нам треба втекти якнайдалі.

— Я б оце п'ятсот доларів не пошкодував,— додав він,— щоб побувати на «Македонії» й послухати, як там мій брат зараз клене на всі заставки.

— А тепер, містере Ван-Вейдене,— сказав він, коли його змінили біля штурвала,— нам треба подбати про нових людей. Видайте чимбільше віскі мисливцям і пошліть кілька пляшок на бак. Закладаюся, що кожен з них, напившись, уговтається й завтра полюватиме для Вовка Ларсена так само залюбки, як полював для Смерті Ларсена.

— А чи не повтікають вони, як Вейнрайт? — спитав я.

Він лукаво засміявсь.

— Не бійтеся, наші старі мисливці пильнуватимуть. Я даю їм по долару з кожної шкури, що здобудуть нові мисливці. Думаєте, чого вони сьогодні так завзято воювали? О ні, ніхто не втече, бо наші не дозволять. А тепер ідіть беріться до своїх лікарських обов'язків. Там, мабуть, чимало пацієнтів на вас чекає.

РОЗДІЛ XXVI

Вовк Ларсен заходився роздавати віскі сам, звільнивши мене від цього діла. Я ще порався в кубрику біля поранених, як уже з'явилися і закружляли пляшки. Взагалі мені доводилося бачити, як п'ють віскі, скажімо, в клубі, де подають віскі з содовою, але такої пиятики я не бачив зроду: ці люди пили з чашок, із кухлів, пили нахильці з пляшок. Такого повного кухля, вицмуленого одним духом, мало б вистачити, щоб звалити людину з ніг, але їм усе було не досить. Вони пили й пили, у кубрик подавано все нові пляшки. і не мала та гульня кінця-краю.

Пили всі. Пили поранені. Пив помічник мій Уфті-Уфті. Тільки Луїс стримувався: він лише пригублював свого кухля, але кричав і розорявся так само, як і решта. То була чиста вакханалія. Вони галасували, згадуючи сьогоднішню битву, сперечались, а то, розчулившись, браталися з людьми, з якими недавно билися. Полонені й переможці гикали, обійнявшись, і присягалися якнайстрашнішою присягою любити й шанувати одні одних. Вони оплакували знегоди минулі й знегоди майбутні, що чекали на них

у залізних лабетах Вовка Ларсена. Всі кляли його і розповідали страхіття про його жорстокість.

Химерне то було й страшне видовище: тісний кубрик з койками попід стінами, хистка підлога під ногами раз у раз підстрибує й перехиляється, чудернацькі тіні від тьмяної лампи то витягуються, то коротшають, повітря аж густе від чаду, людського поту, йодоформу — і розпалені обличчя, вже не людські, а напівзвірячі... Я приглянувся до Уфті-Уфті — він тримав кінець бинта і дивився на все це своїми гарними оксамитними очима, що блищали в світлі лампи, як очі оленя, однак я знав, що попри оту його ніжність, делікатність, майже жіноче лице і постать, у ньому сидить первісний дикун. Я звернув увагу на хлопчаче обличчя Гаррісона, завжди таке лагідне, а тепер спотворене від люті; він розповідав захопленим у полон матросам, на яке пекельне судно вони потрапили, і сипав прокльони на голову Вовка Ларсена.

Одно Вовк Ларсен і Вовк Ларсен, знову й знову він, гнобитель і мучитель, Цірцея * в чоловічій подобі, а вони — його свині, його жертви, що плазують перед ним і обурюються тільки нишком або сп'яну. «А я? І я його свиня? — подумав я.— А Мод Брустер? Ні!» Я зціпив зуби від злості й рішучості, і матрос, що його я перев'язував, аж тіпнувсь під рукою, а Уфті-Уфті зацікавлено глянув на мене. Тіло моє враз ніби налилося силою. Моя щойно народжена любов робила з мене велета. Я нічого не боявся. Я досягну своєї мети, навсупір усьому, навсупір самому Вовкові Ларсенові, дарма що тридцять п'ять років прогибів над книжками. Все буде гаразд. Я доможуся свого. Надиханий відчуттям тої сили, я відвернувся від цього ревучого пекла і вийшов на палубу, де туман примарно плив повз нас у нічному мороці, а повітря було свіже, чисте й спокійне.

У мисливському кубрику теж було двоє поранених, і там робилося те саме, що й у матросів,— тільки Вовка Ларсена не лаяно. Опинившися знову на палубі, я зітхнув із полегкості і пішов на корму, в кают-компанію. Вечеря була вже готова; Вовк Ларсен і Мод чекали на мене.

Усі на його судні поспішали впитись, але він залишався тверезий, навіть губів не обмочив. Він не важився нити, бо міг покластися тільки на Луїса й на мене, а Луїс до того ще стояв біля штурвала. Ми пливли серед туману без сигнальника й без вогнів. Я дивувався, що Вовк Ларсен дозволив на судні таку розперезану пиятику, але він, видно,

знав психологію своїх людей і найкращий спосіб змити пролиту кров, а ворожнечу обернути на приязнь.

Перемога над Смертю Ларсеном, здавалося, відживила його. Напередодні ввечері він добалакавсь до своєї «чорної нудьги», і я сподівався щохвилини якогось вибуху. Але нічого не трапилося, і він був тепер у доброму гуморі. Мабуть, успіх, що дав йому стільки шлюпок і мисливців, нейтралізував звичайну реакцію. Та хай там як, а меланхолія його минулась, і диявол не прокинувся в ньому. Так я міркував тоді; але як мало я знав його! Чи не в ту саму хвилину він обмірковував найжахливіший свій вибрик.

Тим часом, увійшовши до кают-компанії, я застав капітана у чудовому настрої. Голова в нього не боліла вже кілька тижнів, очі його були блакитні, як небо, обличчя бронзовіло здоровою засмагою, життя струміло в жилах могутнім потоком. Чекаючи на мене, він вів з Мод жваву розмову. Темою тої розмови була спокуса. Як я зрозумів із кількох почутих слів, Вовк Ларсен доводив, що спокуса тільки тоді спокуса, коли людина не встояла і піддалася їй.

— Зважте самі,— казав він,— людина робить те чи інше тому, що хоче цього. У неї багато бажань. Вона може хотіти уникнути болю або зажити насолоди. Але хоч би що вона робила, вона це робить тому, що хоче цього.

— А припустімо, що вона хоче зробити дві речі, з котрих одна виключає можливість другої? — перебила його Мод.

— Ось до цього я й провадив,— відказав він.

— Душа людини якраз і виявляється у виборі одного з цих бажань,— казала вона далі.— Якщо це добра душа, вона вибере добрий вчинок; зла душа зробить навпаки. Все вирішує душа.

— Нісенітниця! — вигукнув він нетерпляче.— Все вирішує бажання. Ось, скажімо, людині хочеться напитись п'яною. Але вона й не хоче бути п'яною. Що вона зробить? Як вона вчинить? Людина — іграшка, невільник своїх бажань. Із двох бажань вона кориться дужчому, оце й усе. Душа тут ні до чого. Як можна, відчуваючи спокусу напитись, не напитись? Якщо бажання залишитись тверезим візьме гору, то це просто тому, що воно сильніше. Спокуса не відіграє тут ніякої ролі, коли тільки...— він спинився, щоб обміркувати нову думку, що зродилась у нього в го-

лові:— ...коли це тільки не спокуса залишитись тверезим! — І засміявся: — Ха-ха-ха! А ви як думаєте, містере Ван-Вейдене?

— Я думаю, що обоє ви сперечаєтеся за дурниці,— сказав я.— Душа людини — це й є її бажання. Або, коли хочете, душа — це сума бажань. Тому ви обоє помиляєтесь. Ви, Ларсене, розглядаєте бажання окремо від душі, а міс Брустер бере душу окремо від бажань, а фактично душа й бажання — це те самісіньке. Але,— вів я далі,— міс Брустер має рацію, доводячи, що спокуса це спокуса, незалежно від того, піддалася людина чи встояла. Вітер роздимає вогонь, поки той не спалахне грізною пожежею. Бажання — як той вогонь. Чи ви споглядаєте об'єкт свого бажання, чи вам його хтось по-новому, принадно змальовує, чи ви пізнали його з нового боку — все це розпалює бажання так само, як вітер роздмухує вогонь. В цьому й полягає спокуса. Це вітер, що роздмухує бажання, поки воно опанує людину цілком. Ось що таке спокуса. Часом вона не така сильна, щоб роздмухати бажання в пожежу, проте коли вона хоч якоюсь мірою розпалює його, то це однаково спокуса. І, як ви самі кажете, людина може спокушатись і на добре й на лихе.

Гордий собою, я сів із Ларсеном і Мод за стіл. Слова мої розв'язали суперечку чи принаймні поклали їй край.

Того дня Вовк Ларсен був на диво балакучий — я ще ніколи не бачив його такого. Здавалося, ніби його розпирає нагромаджена енергія, що шукає собі виходу. Майже зразу ж він розпочав дискусію про кохання. Як звичайно, він дотримувався чисто матеріалістичного погляду, а Мод ідеалістичного. Щодо мене, то я не брав участі в суперечці й тільки вряди-годи докидав слівце.

Він говорив піднесено, на Мод також найшло натхнення. Іноді я губив нитку розмови, стежачи за її обличчям. На ньому рідко грав рум'янець, але того вечора воно аж пашіло й дихало життям. Говорила вона дуже дотепно й, видимо, тішилася суперечкою не менш ніж Вовк Ларсен — а він тішився нею надзвичайно. Не знаю, з якої нагоди,— бо, задивившись на кучерик, що вибився з зачіски в Мод, я не дочув, про що саме зайшла мова,— Ларсен процитував слова Ізольди, які вона промовляє в Тінтаджелі *:

Я найщасливіша поміж жінками,
Що радощів гріха зазнала у нестямі,
І цей переступ мій — прекрасний...

Якщо раніше, читаючи Хайяма, він і в його вірші вливав свій песимізм, то тепер Свінбернові рядки бриніли в його устах захоплено, навіть тріумфально. А читав він дуже гарно, так, як треба. Щойно він скінчив, як Луїс просунув голову в кают-компанію й прошепотів:

— Чи не можна тихіш? Туман піднявсь, а попереду якийсь пароплав перетинає наш курс, видно вогні лівого борту.

Вовк Ларсен так швидко вискочив на палубу, що, поки ми вибігли за ним, він уже встиг закрити люк над мисливським кубриком, звідки летіли п'яні вигуки, і метнувся зачиняти люк на баку. Туман хоч і не розійшовсь, але піднявся вгору, застеливши зорі, і ніч була темна-темнісінька. Просто поперед нас я побачив два вогні, червоний і білий, і до мене долинув стугін машини. То, безперечно, була «Македонія».

Вовк Ларсен повернувся на ют; ми стояли втрьох, занімілі, стежачи за вогнями, що швидко пропливали спереду.

— На моє щастя, в нього немає прожектора,— сказав Вовк Ларсен.

— А що, якби я оце голосно крикнув? — спитав я пошепки.

— Тоді все пропало б,— відповів він.— Але чи подумали ви, що сталося б відразу після цього?

І не встиг я поцікавитись, що ж би сталося, як він схопив мене своїми горилячими руками за горло і, ледь-ледь стиснувши, дав на здогад, що запевно скрутив би мені в'язи. А втім, він зразу відпустив мене, і ми знову втупилися в вогні «Македонії».

— А що, якби закричала я? — спитала Мод.

— Ви мені занадто подобаєтесь, щоб вас покривдити,— сказав він лагідно, і така ніжність та ласкавість бриніли в його голосі, що я аж здригнувся.— Але однаково не робіть цього, бо ту ж мить я скручу в'язи містерові Ван-Вейденові.

— Тоді я дозволяю їй крикнути,— сказав я зухвало.

— Не думаю, щоб міс Брустер зважилася пожертвувати другим світилом американської критики,— глузливо засміявся він.

Більше ми не розмовляли; ми вже так звикли одне до одного, що мовчанка нас не гнітила. А коли червоний і бі-

лий вогні зникли, ми повернулися в кают-компанію кінчати перервану вечерю.

Вони знову заходилися цитувати вірші, і Мод прочитала «Impenitentia ultima» [1] Доусона. Вона читала чудово, але я стежив не за нею, а за Вовком Ларсеном. Мене загіпнотизував той заворожений погляд, яким він дивився на Мод. Він просто себе не тямив, і я помітив несвідомий порух його вуст, що переказували слідом за нею слово по слові. Ось вона дійшла до рядків:

І коли погасне сонце, очі милої хай світять,
Скрипка в голосі коханім заспіва мені востаннє.

— І в вашому голосі скрипка співає,— перебив її Ларсен зненацька, і його очі спалахнули золотими вогниками.

Я мало не скрикнув з радощів, побачивши її самовладання. Вона закінчила останню строфу, не затнувшись, і непомітно перевела розмову на безпечніші стежки. Я сидів, немов очманілий. З мисливського кубрика долинав крізь переділку п'яницький галас, а чоловік, якого я боявся, і жінка, яку я кохав, розмовляли й розмовляли без кінця. Зі столу ніхто не прибирав. Матрос, що заступав Магріджа, очевидячки, бенкетував зі своїми товаришами в кубрику.

Якщо Вовк Ларсен досягав коли-небудь вершини життя, то саме в ту хвилину. Час від часу я відривався від своїх власних думок, щоб послухати його, і слухав приголомшений, скорений його надзвичайним розумом, зачарований його палкою проповіддю бунту. Було згадано неодмінний приклад — Мільтонового Люцифера, і Ларсенів гострий аналіз цього образу, яскравість його змалювання ще раз показали мені, що в Ларсені згинув неабиякий талант. Мені мимоволі спав на думку Тен *, хоч я був певен, що Ларсен ніколи не чув про цього блискучого, дарма що небезпечного мислителя.

— Він боровся за справу, приречену на невдачу, і не злякався громів господніх,— сказав Вовк Ларсен.— Його кинуто до пекла, але не розбито. Він повів за собою третину божих ангелів, підбив людину, щоб і вона повста-

[1] «Непокора до краю» *(лат.)*.

ла проти бога; і більшу частину всіх людських племен привернув на свій бік і обрік на вічне пекло. А чому його було вигнано з неба? Може, тому, що він був гірший за бога? Не такий гордий? Не мав таких високих прагнень? Ні! Тисячу разів ні! Бог був дужчий. Як це сказано: «Його звеличила потуга грому». Але Люцифер — вільний дух. Служачи комусь, він задихався. Він вибрав страждання на волі, а не щастя вигідного рабства. Він не хотів служити богові. Він не хотів служити нікому. Він не був попихачем. Він стояв на власних ногах. То був індивід!

— Перший анархіст,— засміялася Мод, устаючи і збираючись іти до себе в каюту.

— Тоді виходить, що добре бути анархістом! — вигукнув Вовк Ларсен. Він також підвівся і, дивлячись просто на неї — вона спинилась біля дверей своєї каюти,— продекламував їй:

...Принаймні хоч отут *
Спізнаєм волю ми. Усемогутній
Бодай нас звідси виганять не буде.
Тут правитимем ми. І хай це пекло,
Все ж варто правити, бо краще бути
Царем у пеклі, ніж рабом на небі.

То був гордий виклик могутнього духу. Він уже замовк, а в каюті, здавалося, ще лунав його голос; він стояв похитуючись, високо піднявши голову, і його бронзове обличчя сяяло, а очі, що світились золотими іскринками, дивилися на Мод палко, ніжно і владно, по-чоловічому владно.

Знову той самий невимовний жах загорівсь у неї в очах, і вона сказала майже пошепки:

— Ви самі Люцифер.

І зачинила за собою двері. Вовк Ларсен постояв із хвилинку, дивлячись їй услід, але, стямившись, обернувся до мене.

— Я зміню Луїса за штурвалом,— сказав він мені уривчасто,— і покличу вас, щоб ви змінили мене опівночі. Ідіть краще та засніть.

Він натяг рукавиці, надів кашкета і піднявся трапом, а я, послухавшись його ради, пішов спати. Одначе, хтозначому, ніби від якогось таємничого передчуття, я ліг не роздягаючись. Хвильку я прислухався до галасу в кубрику і мріяв про кохання, що так несподівано об'явилося мені.

Але відколи опинився на «Привиді», я завжди спав міцним, здоровим сном, і скоро галас та спів ніби подаленіли, стихли, я заплющив очі й заснув як мертвий.

Не знаю, що розбудило мене, але проснувся я, вже стоячи на ногах. Усе в мені тремтіло відчуттям якоїсь небезпеки, немов підняв мене голос сурми. Я кинувся до дверей і розчинив їх. Лампу в кают-компанії було вкручено. Я побачив Мод, мою Мод, що борсалася, вириваючись із залізних обіймів Вовка Ларсена. Я бачив, як вона даремно б'ється, пручається, впирається головою йому в груди, намагаючись від нього визволитись. Я скочив наперед і вмить опинивсь біля них.

Коли Ларсен підвів голову, я вдарив його кулаком в обличчя; та жалюгідний то був удар. Ларсен заревів дико, наче звір, і відіпхнув мене рукою. Тільки відіпхнув, але в його руках була така нелюдська сила, що я відлетів, немов м'яч, і проломив спиною двері до каюти, де жив колись Магрідж. Насилу вилізши з пролому, не відчуваючи болю, а тільки лють, що пойняла мене всього, я знову порвався до Ларсена. Здається, я теж голосно закричав, вихоплюючи ножа, що висів у мене на поясі.

І враз щось тут сталося. Вони відсахнулись одне від одного. Я, стрибнувши до нього з піднятим ножем, не вдарив однак, спантеличений тим, що побачив: Мод сперлася на стіну, держачись за неї рукою, а Ларсен заточився, ліву руку приклав до лоба, закривши нею очі, а правою почав якось розгублено мацати навколо. Врешті він намацав стіну і, здавалося, відчув чисто фізичну полегкість, ніби не тільки знайшов опору, а й зрозумів, де він.

Мене знов охопила жадоба крові. Всі кривди й зневаги, що я зазнав, усе, що я та інші витерпіли від нього, яскраво постало переді мною, вся жахливість того, що така людина існує на світі. Не тямлячи себе, я підскочив до Ларсена й ширнув його ножем у спину. Я зразу збагнув, що тільки легко поранив його, бо ніж уперся в лопатку, і підняв руку, щоб ударити влучніше.

Але Мод, що бачила мій перший удар, закричала:

— Не треба! На бога, не треба!

На мить я опустив руку, та тільки на мить. Я знову підняв ножа, і Вовк Ларсен напевне загинув би, якби вона не стала між нами. Вона обняла мене руками, її кучері

лоскотали мені обличчя. Серце мені якось дивно затьохкало, але й лють моя ще зросла. Мод сміливо дивилася мені в очі.

— Заради мене! — просила вона.

— Заради вас я його й уб'ю! — крикнув я, обережно силкуючись вивільнити руку.

— Тс-с...— сказала вона і поклала мені пальці на губи. Дотик їхній був такий приємний, такий невимовно приємний, що мені захотілось їх поцілувати, попри весь свій гнів, але я не насмів.— На бога, прошу вас,— мовила вона і обеззброїла мене цими словами, як щоразу й потім обеззброювала.

Я відступив, сховав ножа в піхви і глянув на Вовка Ларсена. Він ще притискав свою ліву руку до чола, прикриваючи нею очі. Голова його похилилася, весь він якось розслабнув. Його тіло зігнулося, широкі плечі обвисли.

— Ван-Вейдене! — гукнув він хрипко, наче з ляком у голосі,— Ван-Вейдене, де ви?

Я глянув на Мод. Вона мовчки кивнула мені головою.

— Я тут,— відповів я, підступаючи до нього.— Що з вами?

— Поможіть мені сісти,— сказав він тим самим хрипким, зляканим голосом.— Я хворий, дуже хворий, Гампе,— додав він, падаючи на стілець, до якого я підвів його.

Він схилив голову на стіл і закрив обличчя руками, хитаючи головою з боку на бік, немов від болю. Коли він трохи підвів лице, я побачив, що в нього на чолі виступив великими краплинами піт.

— Я хворий, дуже хворий,— промовив він ще, тоді ще раз.

— Та що з вами таке? — спитав я, поклавши руку йому на плече.— Чим я можу помогти вам?

Але він тільки дражливо струснув із себе мою руку, і я довго стояв біля нього мовчки. Мод, перелякана й розгублена, дивилась на нас. Вона теж не могла зрозуміти, що з ним трапилося.

— Гампе,— сказав він урешті.— Мені треба лягти. Дайте мені руку. Воно скоро минеться. Мабуть, знов той клятий головний біль. Я боявся його. Я чув, що... та ні, пусте, що це я плету! Поможіть мені лягти.

Та коли я поклав його на койку, він знов закрив обличчя руками; відходячи, я почув, як він шепоче:

— Я хворий, дуже хворий.

Коли я вийшов, Мод запитливо обернулась до мене. Я похитав головою і сказав:

— Щось трапилося з ним. Але що саме, я не знаю. Він зовсім безпорадний і, по-моєму, вперше зроду злякався. Це, звичайно, сталося з ним ще до того, як я вдарив ножем, бо я ж його тільки вдряпнув. Ви, певно, бачили, як це в нього почалося?

Мод похитала головою.

— Нічого я не бачила. Для мене це така сама загадка. Він раптом випустив мене і поточивсь. Але що нам тепер робити? Що мені робити?

— Прошу вас, почекайте, поки я вернуся,— відповів я і вийшов на палубу.

Луїс стояв за штурвалом.

— Іди спати,— сказав я, заступаючи його.

Він відразу ж послухався, і я залишився сам на палубі. По змозі тихіше я взяв топселі на гітови, спустив бом-клівер і стаксель, виніс клівер на завітряний борт і підтяг грот. Потім зійшов униз до Мод. Я приклав палець до губів — мовчіть, мовляв,— і заглянув до каюти Вовка Ларсена. Він лежав так, як я його й покинув. Голова йому перекочувалася на подушці з боку на бік, немов у корчах.

— Можу я чим допомогти вам? — запитав я.

Він спершу не відповів, та коли я запитав ще раз, відказав:

— Ні-ні, все гаразд. Дайте мені спокій до ранку.

Та вже відвертаючись, я побачив, що голова його знову почала качатись по подушці. Мод терпляче чекала мене, і коли я побачив її горду, спокійну голівку, її ясні, розумні очі, то аж затремтів з радості. Очі в неї були такі ж спокійні та ясні, як і душа.

— Чи згодні ви довіритись мені й вирушити в мандрівку за шістсот миль? — спитав я.

— Ви маєте на увазі...— почала Мод, і я зрозумів, що вона розгадала мій план.

— Так, саме це,— мовив я.— Нам лишається тільки вирушити в море на вітрильній шлюпці.

— Тобто — мені? Бо вам тут, як і досі, ніщо не загрожує.

— Ні, це єдиний порятунок для нас обох,— сказав я твердо.— Будь ласка, негайно вдягніться якнайтепліш і

зберіть у клунок усе, що ви хочете з собою взяти. І поспішіться,— додав я, коли вона попрямувала до своєї каюти.

Комора була внизу, якраз під кают-компанією. Я взяв свічку, відкрив люк у підлозі, зіскочив униз і почав відбирати з суднових запасів найнеобхідніше, головним чином консерви. А потім став передавати все те в руки Мод, що стояла нагорі.

Ми працювали мовчки. Я захопив також укривала, рукавиці, цератяні роби, зюйдвестки... Справа була неабияка — на відкритій шлюпці довіритись бурхливому океанові, і нам треба було якомога краще запевнити себе від холоду й вологи.

Працюючи гарячково, ми винесли всю нашу здобич на палубу і склали її біля одної з шлюпок на шкафуті. Мод, не надто дужа, скоро зовсім знесилилась і сіла на приступці юта. Але й це не допомагало їй, і вона лягла горілиць, розкинувши руки, щоб усе тіло могло відпочити. Я пригадав, що так частенько відпочивала моя сестра, а тому знав, що втома у неї швидко минеться. Потрібна була також зброя, і я спустився до каюти Вовка Ларсена забрати його карабіна й дробовика. Я заговорив до нього, але він не озвався й словом, хоч голова його все качалась по подушці і він не спав.

— Прощай, Люцифере! — прошепотів я сам собі, потихеньку причинивши двері.

Далі треба було ще запастися набоями — справа неважка, хоч мені довелося спуститись по них у мисливський кубрик. Скриньки з набоями, що вони брали з собою на шлюпки, вирушаючи на полювання, лежали в них там. Звідти, просто з-перед носа в п'яних, галасливих мисливців, я виніс дві скриньки.

Далі — спустити шлюпку. Але це не так просто зробити одній людині. Попустивши найтови, я наліг спершу на передні талі, тоді на задні, перевалив шлюпку за борт, а потім попускав і ті й другі талі, аж поки вона повисла над самою водою біля борту. Я впевнився, що на ній є все необхідне — вітрило, весла й кочети. Треба було ще запастися питною водою, і я позабирав анкерки геть з усіх шлюпок. На шхуні тепер мали дев'ять шлюпок, отже, нам повинно б вистачити води й на пиття, і за баласт. Я стільки всього набрався, що навіть побоювавсь, чи не перевантажив шлюпку.

Коли Мод почала передавати мені в шлюпку припаси, з кубрика на палубу вийшов якийсь матрос. Він постояв на навітрянім борті (ми спускали шлюпку з завітряного боку), потім поплентався на шкафут і ще трохи постояв спиною до нас. Я причаївся на дні шлюпки; серце моє шалено калатало. Мод лежала зовсім нерухомо, простягшись у тіні фальшборту. Але матрос так і не обернувся в наш бік. Він тільки підняв руки над головою, потягся, голосно позіхнувши, й пішов назад на бак.

За кілька хвилин я закінчив вантажити шлюпку й спустив її на воду. Коли я помагав Мод перелізти через планшир, вона на мить притулилась до мене, і я насилу стримався, щоб не скрикнути: «Моя кохана! Кохана!» «Оце ти, Гамфрі Ван-Вейдене, й закохався нарешті!» — подумав я. Її пальці переплелися з моїми, і я, тримаючись однією рукою за планшир, а другою підтримуючи Мод, обережно спустив її в шлюпку. Я пишався своєю силою ту мить. Цієї сили я не мав іще кілька місяців тому, коли, попрощавшись із Чарлі Ферасетом, відплив у Сан-Франціско на нещасливому «Мартінесі».

Коли вона ногами торкнулася шлюпки, що була вже на воді, я випустив її руку. Тоді відчепив талі й стрибнув у шлюпку. Мені зроду не доводилося гребти, однак я вклав у кочети весла і на превелику силу відвів шлюпку від «Привида». Потому я почав піднімати вітрило. Я не раз бачив, як ставлять його матроси й мисливці, але для мене це була перша спроба. На те, що забирало в них зо дві хвилини, я витратив не менш як двадцять; та кінець кінцем я домігся свого і приладнав вітрило, після чого, взявши стерно, привів шлюпку до вітру.

— Там, просто перед нами, лежить Японія,— мовив я.

— Гамфрі Ван-Вейдене, ви відважний чоловік,— сказала Мод.

— Ні,— відказав я.— Це ви відважна жінка.

Немов змовившись, ми враз повернули голови, щоб востаннє подивитися на «Привид». Його низький корпус піднімало й гойдало на хвилях з навітряного боку від нас; вітрила невиразно проступали з темряви, і підв'язане колесо штурвала рипіло, коли хвиля вдаряла в стерно. Тоді обриси шхуни поволі зникли з очей, затихли всі згуки, і нарешті ми залишилися самі серед темного моря.

РОЗДІЛ XXVII

Займався ранок — сірий і холодний. Віяв свіжий вітер, і шлюпка йшла бейдевінд. Компас показував, що ми тримаємо курс якраз на Японію. Дарма що в теплих рукавицях, пальці мої просто дубіли на стерновому веслі. Холод проймав і ноги, і я чекав нетерпляче, коли зійде сонце.

Переді мною, на дні шлюпки, спала Мод. Вона принаймні не мерзла, бо була закутана в грубі укривала. Краєм верхнього укривала я прикрив їй обличчя, щоб захистити від нічного холоду, а тому бачив лише невиразно окреслене тіло та ясно-каштанові кучері, що, вибившися з-під укривала, взялися росяними перлами. Довго я не зводив очей з тих кучерів, наче то була найбільша у світі коштовність, і такий пильний був мій погляд, що вона нарешті заворушилася, відкинула край укривала й усміхнулась мені своїми ще заспаними очима.

— Доброго ранку, містере Ван-Вейдене,— сказала вона.— Ще не видно землі?

— Ні,— відповів я,— але ми наближаємося до неї на шість миль за кожну годину.

Вона розчаровано підібгала губи.

— Але ж це означає сто сорок чотири милі на добу,— додав я, втішаючи її.

Обличчя їй проясніло.

— А далеко нам пливти?

— Он там — Сибір,— сказав я, показуючи на захід.— А на південний захід, миль за шістсот,— Японія. Якщо цей вітер продержиться, ми будемо там за п'ять днів.

— А що, коли буря? Шлюпка може не витримати?

Вона мала звичку дивитись у вічі, вимагаючи правди. Так і цього разу вона дивилася на мене, чекаючи відповіді.

— Хіба що як дуже сильна буря,— відповів я ухильно.

— А що, коли буде дуже сильна буря?

Я нахилив голову.

— Але нас щохвилини можуть підібрати промислові шхуни. Їх багато плаває в цій частині океану.

— О, як ви змерзли,— скрикнула вона.— Дивіться! Ви труситесь!.. Не відмагайтеся, ви змерзли. А я тут лежу та вигріваюся!

— А що воно поможе, коли й ви сидітимете та мерзнутимете? — засміявся я.

— Поможе, ось тільки-но я навчуся стернувати, а я навчуся неодмінно.

Мод сіла, щоб трохи причепуритись. Вона розпустила волосся, що ясно-каштановою хмаркою вкрило їй обличчя і плечі. Рідні вологі кучерики! Мені хотілось їх цілувати, перебирати пальцями, втопити в них обличчя. Я заворожено дивився на неї, аж поки шлюпка повернулася боком до вітру й вітрило, залопотівши, нагадало мені про забуті мої обов'язки. Зроду ідеаліст і романтик, попри свій аналітичний розум, я доти мав зовсім тьмяне уявлення про фізичний бік кохання. Я завжди був тієї думки, що любов між чоловіком і жінкою це щось високе, це та духовна струна, що єднає їхні душі. Тіло відігравало незначну роль у моїх думках про кохання. І ось я дістав солодкий урок, що душа виявляє себе через тіло. Я зрозумів, що вигляд, запах і дотик волосся коханої, так самісінько як те світло, що сяє у неї в очах, і як слова, що злітають їй з уст,— це вияв її душі. Душу саму не можна пізнати, а тільки відчути, вгадати її; безпосередньо вона не може себе виявити. Адже й сам Єгова мусив з'являтися перед юдеями тільки в образах, для них зрозумілих: то в людській подобі, то як хмара, то як огненний стовп,— тобто щоразу у вигляді чогось відчутного, фізично реального, приступного їхній свідомості.

Отож я закохано дивився на ясно-каштанові кучері Мод, і вони сказали мені про кохання більше, ніж усі поети й співці могли сказати всіма своїми піснями та сонетами. Швидким рухом вона відкинула волосся назад, і я побачив її усміхнене лице.

— Чому жінки не носять коси завжди розпущені? — запитав я.— Адже так багато краще.

— Якби ж вони не плуталися так страшенно,— засміялася Мод.— Ось тобі й маєш. Я впустила одну із своїх коштовних шпильок.

І знову залопотіло вітрило, а я, забувши про шлюпку, милувався кожним її рухом, поки вона шукала поміж укривал свою шпильку.

Мене дивувало й тішило, що в ній так багато жіночності: кожен її рух, суто жіночий, виявляв мені, що вона жінка, наскрізь жінка, і пронизував мене невимовною радістю.

У своїй уяві я підніс її на недосяжну височінь, високо над іншими людьми і над самим собою. Я зробив з неї

істоту богорівну й неприступну. Тому я захоплено ловив кожну рисочку, що виказувала в ній жінку, просту-таки жінку,— як вона рухом голови відкидає назад волосся, як шукає шпильку. Вона була жінка, така ж людина, як і я, і та чудовна близькість, що буває між чоловіком та жінкою, можлива й між нами, хоч це не завадить мені довіку шанувати й божествити її.

Вона радісно зойкнула, знайшовши нарешті шпильку, і я повернувся увагою до кермування. Я спробував прив'язати стернове весло, поставивши його так, щоб шлюпка сама, без моєї допомоги, йшла бейдевінд. Спроба моя вдалася; хоч шлюпка часом то приводилась трохи до вітру, то вхилялась, але зрештою вона верталась на курс і загалом ішла добре.

— А тепер поснідаємо,— сказав я.— Тільки найперш вам треба тепліше вдягтися.

Я добув новеньку теплу куртку, пошиту з укривала. Я знав, що ця цупка груба тканина не боїться дощу і не промокне й за кілька годин. Коли вона надягла куртку, я дав їй замість кашкета, що був на ній, зюйдвестку, якою, відвернувши вниз криси, можна закрити не тільки волосся, але й вуха та шию. В зюйдвестці Мод стала ще чарівніша. Її обличчя було з тих, що залишаються принадні завше. Ніщо не могло зіпсувати цього чудесного обводу, цих майже класичних рис, цих тонко окреслених брів, цих великих карих очей, проникливих і спокійних — напрочуд спокійних.

Раптом пóдув рвачкого вітру, дужчий, ніж звичайно, підхопив шлюпку, коли вона перетинала навскоси хребет хвилі. Різко накренившись, шлюпка зарилась по самий планшир у супротивну хвилю й зачерпнула добре відро води. Ту мить я саме відкривав бляшанку з консервованим язиком і, підскочивши до шкота, насилу встиг попустити його. Вітрило залопотіло, і шлюпка вивернулась під вітер. Поморочившись кілька хвилин з вітрилом, я знов поставив її на курс і повернувся готувати сніданок.

— Здається, діє добре,— сказала Мод, схвально кивнувши головою на мій стерновий пристрій.— А втім, я нічого не тямлю в мореплавстві.

— Але цей пристрій діятиме, тільки поки ми пливемо бейдевінд,— пояснив я.— А коли повіє сприятливіший вітер — фордевінд, галфвінд або бакштаг — доведеться мені самому стернувати.

— Правду мовивши, я не розумію цих ваших термінів,— сказала вона,— але ваш висновок цілком зрозумілий, і він мені не подобається. Ви ж не можете стернувати день і ніч! Тому, сподіваюсь, після сніданку ви дасте мені першу лекцію, а тоді ляжете спати. Ми встановимо вахти, як це робиться на кораблі.

— Як же я вчитиму вас,— запротестував я.— Я оце сам тільки вчуся. Коли ви довірялися мені, то, певне, не подумали, що я не маю ніякого досвіду з вітрильною шлюпкою. Я вперше зроду опинився в ній.

— Тоді ми вчитимемось разом, сер. А що ви мене випередили на цілу ніч, то навчіть і мене того, чого самі вже навчилися. А поки що снідати. О, на цьому повітрі такий апетит!

— Шкода, нема кави,— скрушно промовив я, подаючи їй намащені маслом галети і скибку консервованого язика.— І не буде ні чаю, ні юшки, нічого гарячого, поки ми не доб'ємося до землі.

Запивши скромний сніданок холодною водою, Мод почала вчитися стернувати. Показуючи їй, я сам багато чого навчився, хоч і мав деякі знання, що набув, кермуючи «Привида» і спостерігаючи, як правують стерники на шлюпках. Мод виявилася здібною ученицею і швидко навчилася держати курс, приводитись до вітру, коли шарпоне дужче, і попускати, коли треба, шкот.

Потім — чи не стомившись — вона передала мені весло і заходилася розстилати на дні шлюпки укривала, що я вже встиг позгортати. Влаштувавши все якнайретельніше, вона сказала:

— А тепер, добродію, лягайте спати. Поспіть до підобідку, чи то пак до обіду,— поправилась вона, пригадавши розпорядок денний на «Привиді».

Що я мав діяти? Вона так наполягала: «Будь ласка, прошу вас»,— що я кінець кінцем скорився й передав їй весло. Любо мені було лягти в постіль, послану її руками. Спокій і самовладання, що їх у неї було так багато, ніби передалися й мені через укривала. Западаючи в солодку дрімоту, я бачив її карі очі, її обличчя під зюйдвесткою, що вимальовувалося на тлі то сірих хмар, а то сірого моря. І раптом я прокинувся й усвідомив, що довго спав.

Я глянув на годинник. Була перша година. Я проспав цілих сім годин. А вона сім годин стернувала! Забираючи

від неї стерно, я мусив спершу розігнути її закляклі пальці. Вона вичерпала всю свою невелику силу й тепер не годна була навіть з місця зрушити. Мені довелося кинути шкот, щоб помогти їй добратись до постелі та відігріти їй руки.

— Я так стомилася,— сказала вона і, зітхнувши, знеможено опустила голову. Але зараз же випросталася.— Тільки не сваріться, і не думайте сваритись! — гукнула вона з жартівливим викликом.

— Хіба в мене таке сердите обличчя? — відказав я.— Їй-бо, я нітрохи не серджуся.

— Та ні...— протягла вона,— не сердите, а тільки докірливе.

— Тоді це чесне обличчя, бо воно виказує те, що я почуваю. Ви повелися нечесно перед собою й переді мною. Як я після цього зможу звірятись на вас?

Вона винувато подивилась на мене й сказала, як дитина по шкоді:

— Я більше не буду... Я обіцяю...

— Слухатись мене, як матрос слухається свого капітана?

— Так,— відповіла вона.— Я вчинила по-дурному, я знаю.

— Коли так, то пообіцяйте мені ще одне,— зважився я сказати.

— Дуже радо.

— Пообіцяйте, що не казатимете мені так часто: «Будь ласка, прошу вас», бо тоді моя капітанська влада зійде нанівець.

Мод вдоволено засміялася. Вона вже й сама помітила силу того «будь ласка».

— Це хороші слова...— почав я.

— Але мені не слід надуживати їх,— докінчила вона. Тоді втомлено осміхнулася і знову схилила голову.

Я кинув весло, щоб загорнути їй ноги в укривала й прикрити обличчя. Не сильна ж була вона!.. Я з острахом подивився на південний захід і подумав про шістсот миль важкої подорожі, що відділяла нас від берега. Та коли б лишень важкої... Бо щохвилини в цій частині океану можна було сподіватися шторму, а для нас це певна смерть. А проте я не боявся. Я не був спокійний за майбутнє, мене мучили сумніви, однак я не боявся. «Усе буде гаразд, усе буде гаразд»,— твердив я собі знову й знову.

Опівдні вітер подужчав, розходилася велика хвиля; і шлюпці, й мені довелося скрутненько. Але запас харчів і дев'ять барилець води були для шлюпки достатнім баластом і давали їй змогу встояти проти хвиль та вітру, і я йшов під вітрилом, аж поки це стало занадто небезпечно. Тоді я вийняв шпринт, туго притяг і прив'язав верхній кут вітрила, зробивши його трикутним, і ми попливли далі.

Надвечір я помітив на обрії з навітряного боку дим з пароплава. То був або ж російський сторожовик, або, ще певніше, «Македонія», що й досі, либонь, шукала шхуну.

За цілий день сонце ні разу не виглянуло з-за хмар, і було прикро холодно. Як стало сутеніти, хмари погустішали, вітер подужчав, і ми вечеряли, не знімаючи рукавиць, а я водночас їв і стернував.

Тим часом смеркло зовсім, вітер і хвилі розбуялись так, що я мусив спустити вітрило й почав робити плавучу кітву. Я чув про неї від мисливців, і змайструвати її була не мудра штука. Знявши щоглу, я загорнув її разом із шпринтом, гіком та двома парами запасних весел у вітрило, міцно перев'язав усе це линвою і кинув за борт. Кінець линви я прив'язав на прові, і плавуча кітва була готова. Мало вистаючи з води й майже не зазнаючи сили вітру, вона гальмувала шлюпку і тримала її передом проти вітру, а так найбезпечніше пливти, коли хочеш, аби розбурхані хвилі тебе не залили.

— А що тепер? — бадьоро спитала Мод, коли все було зроблено і я вже натягав рукавиці.

— А тепер ми вже не пливемо до Японії,— відповів я.— Нас відносить на південний схід — принаймні на дві милі за годину.

— За ніч це буде тільки двадцять чотири милі,— зауважила вона,— і то якщо вітер не стихне.

— Так. А всього сто сорок миль, якщо вітер протриває три доби.

— Але він не триватиме так довго,— сказала Мод упевнено.— Він повернеться і буде віяти, як нам треба.

— Море — це великий зрадник.

— А вітер? — відказала вона.— Я чула, як ви вихваляли «браві пасати».

— Шкода, що я не додумався захопити Ларсенів секстан і хронометр,— сказав я похмуро.— Коли вітрила несуть в одному напрямку, дрейф зносить у другому, та ще

й течії в третьому, все це дає рівнодійну, якої ми ніащо не зуміємо вирахувати. Скоро ми не зможемо визначити, де ми опинились, не помилившись на яких-небудь п'ятсот миль.

Потім я перепросив Мод і пообіцяв їй, що більше не зневірятимусь. Приставши на її умовляння, я о десятій передав їй вахту до півночі, але перш ніж лягти спати, закутав її в укривала й накинув ще цератяного плаща. Я спав уривками, час від часу прокидаючись. Шлюпку кидало з гребеня на гребінь. Я чув, як плещуть хвилі, і раз у раз нас обсипало солоними бризками через борт. І все ж, міркував я, це ще не погана ніч. Не таке мені доводилося бачити на «Привиді», і не таке ще ми побачимо на цій шкаралупі. Обшивка шлюпки була три чверті дюйма завтовшки. Від морської безодні нас відділяло менше одного дюйма дерева.

Однак я запевняю ще раз і ще раз, що я не боявся. Я вже не відчував того страху смерті, що колись нагонили на мене Вовк Ларсен і навіть Томас Магрідж. Я зовсім перемінився відтоді, як Мод Брустер увійшла в моє життя. Врешті куди краще самому кохати, думав я, аніж бути коханому! Тоді для тебе інша людина стає така дорога, що тебе й смерть за неї не лякає. За коханням до іншої людини я забув про власне життя; а проте — от де парадокс! — я ніколи ще не хотів так сильно жити, як тепер, коли найменше дорожив своїм життям. Просто мене досі ніщо так не спонукало жити, як тепер, вирішив я. Засинаючи, я силкувався пройняти уявою темряву, побачити Мод, що сидить, зігнувшись, на кормі й пильнує бурхливі хвилі, готова щомиті гукнути мене на поміч.

РОЗДІЛ XXVIII

Нема потреби розводитися про всі знегоди, що нам довелося зазнати в маленькій шлюпці, багато днів носячись навмання по широкому океані. Дужий північно-західний вітер віяв цілу добу, потім він стих, а вночі знявся південно-західний, цебто просто нам у вічі. Але я витяг плавучу кітву, поставив вітрило і спрямував шлюпку круто до вітру курсом на зюйд-зюйд-ост. Можна було взяти курс також на вест-норд-вест, тільки що теплий подих півдня вабив мене до тепліших морів.

Через три години,— я добре пам'ятаю, що саме опівночі,— коли нас обгорнула така темрява, якої я ще ніколи не бачив на морі, той південно-західний вітер так розбурхався, що я змушений був знову кинути плавучу кітву.

Світанок застав мене на кормі. Стомленими очима я вдивлявся в побілілий від шумовиння океан, серед якого нашу шлюпку кидало, мов тріску. Кожен білогривий бурун загрожував нас залити. З бризками й піною в шлюпку влітало стільки води, що я мусив увесь час її вихлюпувати. Укривала попромокали. Все було мокре, тільки Мод у плащі, гумових чоботях і зюйдвестці лишалася суха, хоч і в неї змокло обличчя, руки та пасмо волосся, що вибивалося з-під зюйдвестки. Допомагаючи мені, вона час від часу брала черпак і завзято вихлюпувала воду, не зважаючи на шторм. Усе на світі відносне. То був просто дужий вітер, але для нас, що боролися за своє життя в утлій шлюпчині, то був справжній шторм.

Тремтячи від холоду, понурі, весь день ми змагалися з розбурханим океаном і лютим вітром, що бив просто в обличчя. Настала ніч, та ні одне з нас не спало. Знов розвидніло, і знову вітер бив нам в обличчя, а білі буруни, ревучи, неслися назустріч.

На другу ніч Мод, уже вкрай знеможена, заснула. Я вкрив її плащем і брезентом. Вона не дуже промокла, але задубіла з холоду. Я страшенно боявся, що вона вночі помре. І знову прийшов день, такий самий холодний і похмурий, із сірими хмарами, що затягли небо, з вітром, що бив у лице, і з ревучими хвилями.

Я не спав дві доби, вимок до рубця, промерз і був ні живий ні мертвий з утоми. Моє тіло заніміло від напруження й холоду, і найменший рух віддавав болем у перетруджених м'язах, а рухатись доводилося безперестану. Тим часом нас відносило на північний схід — усе далі й далі від Японії, до суворого Берінгового моря.

Але ми трималися і шлюпка трималася, хоч вітер не стихав. Навпаки, надвечір третього дня він навіть подужчав. Раз якось шлюпка так зарилася в хвилю, що її на чверть залило водою. Я захлюпав черпаком, немов скажений. Вода, що заповнила шлюпку, тягла її вниз і зменшувала її пливучість. Тепер човна легше могла залити друга хвиля — а тоді нам край. Вихлюпавши воду, я змушений був зняти з Мод брезент, щоб затягти ним передню

частину шлюпки. І добре, що я так зробив, на третину прикривши наше суденце! Тричі ще заривалася шлюпка носом у хвилю, але брезент надійно захищав її від води.

Дивлячись на Мод, жаль живий брав. Вона сиділа, скоцюрбившись, на дні шлюпки, губи її посиніли, на безкровному обличчі відбивалась тяжка мука. Але її очі, звернені до мене, світилися мужністю, а вуста промовляли бадьорі слова.

Тієї ночі шторм бурхав, мабуть, найлютіше, хоч я його майже не помічав: я знемігся і спав, сидячи біля стерна. Вранці четвертого дня вітер перемінився на тихий легіт, море вляглося, і над нами засяяло сонце. О благословенне сонце! Як приємно було купати наші змучені тіла в його ніжному теплі! Ми оживали, наче комахи після бурі. Ми знову сміялися, жартували й вірили в порятунок. А тим часом наше становище лиш погіршало. Ми були тепер далі від Японії, ніж тієї ночі, коли покинули «Привида». Я міг тільки приблизно вгадати широту й довготу. Навіть коли ми дрейфували зі швидкістю дві милі на годину, то за час бурі, що тривала понад сімдесят годин, нас знесло принаймні на сто п'ятдесят миль на північний схід. Але чи правильні ці обрахунки? А може, нас за годину зносило не на дві, а на цілих чотири милі? Тоді нас віднесло аж на триста миль від нашої мети.

Я не знав, де ми опинились, і не здивувався б, якби ми раптом побачили «Привида». Навкруги плавали котики, і я все чекав, що на обрії ось-ось покажеться якась промислова шхуна. Після полудня, коли південно-західний вітер подужчав, ми й справді побачили вдалині якусь шхуну. Але вона скоро щезла з очей, і знов ми залишилися самі серед моря.

Потім були туманні дні, коли навіть Мод журилася й не чути було її веселих слів; були дні тиші, коли ми плавали серед спокійного неосяжного простору, пригнічені його величчю, і дивувалися, що ми ще живі й навіть боремося за життя; були дні хвищі й снігу, коли нас проморожувало наскрізь; були дні дощів, коли ми збирали в наші барильця воду, що збігала з мокрого вітрила.

І щодалі я кохав Мод палкіш і палкіш. Вона була така розмаїта, така багата на настрої. Я називав її «стобарвно-настроєвою». Давав я їй і інші назвиська, ще й пестливі, але все це тільки подумки. Хоч слова кохання тисячу разів ладні були зірватися в мене з уст, але я знав, що не час

освідчуватись. Не час хоч би тому, що недоречно питати жінку, чи кохає вона тебе, коли ти взявся її рятувати й захищати. Та хоч яке було складне моє становище — не тільки через це, але й з інших причин,— я тішив себе тим, що поводивсь як слід, що ні знаком, ні поглядом не виказав свого кохання. Ми були просто добрі друзі, і наша приязнь щодень міцніла.

Що мене найбільше в ній дивувало — це її цілковита безстрашність. Грізне море, утла шлюпка, шторм, знегоди, наша безпорадність, самотність,— усе, що могло злякати навіть щонайміцнішу фізично жінку, начебто зовсім не вражало її, дарма що ця дівчина знала життя тільки в його найвигідніших, штучно полегшених формах і була ніби зіткана з чистого вогню, роси й імлистого серпанку, з усього ніжного, лагідного й жіночного. А втім, я помиляюся. Вона була не безстрашна, вона боялась, але вона мала мужність. Плоть і муки плоті дісталися їй як спадщина, але ті муки тяжіли тільки на плоті, а плоть її — то була ще не вона. Єство її було скорше духом життя, його духовною суттю,— завжди спокійне, як її очі, завжди сповнене непохитної віри у тривкий лад повсякчас мінливого всесвіту.

Знову настали штормові дні. День і ніч ревів океан, загрожуючи нам білими бурунами, а вітер жбурляв шлюпку рукою велета. І весь час нас відносило далі й далі на північний схід. І ось одного разу, коли шторм лютував, як ніколи, я кинув стомлений погляд на море, в завітряний бік, нічого не шукаючи, а просто звертаючись до розгніваної стихії з німим благанням, щоб вона вгамувалась і дарувала нам життя. Але, глянувши, я очам своїм не повірив. Безсонні ночі й дні, повні турботи, либонь, затьмарили мені розум. Я оглянувся на Мод, щоб переконатись, що я ще на цьому світі. Її любі мокрі щоки, її кучері, які маяли на вітрі, її відважні карі очі переконали мене, що я не з'їхав з глузду. Я знову скинув поглядом у завітряний бік і знову побачив чорний, високий і голий кам'яний мис, що здіймався з хвиль: об його підніжжя розбивався бурхливий прибій, кидаючи вгору піняві бризки, а на південний схід тяглася чорна непривітна смуга берега, облямована білим шумовинням.

— Мод! — гукнув я.— Мод!

Вона обернула голову й теж побачила землю.

— Та невже це Аляска? — скрикнула вона.

— На жаль, ні,— відказав я і спитав:— Ви вмієте плавати?

Вона похитала головою.

— І я не вмію,— сказав я.— Тоді нам доведеться добиратись до берега не плавцем, а знайти якийсь прохід між побережними скелями, щоб завести туди шлюпку. Тільки негайно і напевно.

Я говорив бадьоро, хоч сам був далеко не спокійний, і Мод те помітила. Вона пильно подивилась на мене й промовила:

— Я ще не подякувала вам за все, що ви зробили для мене, але...

Вона завагалася, ніби підшукуючи найкращі слова, щоб висловити свою вдячність.

— Ну? — сказав я різко, бо мені не дуже сподобалося, що вона надумала мені дякувати.

— Та допоможіть же мені! — засміялася вона.

— Віддати борг вдячності перед смертю? Ні. Ми ще не збираємось умирати. Ми маємо висісти на цьому острові і ще до вечора знайти захисток для себе.

Я говорив рішучим тоном, дарма що сам не вірив у свої слова. Та не страх спонукав мене брехати. Страху я не відчував, хоч був певен, що нам ніяк не втекти від смерті в кипучих бурунах серед скель, які швидко на нас насувалися. Шкода було й гадки підняти вітрило й відійти від берега: вітер відразу перекинув би шлюпку, і хвилі залили б її в одну мить; а крім того, вітрило разом із щоглою й запасними веслами бовталися серед хвиль попереду нас.

Отож, кажу, я не боявся своєї власної смерті, що чигала на мене десь там за кілька сот ярдів, але мене жахала думка, що Мод має вмерти. В моїй клятій уяві вже постало її знівечене тіло, що б'ється об скелі, і це було занадто жахливо. Я намагався думати, що ми врятуємось, що нам пощастить висісти на берег, і тому казав не те, у віщо вірив, а те, у віщо хотілося вірити.

Я вжахнувся цього видовища моторошної смерті, і на мить у мене в голові майнула дика думка: порвати Мод в обійми і стрибнути з нею через борт. Потім я наважився чекати до останку і тільки тоді, як уже не буде жодної надії, вхопити її в обійми, сказати їй про своє кохання і кинутись разом з нею у вир смерті.

Ми несвідомо присунулися ближче одне до одного. Її рука в рукавиці знайшла мою руку, і так, без слів, чекали

ми свого кіння. Ми були недалеко від смуги прибою біля скелястого виступу берега, і я напружено вдивлявся вперед: а може, якась випадкова течія або сильна хвиля підхопить і пронесе нас повз буруни.

— Ми проскочимо! — сказав я вдавано бадьоро, однак не ввів тим в оману ні себе, ні її.

— Біс його батькові, ми таки проскочимо! — крикнув я ще за п'ять хвилин.

З того хвилювання я, бачте, аж залаявсь — трохи чи не вперше зроду.

— Перепрошую,— сказав я.

— Отепер ви переконали мене,— відповіла вона, ледве всміхнувшись.— Тепер і я вірю, що проскочимо.

Вдалині за мисом здіймався високий берег, і надбережна смуга утворювала глибоку бухту. Нараз ми почули якийсь невпинний приглушений ревіт. Він схожий був на далекий протяглий грім і долітав до нас проти вітру, перекриваючи гуркіт прибою і завивання бурі. Ми обійшли мис, і перед нами відкрилася вся бухта,— білий, вигнутий півмісяцем, піщаний берег, на який накочувалися буруни прибою. Берег укривали міріади котиків. Це від них ішов такий страшний ревіт.

— Ліжбисько! — скрикнув я.— Тепер ми справді врятовані. Тут повинні бути люди й вартові судна, щоб захищати звіра від мисливців. Можливо, десь тут на березі є навіть пост.

Та, придивившись краще до бурунів, що набігали на берег, я сказав:

— Кепсько, та все ж краще, як було. А якщо боги будуть ласкаві до нас, то ми, обійшовши цей другий мис, підпливемо до цілком захищеного берега, де зможемо висісти, і ніг не замочивши.

І боги таки зглянулися. Південно-західний вітер підганяв шлюпку, і ми, трохи не налетівши на скелю, обігнули другий мис і майже на одній лінії з цими двома побачили третій. Але яка ж нам відкрилася бухта! Вона врізалася далеко в берег, і приплив, що саме починавсь, підхопив нас і поніс у бухту. Тут море було спокійне, хвилі хоч і чималі, та не круті; я витяг плавучу кітву й почав гребти. Від мису берегова лінія завертала на південний захід, і в бухті ми побачили ще другу бухточку — добре захищену природну гавань. Вода там була спокійна, як у ставку, і тільки зрідка водяна поверхня трошки рябіла,

коли сюди через грізний мур скель, що тягся понад берегом футів за сто від води, долітали слабенькі подуви вітру — відгомін шторму.

Тут котиків не було зовсім. Кіль шлюпки врізався в гальку. Я вистрибнув і простяг руку Мод. За мить і вона стояла біля мене. Та коли я відпустив її, вона знову схопилася за мою руку. Я теж захитався й трохи не впав на пісок. То була інерція: нас так довго гойдало на хвилях, що тепер ми не могли встояти на твердому грунті. Ми чекали, що грунт у нас під ногами теж має підніматись і влягати і що скелястий мур почне нахилятись туди й сюди, немов борт корабля. За звичкою, ми несамохіть силкувались урівноважити ті рухи, що їх насправді не було, і таким чином самі втрачали рівновагу.

— Ні, я мушу сісти,— сказала Мод, нервово засміявшись, і, наче п'яна, відразу ж сіла на пісок.

Я підтяг вище нашого човна і сів поруч неї. Так ми висадилися на наш «Острів Зусиль» — двоє людей, що, пробувши стільки на морі, почувалися тепер хворими на «земну хворобу», як ото люди в морі хворіють на морську.

РОЗДІЛ XXIX

— От дурень! — голосно вигукнув я спересердя.

Я допіру розвантажив шлюпку і переніс усе, що було в ній, вище на берег, туди, де я вирішив розташуватись. На березі був плавник, хоч і небагато, і коли я глянув на бляшанку кави, взяту з комори на «Привиді», мені спало на думку розпалити багаття.

— Ну й ідіотище! — не вгавав я.

— Що ви, що ви! — промовила Мод лагідно-докірливо, а тоді поцікавилась, чому саме я дурень і ідіотище.

— Нема ж бо сірників! — простогнав я.— Я не взяв жодного сірника. І тепер у нас не буде ні гарячої кави, ні юшки, ні чаю, нічогісінько.

— А хіба... Робінзон Крузо не тер паличку об паличку? — протягло сказала вона.

— Знаєте, я досить начитався розповідей людей, що самі зазнавали корабельних аварій. І всі вони марно пробували здобути вогонь у такий спосіб,— відказав я.— Пригадую Вінтерса, газетного репортера, що побував на Алясці

й у Сибіру. Раз якось у клубі він розповідав нам, як намагався добути вогню за допомогою двох цурпалків. Виглядало воно дуже кумедно. Оповідач він був незрівнянний, але це була історія невдачі. Пригадую, наприкінці він сказав, блиснувши своїми чорними очима: «Панове, в полінезійців воно виходить, виходить і в малайців, але даю вам слово честі, що білий цього не втне».

— Та досі ж ми обходились без вогню,— сказала Мод весело.— Якось обійдемося й далі.

— Але ж кава, подумайте лишень! — кричав я.— І то добра кава, я знаю. Я взяв її з власних запасів Ларсена. А подивіться-но, які чудові дрова!..

Мушу визнати, що мені таки прикро хотілося кави, а незабаром я довідався, що й Мод дуже любить той трунок. До того ж ми так довго були без гарячої страви, що все у нас захолонуло всередині так само, як і зовні. Щось гаряче нас би дуже покріпило. Однак я облишив нарікати і почав робити з вітрила намет для Мод.

Мавши весла, щоглу, шпринт і гік, та ще й чималий запас линви, я був певен, що легко з цим ділом упораюся. Але мені бракувало досвіду, тим-то доводилося без кінця пробувати й так, і сяк і винаходити самому навіть найпростіше. Поки я зробив намет — і день минув. А вночі пішов дощ, намета затопило, Мод промокла і мусила повернутися знову в шлюпку.

Другого ранку я обкопав намет неглибоким рівчаком, та за годину раптовий подув вітру, що налетів з-за скелястого муру, зірвав мій намет і кинув на пісок ярдів за тридцять.

Мод посміялася з мого похнюпленого виду, а я сказав:

— Тільки-но вітер стихне, я попливу в шлюпці оглядати острів. Тут є десь, певно, пост і люди. А кораблі мусять відвідувати пост. Хіба можливо, щоб ці котики не були під охороною якоїсь країни? Але, перш ніж відпливти, я хотів би влаштувати вас тут по змозі вигідніше.

— Я воліла б із вами попливти,— тільки й відказала вона.

— Вам би краще залишитись. Ви й так досить натерпілися. І без того це диво, що ви ще живі. Не така це велика приємність — пливти в шлюпці чи то під вітрилом, чи то на веслах під дощем. Вам потрібен відпочинок, і я хотів би, щоб ви залишилися тут і відпочили.

Якась підозріла волога застелила її прекрасні очі; вона опустила їх долі й відвернулася.

— Я радніша б із вами попливти,— сказала вона тихим голосом, у якому чулося благання.— Я могла б хоч трошки помогти вам...— її голос урвався.— А коли що-небудь станеться з вами? Подумайте, як я тут залишуся сама.

— О, я буду дуже обережний,— відповів я,— і не запливу так далеко, щоб не вернутись до ночі. Одно слово, я гадаю, що вам куди краще залишитись, відпочити і як слід виспатись.

Вона повернулась і подивилася мені в очі. Її погляд був рішучий, але лагідний.

— Будь ласка, прошу вас,— сказала вона лагідно, дуже лагідно...

Я набрався духу і знову похитав головою. А вона все чекала й дивилась на мене. Я шукав слова, щоб відмовити вдруге, але вже сам вагався. Та ось радісний вогник блиснув їй в очах, і я зрозумів, що програв. Після такого несила було сказати «ні».

Пополудні вітер затих, і ми почали готуватися, щоб вирушити завтра вранці. Потрапити в глиб острова з нашої бухти було неможливо, її оточувала висока й стрімка скеляста стіна, що обабіч сягала до самої води.

Ранок був похмурий і сірий, але спокійний. Я прокинувся завчасу й почав ладнати шлюпку.

— Дурень! Кретин! Єгу! * — зарепетував я, вирішивши, що час будити Мод. Та цього разу я кричав в удаваному розпачі, а сам без кашкета весело витанцьовував на березі. Відкинувши край вітрила, Мод вистромила голову.

— Що там таке? — сонно запитала вона, хоч і не без цікавості.

— Кава! — закричав я.— Що ви скажете, коли я вас пригощу філіжанкою кави? Гарячої кави... просто з вогню?..

— Боже мій! — пробурмотіла вона.— Як ви налякали мене! Це жорстоко. Я вже заспокоїлася, змирилася з думкою, що ми її не матимемо, а тепер ви знов дражните мене.

— А ось дивіться! — сказав я.

Біля підніжжя навислих скель я назбирав трохи сухого ломаччя й трісок і наколов та настругав їх для підпалу. Із свого записника я вирвав аркушик паперу, а зі скриньки з набоями добув один набій до дробовика. З нього я ножем

виколупав клейтух і висипав порох на рівний камінь. Потім витяг з гільзи капсуль і поклав на камінь у купку пороху. Все було готово. Мод виглядала з намету. Держачи папір у лівій руці, я вдарив по капсулі каменюкою. Збилась хмарка білого диму, блиснуло полум'я, і край паперу зайнявся.

Мод радісно заплескала в долоні.

— Прометей! — вигукнула вона.

Але я не мав часу ділити з нею ту радість. З маленьким вогником треба було поводитись обережно, щоб він як слід розгорівся. Я підкладав стружку за стружкою, тріску за тріскою, поки нарешті вогонь затріщав, охопивши їх полум'ям. Ніколи я не сподівався, що нас приб'є до безлюдного острова, тим-то й не взяв з собою ані чайника, ані якого іншого куховарського начиння; але тим часом я скористався черпаком із шлюпки. А згодом, коли ми під'їли частину консервів, порожні бляшанки (а їх було немало) замінили нам кухонний посуд.

Я закип'ятив воду, а Мод заварила каву. І яка ж смачна виявилась та кава! Крім того, я підсмажив м'ясні консерви з розмоченими галетами. Сніданок вийшов добренний, і ми сиділи біля вогню куди довше, ніж годилося б заповзятливим мандрівникам. Сьорбаючи гарячу чорну каву, ми обговорювали своє становище.

Я був певен, що ми знайдемо якийсь пост в одній із бухт, бо знав, що ліжбиська на Берінговому морі охороняються. Але Мод,— мабуть, щоб підготувати мене до можливого розчарування,— висунула думку, що ми відкрили нікому не відоме ліжбисько. Настрій у неї був гарний, і вона говорила про наше скрутне становище досить весело.

— Якщо ваша правда,— сказав я,— тоді нам треба буде готуватися до зимівлі. Нашого харчу не вистачить, але тут є котики. Восени вони відпливають, а отже, скоро мені доведеться вже подумати про запас м'яса. Мусимо також зробити якийсь курінь і назбирати чимбільше дров. Та й натопити котикового лою для освітлення теж треба. Словом, роботи в нас буде подостатком, якщо ми не знайдемо на острові людей. Хоч я таки певен, що на острові люди є.

Однак вона мала слушність. Ми довго пливли в піввітру попід берегом, обдивляючись у бінокль кожну бухточку, і кілька разів приставали до берега та висідали, проте ніде

не знаходили ніяких ознак людського житла. Правда, скоро ми переконалися, що не ми перші висіли на Острів Зусиль. На березі сусідньої бухти ми знайшли розбиту шлюпку. То була промислова шлюпка, бо мала кочети, обмотані плетеницею, на прові з правого боку стояк для рушниці, і я прочитав напівстертого написа білою олійною фарбою: «Газель № 2». Шлюпка лежала тут давно, бо її вже наполовину занесло піском, а дошки потріскались і почорніли від негоди. На кормі я знайшов іржаву рушницю десятого калібру й надломлений кортик, геть переїдений іржею.

— Їм пощастило вибратися звідси,— сказав я бадьоро, хоч серце моє аж завмерло, коли я подумав, що десь тут, на цьому березі, можуть лежати побілілі людські кістки.

Мені не хотілося, щоб настрій Мод затьмарився від цієї знахідки, тому я знову відштовхнув нашу шлюпку від берега й поплив попід північно-східним мисом. У південній частині піщаного надбережжя не було; незабаром після полудня ми обійшли чорний виступ берега і закінчили своє плавання навколо острова. Він мав у обводі десь миль із двадцять п'ять, а завширшки був від двох до п'яти миль. Перебувало на острові, навіть за найскромнішою оцінкою, тисяч двісті котиків. З південно-західного кінця острів був найвищий і помалу нижчав до північного сходу, де берег підносився над водою всього на кілька футів. За винятком нашої бухточки, скрізь береги були положисті й через півмилі від води переходили, сказати б, у скелясті луки, порослі мохом і тундровою травою. Там і вилежувались табуни котиків; старі самці стерегли свої гареми, а молоді трималися зосібна.

Докладнішого опису Острів Зусиль не вартий. Усюди якщо не гострі скелі, то болота, і з усіх боків відкрита дорога штормовим вітрам: морські хвилі невпинно вгризаються в його береги; повітря весь час аж гуде від реву двохсот тисяч морських тварин. Сумне це й непривабливе оселисько. Мод, що готувала мене до можливого розчарування й була бадьора та жвава цілий день, раптом сама зажурилась, коли ми повернулися до нашої бухточки. Вона мужньо силкувалась приховати це від мене, але, розпалюючи багаття, я знав, що Мод тихенько плаче в наметі, увіткнувшись обличчям в укривало.

Тепер була моя черга вдавати веселого. Я намагався грати свою роль якнайкраще і, певно, мав успіх, бо Мод знову заусміхалась і навіть, збираючись зарання спати,

заспівала мені пісню. Це я вперше чув її спів. Я лежав біля вогню і слухав у захваті: вона таки в усьому, геть в усьому була правдивий митець і голос мала хоч і не сильний, та на диво приємний і виразний.

Я, як і перше, поклався в шлюпці і тієї ночі довго не міг заснути. Дивлячись на зорі, яких так давно не було видно на небі, я обмірковував наше становище. Такої відповідальності, яка лежала на мені тепер, досі я не знав. Вовк Ларсен мав рацію, кажучи, що я стою на батькових ногах. Мої повірники дбали за мене про мій маєток. Я не знав узагалі ніякої відповідальності. Лише на «Привиді» я навчився відповідати за себе. А нині вперше зроду на мене лягла відповідальність за когось іншого. І мов навмисне та відповідальність була щонайтяжча, бо ж я відповідав за жінку, що була для мене єдиною в світі, моєю любою «жіночкою», як я ніжно називав її подумки.

РОЗДІЛ XXX

Не дивно, що ми назвали той острів Островом Зусиль. Цілих два тижні ми гарювали, щоб збудувати халупу. Мод уперто силкувалася допомагати мені, і я мало не плакав над її подряпаними закривавленими руками. Та водночас я й пишався нею. Ця тендітна, пещена жінка вміла просто героїчно терпіти наші тяжкі знегоди й змушувати себе до надсадної, мов у простої селянки, праці. Вона носила своїми руками каміння, що з нього я складав стіни, і слухати навіть не хотіла, коли я благав її покинути цю роботу. Та врешті вона погодилася взяти на себе щось легше: варити їжу та збирати на зиму дрова й мох.

Стіни будовано без великих труднощів, і все йшло добре, поки я не став перед проблемою даху. Яка користь із чотирьох стін без покрівлі? Але з чого ж її зробити? Щоправда, ми мали дві пари запасних весел. Вони могли правити за крокви; та чим я їх укрию? Мохом — нічого не вийде. Тундровою травою — теж. Вітрило ж було нам потрібне для шлюпки, а брезент уже почав протікати.

— Вінтерс покрив свою хатину шкурами моржів,— сказав я.

— А тут є котики,— докинула вона.

Другого дня ми подались на полювання. Я не вмів стріляти, але почав учитись. Витративши на трьох котиків із

тридцять набоїв, я побачив, що мені їх не вистачить навіть, щоб навчитися стріляти. Вісім набоїв уже пішло на розпалювання багаття, поки мені спало на думку зберігати жар, прикриваючи його сирим мохом, і в моїй скриньці залишалося тепер не більше як сотня набоїв.

— Нам треба бити котиків кийками,— заявив я, переконавшися, що стрільця з мене не вийде.— Я чув на «Привиді», що їх і так б'ють.

— Вони такі гарненькі,— заперечила Мод,— що я навіть подумати не годна, як ми будемо це робити. Це ж просто звірство. Інша річ стріляти...

— Нам треба чимсь укрити хатину,— відказав я суворо.— Зима на порозі. Тут або їм, або нам смерть. Шкода, що ми не маємо досить набоїв, але я думаю, що їм легше буде помирати від кийка, ніж від кулі такого невправного стрільця. Та й бити ж їх буду я.

— Отож-бо,— почала вона запально, та, раптом, збентежившись, замовкла.

— Звичайно,— почав я,— якщо ви волієте...

— А я що робитиму? — урвала вона мене з тою лагідністю в голосі, за якою ховалася вже добре відома мені упертість.

— Збиратимете дрова й варитимете обід,— відповів я безтурботно.

Мод похитала головою.

— Це занадто небезпечна справа, щоб вам її робити самому. Я знаю, знаю,— не дала вона мені заперечити.— Я тільки квола жінка, але якраз моя незначна допомога може врятувати вас від нещастя.

— Але ж бити котиків...— нагадав я.

— Звичайно, кийком битимете ви. Я, мабуть, верещатиму. Я відвертатимусь, коли...

— Коли буде найбільша небезпека? — засміявся я.

— А це вже дозвольте мені самій знати, коли я відвертатимусь, а коли ні,— відказала вона поважно.

Справа закінчилась тим, що другого ранку вона вибралася зі мною на полювання. Ми попливли на веслах попід берегом до сусідньої бухти. Навколо нас у воді снувала сила-силенна котиків, а на березі від них стояло таке ревище, що ми мусили кричати, аби почути одне одного.

— Я знаю, що їх б'ють кийками,— сказав я, підбадьорюючи сам себе і непевно поглядаючи на великого самця футів за тридцять від нас: він, спершись на свої лопатні,

пильно дивився в наш бік.— Тільки як їх б'ють — ось клопіт.

— Нарвімо тундрової трави й укриймо нею хатину,— озвалась Мод.

Вона злякалася так само, як і я, та й було чого, коли ми побачили перед собою ті зціплені блискучі зуби та собакуваті писки.

— Я завжди думав, що вони бояться людей,— мовив я. Потім додав, кілька разів гребнувши веслами понад берегом: — А втім, може, як я сміливо вийду на берег, вони повтікають і я не вб'ю жодного?

Та я ще вагався.

— Я чула колись про чоловіка, що напав на гніздовисько диких гусей,— сказала Мод.— І вони його затовкли на смерть.

— Гуси?

— Еге ж, гуси. Це мені брат розповідав, як я була ще маленька.

— Але я знаю, що котиків б'ють кийками,— провадив я своєї.

— По-моєму, з тундрової трави буде непоганий дах,— не здавалась вона.

Сама того не бажаючи, вона тільки під'юджувала мене: не міг же я показатися боягузом перед нею!

— Сюди,— сказав я і затабанив одним веслом, звертаючи до берега.

Вилізши з човна, я відважно рушив просто на довгогривого самця, що лежав посеред свого гарему. В руках я тримав звичайного кийка, яким веслярі добивають підстрелених мисливцями котиків. Він був тільки півтора фути завдовжки, а я, невіглас, не мав і гадки, що на березі, б'ючи котиків на ліжбиськах, уживають кийків чотири- або п'ятифутових. Самиці, відповзаючи вбік, давали мені дорогу, і я підступав до гриваня все ближче. Він сердито підвівся на своїх лопатнях. До нього лишалося вже футів дванадцять, а я все підступав ближче, сподіваючись, що він ось-ось повернеться й подасться навтікача.

До нього було вже не більше як шість футів, коли мені в голові майнула панічна думка: а що, як він не тікатиме? Ну, тоді я вдарю його кийком,— зразу виринула й відповідь. З переляку я зовсім забув, що маю забити самця, а не прогнати його. І якраз ту саму мить він пирхнув, загарчав і кинувся на мене. Очі його блищали, паща була широко

роззявлена, а білі зуби грізно вищирені. Признаюся не соромлячись, що це я, а не він чкурнув утікати. Гнався він за мною незграбно, але досить жваво, і нас розділяли якихось тільки два кроки, коли я стрибнув у шлюпку. А як я відштовхнувся веслом, самець учепився за нього зубами. Міцна деревина розкололася, мов шкаралупа з яйця. Ми з Мод були приголомшені. А за мить він пірнув під шлюпку і, вхопившись зубами за кіль, почав несамовито його тіпати.

— Ой! — скрикнула Мод.— Вертаймося назад!

Я похитав головою.

— Те, що роблять інші, можу й я зробити. А я знаю, що інші б'ють котиків кийками. Тільки, думаю, краще самців мені не займати.

— І справді, краще не займайте,— погодилась вона.

— Додайте ще: «Будь ласка, прошу вас!» — вигукнув я трохи чи не сердито.

Вона не відповіла, але я зрозумів, що мій тон уразив її.

— Пробачте,— сказав я чи радше крикнув, аби вона почула мене в реві, що стояв над ліжбиськом.— Якщо ви наполягатимете, я попливу назад, але кажу по щирості, що волів би залишитись.

— Тільки не кажіть: ось, мовляв, як брати з собою жінку,— озвалася вона, лукаво й лагідно всміхнувшись, і я зрозумів, що мене прощено.

Пропливши попід берегом ще кілька сот футів і зібравшись на відвазі, я знову причалив до берега й вийшов із шлюпки.

— Тільки обережно! — гукнула вона мені вслід.

Я кивнув головою і розпочав флангову атаку на найближчий гарем. Усе йшло добре, аж поки я замахнувся на одну самицю, що лежала трохи осторонь, і схибив. Вона заревла й поповзла від мене. Я підбіг ближче й замірився знов, але влучив не в голову, а в плече.

— Бережіться! — зойкнула позад мене Мод.

Захоплений, я забув про все на світі й тепер, оглянувшись, побачив, що сам владар гарему суне на мене. Я кинувсь до шлюпки, насилу втікши від розлюченого самця. Але цього разу Мод і не натякнула, щоб повернутись назад.

— По-моєму, краще було б не чіпати гаремів, а взятись до одиноких, сумирніших на вигляд котиків,— сказала вона.— Пригадую, я щось читала про них. Здається, в доктора Джордана *. Це молоді самці, які ще не мають своїх

гаремів. Він називав їх російським словом — «холостяки» чи якось так. Мені здається, якби ми знайшли, де вони тирлуються...

— А мені здається, що в вас прокинувся мисливський інстинкт,— засміявся я.

Вона раптом прегарно зашарілась.

— Я справді, як і ви, не люблю визнавати себе переможеною, але це не означає, що мені подобається, коли забивають таких гарних і сумирних тварин...

— Гарних! — пирхнув я.— Оці запінені пащі — вони гарні?!

— Це з вашого погляду так,— засміялася вона.— Вам бракувало перспективи. Якби вам довелося мати з ними справу з довшої відстані...

— О, саме це! — перебив я.— Потрібен довший кийок! До речі, в нас є поламане весло.

— Я пригадую,— сказала вона,— капітан Ларсен розповідав, як саме нападають на ліжбисько. Невеличку частину табуна відганяють трохи далі від берега і тоді тільки забивають їх.

— Я не маю охоти зганяти ані одного з цих гаремів,— заперечив я.

— Але ж є «холостяки»,— відказала вона.— Вони тирлуються осторонь. Доктор Джордан пише, що поміж гаремами залишаються стежки, і поки такий «холостяк» тримається тих стежок, владарі гаремів його не зачіпають.

— А ось вам і один з них,— сказав я, показуючи на молодого самця, що підпливав до берега.— Пильнуйте його; якщо він вибереться, ми підемо за ним.

Котик виліз на берег і поповз вузенькою вільною стежкою, що пролягала поміж двома гаремами; владарі їхні погрозливо гарчали, але не нападали на нього. Ми стежили, як він повзучи поволі пробирається стежкою.

— Спробуємо!..— сказав я, висідаючи з шлюпки, але направду, то мені аж похололо всередині, коли я подумав, що доведеться йти через весь оцей величезний табун.

— Треба б витягти шлюпку як слід,— озвалась Мод.

Вона висіла разом зі мною, і я в подиві глянув на неї.

Мод рішуче кивнула головою.

— Так, я йду з вами, тому витягніть далі шлюпку і дайте й мені кийка.

— Вертаймося назад,— пригнічено сказав я.— Зрештою, я гадаю, що можна вкрити хатину й травою.

— Ви ж самі знаєте, що нічого з того не вийде,— відмовила вона.— Може, піти мені попереду?

Знизавши плечима,— але в глибині душі захоплюючись і пишаючись цією жінкою,— я озброїв її поламаним веслом, а собі взяв ціле. Терпнучи зі страху, рушили ми стежкою поміж гаремами. Мод раз аж скрикнула, пойнята ляком, коли якась цікава самиця доторкнулася писком до її ноги; з тої самої причини й я піддавав ходи кілька разів. Але, крім застережливого чмихання з обох боків, ніяких інших ознак ворожості не було. Цього ліжбиська ніколи не відвідували мисливці, тому котики були тут спокійні й нічого не боялися.

В самій середині табуна ревіт стояв просто жахливий, аж у голові дудніло. Я спинився й осміхнувся, підбадьорюючи Мод, бо заспокоївся швидше за неї. Видно було, що страх її ще не перейшов. Вона підступила ближче до мене й скрикнула:

— Я страшенно боюся!

А я вже не боявся. Хоча враження від першої зустрічі з котиками було ще цілком свіже, сумирна поведінка цих тварин заспокоїла мене. Мод, одначе, вся тремтіла.

— Я й боюся і не боюся,— прожебоніла вона тремтячими губами.— Це моя жалюгідна плоть боїться, а не я.

— Нічого, нічого,— підбадьорював я, несвідомим рухом захисника обіймаючи її за плечі.

Ніколи мені не забути припливу мужності, що я враз відчув у собі тієї миті. В мені озвались первісні інстинкти, і я відчув себе чоловіком, оборонцем кволих, самцем-бойовником. І що найприємніше — я відчув себе оборонцем жінки, яку любив. Мод горнулася до мене, ніжна й тендітна, мов лілея, і коли вона перестала тремтіти, мене ніби сповнило незмірною силою. Я ладен був стати до бою з найлютішим самцем табуна і знав, що якби він напав на мене, я б не злякався і не оступився, а напевне б забив його.

— Зі мною вже все гаразд,— промовила вона, вдячно подивившись мені у вічі.— Ходімо далі.

Свідомість того, що моя сила заспокоїла Мод і збудила в ній довіру та певність, сповнила мене буйною радістю. В мені, аж надміру цивілізованій людині, нараз прокинулась сама юність людського роду, і я наче сам переживав

життя своїх прадавніх забутих предків, мисливців із дикого пралісу. І за це я маю дякувати Вовкові Ларсенові, думав я, йдучи з Мод стежкою поміж гаремів.

Пройшовши чверть милі, ми натрапили на «холостяків» — молодих самців, що жили собі самотньо і набиралися сили на той час, коли їм доведеться пробивати собі шлях у лави щасливців.

Далі все пішло гаразд. Я немовби давно знав, що і як треба робити. Я кричав, махав кийком, навіть підпихав ледачих, поки не відокремив десятків зо два «холостяків» від гурту. Коли котрийсь із них пробував вернутись до води, я заступав йому дорогу. Мод теж завзято допомагала мені, покрикуючи на них та махаючи поламаним веслом, хоч я й помічав, що не одному котикові, кволішому й безпораднішому, вона давала змогу вислизнути. Зате я помітив також, що, коли котрийсь, грізно вишкіривши зуби, намагався прорватися пазад, очі їй спалахували й блищали, і вона спритно вдаряла його своїм кийком.

— О, як це захоплює! — скрикнула Мод, зупинившись перепочити, вкрай знесилена.— Мені треба сісти.

Поки вона відпочивала, я відігнав ярдів на сто далі невеличку черідку, що в ній, завдяки доброму серцю Мод, уже залишилося тільки дванадцять котиків. Коли вона підійшла до мене, я вже перебив звірів і почав їх білувати. За годину ми, навантажені шкурами, гордо простували стежкою поміж гаремів назад. Ми ще двічі спускалися цією стежкою до моря, поки я вирішив, що в нас уже досить шкур, аби вкрити хатину. Я підняв вітрило, вивів шлюпку з бухти, і незабаром ми були вже в своїй бухточці.

— Ми наче додому приїхали,— сказала Мод, коли шлюпка врізалася в берег.

Я аж стрепенувся,— так це в неї вийшло щиро й природно,— і відповів:

— Мені здається, що я завжди жив цим життям. Світ книжок і книжників немовби дуже далекий і нереальний, наче то був сон, а не дійсність. А певно ж — я ціле життя тільки те й робив, що полював, бився, нападав. І ви теж ніби весь час були в цьому моєму житті. Ви...— я мало не сказав: «Моя дружина, моя подруга», але вчасно похопився й закінчив досить банально: —...ви таки стійко зносите труднощі.

Однак її вухо вловило фальш. Вона зрозуміла, що я не висловив своєї думки, і швидко скинула на мене оком.

— Не те. Ви щось інше хотіли сказати...

— Що американська міс Мейнел жила життям дикунки і цілком пристосувалася до цього,— відповів я спокійно.

— О! — тільки й промовила вона, але в її голосі,— я ладен присягтися,— прозвучала нотка розчарування.

Ці слова «моя дружина, моя подруга» весь день і ще багато днів по тому бриніли у мене в душі. Та найголосніші були вони того вечора, коли я стежив, як вона знімає з жару мох, роздмухує багаття й варить вечерю. Ті прадавні, одвічно людські слова, мабуть, розбуркали в моїй крові такі самі прадавні, первісні, дикунські інстинкти. Тому вони й стрепенули мене так. Лежачи, я нишком проказував їх знову й знову, аж поки заснув.

РОЗДІЛ XXXI

— Тхнутиме не дуже приємно,— сказав я,— але тепло держатиме і не пропускатиме дощу й снігу.

Ми оглядали покрівлю, зроблену з котикових шкур.

— Хатина непоказна, та для життя придатна, а це головне,— казав я далі, напрошуючись на похвалу.

Мод заплескала в долоні й оповістила, що дуже задоволена.

— Тільки тут темно,— за хвилину мовила вона, і плечі їй несамохіть здригнулися.

— Ви ж могли нагадати про вікна, коли я виводив стіни,— відказав я.— Хатина будувалася для вас, тож ви мали б подумати, що вам потрібне світло.

— Але ж я ніколи не бачу очевидних речей,— засміялася вона.— До того ж дірку в стіні можна пробити коли завгодно.

— Ваша правда. Про це я не подумав,— відповів я, поважно киваючи головою.— Але чи подбали ви про те, щоб замовити шибки? Зателефонуйте до фірми — Ред-44-51, якщо не помиляюсь,— і скажіть їм, який розмір і яке скло вам потрібне.

— Тобто...— почала вона.

— Тобто вікна не буде.

Темно й непривітно було в тій халупі, яка в цивілізова-

ній країні прийшлася хіба б на свининець. Але для нас, що стільки натерпілись у відкритій шлюпці, то був затишненький куточок. Після новосілля, відсвяткованого при світлі бавовняного гнота, натопленого в котиковому лої, ми взялися заготовляти м'ясо на зиму та будувати другу хатину. Полювання вже стало для нас зовсім простою справою. Ми виїздили вранці й верталися опівдні з шлюпкою, повною забитих котиків. Поки я будував хатину, Мод витоплювала лій з котикового сала й підтримувала невеличкий вогонь, обдимлюючи м'ясо. Я колись чув, як в'ялять яловичину в центральних штатах, і ми, порізавши м'ясо наших котиків на тоненькі смужки, вішали їх над димом, де вони чудово провуджувались.

Другу хатину було легше ставити, бо я прибудовував її до першої, і для неї вистачало трьох стін. І все ж то була важка робота. Ми з Мод працювали від світу й до смерку, скільки ставало сили, і як заходила ніч, падали в свої постелі й засинали мертвим тваринним сном. І все ж Мод запевняла, що за все своє життя вона ніколи не почувалася краще, ніколи не була здоровша, як тепер. Зі мною так воно й було, але за неї я весь час боявся: коли б вона, тендітна, як лілея, не зломилась. Дуже часто, знеможена вкрай, вона своїм звичаєм лягала навзнаки на пісок і так відпочивала, набираючись сили. А тоді вставала і знову бралася до тої самої важкої роботи. Я дивувався, звідки в неї береться така сила.

— Нам ще набридне відпочивати взимку,— так відповідала вона на мої протести.— Ми ще будемо плакатися за роботою.

Того вечора, коли я скінчив покрівлю, ми відсвяткували входини і в мою хатину. Вже третій день лютував шторм; вітер помалу повертав від південного сходу до північного заходу і віяв уже просто на нас. У зовнішній бухті, накочуючись на берег, гриміли буруни, і навіть у нашій замкненій внутрішній бухточці гуляла досить велика хвиля. Високий хребет острова не захищав нас від вітру, і він свистів і ревів надворі так, що я аж за стіни боявся. Шкуратяний дах, натягнений туго, мов барабан, як мені видавалося,— вгинався за кожним подувом вітру; а в стінах, зашпаклькованих мохом куди не так добре, як гадала Мод, повідкривалися незліченні шпарки. А проте котиковий лій горів яскраво, і нам було тепло й вигідно.

То був справді приємний вечір, і ми водно вирішили,

що такого вечора на Острові Зусиль ми ще не мали. На серці в нас було спокійно. Ми не тільки змирилися з думкою про сувору зиму, але й приготувалися до неї. Тепер котики могли будь-коли відпливати в свою таємничу мандрівку на південь, бо ми вже всім забезпечились. Не лякали нас і бурі. Ми не тільки були певні, що в нас буде сухо, тепло й затишно від вітру, ми мали ще й найм'якіші постелі, які лишень можна з моху зробити. Придумала те Мод і сама дбайливо зібрала весь мох на них. Я мав спати першу ніч на такій постелі й знав, що сон мій буде ще солодший від того, що вона цю постіль зробила власними руками.

Підвівшись іти до себе, вона обернулась до мене і якось чудно сказала:

— Щось має трапитись. Воно вже почалося. Я відчуваю. Щось насувається на нас. Саме тепер. Я не знаю, що саме, але щось має трапитись.

— Добре чи погане? — спитав я.

Вона похитала головою:

— Я не знаю, але воно десь там.

І показала в бік вітру й моря.

— То навітряний берег,— засміявся я,— і гадаю, що краще бути тут, ніж підпливати сюди в таку ніч, як оце.— Ви не боїтеся? — запитав я, проводжаючи її до дверей.

Вона сміливо подивилася мені в вічі.

— А як ви себе почуваєте? Цілком добре?

— Ніколи ще не почувала себе краще,— відповіла вона.

Ми ще трохи погомоніли, і вона пішла.

— На добраніч, Мод,— сказав я.

— На добраніч, Гамфрі,— відказала вона.

Якось цілком природно, без будь-якого намислу, ми почали називати одне одного на ймення. Ту мить я міг обняти її й пригорнути до себе. Я, звичайно, й зробив би так там, у нашому великому світі. Але тут я не міг цього зробити... Я залишився сам у своїй хатинці, і мені було тепло-тепло від думки, що тепер нас єднає ще одна, нова ланка, якої не було раніше.

РОЗДІЛ XXXII

Я прокинувся, пригнічений якимсь таємничим почуттям. Здавалося, наче зникло щось із довкола мене. Але те почуття й пригніченість швидко минули, коли я зрозумів,

чого ж бракує: просто затих вітер. Я заснув у стані нервового напруження через оте невпинне завивання вітру, і прокинувся ще напружений, готовий знов почути завивання — а його вже не стало.

За кілька місяців то була перша ніч, що я проспав під дахом, і мені хотілося ще порозкошувати під укривалами, не вологими від туману й бризок. Я лежав і думав спершу про це чудне враження від несподіваної тиші, а потім про ту приємність, що я відчував, спочиваючи на постелі, зробленій руками Мод. Одягшись, я відхилив запону в дверях і почув, як хвилі ще плещуть об берег, гамірливо нагадуючи про недавній шторм. День був ясний, сяяло сонце. Я добре виспавсь і вийшов надвір, сповнений раптової снаги та бажання надолужити втрачений час, як і годиться мешканцеві Острова Зусиль.

Однак, ступивши крок, я враз застиг на місці. Не скажу, що я не повірив своїм очам; але те, що я побачив, на хвильку приголомшило мене. Попереду, за яких лишень півсотні футів від мене, форштевнем до берега лежав чорний корпус судна без щогл. Щогли й гіки, обсновані вантами та подертими вітрилами, звисали з його борту. Мені захотілося протерти очі. Он камбуз, що ми самі зробили, а онде знайомий приступок юта й низенька, мов на яхті, рубка, ледь вища за планшир. То був «Привид».

Яка примха долі занесла його сюди — саме в цей куточок світу? Який химерний збіг обставин? Я оглянувсь на похмуру, неприступну стіну скель за своєю спиною, і мене взяв розпач. Утекти не було надії, шкода й думати. Я згадав про Мод, що спала там, у хатині, збудованій нашими руками, пригадав, як вона сказала: «На добраніч, Гамфрі», і слова «моя дружина, моя подруга» промайнули у мене в голові, але тепер усе те лунало похоронним дзвоном. Все попливло у мене перед очима. Може, це тривало одну тільки мить,— не знаю. Коли я отямився, передо мною, як і раніше, чорнів корпус «Привида»; його розколотий бушприт стирчав над піщаним берегом, а обплутані снастями уламки рангоута терлися й стукали об борт за кожним сплеском хвилі. Щось треба було робити, і то зараз же.

Та нагло мене вразило, що на судні не помітно ніякого руху. Я подумав, що стомлена нічною боротьбою та суднотрощею команда ще спить. А тоді друга думка сяйнула мені в голові: ми з Мод ще можемо втекти. Що, коли взя-

ти шлюпку й завернути за мис, поки на шхуні ніхто не прокинувся? Негайно покличу її — і ми вирушимо. Моя рука вже потяглася до її дверей, щоб постукати, коли нараз я згадав, який малий наш острів. Ми не зможемо заховатися на ньому. Для нас не лишалось нічого, крім безмежно суворого океану. Я подумав про наші затишні хатинки, наші запаси м'яса, лою, моху й палива, і зрозумів, що вирушити в бурхливий океан назустріч зимі — це значить загинути.

Так, вагаючись, із піднесеною рукою, стояв я біля дверей Мод. Утікати було неможливо, зовсім неможливо... І раптом дика думка блиснула у мене в мозку: вскочити до Мод і вбити її, як вона ще спить. Але потім надійшла краща думка. Вся команда поснула. Чом би мені не скрастись на борт «Привида» — я ж добре знав, як пройти в каюту до Вовка Ларсена — і не вбити його сонного? А там далі — побачимо. Коли ж Вовк Ларсен буде мертвий, я матиму час і змогу подумати про інше. Все одно, хоч би що сталося потім, гірше, як є, не буде.

Мій ніж висів у мене на поясі. Я вернувся до хати по рушницю, впевнився, що її набито, і попрямував до шхуни. Не без труднощів, намокши по пояс, видерся я на борт. Люк до матроського кубрика був відкритий. Я зупинився і прислухався: нічого не чутно, навіть віддиху сонних матросів. Мені аж подих забило від думки: а що, як команда покинула «Привид»? Я прислухався ще уважніше. Ніде ані шелесь. Тоді я став обережно спускатися трапом. Скрізь було порожньо, стояв кислий неприємний дух покинутого житла. Валялась приношена, подерта одежа, старі матроські чоботи, діряві цератяні плащі — взагалі всяке дрантя, що назбирується за тривалу подорож.

Піднявшись на палубу, я переконався, що команда справді поквапно покинула шхуну. Знову надія ожила в моєму серці, і я спокійніше оглянувся навколо. Я помітив, що шлюпок нема. В мисливському кубрику було те ж саме, що й у матросів. Мисливці, певно, теж похапцем збирали свої речі. «Привид» покинули всі. Він тепер належить нам двом із Мод. Я згадав про суднову комору під кают-компанією, і мені спало на думку зробити Мод сюрприз — роздобути що-небудь смачне на сніданок.

Відійшовши після переляку і усвідомивши, що нема вже потреби здійснювати страшне діло, заради якого я сюди прийшов, я щиро зрадів і пройнявся завзяттям. Я ве-

село піднімався трапом, переступаючи через два східці зразу, радіючи й сподіваючись, що Мод не прокинеться, поки мені готувати той сюрприз. Обходячи камбуз, я задоволено подумав, що все чудове кухонне начиння тепер стане нашою власністю.

Я збіг на ют і побачив... Вовка Ларсена! Приголомшений такою несподіванкою, я з розгону ступив ще кілька кроків, перше ніж зміг зупинитись. Він стояв на трапі кают-компанії — було видно тільки його голову й плечі — і дивився просто на мене. Спираючись руками на напіввідкритий люк, він стояв нерухомо — стояв собі, та й годі,— і не спускав з мене очей.

Я затремтів. Мені замлоїло під серцем. Я схопився однією рукою за край рубки, щоб устояти на ногах. Губи в мене раптом пересохли, і я облизав їх: адже зараз доведеться говорити з ним. Я не відводив від нього очей. І ми обоє мовчали. Щось лиховісне було в його мовчанці і нерухомості. Мій давній страх перед ним вернувся до мене, але вже більший у сто крат. Так ми стояли обоє, втупившись один в одного.

Я розумів, що треба діяти, проте давня безпорадність знов посіла мене, і я чекав, щó зробить він. Так минула добра хвиля, і раптом мені пригадався той випадок, коли я, підійшовши до гриватого котика-самця, забув з переляку, що мушу вбити його, і думав тільки про те, як примусити його тікати. Аж тоді я врешті збагнув, що треба не ждати, що робитиме Вовк Ларсен, а діяти самому.

Я звів обидва курки й націлився на нього. Коли б він ворухнувся, спробував сховатись у люк, я, безперечно, застрелив би його. Але він стояв нерухомо, як і перше, втупивши в мене очі. І я дивився йому в обличчя, тремтячими руками наставивши на нього рушницю. При тім я постеріг, що лице його стало якесь худе й виснажене. Немовби якась тяжка тривога змучила його. Щоки позападали, чоло взялося зморшками. І очі зробились якісь чудні, не тільки своїм виразом, а самим виглядом — здавалося, що вони застиглі й аж перекошені від напруження.

Я бачив усе те, і мій мозок працював гарячково. У голові мелькало безліч думок, проте натиснути на курок я не міг. Я опустив рушницю і ступив уперед, до рогу рубки, аби перевести дух, розвіяти страшне напруження й водночас трохи наблизитись. Тоді знову підняв рушницю. Він був зовсім близько, майже на досяг руки. Надії на по-

рятунок йому не лишалося, я вже наважився убити його. Схибити було неможливо, хоч який поганий з мене стрілець. Але я нізащо не міг примусити себе натиснути на гачок.

— Ну? — спитав він нетерпляче.

Марні були мої зусилля, я не міг навіть слова вимовити.

— Чого ви не стріляєте? — запитався він.

Я прокашлявся, бо горло в мене захрипло.

— Гампе,— сказав він поволі.— Ви не можете зробити цього. Не те що ви боїтеся, але ви неспроможні. Ваша умовна мораль дужча за вас. Ви раб тих поглядів, що їх додержуються люди з вашого кола й з ваших книжок. Вам їх утовкли в голову ще змалечку, ще ви й балакати не вміли. Попри все своє розумування й усе, чого я вас навчив, ви не годні забити беззбройну й безопірну людину.

— Я знаю це,— хрипким голосом відказав я.

— І ви знаєте, що мені вбити вас, беззбройного, так само легко, як сигару викурити,— провадив він.— Ви знаєте мене і знаєте, чого я вартий, коли підходити до мене з вашою міркою. Ви називали мене змією, тигром, акулою, потворою, Калібаном. Але ви просто маріонетка, механічна лялька, що переказує чужі слова. Ви нездатні вбити мене, як змію або акулу, бо я маю руки, ноги й тіло, більш-менш схоже на ваше. Гай-гай! Я сподівався більшого від вас, Гампе.

Він виступив з люка нагору і підійшов до мене.

— Опустіть рушницю. Я хочу дещо у вас спитати. Я ще не встиг розглядітися тут. Що це за місце? Як стоїть «Привид»? Чому ви такий мокрий? Де Мод?.. Пробачте, міс Брустер... Чи, може, вже треба казати «місіс Ван-Вейдел»?

Я задкував від нього, мало не плачучи, що не можу його застрелити, та все ж я не був настільки дурний, аби опустити рушницю. В розпачі я сподівався, що він, може, виявить якийсь ворожий замір, спробує вдарити мене або за горло схопити, бо тільки тоді б я зміг вистрілити в нього.

— Це Острів Зусиль,— сказав я.

— Ніколи не чув про такий,— відповів він.

— Так принаймні ми його називаємо,— додав я.

— Ми? — перепитав він.— Хто це ми?

— Міс Брустер і я. А «Привид» лежить, як ви бачите самі, форштевнем до берега.

— Тут є котики,— сказав він.— Вони розбудили мене своїм ревом, а то б я й досі спав. Я чув їх ще вночі, як шхуну пригнало сюди. То була перша прикмета, що я підпливаю до навітряного берега. Це саме таке ліжбисько, якого я шукаю вже багато років. Завдяки моєму братові Смерті я натрапив на ціле багатство. Це справжній скарб! Які координати цього острова?

— Не маю ані найменшого уявлення,— відказав я.— Проте ви можете визначити їх точно. Ви не пригадуєте дані ваших останніх обчислень?

Він загадково всміхнувся, але не відповів.

— Ну, а де решта людей? — спитав я.— Як це трапилося, що ви залишилися самі?

Я думав, що він знову не зверне уваги на моє запитання, і здивувався, коли він зараз же відповів:

— Мій брат спіймав мене через дві доби, і не моя в тім провина. Він узяв мене на абордаж, коли на палубі не було нікого, крім вахтових. Мисливці зрадили мене. Він запропонував їм вищу платню. Я сам те чув. Усе це відбувалось у мене перед очима. Команда, звичайно, вся перейшла до нього. Цього слід було сподіватися. Всі майнули через борт, і я залишився один на своєму власному судні. Цього разу гору взяв Смерть Ларсен, проте все це справи сімейні.

— Але куди ж ділися ваші щогли?

— Підіть погляньте на ті талрепи,— сказав він, показуючи туди, де мали б бути грот-ванти.

— Їх перетято ножем! — скрикнув я.

— Не зовсім,— засміявся він.— Це було зроблено хитріше. Придивіться краще.

Я придивився. Талрепи були підрізані якраз настільки, щоб могли держати ванти, але досить було вітрові як слід шарпнути вітрила — і вони неминуче мали розірватися.

— Це кок примудрився! — знову засміявся він.— Я знаю, хоч і не спіймав його на цьому. Якоюсь мірою він розквитався зі мною.

— Ну й молодець Магрідж! — вигукнув я.

— Так, те саме і я подумав, коли щогли полетіли за борт. Тільки тоді слово «молодець» застрягло у мене в горлі.

— А що ж ви робили, коли все це коїлося? — спитав я.

— Все, що від мене залежало, можете бути певні. Але за тих обставин це було небагато.

Я повернувся ще раз глянути на роботу Томаса Магріджа.

— Мабуть, я сяду погріюся на сонці,— мовив позад мене Вовк Ларсен.

В голосі його бриніла ледь помітна нотка фізичної кволості, така дивна для мене, що я хутко скинув на нього оком. Він нервово водив рукою по обличчю, наче змахував павутиння. Я сторопів. Все це таке не схоже було на Вовка Ларсена — того, що я знав.

— Ну, а як ваша голова? — спитав я.

— Болить часом, як і перше,— відповів він.— Здається, і зараз починається.

Посидівши трохи, він ліг на палубі. Потім перевернувся на бік, підклав одну руку під голову, прикриваючи другою обличчя від сонця. Я стояв і здивовано дивився на нього.

— У вас добра пагода, Гамне,— сказав він.

— Не розумію,— збрехав я, хоч добре зрозумів його.

— О, що тут незрозумілого,— додав він тихо, немов засинаючи.— Я в ваших руках — це ж те, що ви хотіли.

— Ні,— заперечив я,— мені хотілося б, щоб ви були за кілька тисяч миль звідси.

Він тихенько засміявся і нічого більше не сказав. Він не поворухнувся, коли я пройшов повз нього і спустився в кают-компанію. Піднявши ляду на люці, я хвилинку недовірливо дивився вниз, у темряву комори. Я вагався — спускатися чи ні? Що, як він тільки прикидається? Ще, чого доброго, попадешся, як щур у пастку. Я потихеньку піднявся трапом і глянув на Ларсена. Він лежав, як і доти. Тоді я знову спустився в кают-компанію, але, перше ніж стрибнути в комору, вкинув туди ляду з люка. Принаймні не буде чим закрити пастку. Та все те було зайве. Я набрав мармеладу, галет, м'ясних консервів і такого іншого, скільки міг донести, і знову закрив люк.

Вийшовши на палубу, я побачив, що Вовк Ларсен навіть не поворухнувся. Блискуча думка набігла мені. Я скрався до його каюти й забрав револьвери. Іншої зброї я ніде не знайшов, хоч ретельно обшукав і решту три каюти й ще раз спустився до мисливського та матроського кубриків. А на камбузі я забрав усі кухонні ножі. Потім

я згадав про великого складаного ножа, якого капітан завжди носив при собі. Я підійшов до Ларсена й заговорив до нього — спочатку тихо, тоді голосніше. Він не рухався. Тоді я обережно витяг ножа йому з кишені й зітхнув полегшено. Тепер у нього не залишалося ніякої зброї, щоб напасти на мене здалеку, а я тим часом був добре озброєний і міг завжди дати відкоша, коли б він надумався схопити мене своїми страшними горилячими руками.

Я наклав у кавник і сковороду частину роздобутого припасу і, прихопивши ще яку посудину з буфету кают-компанії, залишив Вовка Ларсена на залитій сонцем палубі, а сам зійшов на берег.

Мод досі спала. Я розклав багаття (зимової кухні ми ще не збудували) і гарячково почав готувати сніданок. Він був уже майже готовий, коли я почув, що Мод підвелася й прибирається. І ось, коли все було готове і кава поналивана, запона на дверях прогорнулась і вийшла Мод.

— Так не чесно! — замість привітання сказала вона.— Ви ж погодилися, що варити буду я...

— Це я тільки один раз,— почав я виправдуватись.

— Обіцяйте, що більше не будете! —засміялася вона.— Поки, звичайно, вам не набридне моє нехитре вариво.

Радий, що вона ні разу не глянула на берег, я так вдало підтримував веселу розмову, що вона й не помічала, що п'є каву з порцелянової філіжанки, що їсть підсмажену сушену картоплю, намащує мармеладом галети. Але довго так тривати не могло. Раптом на обличчі її проступив подив. Вона завважила й порцелянову тарілку, і незвичайний сніданок. Окинула все пильним поглядом, тоді глянула на мене й поволі повернула обличчя до берега.

— Гамфрі!

І знову, як і раніше, в очах її заблимав давній невимовний жах.

— Невже він?..— промовила вона тремтячим голосом.

Я кивнув головою.

РОЗДІЛ XXXIII

Весь день ми чекали, що Вовк Ларсен зійде на берег. Довгі години тяглись у нестерпній тривозі. Щохвилини то одне, то друге з нас кидало погляд на «Привида». Але Вовк Ларсен не з'являвся. Він навіть ні разу не вийшов на палубу.

— Мабуть, у нього знову заболіла голова,— сказав я.— Він лежав на юті, коли я його залишив. Він може пролежати там цілу ніч. Либонь, треба мені піти подивитися.

Мод звела на мене благальний погляд.

— Нічого не бійтесь,— умовляв я її.— Я візьму револьвери. Ви ж знаєте, що я забрав із судна всю зброю.

— А його руки! Ті страшні, сильнющі руки! О Гамфрі, я боюсь його! — скрикнула вона.— Не ходіть, прошу вас, не ходіть туди!

Вона благально поклала свою руку на мою, і серце мені забилося швидше. Напевне, ту мить усі мої почуття можна було прочитати в моїх очах. Люба, мила жінка! Як по-жіночому вона мене тримала й просила! І та жіночність була мов роса й сонце для моєї мужності, пожива й джерело нової сили. Я ладен був уже обняти її, як тоді серед табуна котиків, але подумав і стримався.

— Я не буду ризикувати,— сказав я.— Тільки гляну на палубу й подивлюся, що він там робить.

Вона поважно стиснула мені руку і відпустила мене.

Місце, де лежав Ларсен, уже порожнювало. Він, очевидно, зійшов униз. Ту ніч ми з Мод вартували по черзі, бо хто ж його знав, що надумає Вовк Ларсен. Він був запевне здатний на все.

Ми чекали його другого дня й третього, але він не показувався.

— Це в нього той головний біль, оті напади,— сказала Мод пополудні четвертого дня.— Мабуть, він хворий, тяжко хворий. А може, помер?.. Або помирає,— додала вона перегодом, не діждавшись моєї відповіді.

— Так було б краще,— відповів я.

— Але ж, Гамфрі, подумайте, людина помирає, наш ближній — і в останню годину біля нього нікого нема.

— Можливо.. — сказав я.

— Так, можливо,— погодилась вона,— бо ми не знаємо напевне. Тільки якщо він справді помирає, то це жахливо — отак його покинути. Я собі ніколи цього не пробачила б. Ми повинні щось зробити.

— Можливо...— сказав я знову.

Я чекав і всміхався подумки: от тобі й жінки — турбується навіть про Вовка Ларсена! А де ж її турбота про мене, подумав я, про того, кого вона не так давно не пускала й поглянути на палубу?

Мод була досить проникліва, щоб розгадати зміст моєї мовчанки. Але й відверта вона була не менше.

— Ви повинні піти туди, Гамфрі, й розшукати його,— сказала вона.— А якщо ви схочете посміятися з мене, то я вам дозволю і не буду гніватися.

Я слухняно підвівся й рушив до берега.

— Будьте обережні! — гукнула вона мені навздогін.

Я махнув їй рукою з півбака і скочив на палубу. Підійшовши до трапа в кают-компанію, я гукнув униз. Вовк Ларсен озвався, а коли він став підніматися трапом, я звів курок револьвера. І весь час, поки ми розмовляли, я держав зброю напоготові, хоч він не зважав на те. Виглядав він так само, як і тоді, коли я його бачив останнє, але був похмурий і мовчазний. Ті кілька слів, що ними ми перекинулися, навряд чи можна назвати розмовою. Я не допитувався, чому він не сходить на берег, а він не питав, чому я не приходив на судно. Він сказав, що з головою в нього вже все гаразд, і я тоді, не розбалакуючись, пішов із судна.

Мод з видимою полегкістю вислухала моє повідомлення, а коли ми незабаром побачили дим, що здіймався над камбузом, вона й зовсім повеселіла. Другого й третього дня ми теж бачили дим над камбузом, а іноді на юті показувався й сам Ларсен. Але більше нічого. На берег він ні разу не потикався. Ми знали це, бо ночами ще вартували. Ми сподівалися, що він ось-ось утне якусь штуку, покаже себе, так би мовити. Його бездіяльність дивувала й бентежила нас.

Так минув тиждень. Ми думали тільки про одне: про Вовка Ларсена. Його присутність тяжко гнітила нас. Страх не давав нам нічого робити, хоч діла в нас було подостатком.

Але наприкінці тижня дим перестав здійматися над камбузом, і Ларсен не з'являвся більше на юті. Я помітив, що Мод знову занепокоїлася, однак чи то вона боїться, а чи, може, з гордощів не хоче більше просити мене. Зрештою, що я міг їй закинути? Вона мала на диво альтруїстичну вдачу, та й була ж вона жінка! Та мене й самого мучила думка, що ось чоловік, якого я збиравсь убити, помирає, всіма покинутий, дарма що зовсім поруч є люди. Він мав рацію: моральні принципи людей мого кола були дужчі за мене. Я ніяк не міг переступити через той факт, що він має руки, ноги й тіло, подібні до моїх.

Отож я не став чекати, поки Мод пошле мене вдруге. Побачивши, що в нас кінчається запас згущеного молока й мармеладу, я сказав, що йду на шхуну. Я помітив, як Мод захвилювалася. Вона навіть пробурмотіла, що можна обійтися без них і що йти задля цього не варто. І як раніше вона розгадала мою мовчанку, так тепер вона розгадала справжній зміст моїх слів і зрозуміла, що я йду на шхуну не задля молока й мармеладу, а заради неї, щоб угамувати її тривогу, якої — і вона сама те добре знала — не пощастило їй приховати.

Я видерся на палубу і, ззувши черевики, тихенько пішов далі в самих шкарпетках. Цього разу я не став гукати Вовка Ларсена. Обережно спустившись у кают-компанію, я побачив, що там нема нікого. Двері до його каюти було зачинено. Спершу я хотів був постукати, а потім, згадавши, по що нібито прийшов сюди, вирішив узяти зразу харчів. Намагаючись не стукати, я підняв ляду люка і поклав її осторонь. Шафа з одежею була в тій самій коморі, і я, скориставшись із нагоди, взяв дещицю з білизни.

Вийшовши з комори, я почув якісь згуки в каюті Вовка Ларсена. Я причаївся й напружив слух. Дзенькнула клямка. Я мимоволі сахнувся вбік. Припавши за столом, я вихопив револьвера й звів курок. Двері розчинилися, і на порозі каюти став Вовк Ларсен. Мені ще ніколи не траплялося бачити на обличчі в людини такий глибокий, безнадійний розпач, як я вгледів на обличчі у Вовка Ларсена — цього мужнього, дужого, непохитного чоловіка. Наче жінка, заломив він руки, підняв догори кулаки й застогнав. Розтуливши кулака, він провів долонею по очах, ніби змахував павутиння.

— Боже! Боже! — хрипко простогнав він і в безмежному розпачі знову труснув над головою стиснутими кулаками.

Це було жахливо. Я весь тремтів, поза спиною мені побіг мороз, на чолі виступив піт. Навряд чи в світі є страшніше видовище, як бачити дужу людину безпорадною і зломленою.

Але силою своєї надзвичайної волі, її безмірним напруженням Вовк Ларсен помалу опанував себе. Він весь аж здригавсь у тій боротьбі з собою. Здавалося, він ось-ось упаде й заб'ється в конвульсіях. Лице його кривилось і тіпалося в тих зусиллях заспокоїтись; от він ще раз, не витримавши, підніс стиснуті кулаки над головою, засто-

гнав, важко зітхнув і схлипнув. Тоді врешті взяв себе в руки. Можна було подумати, що переді мною знову колишній Вовк Ларсен, хоч у його рухах і відчувалась якась кволість і нерішучість. Він рушив до трапа зовсім наче такий самий, як я звик його бачити, і все ж навіть у самій ході його ледь помітна була та кволість і нерішучість.

Тепер мені стало страшно за себе. Відкритий люк був якраз у нього на дорозі, а побачивши його, він здогадається, що я тут. Мені не хотілося, щоб він застукав мене, як боягуза, що причаївся долі. Було ще не запізно. Я швидко підвівся і мимохіть став у войовничу позу. Але Вовк Ларсен не помічав ні мене, ні відкритого люка. Перше ніж я стямився і встиг зрушити з місця, він пішов просто на люк і вже заніс одну ногу над отвором. Та коли він, опускаючи ногу, відчув, що під нею порожнеча, в ньому раптом прокинувся давній Вовк Ларсен. Вже падаючи, він напружив свої тигрячі м'язи, перестрибнув через отвір і, простягши вперед руки, упав по той бік люка на груди й живіт. Потім ураз підтяг ноги і відкотився далі, але попав саме на мої припаси, що лежали біля відкладеної ляди.

З його обличчя я побачив, що він ураз усе зрозумів. Та не встиг я збагнути, що ж саме він зрозумів, як він насунув ляду на люк, закривши комору. Тоді я здогадався: він думає, що я там, унизу. Він сліпий — сліпий, як кажан. Я стежив за ним, затамувавши віддих. Він квапливо подавсь назад до своєї каюти. Я бачив, як його рука торкнулася дверей на цілий дюйм убік від клямки, але потім зразу намацала її. Для мене це була добра нагода втекти. Я навшпиньки перейшов кают-компанію і піднявся на палубу. Ларсен повернувся, тягнучи важку морську скриню, й насунув її на люк. Цього йому здалося замало, і він притяг другу скриню та поставив її на першу. Потім він зібрав мої харчі й білизну і поклав усе це на стіл. Коли він рушив до трапа, я відсунувсь убік і тихенько перекотився через палубу рубки.

Ларсен зупинився на трапі і, напівзасунувши люк до кают-компанії, сперся руками на ляду. Він стояв нерухомо, втупивши застиглі очі кудись уперед, на бак.

Я стояв за якихось п'ять футів від нього, просто перед його очима. Мені стало аж моторошно. Я почував себе якоюсь примарою-невидимцем. Я помахав рукою — він,

звичайно, нічого не побачив; та коли тінь від моєї руки впала йому на обличчя, я помітив, що він відчув її. Його обличчя раптом насторожилося — він, видимо, намагався оцінити й зрозуміти нове відчуття. Він знав, що воно викликане чимсь зовні, що його почуття сприйняли якусь зміну в оточенні, але що саме змінилося, він не міг збагнути. Я завмер з піднесеною рукою; тінь зупинилася. Ларсен став поволі повертати голову туди й сюди, то до сонця, то в тінь, певно, щоб переконатися, що він сприймає тінь і світло.

Я, своєю чергою, силкувався збагнути, як це йому вдається сприймати таку невідчутну річ, як тінь. Звісно, коли йому відібрало зір не до решти, коли зорові нерви його ушкоджені лиш частково, то це річ проста. Коли ж ні, то пояснення тільки одне — він відчуває шкірою різницю в температурі, коли на його обличчя падає тінь. А може — хто знає? — він угадував присутність предмета, якого не бачив, отим самим звісним «шостим чуттям»?

Не захотівши далі розгадувати, звідки падає тінь, він підвився на палубу і пішов на бак швидко й рішуче, аж я здивувався. Та все ж і тепер у його ході ледь відчувалась непевність. Але я вже знав, у чому річ.

Мені стало смішно й прикро водночас, коли я побачив, як Вовк Ларсен, паткнувшись на мої черевики, підняв їх і поніс до камбуза. Я ще лишився подивитись, як він розпалює вогонь і варить собі їсти. Потім я скрався до кают-компанії, забрав мармелад і білизну, прослизнув назад повз камбуз, зійшов на берег і роззутий подався додому, щоб розповісти про все Мод.

РОЗДІЛ XXXIV

— Дуже погано, що «Привид» утратив щогли. А то ми могли б на ньому вибратися звідси. Як ви гадаєте, Гамфрі?

Я збуджено схопився на рівні й почав ходити туди й сюди:

— А й справді, й справді...

Мод дивилася на мене, і очі її сяяли надією. Вона так вірила в мене! І думка про це подвоювала мої сили. Я пригадав слова Мішле *: «Для чоловіка жінка — те саме, чим була земля для її легендарного сина: досить йому було

впасти й торкнутись губами їй до грудей, як він знов набирався сили». І вперше я по-справжньому зрозумів чудовну правду цих слів. Хіба ж зі мною робилось не те саме? Хіба Мод не була для мене невичерпним джерелом сили й відваги? Досить мені тільки подивитись на неї, як я знову почуваю себе дужим.

— Це можна зробити, таки можна,— міркував я вголос.— Що можуть люди, те можу й я; і якщо навіть вони досі ніколи не робили такого, то я все ж зроблю.

— Що саме? Ради бога, що? — допитувалася Мод.— Кажіть же, не дражніть мене! Що ви можете зробити?

— Не я, а ми,— поправився я.— Що зробити? Не більш не менш як поставити щогли на «Привиді» й вибратися звідси.

— Гамфрі! — скрикнула вона.

І я відчув таку гордість за свій задум, наче його було вже здійснено.

— Але як же це зробити? — запитала вона.

— Не знаю,— відповів я.— Я тільки знаю, що маю тепер силу й можу зробити все, що завгодно.

Я самовпевнено всміхнувся — мабуть, занадто самовпевнено, бо вона опустила погляд і на мить замовкла. Потім зауважила:

— Але ж там капітан Ларсен...

— Сліпий і безпорадний,— не довго думаючи, відповів я, ніби відкинув його вбік, як соломинку.

— А його страшні руки! А як він стрибнув через відкритий люк — ви ж самі розповідали мені!

— Ну, то ви мусите пам'ятати також, як легко я вислизнув від нього,— весело відповів я.

— Втративши черевики.

— Бо ж не могли вони самі, без моїх ніг, утекти від Вовка Ларсена.

Ми обоє засміялися, а потім без жартів заходились розробляти план, як поставити щогли на «Привиді» й повернутися до великого світу.

Я ще пам'ятав, хоч і досить невиразно, шкільну фізику, а за останні кілька місяців набув деякого практичного досвіду з механіки. Однак мушу визнати, що, коли ми пішли до «Привида» роздивитися ближче, яка робота на нас чекає, і я загледів величезні щогли у воді, мені й руки впали. З чого починати? Якби хоч одна щогла стояла, то на неї можна б почепити талі. Але ж тут не було нічого-

сінько. Це ж однаково, що підняти самого себе за вушка від чобіт. Я знав принципи дії підойм, але де знайти опору?

Грот-щогла, п'ятнадцять дюймів завтовшки в основі й шістдесят п'ять футів завдовжки, хоч і надломлена, важила, як я прикинув, щонайменше три тисячі фунтів. А фок-щогла була ще грубша за неї й важила, певно, добрих три з половиною тисячі фунтів. З чого ж мені починати?

Мод мовчки стояла поруч мене, а я накидав у голові схему такелажної двоноги, що її моряки звуть «ножицями». Проте, хоч морякам вона відома давно, я на Острові Зусиль винайшов її наново. Коли зв'язати кінці двох стеньг, а потім їх підняти й закріпити на палубі так, щоб вони утворювали ніби перевернену римську цифру V, то матимемо до чого причепити талі. До перших талів, у разі потреби, можна приєднати й ще одні. А на шхуні ж є ще й брашпиль.

Мод побачила, що я знайшов раду, і погляд її потеплів.

— Що ви збираєтеся зробити? — спитала вона.

— Обрубати снасті! — відповів я, показуючи на поплутані кодоли, що звисали за борт.

О, як тішили мене самого ті рішучі слова: «Обрубати снасті!» Ну хто б міг уявити собі такий матроський вислів на устах Гамфрі Ван-Вейдена кілька місяців тому?

Було, певно, щось мелодраматичне і в моїй постаті, і в моєму голосі, бо Мод осміхнулася. Вона вміла дуже гостро оцінювати смішне, завжди неомильно бачила й відчувала фальш, хизування, претензійність. Це відбивалось і в її власній творчості, додавало їй гостроти й снаги. Серйозного критика, що має почуття гумору й силу вислову, світ завжди слухатиме. Отож її не можна було не слухати. Її почуття гумору було справді художнім почуттям міри.

— Я певна, що десь уже натрапляла на ці слова, в якійсь книжці,— прощебетала вона весело.

Я й сам був не позбавлений почуття міри, і самовпевненість моя враз зів'яла. Господар становища збентежився й відчув себе вкрай жалюгідним.

Вона враз простягла мені руку:

— Пробачте...

— Нічого, нічого,— видушив я з себе.— Так мені й треба. У мені таки багато школярського. А воно не завжди до речі, хоч нам таки справді доведеться обрубати снасті.

Якщо ви сядете зі мною в шлюпку, ми підпливемо до шхуни й розплутаємо їх.

— «Марсові — ножі у зуби й лізуть снасті обрубати»,— процитувала вона, і до самого вечора ми весело працювали.

Мод утримувала шлюпку на місці, а я розплутував снасті. А яка там була плутанина! Фали, ванти, шкоти, ніралі, штаги — все мокло у воді, і хвилі все поперекручували, попереплутували, збили клубком. Я намагавсь не різати більше, ніж необхідно, протягував довгі кінці попід гіками й щоглами, відв'язував фали й ванти, змотував їх бухтами на дні шлюпки, тоді знов розмотував, щоб протягти крізь вузол. Від цієї роботи я скоро вимок до рубця.

Вітрила доводилось обрізувати, а мокра парусина була дуже важка, і я просто надсаджувавсь. Та поки запала ніч, усі вітрила вже сохли, розстелені на березі. Закінчивши роботу, ми, стомлені й голодні, пішли вечеряти. Роботи було зроблено таки добрий шмат, хоч на перший погляд вона могла здатися й незначною.

Другого ранку я й моя вправна помічниця Мод спустилися в трюм шхуни, щоб очистити степси від уломлених шпорів щогл. Тільки-но розпочавши роботу, ми стукотом і грюкотом сполошили Вовка Ларсена.

— Гей, там, у трюмі! — гукнув він крізь відчинений люк.

Почувши його голос, Мод зразу підбігла до мене, ніби шукаючи захисту, і поки я розмовляв з Вовком Ларсеном, усе трималася за мою руку.

— Гей, там, на палубі! — відповів я.— Доброго ранку!

— Що ви робите там, у трюмі? — запитав він.— Хочете затопити мою шхуну?

— Якраз навпаки, підлагоджую її,— відказав я.

— Що ви там у біса лагодите? — знов запитав він трохи сторопіло.

— Та лаштуюся поставити щогли,— відповів я недбало, мовби то була найпростіша річ.

— Здається, Гампе, ви нарешті таки стали на власні ноги,— почули ми. Потім, хвильку помовчавши, він гукнув: — Слухайте, Гампе! Ви не можете робити цього.

— Чом не можу? Можу! — відповів я.— Вже й роблю.

— Але ж це моє судно, моя приватна власність. Що, як я не дозволю вам?

— Ви забуваєте,— відповів я,— що ви вже не найбільший шмат закваски. Колись ви були такий і могли мене з'їсти, як це ви любили казати. Але відтоді ви трохи поменшали, і тепер я можу з'їсти вас. Перекисла ваша закваска.

Він різко й прикро так засміявся.

— Я бачу, ви повернули мою філософію проти мене ж! Але глядіть, не помиліться, недооцінивши мене. Попереджаю вас задля вашого ж добра.

— Відколи це ви зробилися філантропом? — запитав я.— Мусите визнати, що, попереджаючи мене задля мого добра, ви непослідовні.

Не звертаючи уваги на мій сарказм, він сказав:

— А що коли я зараз закрию люк? Цього разу вам не пощастить обдурити мене, як тоді, в коморі.

— Вовку Ларсене,— відказав я суворо, вперше називаючи його на ймення.— Я нездатний застрелити безпорадну й безопірну людину, ви самі мені це довели, і я задоволений з цього, та й ви, либонь, теж. Але тепер я попереджую вас — не стільки для вашого добра, скільки для свого,— що застрелю вас ту саму мить, коли ви спробуєте чимсь нам зашкодити. Я можу вас застрелити хоч би й зараз, не сходячи навіть з місця; якщо маєте охоту, то, прошу, йдіть і закривайте люк.

— Ну, хай там як, а я забороняю вам, категорично забороняю займати мою шхуну.

— Що це ви, чоловіче! — відповів я докірливо.— Ви твердите, що це ваше судно, наче це дає вам якісь моральні права. А тим часом ви самі ніколи не зважали на моральні права інших людей. То невже ви гадаєте, що я зважатиму на ваші?

Я підійшов до люка, щоб побачити його ближче. Його обличчя не мало ніякого виразу й було зовсім не схоже на те, що я бачив останнього разу. Застиглий погляд незрячих очей ще й підсилював враження. Не дуже приємно було дивитись на таке обличчя.

— І вже ніхто, і навіть злидень Гамп, його не поважає,— глумливо промовив він.

Глум відчувався тільки в його голосі, а обличчя залишалося незворушне, без виразу, як і перше.

— Добридень, міс Брустер,— помовчавши, раптом сказав він.

«Морський Вовк», р. XXVIII. *Худ. В. Ейлворд.*

Джек Лондон з дочками: Джоан (старша) і Бес. *Фото 1905 р.*

Я здригнувся. Як він здогадався, що Мод тут? Вона ж навіть не поворухнулася. Невже він ослін не зовсім? А може, зір вертається до нього?

— Добридень, капітане Ларсене,— відповіла вона.— Як це ви дізнались, що я тут?

— Почув, як ви дихаєте. А Гамп має успіхи, правда?

— Не знаю,— відповіла вона, всміхаючись до мене.— Я ніколи не бачила його іншим.

— Варт було б побачити!

— Як на рекламі: препарат «Вовк Ларсен», приймати великими дозами. Містер Ван-Вейден до і після вживання,— пробурмотів я.

— Ще раз кажу вам, Гампе,— погрозливо промовив він,— краще не чіпайте моєї шхуни!

— А хіба вам не хочеться вибратися звідси так само, як і нам? — запитав я здивовано.

— Ні,— відказав він.— Я хочу тут померти.

— Ну, а ми не хочемо,— рішуче сказав я і знову зацюкав сокирою.

РОЗДІЛ XXXV

Другого дня, розчистивши стенси і приготувавши все потрібне, ми заходились піднімати на шхуну обидві стеньги. Грот-стеньга була понад тридцять футів завдовжки, фор-стеньга майже тридцять; з них я й хотів зробити «пожиці». То була нелегка робота. Взявши ходовий кінець важких талів на брашпиль, а другий кінець накинувши на основу грот-стеньги, я почав крутити корбу брашпиля. Мод пильнувала, щоб линва рівно лягала на барабан, а вибраний кінець укладала бухтою.

Стеньга так легко пішла вгору, що ми дивом дивувались. Брашпиль був удосконаленої системи й давав дуже великий виграш на силі. Звичайно, те, що ми вигравали на силі, ми втрачали на відстані. У скільки разів брашпиль збільшував мою силу, у стільки ж разів збільшувалася довжина линви, яку я мусив вибрати. Линва ледь-ледь повзла через борт, і що вище піднімалася з води стеньга, то тяжче було крутити корбу.

Та коли нижній кінець стеньги зрівнявся з планширом, усе діло й зовсім застрягло.

— І чом я не зміркував цього зразу! — вигукнув я досадливо.— Тепер доведеться все починати спочатку.

— Може, накинути талі ближче до середини стеньги? — озвалась Мод.

— Та так же й треба було зробити з самого початку,— відповів я, страшенно злий сам на себе.

Я опустив стеньгу назад у воду і закріпив линвою десь на третині її довжини від основи. За годину, працюючи з перервами, я знову підняв її, і вісім футів стеньги були вже над бортом, а далі діло знов таки не пішло. Я сів і задумався — що ж робити? Не довго й часу збігло, як я схопився зраділий.

— Тепер я знаю! Треба було прив'язати кінець біля центра ваги. Це нам буде наукою надалі, коли підніматимемо все інше.

І знов довелося спустити стеньгу назад у воду. А тут я хибно визначив центр ваги, і коли наліг на брашпиль, то замість основи стеньги пішов угору її вершок. Мод глянула на мене зовсім зневірено, але я засміявся й сказав, що все буде гаразд.

Пояснивши їй, як тримати корбу брашпиля і як попустити талі, коли я скажу, я схопив стеньгу обіруч і спробував перевалити її через планшир. Мені здалося, що я вже домігся свого, і я гукнув Мод, щоб вона попустила линву; клята деревина, однак, переважилася і попри всі мої зусилля посунулась назад за борт. І знову довелося підтягати її вгору, але в мене виник уже інший план. Я згадав про хват-талі, невеликий підіймач із двошківним і одношківним блоками.

Коли я приладнував хват-талі — одним кінцем до вершка стеньги, а другим до планшира протилежного боку — на палубу вийшов Вовк Ларсен. Ми лише привітались, і він, хоч і не бачив, що ми робимо, сів недалеко на борт і став прислухатись, що це я роблю.

Я нагадав Мод, аби вона попустила линву брашпилем, тільки-но я скажу, і наліг на хват-талі. Стеньга загойдалася, лігши впоперек планшира. І тут я виявив, на свій подив, що не було жодної потреби попускати линву — скорше навпаки. Закріпивши ходовий кінець хват-талів, я взявся за корбу брашпиля, і стеньга почала підійматися дюйм за дюймом, аж поки вся переважилась через планшир і впала на палубу.

Я подивився на свій годинник. Була дванадцята година. Спина мені боліла, я був страшенно стомлений і зго-

лоднілий. А на палубі лежала ще тільки одна стеньга — ото й усього здобутку за цілий ранок.

Тоді-то я вперше зрозумів, яка велика робота чекала на нас. Але ж я щохвилини навчався; після полудня ми зробимо більше,— подумав я. І справді: коли, пообідавши добре та відпочивши, ми повернулися о першій годині на шхуну і з новою силою взялися за роботу, то не минуло й години, як грот-стеньга вже лежала на палубі. Заразтаки я заходився споруджувати «ножиці». Зв'язавши вершки обох стеньг так, щоб довша виставала трохи далі, я приладнав у вершині кута двошківний блок гафель-гарделя з грот-щогли. Це разом з одношківним блоком і самим гафель-гарделем дало мені підіймальні талі. Щоб основи «ножиць» не роз'їхалися, я прибив до палуби грубі планки. Коли все було готове, я прив'язав линву до верхівки «ножиць», а другий кінець узяв на брашпиль. В мені дедалі більшала віра в цей брашпиль — я навіть не сподівався, що в ньому таку силу приховано. Як звичайно, Мод пильнувала линви, а я крутив корбу. «Ножиці» піднялися в повітря.

Аж тоді я побачив, що забув прив'язати розчали. Довелося мені двічі видиратись на «ножиці», поки поприв'язував і понатягав їх спереду, ззаду і з боків. Тим часом і смеркло. Вовк Ларсен, що просидів біля нас весь час після полудня, не промовивши ані слова, подавсь до камбуза і заходився готувати собі вечерю. Мені так ломило поперек, що я насилу міг розігнутись. Але на свою роботу я дивився гордо. Та й було вже на що глянути. Як дитину, що дістала нову цяцьку, мене брала нетерплячка щось підняти за допомогою своїх «ножиць».

— Шкода, що пізно,— сказав я.— Цікаво було б побачити їх у роботі.

— Не будьте таким зажерою, Гамфрі! — насварила мене Мод.— Згадайте, що й завтра ще буде день, а ви так стомилися, що насилу на ногах стоїте.

— А ви? — спитав я раптом стурбовано.— І ви, певно, дуже стомилися. Ви ж працювали тяжко й сумлінно. Я пишаюся вами, Мод.

— А я пишаюся вами вдвічі більше і вдвічі більші маю підстави,— відказала вона, глянувши мені просто в очі. Погляд її засвітився, в ньому затанцювали ласкаві вогники, яких я ніколи доти не бачив, і хоч я не розумів того дивного виразу, але мене пронизала гостра радість.

Вона опустила очі додолу й знову, сміючись, звела їх на мене.

— От якби нас зараз побачили наші знайомі! — сказала вона.— Погляньте лишень! Вам ніколи не спадало на гадку, як ми виглядаємо?

— Так, про ваш вигляд я часто думаю,— відповів я, трохи спантеличений дивним виразом у її очах і цим несподіваним поворотом у розмові.

— Дякую! — вигукнула вона.— Ну то скажіть, будь ласка, на що я схожа?

— Либонь, що на опудало,— мовив я.— Гляньте хоча б на свою забрьохану, подрану спідницю! А блузка! Не треба Шерлока Голмса, аби збагнути, що ви варили їсти на багатті й топили з котиків лій. А ще цей капелюшок! І оце та сама жінка, що написала «Вимушений поцілунок»!..

Вона відповіла мені церемонним реверансом:

— Ну, а ви, сер...

І хоч ми хвилин п'ять кепкували так одне з одного, але під жартами ховалося щось поважне, і я його мимохіть пов'язував із тим дивним виразом, що на мить промайнув у неї в очах. Що він означав? Невже наші очі промовляють поза нашою волею? Я знав, що мої очі зраджували мене вже не раз, поки я встигав похопитись і стримати себе. Невже вона прочитала й зрозуміла ту їхню мову? І невже й її очі казали мені те саме? Бо що ж інше міг означати той погляд, той тремтливий вогник у неї в очах, той вираз, що його словами годі виповісти? Та ні, не може того бути. Це просто неможлива річ. Та й не дуже я розуміюсь на мові очей. Я ж тільки Гамфрі Ван-Вейден, книжковий гробак, що раптом закохався. А кохати, сподіватись на взаємність, намагатись її заслужити — цього всього було аж забагато для мене. Такі думки роїлися в моїй голові, поки ми дражнили одне одного, а коли ми зійшли на берег, довелося думати про інші речі.

— Як прикро, що після такого тяжкого дня ми не можемо навіть спокійно поспати вночі,— став я нарікати, повечерявши.

— Але яка ж може бути небезпека тепер, коли він осліп? — запитала вона.

— Я на нього ніколи не зміг би звіритись,— сказав я,— а тепер, як він осліп,— і поготів. Від безпорадності він ще зліший. Знаєте, що я зроблю завтра? Завезу невелику кітву й відштовхну шхуну від берега. Щоночі, як ми повер-

татимемось шлюпкою на берег, містер Вовк Ларсен лишатиметься на судні в'язнем. Отже, це остання ніч, що ми маємо стояти на варті, а тому й легше нам її перебути.

Ми прокинулися рано, і коли розвидніло, вже доїдали сніданок.

— Ой, Гамфрі! — зойкнула розпачливо Мод і враз затнулась.

Я гляпув на неї. Вона прикипіла очима до «Привида». Я також подивився туди, але нічого надзвичайного не помітив. Вона обернулась до мене, а я дивився на неї зовсім безтямно.

— «Ножиці»,— сказала вона, і голос їй затремтів.

Про них я й забув! Я глянув знову: «ножиць» не було.

— Якщо він...— процідив я люто.

Мод співчутливо поклала свою руку на мою і промовила:

— Доведеться починати все спочатку.

— О, повірте мені, мій гнів не вартий нічого, я не можу вбити навіть мухи,— осміхнувсь я гірко.— І найгірше те, що він це знає. Ваша правда. Коли він поломив «ножиці», мені нічого більше не залишається, як починати все знову... Тільки відтепер я ночами вартуватиму на шхуні,— випалив я за хвилину.— І якщо він ще почне...

— Але ж мені страшно буде зоставатися самій цілу ніч на березі,— сказала Мод, коли я трохи отямився.— Куди було б краще, якби ми поладнали і він допомагав би нам. Ми могли б усі з вигодами жити на шхуні.

— І житимемо,— відрубав я ще сердито: я все не міг змиритися з думкою, що моїх «ножиць» більше не існує.— Так воно й буде, ми з вами житимемо на шхуні, хоч ладнатиме з нами Вовк Ларсен, хоч ні. Це просто дитинячий вибрик, що він зробив,— сказав я згодом, уже сміючись.— Та й я серджусь на нього, мов дитина.

А проте, коли ми піднялися на шхуну й побачили, якої руїни наробив Вовк Ларсен, у мене аж серце защеміло. Моя споруда зникла геть цілковито. Розчали з обох боків поперерубувано, гафель-гарделі порізано на шматки. Ларсен знав, що я не зумію сточити їх. Лихе передчуття охопило мене. Я кинувсь до брашпиля. Його було зіпсовано. Ми з Мод зажурено перезирнулися. Потім я підбіг до борту. Щогли, гіки й гафелі, що я позвільняв від уривків снастей, зникли. Ларсен намацав кодоли, які утримували їх, і відв'язав, щоб пустити за водою весь рангоут.

На очі в Мод набігли сльози, і я певен, що це з жалю до мене. Я сам ладен був заплакати. Розвіялись-бо наші надії спорядити «Привида»! Вовк Ларсен виконав свою роботу добре. Я сів на закраїну люка й у розпачі сперсь головою на руки.

— Він вартий смерті! — простогнав я.— Але хай мені бог простить, я не годен стати йому катом.

Підійшла Мод, погладила мене рукою по голові, наче дитину, і сказала:

— Ну, не журіться, все буде гаразд. Тут наша правда, і все буде гаразд.

Я пригадав Мішле й схилив голову до неї; і справді я знову почувся сильним. Ця благословенна жінка була для мене невичерпним джерелом сили. Чого нам журитися? Все це лишень затримка. Відплив не міг занести щогли далеко в море, а вітру не було. Отже, просто доведеться зайвину попрацювати, аби розшукати їх і притягти назад. До того ж це ще й наука. Тепер я знав, чого можна сподіватися від Ларсена. А він міг би завдати нам і більшої шкоди, якби дочекавсь, поки ми майже закінчимо свою роботу.

— Он він іде,— шепнула мені Мод.

Я звів очі. Вовк Ларсен неквапно йшов попід лівим бортом по юту.

— Не звертайте на нього уваги! — шепнув я їй.— Він хоче довідатись, як ми все це сприйняли. Нічим не показуйте йому, що ми горюємо. Такої втіхи він від нас не діжде. Роззуйтесь і візьміть черевики в руки.

І ось ми почали гратися з сліпим у піжмурки. Поки він ішов до нас попід лівим бортом, ми проскочили правим і стали стежити за ним з юта; він повернувся й рушив до нас на корму.

Він, напевно, якось здогадався, що ми на судні, бо впевнено сказав: «Доброго ранку»— і почекав на відповідь. Тоді поплентався на корму, а ми проскочили наперед.

— Таж я знаю, що ви на шхуні! — гукнув він, і я побачив, як він напружено прислухається.

Він нагадував мені великого пугача, що пугикне голосно і прислухається, чи не шелестить де сполохана здобич. Але ми не шелестіли, ми рухалися тільки тоді, коли й він рухався. Так ми й бігали по палубі, взявшись за руки, наче двоє дітей, що за ними ганяється злий людожер із казки, поки Вовкові Ларсенові те видимо набридло і він

пішов до себе в каюту. В наших очах світилася радість, ми насилу стримували сміх, коли, повзувавшись, перелазили через борт і сідали в шлюпку. Зазирнувши в ясні карі очі Мод, я забув про ту шкоду, що він нам заподіяв, і пам'ятав тільки одне — що я люблю її і що з нею я знайду в собі силу прокласти шлях назад до великого світу.

РОЗДІЛ XXXVI

Два дні ми з Мод снували в шлюпці по морю та оглядали узбережжя, шукаючи зниклий рангоут. Але його ніде не було. Та на третій день нам пощастило знайти все, геть усе, навіть «ножиці», і то в щонайнебезпечнішому місці, де бурун бився об страшний південно-західний мис. От де нам довелося попрацювати! Першого дня ми, вкрай змучені, повернулися до нашої бухточки вже на смерканні, тягнучи на буксирі грот-щоглу. Стояв мертвий штиль, і ми мусили гребти дюйм за дюймом усю дорогу.

Ще один день тяжкої й небезпечної праці — і обидві стеньги знов у бухті. Третього дня роботи мені урвався терпець, і я зв'язав докупи фок-щоглу, обидва гіки та обидва гафелі в якийсь ніби пліт. Вітер був ходовий, і я хотів, скориставшись із нагоди, дотягти все зразу під вітрилами. Але вітер підвів нас: він раптом стих, а на веслах ми посувалися не швидше за слимака. Невесела то була робота — налягати щосили на весла й відчувати, що стоїш на місці, бо ззаду волочиться важкий хвіст.

Вже поночіло, а тут, як на лихо, вітер повіяв просто в лице. Ми не тільки перестали посуватись уперед, але нас почало зносити назад, у море. Я змагався з вітром, налягаючи на весла, аж поки зовсім вибився з сили. Бідна Мод, що її я ніколи не вмів умовити, аби не перевтомлювалася, лежала знесилена на дні шлюпки. Та й я зморився. Мої порепані, набряклі руки не годні були вже тримати весла. Боліли плечі й суглоби. Хоч я й добре пообідав опівдні, але вже так виробився, що з голоду аж паморочилося в голові.

Я підтяг весла і нахилився над буксирною кодолою. Але Мод схопила мене за руку.

— Що ви збираєтеся робити? — запитала вона стривожено.

— Покинути пліт,— відповів я, відв'язуючи кодолу.

Її пальці стиснули мою руку.

— Не треба, прошу вас! — вигукнула вона.

— Нічого не вийде,— відказав я.— Вже ж ніч, а вітер відносить нас від берега.

— Але ж подумайте, Гамфрі! Якщо ми не зможемо вибратися звідси на «Привиді», ми ризикуємо залишитись на острові хтозна-поки — може, й довіку. Якщо його не відкрито за всі ці роки, то, може, його й ніколи не відкриють.

— Ви забули про ту шлюпку, що ми знайшли на узбережжі,— нагадав я їй.

— Це промислова шлюпка,— відповіла вона,— і ви добре знаєте, що якби ті люди врятувались, то вони вернулися б назад, аби розбагатіти на цих ліжбиськах. Тож ясно, що вони загинули.

Я мовчав у нерішучості.

— Крім того,— додала вона, затинаючись,— це ж ви надумали направити «Привида», і я хочу, щоб ви довели діло до кінця.

Тепер мені було легше стояти на своєму. Коли вже вона звернула на лестощі, я мусив перечити їй навіть із великодушності.

— Краще жити хтозна-поки на острові, ніж загинути в шлюпці цю ніч, або завтра, або ще через день. Ми не готувались до плавби по морю. У нас немає ні харчів, ні води, ні укривал — нічогісінько. Та ви ж не доживете й до ранку без укривал. Я ж знаю, скільки в вас сили. Ви навіть зараз тремтите.

— Це нерви,— відповіла вона.— Я боюся, що ви не послухаєтесь мене й відв'яжете пліт... О, будь ласка, прошу вас, Гамфрі, не треба! — палко вигукнула вона за хвилину.

Вона таки знала, яку силу мають ці слова наді мною, і вони вирішили все. Ми протремтіли з холоду всю ніч. Уривками я засинав, але холод знов будив мене. Як могла те витримати Мод, я не годен зрозуміти. Я був занадто стомлений, щоб розмахувати руками і в такий спосіб грітись, однак ще знаходив силу час від часу розтирати Мод руки та ноги, розганяючи таким чином кров. І все ж вона прохала мене не відв'язувати плота. Над ранок її від холоду схопили корчі; я взявся її розтирати, корчі минули, але вона зовсім задубіла. Я злякався. Посадивши її за вес-

ла, я примусив її гребти, хоч вона була така квола, що з кожним замахом весла я боявся, щоб вона не зомліла.

Почало світати, і в рапішній напівсутіні ми довго шукали очима наш острів. Нарешті він показався на крайобрії, маленька чорна смужечка миль за п'ятнадцять від нас. Оглядаючи море в бінокль, я побачив удалині на південному заході темне пасемко на воді, що помітно ширшало.

— Ходовий вітер! — скрикнув я, сам не пізнавши свого захриплого голосу.

Мод хотіла щось відповісти, та не здолала вимовити й слова. Губи їй посиніли, очі позападали, але як мужньо ті карі очі дивилися на мене! Як жалісно — і все ж мужньо!

Знов я почав розтирати їй руки та піднімати й опускати їх, аж поки вона сама змогла рухати ними. Тоді я примусив її встати й трохи походити вперед і назад між банкою та кормою, хоч вона сама й на ногах би не встояла, якби я не підтримував її. Врешті я звелів їй ще й пострибати трохи на місці.

— Яка ж бо ви відважна жінка,— сказав я, коли побачив, що життя знову заграло на її обличчі.— Чи ви знали, що ви така відважна?

— Ні, я ніколи не була відважна, поки не спізналася з вами,— відповіла вона.— Це ви мене зробили такою.

— Ну, й я не був такий, поки не знав вас.

Вона кинула на мене швидкий погляд, і знов я побачив в очах у неї той самий тремтливий вогник і щось навіть більше. Але це на одну лиш мить. Тоді Мод усміхнулася.

— Та ні, в вас просто так склалося...— сказала вона. Проте я знав, що це не так, і мені було цікаво, чи й сама вона те розуміє.

Набіг вітер, ходовий і свіжий, і скоро шлюпка вже перевалювалася з хвилі на хвилю, простуючи до острова. Аж пополудні, десь о пів на четверту, поминули ми південно-західний мис. Ми не тільки зголодніли, нас мучила ще й спрага. Губи в нас пересохли й порепалися, марно ми облизували їх. А вітер помалу почав стихати. Поки споночіло, настав штиль, і мені знову довелося взятись за весла. Але я був такий слабосилий, що ми ледве-ледве посувалися вперед. Лиш о другій годині ночі шлюпка тицьнулась у берег нашої внутрішньої бухточки. Заточившись, вибравсь я на землю, щоб прив'язати шлюпку. Мод не могла встояти на ногах, а я не мав сили понести її.

Я впав поряд неї на пісок, а коли відсапався, взяв її під пахви й доволік берегом до хатини.

Наступного дня ми не працювали. Ми спали до третьої години, принаймні я, бо, прокинувшись, я побачив, що Мод уже варить обід. Диво дивне, як швидко вернулась до неї сила. У цьому лілейно-тендітному тілі була незвичайна витривалість. Вона чіпко трималася за життя, дарма що здавалась така квола.

— Ви ж знаєте, я вирядилась у подорож до Японії, щоб поправити здоров'я,— сказала вона, коли ми після обіду спочивали біля багаття.— Я зроду не була дуже здорова. Лікарі нарадили мені подорож по морю, і я вибрала найдальшу.

— Не знали ви, що вибирали! — засміявся я.

— Зате я зараз не та, що була! Я набралася досвіду, здоров'я зміцніло,— відповіла вона.— Та й узагалі я на краще, мабуть, змінилася. Принаймні куди більше розумітимусь на житті.

Короткий день уже меркнув. Ми завели розмову про нез'ясовну сліпоту Вовка Ларсена. Кепські, видно, були його справи, коли вже він заявив, що хоче залишитись і померти на цьому острові. Коли він, дужий чоловік, що так любив життя, змирився з думкою про смерть, значить ішлося про щось більше, аніж сама сліпота. Ще ж отой жахливий головний біль! Ми вирішили, що в нього якась хвороба мозку, і під час її нападів він так мучиться, що нам годі те й уявити.

Що довше ми розмовляли про Ларсенову хворобу, то дужче, бачив я, Мод йому співчувала, але так зворушливо, так по-жіночому, що я любив її за те ще більше. В її співчутті не було ніякої фальшивої сентиментальності. Вона погоджувалася, що нам треба ставитись до нього якнайтвердіше, коли ми хочемо вибратися звідси. Тільки її жахала думка, що мені, може, доведеться відібрати йому життя, аби врятувати своє власне, чи то «наше власне», як сказала вона сама.

Вранці ми поснідали й узялися до роботи, щойно розвиднілo. У передньому трюмі я знайшов верп і з превеликою натугою витяг його на палубу та спустив у шлюпку. Склавши на кормі довгу линву в кільця, я відплив далеченько в бухточку й кинув верп у воду. Вітру не було, приплив стояв високо, і шхуна була на плаву. Віддавши швартови, я з усієї сили почав підтягувати шхуну до яко-

ря руками, бо брашпиля ж було поламано. Шхуна підійшла до самого верпа, але він був замалий, щоб утримати судно на місці навіть при легкому вітрі, і тому я кинув велику кітву з правого борту, попустивши чимбільше ланцюг. А пополудні заходився коло брашпиля.

Працював я над ним три дні. Механік був з мене ніякий, і за цей час я зробив те, на що звичайному слюсареві вистачило б трьох годин. Насамперед мені довелось ознайомитися з інструментами і засвоїти ті найпростіші принципи, що для фахівця були абеткою. Під кінець третього дня я таки налагодив брашпиль, хоч і не дуже вдало. Діяв він не так легко, як давніш, та все ж діяв і уможливлював мені роботу.

За півдня я витяг на шхуну обидві стеньги, поставив «ножиці» й закріпив їх розчалами, як і перше. Вночі я спав на палубі біля «ножиць». Мод не хотіла залишатись сама на березі і спала в матроському кубрику. Вдень, коли я лагодив брашпиль, Вовк Ларсен сидів поблизу, прислухався до того, що ми робимо, і розмовляв з Мод та зі мною про се, про те. Ні він, ні ми не згадували про ту руйнацію, що він учинив. І він більше не наказував мені не чіпати його шхуни. Але я й тепер ще боявся його; сліпий і безпорадний, він весь час наслухався, і, працюючи, я ніколи не підпускав його до себе надто близько — у нього в руках ще була страшна сила.

Тієї ночі, сплячи під своїми неоціненними «ножицями», я раптом прокинувся, почувши його ходу. Ніч була зоряна, і я бачив, як його темна постать суне по палубі. Я виснувався з-під укривал і босоніж нечутно покрався слідом за ним. В руках у нього був струг; він, певне, хотів перерізати гафель-гарделі, які я вже знову приладнав до «ножиць». Він намацав їх руками, але вони були не натягнені. Так стругом нічого не зробиш. Він понатягував гафель-гарделі і, прив'язавши, вже намірився їх перепиляти.

— Бувши вами, я б цього не робив,— сказав я нараз спокійно.

Він почув, як клацнув курок револьвера, і засміявся.

— Здорові, Гампе! Я ж весь час знав, що ви тут. Моє вухо не одуриш.

— Брешете, Вовку Ларсене,— сказав я так само спокійно, як і перше.— Але я вже давно жду нагоди спровадити вас на той світ, отож ідіть і ріжте.

— А коли вам бракувало такої нагоди? — глузливо мовив він.

— Ідіть і ріжте,— сказав я вже погрозливо.

— Волію розчарувати вас,— він засміявся, повернувся й пішов геть.

— Треба щось діяти, Гамфрі,— сказала Мод уранці, коли я розповів їй про нічну пригоду.— Поки він буде на волі, можна чекати від нього чого завгодно. Він може затопити шхуну або підпалити її. Взагалі хіба вгадаєш, що він може вчинити? Доведеться його ув'язнити.

— Але як? — спитав я, безпорадно стенувши плечима.— Я не зважуся підійти до нього на досяг руки, а він знає, що, поки його опір пасивний, я його не застрелю.

— Треба знайти якийсь спосіб,— сказала вона.— Дайте мені подумати.

— Один спосіб є,— похмуро сказав я.

Вона запитливо подивилась на мене.

Я підняв кийка, що ним ми били котиків.

— Цим кийком його не вб'єш на смерть,— сказав я.— Але перше, ніж він очуняє, я його міцно зв'яжу.

Мод, здригнувшись, захитала головою.

— Ні, ні. Це занадто жорстоко. Почекаймо ще.

Та довго нам не довелося чекати, все розв'язалося само собою. Вранці після кількох невдалих спроб я нарешті визначив центр ваги фок-щогли і потім трохи вище його закріпив підіймальні талі. Мод поправляла линву на брашпилі й укладала кінець у бухту. При справному брашпилі то була б неважка робота, а так я мусив щосили напинатись над корбою, аби підняти щоглу хоч на один дюйм. Доводилося часто відпочивати. Сказати правду, я більше відпочивав, аніж працював. Коли вже мені не ставало сили повернути корбу далі, Мод, тримаючи линву однією рукою, другою теж спиралася на корбу і, налягаючи на неї всім своїм легеньким тілом, помагала мені.

За годину обидва блоки зійшлися біля вершини «ножиць». Вище піднімати вже не було куди, а щогла через борт ще не перевалилася. Шпором вона впиралася в планшир лівого борту, а вершок звисав над водою далеко за правим. «Ножиці» виявилися занизькі. Вся моя праця зійшла нанівець. Але я вже не вдававсь у розпач, як раніше. Я переймався дедалі більшою вірою в себе, в можливості брашпиля, «ножиць», талів. Мусить бути якийсь спосіб підняти щоглу, треба тільки знайти його!

І саме коли я міркував над цією проблемою, на ют вийшов Вовк Ларсен. Ми завважили в ньому якусь зміну. Виразніше впадала в око непевність і кволість у рухах. Минаючи рубку, він заточився, а дійшовши до краю юта, похитнувся, підніс руку до очей, ніби змахуючи з обличчя павутиння, і скорше звалився, ніж зійшов униз східцями. Спотикаючись, падаючи на руки, він насилу добувся до мисливського кубрика, трохи постояв біля люка, хитаючись на непевних ногах; нараз ноги йому підігнулися, і він, скорчившись, упав на палубу.

— Знову напад,— сказав я Мод.

Вона кивнула головою, і в очах їй засвітився щирий жаль.

Ми підійшли до нього; він, здавалося, був без тями, дихав уривчасто, конвульсійно хапаючи повітря. Мод підняла йому голову, щоб кров відливала, і послала мене до каюти по подушку. Я приніс ще й укривало, і ми вмостили недужого якомога вигідніше. Я намацав його пульс. Він бився спокійно й сильно, був цілком нормальний. Мене те спантеличило і збудило підозру.

— А що, коли він тільки прикидається? — запитав я, ще держачи його за руку.

Мод похитала головою, і в очах її я прочитав докір. Але якраз ту мить його рука вислизнула з моєї і стиснула її, немов у залізних лещатах. Я дико скрикнув з переляку. На обличчі в Ларсена промайнув вираз злостивого тріумфу. Другу руку закинувши мені за спину, він притяг мене до себе.

Мою руку він випустив, але, обхопивши мене поперек тіла, він так скував мені обидві руки, що я не міг ними ані ворухнути. Його вільна рука здушила мою горлянку, і тоді я відчув, яка гірка видима смерть, та ще смерть із власної дурості. Навіщо я зважився підступити так близько до його страшних рук? До горла мені, відчув я, дотикалися ще дві руки. То була Мод; вона даремно силкувалася відірвати руку, що душила мене. Нарешті вона облишила цей намір, і мене різонув по серці крик — моторошний крик жіночого переляку й розпачу. Я вже чув його колись. Так кричали жінки, як потопав «Мартінес».

Моє обличчя було притиснуте до його грудей, і я не міг нічого бачити, але я чув, що Мод кудись хутко побігла по палубі. Далі все відбулося дуже швидко. Я ще не стратив зовсім притомності, мені лиш здалося, що проминула

вічність, поки я почув, що Мод біжить назад. І саме тоді Ларсен увесь якось розслабнув піді мною. Повітря виходило йому з грудей, і вони западали під вагою мого тіла. Він болісно застогнав — чи від свого безсилля, чи, може, то був просто тяжкий віддих, не знаю. Рука в мене на горлі попустилась. Я хопив повітря. Його пальці знову стиснули моє горло, але цим разом навіть його нелюдська сила волі не могла подужати кволості. Воля його зламалась. Він знепритомнів.

Мод уже підбігла до нас, коли його рука востаннє ворухнулась і відпустила мою горлянку. Я відкотився вбік і лишивсь лежати горілиць, відсапуючись та мружачись від сонця, що світило мені просто в обличчя. Тоді відшукав очима Мод; вона була бліда, але зовні спокійна й дивилась на мене з тривогою й полегкістю враз. Мій погляд зупинився на важкому кийку у неї в руках — то був той самий кийок, що ним били ми котиків. Мод помітила цей погляд і впустила кийка, немовби він пік їй руки. Серце мені тьохнуло з великої радості. Це ж справді моя подруга, що бореться разом зі мною і за мене, як боролися пліч-о-пліч із чоловіками жінки кам'яного віку! І в ній прокинулись інстинкти первісної людини, не до решти приспані культурою і тільки пом'якшені цивілізованим життям, тим єдиним життям, що вона знала досі.

— Люба моя! — скрикнув я, стаючи на ноги. За мить вона була вже в моїх обіймах і конвульсійно схлипувала в мене на плечі. Пригорнувши її до себе, я дивився на її пишні каштанові кучері, що блищали на сонці самоцвітно, ясніш за всі діаманти з царських скарбниць. Схиливши голову, я поцілував її кучері так ніжно, що вона й не відчула того.

Та враз твереза думка остудила мене. Зрештою, вона просто жінка, і тепер, коли небезпека минула, їй треба виплакатись на руках у свого оборонця чи в того, хто сам уникнув небезпеки. І якби то був не я, а батько її чи брат, усе було б так само. Та й час і місце не дуже пасують для освідчення, і я хотів заслужити більше право сказати їй про своє кохання. Я ще раз ніжно поцілував її волосся, відчуваючи, що вона вивільнюється з моїх обіймів.

— Цього разу напад справжній,— сказав я.— Як той, що відібрав йому зір. Спершу він прикидавсь і цим, мабуть, і прискорив напад.

Мод уже поправляла йому подушку.

— Стривайте,— сказав я.— Тепер він у нашій волі, то хай і надалі так буде. Віднині ми оселимось у кают-компанії. А Вовк Ларсен житиме в мисливському кубрику.

Я схопив його під пахви й потяг до трапа. Мод принесла мотузку. Я обв'язав його під пахвами, перевалив через поріг і спустив по східцях у кубрик. Покласти його на койку я не здужав, але вдвох із Мод спромігся спочатку підняти йому плечі й голову, а потім закинув на койку і його ноги.

Однак це було ще не все. Я згадав про наручні, сховані в його каюті. Вовк Ларсен удававсь до них замість старих і незручних корабельних кайданів, коли треба було закувати котрогось провинного матроса. Отож ми скували йому руки й ноги. І вперше за багато днів я вільно зітхнув. Вийшовши на палубу, я відчув якусь незвичайну легкість — неначе гора звалилась мені з пліч. Я відчув також, що ми з Мод стали якісь ближчі. «Цікаво, чи й їй так здається?» — думав я, йдучи поряд неї до «ножиць», на яких висіла фок-щогла.

РОЗДІЛ XXXVII

Ми відразу ж перебрались на шхуну й розташувалися в колишніх наших каютах. Варити їжу ми тепер могли в камбузі. Вовк Ларсен був ув'язнений якраз учасно: та пора, що її можна б назвати бабиним літом, на цих високих широтах уже закінчилася, змінившись дощовитою та штормовою погодою. Ми влаштувалися дуже добре, а недосконала моя споруда з підвішеною до неї фок-щоглою надавала робочого вигляду шхуні й навіювала нам надію на відплиття.

Тепер, коли нам пощастило закувати Вовка Ларсена в кайдани, виявилося, що це вже й не потрібне. Другий напад уразив його ще тяжче, ніж перший. Мод відкрила те надвечір, коли спробувала його нагодувати. Він уже виявив ознаки свідомості, і вона заговорила до нього, але відповіді не дістала. Він лежав на лівому боці і, видно, дуже мучився. Та ось він засовавсь, повернув голову, відкрилось ліве вухо, доти притиснуте до подушки, і він відразу почув її й відповів. Мод кинулася до мене розповісти про все, що бачила.

Затуливши йому ліве вухо подушкою, я спитав, чи чує він мене, але він мовчав. Відпявши подушку, я знову звернувсь до нього, і він зараз же відповів.

— Чи знаєте ви, що ви оглухли на праве вухо? — спитав я.

— Так,— відповів він тихо, хоч і виразно,— і це ще не все. Весь правий бік мені відняло. Він ніби омертвів. Я не можу ворухнути ні рукою, ні ногою.

— Знову прикидаєтесь? — сердито запитав я.

Він похитав головою, і губи йому скривились у якийсь чудний усміх. Рот перекривився, бо правий бік його лишавсь нерухомий. Осміхалась тільки ліва половина обличчя.

— То була остання витівка Вовча,— сказав він.— Мене паралізувало, і я вже ніколи не стану на ноги. О, тільки один бік уражено,— додав він, ніби здогадавшись, що я підозріливо поглянув на його ліву ногу, яку він ту мить підібгав, напнувши коліном укривало.

— Не пощастило мені,— провадив він.— Я хотів був спершу послати на той світ вас, Гампе, і думав, що на це мені ще стане сили.

— Але чому? — спитав я з жахом і цікавістю водночас.

Знову подоба усміху скривила йому рот, і він сказав:

— А просто, аби відчувати, що живеш і дієш, аби до кінця бути найбільшою грудкою закваски, аби, врешті, зжерти вас. А помирати так...

Він знизав плечима чи радше спробував знизати, бо ворухнулося тільки ліве плече. Як і усміх, рух його пліч був однобокий.

— Але що з вами, як ви гадаєте? На що ви слабуєте? — запитав я.

— Мозок,— відповів він зразу.— Це той клятий головний біль довів до такого.

— То був симптом,— сказав я.

Він кивнув головою.

— Що я можу гадати? Я зроду ні разу не хворів. Щось, певне, сталося з мозком. Якась пухлина, рак абощо, не знаю, тільки воно жере й руйнує мій мозок, уражає нервові центри, з'їдає поволі, клітину по клітині... Отож і біль такий.

— Рухові центри також ушкоджено,— підказав я.

— Здається, так. Все прокляття в тому, що я мушу лежати тут з непотьмареним розумом, при повній свідомо-

сті, знаючи, що віддаю кінці, помалу втрачаю зв'язок зі світом, відриваюся від нього. Я не бачу, слух і чуття дотику теж покидають мене, незабаром я перестану й розмовляти, а проте весь час буду тут живий, сповнений бажання діяти, але безсилий.

— Коли ви кажете, що будете тут, то йдеться, либонь, про вашу душу,— зауважив я.

— Бридня! — відрубав він.— Це просто означає, що вищі мозкові центри у мене ще не вражені. Я ще не втратив пам'яті, можу думати, міркувати. Коли цього не стане, я сконаю. Мене не стане. Душа?..

Він вибухнув глумливим сміхом і притулив ліве вухо до подушки на знак того, що не хоче далі розмовляти.

Ми з Мод пішли працювати, пригнічені страшною долею, що спостигла Вовка Ларсена. Яка страшна була його доля, ми ще мали переконатись пізніше. То була немов жахлива відплата за все, що він накоїв у житті. Думки наші були поважні й урочисті, і розмовляли ми трохи не пошепки.

— Можна б уже й зняти наручні,— сказав він увечері, коли ми стояли біля нього й радилися, що з ним робити надалі.— Це зайве. Я вже паралітик. Тепер лишень пролежнів чекати.

Усміх спотворив йому обличчя, і Мод, ужахнувшись, відвернулася.

— А чи знаєте ви, що ваш усміх потворний? — спитав я Ларсена, бо знав, що їй доведеться доглядати його, і хотів по змозі вберегти її від цього неприємного видовища.

— Тоді я більше не всміхатимусь,— сказав він спокійно.— Я й сам думав, що в мене щось не так з обличчям. Весь день я відчуваю, що моя права щока мовби мертва. Воно вже від трьох днів давалося взнаки — то права рука на часину замліє, то нога... Отож, кажете, в мене потворний усміх? — додав він перегодом.— Тоді вважайте, що віднині я всміхатимусь внутрішньо, в душі, коли вам завгодно, в душі! Вважайте, що я й зараз усміхаюся.

І кілька хвилин він лежав спокійно, тішачись своєю химерною вигадкою.

Як людина, він не змінився. Це був той самісінький невгамовний, страшний Вовк Ларсен, ув'язнений у своєму власному тілі, колись такому прекрасному й непереможному. Тепер воно обснувало його мертвими путами, замкнуло душу в темряві й мовчанні, відгородило його від

світу, що був для нього ареною бурхливої діяльності. Уже не міг він відмінювати дієслово «робити» у всіх часах і способах. «Бути» — оце й усе, що йому лишилося,— бути, існувати без руху, що за його визначенням означало смерть; хотіти, але не виконувати; думати, мислити й духом бути живому, як і раніше, але тілом бути мертвому.

Наручні хоч я з нього й зняв, проте ми ніяк не могли звикнути до його нового стану, примусити себе не боятись. У нашій уяві він був людиною, здатною на що завгодно. Ми не знали, чого можна сподіватися від нього далі, яких страхіть він накоїть, коли раптом переможе неміч свого тіла. Ми стільки від нього натерпілися, що вже не могли збутися страху; ми бралися за роботу, але на серці в нас було неспокійно.

Я спромігся подолати ті труднощі, що їх завдали мені мої занизькі «ножиці». Зробивши нові хват-талі, я перетяг основу фок-щогли через планшир і спустив її на палубу. Потім за допомогою тих-таки «ножиць» я підняв па судно грота-гік. Він був сорок футів завдовжки — цілком досить, щоб на ньому підняти й поставити щоглу. Почепивши на «ножиці» ще одні талі, я поставив ними гік майже прямовисно. Щоб нижній кінець гіка не ковзав по палубі, я прибив з усіх боків грубі планки. До вершка я приладнав одношківний блок своїх перших талів. Таким чином, узявши їхній ходовий кінець на брашпиль, я міг піднімати й опускати вершок гіка скільки треба; нижній кінець його лишався на місці, а розчали не давали йому падати на боки. До цього вершка я почепив ще одні талі, і коли вся споруда була готова, мене просто вразили ті можливості, що вона нам відкривала.

Звичайно, на всю цю роботу я витратив ще два дні, і тільки вранці третього дня підняв фок-щоглу над палубою та заходився затісувати чотирикутником її нижній кінець, відповідно до форми степса. От тесля з мене вийшов таки нікудишній. Я пиляв, тесав і довбав міцне дерево, аж воно набуло такого вигляду, ніби його обгриз якийсь велетенський пацюк. Але свого я досяг — щогла вже могла стати в степс.

— Діло буде, а їй-бо, що буде! — вигукнув я.

— Ви знаєте, як доктор Джордан вивіряє істину? — спитала Мод.

Я похитав головою й перестав на часину витягати тріски, що нападали мені за комір.

— Він ставить питання: чи буде з неї діло? Чи можемо звірити на неї своє життя?

— Здається, він ваш улюбленець,— сказав я.

— Коли я зруйнувала свій старий пантеон, повикидавши звідти Наполеона, Цезаря та все їхнє поріддя, я спорудила собі новий пантеон,— відповіла вона поважно.— І першим я помістила в ньому доктора Джордана.

— Сучасного б то героя!

— І тим більш великого,— сказала вона.— Хіба можуть герої давнього світу рівнятися з сучасними?

Я кивнув головою. Ми з нею мали так багато спільного, що часто нам не було жодної потреби сперечатись. Принаймні наші погляди на життя були дуже схожі.

— Як на двох критиків, ми навдивовижу добре ладнаємо,— засміявся я.

— А як на корабельного майстра та підмайстра хіба ні? — засміялася вона у відповідь.

Але за важкою працею ми не часто сміялися в ті дні, та ще й жахливе становище Вовка Ларсена, живущого трупа, гнітило нас.

Його розбив ще один напад хвороби. Він утратив чи, вірніше, втрачав голос. Він міг говорити лиш часами. То він говорив як звичайно, тільки повільніш і важче, а то враз — іноді серед речення — мова йому уривалась, і тоді ми мусили довгі години чекати, поки зв'язок відновиться. Він скаржився, що в нього прикро болить голова. На випадок остаточної втрати мови, він запропонував нам особливий спосіб зв'язку: стисне руку один раз — значить, «так», двічі — «ні». Добре, що ми умовилися з ним щодо такого спілкування, бо того ж вечора він зовсім перестав говорити. Відтоді він відповідав на наші запитання стиском руки, а коли хотів щось сказати, то досить виразно писав ті слова лівою рукою на аркуші паперу.

Надходила люта зима. За штормом налітав шторм — зі снігом, хвищею, холодним дощем. Котики подалися в свою далеку мандрівку на південь, і ліжбисько спорожніло. Я працював, не знаючи відпочинку. Незважаючи на негоду та вітер, що заважав мені найдужче, я цілі дні, з раннього ранку до пізнього вечора, не сходив з палуби, і робота помітно посувалася вперед.

Перша спроба поставити «ножиці», коли мені довелось дертися на них та прив'язувати розчали, стала мені за добру науку, і цього разу я заздалегідь приладнав до вершка

фок-щогли снасті: штаги, гафель-гардель і дирик-фал. Як звичайно, я потратив на цю роботу набагато більше, ніж передбачав,— цілих два дні. А скільки ще лишалось роботи! Вітрила, наприклад, треба було робити зовсім наново.

Поки я споряджав фок-щоглу, Мод шила вітрила, завжди готова відкласти свою працю, щоб допомогти мені при потребі. Парусина була важка й цупка, і шити її Мод мусила гранчастою вітрильною голкою та морським наперстком. Її руки незабаром укрилися пухирями, але вона вперто працювала далі, а крім того, встигала ще варити їжу й доглядати хворого.

— Геть забобони! — сказав я в п'ятницю вранці.— Щоглу ставитимемо сьогодні.

Все було готове. Взявши талі гіка на брашпиль, я підняв щоглу, майже відірвавши її від палуби. Закріпивши ті талі, я взяв на брашпиль талі «ножиць», причеплені до вершка гіка. Кількох обертів корби вистачило, аби щогла відірвалась від палуби й повисла сторч.

Уклавши вільний кінець троса, Мод заплескала в долоні й закричала:

— Чудово! Чудово! На неї можна звірити життя!

Але раптом по її обличчі пробігла розчарована тінь.

— Щогла не над отвором,— сказала вона.— Чи не доведеться починати вдруге?

Я гордовито осміхнувся і, попустивши один розчал та підтягши другий, поставив щоглу якраз над середньою лінією палуби. Але й тепер вона не була ще над отвором. Знову той же невеселий вираз проступив на обличчі в Мод, і знову я гордовито осміхнувся і, маневруючи талями гіка та «ножиць», підтяг щоглу просто до отвору в палубі. Докладно пояснивши Мод, як опускати щоглу, я зійшов у трюм до степса.

Я гукнув їй, щоб вона починала, і щогла легко й точно пішла донизу. Прямісінько в чотирикутний отвір степса спускалася вона своїм чотирикутним кінцем, але, рухаючись, трохи повернулася навколо своєї осі, і чотирикутники не зійшлися. Проте я не розгубився. Гукнувши до Мод, щоб вона перестала опускати щоглу, я вибіг на палубу й бічним вузлом приладнав до щогли хват-талі. Передавши їхній кінець Мод, я знов зійшов у трюм і при світлі ліхтаря побачив, як щогла повільно обертається. Коли квадрати збіглися, Мод, закріпивши хват-талі, почала

опускати щоглу, але за кілька дюймів до отвору щогла знов крутнулась. І знов Мод вирівняла щоглу хват-талями й опустила її ще. Квадрати зійшлися. Щогла стала в степс.

Я радісно закричав, і Мод прибігла поглянути. У жовтому світлі ліхтаря ми довго дивились на діло своїх рук. Потім глянули одне на одного, і наші руки зустрілися в міцному потиску. Мабуть, в обох у нас заблищали в очах сльози радості.

— Зрештою, не так воно й важко,— зауважив я.— Власне, весь клопіт був підготуватись.

— А все диво — здійснити,— додала Мод.— Мені аж віри не йметься, що цю величезну щоглу піднято й поставлено, що ви її витягли з води, перенесли й поставили на своє місце. Це праця титана!

— «І дечого багато винайшли вони»,— почав я весело, та раптом затнувсь і глибше потяг носом повітря.

Я глянув на ліхтар. Він не чадів. Я знову принюхався.

— Щось горить! — сказала Мод упевнено.

Ми разом кинулись до трапа, але я випередив її й перший вибіг на палубу. Густий стовп диму піднімався з люка мисливського кубрика.

— Вовк іще не вмер! — буркнув я стиха й кинувся вниз, у той дим.

В тісному приміщенні надиміло вже так густо, що довелося пробиратись навпомацки. Страх перед Вовком Ларсеном так опанував мою уяву, що мені здалося, ніби безпорадний велетень ось-ось схопить мене руками за горлянку.

Я завагався, вже трохи не побіг назад, на палубу, але нараз згадав про Мод. На мить вона сяйнула переді мною така, як допіру в трюмі, при жовтому світлі ліхтаря,— теплі карі очі, блискучі від радісних сліз,— і я відчув, що ганебно втекти не можу. Душачись димом, я добувся до койки Вовка Ларсена й намацав його руку. Він лежав нерухомо, проте ворухнувся, коли я торкнув його за руку. Я обмацав його, укривало й сінника, та ніяких ознак вогню не помітив. Але ж цей дим, що сліпив і душив мене, мусить звідкись іти! На хвильку я розгубився і, не знаючи, що робити, безпорадно метався туди й сюди. Ударившись об стіл, я отямився. Я розміркував, що паралізована людина могла запалити щось тільки десь поблизу, біля себе.

Я повернувся до Ларсенової койки і тут наштовхнувся на Мод. Хтозна-скільки вже вона пробула серед цього чаду.

— Йдіть на палубу! — наказав я рішуче.

— Але ж, Гамфрі!..— запротестувала вона якимсь чудним, хрипким голосом.

— Ні, йдіть, будь ласка! — гримнув я на неї.

Вона слухняно повернулася й пішла, а я раптом злякався: що, як вона не потрапить на вихід? Я кинувся навздогін; біля трапа її не було. Може, вона вже вибігла? Стоячи розгублено біля трапа, я раптом почув її тихий голос:

— Ой, Гамфрі, я заблудилася!

Вона стояла біля задньої стіни і, засліплена димом, помацки шукала вихід. Я вивів чи скорше виніс її аж на палубу. Чисте повітря здалось мені правдивим нектаром. Мод була напівзомліла; я поклав її на палубі, а сам знову кинувся вниз.

Певний, що горить десь недалеко від Вовка Ларсена, я зразу попрямував до його койки. Коли я почав мацати поміж укривал, щось гаряче впало мені на руку й опекло її. Швидко відсмикнувши руку, я нараз усе зрозумів. Крізь щілини в дошках верхньої койки він запалив сінника. Лівою рукою він владав ще доволі, щоб це зробити. Вогка солома, підпалена знизу, без великого допливу повітря тліла собі помаленьку. Коли я стяг сінника з койки, він розтрусився, падаючи, і враз спалахнув полум'ям. Затоптавши вогонь, я вискочив на палубу дихнути свіжим повітрям.

Кількох відер води було досить, аби загасити сінника, що горів посеред кубрика. За десять хвилин дим розійшовся, і я дозволив Мод спуститись вниз. Вовк Ларсен лежав непритомний, але свіже повітря скоро повернуло йому свідомість.

Ми ще поралися біля нього, коли враз він дав знак, що просить олівця й паперу.

«Прошу не заважати мені,— написав він,— я всміхаюся».

«Бачте, в мені ще є грудочка закваски»,— дописав він трохи згодом.

— Я радий, що та грудочка вже така невеличка,— сказав я.

«Дякую,— написав він.— Але подумайте, наскільки ще вона має поменшати, перше ніж я помру!»

«І все ж, Гамне, я ще тут,— дописав він.— Тепер я мислю ясніше, ніж будь-коли досі! Ніщо не заважає мені. Повна зосередженість. Я весь тут, і навіть більше».

То була немов звістка з могильної темряви, бо тіло цього чоловіка зробилося йому своєрідним гробівцем. І там, у цьому химерному склепі, тріпотів і жив його дух. Він тріпотітиме й житиме, аж поки порветься остання нитка, що зв'язує його із зовнішнім світом, і коли вона порветься, то хто знає, як довго ще по тому зможе той дух тріпотіти й жити?

РОЗДІЛ XXXVIII

«Здається, лівий бік мені теж відбирає,— написав Вовк Ларсен уранці другого дня після спроби підпалити судно.— Замліває щораз більше й більше. Я ледве владаю рукою. Говоріть голосніше. Рвуться останні нитки».

— А боляче вам?

Я мусив спитати ще раз, голосніше, перш ніж він мені відповів:

«Боляче, але не весь час».

Повільно, через силу рухалась його ліва рука по аркуші паперу, і було дуже важко прочитати, що він надряпав. Це скидалося на «послання духів», що демонструються на платних спіритичних сеансах.

«Але я ще тут, увесь тут»,— надряпав він ще повільніше.

Раптом олівець випав, і ми знов уклали його Ларсенові в руку.

«Коли не болить, я відчуваю повний мир і супокій. Я ніколи ще не думав так ясно. Я можу міркувати про життя і смерть, як індійський мудрець».

— І про безсмертя? — гукнула Мод просто йому в вухо.

Тричі його рука пробувала написати відповідь, та олівець усе випадав з неї. Марно ми силкувалися вкласти його назад. Тоді Мод стиснула Ларсенові пальці навколо олівця, і рука його написала великими літерами, так повільно, що одну літеру виводила цілу хвилину: «б р и д н я».

То було останнє слово Вовка Ларсена,— «бридня». Непоправним скептиком він залишився до кінця. Рука

безвладно опала. Тіло ледь здригнулось і завмерло. Мод випустила його руку, пальці розтулились, і олівець викотився з них.

— Ви ще чуєте? — загорлав я, схопивши його пальці й чекаючи, чи не стисне він їх, що означало б «так». Проте рука була мертва.

— Мені здалося, що його губи ледь ворухнулися,— сказала Мод.

Я гукнув знову. Губи справді ворухнулися. Мод поклала на них пучки своїх пальців. Ще раз я гукнув: «Ви чуєте?»

— «Так»,— переказала Мод відповідь.

Ми запитливо подивились одне на одного.

— Що з того? — спитав я.— Що ми можемо йому сказати?

— О, спитаймо його...— вона завагалася.

— Спитайте його про щось таке, на що треба відповісти «ні»,— запропонував я.— Тоді ми знатимем напевне.

— Їсти хочете? — крикнула вона.

Губи ворухнулися в неї під пальцями, і вона сповістила:

— «Так».

— Хочете м'яса? — спитала вона далі.

— «Ні»,— знов ворухнулись губи.

— А бульйону?

— Так, він хоче бульйону,— сказала вона, спокійно глянувши на мене.— Поки він не втратив слуху, ми маємо змогу спілкуватися з ним. А потім...

Погляд її став якийсь чудний, губи затремтіли, на очах виступили сльози. Вона похитнулася, і я підхопив її в свої обійми.

— Ой, Гамфрі! — схлипнула вона.— Коли вже настане цьому край? Я так змучилася, так змучилася!

Вона поклала голову мені на плече й заридала, здригаючись усім тілом. Вона була мов пір'їнка в моїх обіймах, така тендітна і звійна. «Не витримала врешті,— подумав я.— А що я зроблю сам, без її допомоги?»

Але я втішав і заспокоював її, поки вона опанувала себе; первова криза минала в неї так само швидко, як і фізична втома.

— Мені соромно,— сказала вона. А тоді додала з тою лукавою усмішкою на устах, що так мене чарувала завше: — Але ж я тільки «жіночка»...

Те слово пронизало мене мов електричним струмом. То було моє власне слово, моє потаємне слово кохання.

— Звідки в вас це слівце? — запитав я її, ще й так несподівано, що вона аж здригнулася.

— Яке слівце?

— «Жіночка».

— А хіба воно ваше? — спитала вона.

— Моє,— відказав я.— Я його придумав.

— Тоді ви, певно, пробалакалися вві сні,— засміялась вона.

І знову в її очах затремтів, затанцював той дивний вогник. А мої очі — я знав це — промовляли ту хвилину куди красномовніш за будь-які слова. Мимоволі я схилився до неї, наче дерево під вітром. Ми були такі близькі ту мить! Але вона труснула головою, наче відганяючи сон або якесь видиво, і сказала:

— Я це слово знала змалечку. Так мій тато називав мою маму.

— Все одно це й моє слово,— провадив я своєї.

— Може, й ви так називали свою маму?

— Ні,— відповів я, і вона не допитувалась більше, хоч я ладен заприсягтися, що в її очах промайнув насмішкуватий вираз.

Коли фок-щоглу було поставлено на своє місце, робота пішла шпаркіше. Я сам здивувався, як легко й просто пощастило нам поставити в степс і грот-щоглу. Для цього я спершу припасував до фок-щогли гік, мов кранову стрілу. Ще за кілька днів ми почіпляли й понатягували всі штаги й ванти. Топселі були зайві, а то й небезпечні для команди з двох душ, тим-то я спустив стеньги на палубу й міцно принайтовив.

Ще кілька днів пішло на те, щоб докінчити й поставити вітрила. Їх було всього троє: клівер, фок і грот. Залатані, повкорочувані, понівечені, вони здавались досить кумедним убранням для такого зграбного судна, як «Привид».

— Та діло з них буде! — радісно вигукнула Мод.— Ми можемо звірити на них своє життя!

Безперечно, серед усіх фахів, що я набув за останній час, фахом вітрильного майстра я мав найменше право пишатись. Але плавати під вітрилами я вмів краще, ніж припасовувати їх, і був цілком певен, що зможу привести шхуну до якогось порту на півночі Японії. На «Привиді» я начитався всіляких книжок про навігацію, а до того ж

у мене був зоряний планшет Вовка Ларсена, такий простий, що по ньому й мала дитина могла б зорієнтуватися.

Щодо творця цього планшета, то його стан за тиждень майже не змінивсь, тільки оглух він ще більше й губами ворушив щораз слабіше. Того дня, як ми поставили вітрила, він почув нас востаннє, і востаннє ворухнулись йому губи. Я спитав його: «Ви ще тут?», і ті губи відповіли: «Так».

Остання нитка урвалася. Десь усередині цієї домовини з плоті жила ще людська душа. У темниці з живого пороху цей буйний дух, що його ми встигли так добре спізнати, жеврів далі, але жеврів серед мовчання і темряви. Він уже не відчував свого тіла. Воно для нього не існувало. Не існував для нього й світ. Він знав тільки себе та безодню глибину супокою і темряви.

РОЗДІЛ XXXIX

Нарешті прийшов день нашого відплиття. Ніщо більше не затримувало нас на Острові Зусиль.

Куці щогли «Привида» стояли на своєму місці, химерні вітрила закріплено. Вся моя робота була міцна, хоч не дуже сподобна на вигляд; але я знав, що вона служитиме нам добре, і, дивлячись на неї, відчував у собі незвичайну силу.

«Це я зробив! Я сам! Своїми власними руками! — хотілося мені гукнути.

Та ми з Мод немовби вміли читати думки одне в одного, бо коли ми збиралися підняти грот, вона сказала:

— Подумайте лишень, Гамфрі, ви все це зробили власними руками!

— Але ж було ще дві руки,— відказав я.— Двоє маленьких рученят,— тільки не кажіть мені, що й це вислів вашого батька!

Вона засміялася, похитала головою і стала розглядати свої руки.

— Ніколи вже вони не відмиються... І шкарубкі будуть довіку.

— Ну, то й можна буде пишатись ними довіку,— сказав я, беручи її руки в свої. Попри всі свої тверді ухвали я, певно, поцілував би ті любі рученята, якби вона не відняла їх поквапливо.

Наша приязнь дедалі хисткішала. Довго й успішно приборкував я своє кохання, але тепер воно брало гору наді мною. Перше воно свавільно промовляло тільки з моїх очей, а тепер уже підкоряло собі мій язик, та й мої губи — вони загорілись шаленим бажанням цілувати ці маленькі рученята, що працювали так певно й невтомно. Я й сам шаленів. Щось у моєму єстві немов голосом сурми кликало мене до неї, неначе буря мене нахиляла, і я, вже не маючи сили опиратись, хилився в її бік, сам того не знаючи. І вона це відчула. Вона не могла не відчути цього, коли так хутко відняла свої руки. І все ж, перше ніж відвести очі, вона мимоволі кинула на мене швидкий допитливий погляд.

За допомогою хват-талів я взяв гафель-гардель і дирикфал на брашпиль і підняв грот відразу за обидва верхні кути. Спосіб то був не вельми вдалий, але він не забирав багато часу, і незабаром фок також залопотів угорі.

— В такій маленькій бухточці ми не встигнемо підняти кітву,— сказав я.— Нас викине на скелі, тільки-но вона відірветься від дна.

— А що ж ви робитимете? — спитала Мод.

— Та покину її взагалі,— відповів я.— А поки я відчіпатимусь, вам доведеться стати до брашпиля. Коли ж я побіжу до штурвала, ви негайно піднімайте клівер.

Цей маневр я обмірковував і виконував подумки разів з двадцять. Щодо клівера, найнеобхіднішого тепер вітрила, я знав, що брашпилем Мод зуміє його підняти. В бухту залетів свіжий вітер, і хоч хвиля ще не розходилась, треба було діяти швидко й рішуче, щоб вибратися з бухти неушкодженими.

Коли я вибив прогонича з клямри, ланцюг загуркотів у якірному отворі й упав у море. Я кинувся на корму й поклав стерно під вітер. «Привид», здавалося, знову ожив, накренившись, коли вперше напнулися вітрила. Клівер поволі піднімався. Коли вітер нап'яв його, шхуна почала повертатися, і мені довелось крутнути кілька разів стерно, щоб утримати судно на взятому курсі.

Я придумав автоматичний клівер-шкот, що переносив клівер сам, коли треба, і Мод не мусила про те дбати. Але вона ще не скінчила піднімати клівер, коли я круто повернув стерно на вітер. То був небезпечний момент, бо «Привид» підійшов дуже близько до берега — камінцем докинути. Проте судно слухняно накренилось і привелося

до вітру. Вітрила й риф-штерти залопотіли,— правдива музика для мене! — і ось вони нап'ялися під вітром і понесли шхуну вже на іншому галсі.

Закінчивши свою роботу, Мод прийшла на корму і стала біля мене; вітер грався її кучерями, що вибивалися з-під зюйдвестки; щоки її аж пашіли після фізичного напруження, широко розплющені очі горіли з хвилювання, ніздрі тремтіли, втягуючи свіже, солоне морське повітря. Її карі очі нагадували очі сполоханої лані. Я ще ніколи не бачив у них такого тривожно-палкого виразу. Розтуливши уста, вона затамувала дух, коли «Привид», мало не врізавшись у скелясту стіну біля проходу з внутрішньої бухти, підхоплений вітром, вимівся на безпечніший простір.

Те, що я стільки відбув у Ларсена за першого помічника, стало мені в великій пригоді. На одному довгому галсі я пройшов попід берегом зовнішньої бухти, тоді ще один поворот — і шхуна вийшла в чисте море. Її враз підхопив могутній подих океану й поніс уперед, гойдаючи плавно на високій хвилі.

Зранку день був похмурий, небо затягли хмари, та ось прорвалося крізь них сонце і, немов на знак щасливої плавби, осяяло вигнутий дугою берег, де ми колись турбували володарів гаремів і вбивали «холостяків». Весь Острів Зусиль немов світивсь у сонці. Навіть похмурий південно-західний мис здавався тепер привітніший. На камінні, змоченому бризками прибою, грали сліпучі відлиски.

— Я завжди пишатимуся, згадуючи про нього,— сказав я Мод.

Вона велично піднесла голову, але мовила:

— Рідний наш, рідний Острів Зусиль! Я довіку любитиму його.

— І я теж,— сказав я хутко.

Здавалося, наші очі ось-ось зустрінуться і висловлять своєю мовою все, проте на превелику силу ми опанували себе і розвели свої погляди.

Настала мовчанка, трохи аж ніякова. Нарешті я порушив тишу:

— Гляньте, які он чорні хмари на обрії з навітряного боку. Пам'ятаєте, я казав вам учора ввечері, що барометр падає?

— І сонце сховалося,— сказала вона, не відриваючи погляду від нашого острова, де ми здобули перемогу в зма-

ганні з природою, де зав'язалася найщиріша дружба, яка лишень можлива між чоловіком та жінкою.

— Зате ж і понесе нас до японських берегів! — скрикнув я весело.— «За свіжим вітром, попустивши шкоти...» Чи як там?

Закріпивши штурвал, я побіг послабити фока- й гроташкоти і підтягти талі гіків — поставити вітрила так, щоб використати як слід ходовий вітер. То був свіжий вітер, навіть занадто свіжий, але я вирішив іти на всіх вітрилах якомога довше. Шкода, що при ходовому вітрі штурвала не закріпиш, і я мусив стояти на вахті цілу ніч. Мод пропонувала чергуватися за стерном, однак скоро переконалася, що під таким вітром і на такій хвилі їй просто не стало б на те сили, навіть якби вона змогла так швидко навчитися стернувати. З того вона зовсім зажурилась, та незабаром утішилася, змотуючи в бухти талі й фали та збираючи розкидані на палубі кінці. До того ж їй треба було ще варити обід, стелити постелі, доглядати Вовка Ларсена. Закінчила вона свій робочий день, поприбиравши як слід у кают-компанії й кубрику.

Цілу ніч без зміни я стояв за штурвалом. Вітер дужчав поволі й невпинно, хвилі здіймалися все вище. О п'ятій ранку Мод принесла мені гарячої кави й печива, що спекла сама, а о сьомій я покріпився гарячим сніданком.

Цілий день сила вітру поволі й невпинно зростала, мовби він затявся віяти дедалі міцніше й міцніше, і все без упину. А «Привид» усе пінив хвилі, лишаючи позаду милю за милею, аж урешті я подумав, що ми вже робимо добрих одинадцять вузлів. Мені хотілося до останку використати потужний вітер і не скидати швидкості, але надвечір я відчув, що знесилився вже вкрай. Хоч як я досі загартувавсь і поздоровшав, проте тридцять шість годин за штурвалом були понад мою силу. Мод благала мене лягти в дрейф. Я й сам знав, що коли вітер і хвилі дужчатимуть отак ще й цілу ніч, то я потім не зможу вже покласти «Привида» в дрейф. Отже я, щойно смеркло, полегшено й водночас розчаровано почав приводити шхуну до вітру.

Та не знав я, яка це неймовірно тяжка робота — одному взяти рифи на трьох вітрилах. Пливучи весь час за вітром, я не відчував його справжньої сили, але тепер, повернувши проти нього та спізнавши цілу його несамовиту лють, я вжахнувся мало не до розпачу. Вітер паралізовував усі мої зусилля, виривав з рук парусину, в одну мить нищив

те, що мені вдавалося зробити за десять хвилин неймовірної натуги. До восьмої години я встиг узяти тільки два рифи на фоку. До одинадцятої діло не посунулось ні на крихту далі. Мої пальці були в крові, нігті позаламувалися до живого м'яса. Від болю й знесилля я плакав у темряві — тільки нишком, щоб не почула Мод.

Зневірившись, я кинув спроби взяти рифи на гроті й вирішив лягти в дрейф під самим зарифленим фоком. Три години пішло в мене на те, щоб підв'язати спущені грот та клівер, і тільки о другій ночі, напівмертвий з утоми, я зрозумів, що нарешті домігся свого. Зарифлений фок робив те, що треба. Шхуна трималася круто до вітру, не виявляючи нахилу підставляти хвилі борт.

Я виголоднів страшенно, та даремно Мод силкувалася нагодувати мене. Я куняв з повним ротом, засинав, не донісши їжі до рота, і збентежено прокидався з ложкою в ще піднятій руці. Я був такий сонний і безпорадний, що Мод мусила підтримувати мене на стільці, аби хитавиця не скинула мене додолу.

Не пам'ятаю, як я дістався від камбуза до каюти. Певно, Мод відвела мене туди, мов сновиду. Чи довго я спав,— не знаю, але прокинувся я в своїй каюті, роззутий. Було поночі. Я весь був як побитий, не міг поворухнутися, а коли торкнувсь укривала своїми обдертими пучками, то аж скрикнув з болю.

Очевидячки, ще не ранок, подумав я і, заплющивши очі, знову заснув. Я й не здогадувався, що проспав цілий день і що то була вже друга ніч.

Потім я знову прокинувся, й чогось мені вже не спалося. Черкнувши сірника, я глянув на годинника. Він показував дванадцяту годину. А я ж був на палубі до третьої години ночі! Спершу я спантеличивсь, але відразу зрозумів, у чому справа. Не диво, що мені вже не спалося: я ж проспав двадцять одну годину! Хвилинку я лежав, прислухаючись, як іде «Привид», як плещуть хвилі і як гуде вітер на палубі, а тоді повернувся на другий бік і таки доспав спокійно до ранку.

Встав я о сьомій годині. Мод у кают-компанії не було, і я вирішив, що вона в камбузі варить сніданок. Вийшовши на палубу, я переконався, що «Привид» тримається дуже добре під своїм клаптем парусини. У камбузі в печі горіло, кипів чайник, але Мод не було й там.

Знайшов я її в мисливському кубрику, біля койки Вовка Ларсена. Я глянув на цю людину, що скотилася нагло з найвищих життєвих вершин у безодню і опинилася в домовині ще за життя, тобто зазнала гіршої долі, ніж сама смерть. Щось нове з'явилося в застиглих рисах його обличчя. То був спокій. Мод подивилась на мене, і я все зрозумів.

— Його життя згасло під час бурі,— сказав я.

— Але він усе одно живий,— відповіла вона впевнено.

— Сила його була надмірна.

— Так,— сказала вона,— але тепер вона вже не сковує його. Дух його вільний.

— Авжеж, тепер дух його вільний,— погодивсь я і, взявши її за руку, вивів на палубу.

Тієї ночі буря почала вщухати, тільки так само повільно, як і була наростала. Вранці другого дня, після сніданку, коли я підняв наготовлене до похорону тіло Вовка Ларсена на палубу, вітер ще був свіжий і хвиля висока. Палубу раз у раз захлюпувало водою. Раптовий подув так накренив шхуну, що планшир завітряного борту зарився у воду. Вітер свистів, аж завивав у снастях. Стоячи по коліна в воді, я зняв шапку.

— Я пам'ятаю тільки одну частину поховальної відправи,— сказав я.— А саме: «Тіло ж нехай прийме море».

Мод глянула на мене здивовано й обурено. Але я згадав сцену, що її свідком був колись, і той спогад владно вимагав від мене поховати Вовка Ларсена саме так, як він поховав свого помічника. Я підняв ляду з люка, і тіло в парусиновому завої ногами наперед упало в море, а чавунний тягар, прив'язаний до нього, потяг його вниз. Воно зникло.

— Прощай, Люцифере, гордий духу! — прошепотіла Мод тихо-тихо, і її слова потонули в свисті вітру. Я бачив, як ворушаться її уста, і швидше відгадав, ніж почув, що вона сказала.

Коли, чіпляючись за планшир, ми пробирались назад на ют, я ненароком глянув на море з завітряного боку. Ту мить «Привид» саме підкинуло на високій хвилі, і я дуже виразно побачив миль за дві-три від нас невеличкого пароплавика. Він то з'являвся на хребті хвилі, то провалювався знову, прямуючи просто на нас. Пофарбований він був на чорне. Мені пригадалися розповіді мисливців про їхні браконьєрські виправи, і я здогадався, що перед нами

дозірне судно митниці Сполучених Штатів. Я показав на нього Мод і чимшвидше потяг її на ют, де не так заливало водою. Залишивши Мод там, я кинувся вниз до сигнальної шафи, але згадав, що, споряджуючи «Привид», забув подбати про сигнальні фали.

— А нам і не треба подавати сигнал біди,— сказала Мод.— Досить їм побачити нас, і вони зрозуміють.

— Ми врятовані,— сказав я спокійно і урочисто, а потім, стримуючи хвилю буйної радості, додав: — Сам не знаю, чи радіти мені, чи ні...

Я глянув на неї. Наші очі вже не боялися зустрітись. Ми потяглись одне до одного, і я сам не зчувся, як обняв Мод та пригорнув до себе.

— Чи я повинен?..— спитав я.

І вона відповіла:

— Та зовсім і не повинен... Але так приємно було б почути!..

Її уста зустрілися з моїми, і за якимсь химерним збігом мені пригадалася сцена в кают-компанії «Привида», коли вона, поклавши мені пальці на уста, промовила: «Тс-с...»

— Дружинонько, ти жіночко моя! — промовив я ніжно, гладячи вільною рукою їй плече, як роблять усі закохані, хоч і не вчаться того ні в якій школі.

— Мужу мій! — сказала Мод. Якусь мить вона дивилась на мене, потім її тремтячі повіки опустилися, і вона, щасливо зітхнувши, пригорнулася до моїх грудей.

Я глянув на пароплав. Він був уже близько. З нього спускали шлюпку.

— Ще поцілунок, моя кохана! — прошепотів я.— Ще один поцілунок, поки вони не підійшли...

— І не врятували нас від самих себе,— докінчила вона, всміхаючись так чарівно й лукаво, як ще ніколи,— бо то було лукавство кохання.

«Білозуб», ч. четверта, р. І. *Худ. Ч. Бул.*

«Білозуб», ч. п'ята, р. IV. *Худ. Ч. Бул.*

ГРА

Повість

I

Перед ними на підлозі розіслано багато розмаїтих килимів; два брюссельські вже з самого початку їм сподобались, але й інші візерунками вабили око,— отож вони вагалися між бажанням та матеріальною спромогою. Сам керівник відділу шанобливо упадав коло них, властиво, дівчина добре розуміла, що він упадав тільки задля Джо, недарма ж хлопчик при ліфті, поки вони піднімалися нагору, аж рота роззявив від захоплення, побачивши Джо. Не була вона й сліпа, щоб не бачити, яку пошану виявляли до нього молодики й хлопчаки на вулиці, коли вони проходили вдвох своїм кварталом у західній частині міста.

Керівника відділу покликано до телефону, і в душі дівчини знадні мрії про килими та прикрі грошові міркування поступилися місцем перед ще більшим сумнівом і тривогою.

— Не розумію, Джо, що тебе в ньому вабить,— сказала вона тихо, але настійливо: очевидно, розмова про це заходила вже не вперше.

Якась тінь на мить затьмарила молодикове обличчя, та відразу ж воно засвітилося ніжністю. Адже він був ще сливе хлопчина, а вона лишень дівча — обоє майже діти, що тільки оце ступили на поріг життя й надумалися влаштувати собі гніздечко.

— Та не турбуйся даремно,— промовив він.— Це ж мій останній, найостанніший вихід.

Він усміхнувся, а проте вона завважила, як з уст йому мимоволі злетіло скрушне зітхання,— і з чисто жіночого інстинкту цілком володіти своїм коханим відчула страх перед незрозумілим їй захватом, що так владно заполонив істоту Джо.

— Ти ж бо знаєш, що зустріч з О'Нейлом дала мені змогу сплатити останній борг за материн будинок,— провадив він.— От я й спекався одного клопоту. А змагання з Понтою дасть мені сто доларів, цілих сто! Це найбільший приз — непоганий для нас із тобою весільний дарунок.

Грошові розрахунки її зацікавили.

— Але ж тобі подобається сама ця «гра», як ти її називаєш. А чому?

Він не вмів гарно говорити. На рингу він промовляв руками, всім тілом, грою м'язів, а переказати словами своє зачарування «грою» не годен був. Проте спробував і, заникуючись, почав змальовувати, що почував він під час змагання, а надто в найвирішальніші хвилини.

— Одне я знаю, Женев'єво: на рингу ж переживаєш захват, загнавши супротивника туди, куди тобі треба. Він вимахує кулаками, а ти, не даючи йому нагоди влучити, сам завдаєш удару. Ось він заточується, мов п'яний, і прилипає до тебе, суддя відриває його, і врешті ти можеш кінчати. Вся зала аж здригається з крику, а ти знаєш, що бився чесно й переміг, бо вартніший за нього. Бачиш, я...

Він раптом урвав мову, злякавшись власної балакучості й тривожного виразу на Женев'євиному обличчі. Слухаючи, вона пильно дивилася на нього, і на її лиці дедалі дужче проступав ляк. Змальовуючи їй найкращі хвилини свого життя, Джо уявляв собі переможеного супротивника, освітлений ринг, рев глядачів,— і Женев'єва відчула, що його підхопила й понесла від неї хвиля життя, незрозумілого, загрозливого, непереможно-принадного. Від самого подиху того життя її кохання блякло і в'януло. Образ Джо, якого вона знала, померк, розплився, а тоді й зовсім зник. Свіжого хлопчачого обличчя, ласкавих очей, приємного лагідного обрису вуст наче й не було. Вона бачила перед собою обличчя дорослого чоловіка, напружене, нерухоме, немов з криці вилите: і стулені губи, як крицеві лещата в пастці, і широко розплющені, чуйні очі полискували, мов криця. То було обличчя чоловіка, а не хлопчика, якого вона знала. Обличчя зовсім їй чуже.

Та все ж попри свій страх, вона невиразно відчула гордощі. Його мужність, мужність войовничого самця невідпорно впливала на неї, як на жінку, збудила в ній споконвічне бажання обирати собі товаришем чоловіка дужого, спиратися на його силу, як на незламний мур. Вона не розуміла тієї таємничої сили, що перемагала кохання

і скоряла собі Джо, проте в глибині жіночого серця відчувала солодку радість, що задля неї, задля їхнього кохання, він зрікається того, що досі становило невід'ємну частину його життя, що він востаннє має вийти на ринг.

— Он місіс Сілверстайн не любить боксу,— сказала Женев'єва,— лає його на всі заставки, а вона ж тямуща жінка.

Джо поблажливо всміхнувся, не вперше ховаючи біль, що вона ніяк не хоче цінувати те, чим він у житті найбільше пишався. Власними зусиллями та ненастанною працею доскочив він успіху, і тепер, коли він усього себе і все, що було в ньому, віддав Женев'єві, той успіх, на його думку, був єдиною правдивою вартістю, гордовито покладеною їй до ніг. Його боксерська майстерність була запорукою мужності, більшою, ніж міг запропонувати їй будь-який інший чоловік, і та мужність давала йому право володіти нею. А вона цього не зрозуміла тоді, не розуміє й тепер, і Джо дивувався, за що саме вона його покохала.

— Місіс Сілверстайн — стара порохнява печериця,— добродушливо сказав він.— Що вона розуміє в таких речах? Запевняю тебе, це дуже здоровий і корисний спорт. Глянь на мене! Бачиш, мені треба заховувати чистоту, щоб бути в добрій формі. Я живу чистіше, ніж місіс Сілверстайн, чи її старий, чи будь-хто з твоїх знайомих. Купаюся, обтираюся, роблю гімнастику, все в один час, добре їм і не дозволяю собі ніяких дурниць — ні п'ю, ні курю, анічого такого, що могло б мені зашкодити. Я, мабуть, навіть чистіший за тебе, Женев'єво... Далебі,— поквапився він додати, помітивши образу на її личку.— Йдеться не про воду та мило.— Він обережно, але міцно стиснув її руку вище ліктя.— Бачиш, ти м'яка й тендітна. А я, ось помацай лишень!

Він так міцно затис їй пальці м'язами своєї руки, що вона аж скривилася з болю.

— І я весь такий,— правив він своєї.— Оце й є чистота. Кожна часточка тіла, кожна крапля крові, кожен м'яз чистий наскрізь до самих кісток, та й самі кістки теж. Це не те, що вимити шкіру милом і водою,— а все наскрізь чисте. І бачиш, тіло відчуває, що воно чисте. Коли я ранком прокидаюсь та беруся до праці, кожна крапля крові, кожен м'яз у мені просто аж волає, що він чистий. О, якби ти знала...

Він раптом замовк, до решти збентежений своєю незвичайною балакучістю. Ніколи ще він так не хвилювався, але й ніколи не мав причини стільки говорити. Однак цього разу йшлося про бокс, бралося під сумнів вартість і гідність самої гри, для нього найважливішої в світі. Принаймні вона була найважливіша до того дня, коли він випадково переступив поріг Сілверстайнової цукерні й коли Женев'євин образ заступив йому світ і затьмарив усе. Джо починав розуміти, хоч і невиразно, споконвічну суперечність між жінкою й життєвою кар'єрою, між діяльністю чоловіка й вимогами жінки. А втім, він не вмів узагальнювати. Все, що він бачив,— це суперечність між конкретною, живою Женев'євою та величезною абстрактною Грою. Обидві припали йому до серця, обидві тягли його до себе; він роздирався між ними й почував себе цілком безпорадним у тій боротьбі.

Слухаючи Джо, Женев'єва дивилася на його обличчя й милувалася чистою шкірою, ясними очима, ніжними й гладенькими, як у дівчини, щоками. Вона визнавала силу його доказів, але не хотіла погодитися з ними, інстинктивно обурювалась проти тієї Гри, що відривала його від неї, частково її грабувала. Це була суперниця, якої вона не розуміла, а надто не розуміла її принади. Якби то йшлося про якусь іншу дівчину, все було б зрозуміле, Женев'єві помагали б знання, здогади, прозірливість. А тут їй доводилось боротись наосліп з якоюсь невпійманною супротивницею, про яку вона нічогісінько не знала і яка видавалася їй ще небезпечнішою через те, що в словах Джо вона відчувала дещицю правди.

Нараз дівчина збагнула свою кволість. Їй стало сумно й шкода себе. Вона хотіла володіти ним цілком, неподільно, на менше її жіноча природа не погоджувалась. А він не давався, вислизав від неї, коли вона пробувала обвити його руками. Очі їй зайшлися слізьми, губи затремтіли, і зразу поразка обернулась на перемогу — всемогутня Гра поступилася перед нездоланною силою жіночої кволості.

— Та годі ж бо, Женев'єво, годі,— почав благати хлопець, сповнений каяття, хоч і був здивований. Своїм чоловічим розумом він ніяк не міг збагнути її розпачу, але, побачивши, що вона плаче, забув про все на світі.

Вона всміхнулася крізь сльози, прощаючи йому, а він, хоч і знав, що нічим не завинив, увесь розтанув. Мимохіть

він сягнув по її руку, але вона стримано й холодно уникла потиску, тільки очі її ще дужче засяяли.

— А ось і містер Клаузен,— сказала вона, і тим часом якась дивна жіноча алхімія геть висушила їй сльози.

— Вам, Джо, певне, вже надокучило чекати? — сказав керівник відділу, рожевощокий чоловік, що до його суворих бурців аж ніяк не пасували веселі маленькі очиці.— Ну, то на чому ж ми спинилися? Ага, на тому килимові,— жваво провадив він.— Гарний візерунок, еге ж? Так, я все розумію. Ще б пак, сам заводився майном, мавши чотирнадцять доларів на тиждень. Але для свого гнізда нічого не шкода. Еге? Та й справді-бо. Всього на сім центів дорожче, зате дорогу річ вигідніше купувати, скажу я вам. А знаєте що, Джо? — керівник раптом сповнився великодушністю й довірливо стишив голос:— Проте це лиш вам. Я скину п'ять центів. Тільки дивіться,— додав він урочисто,— нікому не кажіть, скільки заплатили!

— Звісно, сюди входить і платня за пакування й доставку,— пояснив він, коли Джо й Женев'єва, порадившись, заявили про свою згоду.— А як гніздечко? — ще раз поцікавився він.— Коли ж ви розпустите крила й полинете? Завтра? Так швидко? Чудово, чудово!

Він на мить захоплено звів очі вгору, тоді глянув на них по-батьківському ласкаво.

Джо відповідав досить спокійно, а Женев'єва трохи зашарілась; проте обоє вони почували себе ніяково. Не лише тому, що мова зайшла про те, що було для них інтимне й священне, і не через міщанську сором'язливість, а з уродженої скромності й стриманості, що часто властива людям з робітничого середовища, коли вони змагаються до життя чистого й цнотливого.

Містер Клаузен провів їх до ліфта, танучи в усмішці, аж сяючи поблажливою зичливістю; вся обслуга й собі дивилася вслід стрункій постаті Джо.

— Ну, а як нинішній вечір, Джо? — заклопотано спитав містер Клаузен, коли вони чекали на ліфт.— Як себе почуваєте? Гадаєте, що впораєтеся з ним?

— Будьте певні,— відповів Джо.— Ніколи не почував себе краще.

— Значить, гаразд почуваєте себе? Дуже добре! А мені, бачте, спало на думку... ха-ха... напередодні весілля... легенька така непевність, нервовість, га? Сам знаю, що то означає одружуватись. Отже, все гаразд, еге? Та вже бачу

бачу. Годі й питати. Ха-ха! Ну, бувайте, друже! Знаю, що виграєте, напевне виграєте!

— До побачення, міс Прічард,— додав він, галантно помагаючи Женев'єві увійти до ліфта.— Сподіваюсь ще не раз вас побачити. Завжди буду радий. Дуже радий!

— Кожен зве тебе «Джо»,— докірливо сказала Женев'єва, коли вони вже спускалися ліфтом.— А чому не «містером Флемінгом»? Аж якось непристойно.

Він сумно дивився на ліфтера й, здавалося, не чув її.

— Що з тобою, Джо? — запитала вона з тією ласкою в голосі, що не раз його скоряла.

— Та нічого,— сказав він,— але я думав... мені так хотілося б...

— Хотілося б? Чого? — її голос був сама знада, а очі скорили б і дужчого за Джо, та він і далі дивився кудись убік.

Нарешті він повільно звів на неї очі й промовив:

— Мені хотілося б, аби ти хоч раз подивилась, як я борюся.

Вона зневажливо махнула рукою, і його обличчя раптом спохмурніло. Її шпигнула думка, що між ними стала таємна суперниця й тягне його геть.

— Я... я рада б...— хапливо сказала Женев'єва, перемігши себе та силкуючись виявити ласку, що роззброює найдужчого чоловіка, примушуючи його схиляти голову на жіночі груди.

— Справді?

Джо знову звів погляд і зазирнув їй у вічі. Він не жартував — вона це знала. Він ніби брав на спит її кохання.

— То була б найкраща хвилина в моєму житті,— просто сказав він.

Чи то прозірливість закоханої, чи бажання виявити співчуття, якого він шукав, чи просто цікавість, що спонукала її на власні очі побачити супротивницю, а може, поклик невідомого світу долинув до неї, в тісні межі її одноманітного існування й додав рішучості,— але її пойняла якась надзвичайна відвага, і вона спокійно промовила:

— Так, я прийду подивитись.

— Я не думав, що ти погодишся, а то б не пропонував тобі,— признався Джо, коли вони вийшли на вулицю.

— А що, хіба не можна? — тривожно спитала дівчина, не даючи прохолонути своєму завзяттю.

— Звісно, можна, я все влаштую, але ж я не сподівався на твою згоду. Аж ніяк не сподівався,— все ще не виходив він з дива, допомагаючи їй сісти на трамвай і шукаючи в кишені дріб'язку на квитки.

II

Женев'єва й Джо належали до своєрідної аристократії робочого люду. Серед убогого й брудного оточення вони зуміли зберегти моральну чистоту й здоров'я. Почуття власної гідності, охайності й винятковості спонукало їх триматися осторонь від інших. Важко було зайти з ними в дружбу, а тому справжнього, близького приятеля чи приятельки, з якими можна було б поділитись горем і радощами, жодне з них не мало. Обоє були товариської натури, а проте лишалися самітні, бо, заприятелювавши з кимось, мусили б пожертвувати своїм прагненням до чистоти й порядності.

Не багатьом дівчатам з робітничого середовища судилося жити так самітно, як Женев'єві. Виростаючи серед жорстокості й грубощів, вона здолала вберегти себе від них. Вона бачила тільки те, що хотіла бачити,— а хотілося бачити лише найкраще; легко керуючись якимось непомильним інстинктом, уникала вона всього потворного й брутального. Почати б з того, що вона рідко бувала на людях. Як одиначці, їй змалку доводилось доглядати хвору матір і тому не було часу гратися й пустувати з сусідськими дітьми. Батько її, дрібний службовець, слабогрудий, анемічний, дуже доброї вдачі, був домосида, цурався людей, і завдяки йому в родині завжди панували злагода та спокій.

Дванадцяти років Женев'єва осиротіла; поховавши батька, вона просто з кладовища пішла жити до подружжя Сілверстайнів і оселилася в їхньому помешканні над невеличкою цукернею. Добрі євреї дали їй притулок, і, щоб відробити харчі та одяг, дівчина допомагала їм у крамничці. Бувши іншої віри, вона стала їм у пригоді, бо Сілверстайни самі не могли торгувати суботами.

Тут, у цій маленькій крамничці, одноманітно спливло шість років її ранньої молодості. Знайомих у неї було мало. Обходилася Женев'єва й без товаришок, бо жодна з дівчат не припала їй до серця. Не любила вона гуляти

і з сусідськими хлопцями, хоч дівчата вже в п'ятнадцять років заводили собі приятелів. «Та ще мені цяця!» — казали про неї дівчата і хоч не любили її за вроду й відлюдкуватість, а проте таки поважали. «Вишенька» — прозивали її хлопці, але пошепки й тільки поміж себе, боячись розгнівати інших дівчат; ані одному з них і на думку не спадало залицятися до Женев'єви. Вони поглядали на неї з побожністю, як на щось містично прекрасне і для них неприступне.

А Женев'єва й справді була красуня. Сама з давнього американського роду, вона була одна з тих дивовижних квіток, що часом розквітають серед робітничого середовища всупереч усім законам спадковості й оточення. Все в ній було гарне: рум'янець на білому виду, за який її прозвали «Вишенькою», доладне, немов виточене обличчя, тендітні обриси постаті. Голос вона мала тихий, рухи — статечні, сповнені гідності. Що не одягне, все було їй до лиця й підкреслювало шляхетну вроду. До того ж вона була чисто жіночна натура, чула, віддана й лагідна, з прихованою жагою майбутньої жінки й матері. Але це почуття в ній ще дрімало, чекаючи, коли з'явиться обранець.

Якось у суботу гарячої пообідньої пори до Сілверстайнової крамниці зайшов Джо поласувати морозивом із содовою водою. Женев'єва не завважила, як він увійшов, бо клопоталася коло іншого відвідувача — хлоп'яти років шести-семи, яке глибокодумно вивчало розкладені за склом дивовижні цукеркові витвори, оздоблені знадливим написом угорі: «П'ять за п'ять центів».

Женев'єва почула, як Джо сказав: «Содової з морозивом, будь ласка!», і, не обертаючись, спитала: «Якого морозива хочете?» Взагалі вона не мала звички дивитися на хлопців. У них було щось для неї незрозуміле. Вони так поглядали на неї, що вона ніяковіла, сама не знаючи чого; не подобались їй також їхнє нахабство й брутальність. Досі вона ще не думала про чоловіків. Хлопці, що їх вона бачила, анітрохи не вабили й не цікавили її. Одне слово, якби її спитали, навіщо існують на світі чоловіки, вона, мабуть, не знала б, що відповісти.

Витрушуючи з мірки морозиво до склянки, вона випадково звела очі на Джо, і їй чомусь стало приємно. Він теж подивився на неї, і дівчина спустила вії і обернулася до сифона... Та наливаючи води, вона мимоволі знов кинула на нього оком, тільки на мить, бо спіймала на собі його

погляд, що чекав, аби вона підвела голову. На його обличчі була написана така щира зацікавленість, що Женев'єва хутко відвернулася. Її здивувало, що цей незнайомець так їй сподобався. «Який гарненький хлопець,— подумала вона, інстинктивно намагаючись захистити себе від тої влади, що надить і скоряє, лише прикриваючись вродою.— І зовсім не гарненький»,— міркувала вона далі, коли поставила перед ним морозиво і втретє глянула на нього, відбираючи гроші. Їй бракувало слів, і вона не вміла їх знаходити, проте мужній вираз його хлопчачого обличчя підказав їй, що визначення «гарненький» аж ніяк не пасує.

«Ну, то він гарний»,— майнуло їй у голові, коли вона знов спустила очі під його поглядом. Але ж пристойних на вигляд чоловіків називають гарними, а тому й це визначення їй не сподобалося. Та хоч там як, а на цього хлопця приємно було дивитись, і вона аж розсердилася, піймавши себе на тому, що їй дуже кортить знову на нього глянути.

А Джо? Він ніколи ще не бачив такої чарівної дівчини, як ця за прилавком. Більше за неї знаючись на законах природи, він відразу міг би відповісти, нащо потрібні на землі жінки, проте в його світі жінка не посідала жодного місця. Він так само мало думав про жінок, як і Женев'єва про чоловіків, і ось тепер подумав про одну з них, про Женев'єву. Йому ніколи й не снилося, що дівчина може бути така гарна, і він не міг одірвати від неї очей. Щоразу, як вони зазиралися, Джо якось дуже ніяковів і ладен був відвернутися, та дівчина сама швидко спускала очі.

Коли ж вона нарешті поволі звела очі й пильно глянула на нього, то він понурив погляд і щоки йому спаленіли. Женев'єва ж, хоч і була збентежена, нічим не зраджувала свого хвилювання. Вона почувала якесь внутрішнє тремтіння, не знане їй, але воно нітрохи не відбивалося на її погожому виду. Джо, навпаки, був геть розгублений і зворушливо незграбний.

Обоє вони не знали, що означає кохання, і тільки відчували непереможне бажання дивитись одне на одне. Обоє були збентежені й схвильовані — владно й потужно вабила їх сила, що поєднує стихії. Він грався ложечкою й ховав зашаріле обличчя за склянкою; вона щось тихо промовляла, втопивши в землю очі, і оплітала його павутинням своїх чар.

Але не міг же він довіку сидіти й умлівати коло морозива з содовою, хоч і попросити ще одну порцію не наважувався. Отже, він залишив її снити на яві, а сам, вийшовши з крамнички, почвалав вулицею, мов сновида. Женев'єва промріяла до вечора й збагнула, що закохалася. Не те діялося з Джо. Він знав тільки, що хоче ще раз побачити її, ще раз подивитись їй в обличчя. Далі його думки не сягали. Та й чи були то думки?.. Радше якесь невиразне й туманне бажання.

Однак бажання того він не зміг подолати. День у день воно мучило його, ненастанно перед очима йому стояла крамничка й дівчина за прилавком. Він змагався із своїм бажанням. Йому було страшно й соромно знов туди заходити. Він заспокоював себе тим, що він, мовляв, не бабій. Не раз, не два, а десятки разів мурмотів він собі ці слова, але дарма — якось серед тижня, по роботі, таки навідався до крамнички. Він намагався вдати безтурботного, наче зайшов випадково, але вся його постава свідчила, що він насилу переступив поріг. Цього разу він був ще соромливіший і незграбніший. Женев'єва, навпаки, поводилася спокійно, хоча все її єство проймав потаємний трепет. Джо наче язик віднявся: він пробубонів своє замовлення, похапцем вихилив содову воду й кинувся геть.

Женев'єва ладна була заплакати з досади. Така мізерна винагорода за чотири дні чекання! Адже вона була впевнена, що закохалася. Він, звісно, гарний хлопець, навіть дуже гарний, але чого ж так невдячно спішитися? Тим часом Джо не встиг дійти до рогу, як його знову потягло назад. Ще раз позирнути на неї, та й годі. Він і гадки не мав, що то кохання. Кохання? Це коли хлопці й дівчата гуляють разом. А він... Тут його бажання набрало більшої виразності, і він збагнув, що саме прагне такої гулянки. Він хотів бачити її, милуватися нею, і як би було гарно, коли б вона погодилась погуляти з ним. «То ось чому хлопці й дівчата гуляють разом»,— міркував Джо, коли настав кінець тижня. А він ще думав, що ті гулянки — просто звичай, який передує весіллю. Тепер він добачив у них глибшу мудрість, і сам їх запрагнув — отже, він закохався. Обоє вони тепер знали, що закохані, а тому й наслідок міг бути один: здивувавши всіх сусідів, Женев'єва й Джо вийшли разом на прогулянку.

Обоє вони були неговіркі, отож залицяння їхнє дуже затяглося. Джо виявляв своє почуття кожним рухом, а Же-

нев'єва стриманістю та самовладанням, і тільки в її очах сяяло кохання; та якби вона знала про той зрадливий вогник, що краще за слова виказував її почутя, то неодмінно пригасила б його, як і личить сором'язливій дівчині. Слова «люба» і «любий» здавались їм страх як нескромними; не швидко вони звикли до них; не зловживали вони й пестливими найменнями, як звичайно закохані пари. Довгий час вони вдовольнялися вечірніми прогулянками або ще сиділи поруч на лавці в садку, ніколи годинами не промовивши ані слова і лише дивлячись одне одному в вічі. При світлі зоряному ті очі не так зрадливо проміннилися і не бентежили їх.

Джо був по-лицарському уважний і делікатний з Женев'євою. На вулиці він тримався край пішоходу, бо колись чув, що так треба,— і коли, перейшовши на другий бік вулиці, опинявся не там, де слід, то негайно обходив її ззаду, щоб знов бути скраю. Він носив її пакунки, а якось, коли надходив дощ,— навіть парасольку. Він ніколи не чув про звичай дарувати коханій дівчині квітки і замість них носив Женев'єві овочі — вони ж бо корисні, їх можна їсти. Квітки йому ніколи не спадали на думку, аж поки одного дня він побачив чайну троянду в її косах. Він не міг відірвати очей від неї. То ж були *її* коси; отже, й квітка зацікавила його, бо заколола її *вона*, Женев'єва. Тому він так пильно додивлявся до квітки, і зачарувався нею. Його щире захоплення передалось дівчині, і завдяки квітці вони пережили новий взаємний треміт кохання й щастя.

Відтоді Джо уподобав квітки. Навіть зробився вигадливим у залицянні — послав дівчині букет фіалок. То була його власна ідея. Він ніколи не чув, щоб чоловіки посилали жінкам квітки. Досі він думав, що квітки вживають тільки як прикрасу до кімнати, та ще на похороні. Він почав посилати їх Женев'єві мало не щодня, і гадав, що його ідея не поступиться перед будь-яким винаходом генія.

Він кохав Женев'єву майже побожно, і вона так само побожно сприймала його кохання. Для нього вона була втіленням добра й чистоти, найсвятіша із святинь, яку могло зневажити навіть надто палке обожування. Вона була істота цілком відмінна від усіх інших. Не така, як решта дівчат. Він ні на хвилину не припускав, що її зліплено з тієї самої глини, що й його сестер або ще чиїхось. Вона була щось більше, ніж звичайна дівчина або жінка. Вона

була... ну, була Женев'єва, істота понад істотами, диво світотвору.

Десь так і Женев'єва трактувала Джо. Може, якісь дрібниці часом і не подобались їй — тоді як він, обожнюючи її, не міг здобутися на щось критичне,— але коли Женев'єва думала про нього, то забувала за дрібниці і мала його теж за диво світотвору, в ньому бачила сенс свого життя і за нього ладна була й померти. В своїх палких мріях вона вигадувала розмаїті випадки, коли можна було б віддати за нього життя і смертю краще довести своє велике кохання, аніж отак, живучи, його виявляти.

Їхнє кохання було як роса й полум'я. Взаємного потягу воно не мало — бо то здалося б їм блюзнірством. Про фізичну близькість вони ніколи не мріяли, але перші її проблиски — млость від дотику пальців, від хвилевого потиску руки, подеколи поцілунки, пестливий дотик кіс до його щоки, або дотик руки, що відкидала з його чола неслухняного чуба,— все те було їм відоме. А проте вони чомусь гадали, що в тих пестощах, в тих дотиках ховається щось гріховне.

Часом Женев'єві хотілося кинутись йому на шию, дати волю своєму коханню, але її стримувало якесь соромливе почуття. В такі хвилини вона виразно усвідомлювала, що в ній ворушиться неприємний, незбагненний гріх. Чи ж не сором, та ще й великий, що їй хочеться так непристойно приголубити свого милого! Жодній дівчині, що поважає себе, не спаде такого на думку. Жінці воно не личить. Та й Джо — що подумав би він про неї, якби вона так вчинила! Женев'єва малювала собі ту жахливу катастрофу і аж звивалася та корчилась, згораючи з таємного сорому.

Не втік і Джо від чудних бажань — а надто від бажання зробити Женев'єві боляче. Коли він, після довгих солодких мук, осяг того блаженства, що обняв Женев'єву за стан, то відчув мимовільну хіть так стиснути її в обіймах, щоб вона аж скрикнула з болю. Жорстокість, бажання мучити зовсім не були властиві його вдачі. Навіть на рингу він ніколи не завдавав ударів з наміром спричинити біль; він робив те, чого вимагала Гра,— тобто намагався покласти супротивника й протримати його долі не менш, як десять секунд. Джо не бився задля того, щоб зробити комусь боляче. Біль був наслідок боротьби, а це вже зовсім інша річ. І нараз у нього виникало бажання зробити боляче дів-

чині, яку він кохав! Беручи її рукою за плесно, він відчував бажання стиснути його так, щоб воно аж хряснуло. Він нічого не розумів, тільки відчував, що в глибині його єства прокидаються звірячі інстинкти, про існування яких він досі й не снив.

Одного разу, прощаючись із Женев'євою, він схопив її в обійми і пригорнув до себе. Їй аж дух захопило, вона скрикнула з несподіванки й болю, і той крик отямив і вельми збентежив його, ще тремтячого з невимовної втіхи. Женев'єва теж тремтіла. У цих обіймах, міцних до болю, вона знайшла невідому насолоду і знов відчула, що це щось гріховне, хоч і не знала, в чім той гріх полягає.

Дуже швидко, майже на початку їхнього знайомства удався такий день, коли Сілверстайн застав Джо в своїй крамниці і вражено витріщився на нього. І, звісно, після того, як Джо пішов, місіс Сілверстайн дала волю своєму материнському почуттю, вилаявши всіх перебійців узагалі і Джо Флемінга зокрема. Всі спроби старого Сілверстайна втихомирити розгнівану дружину були марні. Та їй і треба було вилити свій гнів, бо любила вона Женев'єву як мати, а материнського права на неї не мала.

Женев'єва, приголомшена водоспадом лайки з уст розлютованої старої єврейки, не дуже дослухалася, але збагнула одне: що Джо, її Джо — це Джо Флемінг, боксер! Це було щось таке відразне, неможливе, надто жахливе, щоб повірити в нього: її ясноокий, рум'яний, як дівчина, Джо міг бути ким завгодно, тільки не боксером! Вона ніколи не бачила боксера, але вважала, що Джо аж ніяк не нагадував боксера — брутальну, схожу на звіра істоту з очима тигра і вузьким чолом. Звісно, вона чула за Джо Флемінга. Та й хто у Західному Окленді не чув за нього! Але їй ніколи не спадало на думку, що то не просто збіг наймень.

Коли Женев'єва отямилась, то почула гістеричний вереск місіс Сілверстайн:

— Найшла з ким водитися — з кулачником!

Далі між подружжям зайшла суперечка; чоловік казав, що Джо Флемінг зажив слави, а жінка заперечувала, що слава буває всяка: і добра й погана.

— Джо — славний такий хлопець,— сперечався Сілверстайн.— Він заробляє гроші й дуже ощадний.

— Говори собі, говори! — верещала місіс Сілверстайн.— Що ти знаєш? Уже б мовчав! Сам гроші марнуєш на тих кулачників. Звідки ти знаєш, який він? Ну, звідки? Га?

— Знаю, та й годі,— відважно опинався Сілверстайн. Женев'єва ще ніколи не бачила, щоб він насмілився заперечити своїй дружині.— Коли в нього помер батько, він пішов працювати до Генсенової майстерні. Має шестеро молодших братів і сестер на шиї, одне за одне менших. Він їм стає замість батька. Працює, як неприкаяний, купує хліб і м'ясо, платить за помешкання. А щосуботи ввечері приносить додому по десять доларів. Далі Генсен дає йому дванадцять,— і що він робить? Адже ж він замість батька — все віддає матері. Він усе працює, вже заробляє по двадцять доларів. І що ж він робить? Приносить їх додому. Брати й сестри ходять до школи, гарно вбрані, мають добру їжу, все, що треба. Мати нічим не журиться, живе собі й не може натішитись на свого Джо.

А сам який! Господи, просто краса! Дужчий за бика, меткіший за тигра, голова ясна, холодна, як крига, очі — як блискавка, а спритний — і не сказати! Спочатку він змагається з хлопцями з Генсенової майстерні, потім із тими, що працюють у коморі. Далі йде до клубу, одним махом кладе Спайдера. Приз — п'ять доларів, і що він робить? Несе їх матері!

Він ще не раз виступає в клубі, бере приз по призові — десять, п'ятдесят, сто доларів. І що він робить? Ану скажи! Посилає до біса Генсенову майстерню? Шалається десь? Ні, ні, він порядний хлопець. Цілісінький день працює. А ввечері змагається по клубах. Каже мені: «Чого я маю платити за мешкання, Сілверстайне?» Байдуже, що я відповів йому, одне слово — він купує матері добрий будинок. І весь час працює в Генсена, б'ється навкулачки по клубах, щоб сплатити за будинок. Купує сестрам піаніно, купує килими й картини на стіни. І він хлопець відвертий. Закладається на самого себе, а це добра прикмета. Коли боксер закладається сам на себе, то й ти можеш ставити на нього.

Тут місіс Сілверстайн застогнала з жаху, і чоловік її, помітивши, що в запалі красномовства зрадив себе, став запевняти, що він завжди виграє.

— І все завдяки Джо Флемінгові,— докінчив він.— Я завжди ставлю на нього і виграю.

А втім, Женев'єва і Джо так пасували одне до одного, що навіть це жахливе відкриття не могло розлучити їх. Даремно Женев'єва намагалася підбурити себе проти Джо. На диво собі, вона знайшла йому тисячу виправдань, пе-

переконалася, що так само кохає його, як і перше, і як правдива жінка ввійшла в його життя, щоб стати його долею та повернути все по-своєму. Їхнє спільне майбутнє вона бачила в осяйному світлі змін; першу велику перемогу вона одержала, коли взяла з нього обіцянку кинути бокс.

І він, як усі чоловіки, ганяючись за мрією кохання й намагаючись посісти коштовний, неземний предмет своїх прагнень, поступився їй. Проте, навіть у момент урочистої обітниці, він у глибині душі невиразно почував, що неспроможний назавжди зректися Гри, що десь колись у майбутньому він має до неї повернутись. Перед очима йому стали мати, брати й сестри, їхні численні потреби, будинок, що вимагає догляду, всілякі податки й рахунки і, нарешті, його з Женев'євою майбутні діти. І на все це була тільки поденна платня в Генсеновій майстерні. Але він відразу відігнав ті примари: адже в таких випадках ніколи не слухаєш застережень розуму. Він бачив перед собою тільки Женев'єву, за якою зголодніло все його єство. Отож він спокійно підкорився їй, а вона так само спокійно взяла владу над його життям і вчинками.

Джо було двадцять років, а їй вісімнадцять — чудова молода пара, здорова, повнокровна, створена на те, щоб дати життя нащадкам; і хоч де б вони з'явилися, навіть гуляючи в неділю по той бік затоки, то завжди звертали на себе увагу. Її дівочу тендітність доповнювала його мужня краса, її грацію — його сила, ніжні обриси її стану — суворі лінії його постаті. Своїм свіжим і рум'яним обличчям, таким шляхетним, привітним, та синіми, широко поставленими очима не раз привертав він до себе увагу жінок, що належали до вищої суспільної верстви. Сам Джо не завважував тих лагідних, сповнених обіцянки поглядів, але Женев'єва все помічала і все розуміла; щоразу вона відчувала бурхливу радість, що Джо належить їй, що він скоряється її владі. А він не без прикрості ловив погляди, що кидали на Женев'єву чоловіки, хоч розуміла ці погляди вона сама куди краще за нього.

III

Женев'єва, взувши елегантні, на тонкій підошві черевики Джо, сміялася разом з Лоті, яка нагнулася, щоб підкотити їй штани. Лоті, сестра Джо, була втаємничена в їхню вигадку. То вона підмовила матір піти до сусідів у

гості, і тепер дівчата лишилися дома самі. Нарешті вони спустились до кухні, де на них чекав Джо. Обличчя його променіло коханням і щастям, коли він підвівся назустріч Женев'єві.

— Підсмич їй спідницю, Лоті,— попрохав Джо.— Ми спізнюємось. Ну, гаразд, тепер добре. Тепер, щоб хоч трошки було видно штани. Решту затулить пальто. Ану, побачимо, як воно вийде. Я позичив його в Кріса. Гарний хлопчина, малий, але завзятий,— сказав Джо, допомагаючи Женев'єві одягнути пальто, що було їй по самі п'яти, однак лежало добре, мов на неї вшите.

Він насунув їй на очі кашкета й відкотив комір, досить широкий, щоб сховати за ним коси. Тоді застебнув пальто спереду, і кінці коміра затулили підборіддя й рот. Тепер, лиш пильно придивившись, можна було побачити затінені дашком очі й трохи чіткіші обриси носа. Женев'єва пройшлась по кімнаті. З-під пальта мелькали тільки холоші штанів.

— Зовсім як гравець, що боїться пропустити виграш, хоч і застудився. Чудово! — засміявся Джо, вдоволений своєю вигадкою.— А скільки в тебе грошей? Я ставлю десять проти шести. Хочеш поставити на шість?

— А це на кого? — спитала Женев'єва.

— Звісно, на Понту,— озвалася Лоті ображеним тоном, так, ніби в цьому годі було й сумніватися.

— Ну певне ж,— лагідно сказала Женев'єва.— Тільки я не дуже розуміюся на таких речах.

Цього разу Лоті промовчала, але на її обличчі знову з'явився вираз образи. Джо, поглянувши на годинника, сказав, що час іти. Сестра обняла його за шию й лунко поцілувала в уста. Потім поцілувала й Женев'єву. Брат обняв її за стан, і вона провела їх до хвіртки.

— Що це означає — десять проти шести? — спитала Женев'єва. Вони йшли вулицею, і їхні кроки дзвінко лунали в морозяному повітрі.

— Це означає, що я дужчий, улюбленець глядачів,— відповів Джо.— Одні закладаються на десять доларів, що я подолаю, а інші на шість, що мене подолають.

— Але ж як ти улюбленець і всі певні, що ти переможеш, то чому все-таки ставлять і проти тебе?

— На те й змагання існує,— засміявся Джо.— Не всі ж думки сходяться. Завжди є надія на влучний удар або нещасливу пригоду. Всяко буває,— поважно пояснив він.

Вона боязко пригорнулася до нього, і він самовпевнено засміявся.

— Ось почекай-но, сама побачиш. Тільки не жахайся з самого початку. Перші кілька раундів будуть гарячі. На таке Понта мастак. Він шалений: як почне сипати, то мов той гураган, отож у перших раундах завжди бере гору. Таким способом він чимало боксерів поклав, дужчих і кращих за нього. Мені тільки треба витримати, от і все. Далі він виснажиться, і я насяду на нього. Ти сама побачиш, коли я почну наступати на нього.

Вони підійшли до якогось будинку на розі темної вулиці, як видно з таблиці,— приміщення атлетичного клубу. Під його фірмою, щоб не порушити поліційних порядків, влаштовувано боксерські змагання. Джо пустив дівчину, і вони нарізно наблизились до входу.

— Гляди ж, тримай руки в кишенях,— попередив Джо.— Все буде гаразд. Якихось дві хвилини, та й годі.

— Цей хлопець зі мною,— кинув він швейцарові, що балакав з поліцаєм.

Обидва приязно привітали Джо, не звернувши уваги на його супутника.

— Як ці не здогадалися, то й ніхто не здогадається,— запевняв Джо, поки вони бралися сходами на другий поверх.— Та якби й помітили щось, однаково не знатимуть, хто ти; задля мене мовчатимуть. Ну ось, тепер сюди!

Він увів її до маленької кімнати, що нагадувала контору, й посадив на запорошений стілець із проламаним днищем. За кілька хвилин він повернувся в довгому купальному халаті й брезентових капцях. Женев'єва боязко пригорнулась до нього; він пестливо обняв її одною рукою.

— Все буде гаразд, Женев'єво,— підбадьорив він її.— Я вже влаштував. Ніхто не знатиме.

— Та я не за себе,— сказала дівчина.— Я за тебе боюсь.

— Не за себе? А я гадав...

Він вражено глянув на неї: знову відслонилась йому осяйна велич жіночої душі, хоч Женев'єва не раз уже виявляла йому свою чуйність і глибину почуттів. З хвилину він стояв безмовний, а тоді, заникуючись, промурмотів:

— За мене? А тебе не турбує, що подумають люди? Ані трішечки? Га?

Хтось двічі сердито постукав у двері, і голос, ще сердитіший, промовив:

— Де ти там застряг, Джо!

Ці слова повернули Джо до дійсності.

— Швидше, Женев'єво, поцілуй мене ще раз! — пошепки, майже святобливо, попросив він.— Це мій останній вихід, я битимусь, як ніколи, бо ж ти дивитимешся на мене!

За хвилю, ще почуваючи на губах теплий дотик його вуст, вона опинилася серед юрби гомінливих хлопців, що не звертали на неї найменшої уваги. Деякі були в самих сорочках із закасаними рукавами. Вони ввійшли заднім ходом, тримаючись гурту, і почали повільно пробиратися поміж лавами.

Величезна, погано освітлена зала, схожа на стодолу, була переповнена й потопала в хмарах тютюнового диму, що надавав усім речам якихось химерних хистких обрисів. Женев'єві здавалося, що вона от-от задихнеться.

Пронизливий крик хлопчаків, що продавали програми й содову воду, зливався з гомоном чоловічих голосів. Вона почула, як хтось пропонував десять проти шести за Джо Флемінга. Голос видався їй монотонним, безнадійним, і вона вся затремтіла. Аякже, хто б то зважувався закладатись проти її Джо!

Але схвилювало її щось інше. Всю її кров збурило, як вогнем, романтика цієї пригоди, щось невідоме, таємниче й страшне: вона ж бо прийшла на збіговисько чоловіків, куди жінкам заборонено ходити! Було чого тремтіти. Уперше на своїм віку вона зважилась на такий ризикований крок, уперше переступила межі, що їх поклав найсуворіший з усіх тиранів — місіс Гранді з робітничого кварталу. Тепер їй стало страшно за себе, хоч хвилину тому вона думала тільки про Джо.

Не встигла вона отямитись, як опинилася в другому кінці зали і, зіп'явшись на кілька східців, зайшла до убиральні. Це була кімнатка, повна-повнісінька чоловіків, і Женев'єва вирішила, що всі вони якось причетні до Гри.

У тій штовханині вона загубила Джо. Але ще не встигла піддатися страхові, як один з хлопців гукнув до неї:

— Гей, ви, ходіть за мною!

Ідучи за своїм поводарем, вона завважила, що ззаду її охороняє ще один хлопець.

Вони підійшли до якогось помосту з трьома рядами лав, що на них сиділи чоловіки. Тут Женев'єва вперше побачила ринг. Вона була на одному рівні з ним, так близько, що могла доторкнутися до мотузки, напнутої навколо нього. Вона помітила, що підлогу рингу вкрито підбитим бре-

вентом. Навколо, мов у тумані, Женев'єва бачила напхом напхану залу.

Убиральня, з якої вона доніру вийшла, притикалася до одного кутка рингу. Якось продершись за своїм поводарем поміж людей, що сиділи на лавах, вона опинилася по той бік рингу і ввійшла до другої, такої самісінької вбиральні.

— А тепер сидіть тихо й ждіть, аж поки я прийду по вас,— мовив поводир, тицьнувши пальцем у прорізане в стіні віконце.

IV

Женев'єва кинулася до віконця й побачила просто перед собою ринг. Його було видно, мов на долоні, але зала прозиралася не вся. Ринг заливала сліпучим світлом газова люстра. Перший ряд, що повз нього вона щойно пропхалася, засіли люди з олівцями й нотатниками,— Женев'єва збагнула, що то репортери. Один з них жував гумку. За ними, в двох задніх рядах, вона побачила пожежників з поближньої дільниці й кількох поліцаїв; посередині першого ряду серед репортерів сидів молодий шеф поліції. Женев'єва дуже здивувалася, побачивши на протилежному боці рингу містера Клаузена. Спокійний, рум'яний, із сивими бурцями, він сидів у першому ряду. Трохи далі вона нагледіла Сілверстайна. Зморщене його обличчя палало нетерплячкою.

Під ріденькі оплески до зали вступило кілька молодих хлопців, без піджаків, з закасаними рукавами, з відрами, пляшками й рушниками в руках. Вони пролізли під мотузкою і пройшли в протилежний кут рингу. Один із них сів на стілець і прихилився спиною до мотузки. На ньому був грубий білий светр і брезентові черевики на босу ногу. Тим часом другий гурт зайняв кут просто перед Женев'євою. Гучний крик глядачів привернув її увагу до цього кута, й вона побачила Джо, що сидів на стільці в тому ж таки купальному халаті. Його короткі темні кучері були за якийсь ярд від її очей.

Якийсь молодик із пишним чубом у чорному сурдуті з неймовірно високим накрохмаленим коміром, вийшов на середину рингу й підніс руку.

— Панове,— прошу не курити! — сказав він.

Глядачі у відповідь заревіли, засвистіли, й обурена Женев'єва завважила, що ніхто не кинув курити. Містер

Клаузен саме тримав у руці запаленого сірника і спокійнісінько запалив сигару. Женев'єва відчула, що ту мить ненавидить його. Як міг її Джо виступати в такому диму? Вона й то мало не задихалась, а їй же треба було тільки тихенько сидіти!

Розпорядник підійшов до Джо. Підводячись, той скинув білого халата й вийшов на середину рингу тільки в брезентових капцях і білих коротких штанцях. Женев'єва опустила очі. Вона була сама, схована від чужого ока, проте вся спаленіла, побачивши свого коханого в такому вигляді. Одначе знову звела погляд, хоч її мучило сумління, бо ж вона знала, що дивитися на голе тіло — гріх. І це тремтіння та хвилювання, зроджене його близькістю,— також гріховні. Але то ж був солодкий гріх, і вона не зводила з Джо очей, незважаючи на всі приписи моралі. Голос поганської старовини, первісного гріха, голос природи гучно промовляв у ній. З глибини віків до неї доходив шепіт незчисленних поколінь матерів, до неї волали ненароджені діти. Проте вона не знала цього. Знала тільки, що це гріх, і, гордовито підвівши голову, захоплена бунтівничим поривання, рішуче поклала собі грішити до кінця.

Вона ніколи не думала про тіло, сховане під одягом. Руки й обличчя — ось усе, що вона знала. Дитя цивілізації, вона не уявляла собі людини без одягу. Люди для неї були одягнені двоногі істоти з голими руками й ногами, з головами, зарослими волоссям. Коли Женев'єва думала про Джо, він завжди ввижався їй одягненим,— з дівочим лицем, синьоокий, кучерявий, але одягнений. І ось він стояв перед нею майже голий, прекрасний, як бог, заллятий сліпучим світлом. Женев'єва вражено подумала, що бога вона уявляла собі без одягу, огорненого тільки туманом. Таке порівняння коханого з богом здалося їй святокрадством і блюзнірством, і вона злякалась його, як тяжкого гріха.

Смак Женев'євин був вихований на олеографіях, але природжене почуття краси підказувало їй, що перед нею справжнє диво природи. Їй завжди подобалась зовнішність Джо, але Джо в убранні — і вона думала, що то чепурне вбрання й надає йому такої принади. Їй і на думку не спадало, що під одягом може ховатися така довершена краса. Це відкриття її геть спантеличило. Його шкіра була ніжна, як у жінки, навіть ще ніжніша, жодна волосинка не псу-

вала її білого блиску. Це Женев'єва сприймала свідомо, але досконалість лінії, сила і гармонійність усього тіла захоплювали її несвідомо. В цілій його постаті була якась чистота й грація. Його обличчя скидалося на камею, а усміхнені губи надавали йому хлопчачого вигляду.

Він усміхався тому, що розпорядник, поклавши йому руку на плече, ознаймив глядачів:

— Джо Флемінг, гордощі Західного Окленду.

Знялася буря оплесків, глядачі захоплено загукали: «Джо! Наш Джо!», і галас цей не вщухав.

Джо вернувся в свій куток. Ще ніколи він не здавався Женев'єві таким неподібним до боксера. Лагідні очі, жодної жорстокої рисочки, тіло таке гладеньке й гарне, аж тендітне, а обличчя зовсім хлопчаче, ласкаве й розумне. Вона не досить була досвідчена, щоб скласти ціну широким грудям, плескуватим ніздрям, здоровим легеням і могутнім м'язам, що ховалися під гладенькою шкірою — не бачила, що там затаїлася руйнацька сила. Їй він здавався немов статуеткою з дрезденської порцеляни, з якою треба поводитися обережно й дбайливо, щоб вона не розбилася від самого брутального дотику.

На середину рингу вийшов Джон Понта, з якого два секунданти, крекчучи насилу стягли білого светра. Женев'єва вжахнулася, побачивши його. Це був справжній боксер — звір з вузеньким чолом, маленькими, як гудзики, очима під кошлатими, навислими бровами, пласконосий, товстогубий, похмурий. Відлякувала його важка спідня щелепа, волова шия, коротке шорстке волосся, що стирчало, мов на кабанові щетина. Це було втілення жорстокості й люті — щось дике, первісне, тваринне. Смаглява, майже чорна шкіра на грудях і на плечах заросла волоссям, кучерявим, немов собача шерсть. Він був широкогрудий, товстоногий, м'язистий, а проте потворний. Його м'язи були, мов ті вузли, а тіло горбасте й гудзувате: зайвина фізичної сили знищила красу.

— Джон Понта, Вест-Бейський спортивний клуб! — ознаймив розпорядник.

Привітальних вигуків було менше. Очевидно, симпатії глядачів були на боці Джо.

— Всип йому, Понто! З'їж його живцем! — розітнувся серед тиші самітний голос, і його відразу заглушив гнівний рев.

Це не сподобалося Понті: вищиривши зуби, він злісно

загарчав і вернувся в свій куток. В ньому надто яскраво виявлялася первісна дикість, щоб сподобатись глядачам. Вони інстинктивно не любили його. То була тварина, позбавлена душі й розуму, якої жахаєшся, наче тигра, або гадюки, яку волієш бачити за залізними гратками, а не на волі.

Понта почував, що глядачі будуть проти нього. Мов той звір, ворогами оточений, він обвів залу злісними очима. Маленький Сілверстайн, що палко викрикував ім'я Джо, знітився, зустрівши Понтин погляд, і весь скорчився, наче на нього війнуло полум'ям; слово завмерло йому в горлі. Женев'єва спостерегла це, а коли Понтині очі, обвівши ненависне коло, зустрілися з її очима, вона теж скорчилась і відвернулася. Далі його погляд спинився на Джо. Їй здалося, що Понта навмисне доводить себе до люті. Джо зустрів його погляд лагідною, хлопчачою усмішкою, але обличчя його споважніло.

На середину рингу вийшов у супроводі розпорядника ще один добродушний на вигляд молодик з закасаними рукавами.

— Еді Джонс, суддя на цьому змаганні! — ознаймив розпорядник.

— О, наш Еді! — загукали глядачі й знову заплескали. Женев'єва зрозуміла, що він, мабуть, також їхній улюбленець.

Тим часом секунданти почали одягати боксерам рукавиці. Один із Понтиних секундантів перейшов на другий кінець рингу й пильно оглянув рукавиці Джо перед тим, як той їх одягнув. Суддя запросив супротивників на середину рингу. За ними пішли й секунданти. Джо й Понта стали лицем до лиця, між ними суддя, а позаду секунданти, що поклали руки один одному на плечі й трохи повитягували наперед голови. Суддя щось казав, а решта всі уважно слухали його.

Нараз гурт розпався. І знову виступив розпорядник.

— Джо Флемінг важить сто двадцять вісім,— ознайомив він.— Джон Понта — сто сорок. Боротьба триватиме доти, доки одна рука буде вільна, тож нехай супротивники пильнують, як виходитимуть із заклепки. Нагадуємо глядачам, що боротьба до останку. Наш клуб не визнає змагання внічию.

Він проліз під мотузкою і зіскочив на підлогу. Секунданти з відрами й стільцями теж пішли з своїх кутків. На

рингу зосталися тільки обидва боксери й суддя. Пролунав гонг. Супротивники швидко вийшли на середину й за звичаєм потиснули один одному руку. І відразу ж Понта скажено наскочив на Джо, завдаючи йому удари з обох боків; той відхилився й відскочив назад. Але Понта знову кинувся до нього.

Бій почався. Притиснувши руку до грудей, Женев'єва стежила за рингом. Її приголомшив блискавичний, шалений натиск Понти і град його ударів. Вона певна була, що той скалічить Джо. Іноді вона не могла навіть розгледіти обличчя коханого серед божевільного мигтіння рукавиць. Зате чула глухі вдари — і за кожним їй зі страху ставало аж млосно. Вона не знала, що то лише рукавиці так ляскають одна об одну або об плече, не завдаючи ніякої шкоди.

Нараз вона помітила якусь зміну в бійці. Супротивники зчепились у тісних обіймах; удари вщухли. Вона згадала, що Джо називав це «заклепкою». Понта силкувався визволитись, а Джо не пускав його. Суддя гукнув:

— Нарізно!

Джо спробував відійти, але Понта визволив одну руку, і Джо довелося вдруге обхопити його, щоб уникнути удару. Цього разу — вона помітила — Джо долонею вперся Понті в обличчя, і коли суддя знов гукнув: «Нарізно», Джо, відштовхнувши голову супротивникові, відскочив назад.

Кілька секунд ніщо не заважало їй бачити свого коханого. Трохи подавши ліву ногу наперед і ледь зігнувши коліна, він увесь напружився, втягнув голову в плечі й нахилив уперед. Руки були готові захиститись або завдати удару, всі м'язи напружені, і коли він ворушився, дівчина бачила, як вони, наче живі, набігали й тріпотіли під білою шкірою.

Новий Понтин напад — і Джо довелося скрутно. Присівши ще нижче, увесь якось зіщулившись, він прикривався кулаками, ліктями й плечима. Удари сипались градом, і Женев'єві здавалося, що Джо ось-ось упаде мертвий. Але він підставляв під удари рукавиці, плечі і тільки хитався то туди, то сюди, наче дерево в бурю. Зала дрижала від захоплених криків і оплесків, та аж як Сілверстайн, схопившися з місця, у божевільнім захваті загорлав разом з іншими: «О, наш Джо!», дівчина зрозуміла, що Джо не лише не загрожує загибель, а навпаки — він тримається гаразд. Потім він на мить випірнув з-під ударів, щоб зараз же знову заховатися в їх лютому урагані.

V

Залунав гонг. Здавалося, що герць тривав півгодини, хоча зі слів Джо дівчина знала, що мало проминути лиш три хвилини. Як тільки вибив гонг, секунданти Джо прошмигнули під мотузкою й повели його в куток, щоб скористатися з блаженної хвилини спокою. Один із них присів навпочіпки і, поклавши його ноги собі на коліна, заходився міцно розтирати литки. Джо сидів на стільці, відкинувши назад голову і простягнувши руки вздовж мотузки, щоб грудям легше було дихати. Рот у нього був розтулений, і двоє секундантів махали рушниками перед ним, а третій шепотів на вухо якусь пораду, витираючи мокрою губкою обличчя, плечі й груди.

Не встигли вони впоратися з усіма тими заходами, що тривали невеличку мить, як знов залунав гонг, секунданти знов полізли під мотузку зі своїм причандаллям, а Джо і Понта вийшли на середину майданчика. Женев'єва ніколи не думала, що хвилина може бути така коротка. Їй майнула думка, що перепочинок скоротили, і враз вона щось запідозрила, сама не знаючи що.

Понта люто поновив напад, і знов з обох боків посипались удари; Джо давав їм відсіч, а проте вони були такі дужі, що йому довелося відступити на кілька ступнів. Понта, як тигр, плигнув на нього. Намагаючись зберегти рівновагу, Джо мимоволі відтулив себе на мить — викинув руку й трохи підняв голову. Понта відразу скерував страшний удар у незахищену щелепу. Але Джо вчасно нагнувся, і Понтин кулак пролетів йому над потилицею. Ледве він випростався, як лівий Понтин кулак націлився до прямого удару, що мав його висадити за мотузку, і знову блискавичним рухом, на коротісіньку мить випередивши Понту, Джо нагнувся вперед. Понтин кулак спорснув, ледве зачепивши плече. Понта зараз же викинув праву руку, але дарма — Джо знов урятувався в заклепці.

Женев'єва полегшено відітхнула, напруженість її спала, і всю її пойняла незрозуміла кволість. Натовп шаленів у захваті. Сілверстайн схопився на ноги, божевільно горлаючи й вимахуючи руками. Навіть містер Клаузен щосили кричав щось у вухо найближчому сусідові.

Заклепку розірвано, і бій поновився. Джо боронився, відступав і кружляв по рингу, уникаючи гураганного натиску. Сам він рідко завдавав удари, бо Понта мав метке

око і вмів так само добре захищатися, як і нападати. Джо майже не мав ніяких шансів зломити його нелюдську силу. Всю надію він покладав на те, що Понта кінець кінцем виснажиться.

Женев'єва дивувалась, чого її коханий уникає бою. Навіть почала сердитись. Їй хотілося, щоб він помстився на тій тварюці, що так напосідала на нього. І ось, коли її нетерплячка дійшла краю, Джо несподівано вгатив кулаком Понту в обличчя. Це був страшний удар. Вона бачила, як Понтина голова сіпнулася назад, і губи заюшились кров'ю. Біль від удару і рев глядачів розлютили його. Як дикий звір, плигнув він уперед. Всі його попередні наскоки були ніщо проти цього. Але завдати удару він так і не спромігся. Надто спритно боронився Джо проти урагану, що сам і викликав, і давав відсіч, прикриваючись, пригинаючись і вдаючись до безпечної заклепки, яка дозволяла йому передихнути.

Проте заклепка цілковитої безпеки не давала. Доводилось щомиті пильнувати, бо виходити з неї було ще ризикованіше. Женев'єві аж смішно стало, що Джо в заклепці щоразу всім тілом притискається до Понти. Навіщо він так робить, вона збагнула тільки побачивши, як раз, коли Джо ще не встиг пригорнутись до Понти, той завдав йому удару знизу і мало не влучив у підборіддя, схибивши на якусь волосинку. Коли вони зчепилися вдруге, Женев'єва була вже полегшено відітхнула, гадаючи, що Джо забезпечив себе, бо всім тілом припав до Понти, аж нараз той, спершись підборіддям на плече Джо, завдав йому страшного удару в крижі. В натовпі розлігся тривожний стогін, але Джо швидко стиснув Понтину руку, запобігаючи ще одному ударові.

Почувся гонг. По хвилинній перерві, вони зійшлися знову, цього разу в кутку Джо, бо Понта кинувся йому назустріч через весь ринг.

На білій шкірі Джо, там, де припав останній Понтин удар, саме над нирками, червоніла яскрава пляма, завбільшки з рукавицю. Та пляма притягала до себе й жахала Женев'єву, вона не могла відірвати від неї очей. Нараз, по другій заклепці, Понта влучив над нирки; тепер Джо став пильнувати, і майже щоразу йому вдавалося запобігти ударові, впираючись долонею в Понтине підборіддя й загинаючи йому назад голову. Проте Понті вдалося до кінця раунду ще тричі затопити Джо в те саме місце.

Знов перерва, і знов раунд, що не завдав шкоди Джо, але й не виснажив Понту. На початку п'ятого раунду Джо, загнаний у свій куток, удав, ніби хоче впірнути в заклепку. Але саме тієї миті, як Понта лагодився зустріти наскок, Джо, швидко відхилившись назад, ударив Понту в незахищений живіт чотири рази поспіль: правою й лівою, правою й лівою. То були, мабуть, жахливі удари, бо Понта заточився, відступив, навіть трохи руки спустивши, і плечі йому охляли; здавалося, що він ось-ось зігнеться навпіл і впаде. Гостре око Джо зараз же помітило незахищене місце: він зацідив супротивника в зуби, а тоді навідліг у щелепу. Але трохи схибив — удар припав у щоку, аж Понта заточився.

Глядачі посхоплювалися на ноги, загорлали.

— Здолав Понту, здолав! — долинув до Женев'єви їхній крик, і їй здалося, що зараз настане бажаний кінець. Вона теж була в нестямі, всю її ніжність і лагідність як водою змило: вона раділа за кожним нищівним ударом свого коханого.

Однак Понта був надто жилавий, щоб так легко здатись. Як нещодавно він, мов той тигр, насідав на Джо, так тепер Джо насідав на нього. Він знову націлився в щелепу Понті, але той уже оклигав і швиденько нагнувся. Кулак розтяв повітря, і така була сила інерції, що Джо, крутнувшись на півоберта, відлетів набік. Тоді Понта вдарив з лівого плеча, влучивши в незахищену шию; Женев'єва побачила, як безсило звисли руки в її коханого, як зм'якло його тіло і, відхилившись назад, він упав навзнак. Суддя почав лічити над ним секунди, відзначаючи кожну помахом правої руки.

Запала мертва тиша. Понта обернувся до зали, чекаючи на заслужену хвалу, але його зустріла тільки могильна мовчанка. Він скипів. Це було несправедливо. Плескали тільки його супротивникові — байдуже, чи той завдавав удари, чи уникав їх, а він, Понта, що зразу розпочав наступ, не почув жодного підбадьорливого слова.

Очі йому злісно блиснули, і, зібравшись на силі, він підскочив до поваленого супротивника. Нахилившись над ним і піднісши догори правого кулака, він чекав, готовий завдати останнього удару, тільки-но Джо спробує підвестися. Суддя, й далі відлічуючи секунди правою рукою, лівою відштовхував Понту. Той, так само нахилений, кружляв навколо, а разом з ним кружляв і суддя, весь

час відштовхуючи його та стаючи поміж ним та поваленим Джо.

— Чотири, п'ять, шість,— рахував суддя. І ось Джо, перевернувшись на живіт, зробив слабку спробу підвестися на коліна. Це йому вдалося — вставши на одне коліно і спершись на руку, він почав підгинати другу ногу.

— Не спіши лічити! — гримнуло з десяток голосів.

— На бога, не спіши! — застережливо гукнув один із секундантів Джо, молодий хлопець, що стояв коло рингу.

Женев'єва скинула на нього оком. Обличчя в нього посмутніло й зблідло, він ворушив губами, мимохіть рахуючи за суддею: «Сім, вісім, дев'ять...»

Секунди спливали. На слові «дев'ять» суддя востаннє відштовхнув Понту, й Джо підвівся на ноги, згорблений, кволий, але спокійний, дуже спокійний. Понта несамовито кинувся до нього й завдав два удари — згори вниз і просто. Але Джо відбив обидва, ухилився від третього, подався вбік, щоб уникнути четвертого, та Понта невпинним ураганом ударів загнав його в куток. Джо геть знесилів, він заточувався, коліна йому підгиналися. Понта притис його до мотузки, відступати вже не було куди. Щоб не схибити, Понта зупинився, махнув лівою рукою і щосили вдарив правою. Однак Джо пірнув у заклепку і на мить урятувався.

Понта завзято пручався, щоб визволитись. Він прагнув доконати знесиленого ворога. Але Джо вчепився за нього й не відпускав: тільки-но Понті пощастило звільнитися з заклепки, як Джо вдруге повис на ньому.

— Нарізно! — скомандував суддя. Та Джо ще дужче вп'явся в супротивника.

— Відчепіть його від мене! Чуєте, хай йому чорт! — задихаючись, крикнув Понта судді. Той знову скомандував розійтися нарізно. Та Джо все не скорявся, знаючи, що не порушує правил. З кожною секундою до нього поверталася сила, прояснювались думки, зникав з-перед очей туман. Раунд щойно почався, йому треба будь-що витримати три хвилини до кінця.

Тоді суддя схопив обох супротивників за плечі, міцно труснув їх і, нарешті, змусив розійтися, всунувшись між них. Ту ж таки мить Понта кинувся на Джо, як хижий звір на здобич. Джо відбив удар і, як і перше, вдався до заклепки. І знов Понта даремно силкувався вдертись

а Джо тримав його, і знов суддя розвів їх. Але Джо й далі рятувався в заклепці.

Женев'єва розуміла, що поки Джо в заклепці, йому ніщо не загрожує. Чому ж суддя розводить їх? Це жорстоко. Коли Еді Джонс наказував супротивникам розійтися, Женев'єва зненависно дивилась на його кругле, добродушне обличчя, вона аж із стільця схоплювалась і так гнівно стискала кулаки, що нігті до болю впивалися в долоні.

До кінця раунду — довгі три хвилини — Джо тільки те й робив, що припадав до супротивника, а суддя розводив їх. Жодного разу Понті не пощастило завдати Джо останнього вирішального вдару. Він скаженів з люті, бачивши свою безпорадність перед ослаблим, майже переможеним ворогом. Один удар, лише один удар — але Понта не міг завдати його! Джо врятували досвід і спокій. У голові йому паморочилося, він увесь тремтів, але щосили чіплявся за Понту, а тим часом до нього верталося життя. Коли розлючений Понта спробував був підняти його і хряснути об підлогу, із зали почувся верескливий голос Сілверстайна:

— А ти б ще вкусив його!

В залі панувала така тиша, що ту глузливу пораду почули всі глядачі і, досі сковані тривогою за свого улюбленця, вони вибухнули голосним, майже істеричним реготом. Навіть Женев'єву розвеселили ті глузливі слова, і їй теж стало легше. Проте вона почувала себе хворою, вимученою і пригніченою всім тим, що бачила досі і бачить далі.

— Вкуси його, вкуси! — лунало звідусіль.— Відгризи йому вухо, Понто! А то не втнеш його! З'їж його, з'їж! Чого ждеш?

Глузи відбирали Понті терпець. Та що дужче він шаленів, то ставав безпорадніший. Він сопів і харчав, виснажуючись у марних зусиллях, втрачаючи розум та самовладання, і втрату намагався надолужити надмірним напруженням. Він ні про що не думав, почував лише сліпу жадобу нищити; а в заклепці тіпав Джо, як тер'єр тіпає спійманого пацюка, шарпав і пручався, щоб визволитись від Джо, але той тримався міцно й не відставав. Суддя чесно намагався розвести їх. Він аж спітнів, розтягуючи сплетені тіла; та ледве домагався свого, як Джо поновляв заклепку і знов треба було втручатися в боротьбу. Даремне

Понта намагався, звільнившись на мить, утекти від чіпких рук супротивникових. З того нічого не виходило. Щоб завдати удару, йому треба було підійти до Джо ближче, а той, ніби глузуючи, негайно ловив його в свої обійми.

Женев'єва, зіщулившись у маленькій убиральні біля віконечка, відчула розчарування. Вона була зацікавленою особою в тій смертельній боротьбі: адже один із боксерів — її Джо! А все ж глядачі розуміли, що діється на рингу, а вона ні. Женев'єва не втямила суті Гри, не збагнула, чим вона так вабить людей. Навпаки, та Гра здавалася їй ще загадковішою. В чому її чар? Яка для Джо втіха в цьому страшному зусиллі, у цих лютих обіймах і ще лютіших болючих ударах? Далебі, Женев'єва могла йому дати більше: спокій, затишок і тиху, солодку радість. За право володіти його душею й серцем вона обіцяла витонченіші й шляхетніші дарунки, ніж ті, що їх давала Гра. А проте він кокетував з двома: тримаючи в обіймах Женев'єву, повертав голову до тієї спокусниці і слухав її спів, якого Женев'єва не розуміла.

Ударив гонг. Раунд скінчився заклепкою в Понтиному кутку. Блідий секундант миттю опинився за мотузкою. Вхопивши Джо на руки, він поніс його через ринг у свій куток. Секунданти заходились шалено упадати коло нього: розтирали ноги, плескали по животі, розтягували пальцями пасок, щоб полегшити віддих. Уперше на віку Женев'єва бачила, як людина дихає животом, і подумала, що сама вона ніколи не дихала так глибоко й поривчасто, навіть коли доводилось наздоганяти трамвай. До неї долинув різкий, гострий дух нашатирного спирту, що ним намочували губку й підносили до обличчя Джо; він жадібно вдихав ядучу пару, і від неї голова йому прояснювалася. Тоді пополоскав рота й горло, висмоктав половину цитрини, а тим часом секунданти шалено махали рушниками, вганяючи в його легені кисень, що мав очистити йому кров і відживити м'язи до подальшої боротьби. Розпалене тіло йому витирали мокрими губками, а голову поливали водою з пляшки.

VI

Гонг ознаймив початок шостого раунду, і супротивники рушили назустріч один одному; на них ще блищали краплі води. Понта швидко перебіг дві третини майданчика, так

йому кортіло завдати супротивникові удару, заки той отямиться. Та Джо витримав напад. Сила дедалі прибувала йому. Він відбив кілька лютих наскоків і сам завдав такого удару, що Понта аж заточився. Він хотів був перейти в наступ, але розважно втримався і став лише відбиватися, боронячись від граду ударів, що посипались у відповідь.

Герць тривав далі так само, як на початку: Джо боронився, Понта нападав. Але тепер йому доводилось пильнувати, бо становище трохи змінилося: хоч би як люто наскочував він на Джо, той міг кожної хвилини дати відсіч. Та Джо беріг силу. На десять Понтиних ударів він відповідав одним, зате влучним. Понта не переставав нападати на Джо, але не міг з ним упоратися, а Джо, мов той тигр, завжди був напоготові, і щомиті загрожував. Понта збагнув, що має небезпечного супротивника. І вже не нападав так безоглядно, як у перших раундах, знаючи, що одним ударом годі знищити Джо. Картина бою стала мінятися. Глядачі відразу це помітили, і навіть Женев'єва на початку дев'ятого раунду збагнула, що діється. Джо перейшов до наступу. Тепер уже він під час заклепки садив кулаком Понті по крижах, цілячись у нирки. Бив він по одному разу в кожній заклепці, але бив щосили. Виходячи з заклепки, він гатив Понту знизу в живіт, збоку в щелепи або просто в зуби. А як Понта замірявся перейти до наступу, Джо швидко відскакував і обмежувався обороною.

Так минуло два раунди, і третій. Понта помітно знеміг, але не піддавався. Джо мав на меті доконати його не одним ударом і не десятьма, а завдавати удар по ударові, поки розтрощить ту потворну міць. Він не давав ворогові відсапатись, натискав на нього крок за кроком, тільки ритмічно постукували його капці на шорсткому брезенті. Потім несподіваний тигрячий стрибок, один або кілька ударів, відступ назад і знов ритмічне тупотіння. Коли Понта починав оскаженіло насідати, Джо пильно затулявся, а тоді знову поновляв наступ.

Понта потроху виснажувався. Ніхто вже не сумнівався, який буде наслідок змагання.

— Оттак, Джо! — ласкаво підбадьорювали глядачі свого улюбленця.

— Чи ж не сором брати гроші? За що береш гроші? — чулися глузи.— Чого ти не з'їси його, Понто? Шквар! Тріскай!

На перервах між раундами Понтині секунданти так упадали коло нього, як ніколи. Вони були спокійно звірилися на його дивовижну силу, а вийшло не те. Женев'єва стежила, як вони упадали, і водночас дослухалася, що радив Джо блідий секундант.

— Не квапся,— казав він.— Понта в твоїх руках, тільки не квапся. Я бачив його не раз. Він може завдати удару в останню мить. Я бачив, як його лупцювали на макуху, а проте він завдавав удару. Бився з ним Мікі Салівен: тільки-но Понта підведеться, а той його знову кладе,— і так шість разів поспіль. Потім загавився, Понта бахнув його в щелепу, і аж за дві хвилини Мікі встав та й питає, що сталося. Добре пильнуй, не підстав себе під влучний удар. Я заклав свої гроші на тебе, але ще не вважаю, що виграв.

Понту поливали водою. Коли залупав гонг, один секундант саме перекинув йому над головою пляшку. Понта рвонувся на середину рингу, і секундант ступив за ним ще кілька кроків, тримаючи над головою перевернену пляшку. Суддя гримнув на нього, і він утік з рингу, впустивши дорогою пляшку, що покотилась по брезенті, заливаючи його водою; суддя носаком викинув її за мотузку.

За всі попередні раунди Женев'єва не бачила на обличчі в Джо того виразу, що промайнув був у крамниці, як він говорив про бокс: Часом його обличчя було зовсім хлопчаче, часом, коли йому дуже перепадало, ставало сіре й понуре, а як він удавався до безнастанних заклепок, на нім виступала відчайдушна впертість. Тепер же, як небезпека минула, і Джо опанував становище, Женев'єва вгледіла обличчя борця. Вгледіла — і аж здригнулася. Джо був такий далекий від неї! Вона гадала, що знає його, до кінця знає, що має владу над ним, аж ні: те крицеве обличчя, крицевий рот, очі з крицевим полиском були їй зовсім не відомі. Його обличчя видалося їй незворушним лицем янгола-месника, що виконує волю господню.

Понта спробував напасти, як раніш, але вдар по зубах спинив його. Невблаганний, упертий, загрозливий, не даючи супротивникові передихнути, Джо почав ганяти його по всьому майданчику. Тринадцятий раунд закінчився запеклою бійкою в Понтянім кутку. Понта хотів відбитися, але його повалено на коліна; він витримав дев'ять секунд, ще спробував урятуватися заклепкою, але

дістав чотири вдари в живіт, і, коли пролунав гонг, упав захеканий на руки своїм секундантам.

Джо перебіг у свій куток.

— Тепер, здається, я зловив його,— сказав він своєму секундантові.

— Так, цього разу ти його прикрутив,— відповів той.— Тепер його може врятувати хіба який випадок. Стережись!

Джо стояв, нахилившись уперед, трохи присівши, мов бігун, що чекає на сигнал. Він ждав гонга. Не встиг гонг відлунати, як Джо рвонувся через увесь ринг у Понтин куток і наскочив на нього саме тоді, як Понта, оточений секундантами, підводився з стільця. Понта тут же бухнув на підлогу, збитий ударом з правого плеча. Він сяк-так видерся з-поміж відер, стільців і секундантів, але Джо знов поклав його. І ще раз довелося йому впасти додолу, поки пощастило вилізти з свого кутка.

Джо налітав тепер як ураган. Женев'єва пригадала його слова: «Зажди, ти сама побачиш, коли я почну наступати на нього». Помітили це й глядачі. Всі посхоплювалися на ноги, вигуки злилися в одне дике ревище. То був рев юрби, що жадає крові. «Так, певне, виють голодні вовки»,— подумала Женев'єва. І разом з вірою в перемогу коханого в її серці прокинулося співчуття до Понти.

Даремне він намагався оборонитись, прикритися, ухилитися, хоч на хвильку впірнути в заклепку. Такої нагоди не було. Удар падав за ударом. То боком, то навзнак валився він на брезент; у заклепках і в розривах на нього сипались удари, що гнули й ламали його, приголомшували мозок і паралізували м'язи. Він літав з кутка в куток, падав на мотузку, підводився й знову звалювався. Він уже махав руками наосліп, у ньому не лишилося нічого людського: це був дикий звір, що рикає, лютує, передчуваючи загибель. Він падав навколішки і, не чекаючи кінця рахунку, зривався на ноги, але жорстокий удар у щелепу відкидав його знов на мотузку.

Болісно напружуючись, ледь тримаючись на ногах, засапаний, зі склистими очима, хапаючи ротом повітря, потворний і героїчний, затявшись битися до кінця, подолати супротивника, він рвонувся з мотузки і знову заметався по всьому рингові.

І враз Джо послизнувся на мокрому брезенті. Крізь туман, який застеляв йому очі, Понта побачив це і збагнув,

що може врятуватись. Він змігся на останню силу, щоб завдати вирішального вдару. Саме тоді, як Джо послизнувся, Понта вгатив його в підборіддя. Джо повалився, Женев'єва побачила, що його м'язи відразу послабли, і почула, як глухо гупнула його голова об брезент.

Шалений крик глядачів відразу завмер. Схилившись над бездушним тілом, суддя став рахувати секунди. Понта заточився і впав навколішки. Потім поволі, хитаючись, зіп'явся на рівні ноги й обвів глядачів зненависним поглядом. Ноги йому трусились і підгиналися; він задихався й хлипав, ловлячи повітря роззявленим ротом. Зненацька його гойднуло назад — він тільки тому не впав, що помацки схопився за мотузку. Він повис на ній усією вагою свого тіла, розбитий, скорчений, схиливши на груди голову. Суддя відрахував фатальну десяту секунду і показав рукою на Понту: це означало, що він переміг.

У залі панувала мертва тиша. Понта, мов гадюка, проповз під мотузкою і впав на руки своїх секундантів, що боковим ходом провели його крізь натовп. Джо й далі лежав нерухомо. Секунданти однесли його в куток і посадили на стілець. Дехто з глядачів уже видерся на ринг, але поліцаї стали відганяти їх.

Женев'єва, не відриваючись, дивилась у віконце. Вона не вельми тривожилась. Її коханого переможено, вона дуже йому співчувала, але не більше. Почасти вона була навіть задоволена. Гра обдурила його, і тепер він належав тільки їй, Женев'єві. Він колись розповідав їй про нокаути — іноді потрібно було чимало часу, щоб отямитись од них. Тому вона занепокоїлась аж тоді, як почула, що секунданти викликають із зали лікаря.

Далі його бездушне тіло понесли з рингу, і Женев'єва вже нічого не бачила в своє віконце. За хвилину двері до вбиральні відчинились, і ввійшло кілька чоловіків: вони внесли Джо й поклали на запорошену підлогу. Голову йому підтримував один із секундантів. Ніхто наче й не здивувався, що застав тут Женев'єву. Вона підійшла й стала навколішки біля Джо. Очі йому були заплющені, рот ледь розтулений. Мокрий чуб пасмами спадав на лице. Вона взяла його за руку, підняла її і вжахнулася — рука була важка й зовсім безживна. Дівчина хутко позирнула на обличчя секундантів та інших чоловіків навколо. Всі

вони були наче злякані, крім одного, що впівголоса люто лаявся. Вона помітила й Сілверстайна, що стояв поруч неї, такий самий наляканий, як і всі. Він ласкаво підняв руку й співчутливо потис Женев'єву за плече.

Від того співчуття дівчині стало страшно, голова їй пішла обертом. Хтось увійшов до вбиральні, й усі перед ним розступилися. Він сердито крикнув:

— Вийдіть! Усі вийдіть! Прошу звільнити кімнату!

Кілька чоловіків мовчки вийшли.

— А ви хто? — гостро спитав він у Женев'єви.— Та це дівчина, хай йому чорт!

— Нічого, хай залишається, це його наречена,— сказав хлопець, що в ньому Женев'єва пізнала свого проводиря.

— А ви? — накинувся той, що ввійшов, на Сілверстайна.

— Я з нею,— вперто відповів старий.

— Вона в нього служить,— пояснив хлопець.— Я ж вам кажу, що все гаразд.

Незнайомий щось бовкнув і уклякнув коло Джо. Він провів рукою по мокрій голові, знов щось промурмотів і підвівся.

— Мені тут нема чого робити,— сказав він.— Пошліть по лікарняну карету.

Усе, що було далі, здавалося Женев'єві лихим сном. Мабуть, вона знепритомніла, бо чого ж Сілверстайн підтримував її рукою? Вона бачила обличчя навкруги невиразно, ніби в тумані. До її слуху долинали уривки розмови. Хлопець, що був їй за проводиря, щось казав про репортерів.

— Твоє ім'я попаде до газет,— десь іздалеку почула вона Сілверстайнів голос. Вона лише пам'ятала, що злякано похитала головою.

Тоді виринули якісь нові обличчя. Джо винесли на брезентових ношах. Сілверстайн застебнув їй довге пальто й коміром затулив обличчя. Нічне повітря обвіяло їй щоки — вона підвела голову й побачила холодні зорі. Її посадили на якусь лаву. Біля неї сидів Сілверстайн. Джо теж був із ними, так само на брезентових ношах; на голе тіло йому накинуто покривало. Був ще з ними якийсь чоловік у синій уніформі, він щось лагідно казав, а що саме, Женев'єва не пам'ятала. Тупотіли копита коней — і вона летіла кудись у ніч.

Потім знов було світло, голоси і тхнуло йодоформом. «Мабуть, лікарня,— подумала Женев'єва.— Ось операційний стіл і лікарі». Вони оглядали Джо. Один із них, темноокий, чорнобородий, схожий на чужоземця, випростався й сказав другому лікареві:

— Ніколи ще такого не бачив. Уся потилиця.

Губи їй пересохли й горіли, в горлі аж пекло з нестерпучого болю. Але чому вона не плаче? Вона повинна плакати, вона відчувала, що повинна плакати. Опде по той бік вузького ліжка стоїть Лоті (нова примара зі сну) і плаче. Хтось каже щось про коматозний стан. Не чужоземного вигляду лікар, а хтось інший,— та чи ж не однаково? Котра година? І, мов на відповідь, у вікно зазирнув білий світанок.

— Сьогодні ми мали вінчатися,— сказала вона до Лоті.

— Ой, мовчи, мовчи! — простогнала та і, затуливши обличчя руками, знову заплакала.

От і кінець усьому — килимам, меблям, маленькому будиночкові, побаченням і гулянкам, тремтливим зоряним ночам, любим поступкам одне одному, взаємному коханню. Потворна суть Гри, якої Женев'єва не могла збагнути раніш, пойняла її жахом. О, як вона заполонила душу чоловіка — вона, глузлива й облудна, ризикована й знадлива, як вона хвилювала йому кров і принижувала жінку! То через неї жінка не могла стати для чоловіка всім, а була тільки іграшкою та розвагою; жінці він дарував материнство й родинний клопіт, скороминущі настрої та примхи, а Грі віддавав свої дні і ночі, працю рук і мозку, щоденну роботу й найшаленіші зусилля, всю натугу і запал — усе для Гри, володарки його серця.

Сілверстайн допоміг їй звестися на ноги. Женев'єва сліпо скорилася: вона й досі була наче у владі сну. Сілверстайн узяв її за руку й підштовхнув до виходу.

— Чому ти не поцілуєш його? — крикнула Лоті, і смутні її очі спалахнули докором.

Женев'єва слухняно зупинилася, схилилась над нерухомим тілом і притулилася вустами до теплих ще губ. Двері розчинилися — і вона ввійшла до другої кімнати. Там стояла сердита місіс Сілверстайн, яка ще дужче розлютилася, побачивши Женев'єву в чоловічому вбранні.

— Ну, що я тобі казала, га? — люто напала вона на Женев'єву.— Що я тобі казала? Потрібен був тобі боксер?

Тепер твоє ім'я пропишуть по всіх газетах. Прийти на змагання у чоловічому вбранні! Ох ти, паскудо! Ох ти...

Та враз з очей їй ринули сльози, голос урвався, і, простягши гладкі руки, незграбна, смішна, але свята в своїм матернім почутті, вона кинулася до заляклої дівчини й притиснула її до грудей. Якісь незугарні пестливі слова злітали їй з уст, і вона, тихо похитуючись, заходилася гладити Женев'євине плече своєю великою важкою рукою.

БІЛОЗУБ

Повість

ЧАСТИНА ПЕРША

ПУСТЕЛЯ

Розділ I

УСЛІД ЗА ПОЖИВОЮ

Темний ялиновий бір похмуро чорнів уподовж обох берегів замерзлої річки. Недавній вітер зірвав із дерев біле покривало інею, і тепер вони мовби тулилися одне до одного, чорні й зловісні в сутінках надвечір'я. Глибока незмірна мовчанка панувала над країною, а сама ця країна була така пустельна й непорушна, така самотня і холодна, що від неї навіть тугою не віяло. Тут чувся сміх, але страшніший за всяку тугу,— сміх невеселий, як сфінксів усміх, сміх, як мороз, холодний і пройнятий жахом перед неминучістю. То владна, затаєна в собі споконвічна мудрість глузувала з життя, з марних його поривань. То була Пустеля, жорстока, льодосерда північна Пустеля.

Але життя, зухвале і відважне,— прийшло й сюди. Замерзлою річкою пробирався запряг собак, схожих на вовків. Кудлата їхня шерсть узялася памороззю, а віддих, клубками вихоплюючись із пащ, замерзав у повітрі й осідав на шерсть крижаними кришталиками. На собаках була ремінна упряж з довгими й також ремінними посторонками, прив'язаними до санок, що вони тягли за собою. Санки, зроблені з грубої березової кори, не мали полозків і сунулись по снігу всім днищем. Передок санок було загнуто вгору, як сувій паперу, щоб не вгрузати в сніг, що високою хвилею здіймався перед ними. На санках стояв вузький довгий ящик, міцно до них прив'язаний. Крім нього, були ще й інші речі: укривала, сокира, кавник, сковорода, але перш за все впадав у вічі цей вузький довгий ящик.

Поперед собак, ледве волочачи свої широкі лижви, ішов чоловік. За санками плентався другий. На санках у ящику лежав третій, який уже завершив свою земну працю. Пустеля здолала його й звалила з ніг, і більше вже ніколи

не буде він ані рухатись, ані боротись. Пустеля не терпить руху. Життя для неї — це зневага, бо життя є рух, а Пустеля завжди намагається знищити його. Вона заморожує воду й не пускає її пливти в море, вона витискає сік з дерев, аж поки вони промерзнуть до самого серця; але найлютіше, найжахливіше катує вона і гнобить людину, намагаючись її упокорити, бо людина — найневгамовніша в світі істота, що завше повстає проти законів Пустелі, за якими всякий рух кінець кінцем мусить спинитись.

Та все-таки спереду і ззаду санок ступало двоє невгамовних і безстрашних людей, яких ще не здолала смерть. Вони були загорнені в хутра й м'які вичинені шкури. Їхні вії, щоки й губи геть узялися інеєм від замерзлого віддиху, і облич не знати було зовсім. Вони здавалися якимись привидами-могильниками, що десь у царстві тіней ховають третього привида. Але то були живі люди, що прийшли сюди, в цей край самоти, глуму й мовчання, то були маленькі сміливці, що шукали великих пригод, що відважилися стати на герць із могутнім світом, далеким, чужим і мертвим, як безмежний простір космосу.

Вони йшли мовчки, зберігаючи дихання для дороги. З усіх боків їх оточувала тиша, яку вони відчували, немов щось матеріальне. Вона тиснула на розум, як вода на великій глибині тисне на тіло водолазові. Вона гнітила їх безмежністю і непорушністю свого закону. Вона не поминула жодної найдальшої закутини в їхній свідомості, вичавила з неї, як вичавлюють сік з винограду, увесь фальшивий запал і екзальтацію і всю невмірну самовпевненість людської душі, аж доки вони відчули себе маленькими й мізерними цятками, порошинками з обмеженим розумом і куценьким хистом, іграшками потужних і сліпих стихійних сил.

Минула година, за нею друга. Тьмяне світло короткого безсонячного дня почало вже мерхнути, коли серед німої тиші звідкись іздалеку долинуло кволе виття. Воно відразу піднеслося вгору, на кілька секунд завмерло на верхній ноті, тремке й напружене, а потім поволі стихло. Можна було подумати, що це зойк якоїсь загиблої душі, коли б не бриніли в ньому нотки сумної люті й голодного заповзяття. Чоловік, що був попереду, озирнувся і вловив погляд чоловіка, що йшов за санками. Дивлячись один на одного поверх довгого ящика, вони кивнули головами.

І знову гостре виття, неначе голкою, пронизало тишу. Обидва чоловіки прислухалися, звідки ці звуки. Вони линули з снігових просторів, якими щойно проїздили подорожні. Почулось утрете виття, наче у відповідь, теж ззаду, цього разу трохи лівіше.

— Це за нами, Біле,— сказав той, що йшов попереду. Голос його був хрипкий і якийсь неприродний, говорив він натужно.

— З м'ясом скрута,— відказав його товариш.— Це вже відколи і кролячого сліду я не бачив.

Вони замовкли, хоч і далі напружено прислухались до голодного виття, яке весь час було чути позад них.

Коли вже зовсім смеркло, вони повернули собак до ялин на березі річки й там отаборились. Труна, що її поставили коло вогню, правила й за стіл, і за ослін. Збившись докупи по той бік вогню, собаки гарчали й гризлися, проте ніяк не хотіли бігти в темряву.

— Щось вони, Генрі, сьогодні занадто до вогню тиснуться,— промовив Біл.

Генрі, сидячи навпочіпки перед вогнищем і прилаштовуючи кавника з куском льоду, мовчки кивнув головою. Озвавсь він тільки тоді, як сів на труну й почав їсти.

— Вони знають, де їхній шкурі безпечніше,— сказав він.— Адже тут їх нагодують, а там їх самих зжеруть. Вони розумні собаки.

Біл похитав головою.

— Хто його зна.

Товариш поглянув на нього запитливо:

— Вперше чую, щоб ти сумнівався в їхньому розумі.

— Генрі,— сказав той, старанно пережовуючи боби,— ти часом не звернув уваги, як собаки гризлись, коли я їх годував?

— Та гризлись більше, ніж звичайно,— визнав Генрі.— А скільки в нас собак?

— Шестеро.

— Ось що, Генрі...— Біл спинився на мить, щоб надати більшої ваги своїм словам.— І я кажу, Генрі, що шестеро в нас собак. Я вийняв з торбини шість рибин і дав кожному собаці по рибині, Генрі, і однієї рибини не вистачило.

— Ти не так полічив.

— У нас шестеро собак,— незворушно повторив Біл.— Я вийняв шість рибин. Одновухому не вистачило. Довелося витягти з торби ще одну рибину.

— У нас тільки шестеро собак,— наполягав Генрі.

— Генрі,— вів своєї Біл,— я не хочу сказати, що всі були собаки, але по одній рибині з'їли семеро...

Генрі перестав жувати, подивився через вогонь і полічив собак.

— Їх тільки шестеро зараз,— сказав він.

— Я бачив, як один біг по снігу,— відповів Біл із спокійною впевненістю.— Тоді було семеро.

Генрі глянув на нього співчутливо.

— Я буду страшенно радий, коли ця подорож скінчиться,— зауважив він.

— Що ти цим хочеш сказати?

— А те, що оцей наш вантаж впливає на твої нерви, і тобі ввижається невідь-що.

— Отож і я подумав,— відповів Біл повагом.— Коли я побачив, що він побіг, то зразу глянув на сніг. На ньому були сліди. Я полічив собак — усі шестеро були на місці. Сліди ті й досі на снігу. Коли хочеш, можу показати.

Генрі не відповів нічого й мовчки жував собі. Упоравшись із вечерею, він запив її кухлем кави й утер рота верхнім боком долоні.

— Отже, ти гадаєш, це був...

Його перебило протягле сумне виття звідкись із темряви. Генрі спинився, прислухався і, махнувши в той бік рукою, докінчив:

— ...один із тих?

Біл кивнув головою.

— Нехай мені очі повилазять, коли я думаю інакше! Ти сам бачив, як гризлися собаки.

Виття дужчало й лунало тепер з усіх боків, тиша перетворилась на пекельний галас. Перелякані собаки, збившись докупи, тиснулися так близько до вогню, аж їм займалася шерсть. Біл підкинув у вогонь хмизу й запалив люльку.

— Щось ти зовсім зажурився, Біле,— сказав його товариш.

— Генрі...— Біл якусь хвилину в задумі пахкав люлькою.— Я оце думаю, Генрі, що він куди щасливіший, ніж ми з тобою.— Він показав на третього чоловіка, постукавши пальцем по труні, на якій вони сиділи.— Як ми з тобою, Генрі, помремо, то добре ще, коли нас закидають камінням, щоб собаки не розтягли.

— Ну, ми не те, що він: у нас нема ні близьких людей, ні грошей,— промовив Гепрі.— Хто б це нас поволік ховати в таку далечінь.

— Ніяк не доберу, Гепрі, чого такий чоловік, як оцей, що на батьківщині в себе був лордом абощо і ніколи не мусив дбати ні про їжу, ні про одяг,— чого він зашнипився сюди, на цей богом забутий край світу? Цього я ніяк не збагну.

— Еге, сидів би вдома, то дожив би до глибокої старості,— погодився Генрі.

Біл розкрив рота щось сказати, але передумав і лише мовчки показав на стіну темряви, що обступила їх з усіх боків. Обриси годі було розгледіти в мороці ночі,— видно було тільки пару очей, що горіли мов жарини. Генрі показав головою на другу пару, на третю. Їх уже багато, і вони кільцем оточили табір, пересувалися з місця па місце, гасли і туг-таки знову спалахували.

Неспокій собак дедалі більшав, і раптом, охоплені сліпим жахом, вони щільно присунулись до вогню, полохливо тиснучись і припадаючи людям до ніг. Продираючись уперед, один собака потрапив у вогонь і заскавучав з болю та ляку, а в повітрі запахло смаленою шерстю. Кільце миготливих очей ворухнулося на мить і трохи відступило далі, але коли собаки заспокоїлись, знову опинилося на тому самому місці.

— Оце біда, Генрі, що набоїв у пас мало.

Біл, докуривши люльку, допоміг товаришеві розстелити хутра та укривало на ялиновім гіллі, що він розклав поверх снігу ще перед вечерею. Генрі щось пробурчав і став розв'язувати мокасини.

— Скільки, кажеш, набоїв у тебе лишилось?

— Три,— була відповідь.— А зараз би згодилося й триста. Тоді б я показав їм, клятим!

Він сердито посварив кулаком туди, де світились очі, і дбайливо поставив свої мокасини біля вогню.

— Та хоч би вже цей мороз пересівся! — заговорив він знову.— Ось уже два тижні все п'ятдесят градусів. І чого це я подався в цю подорож? Не до душі вона мені, Генрі. Щось воно не зовсім гаразд. Коли б уже швидше приїхати, і хай йому грець. Оце б сиділи тепер коло вогню у форті Мак-Гері й грали б собі в крибедж. Добре було б!

Генрі тільки пробурчав щось і заліз у свою постіль. Він уже засипав, коли товариш збудив його.

— Слухай, Генрі, коли той чужий приходить їсти рибу, то чого ж собаки не кидаються на нього? Ніяк не можу цього втямити.

— Ти щось занадто нетямкий став, Біле,— почув він напівсонну відповідь.— Раніш я не помічав цього в тебе. Краще мовчи й укладайся, а завтра встанеш здоровісінький. У тебе печія, тож ти й не маєш спокою.

Вони спали поряд, під одним укривалом, і важко дихали обоє. Вогнище вже догорало, і кільце світлистих очей, яке оточувало табір, змикалось дедалі тісніше. Коли якась пара очей присувалася занадто близько, собаки, що полохливо трималися купи, зчиняли сердите гарчання. Один раз вони навіть Біла розбурхали. Обережно, щоб не збудити товариша, він виліз з-під укривала й підкинув ще хмизу в огонь. Коли полум'я розгорілось, кільце очей відсунулось далі. Погляд Білів спинився випадково на собаках. Він протер очі й хвилину пильно дивився на них, а потім знову заліз під укривало.

— Генрі! — гукнув він.— Генрі!

Генрі застогнав, прокидаючись, і спитав:

— Що там?

— Нічого,— була відповідь,— тільки собак знову семеро. Я оце допіру перелічив.

Генрі буркітливо сприйняв цю новину, а тоді захріп і знов уже спав.

Вранці він підвівся перший і розбудив товариша. Була вже шоста, але до світанку залишалося ще три години. Поки Біл згортав постіль і вкладав речі на санки, Генрі заходився поночі готувати сніданок.

— Слухай, Генрі,— раптом озвався Біл.— Скільки, ти кажеш, у нас собак?

— Шестеро.

— А отже ні! — заявив переможно Біл.

— Знову семеро? — спитав Генрі.

— Ні, п'ятеро. Один десь дівся.

— Що за чортівня! — сердито вигукнув Генрі і, покинувши сніданок, пішов лічити собак.

— Твоя правда, Біле,— сказав він.— Феті зник.

— І не помітили як. Шукай тепер вітра в полі.

— Оце не щастить,— зауважив Генрі.— Вони його живцем проковтнули. Я певен, що він скавучав у них у горлянці, клятих!

— Феті завше був дурний,— мовив Біл.

— Але й найдурніший собака не такий дурний, щоб іти на певну смерть.

Генрі критично оглянув решту собак, швидко оцінюючи в голові, чого кожен з них вартий.

— Жоден з цих собак не зробив би такої дурниці, їйбо,— додав він.

— Та їх і дрючком від вогнища не відженеш,— погодився Біл.— Я завше був такої думки, що у Феті не всі дома.

Таким надгробним словом було вшановано собаку, що загинув на Далекій Півночі,— і воно аж ніяк не було скупішим за епітафії іншим собакам, ба навіть і людям.

Розділ II

ВОВЧИЦЯ

Поснідавши й склавши на санки свій убогий справунок, люди залишили привітне вогнище й рушили в темряву. І одразу ж почулося дике й тужливе виття — крізь морок і холод воно долинало до них звідусіль. Було не до розмов. Розвиднілось о дев'ятій годині. О дванадцятій небо на півдні ледь порожевіло — в тому місці, де опуклість землі стає стіною між південним сонцем та світом Півночі. Але цей рожевий відтінок незабаром збляк. Сіре денне світло трималося до третьої години, а тоді й воно згасло, і полярна ніч огорнула своїм покровом пустельну й мовчазну землю.

Коли смеркло, хиже виття стало дужчати. Воно линуло з лівого боку, з правого, ззаду, і часом так близько, що собак жах опадав, і вони починали панічно шарпатися в запрягу.

Після одного такого нападу страху, розплутавши разом з Генрі посторонки, Біл промовив:

— Коли б уже вони натрапили на яку дичину й дали нам спокій.

— Атож, слухати їх, аж за спиною бере,— погодився Генрі.

Більше вони не розмовляли, доки знов не зупинились на спочинок.

Генрі стояв, нахилившись над казанком з бобами, і підкладав у нього льоду, коли нараз почув удар, крик Біла

й пронизливе скавучання собак. Він випростався й побачив якусь невиразну темну тінь, що майнула по снігу й зникла в темряві. А потім він побачив, що Біл стоїть серед собак, чи то врадуваний, чи то похнюплений, і в одній руці тримає замашного дрючка, а в другій — хвоста в'яленого лосося.

— Таки потяг половину,— сказав він,— але я його добре вгрів. Чув, як заверещав?

— А що він за один? — спитав Генрі.

— Не розгледів. Знаю тільки, що й ноги, й паща, й шерсть, як у кожного собаки.

— Мабуть, приручений вовк.

— Авжеж, приручений, чорти б його взяли, коли з'являється саме тоді, як годують, і хапає їхню пайку риби.

Цього вечора, коли вони сиділи після вечері на довгому ящику, смалячи люльки, кільце блискучих очей ще більше повужчало.

— Коли б хоч яке стадо лосів сполохали та дали нам спокій,— сказав Біл.

Генрі пробурмотів щось не дуже люб'язне, і з чверть години вони сиділи мовчки. Генрі дивився на вогонь, а Біл — на кільце очей, що палали в темряві тепер уже зовсім близько від вогнища.

— Коли б уже ми під'їжджали до Мак-Гері,— знову почав він.

— Та замовч ти з своїм «коли б» та «коли б»! Розскиглився! — сердито вихопилось у Генрі.— В тебе просто печія, і того ти скімлиш. Проковтни ложку соди — і як рукою зніме, та й мені з тобою веселіш буде.

Вранці Генрі прокинувся від страшних прокльонів, що сипалися Білові з уст. Він сперся на лікоть і побачив, як його товариш стоїть серед собак біля розкладеного вогнища — руки обурено піднесені вгору, лице скривлене від гніву.

— Гей! Що там таке? — крикнув Генрі.

— Фрог зник,— була відповідь.

— Невже?

— Та кажу ж тобі — зник.

Генрі враз вихопився з-під укривала й кинувся до собак. Перелічивши їх уважно, він укупі з Білом став так само люто проклинати Пустелю, що забрала в них і другого собаку.

— Фрог був найдужчий з цілого запрягу,— нарешті сказав Біл.

— Та й не дурний,— додав Генрі.

Така була друга епітафія за ці два дні.

Поснідавши похмуро, вони запрягли решту собак у санки. День був такий самісінький, як і попередні. Обоє без слів тяжко посувались уперед по замерзлій землі. Мовчанку порушувало тільки виття їхніх переслідувачів, що йшли невидимі за ними назирці. Коли після полудня посутеніло, переслідувачі, своїм звичаєм, підступили ближче, і виття їхнє чути було трохи не поруч. Собаки лякалися, шарпались неспокійно, Генрі з Білом не раз мусили розплутувати посторонки, і це ще більше гнітило їх.

— Ну, це вже припне вас, дурні тварюки,— задоволено сказав Біл увечері, упоравшись із своєю роботою.

Генрі облишив вечерю і підійшов подивитись. Його товариш прив'язав собак до палиці, як то індіяни роблять. На шию кожному собаці він надів ремінну петлю і до неї коло самої шиї, щоб собака не дістав зубами, прив'язав довгу грубу жердину. Кінець жердини він прикрутив ременем до кілка, забитого в землю. Отож собаки не могли перегризти ременя коло шиї, а жердина заважала їм перегризти його біля кілка.

Генрі схвально кивнув головою.

— Лишень так і втримаєш Одновухого,— сказав він.— Цей перекусить ремінь, все одно як ножем черкне, хіба що не так швидко. Вранці тепер усі будуть цілі.

— Ще б пак! — ствердив Біл.— Коли ще хоч один собака пропаде, я завтра не питиму кави.

— Знають кляті, що в нас нема чим стріляти,— зауважив Генрі, лягаючи спати, і показав на мерехтливе кільце навкруг.— Коли б їм послати хоч зо два постріли, вони б стали поштивіші. Що не ніч, підходять ближче. Відведи-по очі від огню та подивись туди уважніш... Бачиш он того?

Часину вони допитливо стежили за невиразними силуетами, що пересувалися поза освітом багаття. Пильно вдивляючись туди, де світилася пара очей, можна було розглядіти в темряві обриси звіра. Час від часу навіть видно було, як вони переходять з місця на місце.

Увагу Біла й Генрі привернув гамір серед собак. Одновухий то страшенно скавучав, пориваючись у темряву, то, відступаючи назад, люто гриз жердину.

— Дивись-но, Біле,— шепнув Генрі.

В коло, освітлене вогнищем, прослизнув якось боком звір, схожий на собаку. В рухах його відчувались і острах, і зухвалість. Обережно позираючи на людей, він усю свою пильність зосередив на собаках. Одновухий метнувся до чужинця, наскільки дозволяла йому жердина, і відчайдушно заскавучав.

— Цей одновухий дурень щось не дуже й боїться,— зауважив упівголоса Біл.

— Вовчиця,— пошепки відповів Генрі.— Тепер ясно, що воно з Феті й Фрогом. Її випустила зграя як принаду: вона заманює собак, а тоді все кодло кидається і загризає їх.

Багаття затріщало, й одна головешка засичала й відкотилась убік. Звір умить відскочив і щез у темряві.

— Знаєш, що я думаю, Генрі? — сказав Біл.

— Що?

— Я думаю, що це її почастував я тоді дрючком.

— Не маю жодного сумніву,— відповів Генрі.

— І ось що я хочу сказати,— мовив далі Біл.— Вона не боїться багаття, а це річ підозріла й неподобна.

— І знає вона запевне більше, ніж годиться знати порядному вовкові,— погодився Генрі.— Вовк, що приходить саме тоді, як годують собак, либонь, таки досвідчений.

— У старого Вілена був колись собака, і от він утік з вовками,— думав уголос Біл.— Це вже я знаю. Я сам його підстрелив у вовчій зграї на лосиному пасовищі біля Малого Прута. Старий Вілен плакав, як дитина. Казав, що три роки не бачив свого собаки. Увесь цей час він ганяв з вовками.

— Мені здається, ти вгадав, Біле. Цей вовк таки собака, і він не раз їв рибу з людських рук.

— Якщо я матиму нагоду, то хоч він вовк, хоч ні, буде з нього комусь м'ясо,— заявив Біл.— Нам не можна більше губити собак.

— Але ж у нас тільки три набої,— заперечив Генрі.

— Я вижду, щоб стріляти напевно,— була відповідь.

Вранці Генрі розпалив вогонь і зварив сніданок під голосне Білове хропіння.

— Ти так смачно спав, що не хотілось тебе чіпати,— сказав він, будячи його снідати.

Біл, ще сонний, почав снідати. Побачивши, що його кухоль порожній, він простяг руку до кавника. Але кавник був задалеко, біля Генрі.

— Слухай, Генрі,— лагідно дорікнув він,— ти не забув нічого?

Генрі уважно розглянувся і похитав головою. Біл показав йому порожній кухоль.

— Сьогодні ти не питимеш кави,— сказав Генрі.

— Невже вся збігла? — стурбовано запитав Біл.

— Ні, не збігла.

— Гадаєш, вона мені завадить?

— Ні, чого там.

Біл аж почервонів, заходячись гнівом.

— То, може, ти мені поясниш, у чому заморока? — сказав він.

— Спенкер зник,— відказав Генрі.

Не поспішаючи, з виглядом людини, що покірно скоряється лихові, Біл обернув голову і з місця полічив собак.

— Як це трапилось? — байдуже спитав він.

Генрі знизав плечима.

— Не знаю. Чи не Одновухий це перегриз йому ременя. Сам він ніяк цього не міг, це певно.

— Холерний собацюра,— повільно й спокійно промовив Біл, нічим не виявляючи люті, що клекотіла в ньому.— Не міг дістати свого ременя, так дорозумівся Спенкерів.

— Ну, тепер уже Спенкерові не клопітно. Травиться собі в шлунках щонайменше двадцятьох вовків.— Така була епітафія, що дав Генрі третьому загиблому собаці.— Бери кави, Біле.

Але той похитав головою.

— Та пий,— пропонував Генрі, взявши кавника.

Біл відсунув кухля.

— Я не хочу бути патякалом. Сказав, що не питиму, коли пропаде хоч один собака,— і не питиму.

— А кава ж смачна,— спокушав Генрі.

Однак Біл був непохитний, їв свій сухий сніданок і присмачував його прокльонами на адресу Одновухого, що втяв такий вибрик.

— Сьогодні на ніч припну їх так, що не дістануть один одного,— сказав він, коли вони рушили в дорогу.

Пройшли вони ярдів сто, як раптом Генрі, бувши попереду, нагнувся і підняв якусь річ, що потрапила йому під плетену лижву. Було поночі, і він не міг її розглядіти, але

навпомацки впізнав, що це таке, і жбурнув її назад. Вона вдарилась об санки, відскочила від них і впала просто Білові на лижви.

— Може, це тобі придасться! — гукнув Генрі.

Біл аж ахнув. Оце все, що лишилося від Спенкера,— оцупок, до якого він був прив'язаний.

— Вони злигали його з усіма бебехами,— сказав він.— Ломака гола, як бубон. Навіть ременя з'їли з обох кінців. Я кажу тобі, Генрі, вони з біса голодні, і поки ми доїдемо, й до нас доберуться.

Генрі зневажливо всміхнувся.

— Правда, за мною вовки то ще не вганяли, але бувало й гірше, і нічого — бачиш, живий. Щоб порішити такого, як я, синашу мій, якогось там десятка настирливих тварюк замало.

— Не знаю, не знаю,— пробурмотів зловісним тоном Біл.

— Ну, то потім дізнаєшся, як під'їжджатимемо до Мак-Гері.

— Щось не дуже в це віриться,— затинався на своєму Біл.

— Просто ти підохляв, та й усе,— авторитетно заявив Генрі.— Хіни тобі треба. Ось тільки-но доберемось до Мак-Гері, я тобі добренну порцію вгачу.

Біл пробурчав свою незгоду з таким діагнозом і змовк. День був, як і попередні. Розвиднілось о дев'ятій. О дванадцятій обрій на півдні порожевів од невидимого сонця, і почався холодний похмурий підвечірок, потім знов насунув смерк, а через три години його мала заступити ніч.

Коли сонце марно спробувало виглянути з-за обрію, Біл витяг із санок свою рушницю і сказав:

— Ти йди вперед, Генрі, а я піду гляну, що там твориться.

— Краще ти тримайся санок,— запротестував Генрі.— У тебе тільки три набої. А то хто зна, що може трапитись...

— А тепер хто скімлить? — спитав, тріумфуючи, Біл.

Генрі не відповів нічого й поплентався сам далі, тільки весь час оглядався тривожно в сіру пустку, де зник його товариш. Через годину, йдучи навпростець, Біл наздогнав санки.

— Вони порозбігались і никають на всі боки,— сказав він.— Дичини шукають, але й від нас не відступаються. Вони, бач, певні, що ми їхніх зубів не уникнемо, і знають,

що треба лиш трохи почекати. А тим часом нишпорять поблизу, щоб чим поживитись.

— Ти хочеш сказати, *їм* так здається, що ми від них не втечемо? — поправив Генрі з притиском.

Та Біл не слухав його.

— Я деяких бачив,— страшенно худющі. Гадаю, що їм уже кілька тижнів нічого не перепадало, крім Феті, Фрога й Спенкера, а їх така сила, що де там цього б вистачило! Схудли, що далі вже нікуди. Ребра — наче пральна дошка, а животи попідтягало до самого хребта. Кажу тобі, вони у відчаї. От-от почнуть казитися з голоду, і тоді лиш начувайся!

За кілька хвилин Генрі, що йшов тепер позад санок, тихенько свиснув застережливо. Біл оглянувся і спокійно зупинив собак. Зовсім на видноті, на самій дорозі, за поворотом, що його санки щойно проїхали, вихопилась кудлата звірина. Носом до сліду, вона бігла за ними легко й спритно. Коли санки спинились, вона й собі стала, витягла морду й пильно подивилась на них, тремтячими ніздрями внюхуючись у людський запах.

— Вовчиця,— сказав Біл.

Собаки полягали на сніг. Він обійшов їх і став біля санок поруч із товаришем. Обоє стежили за чудною твариною, що ось уже кілька днів женеться за ними і встигла погубити половину їхнього запрягу.

Виждавши трохи, звір підбіг на кілька футів уперед. Потім ще раз так само, і ще, аж опинився за яких сотню ярдів від санок. Коло ялин він знову пристав і, піднявши морду, носом і очима вивчав людей, що стежили за ним. Він дивився на них якимсь чудним сумним поглядом, мов той собака, тільки що й сліду собачої відданості не було в цьому погляді. Це був сум, породжений голодом, жорстоким, як вовчі ікла, і немилосердним, як самий мороз.

Звір був великий, як на вовка, і, хоч дуже худий, виразно показував на одного з найбільших представників своєї породи.

— Футів два з половиною зростом,— визначив Генрі,— і, либонь, не менше як п'ять футів до хвоста.

— Але яка дивна масть,— зауважив Біл.— Я зроду не бачив рудих вовків. Аж брунаста ніби.

Звісно, шерсть вовчиці не була брунаста. Справжня вовча шерсть. Власне, сіра навіть, але з легким рудуватим відтінком, який то з'являвся, то зникав, вводячи тим в ома-

ну. Звичайнісінька сіра шерсть нараз мінилася якимось дивним рудуватим кольором, якому важко й назву добрати.

— Як собі хочеш, але це чистий тобі ескімоський собака, і то здоровий,— сказав Біл.— Я б не здивувався, коли б він раптом замахав хвостом.

— Гей ти, псюра! — гукнув він.— Ану ходи сюди, як тебе там!

— Ані крихти тебе не боїться,— засміявся Генрі.

Біл замахав погрозливо руками і голосно закричав, але звір не виявляв жодного страху і тільки ще більше нашорошився. Він усе дивився на них з немилосердним голодним сумом. Перед ним було м'ясо, а він був голодний. Якби в нього вистачило духу, він би кинувся на них і зжер.

— Слухай, Генрі,— сказав Біл, несвідомо притишивши голос аж до шепоту, бо ж річ була поважна.— У нас три набої. З такої відстані постріл певний. Не вцілити не можна. Він забрав у нас трьох собак, і треба покласти цьому край. Що ти скажеш?

Генрі притакнув головою. Біл обережно витяг із санок рушницю, але не встиг навіть націлитись, як вовчиця кинулася вбік і щезла між ялинами.

Товариші глянули один на одного. Генрі вимовисто присвиснув.

— Як це не спало мені на думку раніше! — голосно бурчав Біл, кладучи рушницю назад у санки.— Коли вовк приходить саме тоді, як годують собак, то він мусить знати й за рушницю. Кажу тобі, Генрі, що оця тварюка — це вона все нам накоїла. Коли б не вона, в нас було б шестеро собак, а не троє. Їй-бо, Генрі, я таки доберуся до неї. На видноті її не вб'єш, занадто вже розумна вона. Але не я Біл, коли я не вистежу її з засідки.

— Тільки далеко не відходь,— пораяв Генрі.— Як накинеться на тебе ціла зграя, то три твої набої поможуть, як мертвому кадило. Звірі з біса голодні, тож гляди, Біле, пильнуйся.

Цього вечора отаборились рано. Троє собак не могли везти санки так швидко й такий тривалий час, як це робили шестеро, і вони вже помітно знесиліли. Чоловіки теж рано повкладалися спати, а Біл, перш ніж залізти під укривало, поприв'язував собак так, що вони не могли дістати один до одного.

Але вовки ставали чимдалі сміливіші і навіть серед ночі будили вже людей. Вони підходили так близько, що собаки

починали казитися з ляку, і, щоб утримати знахабнілих драпуг на безпечній відстані, доводилось раз у раз підсичувати вогнище.

— Я чув, як матроси розповідають про акул, що пливуть за кораблями,— зауважив Біл, залізаючи під укривало, раз ото так підкинувши хмизу до вогню.— А вовки — це суходольні акули. Вони своє знають краще за нас і зовсім не на прохідку за нами вдаряють. Схламають вони нас, Генрі. А певно, що схламають.

— Тебе то вже наполовину схламали, коли ти таке плетеш,— відрубав Генрі.— Хто боїться різок, той все одно, що вже відшмаганий. Так і ти — все одно, що вже на зубах у вовків.

— Вони стріскали людей і не таких, як ми з тобою,— відповів Біл.

— Чи ти коли перестанеш скімлити? Вже слухати набридло!

Генрі сердито повернувся на другий бік, дуже здивувавшись, що Біл змовчав йому. Це зовсім на нього не схоже, його завше так легко роздратувати гострим словом. Генрі довго про це думав, аж доки заснув. Його остання думка, коли йому вже злипались повіки, була про Біла: «А й справді Біл засумував. Треба буде завтра його трохи розважити».

Розділ III

ГОЛОДНЕ ВИТТЯ

Ранок почався щасливо. За ніч не пропав жодний собака. Людям трохи відлягло від серця, і вони рушили далі серед мовчання, мороку та холоду. Біл, здавалося, забув свої сумні передчуття, що мучили його напередодні, і став навіть жартувати з собаками, коли близько полудня на повороті раптом перекинулися санки.

Все переплуталось. Запряг зав'яз між стовбуром та величезним валуном, і, щоб привести все до ладу, довелося розпрягти собак. Нахилившись над санками, чоловіки силкувалися підняти їх, коли це Генрі ненароком побачив, що Одновухий біжить убік.

— Назад, Одновухий! — крикнув він, випростуючись і обертаючись за собакою.

Та Одновухий ще більше наддав бігу, волочачи за собою свої посторонки. А там, на щойно пройденій дорозі, чекала на нього вовчиця. Наближаючись до неї, він нашорошив вуха й уже не біг, а йшов легкою дрібною ходою, а тоді й зовсім став. Він дивився на неї ласо, але з недовірою і острахом. Вовчиця, ніби всміхаючись, вискалила зуби, так наче загравала з ним. Потім грайливо ступила до нього декілька кроків і спинилась. Одновухий підійшов ближче до неї, все ще насторожений, нашорошивши вуха й високо піднявши голову та хвоста.

Він витягнув носа обнюхатися з нею, але вона, грайливо кокетуючи, відступила. Щоразу, як він підступав на крок ближче, вона відступала назад. Так вона заманювала його все далі й далі від людей, коло яких він мав надійний захист. Раз у ньому ніби промайнула підозра — він повернув голову назад і глянув на перекинуті санки, на своїх товаришів по запрягу і на двох людей, що його кликали.

Але коли й шибнула йому в голові якась думка, то вовчиця відразу ж її розвіяла: вона підійшла до нього, обнюхалася з ним і знову стала, кокетуючи, відступати назад перед його лицянням.

Тут Біл згадав про рушницю. Тільки ж вона була під перекинутими санками, і поки Генрі допоміг йому їх підважити й дістати її, Одновухий і вовчиця так близько підійшли одне до одного, що стріляти з такої відстані стало вже небезпечно.

Занадто пізно Одновухий зрозумів свою помилку. Ще не втямивши в чому річ, Біл і Генрі побачили, як він обернувся й помчав до них. А потім вони побачили, як навперейми йому, під прямим кутом до дороги, через сніг, величезними стрибками гналося з десятеро худих сірих вовків. Умить де й ділися грайливість і кокетство вовчиці,— загарчавши, вона кинулась на Одновухого. Той відштовхнув її плечем і, побачивши, що відступ йому відрізано, але не втрачаючи надії таки добігти до санок, рвонувся до них по колу. Щохвилі наспівали ще вовки й приставали до погоні. Вовчиця все гнала за Одновухим, сама на відстані стрибка від нього.

— Куди ти йдеш? — раптом спитав Генрі, поклавши руку товаришеві на плече.

Біл скинув руку.

— Не можу я терпіти,— сказав він.— Більше не візьмуть у нас жодного собаки. Я їм покажу.

З рушницею в руках він кинувся в кущі, що росли обік стежки. Замір його був ясний: вважаючи санки за центр кола, яким пробігав Одновухий, Біл розраховував перерізати його в тій точці, куди погоня ще не добігла. Серед білого дня, з рушницею в руках було цілком можливо налякати вовків і врятувати собаку.

— Будь обережний, Біле! — гукнув йому навздогін Генрі.— Не важ марно життям.

Він сів на санки й став чекати, що буде далі. Нічого іншого йому не лишалось. Біл незабаром зник з-перед очей, але час від часу поміж кущів та ялин, що росли окремими гуртами, з'являвся і знову щезав Одновухий. Генрі зрозумів, що становище його безнадійне. Собака відчував усю небезпеку, що була перед ним, але він мусив бігти по зовнішньому колі, а вовча зграя бігла по внутрішньому, коротшому. Шкода було й гадки, щоб Одновухий настільки випередив своїх переслідувачів, аби раніше за них перетяти їхнє коло й добігти до санок.

Різні лінії хутко зближувалися. Генрі знав, що десь отам на снігу, заслонені від нього деревами й кущами, от-от зійдуться зграя вовків, Одновухий і Біл. Трапилось це навіть раніше, ніж він сподівався. Пролунав постріл, за ним ще два, раз по раз, і Генрі зрозумів, що Біл уже вистріляв усі свої набої. Слідом за пострілами почулося страшенне скавуління та гарчання. Генрі розпізнав перелякане виття Одновухого і квиління чи не пораненого вовка. І все. Гарчання стихло. Квиління завмерло. Тиша знов огорнула безлюдний край.

Генрі довго сидів на санках. Йому не треба було йти побачити, що сталося. Він знав це так добре, неначе воно трапилось перед його очима. Тільки один раз він скочив на ноги й хутко витяг сокиру з санок, але потім знову сів і задумався, а останніх двоє собак, зовсім перелякані, тулилися до ніг його.

Нарешті він підвівся, немов побитий, і став запрягати собак. Потім перекинув мотуза собі через плече і разом з собаками потяг санки. Та пройшов він небагато. Тільки-но стало смеркати, він спинився на ніч і припас собі чимало хмизу; тоді нагодував собак, зварив вечеряти, поїв і постелився коло самого вогню.

Однак виспатись йому не судилося. Не встиг він і очей стулити, як вовки підійшли майже до самого вогнища. Тепер не треба було напружувати зору, щоб розглядіти їх.

Вони оточили його й багаття тісним кільцем, і при світлі вогню він добре бачив, як вони лежали, сиділи, підповзали на животах, снувалися навколо. Деякі навіть спали. Пособачому згорнувшись на снігу клубками, вони втішалися сном, а він не смів тепер і очей стулити.

Увесь час Генрі підтримував яскравий вогонь, знаючи, що тільки цим він може врятувати своє тіло від іклів голодних вовків. Обидва собаки лежали обік нього. Вони жалібно скавучали й тулились до його тіла, шукаючи захисту, а коли якийсь вовк підходив дуже близько, починали розпучливо гарчати. Кільце тоді одразу заворушувалось, вовки схоплювалися з місць, пориваючись нетерпляче вперед, і над усім підносилося їхнє завзяте виття й гарчання. Потім вони влягалися, і декотрі з них навіть засинали знову.

Але кільце стискалось щодалі тісніше. Потроху, дюйм за дюймом, то там, то там вовк підповзав усе ближче, доки вся зграя опинилась, може, на відстані одного стрибка від Генрі. Тоді він став вихоплювати головешки з вогнища й кидати ними в звірів. Це викликало поспішний відступ, який супроводило люте виття і перелякане гарчання, коли добре кинута головешка влучала й обпікала занадто зухвалого хижака.

На ранок Генрі був знесилений і змарнілий, очі його позападали від безсоння. Ще потемки він зварив собі снідати, а о дев'ятій годині, коли розвидніло і вовча зграя відійшла, взявся до роботи, яку обміркував за цю довгу ніч. Він зрубав кілька молодих ялин і, прив'язавши їх навхрест до стовбурів великих дерев, зробив щось наче поміст. Потому, перекинувши через нього мотузки від санок, за допомогою собак підняв і поставив там зверху труну.

— Вони з'їли Біла, може, з'їдять і мене, але вас, добродію, вони не дістануть,— сказав він, звертаючись до мерця, похованого на деревах.

Упоравшись із цим, Генрі рушив у дорогу. Порожні санки легко неслися за собаками, що гнали чимдуж, як і людина, добре розуміючи, що порятунок їхній — якнайшвидше дістатися форту Мак-Гері. Вовки вже зовсім осміліли і бігли спокійною ристю за санками й поруч, повиоолоплювавши червоні язики та поводячи худющими боками. Вони були страшенно худі — самі кістки й шкура, та м'язи повипинались мотузям, аж Генрі дивувавсь, як вони ще тримаються на ногах і в сніг не падають.

Він не зважувався йти до смерку. Опівдні сонце не тільки зігріло південну частину неба, але й показало з-за обрію свій блідий, золотистий окрасць. Генрі видалося це доброю прикметою. Дні вже довшали, сонце повертало ся. Не встигли ще згаснути його радісні промені, як Генрі вже отаборився. Лишилося ще кілька годин сірого денного світла й похмурих сутінок, і він використав цей час, щоб припасти якнайбільше хмизу та гілля.

З ніччю вкупі прийшов жах. Одне, що голодні вовки позухвалішали, а друге, що Генрі цілу ніч не спав. Попри всі зусилля волі, долав його сон, і він так і дрімав, присівши біля вогнища з сокирою між колін і укривалом на плечах, а обабіч щільно тулились до нього собаки.

Серед ночі він прокинувся і побачив перед собою, на відстані яких дванадцяти футів, великого сірого вовка, одного з найбільших у зграї. Байдужий до людського погляду, звір неквапне потягнувся, ніби ледачий собака, і позіхнув людині просто в обличчя, дивлячись на нього очима власника, так ніби Генрі справді був уже його поживою, якою він незабаром поласує.

Цю певність виказувала поведінка цілої зграї. Генрі налічив добрих два десятки вовків, що пожадливо зиркали на нього або спокійно спали на снігу. Вони нагадували йому дітей, що зібрались довкола накритого столу і чекають тільки дозволу, щоб допасти до їжі. І ця їжа — був саме він. Він роздумував, коли та як цей бенкет почнеться.

Підкидаючи у вогонь хмизу, він напрочуд ясно відчув, яке дороге йому власне тіло. Він спостерігав дію своїх м'язів і допитливо розглядав дивний механізм пальців. При світлі вогнища він кілька разів поволі згинав їх по одному й усі разом, потім широко розчепірював і робив такий рух, ніби хапав щось. Він придивлявся до нігтів, натискував ними то дужче, то злегка на пучки пальців — і стежив за своїми відчуттями. Усе це захопило Генрі, і він нараз пройнявся любов'ю до свого ніжного тіла, що працювало так чудово, так легко й досконало. Він з острахом глянув на тісне кільце вовків, що сиділи, вичікуючи, і його, мов грім, вразила думка, що це прегарне тіло його, ця жива плоть — лишень м'ясо, майбутня здобич для хижаків, які розшматують і роздеруть його своїми голодними іклами, і воно

буде їм просто підживком, так само як м'ясо оленів та кролів було не раз йому підживком.

Він задрімав неспокійно, з кошмарами, а коли прокинувся, побачив перед собою руду вовчицю. Вона сиділа на снігу не далі як за шість футів і сумно дивилась на нього. Собаки гарчали й скавуліли йому біля ніг, але це вовчиці було байдуже. Вона не зводила очей з людини, і кілька хвилин він так само дивився на неї. Нічого погрозливого в ній не було. Її погляд був пройнятий великим сумом, але Генрі знав, що цей сум із не менш великого голоду. Він, Генрі, був поживою, і вигляд цієї поживи викликав у вовчиці смакові відчуття. Її паща була роззявлена, слина капала на сніг, і вона облизувалась, мовби наперед смакуючи насолоду.

Дикий жах пойняв Генрі. Він похапливо сягнув рукою до головешки, аби шпурнути в хижака. Але тільки він схопив її, як вовчиця враз відскочила назад: видимо, вона вже звикла, що в неї чимось кидали. Відскакуючи, вона загарчала, вискаливши свої білі ікла до самих ясен, а сум в її очах заступила така страшенна, хижа лють, що Генрі здригнувся. Він глянув на свою руку, побачив, як спритно тримали пальці головешку, як вони прилагоджувались до всіх нерівностей, облягаючи з усіх боків її шерехату поверхню; як мізинець, що опинився заблизько до вогню, сам собою відсунувся від гарячого місця на холодніше,— і в цю саму хвилину уявив, як ці його тонкі, чутливі пальці захрустять під білими зубами вовчиці. Ніколи ще його тіло не було йому таке дороге, як тепер, коли зникла майже всяка надія, щоб воно довго залишалось його власністю.

Цілу ніч він одганяв запаленими головешками голодну зграю. Коли він починав дрімати, не маючи сили збороти сон, скавуління й гарчання собак щоразу будило його. Настав ранок, але цього разу денне світло не прогнало вовків. Генрі дарма сподівався, що вони втечуть. Як і вночі, вони щільним кільцем оточували вогнище й виказували стільки зухвалої певності, що його мужність, яка з'явилась на світанку, захиталася.

Генрі зробив одчайдушну спробу рушити в дорогу. Та тільки-но він вийшов з-під охорони вогню, як на нього стрибнув вовк, найсміливіший з цілої зграї, але не доскочив. Генрі врятувався, шарпнувшись умить назад, до вогнища, і зуби звірові клацнули за кілька дюймів від

його стегна. Уся зграя зразу схопилася, заметушилася, і лише кидаючи на всі боки вогненні гілляки, він міг утримати її на безпечній відстані.

Навіть серед білого дня не наважувався він одійти від вогнища, щоб нарубати хмизу. Футів за двадцять від нього стояла величезна всохла ялина. Він прогаяв півдня, щоб до неї дістатись, розкладаючи в тому напрямку усе нові вогнища і маючи весь час напохваті головешки. Опинившись, нарешті, біля дерева, він роздивився, де більше хмизу, щоб у той бік звалити ялину.

Ніч була така самісінька, як і попередня, тільки що йому й зовсім стало не до спромоги боротись із сном. Гарчання собак його вже не розбуркувало. Та й те, що вони гарчали безперестанку, його напівсонний притуплений мозок уже не сприймав відтінків у цьому гарчанні. Раз він прокинувся так, наче хтось його штовхнув. Вовчиця стояла за якийсь ярд від нього. Він машинально схопив головешку й одразу пошпурив її у роззявлену пащеку. Вовчиця відскочила, заскигливши з болю, а Генрі з насолодою вдихав запах смаленої шерсті й горілого м'яса, дивлячись, як вона трясе головою і люто виє кроків за двадцять від нього.

Цього разу, перш ніж задрімати, він прив'язав до правої руки кілька запалених соснових гілок, і тільки-но очі йому заплющились, вогонь, припікши руку, розбудив його. В такій спосіб він пильнував кілька годин. Прокидаючись, він щоразу відгонив головешками вовків, підкидав у вогонь хмизу і прив'язував собі до руки новий жмут гілок. Все йшло гаразд, але раз він погано прив'язав його, заснув і не відчув, як той жмут відпав.

Йому приснився сон, ніби він у форті Мак-Гері і грає в крибедж із агентом. У кімнаті тепло й затишно. Та ось видається йому, що вовки облягають форт. Звірі завивають під самими дверима, а вони з агентом часом перестають грати, прислухаючись до виття і сміються з даремних спроб вовків добитися всередину. Потім,— і чого тільки не привернеться! — щось затріщало. Двері стали отвором, і вовки вдерлися в кімнату. Вони накинулись на нього й на агента. Коли розчинилися двері, від їхнього завивання аж у вухах лящало. Воно вкрай непокоїло його. Сон переходив у щось інше, але зрозуміти, у що саме, заважало безперервне виття.

А тоді Генрі прокинувся і вже наяву почув виття й гарчання. Вовки всією зграєю порвалися на нього. Один зубами схопив його за руку. Генрі інстинктивно скочив у багаття і в цю мить відчув, що гострі зуби вгородились йому в ногу. І тут почався вогняний бій. Грубі рукавиці деякий час захищали його руки від вогню, і він цілими пригорщами хапав жар і розкидав його на всі боки. Багаття скидалося на вулкан.

Але так, звісно, не могло тривати довго. Обличчя в Генрі взялося пухирями, брови й вії пообпалювались, у ноги нестерпно пекло. Схопивши в кожну руку головешку, він скочив до краю багаття. Вовки відступили. З усіх боків — скрізь, де падали жарюки,— сичав сніг, і з відчайдушних стрибків, пирхання й гарчання знати було, що вовки раз у раз наступали на них.

Вишпурлявши головешки в найближчих із своїх ворогів, Генрі скинув на сніг підотлілі рукавиці і заходився тупцюватись, щоб остудити ноги. Обидва собаки зникли, і він добре знав, що вони сталися новою стравою на тому задавненому обіді, який почався з Феті й найближчими днями закінчиться, напевно, ним самим.

— Так, але мене ви ще не взяли! — крикнув він, люто погрозивши кулаком голодним звірам, і від голосу його вовча зграя захвилювалась, уся разом загарчала, а вовчиця нечутно підлізла й подивилась на нього сумним голодним поглядом.

Генрі взявся до нового способу оборони. Він розклав багаття широким колом, сам бувши всередині, розстелив на підталому снігу свою постіль, і сів собі на неї. Коли він таким чином заховався під охороною вогню, зграя вражено підійшла до самого багаття, дивуючись, куди він міг подітись.

Досі вони не могли приступити до вогню, а тепер порозлягались навколо багаття і, мов собаки, мружились, позіхали й потягалися в незвичному для них теплі. Потім вовчиця, сівши на задні лапи, витягла морду до якоїсь зірки й завила. Вовки один по одному прилучились до неї, і незабаром уся зграя, позадиравши морди до неба, підтягала її голодному виттю.

Розвидніло, почався день. Вогнище вже догорало. Хмизу не стало, треба було ще припасти. Генрі спробував вийти з свого вогняного кільця, але вовки метнулися йому назустріч. Запалені головешки змушували їх відскакува-

ти вбік, та назад вони вже не відбігали. Дарма силкувався він одігнати їх. Побачивши, що це безнадійно, він повернувся назад, всередину вогняного кільця, і в цей час на нього скочив вовк, але не розрахував свого стрибка і всіма чотирма лапами потрапив у полум'я. Звір з переляку завив, загарчав і відповз від багаття, щоб на снігу охолодити попечені лапи.

Людина, зігнувшись, сиділа на постелі. Її безсило похилені плечі, голова, що впала на коліна, уся поза свідчили, що вона вже відмовилася від боротьби. Час від часу вона підводила голову й дивилась на вогнище, яке вже догорало. Кільце вогню й жару подекуди вже розімкнулося, з'явились проходи поміж вогнем, і вони все ширшали, а латки вогню усе меншали.

— Ну, тепер ви мене зможете взяти,— пробурмотів він.— Та байдуже, я хочу спати...

Прочнувшись, він побачив, що в проході стоїть вовчиця і пильно на нього дивиться.

Трохи перегодом — йому видалось, наче за кілька годин,— він знову прочнувся. Якась таємнича зміна зайшла — і настільки для нього незрозуміла, що він відразу опам'ятався. Щось сталося. Спершу він не міг зрозуміти. Тоді здогадався: вовки щезли. Лишився тільки втоптаний сніг, що показував, як близько були вони коло нього. Непереможний сон знову зборов Генрі, голова його впала на коліна, але раптом він схопився.

Чути було людські голоси, скрип полозків та упряжу і нетерпляче повискування собак. Четверо санок підіймалось від річки й прямувало до нього під дерева. Чоловіка шість оточили скарлючену постать, оточену пригаслим вогняним кільцем. Вони трясли його й штурхали, намагаючись привести до пам'яті. Генрі дивився на них, як п'яний, і бурмотів чудним сонним голосом:

— Руда вовчиця... приходила тоді, як годували собак... попервах зжерла собачий корм... тоді собак... А потім Біла...

— Де лорд Альфред? — проревів йому в саме вухо один з чоловіків і сильно трусонув його за плечі.

Генрі похитав поволі головою.

— Ні, його вона не з'їла... Він там, на деревах, біля останньої стоянки.

— Мертвий? — скрикнув чоловік.

— У домовині,— відповів Генрі й сердито визволив свої плечі від його руки.— Кажу, дайте мені спокій... Я знемігся вкрай... На добраніч усім...

Повіки в нього затремтіли й заплющились, голова впала на груди. А коли його поклали на укривала, в морозяному повітрі почулося дуже хропіння.

Чути було ще й інші звуки. Звідкись іздалеку долинало голодне виття вовчої зграї. Не здобувши людини, вона тепер бігла іншим слідом.

ЧАСТИНА ДРУГА

НАРОДЖЕНИЙ У ПУСТЕЛІ

Розділ I

БІЙ ЗУБАМИ

Вовчиця перша почула людські голоси й скавучання запряжених собак, і вона ж перша відскочила від безпорадної людини в колі пригаслого полум'я. Зграї не хотілося зрікатись упольованої поживи, і кілька хвилин вовки не рушали з місця, але потім, прислухавшись, таки чкурнули слідком за вовчицею.

Попереду біг великий сірий вовк, один із вожаїв зграї. Це він спрямував усю зграю слідами вовчиці. Це він люто гарчав і кусав молодих вовків, коли хто з них зухвалився обганяти його. І це він, углядівши вовчицю, що звільна трухцювала по снігу, подався мерщій до неї.

Вона побігла поруч нього так, ніби це було її визначене місце, і вже не відривалася від зграї. Вожай не гарчав на неї і не скалив зубів, коли випадково вона опинялась на стрибок попереду. Навпаки, він, здавалося, ставився до вовчиці дуже приязно, бо намагався бігти весь час поряд. А коли він біг занадто близько, то це вона гарчала й скалила зуби невдоволено. Іноді вовчиця була навіть не від того, щоб куснути його за плече. Він при цьому не гнівався, а тільки відскакував убік і якусь часину біг незграбними стрибками, виглядом своїм і поведінкою нагадуючи присоромленого залицяльника.

То був єдиний його клопіт, коли він біг на чолі зграї, але вовчиця мала ще інші клопоти. По другий бік від неї біг худий старий вовк, уже сивий і позначений шрамами від багатьох боїв. Він завжди біг праворуч неї. Це, власне, з тієї причини, що він мав тільки одне око — і саме ліве. Старий вовк також напирав на вовчицю, торгаючи її своєю рубцюватою мордою то в бік, то в плече, то в шию. Вовчиця відповідала і на його зальоти клацанням зубів, але коли обидва залицяльники в'язли до неї

водночас, тоді їй доводилося скрутнувато: вона мусила хутко огризатись на два боки, щоб прогнати їх, і разом триматися попереду зграї та ще й дивитися собі під ноги. В таких випадках обидва вовки вискалювали зуби й грізно гарчали один на одного. Може б, вони й битися завелись, але й залицяння, і ревнощі поступалися перед більш пекучою потребою — заспокоїти голод, що насідав на зграю.

Кожного разу, коли старий вовк, спіймавши облизня й рятуючись від гострих зубів об'єкта своїх пожадань, відскакував убік, він натикався на трилітка, що біг праворуч нього, де він не міг його бачити. Цей молодий вовк цілком уже змужнів і, проти виснаженої та зголоднілої зграї, виглядав дужим і завзятим. Але як він біг, то голова його була тільки врівень з плечем старого вовка; коли ж врядигоди він насмілювався порівнятись із ним, той гнівним гарчанням і клацанням зубів присаджував його назад. Часом молодий вовк непомітно відставав і силкувався протиснутись між ним та вовчицею, але йому щоразу давали відсіч як не з двох, то з трьох боків. Коли вовчиця починала гарчати, старий вожай ураз кидався на трилітка. Іноді кидалась на нього й вовчиця, а то ще й молодий вожай, що біг ліворуч.

Бачивши з трьох боків загрозливі зуби, триліток одразу спинявся, сідав на задні лапи, передніми міцно впирався в сніг і, гнівно наїжившись, хижо гарчав. Розрух попереду зграї викликав розрух у задніх її лавах. Вовки, що бігли ззаду, наскакували на молодого вовка і виявляли своє незадоволення, кусаючи його за задні лапи й за боки. Він наражався на велику небезпеку, бо голод і лють невіддільні одне від одного, проте з безмежною самопевністю, властивою молодості, раз у раз уперто повторював свої спроби, маючи з цього лишень самі неприємності.

Якби не голод, то залицяння й гризня через любов не припинялися б і зграя розпалася б. Але тепер її становище було вкрай скрутне. Зграю виснажив тривалий недосит, і вона не могла бігти так швидко, як звичайно. Позаду вже шкутильгали кволіші вовки — котрі наймолодші й найстаріші. Попереду бігли дужчі. Але й ті, й ті скорше скидалися на кістяки, ніж на справжніх вовків. Одначе, коли не рахувати тих, що підкульгували ззаду, зграя мчала невтомно й легко. Здавалося, їхні випнуті м'язи мали невичерпну енергію. Після кожного скорочен-

ня мовби сталевого м'яза йшло друге, за ним ще й ще, і так без краю.

Того дня вовки пробігли багато миль. Бігли вони й уночі. Настав другий день, а вони все ще бігли. Навколо тільки мертва замерзла земля. Ніде ані поруху. Лише вони одні гнали серед завмерлої пустелі. Лише вони були живі й шукали життя, щоб пожерти його, а самим жити далі.

Вони перетяли кілька невисоких вододілів, минули з десяток потоків у долинах, перше ніж пощастило їм знайти поживу. Вони натрапили на слід лосів. Першого вони спіймали великого лося-самця. Це було життя і м'ясо, і його не стеріг ні таємничий вогонь, ані летючі головешки. Вони добре знали гіллясті роги й роздвоєні копита, але відкинули геть і свою обережність, і весь звичайний терпець. Боротьба була недовга й одчайдушна. Лося оточили з усіх боків. Спритними ударами своїх міцних копит він розпанахував вовкам животи, провалював черепи, величезними рогами трощив їм ребра. Лось підбивав їх під себе, перекочуючись по снігу, та він був приречений, і він упав. Вовчиця люто вчепилась йому в горло, а зуби всіх інших вовків заходилися шматувати його тіло, не чекаючи, поки він перестане опинатись і затихне назовсім.

Їжі було вдосталь. Самець важив понад вісімсот фунтів: по двадцять фунтів м'яса на кожного вовка. Але як вони вміли надзвичайно терпляче постити, то так само надзвичайно швидко вміли й жерти, і скоро від прекрасного, дужого лося, що кілька годин тому зітнувся з ними, залишилося лиш трохи кісток, розкиданих по снігу.

Зграя тепер спочивала й відсиплялась. Наситивши свою утробу, молоді самці почали сваритись і гризтися, і це тривало кілька днів, а далі зграя розпалася. Голод минув. Дичини в цьому краї було вволю. Вовки, як і раніше, полювали цілою зграєю, але нападали обережніше, відтинаючи від тих невеликих лосячих стад, що траплялися їм по дорозі, тільки самиць або старих слабосилих лосів.

І ось у цій країні достатку настав день, коли вовча зграя розпалася на дві, і вони побігли в різні сторони. Вовчиця, молодий вожай ліворуч від неї, та Одноокий, що біг праворуч, повели свою половину зграї на схід, до річки Макензі, і далі, до озер. Проте й ця зграйка щодень танула. Вовки зникали парами — самець із самицею.

Гострі зуби суперників час від часу відганяли того чи іншого самітного вовка. І зрештою лишилось тільки четверо: вовчиця, молодий вожай, Одноокий і задирливий трилітoк.

Вовчиця все більше виявляла свій лихий норов. Усі троє залицяльників мали на собі сліди її зубів. Але вони ніколи не відповідали їй тим самим, ніколи не боронились. Хоч як люто вовчиця шарпала їх зубами, вони тільки помахували хвостами й дріботіли навколо неї, намагаючись її втихомирити. Та коли до неї вони були дуже лагідні, то між собою гризлись як скажені. А трилітoк був до того ще страшенно зухвалий у своїй люті. Якось він підскочив до Одноокого з того боку, де той був невидющий, і геть пошматував йому вухо. Старий посивілий вовк, хоч і сліпий на одне око, проти молодості й сили озброївся мудрістю та багаторічним досвідом. А про цей досвід свідчили і його загублене око, і безліч шрамів на морді. Він пережив занадто багато боїв, щоб хоч хвилину вагатися, коли на нього нападають.

Бій почався чесно, але нечесно кінчився. І кожен угадав би, чим кінчиться цей бій, коли третій вовк пристав до старого і обидва вожаї, молодий та старий, шалено напалися на зухвалого трилітка, щоб його знищити. З двох боків уп'ялися в нього немилосердні зуби колишніх товаришів. Пішли в непам'ять дні, коли вони спільно полювали, і дичина, яку разом забивали, і голод, що разом терпіли. Усе це було в минулому. Тепер перед ними стала любов — почуття ще суворіше й жорстокіше, ніж голод.

Тим часом вовчиця, призвідця всього цього, сиділа осторонь і стежила. Вона була задоволена. Це був її день, а вони не часто вдаються, такі дні, коли шерсть наїжується, зуби клацають, розривають і шматують живе тіло,— і все те задля того, щоб тільки владати нею.

Це вперше спобіг трилітoк любов, і довелось йому заплатити за неї своїм життям. Пообіч його тіла стояли обидва суперники. Вони дивились на вовчицю, а вона сиділа на снігу й усміхалась. Але старий вовк був мудрий, дуже мудрий, і не тільки в боях, а й у любові. Молодий вожай обернув голову зализати собі рану на плечі. Його шия була обернена до суперника. Своїм єдиним оком старий побачив, яка нагода трапилась йому. Він порвався на молодого вовка і вгородив йому в шию зуби, завдавши страшної рани. Зуби його в'їдалися все глибше, перегризли вену, і по цьому Одноокий відскочив від своєї жертви.

Молодий вожай несамовито загарчав, але це гарчання зараз же перейшло в судомний кашель. Обливаючись кров'ю і кашляючи, він кинувся на старого вовка, та життя поволі згасало в ньому, ноги підломлювалися, денне світло тьмарилось в очах, стрибки й удари ставали дедалі слабкішими.

А вовчиця сиділа на задніх лапах і всміхалася. Її якось невиразно тішив цей бій, бо таке було залицяння в Пустелі, трагедії ж його зазнає лише той, хто загибає. Для того ж, хто виживає, воно вже це трагедія, а здійснення жадань.

Коли молодий вожай лежав нерухомо на снігу, Одноокий гордою ходою попростував до вовчиці. У його постаті був і тріумф, і обережність. Він щиро сподівався, що дістане відсіч, і так само щиро вразився, коли її зуби не вискалились хижо проти нього. Це вперше вовчиця була до нього ласкава. Вона обнюхалася з ним і навіть стала гратись, підскакуючи й бігаючи, немов цуценя. І він, попри весь свій поважний вік і мудрий досвід, також поводився, як цуценя, а то ще й дурніше.

Забулося переможених суперників і написану кров'ю на снігу історію любові. І тільки раз це пригадалось Одноокому, коли він спинився зализати собі рани. І тоді в нього скривились губи, неначе він хотів загарчати, шерсть на шиї та на плечах настовбурчилась, кігті глибоко вп'ялися в сніг, тіло вигнулось як до стрибка. Та зараз же все забулося знову, і він весело побіг за вовчицею, що грайливо манила його за собою в ліс.

А потім вони побігли пліч-о-пліч, як двоє добрих приятелів, що нарешті прийшли до згоди. Минали дні по днях, а вони не розлучались, разом полювали дичину, разом убивали й пожирали її. Однак потім вовчиця чогось почала непокоїтись. Вона ніби чогось шукала й не могла знайти. Її цікавила кожна яма під поваленим деревом, і вона довго обнюхувала засипані снігом розпадини в скелях і печери під навислими берегами річки. Одноокому до цього було байдуже, але він усе добродушно біг за нею, а коли її розшуки подекуди занадто забарялися, лягав і чекав на неї.

Не спиняючись на одному місці надовго, вони дісталися до річки Макензі і подалися далі берегом за водою. Часто, шукаючи дичини, вони звертали на невеликі притоки, проте щоразу знов поверталися до річки. Деколи їм трап-

лялися інші вовки, які здебільшого блукали парами, самець із самицею; але ні ті, ні ті не виявляли якоїсь особливої радості, чи приязні, а чи бажання об'єднатись у нову зграю. Здибали й окремих вовків. Це були самці, які охоче пристали б до Одноокого та його самиці. Та Одноокий не дозволяв цього, і досить було вовчиці стати попліч нього, наїжитись і вискалити зуби, щоб зухвалий чужинець чкурнув геть, підібгавши хвоста, і вів далі своє самітне життя.

Якось місячної ночі, коли вони бігли тихим лісом, Одноокий раптом зупинився. Він, як собака, підняв лапу, задер угору морду, витягнув хвоста і, роздимаючи широкі ніздрі, став утягати в себе повітря. Він щось відчув і, силкуючись зрозуміти, що воно таке, усе нюхав повітря. Вовчиця тільки раз нюхнула й побігла далі, підбадьорюючи свого супутника. Він побіг за нею, все ще не заспокоївшись, і раз у раз приставав, щоб зрозуміти, що це йому підказувало чуття.

Скрадаючись обережно, вовчиця вийшла з-за дерев на край широкої галявини. Деякий час вона стояла там сама. Потому покрадьки, весь насторожившись, до неї підійшов Одноокий. Кожна його волосина, здавалося, подихала підозрілістю. Стоячи поруч, вони стежили, сторожко прислухались і нюшкували.

До них виразно долинали собача звяга, горлові вигуки чоловіків та верескливі голоси лайливих жінок, а раз вони почули навіть пронизливий і жалібний дитячий плач. На галявині їм було видно тільки напнуті шкурами намети, багаття, що їх затуляли часом темні людські постаті, та дим, що поволі здіймався в тихому повітрі. Їхні ніздрі вдихали безліч всяких запахів індіянського табору, які нічого не казали Одноокому, але вовчиці були знайомі до найменших подробиць.

Вона була якось дивно збуджена і принюхувалася з дедалі більшою насолодою. Проте Одноокий усе ще мав сумнів. Він виразно виявляв острах і охоту втекти. Вовчиця повернулась до нього і, ніби щоб заспокоїти, тицьнула його мордою в шию, потім знову пильно задивилася на табір. У неї в очах світився сум, але це не був сум від голоду. Її враз охопило непереможне бажання бігти туди, до вогню, гризтися з собаками, крутитись у людей під ногами.

Одноокий нетерпляче тупцював коло неї. Та ось до вовчиці знову повернулась її тривога, і вона згадала, що їй

треба знайти те, чого вона шукає. Обернувшись назад, вона на велику втіху Одноокому, що біг попереду, потрухцювала в ліс, і незабаром вони опинились під захистом дерев.

Вони, як тіні, нечутно сковзали у лісі, освітленому місяцем, повтикавши носи в сліди на снігу. Сліди ті були зовсім свіжі. Одноокий обережно побіг уперед, вовчиця — слідом за ним. Їхні широкі, ніби оксамитові, лапи м'яко ступали по снігу. Незабаром Одноокий побачив, як попереду, в білій туманній імлі, рухалося щось також біле. Хитра й обережна хода Одноокого завжди була надзвичайно швидка, але тепер він помчав просто, як ніколи. Перед ним стрибала якась невиразна біла грудочка.

Вони бігли вузьким видолинком, що з обох боків поріс молодими ялинами. Крізь дерева було видко, що він виходить на залляту місячним світлом галявину. Одноокий наганяв уже білу грудочку, що бігла перед ним. Наближаючись величезними стрибками, він уже ось-ось мав її посісти. Ще один стрибок, і зуби вже вп'ялися б у неї. Та цього стрибка він не зробив. Біла грудочка, що, як виявилось, була кроликом, зразу високо підскочила і тепер скакала й крутилась над ним, ніби витанцьовувала в повітрі якийсь фантастичний танець, не торкаючись зовсім землі.

Одноокий запирхав з ляку, відскочив, сів на сніг і став грізно гарчати на це незрозуміле страхіття. А вовчиця спокійно пробігла повз нього, на хвильку спинилась і підскочила, щоб зловити кролика. Вона шугнула високо вгору, але схибила, і щелепи її клацнули металево, схопивши порожнє повітря. Вона скочила вдруге, втретє...

Поволі підвівшись, вовк стежив за вовчицею. Нарешті її невдалі спроби розсердили його, він завзято підскочив і, схопивши кролика зубами, спустився разом з ним додолу. Та тієї ж миті він почув поруч себе якийсь непевний рух і тріск, і його здивовані очі побачили, як молода ялинка нахилилась над ним ударити його. Щелепи вовка випустили здобич. Рятуючись від небезпеки, він відскочив, вищиривши зуби, з горла йому вихопилось гарчання, і кожна шерстина настовбурчилася від ляку й люті. А струнке деревце вирівнялося, і кролик знову затанцював над його головою.

Вовчиця розгнівалась і, щоб покарати, боляче схопила Одноокого за плече зубами, а він, переляканий цим безпідставним нападом, сердито огризнувся й розірвав їй з

одного боку морду. Для вовчиці така відсіч біла несподіванкою, і вона, обурено загарчавши, кинулась на нього. Він зрозумів свою помилку й намагався втихомирити її, але вона не переставала кусати його. Тоді, втративши надію на примирення, він закрутився перед нею і, рятуючи голову, підставляв їй під зуби плечі.

Тим часом кролик усе танцював над ними в повітрі. Вовчиця сіла на сніг, і Одноокий, боячись її навіть більше, як загадкової ялинки, знову підскочив за кроликом. Схопивши його зубами і не спускаючи з ока дерева, він потягнув здобич додолу. Як і вперше, деревце нахилилось до самої землі. Чекаючи неминучого удару, він весь зіщулився, наїжився, та здобичі не випустив з зубів. Проте його не вдарило. Деревце так і стояло, нахилене над ним. Коли вовк починав рухатись, і ялинка рухалась, і він гарчав на неї крізь стиснені зуби; а коли він стояв спокійно, то й деревце лишалося в спокої, і вовк вирішив, що безпечніше буде не ворушитись. Але в роті так спокусливо лоскотіла тепла кров!

Із цієї скрути Одноокого визволила вовчиця. Вона взяла у нього кролика і, поки ялинка гойдалася й загрозливо над нею нахилялася, спокійно відгризла йому голову. Деревце одразу випросталось і, більше не лякаючи, стояло рівне й струнке, як природа й судила йому рости. А вовчиця й Одноокий поласували дичиною, яку це таємниче деревце спіймало для них.

У лісі було немало стежок і видолинків, де так само високо в повітрі на гіллі гойдались кролики, і вовча пара не лишила їх жодного. Вовчиця бігла попереду, а Одноокий слідом за нею, навчаючись, як грабувати пастки. І ця наука згодом стала йому у великій пригоді.

Розділ II

ЛІГВО

Два дні й дві ночі блукали вовчиця й Одноокий навколо індіянського табору. Він непокоївся, турбувався, але вовчицю табір чимось вабив до себе. І вона не хотіла відходити далеко. Та коли одного ранку десь зовсім близько в повітрі гримнув постріл і куля вдарилась у стовбур дерева за кілька дюймів від голови Одноокого, вони біль-

ше не вагалися і широчезними стрибками побігли геть, і незабаром уже цілі милі відділяли їх від небезпеки.

Бігли вони недовго — днів зо два. Вовчиця все настирливіше шукала те, чого конче потребувала. Тепер вона бігла важко й поволі. Одного разу, погнавшись за кроликом, яких вона завжди ловила дуже спритно, вовчиця раптом спинилася й лягла на сніг відпочити. Коли Одноокий підбіг до неї й мордою тицьнув легенько в шию, вона так сердито на нього напалася, що він аж перекинувся і дуже кумедно став ухилятись від її зубів. Тепер вона стала ще дразливішою, ніж раніше, а він робився все терплячіший і дбайливіший.

Нарешті вона знайшла те, чого шукала. За кілька миль угору по течії був струмок, що влітку впадав у Макензі, а тепер, промерзнувши до скелястого дна, перетворився у суцільний лід від верхів'я до гирла. Втомлена вовчиця трухцювала за Одноким, що біг далеко попереду, і нараз побачила, як високий глинястий берег нависає над струмком. Вона повернула сюди. Весняні дощі й талі води підмили берег, і в одному місці з вузької розколини зробилася вузька печера.

Вовчиця спинилась біля входу й уважно обдивилася крутий берег, а тоді оббігла печеру в один бік і в другий, аж туди, де берег переходив у пологий схил. Повернувшись до печери, вона через тісний отвір увійшла всередину. Футів зо три їй довелося повзти, далі стіни розійшлися вшир і вгору, і вона опинилась на невеличкій круглій площадинці, футів шість у діаметрі. Головою вона майже торкалася стелі. Тут було сухо й затишно. Вовчиця пильно оглядала всю печеру, а Одноокий стояв коло входу й терпляче стежив за нею. Нахиливши голову й майже торкаючись носом близько зсунутих лап, вона обернулася кілька разів туди-сюди, а потім з утомленим зітханням, більше подібним до стогону, згорнулась і лягла головою до входу. Одноокий, насторожившн вуха, сміявся собі з неї, і вона бачила через отвір, як він добродушливо махав своїм кудлатим хвостом. Вовчиця на хвильку прищулила вуха і, лежачи з роззявленою пащею та висолопленим язиком, усією позою виявляла задоволення і спокій.

Одноокий був голодний. Хоч він і заснув у проході печери, сон його був неспокійний. Він раз у раз прокидався і, нашорошивши вуха, прислухався, що робиться надворі, в ясному світі, де на снігу яскріло квітневе сонце. Крізь

сон до нього долинало ледь чутне дзюрчання невидимих струмків, і він підвів голову, напружено вслухаючись у ці згуки. Сонце знову зійшло на небі, і Північ, прокидаючись від сну, уже кликала вовка. Усе навколо оживало. В повітрі відчувалась весна, під снігом уже починалося життя, дерева шумували соком, бруньки розривали крижані пута.

Старий вовк стурбовано поглядав на свою вовчицю, але вона не виявляла й найменшої охоти звестись на ноги. Визирнувши надвір і побачивши, як пролетіла в повітрі зграйка сніголюбів, він схопився, але коли глянув ще раз на самицю, знову ліг і задрімав. У цей час до його слуху донеслося дзижчання. Два чи три рази він спросоння відмахнувся лапою, а тоді прокинувся. Біля самого носа крутився й дзижчав самотній комар. Це був старий комар, що цілу довгу зиму пролежав задубілий у сухій колоді, а тепер під весняним сонцем відтанув до життя. Одноокий не міг далі опинатись покликові природи. До того ж він був дуже голодний.

Він підліз до вовчиці й спробував переконати її, щоб вона підвелась. Але вовчиця тільки загарчала. Тоді він вийшов сам на яскраве сонячне світло, побачив, що сніг під ногами провалюється і подорож буде нелегка. Одноокий побіг замерзлим струмком, де сніг, затінений деревами, лежав ще чистий і твердий. Він проблукав годин вісім і, коли смеркло, повернувся до печери ще голодніший, ніж уранці був. Дичина траплялася, та годі ж було її зловити. Він провалювався на м'якому підталому снігу, а кролик біг по ньому так само легко, як і взимку.

Біля входу в печеру Одноокий підозріливо зупинився. Зсередини чулися якісь дивні тихі звуки. Це не був голос вовчиці, проте ці звуки нагадували йому щось давно знайоме. Він обережно вповз досередини, і вовчиця застережливо загарчала назустріч. Не збентежений цим, він, одначе, спинився й далі не поліз; його цікавили інші звуки — тихе, приглушене хлипання й повискування.

Вовчиця загарчала вже роздратовано, і він відступив назад у прохід, згорнувся там і заснув. Коли настав ранок і в лігво процідилося тьмяне світло, він знову став шукати, звідки йдуть ті напівзнайомі йому звуки. У застережливому гарчанні вовчиці він почув нові нотки, нотки ревнощів,— і це змушувало його триматись на чималій відстані. Проте він углядів, що між її лапами, під живо-

том, комашилося п'ять маленьких живих клубочків; кволі й безпорадні, вони все скімлили, і очі їм не дивилися ще на світ. Старий вовк був здивований. Таке траплялося не вперше на його довгому й вдатливому віку, таке траплялося часто, а проте щоразу він знов дивувався.

Вовчиця дивилась на нього стурбовано. Час від часу вона потихеньку гарчала, а коли їй здавалося, що він підходить надто близько, це гарчання грізнішало. Її власний досвід нічого їй не казав, але інстинкт, цей успадкований досвід безлічі поколінь вовчиць, підказував їй, що батьки часом пожирають своїх щойно народжених безпорадних нащадків. Цей інстинкт виявлявся в ній як страх за вовченят, і вона не підпускала до них і близько Одноокого, хоч він був їм батько.

А втім, ніякої небезпеки не було. В Одноокому також озвавсь інстинкт, успадкований від безлічі поколінь вовків. Він не задумувався і не сушив ним собі голови. Просто цей інстинкт був у ньому, в кожній клітинці його тіла, і це була найприродніша річ у світі, що він усім своїм єством відчув його веління і, обернувшися спиною до своєї родини, подався добувати їй поживу.

За п'ять-шість миль від лігва струмок розділявся на два рукави, що розходились під прямим кутом і губились у горах. Ідучи вздовж лівого рукава, Одноокий натрапив на недавній слід. Обнюхавши його і переконавшись, що слід зовсім свіжий, вовк присів і подивився в той бік, куди він провадив. Потім, не поспішаючи, обернувся й побіг уздовж правого рукава. Сліди були куди більші за його сліди, і він знав з досвіду, що там, де вони проходили, дичини небагато лишалось.

Півмилі вище по струмку гострий його слух вловив такий звук, який ото буває, коли гризуть зубами. Тихо підкравшись, він побачив їжатця, що, стоячи на задніх лапах, гострив свої зуби об дерево. Одноокий обережно наближався, але малу мав надію. Він знав, що це за звір, хоч і не здиба́в їх досі так далеко на півночі і ніколи зроду не куштував їхнього м'яса. Але він давно довідався, що у світі є такі речі, як Щастя й Випадок, і все ближче скрадався до їжатця. Ніколи не можна наперед сказати, чим закінчиться така зустріч, в житті бо по-всякому трапляється.

Їжатець скрутився клубком, розчепірив у всі боки свої довгі гострі шпички, і вже ніяк було на нього напасти.

Якось замолоду Одноокий був спробував близько обнюхати такий ніби зовсім безпечний на вигляд клубок голок і дістав раптом хвостом по морді. Одна голка кілька тижнів стриміла йому в носі й пекла його, як вогнем, аж доки сама не відпала. Отож вовк ліг, наготувавшись до стрибка і носа тримаючи щонайменше за фут від їжатцевого хвоста. Завмерши на місці, Одноокий чатував. Хто знає, що може статись? А що, як раптом їжатець розгорнеться! Тоді можна буде спритним ударом лапи розпороти його ніжний, нічим не захищений живіт.

Але прождавши півгодини, вовк не витримав і, сердито загарчавши на нерухомий клубок, побіг далі правим рукавом. У минулому йому дуже часто траплялось дарма чекати, щоб їжатець розгорнувся, і тепер він не хотів більше гаяти часу. День минав, а він ще нічого не здобув!

Батьківський інстинкт прокинувся в ньому і гнав його вперед. Він мусить знайти поживу. Вже пополудні він несподівано наскочив на білу куріпку. Він вийшов з гущавини і побачив, що цей дурний птах сидить на стовбурі поваленого дерева мало не перед самим його носом. Обоє подивились один на одного. Птах перелякано змахнув крильми, але вовк ударив його лапою, звалив на сніг і саме в ту мить, коли він уже готовий був злетіти у повітря, схопив його зубами. Як тільки зуби Одноокого вп'ялися в ніжне тіло, ламаючи крихкі кістки, він пожадливо почав їсти. Потім він раптом згадав щось і, метнувшись бігти назад, поніс куріпку додому.

За милю над розтоком він, біжачи своїми м'якими лапами, ковзаючи, мов тінь, і вивчаючи уважно берег, натрапив на ті самі великі сліди, що їх бачив уранці. Вони йшли в одному з ним напрямі, і він за кожним поворотом сподівався здибати звіра.

Висунувши голову з-за скелі на крутому заломі струмка, він побачив таке, що одразу змусило його присісти. Це був той звір, що залишив на снігу свої сліди,— велика рись-самиця. Вона, так само як і він допіру, сиділа на снігу перед великим клубком голок. Якщо раніше Одноокий скидався на тінь, то тепер він став тільки привидом цієї тіні, яка, скрадаючись, обходила з підвітряного боку мовчазну нерухому пару.

Він лежав на снігу, поклавши коло себе куріпку, і, визираючи крізь низько поросле ялинове гілля, стежив за

драмою, що відбувалася перед його очима,— за риссю та їжатцем: обоє вони вичікували, і обоє вперто боронили своє життя, а зміст цілої гри полягав у тому, що один міг жити, тільки з'ївши другого, а другий не хотів бути з'їденим. Старий одноокий вовк, причаївшись у своєму захистку, також брав участь у цій грі, сподіваючись, що йому всміхнеться Випадок і він дістане поживу, необхідну йому, аби жити.

Збігло півгодини, година; нічого не змінювалось. Клубок голок так завмер, піби це був камінь; рись сиділа, як застиглий мармур, а вовк здавався мертвим. Але в усіх трьох звірів напруження доходило до болю, і, мабуть, життя ніколи не буяло в них з такою силою, як тепер, коли вони здавалися закам'янілими.

Та ось Одноокий ворухнувсь і ще більше нашорошився. Там щось сталося. Їжатець урешті вирішив, що ворога вже нема, і поволі й обережно став розгортати свого непроникного панцера. Нічого лихого він не підозрював. Колючий клубок поволі-поволі витягався й довшав. Одноокий відчув, як у роті в нього мимохіть покотилася слина, коли він побачив живе м'ясо, яке лежало перед його очима, наче готовий підсилок.

Їжатець запримітив свого ворога, ще не зовсім розгорнувшись. Але в цю-таки мить рись ударила його. Удар був швидкий, як блискавка. Її лапа з гострими, зігнутими, немов у хижої птиці, кігтями розпорола йому ніжного живота й одразу ж відсмикнулася назад. Якби їжатець розгорнувся зовсім або якби помітив ворога на якусь частину секунди пізніше, то лапа вихопилася б непошкоджена, а так він враз ударив її збоку хвостом, угородивши в неї свої голки.

Усе це зчинилось в одну мить — удар, відповідь на нього, передсмертний вереск їжатця, вищання здоровенної кішки, враженої болем і подивом. Одноокий підвівся збуджено, насторожив вуха й витягнув хвоста, що тихенько здригався. Рись розлютувалась і хижо накинулася на звіра, що заподіяв їй такий біль. Але напіврозшматований їжатець, який вищав і рохкав, невдало пробуючи згорнутись, знов ударив її хвостом, і величезна кішка знов завищала з болю й подиву. Тоді вона відскочила назад. На носі в неї стриміло стільки голок, наче це була якась чудернацька подушечка на шпильки. Вона шкрябала ніс лапами,

намагаючись скинути ці пекучі колючки, тицяла носом у сніг, терлася ним об гілля та хмиз і все стрибала — вперед, назад, праворуч, ліворуч, не тямлячись від болю й страху.

Весь час пирхаючи, рись несамовито била своїм коротким хвостом. Потім вона вгамувалася і на часину заспокоїлась. Одноокий стежив далі і враз несподівано затремтів, аж йому шерсть стала дуба, коли рись, страшенно завищавши, високо підскочила вгору, а потім, не перестаючи вищати, чкурнула геть.

Але тільки тоді, як її вже зовсім не було чути, наважився Одноокий вийти із своєї схованки. Ішов він так обережно, ніби сніг увесь був утицяний їжатцевими голками, і вони могли щохвилини вгородитися в його м'які лапи. Коли він підходив, їжатець сердито завищав і клацнув своїми довгими зубами. Він примудрився знову згорнутись, та це не був уже такий непроникний клубок, як раніше: занадто багато було порвано його м'язів. Він був роздертий мало не навпіл і спливав кров'ю.

Одноокий набирав повну пащу скривавленого снігу, жував його, смакував і ковтав. Це тільки ще більш посилювало відчуття голоду, але він був занадто досвідчений, щоб забути про обережність. Він ліг і став чекати. Їжатець скреготів зубами, стогнав, хлипав і часом тихо повискував. Невдовзі Одноокий помітив, що голки його поволі опускаються і дрижаки пробігають по спині. Потім ці дрижаки раптом припинились. Довгі зуби клацнули востаннє, голки зовсім прилягли, тіло зразу послабло, і їжатець перестав ворушитись.

Тремтячою лапою Одноокий витягнув їжатця й перекинув на спину. Нічого не трапилось. Звір був неживий. Пильно оглянувши здобич, вовк обережно взяв її зубами й побіг уздовж струмка, потроху волочачи їжатця по снігу, потроху в зубах несучи, відвертаючи при тім голову, щоб не настромитись на колючі голки. Дорогою він згадав щось, поклав свою ношу й швидко подався туди, де покинув куріпку. Цього разу він знав, що йому робити, і, не вагаючись, із'їв її. Тоді повернувся й знову поволік їжатця.

Коли він приніс свою здобич у печеру, вовчиця, подивившись на неї, обернула до нього морду й ніжно лизнула йому шию. Але зараз же загарчала, не підпускаючи його до вовченят; проте не так сердито, як перше, не за-

грожуючи, а ніби перепрошуючи. Її інстинктивний страх за дітей поволі зник. Вовк поводився, як справжній батько, і не виявляв святокрадницького бажання пожерти маленьких створінь, що вона породила.

Розділ III

СІРЕ ВОВЧЕНЯ

Воно було інакше, аніж його брати й сестри. У них шерсть мала вже злегка рудуватий відтінок, успадкований від матері, а воно цілком вдалося в батька і з усього виводу було єдиним сірим вовченям. Воно народилося справжнім вовком і було дуже схоже на Одноокого, тільки мало двоє очей, а не одне, як батько.

Очі в сірого вовченяти лиш недавно прорізались, але бачило воно вже зовсім добре. І навіть коли ще очі в нього були невидющі, чуття дотику, смаку й нюху вже слугували йому. Воно дуже добре знало своїх двох братів і двох сестер, незграбно гралося з ними, гризлося, а коли розпалювалось, то з його маленького горла вибивалися чудні хрипкі звуки — перші ознаки гарчання. Ще задовго до того, як очі йому прорізалися, навчилося воно на дотик, смак і нюх пізнавати свою матір — джерело тепла, рідкої їжі й ніжності. У неї був м'який язик, і коли вона пестила його й лизала йому маленьке тендітне тільце, вовченя пригорталося до неї і засинало.

Мало не весь перший місяць свого життя проспало воно так, але тепер, коли очі його вже добре бачили, воно спало менше і поступово вивчало світ, що був навколо. Цей його світ був похмурий, але воно цього не помічало, бо іншого світу не знало. Воно жило в напівтемряві, і очі його зроду не бачили іншого світла. Його світ був тісний, він обмежувався стінами лігва; а що вовченя анітрохи не знало того широкого світу, що був зовні, тим-то його й не гнітили вузькі межі його існування.

Воно дуже рано зробило важливе відкриття, що одна стіна його світу не схожа на решту. Це був отвір, і звідти падало в печеру світло. Вовченя не мало ще ніяких свідомих бажань а чи думок, а вже воно зауважило, що ця стіна не схожа на інші. Вона вабила його до себе ще перед тим, як у нього розтулились очі й воно побачило її.

Світло, що падало звідти, било йому в заплющені повіки, і його очі й зорові нерви тремтіли, реагуючи на теплі іскрини, що викликали на диво приємне відчуття. Життя його тіла, кожної клітинки тіла, те життя, що було суттю цього тіла й не мало нічого спільного з його особистим життям,— тяглося до цього світла й поривало туди ж його тіло так само, як хімічний склад рослини змушує її обертатися до сонця.

Ще свідоме життя у вовченяті й не мріло, а воно вже лізло до виходу з печери. Його брати й сестри також силкувалися туди добутись. О цій порі жодне з них ніколи не лізло в темні кутки задньої стіни. Вони, як те зілля, надились на світло; хімічний процес, що називається життям, вимагає світла; воно було необхідне їм, щоб існувати, і їхні малесенькі тільця, керовані сліпим інстинктом, повзли до нього, як повзуть вусики виноградної лози. Пізніше, коли в них почала розвиватись особистість, коли у них вже прокидалися свідомі бажання,— потяг до світла ще збільшився. Мати гнала їх від проходу, але вони уперто лізли до нього.

Тоді ж таки сіре вовченя дізналося, що в матері, крім м'якого язика, є й дещо інше і що вона може бути й не така ласкава. Вперто лізучи до світла, воно познайомилося з її носом, а згодом і з лапою, що приминала його до землі і швидким точним рухом відкочувала від отвору. Воно пізнало, що таке біль, і до того всього навчилось уникати його, по-перше, намагаючись на кару не наражатись, а по-друге, як уже наразилося, втікати від неї. Це були вже свідомі його вчинки, наслідки його перших узагальнень. Досі воно ухилялося від болю несвідомо — так само несвідомо, як і повзло до світла. А тепер воно ухилялося від нього, бо вже знало, що таке біль.

Дуже хиже було це вовченя. Такі ж самі були його брати й сестри. Та інакше й не могло бути. Адже воно було м'ясоїдною твариною і походило з роду хижих м'ясоїдів. Його батько й мати живилися самим тільки м'ясом. Молоко, що його воно ссало від тої миті, як уперше в ньому замерехтіло життя, вироблялося з того самого м'яса; і тепер, коли минув місяць і очі вже цілий тиждень були розплющені, воно теж почало їсти м'ясо — м'ясо, наполовину перетравлене в материному шлунку й виригнуте для п'ятьох підрослих вовченят, яким тепер не вистачало молока.

Але воно було найлихіше з цілого виводу, найголосніше гарчало й сердилось дужче, ніж інші. Це воно перше навчилося спритним ударом лапи збивати з ніг своїх братів і сестер. І саме воно перше схопило інше вовченя за вухо і заходилося тягати й сіпати його, і при тім сердито гарчало крізь зціплені зуби. І вже запевне воно найбільше непокоїло свою матір, що намагалася відігнати свій вивід від виходу з печери.

З кожною дниною світло здавалося сірому вовченяті все принаднішим. Воно повсякчас пускалося в мандри по печері, пориваючись до виходу з неї, і завжди його проганяли назад. Щоправда, воно не знало, що це був вихід. Та й звідки ж би йому знати, що існують виходи — переходи від одного місця до іншого. Іншого місця для нього ще не існувало, і тим більше воно не знало, як дістатись туди. Для нього вхід у печеру був тільки стіною — стіною світла. Як сонце світить у зовнішньому світі, так ця стіна світила йому в його світі. Вона вабила його, як свічка вабить метелика, і воно раз у раз пробувало дійти до неї. Життя, що швидко наростало в ньому, весь час поривало його до стіни світла. Це життя знало, що там єдиний шлях, яким йому приречено йти. Але само воно цього не знало. Воно не знало взагалі, що зовнішній світ існує.

Ця стіна світла мала дивну властивість. Його батько (а вовченя вже дорозумілося, що то був інший житель його світу — подібна до матері істота, котра спала ближче до світла й приносила їжу) — його батько мав звичай іти просто в цю світлу стіну й зникати. Сіре вовченя не могло цього збагнути. Хоч до цієї стіни мати його не підпускала, до інших стін воно підходило, і скрізь його ніжний носик натикався на щось тверде. Кілька разів боляче стукнувшись об стіни, воно дало їм спокій. Не задумуючись над цим, воно вирішило, що зникати в стіні — це характерна батькова властивість, так само як молоко й напівперетравлене м'ясо було характерною властивістю матері.

Власне, сіре вовченя не вміло мислити,— в усякому разі так, як мислять люди. Його мозок працював хаотично, проте його висновки були такі самі виразні й певні, як і в людей. Вовченя сприймало речі такими, як вони є, не питаючись, чому й для чого. Це був його метод пізнання світу. Його не обходило, *чому* щось трапилось. Йому

було досить знати, *як* це трапилось. Тим-то, тицьнувшись кілька разів носом у стіну, воно зрозуміло, що не може пройти крізь неї, як це може робити батько. Але його й трохи не тривожило бажання довідатись, у чому ж різниця між батьком і ним. Логіка й фізика не брали участі у формуванні його розуму.

Як і більшість житців Пустелі, воно рано дізнало голоду. Надійшов час, коли не тільки батько перестав приносити м'ясо, але й у матері молока не стало. Спершу вовченята пищали й скавуліли та переважно спали, а тоді прийшла справжня голодна дрімота. Скінчилися сварки, гризня, сердите гарчання і спроби дістатися до світлої стіни. Вони спали, і життя в них поволі доблимувало й згасало.

Одноокий впав у розпач. Він скрізь нишпорив, і шастав, і мало спав тепер у печері, де стало так сумно й нудно. Вовчиця теж покинула своїх дітей і вийшла шукати поживи. В перші дні після народження вовченят Одноокий частенько навідувався до індіянського табору й грабував кролячі сильця, та коли сніг розтанув, річки скресли, індіяни пішли собі далі, і це джерело їжі зникло для нього.

Коли сіре вовченя повернулось до життя й почало знову цікавитись далекою білою стіною, воно виявило, що населення його світу дуже зменшилося. Залишилась тільки одна сестра. Решта вовченят зникла. Коли він оклигав, то мусив сам гратись, бо сестра не могла вже ані підвести голову, ані поворухнутись. Його маленьке тіло круглішало від м'яса, що він тепер їв, але для неї їжа прийшла занадто пізно. Вона спала, не прокидаючись, і в маленькому кістяку, обтягненому шкурою, життя блимало дедалі слабше, аж поки, нарешті, загасло й зовсім.

Потім надійшов час, коли сіре вовченя перестало бачити батька: він більше не з'являвся через стіну, не зникав за нею і не спав у проході. Це трапилось наприкінці другого періоду голодування, що був не такий жорстокий. Вовчиця знала, чому Одноокий більше не повертався, але вона не могла розказати вовченяті того, що бачила. Полюючи здобич на лівому рукаві струмка в тій місцевості, де жила рись, вона бігла вчорашнім слідом Одноокого. І тут вона знайшла його самого, або, вірніше, те, що залишилось від нього. Знати було, що недавно тут стався запеклий бій, і рись, здобувши перемогу, побігла до себе в нору. Вовчи-

ця знайшла цю нору, але, пересвідчившись, що рись усередині, не зважилась увійти туди.

Після цього вовчиця перестала полювати на лівому рукаві струмка. Вона добре знала, який страшний і лютий звір ця рись, а до того ж у рисі в норі був молодий вивід. Півдесятка вовків можуть дуже легко загнати рись на дерево, хоч би як вона пирхала та їжилась; але зовсім інша річ спіткати її одному вовкові, та ще й коли в неї за спиною голодний вивід.

Проте Пустеля — завжди Пустеля, і мати це мати, відчайдушно дбайлива і в Пустелі, й поза нею, і неминуче повинен був настати такий день, коли вовчиця заради свого сірого вовченяти наважиться піти вздовж лівого рукава, до нори серед скель, назустріч розлюченій рисі.

Розділ IV

СТІНА СВІТУ

На той час, коли вовчиця стала залишати печеру й ходити на полювання, вовченя вже добре затямило, що до виходу не можна підходити. Крім того, що мати втовкмачила це йому в голову, щоразу штовхаючи його носом або лапою, у ньому самому вже розвивався інстинкт страху. За все своє коротке життя в печері він не здибав нічого такого, що б налякало його. Проте страх жив у ньому. Він перейшов до нього від далеких предків, через тисячу тисяч життів. Безпосередньо вовченя успадкувало його від Одноокого й вовчиці, а ті успадкували його від безлічі поколінь вовків, що жили перед ними. Страх — це спадщина Пустелі, і жодна тварина не може уникнути його або поміняти на юшку сочевиці.

Отже, сіре вовченя знало страх, хоч досі ще не знало, від чого він буває. Можливо, що воно вважало його за одно з тих обмежень, що їх ставить життя. Бо воно вже знало, що такі обмеження трапляються. Коли воно відчувало голод і не могло його заспокоїти, то це було обмеження. Тверда перешкода печерної стіни, тицяння материного носа, болючі удари її лапи, незаспокоюваний голод — породжували в ньому впевненість, що не все на світі вільно, що в житті є свої обмеження й заборони. І ці

обмеження й заборони були законом. Підлягати їм — це означало уникати болю і досягати щастя.

Воно не обмірковувало цього питання так, як людина. Воно просто поділяло всі речі на такі, що завдають болю, і на такі, що не завдають, і тим-то уникало болю, тобто обмежень і заборон, щоб мати змогу тішитись усіма радощами життя.

Отож скоряючись законові, що його настановила мати, і також другому законові — отого незрозумілого й безіменного страху, вовченя трималось оддалеки виходу з печери. Отвір усе ще був для нього світлою білою стіною. Коли матері не було вдома, воно здебільшого спало, а прокинувшись, намагалося сидіти тихенько, мовчати і не давало волі жалібному скавучанню, яке все поривалося йому з горла.

Одного разу, прокинувшись, воно почуло біля світлої стіни якісь дивні звуки. Вовченя не знало, що це була росомаха,— вона стояла надворі, тремтячи від власної зухвалості, й винюхувала носом, що там у печері. Вовченя розуміло тільки те, що звуки ці незвичні і, отже, незнайомі й страшні, бо все незнайоме конче викликало в ньому страх.

Вовченя наїжилось, але жодним звуком не виявило себе. Звідки воно могло знати, що йому треба наїжитись? Так виявнювався в ньому страх, хоч досі в своєму житті воно не мало ще нічого такого, що спричинило б його. А зі страхом у парі йшло ще одне інстинктивне бажання — зачаїтись. Мало не збожеволівши з жаху, воно, проте, лежало нишком, нерухомо, застигнувши й закам'янівши, ніби неживе. Повернувшись додому й обнюхавши сліди росомахи, його мати загарчала, кинулась у печеру і незвично ніжно стала пестити й облизувати вовченя. І воно зрозуміло, що уникло великої небезпеки.

У ньому діяли ще інші сили, і головна з них — це ріст. Інстинкт і закон вимагали покори, а ріст вимагав непослуху. Мати і страх примушували його триматися далі від світлої стіни. Але ріст — це життя, а всяке життя тягнеться до світла, і ніщо не могло стримати життєвої хвилі, що підіймалась у ньому з кожним з'їденим куснем м'яса, з кожним подихом. Нарешті одного дня страх і слухняність залляла хвиля життя, і вовченя, перехильцем і боязко, подалося до виходу з печери.

Ця стіна не була подібна до інших, знаних з досвіду, і наче відступала, коли вовченя до неї підходило. Ніжний, маленький носик, витягнений далеко вперед, не натикався ні на яку тверду поверхню. Стіна виявилась такою прозорою й проникною, як світло. Вовченя увійшло в те, що здавалося йому стіною, і поринуло в речовину, з якої вона складалася.

Це його збентежило: адже воно повзло крізь щось тверде. А світло чимраз яскравішало. Страх гнав вовченя назад, але життя змушувало йти далі. Несподівано для себе вовченя опинилося при виході з печери. Стіна, всередині якої воно наче було, раптом відступилася кудись надзвичайно далеко. Світло стало таке сліпуче, що боляче було дивитись. Від безмежного простору, що зразу розстелився перед ним, запаморочилось у нього в голові. Очі поступово звикали до яскравого світла і пристосовувались до більших відстаней між речами. У першу мить стіна була зникла з поля його зору. Тепер вовченя знову побачило її, тільки вже страшенно далеко, і мала вона зовсім інший вигляд. Стіна стала строкатою: в неї входили дерева, що оторочковували струмок, і гора, що височіла за деревами, і небо, що здіймалося над горою.

Великий страх пойняв його. Усе навкруги грізне, незнане. Зіщулившись на краю печери, вовченя дивилося на світ. Як страшно! Все незнайоме здавалося ворожим. Шерсть у нього на спині наїжилась, губи скривилися, і воно спробувало грізно й сердито загарчати. Перелякане й безпорадне, воно, проте, посилало виклик і погрозу цілому світові.

Але нічого не зчинилося. Воно все дивилося й так захопилось, що навіть забуло гарчати, а також боятись. На деякий час страх уліг ростові, а ріст прибрав шати цікавості. Вовченя почало розрізняти найближчі речі: струмок, що виблискував на сонці, всохлу сосну, що стояла впизу під самим схилом, і сам цей схил, що здіймався аж до нього й уривався за якихось два фути нижче того місця, де воно сиділо.

Сіре вовченя досі жило на рівній поверхні, ніколи не вдарялось, падаючи, і не розуміло, що це таке — падати. Отже, воно, не вагаючись, ступило вперед, просто в повітря. Задні ноги ще стояли на виступі перед входом у печеру, як воно вже полетіло сторчма. Боляче вдарившись

носом об землю, вовченя завищало і, страшенно перелякане, покотилося схилом. Його посів панічний страх. Невідоме таки схопило його. Воно міцно тримає його і ось-ось завдасть йому жахливого болю. Страх притамував у ньому життя, і вовченя завищало, наче перелякане собача.

Воно не знало, куди його несе невідоме і чим йому загрожує, тим-то безнерестанку вищало й скавуліло. Це було зовсім не те, що лежати, прикипівши до місця з переляку, коли невідоме тільки чатувало на нього. А тепер невідоме так міцно тримає його, що мовчати вже нічого не дасть. Та й не страх це вже був, а чистий жах, і вовченя все тремтіло.

Схил, проте, ставав дедалі пологіший, і біля його підніжжя росла трава. Вовченя котилось уже не так швидко, і коли, нарешті, воно спинилося зовсім, у нього вихопилось відчайдушне скавучання, а далі протягле жалібне виття. А потім, ніби йому вже тисячу разів доводилось чепуритися, воно стало злизувати суху глину, що пристала йому до шерсті.

Після цього воно сіло і почало роздивлятись довкола, немов та людина, що першою потрапила з Землі на Марс. Вовченя пробилося крізь стіну світу, і невідоме випустило його, не заподіявши ніякої шкоди. Але перша людина на Марсі, мабуть, зустріла б менше незвичайного для себе, ніж вовченя, що зразу опинилось у світі, про який воно нічогісінько не знало: не знало навіть, що він існує.

Тепер, коли страшне невідоме випустило його на волю, вовченя забуло, що колись боялося цього невідомого. Воно відчувало тільки цікавість до всього навкруг: до трави під собою, до куща журавлини неподалік, до стовбура всохлої сосни окрай галявини. Білка, що вибігла з-за дерева й наскочила несподівано на нього, перелякала його до нестями. Воно прищурилось і загарчало. Але білка злякалася не менше. Вона блискавкою шугнула на дерево і, опинившись на безпечній височині, сердито зацокотіла.

Це додало вовченяті духу, і хоч дятел, якого воно потім здибало, трохи налякав його, проте воно відважно продовжувало мандри. Відвага його зросла настільки, що коли якась пташка зухвало підскочила до нього, то воно простягнуло лапу, аби з нею погратися. У відповідь на це вона боляче дзьобнула його в самий кінчик носа; воно

перелякано присіло й голосно заскавучало. Пташка, сполохана його скавучанням, полетіла геть.

Та вовченяті це була наука. Його маленький, ще не розвинутий мозок несвідомо зробив певний висновок. Речі бувають живі й неживі. Живих речей треба стерегтися. Ті, що неживі, завжди лишаються на одному місці, а живі рухаються, і ніколи не можна сказати, що вони зроблять. Від них завше можна чекати якоїсь несподіванки, отже, треба бути напоготові.

Вовченя посувалося вперед помалу, незграбно, раз у раз на щось натикаючись. Йому, наприклад, здавалося, що до гіллячки ще далеко, а вона била його по носі або дряпала йому бік. Земля була нерівна. Воно ступало або дуже широко і орало носом землю, або занадто дріботіло і забивало собі лапи. До того скрізь були дрібні камінці, і коли вовченя ступало на них, вони перевертались. Звідси сам собою напрошувався висновок, що не всі неживі речі в стані стійкої рівноваги, як от його печера, і що маленькі неживі речі легше перевертаються й падають, ніж великі. Отак кожна невдала спроба була для нього новою наукою. Що далі воно йшло, то певнішала йому хода. Воно пристосовувалось. Воно вчилось розраховувати кожен свій рух, оцінювати свої фізичні можливості, визначати відстань між різними речами, а також між речами й собою.

На почин йому щастило. Народившись мисливцем (хоч воно цього й не знало), вовченя, щойно вперше вирушивши в світ, знайшло дичину мало не біля самої своєї печери. Зовсім випадково воно наскочило на хитро заховане гніздо куріпки: просто впало на нього. Вовченя хотіло пройти стовбуром зваленої сосни. В одному місці гнила кора провалилася під ним, і воно, розпачливо заскавулівши, впало на кущ і, пролетівши крізь листя й гілля, опинилось якраз у гнізді, де сиділо семеро маленьких куріпченят.

Вони запищали, заворушились, і вовченя попервах навіть злякалося. Але побачивши, що вони зовсім маленькі, воно посмілішало і придавило одно з них лапою. Те ще дужче засіпалося під нею. Вовченяті це сподобалося. Воно понюхало його й узяло в рот. Пташина тріпотіла й лоскотала йому язик. В цю саму мить вовченя відчуло, що голодне, і стиснуло її зубами. Тендітні кістки захрумтіли, й тепла кров поллялася в рот. Вона була дуже смачна. У нього в роті було м'ясо, таке саме м'ясо, яким годува-

ла його мати, тільки смачніше, бо живе. З'ївши це пташеня, вовченя одного по одному зжерло й увесь вивід. Потім воно облизалось, як це робила його мати, і стало вилазити з куща.

Тут на нього палетів цілий вихор. Несподіваний напад і гнівні удари крильми засліпили й приглушили вовченя. З ляку воно сховало голову між лапи й заскавучало. Удари посипались частіше. Куріпка-мати не тямилася від люті. Тоді вовченя розгнівалося. Схопившись, воно загарчало і стало відбиватись лапами, а тоді своїми дрібненькими зубами вчепилося в одно крило й почало з усієї сили його тріпати. Птах боровся, завдаючи ударів вільним крилом. Це був перший бій вовченяти. Воно розпалилося, забуло все про певідоме і, не боячись нічого, боролося й шматувало живу істоту, яка його била. Та й це теж було м'ясо, і в ньому прокинулась уся його кровожерність. Воно щойно знищило сім маленьких істот, а тепер заб'є й цю велику живу істоту. Воно було занадто захоплене й щасливе, щоб усвідомити своє щастя. Воно тріпотіло й раділо, як ніколи.

Воно не випускало крила і сердито гарчало крізь зціплені зуби. Куріпка витягла його з куща. Але коли вона спробувала затягти його назад, воно стало опинатись і протягло її на відкрите місце. Птах увесь час кричав і бив його вільним крилом, а пір'я, наче сніг, летіло на всі боки. Збудження у вовченяти розходилося не в жарт. Уся войовнича кров його породи збурилася в ньому. Саме того не знаючи, у ці хвилини воно жило повноцінним життям. Воно ніби зрозуміло своє призначення в світі: вбивати дичину і битись, щоб її вбивати. Ось воно й виконувало це своє найвище в житті призначення, бо життя досягає своїх вершин тільки тоді, коли здійснює вповні те, до чого його призначено.

Нарешті куріпка перестала боротися. Вовченя все ще тримало її за крило, і вони обоє лежали на землі й дивились одне на одного. Вовченя спробувало загарчати, сердито й погрозливо. Птах дзьобнув його в ніс, що вже й так після всього болів. Воно здригнулося, але крила не випустило. Птах дзьобнув його ще й ще раз. Жалібно попискуючи, воно намагалось ухилитись від нього, все з крилом у зубах, не розуміючи, що цим воно тягне й птаха за собою. А той дзьобав і дзьобав йому бідолашного носа. Войовничий запал вовченяти пригас, і, випустивши здо-

бич, воно крутнуло хвостом і ганебно втекло через галявину.

Лігши під кущем по той бік проліску й висолопивши язика, воно важко дихало й увесь час жалібно скавучало, бо ніс йому ще дуже болів. Та враз його пройняло передчуття якоїсь навислої над ним загрози. Невідоме з усім своїм жахом знову насувалося на нього, і вовченя інстинктивно шаснуло під куща. Подмухнуло вітром, і велике крилате тіло зловісно й безгучно пронеслося повз вовченя. Спустившися з височини блакитного неба, яструб мало не схопив його.

Вовченя лежало в кущі і полохливо виглядало звідти, ще не зовсім отямившись із переляку, коли куріпка випурхнула із свого пограбованого гнізда. Пригнічена горем, вона не звернула уваги на крилату стрілу, що летіла на неї з неба. А вовченя все бачило і це було пересторогою й наукою для нього. Воно бачило, як яструб шугнув униз, махнув крильми над самою землею, уп'явся кігтями в тіло бідолашного птаха, що закричав від болю й страху, і знов шугнув до неба, несучи й куріпку з собою.

Не скоро вовченя вилізло із свого захистку. Воно вже багато чого навчилося. Живі істоти — це м'ясо. Вони смачні. Але живі істоти, коли вони досить великі, роблять боляче. Тож краще їсти маленьких, таких, як писклята у куріпчиному гнізді, а великих, як от мати цих пташенят, краще не займати. Проте десь у глибині істоти воно відчувало сором, і йому хотілося ще раз побитись із великим птахом,— шкода тільки, що яструб схопив його. А може, ще де знайдуться куріпки? Треба піти пошукати.

Воно спустилося навислим берегом до самого струмка. Досі воно ще не бачило води. Йому здалося, що йти по воді дуже добре. Вона така рівна. Вовченя сміливо ступнуло вперед і, заверещавши з жаху, пішло на дно, просто в обійми до невідомого. Стало холодно, і, крім того, вовченяті забило дух. Замість повітря, яким воно завжди дихало, в легені хлюпнула вода. Було так страшно й боляче, наче це прийшла сама смерть. Щоправда, вовченя не розуміло, що таке смерть, проте, як і всякий звір у Пустелі, інстинктом відчувало, що смерть існує, і боялось її, як найбільшого лиха. Вона була суттю невідомого й сукупністю всіх його жахів. Для нього це була найбільша й найжахливіша з усіх можливих катастрофа, про яку воно нічого не знало, але якої страшенно боялося.

Несподівано воно вигулькнуло на поверхню, і свіже повітря хлюпнуло йому в роззявлену пащу. Вдруге вовченя вже не пішло під воду. Неначе хтозна-відколи призвичаєне до цього, воно замолотило всіма чотирма лапами й попливло. Ближчий берег був за який ярд від вовченяти, але воно виринуло спиною до нього і, одразу побачивши протилежний берег, попливло туди. Потік був вузький, і тільки в цьому місці мав завширшки футів з двадцять.

На середині бистрина підхопила вовченя й понесла до невеличких порогів, що перетинали потік. Пливти стало дуже важко. Досі спокійна вода враз завирувала. Його то заливало водою, а то викидало на поверхню. Вода крутила й кидала ним об каміння, що виставало з води. Ударяючись, вовченя скавучало. По тому, як часто воно скавучало, знати було, скільки разів воно вдарялося.

Нижче порогів потік знов широко розливався, і тут течія винесла вовченя на берег і обережно поклала на обмілину. Воно шпарко вилізло з води й простяглося на сухому. Його знання про світ ще збагатились. Вода не жива, але рухається. І хоч здається вона такою самою твердою, як і земля, проте вона зовсім не тверда. Отже, виходить, що речі далеко не завжди такі, якими вони здаються. Страх перед невідомим був недовірою, успадкованою від предків, а тепер його посилив ще й досвід. Віднині воно вже ніколи не покладатиметься на зовнішній вигляд речей. Перше ніж звірятись на них, воно пересвідчуватиметься, які вони насправді.

Цього дня йому судилася ще одна пригода. Воно згадало, що в нього є мати, і відчуло, що вона йому потрібна більше за будь-що. Від усього, що з ним за день трапилось, втомилося не тільки тіло, але й маленький його мозок. Зроду ще, за ціле життя вовченяти, не працював він стільки, як цього дня. Та й вовченяті хотілося спати. Приголомшене, почуваючи себе зовсім самотнім і безпорадним, подалося воно шукати своєї печери й матері.

Воно поволі пробиралося між кущами, коли нараз почуло різкий сердитий крик. Щось жовте майнуло йому перед очима. Це шмигнула вбік ласиця. Вона була маленька, і вовченя її не злякалось. Потім майже під ногами воно побачило й зовсім малесеньку, на кілька дюймів зростом, живу істоту — ласеня, що так само, як і вовченя, вилізло шукати пригод. Мале хотіло було втікти, але вовченя перекинуло його лапою. Ласиця голосно, скрипуче

запищала. У ту ж мить перед очима йому знову промайнула жовта пляма. Воно почуло лютий крик, щось дошкульно вдарило його по голові, гострі зуби ласиці-матері вп'ялися йому в шию.

Заскавучавши, воно відскочило назад, а ласиця схопила своє дитинча й зникла в гущавині. У нього дуже боліла шия, але ще більше мучила його образа, і воно сиділо й жалібно квилило. Така маленька, ця мати ласиця, а така сердита! Воно ще не знало, що маленька ласиця — найлютіший, найстрашніший і наймстивіший з усіх хижаків Пустелі. Та скоро йому довелось переконатись у цьому на власній шкурі.

Воно ще квилило, коли ласиця-мати знову з'явилась перед ним. Тепер ласеня було убезпечене, і вона не кинулась відразу, а підкрадалася обережно. Вовченя мало час розгледіти її худе гадюче тіло й високо підняту голову, також подібну до гадючої. У відповідь на різкий погрозливий крик ласиці, шерсть на спині у вовченяти настовбурчилась, і воно сердито загарчало. Вона підходила все ближче. І не встигло вовченя й оком моргнути, як раптом худе жовте тіло на мить зникло в нього з-перед очей, і ласиця вчепилась йому в горло так, що її зуби дістали аж до м'яса.

Воно гарчало і хотіло відбиватись, але ще було дуже мале, це був його перший вихід у світ, і тому його гаркіт перейшов у жалібне скавучання, а охота битись — у бажання втекти. Проте ласиця не випускала його. Висячи йому на шиї, вона силкувалася дістати зубами вену, де пульсувало життя. Ласиця любила кров і воліла пити її просто з горла живих тварин.

Сіре вовченя загинуло б і повість про нього лишилася б ненаписана, якби не примчала через кущі вовчиця. Ласиця одразу випустила його і блискавкою кинулась до горла вовчиці, але не влучила й схопилась тільки за щелепу. Вовчиця, трусонувши головою, підкинула ласицю високо в повітря. Щелепи вовчиці на льоту схопили її тонке жовте тіло, і ласицю спіткала смерть на гострих зубах ворога.

Новий напад материнської ніжності був нагородою вовченяті. Знайшовши його, мати, здається, раділа ще більше, ніж він, що знайшовся. Вона ніжно штурхала його носом, пестила і зализувала рани від зубів ласиці. А потім мати й вовченя удвох ізжерли кровопивцю, вернулися в печеру і поклалися спати.

Розділ V

ЗАКОН ПОЖИВИ

Вовченя розвивалося швидко. Два дні спочивало воно, тоді знову вилізло з печери. Воно знайшло молоду ласицю, що її матір вони з'їли вдвох із вовчицею, і послало туди ж ласеня. Цього разу воно не заблукало, а втомившись, натрапило на дорогу в печеру, повернулось додому й заснуло. З кожною дниною воно заходило все далі й далі.

Воно навчилося розраховувати свою силу й слабкість, почало розуміти, коли бути сміливим, а коли обережним. Хоча взагалі воно воліло обережність, і тільки зрідка, запевнившись у собі, давало волю пожадливості й люті.

Воно ставало справжнім бісеням, коли натрапляло на заблудлу куріпку, і ніколи не пропускало нагоди сердито загарчати на буркітню білки, що її воно вперше побачило на засохлій сосні. І варто йому було тільки побачити якусь пташку, подібну до тієї, що так боляче подзьобала йому носа, як тут-таки його проймала дика озлість.

Проте бувало й так, що навіть ті пташки не справляли на нього ніякого враження, а це тоді, коли воно відчувало себе в небезпеці від якихось інших хижаків. Йому добре дався втямки яструб, і, вгледівши, як сунула по землі його тінь, воно хутенько забивалось у перший-ліпший кущ. Тепер воно не перехитувалось, не розчепірювало ніг,— хода його стала легка й обережна, як у матері, і рухалось воно, здавалося, зовсім без напруження, із непомітною на око швидкістю.

Щодо полювання, то це тільки напочатку доля йому всміхнулася. Семеро куріпченят і маленька ласиця — оце й уся його здобич. Одначе бажання вбивати зростало в ньому щодень, і воно плекало в собі голодну мрію зловити колись оту білку, що своєю тріскотнею завжди сповіщала всіх звірят про його наближення. Але як пташки літають у повітрі, так білки вміють стрибати по деревах, і воно могло тільки сподіватись, що колись посяде білку на землі, непомітно до неї скравшись.

Вовченя відчувало велику повагу до своєї матері. Вона завжди знаходила м'ясо й не забувала принести синові його частку. Крім того, вона нічого не боялася. Йому, звісно, не спадало на думку, що вона не боялася через свій

досвід та знання. Його вона вражала силою. Мати його уособлювала силу; і, підростаючи, воно відчуло цю силу в її дошкульних ударах лапою і коли, замість штурханів носом, вона починала боляче кусатись. За це воно також поважало свою матір. Вона вимагала від нього покори, і що старшало воно, то суворіш із ним поводилась.

Настав знову голод, і тепер вовченя уже свідомо переживало його муки. Вовчиця никала цілими днями, дарма вишукуючи поживи, і навіть уночі зрідка лише спала в печері. Цей раз голод тривав недовго, але тим був лютіший. В грудях у матері не лишилося ні краплі молока, а м'яса вовченяті вже й давно не перепадало.

Раніше воно полювало, граючись, заради втіхи, а тепер заходилося до полювання без усяких там жартів, і однак нічого не знаходило. Проте ці невдачі тільки прискорювали його розвиток. Воно почало уважніше придивлятися до поведінки білки і ще хитріш скрадалося, щоб напасти на неї зненацька; воно довідалось про звичаї лісової миші й силкувалося видобути її з нори; воно вивчало вдачу дятла та інших птахів. Прийшов час, коли вовченя перестало ховатись під кущ від тіні яструба. Воно змужніло, порозумнішало, зробилося більш у собі впевненим. Та й голод додав йому заповзяття. Тепер воно сідало на задні лапи на видноті й задирливо чекало, поки впаде з неба яструб. Там, високо над ним, літала пожива, якої так настирливо вимагав його шлунок. Але яструб не спускався й не приймав виклику, і розчароване вовченя залізало в гущину, скімлячи з розчарування й голоду.

Та голодові враз надійшов край. Вовчиця принесла додому м'яса. Воно було незвичайне, зовсім не схоже на те, що вона приносила досі. Це було рисеня, майже доросле, хоч і не таке велике, як вовчук. Мати віддала йому геть усе м'ясо. Сама вона вже заспокоїла свій голод, хоч син і не знав, що для цього їй треба було з'їсти увесь рисячий вивід. Не знав він і того, яка це дуже розпачлива була справа. Знав він тільки те, що рисеня з ніжною, як оксамит, шкурою було м'ясом, і він їв це м'ясо і з кожним куснем робився щасливіший.

Коли повний живіт, хочеться спати, тож вовченя лягло обік матері й міцно заснуло. Розбудило його її гарчання. Ніколи ще син не чув, щоб вона так люто гарчала. І може, й справді це вперше в житті була вона така розлючена. Та й мала для цього підстави, бо краще ніж будь-хто зна-

ла, що рисячий вивід не можна нищити безкарно. В яскравому промінні надвечірнього сонця вовченя побачило рись-матір, що припала долі у війсті печери. Шерсть настовбурчилась йому на спині. Це був страх, і цього разу не тільки інстинктивний. Якби одного цього видовища було замало, то лють у хрипкому витті рисі, яким змінилося гарчання, промовляла сама за себе.

Тут вовченя немов щось підштовхнуло. Воно підвелось і, грізно загарчавши, стало поряд матері. Але та, без ніякої до нього поваги, відштовхнула сина назад. Низький прохід не дозволяв рисі стрибнути, і коли вона плазом продиралась усередину, вовчиця кинулася на неї і притиснула її до землі. Вовченя мало що могло розгледіти. Чути було тільки страшне гарчання, скавучання й рев. Обоє звірів зчепились між собою; рись шматувала кігтями й зубами, а вовчиця лише зубами.

Нараз вовченя підскочило до рисі і, грізно загарчавши, вп'ялося зубами в задню ногу. Вагою свого тіла він, сам того не розуміючи, заважав нозі рухатись і помагав таким чином матері. Та незабаром вовченя опинилося під перебійцями і мусило розтиснути зуби. Зараз же обидві матері відскочили одна від одної, і, перше ніж вони знову зчепились, рись ударила вовченя своєю здоровезною передньою лапою і, роздерши йому плече аж до кістки, сильма штурхнула малого до стіни. Його пронизливий вереск переляку й болю долучився до гарчання дорослих. Бій тривав так довго, що воно встигло й накричатись досхочу, і відчути новий приплив хоробрості; під кінець битви вовченя знову завзято вчепилося зубами в задню ногу рисі.

Рись була мертва. Але й вовчиця знесиліла від ран. Вона почала була голубити вовченя й облизувати йому рани, проте від втрати крові знепритомніла і цілий день і ніч пролежала поруч тіла свого ворога, не рухаючись і ледве дихаючи. Протягом тижня вона вилізала з лігва тільки напитись, та й то насилу волокла ноги, бо все боліло. Тим часом рись було з'їдено, і рани вовчиці досить позатягались, щоб могла вона знову йти на розживу.

Плече у вовчука все ще боліло від страшної рани, і він ще довгенько шкутильгав. Але світ йому тепер змінився. Тепер він чув у собі більше певності й більше відваги, як доти, до бою з риссю. Він переконався, що життя суворе; він бився; його зуби впивались у живе тіло ворога; і він

лишився живий. Він став поводитися сміливіше і навіть трохи задирливо. Він уже не боявся дрібних звірів, полохливість його майже зовсім зникла, і тільки невідоме все ще панувало над ним і гнітило його таємничістю та жахом.

Він ходив тепер із матір'ю на полювання, бачив, як вона вбивала дичину, і сам почав їй помагати. Невиразно в його свідомості став вимальовуватись закон поживи. Усі живі істоти поділяються на дві породи: його власну і чужу. До першої належить він із матір'ю, до другої — решта живих істот, що здатні рухатись. Серед них є дрібні хижаки і нехижаки, що їх убивала й поїдала його порода; є великі хижаки, котрі вбивали й поїдали його породу, якщо вона перша не вбивала й не поїдала їх. З такої класифікації постав закон. Мета життя — пожива. Життя само це пожива. Життя живе коштом життя. Є ті, хто їсть, і ті, кого їдять. Закон цей велів: їж, а ні — тебе з'їдять. Вовчук не формулював його в певних, визначених висловах, не міркував, чи справедливий він. Він навіть не думав про нього, а просто жив з ним у згоді.

В усьому й скрізь виявлявся цей закон. Вовчук з'їв куріпчиних писклят. Яструб із'їв їхню матір і намагався з'їсти і його. Пізніше, коли вовчук підріс, йому захотілося самому з'їсти яструба. Він з'їв рисеня. Рись була б з'їла вовчука, якби її самої не було вбито й з'їджено. І так без краю. Усе живе навколо вовчука жило у відповідності з цим законом, і він сам теж. Він був хижак. Його їжею було м'ясо, живе м'ясо, що швидко втікало від нього, злітало в повітря, видиралося на дерева, ховалося в кущах або ставало з ним лице в лице і боролося, а іноді й гналося за ним.

Коли б вовчук умів думати на людський спосіб, то він би визначив життя як невситимий апетит, а світ — як місце, де стикається сила-силенна цих апетитів, що переслідують одне одного, полюють одне на одного, пожирають одне одного, як місце, де ллється кров і де панує сліпа випадковість, жорстокість, безглуздя і безмежжя.

Але вовчук не думав по-людському й не мав широкого погляду на життя. Водночас він міг мати тільки одну мету, одну думку, одне бажання. Опріч закону поживи, існувало безліч інших, менш важливих законів, і їх теж треба було знати й коритися їм. Світ мав повно несподіванок. Життя, яке буяло в вовченяті, гра його м'язів були

джерелом повсякчасного щастя. Погоня за поживою збуджувала в ньому радісне тремтіння. Розпалюватись і битись — було йому насолодою. І навіть жах і таємничість невідомого додавали його життю повноти.

Мало життя й інші втіхи. Повний живіт і солодка дрімота на сонечку були йому нагородою за старанну працю, хоч ця праця вже сама собою винагорода. Вона була виявом життя, а життя доходить повного щастя тільки тоді, коли виявляє себе. І вовчук нічого не мав проти ворожого оточення. У ньому буяла молода сила, він був щасливий і дуже пишався собою.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

БОГИ ПУСТЕЛІ

Розділ I

ТВОРЦІ ВОГНЮ

Усе трапилось несподівано, і тільки з його вини і через його безтурботність. Він вийшов з печери й побіг до струмка напитися води. Можливо, він тому нічого не помітив, що був спросоння. (Цілісіньку ніч він ганяв за поживою і тільки щойно прокинувся). Але ж дорогу до води він так добре знав! Він так часто пробігав нею, і ніколи нічого з ним не траплялося.

Збігши стежкою до всохлої сосни, вовчук минув галявину й побіг між деревами. І тут водночас він це побачив і почув носом. Перед ним на задніх лапах мовчки сиділо п'ятеро живих істот, яких він ще зроду не бачив. То були перші люди, що він їх надибав на своєму віку. Уздрівши його, вони не схопилися, не вискалили зубів, не загарчали, а сиділи собі мовчки й лиховісно.

Не рухався й вовчук. Слухаючи свого вродженого інстинкту, він мусив би прожогом кинутись геть, але в ньому заговорив зовсім інший інстинкт. Дикий жах його опосів. Його ніби приголомшило, і від гнітючого усвідомлення власного безсилля та нікчемності він не міг рушити з місця. Перед ним була сила і влада, щось цілковито далеке й незбагненне.

Вовчук ніколи не бачив людини, хоч і мав інстинктивне уявлення про неї. Він невиразно прочував у ній живу істоту, що виборола собі верховенство над іншими тваринами Пустелі. Він дивився тепер на людину не тільки своїми очима, але також очима всіх своїх предків, що темними ночами оточували кільцем незліченні зимові стоянки, придивлялися з безпечної відстані, з гущавини, до дивної двоногої істоти, владаря над усім живим. Чари спадковості опанували вовчука, він відчував страх і повагу, породжені цілими віками боротьби й досвідом бага-

тьох поколінь. Спадковість була занадто сильна для нього, маленького звіра. Якби він був дорослим вовком, він би, звісно, втік. Але зараз він припав до землі, скутий жахом, і вже ладен був виявити ту покору, з якою далекий його предок прийшов до людини, щоб погрітися коло її вогню.

Один з індіян звівся на ноги, підійшов до вовчука і нагнувся до нього. Звіря ще більше припало до землі. Невідоме, нарешті, втілилось у плоть і кров, і оце, нахилившись, тягнеться схопити його. Вовчук наїжився, губи його сіпнулись, і малі ще ікла вискалились. Рука, що зависла над ним, як доля, нерішуче спинилась, і людина сказала, сміючись:

— Вабам вабіска іп піт та! (Дивіться, які білі зуби!)

Усі голосно зареготали й стали підбивати його на вовчука. Рука опускалася все нижче, а в звіряті розпалилась боротьба інстинктів. Його поривали два бажання: і скоритись, і битись. Він пішов на компроміс. Він скорявся, доки рука не торкнулась йому тіла, а тоді його зуби, клацнувши, вп'ялися в неї. У ту ж мить він дістав доброго удару по голові, від якого повалився на бік. Бажання битись умить зникло. Він був тільки малим вовченям, і інстинкт покори взяв у ньому гору. Він сів на задні лапи й заскімлив. Але індіянин, якого він укусив, розсердився. Вовчук дістав удару ще з другого боку і, сівши, заскімлив дужче.

Всі четверо індіян зареготали голосніше, і навіть той, що його вкушено. Вони всі поставали навколо й сміялися з нього, а він скавулів з болю й переляку. Раптом він щось почув. Індіяни почули також. Але вовчук знав, що це таке, і, на довгій ноті увірвавши скавуління, в якому вже забриніло торжество, мовчки почав ждати свою матір, люту й несамовиту, яка нічого не боялась і вбивала всіх живих істот. Вона почула крик вовченяти і мчала йому на допомогу.

Одним стрибком вовчиця опинилася серед них. Оскаженіла, готова хоч би й на що заради сина, мала вона не дуже приємний вигляд. Зате ця її оборонча лють була саме до втіхи вовчукові. Радісно заскавучавши, він кинувся до неї, а люди похапливо відступили на кілька кроків. Вовчиця стала між своїм сином і людьми. Шерсть у неї наїжилась, у горлі хрипіло приглушене гарчання, розлючена морда погрозливо сіпалась, ніс увесь ізморщився.

Враз один з індіян здивовано вигукнув:

— Кічі!

Ото й усе, що він сказав, але вовчиця одразу вся якось принишкла на цей вигук.

— Кічі! — знову вигукнув індіянин, цього разу вже гостро і владно.

І тоді вовчук побачив, що його безстрашна мати, ця вовчиця, припала животом до землі і на знак миру тихо заскавучала й замахала хвостом. Він нічого не розумів. Його опанував страх. Інстинкт його не завів. І мати це ствердила. Вона так само виявляла свою покору людині.

Той, хто говорив, підійшов до вовчиці й поклав руку їй на голову. Вона не вкусила й не намірялася вкусити його, а тільки нижче припала до землі. Надійшли й інші індіяни, оточили її, торкали, гладили, а вона й не думала опинатись. Вони були дуже збуджені, і ротами своїми знімали великий галас. Однак нічого небезпечного в цих звуках вовчук не вбачив і, притулившись до матері, так само намагався виявити свою покору, хоч подеколи ще наїжувався.

— Це й не диво,— казав індіянин.— Батько її був вовк. Щоправда, мати була собака, але хіба мій брат не прив'язував її в лісі на три ночі під час тічки? Через це батько Кічі — вовк.

— Уже цілий рік, як вона втекла, Сивий Бобре,— зауважив другий індіянин.

— І то не диво, Лососів Язику,— відповів Сивий Бобер.— Тоді стояв голод, і нічим було годувати собак.

— Вона жила серед вовків,— промовив третій індіянин.

— Либонь, що так, Три Орли,— сказав Сивий Бобер і, доторкнувшись до вовчука, додав: — Бо оце й доказ перед нами.

Вовчук тихенько загарчав на доторк, але рука піднялась і замірилася вдарити його. Тоді він сховав ікла і знову покірно припав до землі, а рука та стала чухати йому за вухами й гладити по спині.

— Авжеж, оце й доказ,— казав далі Сивий Бобер.— Безперечно, його мати Кічі. Але батько — вовк. Через те від собаки в ньому мало, а від вовка багато. У нього білі зуби, й ім'я йому буде Білозуб. Я сказав. Це собака мій. Хіба Кічі не була собакою мого брата? І хіба брат мій не помер?

Вовчук, що в такий спосіб дістав собі в світі ім'я, лежав і стежив. Ще деякий час людям з ротів ішли горлові

звуки. Потому Сивий Бобер витяг із піхов, що висіли в нього на шиї, ножа, пішов у гущавину й вирізав палицю. Білозуб усе стежив за ним. Індіянин поробив зарубки на обох кінцях палиці і прив'язав до них ремені з сириці. Один він надів вовчиці на шию, підвів вовчицю до молоденької сосни і другий ремінь прив'язав до дерева.

Білозуб пішов за матір'ю і ліг коло неї. Лососів Язик простяг до вовчука руку й перекинув його на спину. Кічі тривожно дивилась на нього. Білозубові знов стало страшно. Він не міг стриматись, щоб не загарчати, але кусати вже не важився. Рука з зігнутими й розчепіреними пальцями почала потирати йому живота, перекочувала його з боку на бік. Було чудно й незручно лежати так горічерева, щоб лапи стирчали вгору. Та й при цьому Білозуб був зовсім безпорадний,— тож він і обурювався всією своєю істотою. Він ніяк не міг боронитись; якби людина захотіла щось йому заподіяти, він би не відкрутився. Хіба можна втекти, коли всі чотири лапи теліпаються в повітрі? І все-таки покора взяла в ньому гору над страхом, і він тільки гарчав потихеньку весь час. Але людина на те не гнівалась і не била його по голові. А найдивніше було, що Білозуб відчував якусь незрозумілу приємність, коли рука гладила його. Перевернений на бік, він перестав гарчати. Пальці почухали його за вухами, і йому зробилось іще приємніше. А коли людина востаннє погладила його й пішла собі — у Білозуба пропав і весь страх. Йому судилося ще багато разів у житті зазнати страху перед людиною, але саме зараз почалась його приязнь із нею.

Через деякий час Білозуб почув, що до нього наближаються якісь чудні звуки. Він швидко здогадався, що це люди такі звуки видають. Надійшло ціле індіянське плем'я, яке перекочовувало кудись-інде. Було багато чоловіків, жінок та дітей,— всього душ сорок,— і всі навантажені табірними пожитками й усяким іншим збіжжям. З ними було багато собак, і вони теж, окрім цуценят, мали на спині міцно прив'язані клунки вагою в двадцять-тридцять фунтів кожен.

Білозуб досі не бачив собак, проте з першого погляду відчув, що вони одної з ним породи, хоч трохи від нього й відмінні. Але вони, угледівши його з матір'ю, показали, як мало різняться вони від вовків. Зав'язалася бійка. Білозуб наїжився, загарчав і вискалив зуби назустріч цілій лаві собак, що мчали на нього, пороззявлявши пащеки,

та вони одразу збили його з ніг і підтоптали під себе. Відчуваючи на собі їхні гострі зуби, він кусав лапи, що його товкли, і рвав животи, що були над ним. У повітрі стояв страшенний гамір. Чути було скажене гарчання Кічі, що боронила свою дитину, людські крики, приглушені удари дрючків по живому тілі й жалібне скавучання побитих собак.

За кілька секунд Білозуб знайшовся знов на ногах. Дрючками й камінням люди прогнали собак, боронячи й рятуючи його від гострих зубів тої породи, що була така схожа, а разом з тим і не схожа на його породу. Мозок його, звісно, не міг збагнути такого абстрактного поняття, як справедливість, та, проте, вовчук по-своєму відчув справедливість людей і зрозумів, що вони встановлюють закон і дбають, щоб його додержувано. Він також визнав за ними ту силу, що змушує скорятись законові. Вони не кусалися й не дряпались, як інші звірі, що він їх перше здибав, але вони примушували неживі речі виконувати їхню волю. Дрючки й каміння, що кидали ці дивні істоти, літали в повітрі, немов живі, і, падаючи на собак, завдавали їм дошкульних ударів.

Він не міг зрозуміти такої влади, і вона здавалась йому надзвичайною, якоюсь просто надприродною і навіть богорівною. Звісно, Білозуб із самої природи своєї не мав жодного уявлення про богів; найбільше, що він міг знати,— це те, що на світі є речі, яких годі збагнути. Його подив і побожний острах були подібні до подиву й остраху, які пойняли б людину, коли б вона раптом побачила десь на вершині гори небесну істоту, що вергає громовиці на великим дивом вражений світ.

Нарешті, останнього собаку відігнано, і гамір ущух. Білозуб зализував собі рани й розважав про своє знайомство з собаками та лють собачої зграї. Він гадав, що його порода складалась тільки з нього, його матері та Одноокого, і що вона зовсім осібна, а тепер він несподівано відкрив, що до неї належать, крім них, ще багато інших створінь. І десь глибоко в підсвідомості зароїлась у ньому прикрість, що вони, ці звірі одної з ним породи, з першого разу кинулися на нього й хотіли його знищити. Так само підсвідомо обурювало вовчука й те, що матір його прив'язано до ломаки. Хай зробили це вищі істоти, проте воно тхнуло пасткою й неволею. А втім, особисто він нічого не знав ні про одне, ні про друге,— він блукав, гасав,

улягався, коли сам хотів, і ця воля була його спадщиною, що тепер її порушено. Рухи його матері обмежені довжиною ломаки, і та сама ломака обмежувала його також, бо він ще не навчився обходитись без матері.

Усе це було йому не до душі. Так само не сподобалось йому, коли люди повставали й рушили далі, а один маленький чоловічок узяв за кінець палицю й повів за собою Кічі. Білозуб ішов услід за нею, вельми збентежений і зажурений цією новою пригодою.

Вони спустилися в долину, де тік струмок, і пішли далеко, куди він ніколи не забігав, аж до самого того місця, де долина кінчається і струмок впадає в річку Макензі. Тут, де, високо підважені на держинах, висіли човни і стояли приладдя сушити рибу, індіяни отаборились. Білозуб здивовано поглядав на все це. Могутність людей, здавалося, зростала з кожною хвилиною. Вони ніби дихали нею, і всі, починаючи від собак із гострими зубами, корились їм. Але найбільше вражала вовчука влада їхня над неживими речами, їхнє вміння пускати в рух те, що не рухалось, і відміняти навіть світ.

Це останнє особливо вражало. Коли звелися снасті наметів, цим він не дуже захопився, бо вже бачив, як з наказу цих самих істот літало каміння й дрючки. Але коли ці снасті обгорнулися шкурами й парусиною, Білозуб був здивований без краю. Намети вражали його своїми величезними розмірами і видавались якимись страховинними проявами життя. Вони здіймались навколо нього з усіх боків і зловісно підносились угору. Він жахався наметів, а коли вітер починав хитати й надимати їх припадав до землі і, не зводячи з них пильного погляду, готовий був скочити й тікати ту ж мить, як вони кинуться на нього.

Та минуло небагато часу, і намети перестали його лякати. Він бачив, як жінки й діти входили й виходили з них, і жодної біди їм не робилось; собаки також часом силкувались туди заскочити, але їх одганяли гострими словами або камінням. Він нарешті не витримав, нишком відбіг від Кічі і обережно поліз до стіни найближчого намету. Спонукала його цікавість — потреба вчитись, і жити, і все спізнавати з досвіду. Останні кілька дюймів до намету проліз він дуже поволі й сторожко. Події цього дня уже привчили його до того, що невідоме часом виявляється в зовсім несподіваний і дивовижний спосіб. Аж ось носом він тицьнувся в парусину. Білозуб спинився й

почекав. Нічого не скоїлось. Уважно обнюхавши чудну річ, що геть уся пройшла людським духом, він узяв її зубами й легенько потягнув. Знов нічого, хоч ближча частина намету трохи ворухнулася. Він потягнув дужче, і вона дужче хитнулася. Йому стало весело, і він потягнув скільки сили, раз, і ще, й ще. Захитався весь намет, і зсередини долинув різкий жіночий вигук. Білозуб чимдуж чкурнув до Кічі. Але з тої пори таки перестав боятись цих великих наметів.

За хвилину він знов утік від матері. Її ломаку прив'язано було до кілка, вбитого в землю, і мати не могла побігти за ним. Проти Білозуба вийшло щеня, більше й старше від нього. Воно мало дуже войовничий і пихатий вигляд. Звано його Ліп-Ліп, як потім дізнався Білозуб, і був це великий забіяка, досвідчений уже на бойовиськах.

Ліп-Ліп був тої самої породи, що й Білозуб, і, через те що малий, не здавався небезпечним, отже, вовчук намірився зустрінути його зовсім по-приятельському. Але побачивши, що той вискалив зуби й весь напружився, він і собі вискалив зуби й напружився. Понаїжувавшись і грізно загарчавши, вони стали кружляти один навколо одного. Минуло кілька хвилин, і Білозубові вже почала навіть подобатись ця, як він гадав, гра. Але раптом Ліп-Ліп надзвичайно хутко підскочив і, куснувши його, зараз же відскочив назад. Випадково він куснув його за те плече, яке розірвала була рись і яке й досі ще не зовсім загоїлось біля кістки. З болю й подиву Білозуб заскавучав, але наступної миті скажено наскочив на Ліп-Ліпа й став немилосердно його кусати.

Та Ліп-Ліп недурно зроду жив у таборі й мав великий досвід у щенячих боях. Його гострі, маленькі зуби вп'ялися три, чотири рази, і більше в новачка, аж доки Білозуб, заскавулівши, без сорома казка, втік під материну оборону. Це був перший з багатьох боїв, що потім були між ним і Ліп-Ліпом, бо вони поворогували від самого початку і вдачу кожен мав таку, що вони не могли не битись.

Кічі ніжно зализала рани Білозубові й силкувалась утримати його біля себе. Але він мав невгамовну цікавість і за кілька хвилин розхрабрувався на нові пошуки. Цього разу він наскочив на чоловіка, що його звали Сивим Бобром. Той сидів навпочіпки і щось робив з гіллям та сухим мохом, що лежали перед ним на землі. Білозуб підступив

ближче й став дивитись. Сивий Бобер пустив через рот звук, але Білозубові в ньому не вчулось нічого ворожого, і він ще підсунувся.

Жінки й діти підносили Сивому Боброві гілля й хмизу. Видимо, справа була поважна. Білозубові стало так цікаво, що він навіть забув весь свій страх до людини й підійшов до самих колін Сивого Бобра. У того під руками робилося щось дивне: з гілля й моху здійнялась якась подоба туману, а потім унизу між гіллям, звиваючись і крутячись, з'явилося щось живе, такої барви, як сонце в небі. Білозуб нічого не знав про полум'я. Вогонь завабив його до себе, як вабило колись було світло в проході печери, і він підліз до багаття. Сивий Бобер засміявся, але в сміхові його знову не було нічого ворожого. Білозуб стромив носа в огонь і разом висунув і свого маленького язика.

На мить його наче скувало. Невідоме, що причаїлося серед моху й гілля, добре дало йому по носі. Він страшенно заскавучав і відскочив назад. Почувши його голос, Кічі з грізним гарчанням кинулась до кінця ломаки і рвалася, мов скажена, не маючи волі прибігти йому до помочі. А Сивий Бобер ляскав себе по стегнах, реготав і оповідав решті племені за пригоду. Всі голосно реготали, а Білозуб, бідолашна розгублена тварина серед людей, квилив і скавучав, сидячи на задніх лапах.

Ніколи ще він не відчував такого болю. Ніс і язик були опечені тією живою річчю, як сонце на колір, що виросла під руками Сивого Бобра. Вовчук скавулів і кричав безперестану, але на його зойки люди відповідали тільки вибухами сміху. Він спробував лизнути язиком ніс, але язик так само був опечений, і йому ще більше заболіло; він скавучав ще жалібніше й розпачливіше, аніж доти.

Та враз йому стало сором: він збагнув, що таке сміх. Для нас це велика загадка, яким способом тварини можуть розуміти сміх і розуміють, коли з них сміються. Але саме в такий незбагненний спосіб і Білозуб знав і відчував сором, що ці люди сміються з нього. Він повернувся й побіг навтіки — не тим, що йому боліло від огню, а щоб не чути сміху, який так глибоко й боляче його діймав. Він побіг до Кічі, яка скажено силкувалася відірватись від своєї ломаки, до Кічі, єдиної в світі, що не сміялася з нього.

Смеркло, і запала ніч. Білозуб лежав поруч із матір'ю. Ніс і язик йому дуже боліли, але його мучив інший кло-

піт. Він засумував за домом і відчував якусь порожнечу; йому бракувало тиші та супокою, що побіля струмка й печери. Життя стало занадто гамірне. Стільки людей — чоловіків, жінок та дітей, і всі вони галасували й дратували його. А ще собаки, що без угаву гризуться, скавучать і метушаться. Спокійна самотність того єдиного життя, що він знав, минулася. Тут саме повітря подихало життям. Це життя безнастанно гуло й бриніло навколо. Мінливе й різноманітне в своїй напрузі, воно впливало йому на нерви й почуття, бентежило його й утомлювало постійним чеканням чогось нового.

Він спостерігав людей, що ходили по таборі, зникали й знов з'являлися. На цих людей Білозуб дивився подібно до того, як людина дивиться на богів, що сама їх утворила. Вони були вищі істоти і в його непевному розумінні уявлялися такими самими творцями чудес, як і боги людям. У них була влада й сила, незбагненні для нього, вони були владарі всього живого і неживого, вони упокорювали собі те, що рухалось, і примушували рухатись те, що було нерухоме; вони творили яскраве, як сонце, й кусливе життя з сухого моху та дерева. Вони були творці вогню! Вони були боги!

Розділ II

НЕВОЛЯ

Дні минали, і Білозуб щораз дізнавався нового. Кічі тим часом була прив'язана, а він бігав по всьому табору, доглядаючись, вивчаючи його, набираючись досвіду. Незабаром він добре пізнав життя людей, але це не породило в ньому зневаги до них. Що більше він їх пізнавав, то певніше бачив їхню могутність, їхню таємничу силу, то більше вони здавалися йому богорівні.

Люди завжди страждають, бачивши, що їхніх богів скинуто, а вівтарі зруйновано, але вовк та дикий собака, що припали людині до ніг, такого страждання не знають. Неподібно до людини, що її боги невидимі й уявлювані і ніколи з туманних образів фантазії не переходять до світу дійсності, залишаючись повсякчас примарами добра та сили, цими злетами людського *я* до царства духу,— неподібно до людини, вовк та дикий собака, прийшовши до

вогнища, знаходять своїх богів, що в плоті й крові втілені і що мають певне місце на землі й потребують часу, щоб досягти своєї мети і виконати своє призначення. Не треба ніякого зусилля, щоб увірувати в такого бога, і ніяке зусилля волі не збудить сумніву в ньому. Від нього не можна втекти. Ось він стоїть на своїх задніх лапах, з дрючком у руці, незмірно могутній, запальний, гнівний і повний любові. Божественність, тайна і сила набрали плоті, яка спливає кров'ю, коли її роздирають, і яка незгірше смакує за всяке інше м'ясо.

Так було і з Білозубом. Він зрозумів, що звірі-люди це боги справжні й усюдисущі. Його мати, Кічі, виявила свою покору, як тільки вони гукнули її на ім'я, таку саму покору почав виявляти й він. Він визнав за їхній привілей полювання на живе м'ясо, звертав їм з дороги, коли вони йшли, підходив, коли вони кликали, скоренько тікав, коли вони гнали, і припадав до землі, коли вони погрожували. Бо за кожним їхнім бажанням була сила, що вимагала послуху, сила, що спричиняла біль, сила, що давалася взнаки кулаками, дрючками, летючим камінням та пекучим шмаганням батога.

Він належав їм, як належали їм усі собаки, і жив так, як вони наказували йому. Вони могли скалічити й забити його або ж помилувати. Така була наука, що її мусив він незабаром затямити. Вона йому не легко припала, бо йшла всупереч його владній і сильній вдачі; та хоч не дуже приємно було все те дізнаватись, непомітно для себе самого Білозуб відчув, що та наука йому припала до вподоби. Він віддавав власну долю в чужі руки й скидав із себе відповідальність за власне існування. Це мало в собі свою винагороду, бо завжди легше спертись на іншого, аніж стояти самому.

Звісно, все це трапилося не в один день, і не враз віддався він душею й тілом звірам-людям. Не скоро він міг забути свою дику спадщину й прогнати спогади про Пустелю. Бували дні, коли він скрадався на узлісся, ставав там і прислухався до чогось далекого, що кликало й вабило його. Вертався він неспокійний та сумний і, лежачи поруч матері, тихенько скімлив і пожадливо лизав її морду своїм жвавим допитливим язиком.

Білозуб хутко вивчив табірне життя. Він побачив несправедливість і зажерливість дорослих собак під час годівлі, коли кидали їм м'ясо чи рибу. Він зрозумів, що

чоловіки справедливіші, діти жорстокіші, а жінки добріші, і від жінок скоріше діждешся кістки або шматка м'яса. Мавши дві-три дошкульні сутички з матерями напівдорослих собачат, він зрозумів, що найкраще дати тим матерям спокій, триматися від них якнайдалі й на очі їм не потрапляти.

Але нещасливою долею стався йому Ліп-Ліп. Він був старший та дужчий і весь час до нього чіплявся. Білозуб теж був не від того, щоб побитись, тільки що цей ворог занадто переважав його силою. Ліп-Ліп зробився його кошмаром. Щоразу, тільки-но вовчук відходив від матері, з'являвся цей забіяка, біг за ним услід, гарчав, сікався і, користуючися з нагоди, коли людей не було поблизу, кидався до нього й силував на бійку. Ліп-Ліп дуже тим тішився, бо це ж він завжди перемагав. Бої з Білозубом зробилися радістю для нього, як для другого — мукою.

Проте налякати Білозуба йому не щастило. Дух вовчука залишався неприборканий, дарма що він стільки терпів від Ліп-Ліпа. Правда, це таки мало свій поганий вплив — Білозуб став лихий і похмурий; зроду дикий норовом, тепер, коли його безнастанно переслідували, він ще більше здичавів. Жвавість і веселість, властиві його вікові, виявлялися дуже рідко. Він ніколи не грався й не пустував з іншими собачатами. Ліп-Ліп не потерпів би цього. Варто було тільки Білозубові показатись біля них, як він наскакував на нього з гарчанням і бився, аж доки проганяв його геть.

Унаслідок цього все щеняче в Білозубові поволі зникало, і він здавався старшим, ніж був справді. Позбавлений змоги виявляти в грі зайву енергію, він затаївся в собі, і почав розвиватись його мозок. Білозуб став хитрий, а часу на всілякі витівки було в нього доволі. Оскільки, як годовано собак, йому заважали вхопити його частку м'яса чи риби, він зробився спритним злодієм і, бувши примушений сам собі добувати їжу, навчився всюди її знаходити й став чистою карою жінкам. Він никав по цілому таборі, знав, де що робиться, бачив і чув усе, метикував добре і вмів хитро уникати свого запеклого ворога.

Ще коли тільки Ліп-Ліп почав його переслідувати, він утяв йому першу свою хитру й кепську штуку і пізнав насолоду помсти. Як його мати колись, бігаючи із вовками, занаджувала з табору собак на загин, так само й він занадив Ліп-Ліпа до мстивих зубів Кічі. Відступаючи від

нього, Білозуб не біг просто, а крутився між наметами. Бігав він краще за всіх собачат свого віку й краще за Ліп-Ліпа, але тепер він підпустив переслідника на відстань лише одного стрибка від себе.

Ліп-Ліп, збуджений погонею й близькістю жертви, забув за всяку обережність, а коли оглядівся, було вже запізно. Біжачи чимдуж круг намету, він наскочив просто на Кічі, що лежала біля своєї ломаки. Не встиг він заскавучати з переляку, як вона вже схопила його зубами. Дарма що Кічі була прив'язана, втекти від неї не так-то й легко було. Вона збила його з ніг і, не даючи підвестись, рвала й кусала зубами.

Коли йому нарешті пощастило відкотитись від неї, він насилу встав, увесь розкуйовджений, змучений і тілом, і духом. Шерсть на ньому висіла клаптями там, де попоходили її зуби. З роззявленої його пащеки вихопився довгий щенячий зойк, що аж за душу брав. Але навіть і це виття не судилось йому скінчити. Наскочивши на нього, Білозуб учепився зубами йому в задню ногу. У Ліп-Ліпа не стало й знаку войовничого запалу, і він, забувши всякий сором, дременув до свого намету. Його колишня жертва не відставала і мчала за ним по п'ятах. На допомогу собачаті вийшли жінки й тільки камінням змогли відігнати оскаженілого, як чорт, Білозуба.

Настав день, коли Сивий Бобер вирішив, що Кічі вже не втече, і відв'язав її. Радість Білозубова не мала меж. Він весело бігав з матір'ю по таборі, і Ліп-Ліп тримався на поважній відстані. Білозуб не раз наїжувався й набирав войовничого вигляду, але той не приймав виклику. Ліп-Ліп був не дурень, і хоч як йому хотілося помститись, проте він вичікував, коли застукає вовчука самого.

Того самого дня, тільки трохи пізніше, Кічі з Білозубом вибігли на узлісся недалечко від табору. Вовчук крок по крокові звабив сюди матір і, коли вона спинилася, силкувався заманити її далі. Струмок, печера, тихі лісові хащі надили його до себе, і він хотів, щоб мати йшла з ним. Пробігши кілька ступнів, він пристав і озирнувся. Вона не рухалась. Жалібно поскімлюючи, він то зникав серед кущів, то знову з'являвся, потім підбіг до неї, лизнув її морду й знову побіг. Вона стояла на місці. Він зупинився, пильно на неї дивлячись, усією істотою показуючи своє бажання, але коли вона повернула голову й озирнулась на табір, бажання це почало пригасати.

Його ніби щось кликало на волю, геть ізвідси. Мати його також чула цей поклик, але чула також і інший, голосніший поклик — вогню й людини, що на нього з усіх тварин озиваються тільки вовк та дикий собака, ці кревні брати.

Кічі повернулась і поволі потрухцювала до табору. Він тримав її міцніше, ніж дерев'яна ломака, що до неї вона була прив'язана. Невидима таємнича сила богів опанувала її і не пускала. Білозуб сів у холодку під березою і тихо заскавучав. Густий дух сосни, ніжні лісові пахощі нагадували йому про минуле вільне життя перед днями неволі. Але ще він був малий, і його любов до матері була дужча, ніж поклик людини а чи Пустелі. Усе своє коротке життя він залежав від неї, і для нього ще не прийшла пора самостійності, отож він підвівся й невесело потрухцював і собі до табору; дорогою разів два чи три він сідав, починав скавуліти й прислухався до потужного поклику, що все лунав із надрів лісу.

У Пустелі мати недовго буває коло дітей, а під владою людини ще менше. Отак сталося і з Білозубом. Сивий Бобер заборгував індіянинові на ім'я Три Орли. Цей самий індіянин вирушав тепер річкою Макензі проти води аж до Великого Невільничого озера. Шматок червоної матерії, ведмежа шкура, двадцять набоїв та Кічі пішли за борг. Побачивши, що Три Орли посадовив його матір до себе в човен, Білозуб кинувся й собі туди ж. Одним ударом Три Орли шпурпув його назад на землю й відчалив човна. Вовчук скочив у воду й поплив за ним, не слухаючи Сивого Бобра, що кликав його назад. Страх втратити матір був такий великий, що він знехтував навіть покликом людини-бога.

Але боги звикли, щоб їм корились, і розлючений Сивий Бобер метнувся човном навздогін. Догнавши Білозуба, він нагнувся, схопив його за карк і витяг із води. Проте він не пустив його на дно човна, а, тримаючи навису, почав бити. Ну, та й бив же! Рука в індіянина була тяжка і кожен удар дошкульний, а сипав він їх, не жаліючи.

Під градом цих ударів Білозуб метлявся з боку в бік, як зіпсований маятник. Чого тільки він не перечував! Спершу його охопив подив. Потім опав страх, і він почав скавучати після кожного удару. Натомість скоро прийшла лють. Уся його волелюбна вдача ожила: він вискалив зуби й безстрашно гарчав просто в лице розгніваному

богові. Той ще більше розгнівався. Удари посипались рясніші, важчі й дошкульніші.

Сивий Бобер не переставав бити, Білозуб не переставав гарчати. Звичайно, так не могло тривати без кінця. Хтось мусив поступитись, і поступився Білозуб. Страх знов опосів його. Це вперше людина так з ним поводиться. Усі випадкові удари, що перепадали йому раніше — дрючком чи каменем,— виглядали на пестощі проти того, що було зараз. Він здався і почав скавучати й вити. На кожен удар відповідав він пронизливим скавучанням; страх перейшов незабаром у жах, і скавучання зіллялося в одне безперервне виття, не зв'язане з ритмом ударів.

Нарешті Сивий Бобер опустив руку. Білозуб, що безпорадно повиснув у повітрі, все скавучав. Це, видимо, задовольнило господаря, і він кидьма шпурнув вовчука на дно човна. Тим часом човен несла бистрінь. Індіянин узявся за весла. Вовчук заважав йому гребти, і він дав йому доброго штовхана. Тут знов озвалася волелюбна вдача Білозуба, і він уп'явся зубами в ногу, взуту в мокасин.

Попередній прочухан видався нічим проти того, що йому влетіло тепер. Гнів Сивого Бобра був жахливий, так само як і страх Білозуба. Цього разу по ньому походила не тільки рука, а й важке весло, і коли нарешті його знову кинуто на дно, він увесь був побитий і все його маленьке тіло страшенно боліло. Сивий Бобер знову штовхнув його ногою, уже навмисне. Але Білозуб не схопив його за ногу. Неволя навчила його ще одного: ніколи, ні за яких обставин не можна кусати свого володаря й пана, бо тіло його священне, і зуби таких, як він, не сміють його поганити. Очевидно, це найтяжчий злочин, якого не можна ні простити, ані забути.

Коли човен черкнувся берега, Білозуб лежав усе так само непорушно й поскиглював тихенько, чекаючи, яка буде воля господарева. Воля ця була така, щоб вовчук вийшов з човна, бо його шпурнуто на берег. Білозуб гепнувся на бік і боляче вдарився об землю своїм побитим тілом. Увесь тремтячи, він звівся на ноги й жалібно заскавучав. Ліп-Ліп, що стежив з берега за всім, що діялось, кинувся до нього, збив з ніг і вгородив зуби в його тіло. Білозуб був занадто знеможений, щоб боронитися, і йому, мабуть, прийшлося б не з медом, якби раптом нога Сивого Бобра не вдарила Ліп-Ліпа з такою силою, аж він злетів угору й гепнувся на землю далеко від Білозуба.

Така була людська справедливість, і Білозуб навіть у своєму жалюгідному стані мимоволі відчув вдячність. Він покірно покульгав за Сивим Бобром через увесь табір до його намету. В такий спосіб Білозуб дізнався, що право карати боги застерігають собі, а тварин, підлеглих їм, позбавляють цього права.

Уночі, коли все стихло, Білозуб згадав матір і затужив за нею. Але він так голосно став тужити, що розбудив Сивого Бобра, і той знову побив його. По тому, коли боги були десь недалеко, він тільки нишком виявляв своє горе і, лишень буваючи сам на узліссі, давав йому волю — голосно скавучав і вив.

О цій порі, може, він і послухався б спогадів про печеру й струмок і втік би в Пустелю, якби не любов до матері. Люди оце йдуть на полювання й повертаються назад; то, може, й вона так само повернеться? Сподіваючись її, він не втікав і залишався в своїй неволі.

Але не можна сказати, щоб ця неволя аж дуже була тяжка. Чимало вона містила цікавого. Завше траплялося щось несподіване, і не було кінця-краю дивним речам, що їх робили боги і що на них він дивився залюбки. А ще він вивчився прилагоджуватись до Сивого Бобра. Послуху, неухильного, ретельного послуху, вимагали від нього, а в нагороду йому не перепадало стусанів, і життя ставало терпимим.

Ба навіть часом Сивий Бобер сам кидав йому кавалок м'яса й відганяв собак, поки він їв. І — дивна річ — цей кавалок мав особливу ціну й здавався Білозубові більше до смаку, як ті, що він діставав з рук у жінок. Індіянин ніколи не гладив і не пестив його, але чи то через те, що в нього була тяжка рука, чи через його силу й справедливість, а може, через усе те разом, — між вовчуком і його похмурим господарем почала виникати своєрідна приязнь.

Оце так непомітними лукавими способами й не раз за допомогою дрючка, каменя чи удару кулаком надіто на Білозуба кайдани неволі. Інстинкт, що попервах уможливлює вовчому родові підходити до багаття людини, має здатність розвиватись. Розвивався він і в Білозубі, і табірне життя, попри всі тутешні знегоди, ставало йому все дорожчим. Але він не був свідомий цього. Він знав тільки тугу за матір'ю, сподівався, що вона повернеться, і палко прагнув своєї колишньої волі.

Розділ III

ВИГНАНЕЦЬ

Ліп-Ліп увесь час труїв життя Білозубові, і той ставав дедалі лихіший і лютіший, аніж мав би бути від природи. Лють йому зроду була властива, а тепер і зовсім перейшла всякі межі. Злостивістю своєю він зажив недоброї слави навіть серед людей. Що б не трапилось у таборі: чи то бійка де зчиниться, а чи жінки знімуть галас, що в них украдено м'ясо,— ніхто не сумнівався, що й Білозуб тут причетний. Людям і на думку не спадало шукати причин такого його поводження — вони бачили тільки наслідки, і то саме кепські наслідки. Білозуб був пролаза, злодій, забіяка й призвідник до всякої гризні. Роздратовані жінки кричали йому просто у вічі, що він вовк, що він не варт нічого, і що доброго кінця йому не бачити, а він слухав і пильнував, щоб устигнути втекти, коли в нього жбурнуть чимсь.

Незабаром він відчув себе вигнанцем серед мешканців табору. Всі молоді собаки йшли за Ліп-Ліпом. Між ними та Білозубом була якась різниця. Може, вони чули в ньому дикий лісовий рід і виявляли неприязнь свійського собаки до вовка. Та хоч би там як, а вони стали на Ліп-Ліпів бік і напаствували Білозуба. І раз виступивши проти нього, вони мали поважні причини не припиняти війни: всі вони, кожен своєю чергою, познайомилися з його гострими зубами, а він, ніде правди діти, давав більше, ніж сам діставав. У бою один на один, він би впорався мало не з кожним, але цієї втіхи йому було заказано, бо тільки зачиналася бійка, як зараз же, ніби на яке гасло, збігалися молоді собаки з цілого табору й накидались на нього.

Ворожнеча з усім собачим плем'ям навчила його двох важливих речей: відбиватись водночас від усіх, коли нападала зграя, а коли змагався з одним — то якнайбільше разів його куснути в якнайкоротший час. Утриматись на ногах, коли накинеться ворожа зграя, то значить зберегти собі життя, і він добре затямив цю науку. Його, немов того кота, ніяк не можна було збити з ніг. Дорослі собаки, наскочивши па нього всією вагою свого тіла, могли відкинути його назад або відштовхнути вбік, але, відлетівши часом далеко, він завжди падав ногами твердо на землю.

Коли собаки б'ються, то перше ніж учепитися зубами, вони звичайно починають гарчати, наїжуються, набирають войовничого вигляду. Але Білозуб навчився обходитись без цих підготовчих заходів. Гаяти часу не доводилось, бо зараз же нападала вся зграя молодих собак,— він мусив зробити своє й бігти необзир. І він призвичаївся не попереджувати про свої наміри. Він підбігав, хапав і шматував супротивника, не даючи йому змоги підготуватись до бою. Отак він навчився швидко нападати й завдавати тяжких ударів. І також він зрозумів ціну несподіванки. Коли собаку заскочити зненацька й прокусити йому плече чи розшматувати вухо, перше ніж він збагне, що робиться,— то це вже половина перемоги.

Собаку дуже легко збити з ніг, якщо напасти несподівано. А падаючи, він виставляє найвразливішу частину тіла — шию, і коли за неї вкусити, іноді можна й зовсім життя збавити. Білозуб знав це місце, знання те успадкував він від мисливих поколінь предків. Його спосіб нападати полягав у тому, щоб, по-перше, застукати собаку самого, по-друге, захопити його знебачки і збити з ніг і, по-третє, вчепитися зубами в горло.

Білозуб був ще напівдорослий, і ікла не мав ще такі великі й сильні, щоб загризати на смерть, а проте чимало молодих собак бігало по табору з покусаними горлами після сутички з ним. І ось якось він заскочив одного свого супротивника на узліссі. Кілька разів перекинувши його й учепившись у горло, він таки перегриз йому жилу, і той визівнув духа. Увечері в таборі зчинився цілий гвалт. Звістку про подвиг Білозубів принесли господареві загризеного собаки, жінки пригадали всі випадки з украденим м'ясом, і навколо намету Сивого Бобра загомоніли гнівні голоси. Але він нікого не пустив до себе в намет, куди сховав злочинця, і рішуче відмовився видати його тим, хто жадав помсти.

Білозуба зненавиділи і люди, й собаки. Він не знав і хвилини спокою. Кожен собака шкірив на нього зуби, кожна людина замахувалася рукою. Своя порода вітала його гарчанням, а боги прокляттям і камінням. Він завжди був у напруженому стані, щомить готовий напасти, відбити напад або ухилитись від несподіваного удару. Повсякчас він був ладен діяти хутко й розважливо: кидатись на ворога, зблиснувши зубами, або ж відскакувати з грізним гарчанням.

Щодо гарчання, то жоден собака в цілому таборі, ні старий, ні молодий, не вмів так хижо гарчати, як він. Собака звичайно гарчить або застережливо, або погрозливо, і треба знати, коли до якого способу вдаватись. А Білозуб це добре знав. У своє гарчання він вкладав усе, що мав у собі хижого, лютого й страшного. Зморщений його ніс, наїжена шерсть, язик, що, мов червона гадюка, висувався й ховався, прищулені вуха, очі, що виблискували ненавистю, тремтячі губи, вискалені мокрі ікла — все це могло стримати хоч би й якого напасника. Хвильки такої паузи — коли Білозуба застукувано зненацька — вистачало йому, щоб зважити свої дії. Але часто вагання ворога затягувалось надовше, і він урешті зрікався нападу. Отак гарчання Білозубове не раз допомагало йому почесно відступити навіть при сутичках з дорослими собаками.

Викинутий із зграї молодих собак, він змушував їх дорого платити за свою ворожнечу до нього, даючи їм на власній шкурі відчути його хижість. Усе склалося якось дивно: вони не підпускали його до себе, але й жоден з них не міг відбитися зграї,— цього вже він не дозволяв. Його хитрість і підступна тактика призвели до того, що вони боялись бігати поодинці і, опріч лишень Ліп-Ліпа, завжди трималися купи, аби спільно відбиватись від страшного ворога, що самі собі створили. Коли якесь собача нерозважно забігало само на берег, то або його знаходили загризеного, або воно здіймало на ноги весь табір своїм одчайдушним скавучанням, рятуючись утечею від Білозуба.

Проте й тоді, як молоді собаки зрозуміли, що їм безпечніше триматися гурту, Білозуб мстився на них. Він нападав, заскочивши котрогось ворога самого, а вони нападали на нього цілою зграєю. Побачивши вовчука, вони зараз же на нього накидались, і рятували його тільки швидкі ноги. Але сутужно доводилось тому переслідникові, що випереджував інших! Білозуб несподівано обертався, наскакував і рвав його перш, ніж настигала зграя. Таке траплялося доволі часто, бо запалившись погонею, собаки забували за всяку обережність, а з ним цього ніколи не бувало. Озираючись крадькома, він не проминав нагоди враз крутнутись і налетіти на занадто ретельного переслідника, що випередив зграю.

Молоді собаки не можуть не гратись, і тепер ворожнеча з Білозубом зробилася для них грою у війну. Гонитва

за ним була їм страшною забавою,— подеколи смертельно небезпечною і повсякчас цілком поважною. Покладаючись на прудкість своїх ніг, Білозуб ніколи від цієї гри не ухилявся. Тим часом як він даремне сподівався материного повороту, він не раз занаджував усю зграю до лісу. Але там вони конче губили його слід. З галасу й гавкотні Білозуб завжди знав, де вони, тоді як він сам біг безгучно, немов тінь, мелькаючи поміж деревами, як були робили те його батько й матір. До того ж він більше мав спільного з Пустелею і краще за них знав її тайни й хитрощі. Найбільше він любив заховати свої сліди, пробігши водою, а тоді, зачаївшись у гущавині, лежати й слухати, як вони, спантеличені, марно гавкають і ганяють по лісі.

Оточений ненавистю собак і людей, безперестану ворогуючи з усіма, Білозуб розвивався швидко, але однобічно. Не було нічого, що сприяло б розвиткові в ньому лагідності або доброти. Про таке він і гадки навіть не мав. Він знав один тільки закон — коритися дужчому й гнобити слабшого. Сивий Бобер був бог, і він був дужий, отже, Білозуб корився йому. Молодші й менші за нього собаки були кволі, і їх малося нищити. Його розвиток ішов у бік сили. Серед вічних загроз якоїсь небезпеки чи й загину, в ньому найбільше розвивались його риси хижака, потрібні йому, щоб боронитись. Він був рухливіший за інших собак, жвавіш бігав, був спритніший, лихіший і хитріший за них. Із своїми залізними м'язами й сухими жилами, він міг більше витерпіти, як вони, і був проти них лютіший, жорстокіший і розумніший. Він мусив стати таким, а ні — то не вижив би в тому ворожому оточенні, серед якого опинився.

Розділ IV

СТЕЖКОЮ БОГІВ

Восени, коли дні покоротшали й почав дошкуляти мороз, Білозубові трапилась нагода втекти на волю. В селищі вже кілька днів тривала метушня. Літній табір згортали, і плем'я, навантажене своїм майном, ладналось до пори осінніх вловів. Білозуб стежив за цим пожадливими очима, і, коли побачив, що розбирають намети й вантажать човни, усе зрозумів. Човни один по одному відчалю-

вали, а декотрі то вже й зникли з очей, пливучи за водою.

Білозуб надумався залишитись і, вигодивши, втік до лісу. Щоб заховати свої сліди, він пробіг трохи по струмку, що вже взявся кригою, тоді заховався в гущавину й став чекати. Час ішов, і він майже без перерви проспав кілька годин, коли враз пробудився від голосу Сивого Бобра, що кликав його. Чути було також інші голоси, гукала й жінка Сивого Бобра, і його син Міт-Са.

Він тремтів з ляку, і, хоч йому кортіло вилізти із свого захистку, він опирався цьому бажанню. Голоси поволі стихли вдалині. Переконавшись, що небезпеки вже нема, Білозуб виліз із-під куща. У лісі смеркало. Яку часину він бігав і пустував поміж деревами, втішений волею, а тоді враз його охопило почуття самотності. Він присів і почав дослухатись. Ніде ні шелесне. Ліс лиховісно мовчав, і в цій його мовчанці ніби крилися небезпеки, невидимі й незбагненні. Білозубові здавались непевними і високі стовбури дерев, і чорні тіні від них — вони могли ховати в собі всяке страхіття.

До того ще стало Білозубові холодно, і не було теплого намету, щоб до його стіни притулитись. Мороз хапав Білозуба за ноги, і він підіймав то одну, то другу передню лапу, а тоді прикрив їх пухнастим хвостом. І цю мить щось йому примарилося. Власне, нічого дивного в цім не було — просто перед його внутрішнім поглядом постали знайомі картини. Він бачив табір, намети, полум'я вогнищ. Він чув гострі жіночі голоси, густий чоловічий бас, гарчання собак. Він був голодний, і пригадав собі шматки м'яса й риби, що йому давали. Тут м'яса не було, а лишень погрозлива мовчанка, якою голоду не заспокоїти.

Неволя виніжила його. Турботи й відповідальності він не знав і розучився дбати за себе. Навколо була глупа ніч. Призвичаївшись до гомону й галасу в таборі, до безнастанної зміни картин і звуків, почуття його тепер виявились бездіяльні. Нічого було слухати, ні на що дивитись, нічого робити. Він напружував слух і хотів зловити хоч що-небудь, що порушувало б тишу й застиглість у природі. Та все було пройняте нерухомістю, і він мав таке відчуття, наче щось жахливе нависло над ним.

Раптом він затремтів. Щось величезне й безформне промайнуло йому перед очима. Це з-за хмар виглянув місяць,

і від дерева впала на Білозуба тінь. Заспокоївшись, він, проте, заскавучав потихеньку; але, згадавши, що цим може накликати на себе яку небезпеку, примовк.

Дерево, пройняте нічним холодом, голосно затріщало в нього над головою. Вовчук заскавучав з переляку і, охоплений сліпим жахом, у нестямі кинувся до табору. У ньому палало одне бажання — якнайшвидше добутись до людини, під її захист. Він уже вдихав носом дух диму, у вухах бриніли табірні голоси й крики. Він вибіг з гущини на галявину, осяяну місячним світлом, де не було ні тіней, ні темряви. Але очі його селища не побачили. Він забув, що люди знялись і пішли звідти.

Білозуб рвучко спинився. Бігти було нікуди. Сумовито тиняючись по таборищі, він обнюхував купи сміття, всяке дрантя й покидьки, що залишились від богів. Він був би радий тепер каменю, кинутому на нього сердитою жінкою, був би радий, коли б тяжка рука Сивого Бобра з гнівом упала на нього; радісно привітав би навіть Ліп-Ліпа та всю полохливу й гавкучу собачу зграю.

Підійшовши до місця, де раніше був намет Сивого Бобра, він сів посередині й підвів морду до місяця. Йому скорчило горло, паща роззявилась, і в розпачливому жалісному витті вилилась його самотність, і страх, і туга за Кічі, і всі колишні муки, і передчуття майбутніх знегод та небезпек. Це було довге вовче виття, голосне й тужливе, що вперше в житті вихопилось йому з горла.

Настав день, і страхи його розвіялись, але самотність ще більше гнітила. Порожнє таборище, де ще недавно вирувало життя, тільки посилювало відчуття самотності. Та не довго він роздумував, що йому робити. Заглибившись у ліс, він побіг берегом річки за водою. Він біг цілий день, не спиняючись ні на хвилинку. Здавалося, він довіку може так бігти і його залізні м'язи не дізнають утоми. А коли втома таки прийшла, йому стала в пригоді безмірна витривалість, успадкована від предків, і погнала його тіло далі вперед.

Там, де річка пливла між крутоярих скель, він перебирався кручею позад них, коли ж дорогою траплялися струмки та річечки, що впадали в головну річку, він або перепливав через них, або переходив убрід. Часто, коли він біг надбережною кригою, вона проломлювалася під ним, він завалювався в воду і ледве-ледве видряпувався на берег. І повсякчас сподівався він натрапити на слід

богів, де вони пристануть до берега і рушать у глибину країни.

Розвинений вище за середній рівень своєї породи, Білозуб не міг, проте, уявою сягнути до протилежного берега Макензі. Йому не спадало на думку, що ті сліди, яких він шукав, можуть бути там. Пізніше, коли б він постаршав, порозумнішав, більшого набрався подорожнього досвіду й краще запізнався із слідами та річками,— тоді, може, це йому й спало б на думку. А тепер він біг навмання за водою своїм берегом Макензі і ні на що інше не зважав.

Він біг цілісіньку ніч, натикаючись потемки на всякі перепони та перешкоди; але все це тільки затримувало його, анітрохи не лякаючи. На полудень другого дня, коли він пробіг без упину тридцять годин, навіть Білозубові залізні м'язи втомились, і лише завзятість тримала його на ногах. До того ще він не раз поринав у холодну воду та сорок годин нічого не їв і охляв з голоду. Його чудова шерсть покрилася брудом, широкі підошви лап стали забиті й закривавлені. Він почав кульгати, і дедалі все дужче. Немов цього було не досить, ще й небо заволокло хмарами, і пішов сніг — густий, м'який і мокрий. Він застилав землю, прикривав усі нерівності ґрунту, і Білозубові, що лапи його розповзалися по снігу, бігти стало й зовсім тяжко.

Сивий Бобер лаштувався отаборитись цієї ночі на другому березі Макензі, бо саме там мали полювати. Але Клу-Куч, його жінка, ще завидна випадково вгледіла на протилежному березі лося, що прийшов на водопій. Отож якби лось не зійшов до річки, якби Міт-Са через снігопад не відхилився від правильного напряму, якби Клу-Куч не завважила лося, а Сивий Бобер не підстрелив його вдалим пострілом з рушниці,— всі подальші події склалися б зовсім інакше. Сивий Бобер не отаборився б на цьому березі Макензі, Білозуб побіг би далі, і або загинув би в дорозі, або пристав би до своїх диких братів і до кінця своїх днів був би вовком.

Стояла ніч. Сніг сипав ще густіший, і Білозуб, попискуючи, шкутильгаючи й спотикаючись, вибіг на свіжий слід. Такий свіжий був цей слід, що він одразу його впізнав, і, заскавучавши з радості, нетерпляче побіг ним, убік від берега до лісу. Знайомі табірні звуки долинули до його слуху. Він побачив полум'я багаття, Клу-Куч, що кухова-

рила, Сивого Бобра, що присів коло вогню навпочіпки і їв кавалок сирого сала. В людей є свіже м'ясо!

Білозуб був певен, що дістане доброго прочухана. Він зіщулився і трохи навіть наїжився на цю думку, проте побіг далі. Він боявся цього ненависного прочухана. Але він знав також, що грітиметься біля вогню, буде під захистом богів і матиме товариство собак,— щоправда ворожих, та все ж товариство, і збудеться вже самотності.

Він підповзав до вогню плазом, на животі. Сивий Бобер побачив його й перестав жувати сало. Білозуб повз помалу, всією своєю істотою виявляючи улесливу сумирність і покору. Він повз просто до Сивого Бобра і що ближче, то все повільніш. Добувшись нарешті до нього, він ліг господареві коло ніг, самохіть і тілом і душею здаючись таким чином на його ласку. Він із своєї волі прийшов до людського вогню і покорився людині. Білозуб аж тремтів, сподіваючись неминучої покари. Рука над ним ворухнулася. Він зіщулився перед близьким ударом. Але рука не вдарила. Тоді він глянув крадькома вгору. Сивий Бобер розломив сало навпіл! Сивий Бобер одну половину простягнув йому! Дуже обережно й навіть підозріливо Білозуб спочатку обнюхав його, а тоді з'їв. Індіянин гукнув, аби принесли м'яса, й відганяв собак, поки вовчук не з'їв його. Наїджений і задоволений, ліг Білозуб біля ніг Сивому Боброві й став дрімати, мружачись на яскравий вогонь. Він був спокійний і знав, що взавтра не доведеться вже йому безпорадно бігати в похмурому й мовчазному лісі — він буде в таборі з людьми, із своїми богами, що під їхню руку віддав він себе і що від них тепер він залежатиме.

Розділ V

ДОГОВІР

У половині грудня Сивий Бобер вирядився вгору по Макензі, взявши з собою Міт-Са і Клу-Куч. Куплені або позичені собаки провадили одні санки, в яких їхав він сам. Другими, меншими санками керував Міт-Са, і запряжено в них було молодих собак. Санки та й запряг були мало не іграшкові, однак Міт-Са почувався захоплено, бо це ж він починає вже працювати, як дорослий чоловік. Він учився поганяти й муштрувати собак, а вони теж призвичаювались ходити запряжені. Опріч того, його сан-

чата ще й корисні були, бо на них наклали фунтів із двісті всякого збіжжя та харчу.

Білозуб бачив, як собаки працюють у збруї, і не дуже ремствував, коли його запрягали вперше. Йому наклали на шию підбитого мохом хомута, якого посторонками прив'язали до ременя, що проходив у нього попід грудьми й уподовж спини. До цього ременя кріпили довгого мотузка, яким Білозуб тягнув санки.

В запрягу було семеро собак. Всім їм сповнилось місяців по дев'ять-десять, і лишень Білозуб мав вісім місяців віку. Кожен з них прив'язаний був до санок окремим мотузком, а ці мотузки були різної довжини, один від одного коротший принаймні на довжину тіла собаки, і всі сходилися до кільця, закріпленого в передку санок. Самі санки, зроблені з міцної берестяної кори, не мали полозків. Загнутий догори передок не давав їм закопуватися в сніг. Завдяки такій будові санок вся вага лягала на більшу площу снігу, який розсипався кришталевим порохом. З тією ж самою метою рівномірнішого розподілу ваги собаки на кінцях своїх мотузків розходились віялом від передка санок, і жоден не біг слідом другого.

Такий запряг мав ще одну перевагу. Різні завдовжки мотузки перешкоджали заднім собакам гризти передніх, а передні, щоб напасти на заднього собаку, який біг на коротшому мотузку, мусили обертатись. При цьому нападник опинявся лице в лице перед супротивником, та ще й наражав себе на батіг погонича. Проте найголовніша вигода полягала в тому, що задній собака, наміряючись напасти на переднього, тягнув санки дужче, а що шпаркіш їхали санки, то шпаркіш біг і передній собака. Отож задній собака ніколи не міг його наздогнати. Що швидше біг один собака, то швидше біг і другий, та й усі собаки. І тим самим швидше посувалися санки. Отаким хитрим, лукавим способом людина збільшувала свою владу над тваринами.

Міт-Са схожий був на батька й затямив дещо з його сивої мудрості. Він давно завважив, що Ліп-Ліп переслідує Білозуба, але тоді Ліп-Ліп належав комусь іншому, і Міт-Са тільки іноді покрадьки шпурляв у нього каменем. А тепер, коли Ліп-Ліп став його собакою, він, щоб помститись на ньому, прив'язав його на кінці найдовшого мотузка. Це робило Ліп-Ліпа ніби передовиком і здавалось навіть

почесним. Однак насправді нічого почесного тут не було, навпаки, замість того, щоб командувати зграєю й тримати її в покорі, він зробився об'єктом ненависті й нападів усіх собак.

Справа в тому, що задні собаки бачили Ліп-Ліпа завжди попереду себе, так наче він тікав від них, і бачили тільки його кудлатого хвоста й задні ноги, а це видовище далеко не таке страшне, як вискалені зуби й настовбурчена шерсть. Та й собаки самою будовою свого розуму такі, що, коли перед ними біжить інший собака, їм видається, немов він утікає від них, і в них зараз же виникає бажання за ним гнатися.

Тільки-но санки рушили, весь запряг погнався за Ліп-Ліпом, і так тривало цілий день. Ображений у своїй гідності й доведений до шалу, він кілька разів обертався до переслідників, але Міт-Са махав своїм тридцятифутовим батогом, сплетеним з оленячих кишок, Ліп-Ліпові щось обпікало морду, він повертався і біг далі вперед. Він не злякався б і всієї зграї, проте батіг був більше за те, що міг він винести. Йому залишалось тільки натягувати мотузка й тікати від зубів своїх товаришів.

Однак у заглибинах індіянського мозку крилися ще більші хитрощі. Щоб підсилити ворожнечу собак до свого провідника, Міт-Са почав на очах у запрягу давати перевагу Ліп-Ліпові. Це збуджувало в них і заздрощі й ненависть заразом. Перед очима їм Міт-Са вділяв йому м'яса, але тільки-но йому. Вони просто казились, і лише батіг Міт-Са тримав їх на відстані, поки Ліп-Ліп їв. Коли м'яса й не було, то Міт-Са відганяв собак подалі, аби їм видавалося, що він годує Ліп-Ліпа.

Білозуб щиро взявся до роботи. Недурно він пройшов більшу відстань, ніж котрийсь інший собака, доки трапив до рук богів, і тепер добре розумів, що дарма противитись їх силі. До того ще повсякчасне переслідування від зграї спонукало його менше на неї зважати, аніж на людей. З тваринами він не приятелював. Кічі він майже забув, і йому зосталася тільки вірність богам, що їх він визнав за своїх владарів. Він працював ретельно, навчився дисципліни й став слухняний у роботі, вірний і покірливий. Це головні властивості присвоєних вовка та дикого собаки, а в Білозуба було їх навіть більше, ніж звичайно.

Спілкувався Білозуб і з собаками, але саме у ворожнечі й ненависті. Він не вмів з ними гратися, він знав тільки

як гризтись, і таки гризся, віддячуючи їм у сто крат за всі рубці й покуси з того часу, коли передовиком був Ліп-Ліп. Але тепер Ліп-Ліп бував передовиком лише тоді, як тягнув мотузка й біг попереду своїх товаришів, а санки, підскакуючи, мчали за ним. У таборі він тримався ближче до Міт-Са, або до Сивого Бобра, або до Клу-Куч. Він не насмілювався відійти від богів, бо звідусіль йому загрожували вискалені зуби, і він до краю мусив терпіти муку, якої сам завдавав колись Білозубові.

Коли підупав Ліп-Ліп, то Білозуб міг натомість стати передовиком у зграї; але він був занадто похмурий і вовкуватий як на те. Він або не звертав уваги на своїх товаришів, або гризся з ними. Собаки вже уступалися йому з дороги, і жоден з них, навіть найсміливіший, не важився вкрасти в нього м'яса. Вони тільки хапались якнайшвидше з'їсти своє, щоб він часом не відібрав. Він добре засвоїв закон: *придушуй слабшого й корись дужчому.* З'їдав він свою частку як лише міг хутко. І кепсько доводилось тому собаці, що не встигав на цей час упоратися з своєю! Гарчання, вискал зубів,— і вже Білозуб доїдав його пайку, а собаці лишалося тільки виливати своє обурення перед байдужими зорями.

Траплялось, одначе, що котрийсь собака зчиняв бунт, але він хутко його втихомирював. Це було йому просто зайвою вправою. Він старанно охороняв своє становище й зубами відповідав на наймепше зазіхання на нього. Гризлися звичайно недовго. Де вже могли собаки з ним упоратись! Їх було покусано й заюшено кров'ю перше, ніж приходили вони до тями, і переможено ще перед тим, як вони по-справжньому починали битись.

Білозуб пильнував такої самої дисципліни в зграї, якої боги вимагали від них усіх. Жодної вільності не дозволялось. Він вимагав безмежної поваги до себе. Між собою собаки могли робити що завгодно, це його не обходило. Його обходило тільки те, щоб вони давали йому спокій, звертали йому з дороги, коли він з'являвся серед них, і в усьому визнавали його владу. Досить було котромусь із них підняти губу або наїжити шерсть, як він шалено наскакував на винного і немилосердно й люто доводив йому помильність його поводження.

Він був страшний тиран. Влада його була тверда мов криця. Він мстиво гнобив усе кволе. Недурно йому довелось провадити запеклу боротьбу за життя, коли ще він

був малим цуценям і разом з матір'ю без нічиєї допомоги тримався, щоб не загинути в суворому оточенні Пустелі. І недурно він навчився так тихо ступати, коли близько проходив якийсь більший звір. Він гнобив кволого, але поважав дужого. І впродовж тривалої подорожі з Сивим Бобром він тихо ступав, коли бував серед дорослих собак у таборах чужих людей, яких вони спобігали.

Минали місяці. Сивий Бобер усе ще подорожував. Від довгої дороги й ретельної роботи у запрягу Білозуб тільки дужчав, а його розумовий розвиток уже майже зовсім завершився. Він добре пізнав той світ, де жив. І погляди його були суворі й безкомпромісні. Довколишній світ брутальний і жорстокий, не мав цей світ тепла, і не було в ньому ні приязні, ні любові, ані лагідності.

Він не прихилився навіть до Сивого Бобра, який був, щоправда, бог, тільки жорстокий бог. Білозуб охоче визнав його владу, але вона мала за підставу перевагу в розумі та грубій силі. У самій істоті Білозуба щось потребувало такої влади, інакше він би не повернувся з Пустелі й не виявив своєї покори. Та були в його вдачі й інші глибини, які ніколи не виходили назовні. Привітне слово чи ласкавий дотик руки Сивого Бобра, може б, і знайшли в ньому відгук, проте Сивий Бобер ніколи не пестив його, ніколи не сказав йому привітного слова. Він не мав цього в звичаї. Його верховенство було жорстоке, він панував жорстоко, пильнував справедливості за допомогою дрючка, побоєм карав за провини, заслуги нагороджував не ласкою, а тільки тим, що не бив.

Отож Білозуб навіть не уявляв собі, яке щастя могла б йому дарувати рука людини. Людських рук він не любив і не довіряв їм. Правда, іноді вони давали йому їсти, але частіше вони робили боляче. Від них краще триматись якнайдалі. Вони шпурляли каміння, носили киї, дрючки, батоги, шмагали й кулачили, а коли й торкались, бува, до нього, то тільки щоб ущипнути, шарпнути, вдарити. В чужих селищах він здибáвся з дітьми й пізнав, що й їхні руки так само завдають гострого болю. Якось раз він мало не позбувся ока через одного карапуза, що ледве спинався на ноги. Білозуб скінчив на тому, що став дуже підозріливим до всіх дітей. Він просто не міг їх терпіти. Коли вони підходили ближче й простягали до нього руки, що від них тільки й сподівайся лиха, він утікав.

Одного разу, відповідаючи на лихо, заподіяне йому людською рукою, Білозуб мусив внести зміни в той закон, що навчав його Сивий Бобер, а саме, що вкусити бога — непрощенний злочин. Це трапилося в селищі на березі Великого Невільничого озера. Звичаєм усіх собак він подався, щоб роздобути чогось попоїсти. Якийсь хлопчак рубав сокирою заморожену оленину, і окришки м'яса розлітались на всі боки. Білозуб спинився й став підбирати ті окришки. Хлопчак відклав сокиру і схопив великого дрючка. Білозуб устиг відскочити, саме вчас, щоб уникнути удару, але зараз же хлопчак порвався за ним. Білозуб не знав тутешньої місцини й опинився між двома наметами, притиснений до високого валу.

Бігти було нікуди. Єдиний вихід загородив хлопець, що з дрючком напоготові підступав до своєї загнаної в кут жертви. Білозуб оскаженів. У ньому ображене було почуття справедливості, він весь наїжився й гарчав. Він знав закон роздобування харчу: всі рештки м'яса, як от ці замерзлі кришки, діставалися тому собаці, що їх знаходив. Нічого поганого він не вчинив, не зламав закону, проте хлопець замірявся його побити. Білозуб ледве чи збагнув, як воно скоїлось. Це був напад чистого сказу,— все зчинилося так швидко, що й хлопчак не встиг нічого збагнути. В млин ока він уже розпростерся на снігу, а руку з дрючком було глибоко прокушено.

Але Білозуб знав, що він порушив закон богів. Він угородив зуби в священне тіло одного з них і не міг сподіватись нічого, крім страшної кари. Він утік до Сивого Бобра і скурчився йому біля ніг, шукаючи оборони, коли покусаний хлопчак та його родина прийшли вимагати кари злочинцеві. Проте мусили вони повертатись, не задовольнивши своєї помсти. Сивий Бобер, а так само й Міт-Са, і Клу-Куч — усі боронили Білозуба. Прислухаючись до сварки й спостерігаючи гнівні рухи, Білозуб зрозумів, що його вчинок виправдано. Отже, він дізнався, що є одні боги й інші, є його боги і є чужі, і що між ними велика відміна. Від своїх богів він мусить усе приймати: і правду і кривду однаково, але не повинен терпіти кривди від чужих богів. На неї він може відповідати зубами. Це також закон богів.

Не минуло й дня, як Білозубові довелося ближче познайомитись із цим законом. Міт-Са, збираючи в лісі хмиз, стрінув покусаного хлопчика, Міт-Са був сам, а з тим були інші хлопці. Зчинилася сварка, що завершилась бій-

кою. Хлопці напали на Міт-Са, і йому кепсько прийшлось. Удари сипалися на нього з усіх боків. Білозуб спочатку тільки дивився. То була справа богів, і його вона мало обходила. Потім він збагнув, що це ж б'ють Міт-Са, одного з його богів. Несподівано для нього самого, така лють його охопила, що він як скажений кинувся у вир колотнечі. За п'ять хвилин з поля бою порозбігалися геть усі супротивники, і дехто залишав по собі криваві сліди на снігу,— певний знак, що Білозуб попрацював зубами. Повернувшись до табору, Міт-Са розповів за пригоду, і Сивий Бобер наказав дати чимало м'яса Білозубові. А той, наївшись донесхочу, лежав коло вогню, купяв і думав про те, що закон ствердився.

По цьому Білозуб прийшов до закону власності й до свого обов'язку її боронити. Від оборони тіла свого бога до оборони його майна був один тільки крок, і він цей крок ступив. Те, що належало його богові, малося боронити супроти всього світу, хоч би навіть і кусаючи чужих богів. Такий вчинок сам собою блюзнірський, а до того ще й небезпечний: боги всемогутні, і годі собаці рівнятись до них. Проте Білозуб навчився відважно ставити їм чоло й запекло боротися з ними. Обов'язок переміг страх, і злодійкуваті боги мусили дати спокій майну Сивого Бобра.

Невдовзі Білозуб дізнався ще одне: той злодійкуватий бог звичайно бог полохливий, і кидається тікати від найменшої тривоги. Також Білозуб дізнався, що дуже короткий проміжок часу минає поміж тим, як він знімає тривогу, а на поміч йому приходить Сивий Бобер. І він зрозумів, що злодій тікає, боячись не його, а якраз Сивого Бобра. Білозуб не бив на сполох гавканням — він узагалі не вмів гавкати. У нього була інша метода. Він мовчки кидався на непроханого гостя й хапав його зубами. Через свою понуру й вовкувату вдачу з нього був дуже добрий сторож. Сивий Бобер навчав і виховував його саме для цієї мети. Зрештою Білозуб зробився ще лютішим і неприборканішим, ще вовкуватішим.

Минали місяці, і договір людини з собакою чимраз міцнішав. Це був давній договір, що його уклав перший вовк, який прийшов з Пустелі до людини. І, подібно до інших вовків та диких собак, своїх попередників, Білозуб сам виробив умови цього договору. Вони були дуже прості. За те, щоб мати собі живого бога в плоті й крові, Білозуб віддав свою волю. Харчі й тепло, захист і спілкування —

ось те, що він мав від свого бога, а натомість — стеріг його власність, боронив йому тіло, працював на нього й корився йому.

Мати свого бога — це значить йому служити. Білозуб служив зі страху та з обов'язку, але не з любові. Що таке любов — він не розумів, бо ніколи її не зазнав. Кічі стала невиразним спогадом. Ще й більше — коли він залишив Пустелю і своє поріддя, передавшись людині, то тим самим пристав і на таку умову договору, яка не дозволила б йому покинути свого бога й піти за Кічі, навіть якби він її здибав тепер. Відданість людині була йому законом, вищим за любов до волі, до своєї породи й до своєї матері.

Розділ VI

ГОЛОД

Тривала подорож Сивого Бобра скінчилась майже напровесні. Стояв квітень, і Білозубові якраз рік минув, коли він повернувся до старого селища і Міт-Са зняв з нього збрую. Ще він не дійшов свого повного розвитку, хоч після Ліп-Ліпа був найбільший серед собак-річняків. Від свого батька-вовка й від матері Кічі він успадкував силу та будову тіла, і вже мало не дорівнявся до дорослих собак. Але кремезним він ще не став. Тіло його було довге й струнке, і сила його полягала більше в гнучкості, аніж у вазі. Шерсть він мав сиву, чисто як у вовка, та й з вигляду його від вовка не можна було б відрізнити. Собача кров, що він дістав від Кічі, нічим не виявилась на його зовнішності, а тільки на формуванні його розуму.

Він снував по селищі і, спокійно вдоволений, упізнавав різних богів, відомих йому ще до подорожі. Знайомі були й собаки — і цуценята, що подорослішали, як і він, і дорослі, що вже не здавались такі великі й страшні, як перше. Він тепер майже перестав їх боятись і походжав серед них з виразною безтурботністю, і це відчуття було йому нове й приємне.

Колись Бесікові, старому сивому собаці, досить було тільки вискалити зуби, як Білозуб зараз же нишкнув і втікав чимдуж. Через цього Бесіка Білозуб спізнав був свою пікчемність, а тепер завдяки йому ж таки спізнав, наскільки він сам змінився. Бесік старівся й немічнів, а він ріс і вбивався в молодечу силу.

Якось, коли білували щойно забитого лося, ця переміна, що зайшла в його стосунках із собаками, особливо виявилась. Діставши собі копито й частину гомілки з м'ясом, Білозуб відбіг від собак, що гризлися за кістки, і заховався в гущавину. Там він їв свою поживу, коли на нього налетів Бесік. Не встигнувши навіть збагнути, що він робить, Білозуб двічі шарпонув його зубами й відскочив. Бесіка здивувало таке зухвальство й навальність нападу. Він спинився й непорозуміло витріщився на Білозуба, а червона кістка з м'ясом лежала між ними.

Бесік був старий пес, і йому вже не раз доводилося зазнавати на своїй шкурі силу молодих собак, що давніше він був звик їх чухрати. Звісно, це було гірко, проте довелось миритися з цим, прикликавши всю свою мудрість на поміч. У давні дні він, справедливо обурившись, накинувся б на Білозуба, але тепер він відчував, що не має вже тієї сили й не може собі такого дозволити. Він тільки наїжився й грізно подивився на молодого зухвальця, а той, згадавши свій колишній страх перед Бесіком, увесь ніби скурчився, якось одразу зів'яв і помалів і вже почав розважати, як би його втекти — тільки щоб не занадто ганебно.

Саме в цю мить Бесік зробив помилку. Коли б він і далі дивився сердито й грізно, то все було б гаразд. Білозуб уже намірився був відступити і таки відступив би, покинувши йому м'ясо. Але Бесік не почекав. Вирішивши, що перемога вже за ним, він підійшов ближче до м'яса, нахилив голову й став його обнюхувати. Білозуб трохи наїжився. Одначе й тоді ще не пізно було виправити становище: якби Бесік зупинився над м'ясом, високо піднісши голову й сердито дивлячись, Білозуб кінець кінцем відступив би. Проте свіже м'ясо, приємно дратуючи ніздрі Бесікові, розбуркало його пожадливість, і він поспішився куснути.

То було вже занадто, як на Білозуба. Він ще не забув, що недавно орудував цілим запрягом, щоб оце спокійно стояти й дивитись, як інший жере його м'ясо. Без жодного попередження, як було в його звичаю, він зразу напав і геть роздер праве вухо Бесікові. Старий пес отетерів з несподіванки, але так само несподівано сталися й подальші, ще сумніші події. Скінчилось на тому, що Бесік мав прокушене горло, і його збито з ніг. Поки він з великими труднощами зводився на ноги, Білозуб устиг ще

двічі прокусити йому плече. І все це неймовірно хутко. Бесік спробував схопити його, але тільки люто клацнув зубами в повітрі. Ще за мить його ніс уже було пошматовано, і він, хитаючись, відійшов від м'яса.

Становище змінилося. Тепер над кісткою гарчав, наїжившись, Білозуб, а Бесік стояв трохи збоку, думаючи про відступ. Він не наважився битися з молодим, швидким, як блискавка, собакою, сумно відчуваючи, що він старий і кволий. Його спроба зберегти свою гідність була направду героїчна. Спокійно обернувшись спиною до молодого собаки й до кістки, начебто все це не гідне його уваги, він велично пішов геть. І тільки щезнувши з очей, спинився він і почав зализувати собі криваві рани.

Після цього випадку Білозуб набрався ще більшої самовпевненості й гордощів. Він тепер спокійніш походжав серед дорослих собак і не так уже перед ними поступався. Не те, щоб він заводився гризтись, зовсім ні,— просто він вимагав поваги до себе й боронився права вільно йти своєю дорогою і не звертати іншому собаці. Він хотів одного тільки — щоб на нього зважали. І ним уже більше не ганьбували й не нехтували його, як інших цуценят, хоч би й тих, що були разом з ним у запрягу. Вони мусили звертати з дороги дорослим собакам, утікати від них, а то й віддавати їм свою пайку м'яса. Але до Білозуба, вовкуватого, самотнього й понурого, що майже ніколи ні на кого не дивився, страшного й хижого на вигляд,— до нього дорослі собаки поставились, як до рівного. Вони швидко зрозуміли, що треба дати йому спокій, не виявляючи ворожості і не заходячи з ним у приятельство. А що вони не чіпали його, не чіпав і він їх, і після кількох сутичок обидві сторони переконалися, що таке становище найкраще всіх задовольняє.

Якось серед літа Білозубові трапилась несподівана пригода. Він ходив з мисливцями полювати на лося і, коли повернувся, побачив скраю селища нового намета. Потрухцювавши своєю безгучною ходою туди на розглядини, він здибав там Кічі. Білозуб зупинився і подививсь на неї. Хоч ледве-ледве, а проте він *пам'ятав* її, зате вона забула його цілковито. Кічі оскалила зуби й грізно загарчала, і враз його спогади прояснились. Перед очима постала і його щеняча пора й усе, з чим пов'язане було це гарчання. Допоки не запізнався він з богами, Кічі була для нього наче осереддя всесвіту. Повернулось давнє почуття

і зворушило його. Він радісно кинувся до матері, але вона зустріла його вискалом зубів і до кістки прокусила йому щоку. Білозуб нічого не второпав. Ошелешений і приголомшений, він відскочив назад.

Щодо Кічі, то вона зовсім не була винна. Вовчиці забувають своїх вовченят, коли їм минає десь так рік. Отож і Кічі забула про Білозуба. Він був чужий їй і небажаний. Вона знов мала дрібних дітей, і це, зрозуміла річ, давало їй право вороже ставитись до будь-яких приходнів.

Одне з щенят підлізло до Білозуба. Вони були звідні брати, тільки цього не знали. Білозуб почав зацікавлено обнюхувати його, але Кічі ще раз на нього наскочила і розідрала йому морду. Він відступив далі. Його дитячі спогади одразу погасли й заховались у могилу, звідки були воскресли на хвильку. Він дивився на Кічі, що облизувала своє вовченя й раз у раз голосно гарчала. Тепер вона вже не була йому потрібна. Він звик обходитись без неї і забув, що вона важила для нього так багато. Вона відійшла з його життя так само, як він відійшов з її.

Проте він усе ще не рушав з місця, приголомшений і розгублений, забувши про минуле і силкуючися збагнути, в чому річ. Кічі втретє кинулась на нього, щоб таки одігнати геть. Білозуб покірно скорився. Вона ж була самиця, а є такий закон у його породи, що самці з самицями не гризуться. Він цього не міг знати з свого особистого досвіду, просто це в ньому говорив інстинкт, той самий, що примушував його вити до місяця й до зір нічних, що примушував боятися смерті та невідомого.

Минали місяці. Білозуб набував на силі, важчав і кремезнішав. А вдача його розвивалась у тому напрямку, що визначався спадковістю та середовищем. Його спадковість була м'яким, наче глина, матеріалом, придатним до хоч би й якої форми. Середовище й надало тієї форми, що в неї виллялась ця глина. Якби, скажімо, Білозуб не прийшов до вогню людини, Пустеля зробила б із нього справжнього вовка. Але боги дарували йому інше середовище, і він став собакою. У ньому, правда, багато лишилося вовчого, та проте він був собакою, а не вовком.

Отже, через м'якість матеріалу, з якого його створено, та під тиском обставин у ньому розвинулася своєрідна вдача. Воно й не дивина. Він зробився понурішим, вовкуватішим і лютішим і тримався осторонь інших собак. І вони дедалі більше переконувались, що краще з ним не

ворогувати, а Сивий Бобер з кожним днем усе більше його цінував.

Одначе попри всю свою силу Білозуб не збувся однієї вади: він не терпів, коли з нього сміялись. Людський сміх був йому взагалі огидний. Між собою ще люди могли сміятись із чого завгодно, те його не обходило. Але коли починали сміятися з нього, він аж казився. Поважний, статечний і похмурий, від сміху він шаленів аж до знетями. Сміх так його злостив, що він на цілі години ставав справжнім дияволом. І кепсько доводилось тому собаці, що попадався тоді Білозубові! Він занадто добре знав закон, щоб наважатись мстити Сивому Боброві, який до того ж мав ще дрючок та розум напохваті. А в собаки нічого не було, крім відкритого простору, і він мчав туди, тільки-но з'являвся Білозуб, оскаженілий від сміху.

Білозубові минав третій рік, коли серед індіян, що жили на Макензі, почався голод. Улітку риба не ловилася, взимку олені перейшли на нові місця, лосів траплялось мало, кролики майже зовсім щезли. Хижі звірі, не маючи звичайного підживку, знесилювалися, жерли одне одного, гинули з голоду. Виживали тільки найдужчі. Боги Білозуба жили з полювання. Старі й кволі серед них почали мерти один по одному. Плач стояв в усьому селищі. Жінки й діти відмовлялись від своєї мізерної пайки, і вона йшла в шлунки мисливців, схудлих, із запалими очима, що бродили по лісі, дарма шукаючи дичини.

Голод так дошкулив, що боги їли невичинену шкуру на своїх мокасинах і рукавицях, а собаки гризли збрую й навіть батоги. Поза тим собаки пожирали один одного, а боги пожирали собак. Насамперед поїли кволіших і плохіших. Ті собаки, котрі ще цілі, бачили це й розуміли, яка чекає на них доля. Найсміливіші й найрозумніші з них утекли від багать, що обернулися на різниці, й шукали захистку в лісі, де врешті або гинули з голоду, або їх з'їдали вовки.

Під цей скрутний час Білозуб також утік до лісу. Він краще за інших собак пристосований був до життя — школа дитинства не минула для нього намарно. Особливо спритно висліджував він дрібну звірину. Він міг цілими годинами критись і стежити за рухами білки, вичікуючи, коли то вона спуститься на землю. Його терпець був такий величезний, що міг дорівнятись тільки до його голоду. Але навіть як звіря зійшло вже на землю, Білозуб не спі-

шився. Тільки бувши певен, що вдарить, не хиблячи, він кулею вилітав із свого заховку й завжди влучав у білку, яку не могли врятувати її ноги.

Проте, хоч і щасливо він полював на білок, а наїстись ними годі було, і то з певної причини — що їх було замало. Доводилось шукати ще дрібнішої дичини. Коли напади голоду особливо його діймали, він не гребував навіть тим, що винюшкував лісових мишей у норах. Не уник він і сутички з ласичкою, такою ж самою голодною, як і він, тільки що куди лютішою.

Часами, коли голод найбільше допікав, він скрадався назад до вогню богів, але дуже близько не підступав, а ховався в лісі, боячись навернутись на очі, і грабував капкани, якщо там зрідка траплялась дичина. Він якось витяг кролика навіть із капкана Сивого Бобра, коли той, хитаючись, знесилений, блукав по лісі й раз у раз спочивав від утоми, задихавшись.

Одного разу Білозуб стикнувся з молодим вовком, худим і виснаженим з голоду. Якби Білозуб не був голодний, то, може б, він пішов за ним і пристав би, зрештою, до якоїсь зграї своїх диких братів. Але тепер він напав на вовка, загриз його й з'їв.

Загалом йому доля сприяла. Щоразу, коли голод найгірше дошкуляв, він собі знаходив якусь поживу. Знов же, коли він виснажувався з голоду, то випадало так, що він жодного разу не навертався на очі великим хижим звірам. А то якось погналася за ним голодна вовча зграя. Але він перед цим два дні від'їдався на рисі, що сам забив, і зовсім виходився. Погоня була довга й немилосердна, проте він таки втік від них, і не тільки втік, а ще й, давши величезного гака, напав на них іззаду й убив одного виснаженого вовка.

Незабаром після цього він перебрався аж у ту долину, де народився. Тут у колишньому лігві він знайшов Кічі. Вона також покинула непривітні вогні богів і повернулась до своєї давньої печери, щоб привести знову дітей. Коли сюди прийшов Білозуб, з цілого виводу зосталося лиш одне живе цуценя, та й те доживало останні дні. При такому голоді молоде життя мало має надії вижити.

Кічі зустріла свого дорослого сина аж ніяк не привітно, але Білозубові це було байдуже. Він уже не потребував матері. Отож незворушно одвернувшись од неї, він подався струмком проти води. На ростоці він звернув

ліворуч і дійшов до печери тієї рисі, що з нею колись вони вдвох билися, він і Кічі. Тут, у порожньому лігві, він улаштувався й спочивав цілий день.

Саме в залітки, коли голод уже минав, Білозуб здибався з Ліп-Ліпом. Той також утік до лісу і насилу там животів. Спіткалися вони несподівано. Оббігаючи з різних сторін підгір'я великої скелі, вони наскочили один на одного. На яку хвилину обоє завмерли, стривожені, і підозріливо втупились один в одного.

Білозуб почувався чудово. Цього тижня полювалося добре, і він наїдався досхочу. А остання здобич то й зовсім наситила його по горло. Але тільки-но побачив він Ліп-Ліпа, як уся шерсть йому на спині наїжилась. Це сталося просто само собою — так у Білозуба давніше бувало щоразу, коли насідався на нього Ліп-Ліп. Ото ж і зараз, побачивши свого ворога, Білозуб увесь наїжився і загарчав. Часу він марно не гаяв. Усе скінчилося надзвичайно швидко. Ліп-Ліп спробував відступити, але Білозуб підскочив і вдарив його плечем у плече. Ліп-Ліп упав і перекинувся на спину. У ту ж мить Білозуб угородив йому в жилаву шию свої зуби. Поки Ліп-Ліп борсався із смертю, Білозуб, настовбурчивши шерсть, тупцював довкола, не спускаючи його з ока. А тоді спокійно потрухцював собі своєю дорогою.

Незабаром одного дня вибіг він на узлісся, де вузька стяжка не порослої лісом землі спадала до річки Макензі. Знав він цей берег і раніше, але тоді тут нікого не було, а тепер розташувалося індіянське селище. Ще ховаючись поза деревами, Білозуб пильно до нього приглянувся. Це видовище, звуки й запах були йому дуже знайомі. Перед ним було його колишнє селище, яке перекочувало сюди. Тільки що видовище, звуки й запахи чимось різнились від давніших. Не чути було ні виття, ні плачу. Звуки, що звідти долинали, показували задоволення. А коли він почув сердитий голос якоїсь жінки, то зрозумів, що так сердяться тільки з повним шлунком. У повітрі тхнуло рибою. Отже, в селищі було що їсти. Голод минув. Білозуб сміливо виступив з лісу і подався просто до намету Сивого Бобра. Господаря дома не було, але Клу-Куч привітала собаку радісним криком і почастувала цілою рибиною, щойно зловленою. Білозуб розлігся і став чекати Сивого Бобра.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

ВЕРХІВНІ БОГИ

Розділ I

ВОРОГ СВОЇЙ ПОРОДІ

Якщо в натурі Білозуба й була, хоч би й яка прихована, можливість заприязнитись із представниками його породи, то вона безповоротно загинула, коли він став передовиком запрягу. Собаки зненавиділи його — зненавиділи за ту зайву пайку м'яса, що давав йому Міт-Са, за всі справжні й вигадані потурання, що він їх мав, за те, що він завжди біг на чолі запрягу, доводячи їх до сказу своїм кудлатим хвостом та ногами, які безнастанно втікали від них.

Білозуб відповідав їм такою самою лютою ненавистю. Честь бути передовиком тепер його мало тішила. Добрих три роки він тримав у покорі всю зграю гавкітливих собак, і тепер насилу терпів, що йому доводиться щораз ніби втікати від неї. Проте він мусив це терпіти, а ні, то йому загрожувала загибель. А життя, що було в ньому, гинути зовсім не хотіло. Тільки-но Міт-Са наказував рушати, як увесь запряг знімав шалений крик і кидався вперед на Білозуба.

Він нічого не міг з ними вдіяти. Якщо він обертався мордою до собак, то Міт-Са зараз же шмаляв його батогом, а задніми ногами й хвостом не багато зробиш проти розлюченої собачої зграї — така зброя ледве чи помічна в змаганні з силою безжальних зубів. Лишалось одно тільки — бігти. І він біг, кожним стрибком насилуючи свою природу і принижуючи гордість, і так упродовж цілого дня.

Але не можна безкарно насилувати своєї природи. Якби змусити волосину не рости з тіла, як їй призначено, а вростати назад у тіло,— це, звісно, спричинило б гострий біль. Отак було і з Білозубом. Уся його істота вимагала, щоб він кинувся на зграю, та боги це забороняли, підсилюючи свою заборону дошкульними ударами довгого, на тридцять футів, батога, сплетеного з оленячих кишок.

Серце Білозубові накипало образою, і в ньому росла така ненависть і лють, на яку тільки могла спромогтись його скажена неприборкана вдача.

Коли яке живе створіння й було ворогом своїй породі, то це якраз Білозуб. Він ніколи не просив милосердя, але й сам його не давав. Він ходив повсякчас із ранами й рубцями від собачих зубів, і собаки, своєю чергою, були позначені його покусами. Звичайно як отаборювались і розпрягали собак, передовики запрягів тулилися до богів, шукаючи в них оборони. Білозуб нехтував такою обороною. Він сміливо походжав по табору і вночі віддячував за те, що терпів цілий день. Давніше, коли він ще не був передовиком, інші собаки намагалися не трапляти йому на очі. Тепер, одначе, було вже не так. Вони гналися за ним цілий день, і в мозкові їм відбився образ його, як він утікає від них. Отож їм здавалось, що перевага на їхньому боці, і вони не мали вже охоти звертати йому з дороги. Скоро він з'являвся серед них, зараз же починалась гризня. Там, де він ішов, чулося гарчання, клацання зубів, виття. Саме повітря, що він дихав, повне було ненависті й злості, і від цього тільки дужчали в ньому ці почуття.

Коли Міт-Са гукав, щоб запряг зупинився, Білозуб ставав одразу. Попервах це вибивало з колії собак. Вони гурма накидались на нього, та несподівано для них до помочі Білозубові приходив Міт-Са, і батіг безощадно свистів у повітрі. Собакам довелося врешті зрозуміти, що, коли запряг зупиняється з наказу, передовика вони не сміють займати. Інша річ, коли він із своєї волі зупинявся. Тоді їм ніхто не заважав кидатись на нього й навіть загризти його, якби він дався. Але Білозуб хутко збагнув, у чому справа, і після кількох таких випадків ніколи вже без наказу не зупинявся. Звісно, він мусив усіх цих речей швидко навчитись, щоб вижити серед надзвичайно суворих обставин, в які його вкинуло життя.

Собаки ж натомість ніяк не могли затямити собі, що його не можна зачіпати, коли отаборяться. Удень вони гналися за ним, заповзято гавкаючи, і наука, що припала їм минулої ночі, вилітала в них із голови. Вночі вони діставали таку саму науку, а на ранок вона знов ішла їм у непам'ять. У їхній ненависті до Білозуба чимало важила ще одна річ. Вони відчували в ньому відмінну породу, і цього одного вистачало, щоб вороже до нього ставитись. Вони так само, як і він, були присвоєні вовки, але в них були за пле-

чима цілі свійські покоління. Чимало із спадщини Пустелі вже втратилося в них, так що Пустеля здавалась їм тепер чимось невідомим, страшним, вічно погрозливим і ворожим. А він, Білозуб, стояв близько до неї і своїм виглядом, і поводженням, і інстинктами. Він уособлював її в собі і був її символом. Отож коли собаки вискаляли на нього зуби, вони боронилися від тієї руїнницької сили, що крилася в гущавині лісу і в темряві поза освітом багаття.

Проте одну науку собаки добре затямили, а саме — що їм треба триматися гурту. Білозуб занадто був страшний ворог для кожного з них, щоб вони важилися виступати проти нього поодинці. Собаки нападали цілою зграєю, а то б він уночі повбивав геть усіх їх, одного по одному. Отож Білозубові все не щастило порішити жодного свого ворога. Він міг збити з ніг усякого собаку, але зграя кидалась на нього раніше, ніж він устигав схопити жертву за горло. Досить було найменшого натяку на бійку, як збігався увесь запряг і нападав на нього. Собаки без угаву гризлися між собою, та тільки-но заводилося з Білозубом, вони зараз же забували про свою гризню.

Знов же, хоч як вони силкувалися, забити Білозуба їм була неспромога. Він був занадто прудкий як на них, занадто розумний і грізний. Він умів уникати небезпеки і завжди тікав тоді, коли вони от-от уже мали його оточити. А щоб збити його з ніг — на це не годен був жодний собака. Ноги його так само затято трималися землі, як сам він тримався життя. Отож вижити й вистояти на ногах виглядало на одне в цій безкінечній війні зі зграєю, і ніхто краще за Білозуба не розумів цього.

Так ото Білозуб став ворогом своїй породі, ворогом присвоєним вовкам, що полагіднішали трохи через своє довге життя біля людського вогнища і виніжились під захистом людини. Білозуб був жорстокий і немилосердний. Таку мав він вдачу. Він проголосив криваву помсту всім собакам і мстився так нещадно, що навіть Сивий Бобер, сам лютий, дивувався на його озлість. Він заприсягався, що зроду ще не бувало такого звіра. І індіяни з інших селищ підтверджували слушність цієї думки, коли згадували, як Білозуб загризав їхніх собак.

Білозубові було вже майже п'ять років, коли Сивий Бобер узяв його знов у далеку мандрівку, і в багатьох селищах на Макензі, в Скелястих горах та вниз по річці

Поркюпайн аж до Юкону він надовго дався взнаки тим, що загризав чужих собак. Він просто несамовито мстився на своїй породі. Собаки не сподівалися ні такої швидкості, ані раптовості його наскоків. Вони й гадки собі не мали, які блискавичні його удари. Вони наїжували шерсть, прибирали задирливого вигляду, а він, часу не гаючи на ці попередні церемонії, налітав на них, наче відпущена сталева пружина, хапав за горло й убивав ворога раніше, ніж той устигав опам'ятатися з дива.

Білозуб став справжнім перебійцем. Він добре розраховував, ніколи не знесилював себе даремно, не стикався надовго тіло в тіло з ворогом. Він прожогом налітав і, коли хибив, так само прожогом відскакував назад. Як і всі вовки, він страшенно не терпів тривалого доторку до чужого тіла. Це подихало небезпекою й доводило його до сказу. Він мусить бути вільний і стояти на своїх ногах, не торкаючись нічого живого. Отак Пустеля, міцно тримаючи його, виявляла над ним свою владу. А те, що він змалку призвичаївся до життя одинцем, ще й посилювало в ньому відчуття відрубності. Усякий доторк крив у собі небезпеку і був пасткою, щоразу пасткою, що страх перед нею глибоко пройняв усю його істоту.

Тим-то чужі собаки не могли дати йому ради. Ухиляючись від їхніх зубів, він або хапав їх, або відскакував назад, сам усе цілий і неушкоджений. Звісно, бували й винятки. Траплялось так, що декілька собак налітали на нього, і їм щастило завдати йому доброго чосу перше, ніж він устигав утекти від них; часом і один якийсь собака встигав глибоко рвонути його. Але таке випадало зрідка. Загалом же він став таким майстерним забіякою, що ніякі пригоди не лякали його.

Білозуб мав ще одну перевагу: він напевно вмів розраховувати час і відстань. Зрозуміла річ, що це було в нього несвідомо — він нічого не вираховував, усе робилося само собою. Просто його очі справно бачили, а нерви справно передавали образ мозкові. Окремі органи були в нього краще припасовані, як у пересічного собаки, і працювали певно й ритмічно. Його нерви, мозок і м'язи краще координувалися між собою, ніж у інших собак. Коли його очі передавали мозкові якийсь образ у русі, то мозок без ніякого свідомого напруження одразу визначав просторінь і час, потрібні, щоб завершити цей рух. Таким чином він міг відскочити від того собаки, що на-

скакував на нього, ухилитись від зубів, що от-от мали його схопити, і водночас уловити собі безмірно коротку мить, щоб напасти самому. Його тіло й мозок становили досконаліший за кого іншого механізм. Але заслуги Білозуба в цьому не було жодної: природа виявилася щедріша до нього, як до іншої тварини, та й годі.

Стояло літо, коли Білозуб з'явився у Форті Юконі. Під кінець зими Сивий Бобер перетяв вододіл між Макензі та Юконом і цілу весну полював серед західних відног Скелястих гір. А коли пройшла крига на Поркюпайні, він зробив собі човна й спустився за водою до того місця, де ця річка зливається з Юконом. Тут, мало не під самим Полярним колом, стояв давній форт Компанії Гудзонової затоки. У форті було чимало індіян, чимало харчових припасів і панувало надзвичайне пожвавлення. Було літо 1898 року, і тисячі шукачів золота проходили тут, прямуючи Юконом проти води, до Доусона та на Клондайк. Ще сотні миль лишалося їм до мети, хоч багато хто з них пробув уже понад рік у дорозі і кожен покрив не менше, як п'ять тисяч миль, а дехто і взагалі добувся сюди з другого кінця світу.

У форті Сивий Бобер спинився. Чутка про золоту лихоманку дійшла і йому до вух, і він привіз із собою кілька паків хутра, а також паку рукавиць і мокасинів, позшиваних кишками. Він гадав добре на них заробити, для того лишень і пустився в таку далеку мандрівку. Але зразу він і сподіванок не мав, що заробить аж стільки. Найсміливіші його мрії сягали не більше ста відсотків зиску, тоді коли насправді він уторгував цілих тисячу. І, як щирий індіянин, він, обережно й не кваплячись, заходився розпродувати свій крам, ладен лишатись тут усе літо, ба навіть і частину зими, коли треба.

У Форті Юконі Білозуб уперше побачив білих людей. Супроти індіян, яких одних він досі знав, вони здалися йому істотами зовсім іншої породи, богами вищої раси. Вони мали більшу могутність, і тим божественність їхня була ще разючіша. Білозуб не міркував про це, не робив ніяких висновків, він тільки відчував це, але відчував з великою силою. Як колись за дитячих часів намети, споруджені людьми, вражали його виявом людської могутності, так тепер вражали його будинки й великий форт, вибудувані з грубого колоддя. Оце була могутність! Ці білі люди дужі. Вони мали більшу силу, аніж його давніші боги, що з них найдужчий був Сивий Бобер. Одначе

й Сивий Бобер виглядав на маленького божка проти цих білошкірих богів.

Білозуб, звісно, тільки відчував це все, не здаючи собі з цього справи. Але тварини частіше діють під впливом відчуттів, ніж свідомо. І тепер усе, що робив Білозуб, випливало з його певності в тому, що білі люди — вищі боги. Спершу він поставився до них підозріливо. Хто зна, якого жаху та лиха можуть вони завдати! Йому цікаво було стежити за ними, хоч і страшно, щоб його не помітили. Перші кілька годин він лише здалеку дивився на них, але побачивши, що інші собаки бігають поміж ними, і ніякої біди їм від цього не робиться, підійшов і сам ближче.

Своєю чергою він також викликав до себе велику цікавість. Його вовчий вигляд одразу впадав у око, і люди показували на нього один одному. Білозуб наїжувався при цьому, а коли до нього пробували наблизитись, вискаляв зуби й поступався назад. Нікому не щастило навіть торкнутись його рукою,— і добре, що не щастило.

Білозуб дізнався незабаром, що в форті постійно жило небагато цих богів — чоловік дванадцять, не більше. Що два-три дні на річці показувався пароплав (ще один великий вияв могутності богів), підпливав до берега й спинявся на кілька годин. Білі люди сходили з нього, потім знову вертали і пливли далі. І була їх сила-силенна, цих білих людей. Першого ж дня він побачив їх більше, ніж індіян бачив за ціле своє життя. Минали дні, а вони все приїздили, а тоді знову від'їздили річкою проти води і зникали з очей.

Та хоч білі боги були могутні, про їхніх собак цього не сказалося б. Білозуб скоро пересвідчився в цьому, вештаючись між собаками, що сходили на берег услід за своїми господарями. Вони були неоднакові завбільшки й на вигляд. Декотрі коротконогі аж занадто, інші, навпаки, довгоногі, і також занадто. Одні мали коротку шерсть замість хутра, інших і зовсім ледве шерсть покривала. І жоден з цих собак не знав, як битись.

Ворожий до власної породи, Білозуб вважав за свій обов'язок битись і з ними. І в недовгому часі пройнявся до них глибокою зневагою. Вони були занадто виніжені й безпорадні, знімали чимало галасу і незграбно намагались перемогти його силою, тоді як йому вистачало самої спритності й хитрощів. Вони кидались на нього, знявши

лютий гавкіт. Білозуб відскакував убік, і, поки вони розважали, що з ним сталося, він налітав на них, ударом у плече збивав з ніг і хапав їх за горло.

Часом хапав Білозуб так, що собака вже не вставав більше, і ще бідолаха валявся в багнюці, як надбігала ціла зграя індіянських собак, що підстерігала здалеку, і рвала його на шматки. Білозуб був розумний. Він давно вже знав, що боги гніваються, коли вбивають їм собак. Ці білі люди, звісно, такі самі. Отож він звичайно обмежувався тим, що, збивши з ніг котрогось собаку й перегризши йому горло, відбігав собі вбік і віддавав зграї завершувати жорстоку кару. Тоді на собак завжди кидались білі люди й зганяли на них свою лють, а Білозуб виходив сухим із води. Він ставав собі осторонь і дивився, як на його товаришів летіло каміння, дрючки, сокири й усяка інша зброя. Він був дуже розумний.

Але й собаки теж по-своєму порозумнішали, як і Білозуб разом з ними. Вони збагнули, що так забавлятись можна лише тоді, коли пароплав щойно причалив. Тільки-но перших двоє-троє чужих собак збито з ніг і розшматовано, як білі люди зараз же зганяють своїх собак назад на пароплав і жорстоко мстяться на винних. Одного разу якийсь білий чоловік, що йому перед очима розшматували його сетера, вихопив револьвера й вистрелив шість разів поспіль, і шестеро собак із зграї лишились на місці мертві або мрущі. Цей новий вияв могутності богів глибоко запав у свідомість Білозубові.

Проте загалом то була йому тільки втіха. Він не любив собак, а сам був доволі хитрий, щоб вчасно втекти від кари. Спершу загризати собак, що належали білим людям, було йому розвагою, але згодом стало працею. Іншої роботи він не мав. Сивий Бобер торгував собі й багатів, а він вештався коло причалу зі зграєю здичавілих індіянських собак і чекав на пароплава. Скоро-но приставав пароплав до берега, починалася забава. За кілька хвилин, коли білі люди приходили до тями, зграя вже розбігалася. Припливав новий пароплав, і починалась нова забава.

Але неправдиво було б думати, що Білозуб злигався зі зграєю. Він не мішався до неї, тримався осторонь, завжди був сам і навіть викликав у собак острах. Лишень працював він з нею вкупі. Він заводився битись із чужим собакою, перекидав його, а тоді наскакувала зграя й рішала

приходня. Білозуб же тим часом утікав собі, полишаючи зграї самій терпіти покару від розлючених богів.

Невеликий був клопіт завести отаку бійку. Варто було Білозубові тільки показатись, коли чужі собаки сходили на берег, як вони одразу на нього кидалися. В них говорив інстинкт. Вони чули в ньому Пустелю — невідому, страшну, повсякчас погрозливу; чули те, що в первісному світі, скрадаючись, никало поночі навколо людських багать, коли вони, тулячись до тих багать, скидалися своїх інстинктів і навчалися боятись Пустелі, з якої вийшли, яку вони покинули й зрадили. З покоління в покоління передавався їм цей страх до неї. Цілими століттями Пустеля жахала їх загибеллю. І весь той час вони мали від своїх панів волю вбивати все, що виходить з Пустелі. Таким чином вони боронили й себе, і богів, які були з ними в спілці.

Отож коли ті собаки, що приїхали з далекого лагідного півдня, спускалися трапом на берег Юкону й бачили Білозуба, їх проймало непереможне бажання кинутись на нього й роздерти. Між прибульців траплялися й міські собаки, але інстинктовий страх Пустелі зберігся в них також. Вони дивились на подібну до вовка істоту, що стояла перед ними серед ясного дня, не тільки своїми очима. Вони дивились на неї очима предків, і успадкована в них пам'ять казала їм, що це вовк, і вони пригадували стародавню ворожнечу з цією породою.

Білозуба це тільки тішило. Коли самий його вигляд доводить до люті чужих собак, і вони кидаються на нього, то це ж їм гірше, а йому краще. Вони бачили в ньому свою законну здобич, і так само й він у них бачив свою здобич.

Він недарма вперше побачив денне світло в притаєному лігві і ще зовсім малим бився з куріпкою, ласичкою та риссю. Недарма зазнав він і ворожнечі з Ліп-Ліпом та всіма іншими цуценятами за дитячої своєї пори. Коли б усе те склалося інакше, то й він би був інакший. Якби не Ліп-Ліп, Білозуб потоваришував би з усіма цуценятами й виріс би подібніший до собак і приязніший до них. Якби в Сивого Бобра було трохи більше любові й ласки, він зміг би збудити у вдачі Білозуба його кращі властивості. Але нічого цього не було. Глина, що з неї його створено, поволі сформувалася у те, чим він був тепер, у понурого, вовкуватого, не здатного нікого любити, запеклого ворога своїй породі.

Розділ II

БОЖЕВІЛЬНИЙ БОГ

Небагато білих жило у Форті Юконі. Вони прийшли сюди здавна, називали себе «закваскою» і дуже цією назвою пишалися. До всіх тих, що тепер прибували, вони ставилися зневажливо. Людей, які приїздили пароплавом, новаків тобто, звалося «чечаками», що тим зовсім було не до поваби. Ці новоприбульці замішували тісто на сухих дріжджах, і в цьому й полягала поважна відмінність між ними та старожитцями, що тісто замішували на заквасці, бо сухих дріжджів не мали.

Але це між іншим. Зневажаючи новаків, жителі форту раділи щоразу, як тим не щастило. Особливо їх тішило, коли Білозуб та вся ота зухвальна собача зграя загризала собак новоприбульців. Коли припливав пароплав, старожитці форту вважали ніби за свій обов'язок іти на берег, щоб подивитися на кумедію. Наперед смакуючи втіху, вони чекали на неї так само нетерпляче, як і індіянські собаки, і, звісно, незабаром зрозуміли, яку жорстоку й лукаву роль відіграє в усьому цьому Білозуб.

Серед них був один, що аж надто тішився цією забавою. На перший свисток пароплава він прожогом гнав на берег, і, коли все кінчалось, а Білозуб і зграя розбігалися хто куди, поволі повертався до форту, і на лиці йому виразно проступав жаль. Іноді, коли якийсь випіжений південний собака з передсмертним зойком падав, і його рвали гострі ікла зграї, чоловік цей, не маючи сили стриматись, підскакував і кричав від захвату. На Білозуба він завжди накидав гострим пожадливим оком.

Цього чоловіка прозивано Красень. Справжнього його імені ніхто не знав, і в цих краях він відомий був на ім'я Красень Сміт. Насправді від красня в ньому нічого не було, але якраз через те його, мабуть, так і прозвали. Він був надзвичайно потворний. Природа скнаро повелася з ним: вона обдарувала його низьким зростом і мізерним тулубом, над яким вивищувалася ще мізерніша виглядом стіжкувата голівка. За дитячих років, як він ще не мав прізвиська Красень, товариші прозивали його Шпилькою.

Ззаду голова його від тімені косо спускалася до потилиці, а спереду була прикро стесана аж до чола, низького й напрочуд широкого. Починаючи звідси, природа ніби

покаялась у своїй скупості, і щедрою рукою вділяла йому риси. Очі його були великі, а відстані між ними стало б ще на одну пару. Обличчя проти всього іншого було надміру просторе. А щоб обмежувати відповідну площу, природа дала йому неймовірно широку нижню щелепу. Важка, вона виставала наперед і звисала мало не до самих грудей. А може, це тільки видавалося, бо його тоненька шия не могла втримати такої великої ваги.

Та щелепа надавала його обличчю вигляду нещадної рішучості. Проте рішучість ця здавалась якоюсь несправжньою — може, тому, що занадто вже щелепа мала великі розміри, щоб вражати. В усякому разі, рішучість Красня Сміта була тільки позірна. Він, як це всі знали, був слабодух із слабодухів і нікчемний боягуз. Щоб домалювати його образ, слід сказати, що зуби він мав великі й жовті, а очні зуби, ще більші за інших, висувалися в нього, наче ікла, з-під тонких губ. Очі були жовтаві й каламутні, немов природі забракло барви, і вона поперемішувала рештки з усіх фарб. Таке саме було й волосся — брудно-жовте на колір, поросле рідко й нерівно, воно на голові й на лиці у нього стриміло зовсім несподіваними клаптями й кущиками, ніби вітром розкуйовджене.

Коротше кажучи, Красень Сміт був потвора, але ж не він мав би відповідати за свою потворність. Це природа вилляла в таку форму ту м'яку глину, що пішла на нього. У форті він наймався варити їсти, мити посуд і справляти всяку іншу брудну роботу. Люди не гребали ним, вони терпіли його, як терплять усяке створіння, скривджене долею, і трохи навіть його побоювались. Бувши боягузом, Красень Сміт здатен був усадити кулю в спину або підсипати отрути в каву. Але мусив же хтось варити їсти, а він, дарма що мав стільки вад, куховарив, проте, смачно.

Такий був той чоловік, що пожадливими очима дивився на Білозуба, захоплювався його хижою сміливістю й марив придбати собаку собі. Він почав загравати з Білозубом. Білозуб спершу не звертав на те уваги, а коли загравання ставали настирливіші, їжився, вискаляв зуби й ішов геть. Цей чоловік був йому не до душі. Він чув у ньому щось погане, стерігся його простягненої руки й украдливої мови і зрештою зненавидів Красня Сміта.

Прості створіння просто розуміють добро і зло. Добро — це те, що дає втіху, задоволення й позбавляє страждання, отже, добро приємне. Зло ж ненавидне, бо воно спричинює

тривогу, небезпеку і біль. Білозуб відчував, що Красень Сміт був злом. З його потворного тіла й калікуватого мозку непомітно, як той туман з гнилого болота, ішов нездоровий дух. Щось невиразне, чого не збагнути ні розумом, ні чуттям, підказувало Білозубові, що цей чоловік може спричинити тільки біду й страждання, що він лихий, і що через те треба його тільки ненавидіти.

Білозуб був біля намету Сивого Бобра, коли Красень Сміт уперше прийшов до його господаря. Ще не бачивши Красня, а лишень почувши здалеку його ходу, Білозуб наїжився. Він був спокійно лежав, вигідно розлігшись, але тут зразу підвівся і, коли чоловік надійшов ближче, відбіг убік, скрадаючись чисто по-вовчому. Він не знав, про що в того була мова з Сивим Бобром, він лише бачив, що вони розмовляли. Раз навіть той чоловік показав на нього, і Білозуб загарчав, ніби рука торкнулась його, хоч він був футів за п'ятдесят від неї. Чоловік засміявся при цьому, а Білозуб шаснув під захист лісу і, нечутно пробігаючи між деревами, увесь час озирався назад.

Сивий Бобер відмовився продати собаку. Він розбагатів, торгуючи, й ні в чому не мав потреби. Крім того, Білозуба він дуже цінував,— адже дужчого запряжного собаки ніколи ще не бувало, і передовик з нього знаменитий. Від Мексіки до Юкону другого такого не знайдеш. А як б'ється! Роздирає собак так легко, як людина комарів. (У Красня Сміта зблиснули очі, і він жадливо облизав свої тонкі губи). Ні, Білозуба не можна продати ні за яку ціну.

Але Красень Сміт добре знав індіянську вдачу. Він став учащати до Сивого Бобра і щоразу з-під куртки виймав чорну пляшку. Віскі має властивість викликати спрагу. І Сивий Бобер незабаром також відчув її. Запалені слизові оболонки й спечений шлунок його дедалі настирливіше вимагали шмального трунку, а під впливом незвичного хмільного мозок туманився й не працював так, як перше. Сивий Бобер тепер ладен був зробити все, що завгодно, аби тільки роздобути віскі. Гроші, вторговані за хутра, рукавиці й мокасини, почали танути. Вони все швидше розходились і, що меншало їх у капшуку, то непоздержливішим робився старий індіянин.

Нарешті і гроші, й крам, і остання здержливість — усе пішло за вітром. Лишилася сама тільки спрага. Вона була й так невситима, але коли він витвережувався, ставала

ще невситиміша. І тоді Красень Сміт знову заговорив про Білозуба. Цього разу він уже пропонував не гроші, а пляшки віскі, і Сивий Бобер слухав уважніше.

— Коли зловиш — твій собака, — було індіянинове останнє слово.

Пляшки перейшли до Сивого Бобра, але за два дні Красень Сміт сказав йому:

— Злови сам мені собаку.

Одного вечора Білозуб повернувся до намету Сивого Бобра й поклався на землі, полегшено зітхнувши. Страшного білого бога не було. Уже кілька день той білий бог уперто намагався зловити його, і Білозуб уникав показуватись біля намету. Він не знав, яким лихом загрожують йому оті настирливі руки, він лише відчував, що вони загрожують і вважав за краще триматися від них подалі.

Не встиг він ще лягти як слід, коли до нього підійшов, похитуючись, Сивий Бобер і обв'язав йому шию ременем. Потім, держачи один кінець ременя в руці, він сів обік собаки. У другій руці в нього була пляшка. Раз у раз він закидав назад голову, перехиляв пляшку, і Білозуб чув, як щось булькало.

Минула година і ось іздалеку долинула чиясь хода, все наближаючись. Білозуб перший її впізнав і одразу наїжився, а Сивий Бобер тупо собі кивав головою. Собака спробував тихенько виснувати ременя з рук господаря, але розслаблені пальці раптом стиснулись, і Сивий Бобер прочнувся.

Красень Сміт підійшов до намету й зупинився над Білозубом. Собака глухо загарчав на це страховидло, пильно стежачи за його руками. Одна з них витяглася і почала спускатись йому на голову. Гарчання стало дужче й грізніше. Рука поволі спускалась. Пригинаючись, Білозуб злостиво дивився на неї, гарчання його щораз коротшало, віддих частішав, аж урешті він рвонувся, щоб схопити ворога зубами. Але в ту ж мить рука сіпнулась назад, і зуби, схопивши повітря, голосно клацнули. Красень Сміт злякався й розлютився. Індіянин загилив Білозуба по голові, і той припав до землі, виявляючи покору.

Білозуб підозріливо стежив за кожним рухом. Він побачив, що Красень Сміт пішов кудись, але скоро повернувся з грубим дрючком. Сивий Бобер передав йому кінець ременя. Красень Сміт зібрався йти. Ремінь напнувся.

Білозуб, однак, не рушав з місця. Сивий Бобер ударив його скількись там разів, щоб примусити звестись на ноги. Білозуб послухався, та раптом скочив на приходня, що тягнув його. Красень Сміт не відсахнувся, він сподівався цього нападу. Змахнувши дрючком, він спинив Білозуба на півдорозі й збив з ніг. Сивий Бобер засміявся й похвально кивнув головою. Красень Сміт знов натягнув ременя, і Білозуб, приглушений дрючком, кульгувато звівся на ноги.

Вдруге він не кинувся. Доволі було йому й одного такого удару, аби пересвідчитись, що білий бог уміє орудувати палицею. Та й Білозуб був розумний і не брався змагатися проти неминучого. Підібгавши хвоста, з тихим гарчанням понуро пішов він за Красием Смітом, що скоса поглядав на нього і тримав дрючка напоготові.

Повернувшися до форту, новий господар міцно його прив'язав і пішов спати. Білозуб перочекав годину, а тоді взявся зубами за ременя й через десять секунд був уже на волі. Зуби його не зле попрацювали: він перегриз ременя навскіс так рівненько, наче ножем перетяв. Глянувши на форт, Білозуб наїжився, загарчав і потрухцював назад до намету Сивого Бобра. Він не повинен бути вірний тому чужому й страшному богові. Він віддав себе Сивому Боброві і гадав, що й досі йому належить.

Другого дня повторилось те, що було напередодні, тільки з маленькою відміною. Сивий Бобер знову прив'язав його ременем, а вранці повернув Краснові Сміту. Але тут і вийшла відміна. Красень Сміт дав йому доброго прочухана. Білозуб був міцно прив'язаний і міг скаженіти, скільки сам хотів, а кару таки мусив витерпіти. Батіг і дрючок працювали навперемінки, і зроду ще Білозуб не терпів такого немилосердного побою. Навіть коли ще ото малого його відчухрав був страшенно Сивий Бобер, і то було жартом супроти теперішньої покари.

Красень Сміт упивався насолодою. Він ніби пронизував свою жертву поглядом, очі йому тьмяно виблискували, коли він замахувався дрючком чи батогом і слухав, як скавучить з болю Білозуб, як безпорадно скиглить і гарчить. Красень Сміт був жорстокий, як і всі боягузи. Звичайно він плазував і запобігав перед дужими, терплячи від них бійку й лайку, а мстився за це на слабших створіннях. Кожне любить панувати, і Красень Сміт не був винятком. Але що йому не судилось панувати над ближ-

німи своїми, він панував над слабшими створіннями й мстився на них за своє життя. Проте Красень Сміт не сам себе створив таким, тим-то шкода його й винуватити. Він прибув на цей світ з потворним тілом і ницою душею. Це був сировий матеріал, і світ надав йому форми не дуже поправної.

Білозуб знав, за що його бито. Коли Сивий Бобер прив'язав його за шию ременем і кінець ременя віддав Красневі Сміту, Білозуб зрозумів, що його бог наказує йому йти за цим чоловіком. І коли Красень Сміт прив'язав його в форті знадвору, то він знав, що чужий бог наказує йому лишитись тут. І коли він зламав волю обох богів, то, звісно, цим заслужив кару. Траплялося й раніше,— він те знав,— що собаки втікали від нового господаря до давнього, і в нього на очах їх так само бито, як оце його тепер. Білозуб був розумний, але у вдачі його існували сили, дужчі за розум. Однією з таких сил була вірність. Він не любив Сивого Бобра, а все ж навіть проти його волі, наражаючись на його гнів, був йому вірний. Цьому він не міг зарадити. Таким уже було його створено. Це була прикмета тільки його породи, прикмета, що вирізняла її з-посеред інших порід. Через неї вовк та дикий собака зреклися волі й стали товаришами людині.

Після доброго побою Білозуба знову потягнуто в форт. Цей раз Красень Сміт прив'язав його за ломаку. Але нелегко зректися свого бога, а саме так було і з Білозубом. Сивий Бобер був його власним, осібним богом, і, всупереч волі цього бога, Білозуб усе тримався його. Правда, Сивий Бобер покинув і зрадив його, та це на Білозуба ніяк не вплинуло. Недарма віддався він йому беззастережно і тілом, і душею. Такий зв'язок легко не пориваєтся.

Отож уночі, коли в форті всі поснули, Білозуб узявся за ломаку. Вона була суха й витримана і прив'язана так близько коло шиї, що він ледве-ледве до неї дотягнувся зубами. Страшенно напруживши м'язи, перекосивши вигнуту шию, він спромігся схопити зубами ломаку. Однак треба було безмежного терпіння й багато годин перше, ніж йому пощастило її перегризти. Такого ще ніколи не траплялось, жоден собака такого не зробив би. Але Білозуб зробив, і рано-вранці вже трухцював із форту з огризком ломаки на шиї.

Білозуб був розумний. Та якби він був тільки розумний, то не повернувся б до Сивого Бобра, що вже двічі зрадив його. Але в ньому була ще й вірність, і він прийшов додому, щоб його зраджено втретє. Він знову дозволив індіянинові надіти собі на шию ременя, і знову Красень Сміт прийшов по нього. Тепер собаку побито ще немилосердніше.

Сивий Бобер байдуже дивився, як білий чоловік шмагав своїм батогом, і не оступився за Білозуба, бо він йому вже не належав. Після побою Білозуб зовсім охляв. Виніжений південний собака здох би, але він видихав. Його життьова школа була суворіша, а сам він був з міцнішого матеріалу й надзвичайно живучий. Проте, хоч як він тримався за життя, а тепер геть знемігся і не міг навіть поворухнутись. Красень Сміт мусив з півгодини почекати, і тоді лиш Білозуб насилу звівся на ноги і, нічого не бачачи й хитаючись, поплентався за новим господарем у форт.

Цього разу його прив'язали вже на ланцюг, з яким зуби не могли дати ради. Так само марно натужувався він, щоб відірвати дужку від колоди, куди її було прибито.

Минуло кілька днів. Пропивши все, Сивий Бобер витверезів і рушив Поркюпайном проти води в далеку подорож назад до берегів Макензі. Білозуб лишився у Форті Юконі як власність напівбожевільної озвірілої людини. Тільки що міг знати собака про божевілля? Красень Сміт став Білозубові за справжнього, хоч і жахливого бога. Щонайкраще — це був божевільний бог, але Білозуб не знав, що таке божевілля. Він знав одне, що мусить коритись волі свого нового господаря й виконувати всі його примхи й забаганки.

Розділ III

ЦАРСТВО НЕНАВИСТІ

У руках свого божевільного бога Білозуб став чистим дияволом. Його прив'язано на ланцюг у загороді позаду форту, і тут Красень Сміт дрочив собаку й доводив до сказу своїми дрібничковими, а проте дошкульними шпигами. Він незабаром помітив, що Білозуб нетерпимий до сміху і, назнущавшися з нього люто й немилосердно, конче починав брати його на глузи. Сміявся він

голосно й зневажливо і в той же час тицяв глумливо на собаку пальцем. У такі хвилини Білозуб зовсім глузду відбивався і в своїх нападах сказу був ще більше божевільний, аніж сам Красень Сміт.

Досі Білозуб був ворогом — щоправда, лютим ворогом — тільки своїй породі. А тепер він став ворогом геть усьому, і то лютішим, ніж будь-коли раніш. Він був такий змордований, що сліпо й безглуздо ненавидів цілий світ. Ненавидів той ланцюг, що до нього був прикутий, тих людей, що заглядали до нього в шпарини між дошками; тих собак, що з ними приходили й гарчали на нього, а він не міг ніяк відповісти; ненавидів навіть ті дошки, що з них була його загорожа. Але найперше й найлютіше ненавидів він Красня Сміта.

Той мав свою мету, коли поводився так з Білозубом. Одного дня навкруг загорожі зібралась юрба. Красень Сміт з дрючком у руці ввійшов до Білозуба, скинув йому з шиї ланцюга й вийшов. Відчувши себе вільнішим, Білозуб забігав по загорожі, силкуючись добутися до тих людей, що стояли надворі. Він був чудовий у своєму шаленстві. Повних п'ять футів завдовжки і два з половиною зростом, він був кремезніший за такого самого розміром вовка. Від матері він дістав трохи важчий від вовчого тулуб і, не маючи на собі й жодної унції зайвого нагулу, важив понад дев'яносто фунтів. Він увесь був з одних м'язів, кісток та сухих жил — бездоганне тіло для перебійця.

Двері в загорожу знову почали відчинятись. Білозуб спинився. Діялося щось надзвичайне. Двері прочинилися ширше, всередину вштовхнули величезного собаку й зараз же їх зачинили. Перед ним стояв мастиф. Білозуб ще ніколи не бачив такого собаки. Проте ні його зріст, ні хижий вигляд Білозуба не зупинили. Це було бодай не залізо й не дерево, а живе тіло, на якому він міг виявити свою ненависть. Він блискавкою скочив на мастифа й розшматував йому шию. Мастиф затрусив головою і з хрипким гарчанням кинувся на Білозуба. Але той метлявся і в один бік, і в другий, спритно ухиляючись від супротивника і сам при тім устигаючи раз у раз шарпати його своїми іклами.

Люди круг загорожі кричали й плескали в долоні, а Красень Сміт в екстазі упивався насолодою, не зводячи очей з Білозуба, що розправлявся з чужим собакою. Для

мастифа від самого початку не було жодної надії, занадто він був важкий і незграбний. Кінець кінцем Красень Сміт дрючком відігнав Білозуба, а його жертву виволік із загорожі господар. Хто програв, ті посплачували заклади, і в руках Красня Сміта задзвеніли гроші.

Незабаром Білозуб став уже нетерпляче дожидати, коли навкруг загорожі знов зберуться люди. Це щоразу провіщало бій, а бій — то був єдиний дозволений йому спосіб проявити його життєву снагу. Повсякчас катований і замкнений, з розпаленою ненавистю, він міг виказувати свою ненависть тільки тоді, коли господар впускав до нього собаку. Красень Сміт добре зважував його силу, бо Білозуб завжди виходив переможцем. Одного разу до нього впустили трьох собак, одного по одному. Іншого дня — дорослого, щойно зловленого вовка. Ще іншого дня довелося йому битись із двома собаками заразом. То найжорстокіший був бій, і хоч він загриз обох супротивників, але й сам ледве-ледве не опрягся.

Восени, коли випав перший сніг, і річкою посунула зерниста крига, Красень Сміт купив собі й Білозубові місця на пароплаві, що йшов Юконом проти води до Доусона. На той час Білозуб уже мав славу на весь край. Скрізь про нього знали, як про «вовка-перебійця», а його клітку на пароплаві завжди оточували цікаві. Він або люто гарчав на них, або лежав спокійно, з холодною ненавистю спостерігаючи їх. Та й як міг він їх не ненавидіти? Звісно, Білозуб не ставив собі такого запитання, він просто ненавидів їх до божевілля, і на тім кінець. Життя йому стало пеклом. Він не був створений для клітки, куди люди саджають диких звірів, а проте мусив у ній сидіти. І на нього глипано очима, тицяно крізь огорожу палиці, а коли він гарчав, вони ще й реготалися.

Така була обстава й такі були люди, що його оточували. Тій глині, що з неї він був створений, вони надали ще більшої хижості, аніж замірялася природа. Але природа дала йому здатність принатурюватись. Там, де інший звір загинув би або впокорився, він принатурювався й жив далі, зовсім не впокорений духом. Може, Красень Сміт, його найзапекліший ворог і кат, зрештою й зломив би неприборканий дух Білозубів, тим часом же на це ще не заходилось.

Коли в Красневі Сміті сидів сатана, то в Білозубові сидів другий, і вони скажено кидались один на одного.

Раніше Білозуб мав доволі глузду, щоб скоритись людині, яка тримає дрючка в руках, а тепер він зовсім його відбився. Варто було тільки, щоб з'явився Красень Сміт, як на собаку нападав дикий сказ. А коли вони сходились, і господар дрючком припирав Білозуба до стіни, то й тоді він усе вив, гарчав і скалив зуби. Годі було його приборкати. Хоч як його немилосердно катовано, він не переставав гарчати, і, коли Красень Сміт урешті відходив, услід за ним або чулося люте гарчання, або ж Білозуб, шалено виючи, кидався на залізні грати своєї клітки.

Коли пароплав прибув у Доусон, Білозуба зняли на берег. Але жив він і далі на очах у всіх, у клітці, завжди оточений цікавими. Його показувано як «вовка-перебійця», і люди платили по п'ятдесят центів золотим піском, щоб на нього подивитись. Йому не давали й хвилини спокою. Як він навіть спав, його підіймали гострим ціпком, бо публіка хотіла за свої гроші побачити те, що їй обіцяно. А щоб видовище було цікавіше, Білозуба раз у раз дрочили аж до люті. Та найгіршим за все була та атмосфера, в якій він жив. На нього дивились, як на найстрашнішого дикого звіра, і це ставлення передавалося йому крізь грати. Кожне слово, кожен обережний рух глядачів переконували Білозуба, наскільки жахлива для них його лють. Це тільки підсичувало вогонь його жорстокості. Наслідок міг бути тільки один — його лють сама себе підживляла й дедалі більшала, а це ще раз доводило його здатність принатурюватись — властивість матеріалу набирати іншої форми під впливом оточення.

Проте Білозуба не лише показувано, а ще й використовувано, як професійного перебійця. Від часу до часу — коли траплялася відповідна нагода — його брали з клітки й виводили в ліс за кілька миль від міста. Звичайно це бувало ночами, щоб випадком не дізналась кінна поліція. Через декілька годин, на світанку, сюди приходили глядачі й приводили собаку, з якою він мав битись. У такий спосіб Білозуб запізнався з собаками всяких порід і всяких розмірів. Це був дикий край, і люди тут були дикі, а бій завше кінчався смертю.

Але що в ньому виступав Білозуб, то гинули саме його супротивники. Він не знав, що таке поразка. Його досвід ще з дитячої пори, коли він бився з Ліп-Ліпом та цілою зграєю цуценят, тепер добре став йому в пригоді, так само, як і його надзвичайна здатність утримуватись на ногах.

Жоден собака не міг його збити з ніг. Улюблений спосіб вовчих нащадків — налітати на ворога просто або несподівано збоку, щоб ударом у плече повалити на землю. Гончаки з берегів Макензі, ескімоські та лабрадорські кудлачі й мелмути,— усі бралися до цього способу, та жодному не щастило. Білозуб завжди встоював на ногах. Люди переказували це один одному і щоразу сподівались, що його таки буде збито з ніг, але тим часом Білозуб усе розчаровував їх.

Тоді ще ця його блискавична швидкість. Вона давала йому величезну перевагу над ворогами. Навіть найдосвідченішим з них ніколи не траплялося битись із супротивником, щоб був такий верткий, як він, не кажучи вже про раптовість його атак. Усякий собака перед тим, як напасти, настовбурчує шерсть, вискалюється, гарчить, але Білозуб збиває такого собаку з ніг і рішає перше, ніж той почне битись або ж опам'ятається. Це бувало так часто, що Білозуба стали притримувати, доки його супротивник не скінчить свого підготовчого ритуалу і навіть доки він сам не кинеться на нього.

Та найголовнішою перевагою був для Білозуба його досвід. А на бійках він знався куди більше, аніж будь-який інший собака. Він частіше за них бився, на кожен спосіб і викрут супротивника мав належну відповідь, і його власні способи були настільки розмаїтіші, що навряд чи потрібне йому було удосконалення.

Час минав, і бої між собаками влаштовувано щораз рідше. Люди загубили надію знайти Білозубові гідного супротивника, і Красень Сміт мусив зводити його з вовками, що їх зумисне задля цього ловили індіяни в пастки. Бій Білозуба з вовками завжди приваблював юрбу. Одного разу роздобули навіть дорослу самицю-рись, і Білозубові довелося битися смертним боєм. Рись була така сама прудка й хижа, як і він, а билася й зубами, і гострими кігтями, тоді як він мав самі тільки ікла.

Після рисі бойові виступи Білозуба й зовсім припинилися. Не знаходжено звірів, що їх варто було б випускати проти нього. Аж до весни його тільки показували людям за гроші, а тоді прибув сюди якийсь Тім Кінен, картяр, і привів із собою першого на Клондайку бульдога. Ніхто не мав сумніву, що з цим бульдогом конче Білозуб битиметься, і дехто в місті цілий тиждень тільки й розмовляв про це.

Розділ IV

ДАВУЧА СМЕРТЬ

Красень Сміт зняв з нього ланцюга й відійшов.

Уперше Білозуб не кинувся одразу. Він застиг на місці, нашорошив вуха й уважно, з цікавістю роздивлявся на чудного звіра, що стояв перед ним. Зроду не бачив він такого собаки. Тім Кінен штовхнув бульдога вперед і тихо сказав: «Візьми його!» Коротка, присадкувата й незграбна тварина вийшла на середину кола, спинилась і, кліпаючи очима, глянула на Білозуба.

З юрби пролунали вигуки:

— Гайда, Черокі! Візьми його! Гризи його!

Але Черокі, здавалося, не мав особливого бажання битись. Він повернув голову і кліпнув на тих, що кричали, добродушно махаючи цурпалком хвоста. Він не боявся, а тільки лінувався битись. До того ж він, здається, не розумів, що йому таки треба битися з цим собакою. Він не звик мати діло з такими супротивниками і чекав, коли йому дадуть справжнього собаку.

Тім Кінен виступив з юрби і, нахилившись над Черокі, почав ласкаво гладити його по плечах проти шерсті, тим самим ніби злегка підштовхуючи собаку вперед. Це було подібне до наказу і, як видно, ще й дратувало Черокі, бо він став потихеньку, хрипко гарчати. Існував наче якийсь зв'язок між цим гарчанням і рухами руки, що гладила собаку. Що далі вперед вона посувалась, то дужчало гарчання, а потім ураз уривалося, як тільки рука підіймалась,— щоб за хвильку початися знову, коли рука доторкалася йому до шерсті. Кінчаючи погладжувати, щоразу рука якось різко відривалась від тіла, і так само шарпливо знімалося і гарчання.

Все це не могло не вплинути на Білозуба. На плечах і на зашийку йому наїжилась уся шерсть. Тім Кінен востаннє підштовхнув Черокі й відступив назад. Бульдог, хутко чалапаючи на своїх коротких ногах, пробіг кілька кроків за інерцією, а тоді ще трохи власною волею. В цю мить Білозуб кинувся на нього. Юрба захватно закричала. Білозуб, наче кіт, перелетів відстань, що розділяла його від противника, і так само по-котячому рвонув його зубами й відскочив убік.

Позад вуха бульдогові, на товстій його шиї проступила кров. Неначе не помічаючи цього, він обернувся й побіг за Білозубом. Прудкість з одного боку й спокійна впертість із другого захопили глядачів. Почали по-новій закладатися, і ставки більшали. Білозуб усе наскакував, рвав і безборонно відбігав назад, а його чудернацький супротивник усе бігав за ним — не дуже швидко, але й не помалу, спокійно й рішуче, з якимсь мовби діловим виглядом. У його манері відчувалось, що він має певну мету і що нічому в світі не відвернути його від неї.

Це знати було з усього, що він робив, і саме тому Білозуб спантеличився. Зроду він не бачив такого собаки. Ніякого тобі волосся на шкірі, шерсть така куценька, що зовсім не боронить перед покусами. А де те густе хутро, що в'язло в зубах Білозубові, коли він бився з собаками своєї породи? Шкіра в цього собаки м'яка, зуби вільно вгороджувалися йому в тіло, і він зовсім начебто не здатний оборонитись. Була ще одна дивна річ — цей пес не скавулів, як звичайно інші собаки, що з ними Білозубові доводилося битись. Бульдог тільки тихенько гарчав і мовчки терпів його зуби, хоч не переставав ні на одну мить за ним бігти.

Черокі не був дуже длявий. Він обертався й звивався досить швидко, але жодного разу не міг схопити Білозуба. І його теж спантеличило. Ніколи ще він не бився так, щоб не схопитися з собакою,— звичайно обидва собаки намагаються одразу зітнутись. А цей його супротивник увесь час тримався на віддаленні, метлявсь туди-сюди і ухилявся від нього. І навіть, схопивши Черокі зубами, він зараз же розтуляв зуби й відскакував.

Білозубові все не щастило схопити бульдога за м'яке місце на горлі. Черокі був дуже низенький, та й заважали його масивні щелепи. Тим часом, однак, Білозуб був майже зовсім не подряпаний, а в бульдога на тілі ран ставало дедалі більше. Шия й голова йому були порвані з обох боків, з ран точилася кров. Але Черокі нічим не виявляв, що це його турбувало, і бігав собі безперестану за Білозубом. Тільки раз він якось нерішуче спинився й кліпнув на глядачів: помахуючи своїм цурпалком хвоста, він хотів сказати їм, що ладен і далі битись.

У цю мить Білозуб наскочив і рвонув йому рештки вуха. Вже трохи розсердившись, Черокі знов шарпнувся в погоню, бігаючи всередині того кола, що робив Білозуб,

і силкуючися схопити його своїм мертвим хапком за горло. Раз він тільки на волосинку схибив. Під похвальні вигуки глядачів Білозуб жваво відскочив у протилежний бік, лише тим і ухилившись від небезпеки.

Час минав. Білозуб налітав, ухилявся, насідав, відскакував, рвав. А бульдог понуро й певно все біг за ним. Рано чи пізно він свого доскочить і, схопивши супротивника за горло, забезпечить собі перемогу. Поки що ж він терпляче зносив усе. Замість вух йому висіли якісь китиці, на шиї й на плечах видніли десятки ран від іклів, навіть губи були покусані й у крові — він не міг устерегтися й оборонитись проти блискавичних наскоків ворога.

Раз у раз силкувався Білозуб збити Черокі з ніг, але занадто вже різнилися вони зростом: бульдог був дуже низький і присадкуватий. Білозубові видалось, що прийшла слушна нагода. Крутнувшися різко в протилежний бік, він скористався моментом, коли забарніший Черокі виставив незахищене плече, і налетів на ворога. Однак його плече виявилось далеко вище за противникове, а він ударив з такою силою, що не встояв сам і перелетів через бульдога. За весь час його боїв люди оце вперше побачили, що він не втримався на ногах. Його тіло в повітрі по-котячому вивернулося, і тільки завдяки цьому не впав він навзнак па землю. Він важко вдарився боком і за хвильку вже скочив на ноги. Та якраз у цю мить Черокі встиг схопити його зубами за горло.

Схопив він не зовсім вдало, бо занизько, коло грудей, але вже зубів не розтуляв. Білозуб несамовито закидався з боку в бік, намагаючися струснути з себе бульдога. Цей тягар, що волочився за ним, доводив його до сказу. Він зв'язував Білозуба і не давав вільно рухатись. Це була наче та пастка, і весь його інстинкт обурювався й повставав проти неї. Кілька хвилин він був зовсім як божевільний. Уся його життєва сила знуртувалася в ньому. Тіло його посіла невситима жадоба жити. Здоровий розум десь ізник, так, неначе зовсім не стало мозку. Усе поглинув сліпий порив жити й рухатись,— насамперед рухатись і далі рухатись, бо саме в русі виявляється життя.

Білозуб без упину крутився й крутився, повертався, шарпався вперед і назад, увесь час силкуючись якось звільнитись від цього п'ятдесятифунтового тягара, що висів йому на шиї. Бульдог не боровся, він тільки не розтуляв щелепів. Зрідка, як йому траплялось торкнутися

землі, він пробував опинатись, але зараз же знову злітав у повітря, і Білозуб, несамовито гасаючи, далі волік його за собою. Черокі корився інстинктові. Він знав, що чинить правильно, коли міцно стискує зуби, і часом аж здригався від задоволення. У такі моменти він заплющував очі, даючи своє тіло вільно мотати й крутити, як приведеться, не звертаючи уваги навіть на біль. Це не мало ніякого значення, головне — не розтулити зубів,— і він таки не розтулював їх.

Білозуб перестав носитись, лиш коли остаточно висилився. Він нічого не міг вдіяти і нічого не розумів. Ніколи, скільки разів він бився, не траплялось йому такого. Жоден собака так не бився. Там усе було просто: налетів, рвонув і відскочив; знову налетів, рвонув і відскочив. Трохи перекинувшись на бік, Білозуб лежав і відсапувався. Черокі, не розтулюючи зубів, насідав на нього, щоб зовсім повалити його на землю. Білозуб опинався й відчував, що щелепи бульдога, трохи послабивши стиск і немовби жуючи його шкуру, чимраз ближче підсуваються йому до горла. Черокі діяв так, щоб, не випускаючи захопленого, при кожній нагоді хапати далі. Така нагода траплялася, коли Білозуб утихомирювався, а коли він боровся, то Черокі задовольнявся тим, що міцніше стискував зуби на його шиї.

Зашийок Черокі — то був єдиний шмат тіла супротивника, куди Білозуб міг дістати зубами. І він учепився йому в карк, але так жувати, як бульдог, не вмів, та й щелепи його не були до цього пристосовані. Він тільки несамовито рвав і кусав, аж доки раптом становище змінилось і це стало неможливе. Бульдогові пощастило повалити його на спину, і тепер, усе тримаючи Білозуба за горло, він опинився поверх нього. Білозуб вигнувся, мов кіт, уперся задніми лапами в живіт ворогові й став його рвати кігтями. Може, він би й випустив йому кишки, якби Черокі не перекинув свого тулуба так, щоб стояти до Білозуба під прямим кутом.

Рятунку від щелепів не було. Невблаганні, як сама доля, вони посувалися щораз вище до яремної жили. Білозуба рятували від смерті тільки густа його шерсть та шкура, що вільно висіла на шиї й забивала пащеку бульдогові. Але поволі Черокі таки захоплював усе більше шкури й шерсті і цим придушував супротивника. Дихати Білозубові щодалі ставало важче.

Здавалось, кінець уже близько. Прихильники Черокі раділи й закладалися на нечувані суми. Ті, хто ставив на Білозуба, були пригнічені й відмовлялись від десятьох і навіть двадцятьох проти одного. Знайшовся лиш один сміливець, що прийняв заклад на п'ятдесят проти одного. Це був сам Красень Сміт. Він увійшов у коло і, показуючи пальцем на Білозуба, почав злісно й глузливо реготати. Наслідок був такий, як звичайно. Білозуб оскаженів з люті. Зібравши рештки сил, він звівся на ноги. А коли він знову забігав із своїм п'ятдесятифунтовим тягарем, що висів йому на горлі, лють його перейшла в сліпий жах. Жадоба життя знов його опосіла, і розум де й подівся, улягаючи волі тіла вижити. Він кружляв, спотикався, падав, зривався на ноги, часом ставав на задні лапи й підкидав бульдога з землі, але не мав сили скинути давучу смерть.

Геть виснажений, Білозуб нарешті повалився на спину. Черокі зараз же підсунув щелепи далі вгору, вминаючи пащекою шкуру ворога. Білозуб зовсім задихався. Пролунали оплески й захоплені вигуки на честь переможця: «Черокі! Черокі!» У відповідь бульдог енергійно замахав цурпалком хвоста, але голосна похвала не відвернула його від роботи. Між хвостом і щелепами не було ніякої залежності, хвіст міг собі махати, а щелепи все тримали мертвим стиском горло Білозубові.

Раптом увага глядачів звернулася на щось інше. Зоддалік задзвеніли дзвіночки й долинули крики погонича собак. Усі, за винятком Красня Сміта, сполохано перезирнулись, чи то не поліція. Та скоро заспокоїлись, побачивши, що двоє подорожніх із санками й собаками їхали не з міста. Вони, мабуть, поверталися з якихось розвідин на річці. Побачивши юрбу, незнайомці зупинили собак і підійшли довідатись, що тут за пригода. Один з них, погонич, був вусатий, а другий, молодший і вищий на зріст,— чисто виголений. Його здорове обличчя розпашілося з морозу.

Білозуб змагатись уже, власне, перестав. Часом тільки він спазматично пробував опинатись. У горло йому проходило мало повітря, і щодалі все менше. Він задихався. Щелепи чавили його немилосердно. Не зважаючи на густу шерсть, велику жилу на горлі давно б уже прокушено, якби спершу випадково бульдог не схопив його так низько, майже на грудях. Черокі треба було чимало

часу, щоб посувати свої щелепи вище. До того ж йому заважали густа шерсть і шкура, що висіла складками на шиї.

А тим часом звірячий сказ кинувся в голову Красневі Сміту й притлумив і ту дещицю здорового глузду, що в нього була. Побачивши, що очі Білозубові уже скляніють, він зрозумів, що бій програно. Тут він наче з припону зірвався.

Підскочивши до Білозуба, він став розлючено копати його ногами. Почувся свист і крики протесту з юрби, але й тільки. Красень Сміт копав собі Білозуба далі, коли це в натовпі зчинився якийсь розколот. Завзято й нецеремонно розпихаючи людей ліктями, вперед просувався високий юнак, що оце прибув. Красень Сміт саме намірився ще раз копнути й підняв праву ногу. Але враз юнаків кулак навідліг ударив його по обличчю. Ліва нога, що на ній він стояв, відірвалася від землі, цілий тулуб ніби злегка підскочив, і Красень Сміт горілиць гепнувся на сніг.

Подорожній обернувся до юрби.

— Боягузи! Гади! — вигукнув він.

Справедливе обурення діймало його. Сірі його очі сталево зблиснули, коли він подивився на юрбу. Красень Сміт звівся на ноги, задиханий і переляканий, і рушив до нього. Незнайомий не зрозумів, чого йому треба. Не знаючи, який це огидний боягуз, він подумав, що той хоче з ним битись. Крикнувши йому: «Гадина!», він удруге дав йому ляпаса й знову збив з ніг. Красень Сміт вирішив, що сніг — найбезпечніше місце і, не пробуючи більше підвестись, там і лишився, де впав.

— Ходіть-но сюди, Мете, поможете! — гукнув незнайомець погонича, що й собі протиснувся в коло.

Вони обоє нахилились над собаками. Мет схопив Білозуба, щоб зразу відтягти його, як тільки Черокі розтулить зуби. Юнак силкувався обіруч розвести щелепи бульдогові. Проте це йому було не до снаги. Марно намагаючись їх розімкнути, він усе повторював із кожним віддихом: «Гади!»

Юрба заворушилась, почулися протести, що він перебив забаву. Але одразу ж ці голоси стихли, коли він на мить гнівно підвів голову до юрби.

— Гади кляті! — крикнув він, заходжуючись ізнов коло бульдога.

— Дарма силкуємось, містере Скотте, так ми нічого не зарадимо,— озвався врешті Мет.

Обоє вони спинилися і приглянулись до собак.

— Крові небагато витекло,— зауважив Мет,— до жили він ще не дістався.

— Але щомить може дістатись,— відповів Скотт. — Бачите? Знову посунувся далі.

Юнак, видимо, чимраз більше хвилювався, побоюючись за долю Білозуба. Він кілька разів з усієї сили вдарив Черокі по голові, та це ніяк на нього не вплинуло. Замахавши цурпалком свого хвоста, він ніби хотів сказати, що розуміє, за що його б'ють, але знає свої права й виконує тільки свої обов'язки.

— Може б, хтось із вас допоміг? — у розпачі звернувся подорожній до юрби.

Проте ніхто не зголосився. Затомість юрба почала докидати саркастичні зауваження й давати глузливі поради.

— Пащеку б йому якось підважити,— порадив Мет.

Скотт схопився за кобуру, що висіла в нього збоку, і, витягнувши револьвера, став протискати дуло між щелепами бульдога. Він пхав його з такою силою, що чути було, як криця скрипіла об стиснені зуби. Обоє, юнак і погонич, стояли навколішки, нахилившись над собаками.

З юрби виступив Тім Кінен і, підійшовши до Скотта, торкнувся до його плеча.

— Глядіть, не поламайте йому зубів! — загрозливо промовив він.

— Ну, то в'язи йому скручу,— відповів Скотт, запихаючи дуло далі між щелепами.

— Кажу, не поламайте йому зубів! — удруге промовив картяр, ще більше погрозливим тоном.

Але якщо він хотів налякати, то з цього нічого не вийшло. Скотт, не відриваючись від своєї праці, озирнувся й холодно спитав:

— Собака ваш?

Картяр кивнув головою.

— Ну, то йдіть розчепіть йому щелепи.

— Еге ж, балакайте,— роздратовано відказав той.— Гадаєте, я й сам би цього не зробив, коли б знаття як?

— Тоді забирайтесь геть,— була відповідь.— І не докучайте. Мені нема коли.

Тім Кінен і далі стояв на місці, але Скотт не звертав уже на нього уваги. Йому пощастило втиснути дуло крізь зуби з одного боку. Тепер він силкувався висунути його з другого боку. Домігшися цього, він почав помалу й обережно рознімати щелепи, а Мет тим часом потроху звільняв з пащеки складки Білозубової шкури.

— Держіть свого пса! — наказав Скотт власникові Черокі.

Той, слухняно нахилившись, міцно вхопився за бульдога.

— Ну, тягніть! — крикнув Скотт, і зовсім розтулюючи щелепи.

Дарма що бульдог дуже опинався, собак розтягли в різні боки.

— Заберіть його! — скомандував Скотт, і Тім Кінен поволік бульдога в юрбу.

Білозуб кілька разів пробував звестись на ноги, та намарно. Раз він навіть спромігся встати, але ноги під ним підігнулися, і він, захитавшися, знову повалився на сніг. Очі йому поскліли й напівзаплющились, щелепи розтулилися, і з пащеки висунувся вкритий брудною піною язик. Білозуб мав вигляд задушеного на смерть собаки. Мет уважно його обдивився.

— Ледве теплий,— сказав він.— Хоча ще дихає.

Красень Сміт звівся й підійшов глянути на Білозуба.

— Мете, скільки коштує добрий запряжний собака? — запитав Скотт.

Погонич, стоячи все на колінах над Білозубом, подумав хвильку.

— Триста доларів,— сказав він.

— Ну, а коли він увесь пошматований, як оцей? — запитав Скотт, штурхнувши злегка ногою Білозуба.

— Половину,— вирішив погонич.

Скотт обернувся до Красня Сміта.

— Чуєте, містере Гаде? Я беру вашого собаку й даю вам за нього півтораста доларів.

Він дістав гаманця й відлічив гроші.

Красень Сміт, не доторкнувшись до них, заклав руки за спину.

— Я не продаю,— сказав він.

— Ні, продаєте! — запевнив його Скотт.— Продаєте, бо я купую. Ось вам гроші. Собака мій.

Красень Сміт, так само тримаючи руки за спиною, трохи позадкував.

Скотт ступнув до нього й замахнувся рукою. Красень Сміт пригнувся, сподіваючись удару.

— Я маю на нього право,— запротестував він.

— Ви втратили на нього право,— відрубав Скотт.— Верете гроші чи мені знову вас ударити?

— Гаразд,— враз перелякавшись, погодився Красень Сміт.— Я беру гроші, але я протестую,— додав він.— Цей собака — цілий скарб, і я не дозволю себе грабувати. Кожна людина має свої права.

— Авжеж,— відказав Скотт, даючи йому гроші,— кожна людина має свої права. Але ви не людина, ви — гадина.

— Почекайте-но, ось лишень я повернуся до Доусона,— погрозився Красень Сміт.— Там я знайду на вас закон.

— Тільки рота роззявите в Доусоні, я зараз же вижену вас із міста! Зрозуміли?

Красень Сміт щось пробубонів.

— Зрозуміли? — гримнув розлючено Скотт.

— Так,— буркнув Красень Сміт, відступаючи.

— Що — так?

— Так, сер,— прогарчав Красень Сміт.

— Стережіться, бо вкусить! — вигукнув хтось із юрби, і на слова ці відповіли реготом.

Скотт, відвернувшись від нього, став помагати погоничеві, що порався коло Білозуба.

Глядачі розходились, але де-не-де ще стояли купками, поглядали на прибульців і розмовляли. Тім Кінен підійшов до одного гурту.

— Що воно за одно? — спитав він.

— Відон Скотт,— хтось відповів.

— А що він за птиця, цей бісів Відон Скотт?

— Та гірський інженер. Він тут свій у начальства. Коли не хочеш мати клопоту, раджу триматись якнайдалі від нього. Він запанібрата з усіма урядами тутешніми. Сам уповноважений по золотих копальнях — перший йому приятель.

— Я так і гадав, що він якесь цабе,— зауважив картяр.— Тим-то я й не зачепив його.

Розділ V

НЕПРИТОРЕННИЙ

— Справа з ним безнадійна,— визнав Відон Скотт.

Він сидів на порозі своєї хатини й дивився на погонича. Той знизав плечима, показуючи також безнадійність. Обоє вони глянули на Білозуба, що, наїжившись і люто погарикуючи, напинав свого ланцюга й кидався на запряжних собак. Собаки вже дістали від Мета розмаїту науку, підсилену ще дрючком, і зрозуміли, що Білозубові треба дати спокій. Лежачи віддалік, вони вдавали, наче зовсім його не помічають.

— Він вовк, і годі його присвоїти,— промовив Відон Скотт.

— Та хто зна,— озвався Мет.— А може, в ньому чимало й від собаки? Одначе є одна річ, і то цілком безперечна...

Погонич примовк і довірчо кивнув головою в бік Лосячої гори.

— Ну, то кажіть же, що воно за річ! — гостро сказав Скотт, марно прочекавши хвилину.— Викладайте, що там.

Мет тицьнув великим пальцем через плече на Білозуба.

— Вовк він чи ні, це байдуже, але колись він був присвоєний.

— Та ні!

— А я вам кажу, що так. Він ходив у запрягу. Ось придивіться-но. Хіба не бачите, що в нього на грудях слід від ременя?

— Ваша правда, Мете. Перед тим, як трапити до Смітових рук, він ходив у запрягу.

— І немає жодної причини, чого б він знов у ньому не походив.

— А чом би й ні? — розохотився Скотт, але зараз же розчаровано похитав головою: — Ось уже два тижні він у нас, а став, здається, ще дикіший.

— Ану спробуймо,— сказав Мет,— спустімо його ненадовго.

Відон Скотт глянув на нього неймовірно.

— Так, я знаю,— казав далі Мет,— ви пробували, але ж ви були без дрючка.

— Тоді ви спробуйте.

Узявши дрючка, погонич підійшов до прив'язаного на

ланцюгу Білозуба. Собака стежив за дрючком, як лев у клітці за батогом приборкувача.

— Бачте, як на дрючка він видивився,— сказав Мет.— Це добра прикмета! Він не дурень, і поки я з дрючком, мене він не зачепить. Він не зовсім скажений, повірте мені!

Коли рука погонича зупинилась близько біля шиї Білозуба, він наїжився, загарчав і припав до землі. Не спускаючи з ока цієї руки, він разом нашорошився й проти дрючка, що був у другій руці. Мет відстебнув ланцюга від нашийника й хутко відійшов назад.

Білозуб не зразу навіть зрозумів, що він вільний. Чимало місяців минуло відтоді, як він потрапив до рук Красня Сміта, і за весь цей час він і хвилини не був на волі, опріч тих випадків, коли його відв'язували, щоб він бився. Після бою його зараз же знову припинали на ланцюга.

Він не знав, що йому робити з цією волею. Може, боги вигадали ще якусь диявольську витівку? Він повільно й обережно ступив кілька кроків, готовий щохвилі відповісти на напад. Ніколи ще з ним такого не бувало — він не знав, що діяти. Завбачливо він одійшов трохи далі від двох богів, що за ним стежили, і зупинився на розі хатини. Ні, все гаразд. Зовсім ошелешений, він повернув назад, пристав за кілька кроків від людей і втопив у них пильний погляд.

— А він не втече? — спитав новий господар.

Мет знизнув плечима.

— Ризикнім. Це єдиний спосіб дізнатись.

— Бідолаха,— пробурмотів співчутливо Скотт.— Найбільше він потребує людської ласки,— додав він і пішов у хатину.

Повернувся він з кавалком м'яса й кинув його Білозубові. Собака відскочив убік і здалеку уважно й підозріливо приглянувся до м'яса.

— Геть, Майор! — пролунав застережливий крик погонича, та вже запізно.

Майор підскочив до м'яса, і тільки встиг схопити його зубами, як на нього налетів Білозуб і збив з ніг. Мет кинувся до них, але Білозуб виявився спритніший. Ноги в Майора підігнулися, з прокушеного горла порснула кров, і червона пляма від неї на снігу все більшала.

— Шкода його, хоч так йому й треба,— хапливо промовив Скотт.

Але Мет уже націлився вдарити Білозуба ногою. І тут враз одне за одним сталося — стрибок, вискал зубів і крик болю. Відповзши на кілька кроків, Білозуб гнівно загарчав, а Мет, нахилившись, став оглядати свою ногу.

— Жагнув таки добре,— сказав він, показуючи на роздерті штани й спідні, де з'явилася кривава латка.

— Я ж казав, що справа з ним безнадійна,— понуро мовив Скотт.— Я вже так і сяк про нього думав, все не хотів цього робити. Але доведеться. Іншого нічого не вигадаєш.

Кажучи це, він нехотя видобув револьвера, відкрив барабан і переконався, що зброю заряджено.

— Слухайте, містере Скотте,— спинив його Мет.— Собака цей через пекло пройшов! Як же можна сподіватися, щоб він вибився звідти непорочним янголом? Дайте йому час.

— Гляньте на Майора! — відказав Скотт.

Погонич підійшов до пораненого собаки. Той лежав на снігу в калюжі крові й видимо конав.

— Таж так йому й треба! Ви самі це сказали, містере Скотт. Намірявся вкрасти в Білозуба його м'ясо — ну, от і прийшов йому капець. Що ж тут дивного? Я б і шеляга ламаного не дав за того пса, що без опору віддає своє м'ясо.

— Але гляньте-но на себе, Мете! Собаки собаками, але десь же мусимо покласти цьому край.

— Що ж, так мені й треба, мені теж,— уперто провадив своєї Мет.— Бо за що я його вдарив? Ви самі сказали, що він вчинив по правді. Отже, я не мав би його займати.

— Та все-таки найкраще буде застрелити його,— наполягав Скотт.— Присвоїти його неможливо.

— Слухайте, містере Скотте, дамо йому хоч якусь можливість! Він її ніколи не мав. Він же оце вийшов з пекла, і вперше на волі. Даймо йому час опам'ятатись. А коли нічого не поможе, я сам його заб'ю. Їй-бо!

— Та мені теж не хочеться ані самому його вбивати, ані бачити його забитим,— відповів Скотт, ховаючи револьвера.— Хай побігає на волі, побачимо, що з ним можна зробити добром. От я навіть зараз і спробую.

Він підійшов до Білозуба і тихо й ласкаво до нього заговорив.

— Узяли б ви все-таки дрючка,— застеріг його погонич.

Скотт похитав головою й говорив далі, пробуючи збудити в собаці довіру.

Білозуб вівся сторожко. Безперечно, щось йому загрожувало. Він загриз собаку цього бога, вкусив його товариша. Що ж на нього може чекати, як не сувора кара? Проте він не втихомирився. Він наїжився, вискалив зуби, напружився тілом і, пильно стежачи, готовий був до всього. Бог не мав дрючка, через те він підпустив його до себе. Рука бога простяглась і почала спускатися йому на голову. Білозуб скурчився і, насторожившись увесь, припав долі. Ось вона, небезпека, зрада абощо. Він добре вже знає руки богів, їхню владність і вміння завдавати болю. До того ще йому здавна огидний усякий доторк. Рука спускалась, а він усе пригинався й гарчав щораз грізніше. Він не хотів її кусати й терпів, доки не зануртує в ньому й не опанує його всього інстинкт невгамовної жадоби життя.

Відон Скотт гадав, що встигне вчасно відхопити руку й не дасть її вкусити. Але він ще не знав неймовірної спритності Білозуба, що вражав так певно й швидко, як гадюка.

Скотт голосно скрикнув з подиву і міцно стиснув прокушену руку другою рукою. Мет, круто вилаявшись, кинувся до нього. Білозуб відповз назад, вискаливши зуби й наїжившись, а в очах йому світилась погроза. Тепер уже запевне його покарають так само жорстоко, як Красень Сміт карав.

— Стійте! Що ви хочете робити? — раптом скрикнув Скотт.

Мет, що побіг був до хатини, повертався з рушницею.

— Нічого,— повільно відповів він з удаваним спокоєм.— Хочу зробити те, що обіцяв. Я сказав, що заб'ю його, ну, то мушу забити.

— Але ж ви не застрелите!

— Застрелю, ось дивіться.

Як раніше Мет заступився за Білозуба, коли він укусив його, так само тепер став Скотт заступатись за собаку.

— Ви ж казали, щоб дати йому час, то дайте! Ми тільки почали, не можна ж одразу відступатись. Цього разу я сам винен. І... гляньте на нього!

Білозуб стояв на розі хатини, футів за сорок від них, й гарчав так люто, що аж кров холонула, але гарчав не на Скотта, а на погонича.

— Ну й штука, хай я буду тричі проклятий! — вихопилось у здивованого Мета.

— Ач, який розумний! — хапливо мовив Скотт.— Він не згірше за нас розуміє, що значить вогнепальна зброя. Такий розумняга, що не шкода з ним і повозитись. Облиште зброю.

— Гаразд, хай буде так,— погодився Мет і прихилив рушницю до стосу дров.

— Але ж но гляньте на нього! — скрикнув він зараз же по тому.

Білозуб заспокоївся й перестав гарчати.

— Ану перевіримо. Стежте за ним!

Мет простяг руку до рушниці, і Білозуб знову загарчав. Мет відійшов від рушниці,— Білозуб сховав свої ікла.

— А ще раз, задля цікавості.

Мет узяв рушницю й почав повільно підносити до плеча. Білозуб щораз дужче гарчав, в міру того, як підіймалась рушниця. Але тільки Мет спробував націлитись на нього, як він шаснув убік, за ріг хатини. Мет побачив перед собою лише голий сніг на тім місці, де стояв Білозуб.

Погонич повагом опустив рушницю, обернувся й глянув на свого господаря.

— Я згоден з вами, містере Скотт. Собака занадто розумний, щоб його вбивати.

Розділ VI

НАВЧИТЕЛЬ ЛЮБОВІ

Побачивши, що до нього надходить Відон Скотт, Білозуб наїжився й загарчав — мовляв, він не потерпить, щоб його покарано. Відтоді, як він прокусив Скоттові руку, що тепер була забинтована й висіла на перев'язу, минула вже доба. Білозуб знав, що часом боги відкладають покару, і побоювався, чи не має саме зараз вона на нього

спасти. Інакше й бути не могло. Адже він допустився блюзнірства: вгородив зуби в священне тіло бога, та ще й вищого, білого бога. Із свого досвіду спілкування з богами Білозуб знав, що йому не минути якоїсь суворої кари.

Бог сів за кілька кроків од нього. Страшного поки що нічого Білозуб не бачив. Звичайно-бо боги карають стоячи. До того ж цей бог не мав у руках ані дрючка, ні батога, ні рушниці. Та й сам Білозуб був на волі. Ні ланцюг а чи палиця з ременем його не тримали. Він зможе втекти на безпечну віддаль, ще поки бог зведеться на ноги. А тим часом можна почекати, що воно буде.

Бог сидів цілком спокійно й непорушно, і сердитий рев Білозубів поволі перейшов у бурчання, а тоді й зовсім стих. Потім бог заговорив, і вже на перші звуки його голосу шерсть на карку в Білозуба настовбурчилась і в горлі йому знову заклекотіло. Але бог не робив ніяких загрозливих рухів і говорив усе так само спокійно. Деякий час Білозуб гарчав в унісон з його голосом, і між словами та гарчанням установився згідний ритм. Бог усе говорив, не примовкаючи. Він так розмовляв з Білозубом, як ще ніхто й ніколи з ним не розмовляв. У його тихій і лагідній мові відчувалася ніжність, що якимось дивним чином почала проймати собаку. Мимоволі і всупереч застережливому інстинктові, в Білозубі прокинулася довіра до цього бога. Попри весь свій гіркий досвід стосунків з людьми, Білозуб раптом пройнявся відчуттям безпечності.

Добре перегодом бог підвівся і пішов у хатину. Коли він знову з'явився, Білозуб підозріливо оглянув його. У бога не було ні батога, ні дрючка, ні рушниці. Ані здорова його рука нічого не ховала за спиною. Він сів там, де й перше сидів,— за кілька кроків од Білозуба — і простяг йому невеличкий шматок м'яса. Собака нашорошив вуха й недовірливо приглянувся, вправляючись водночас дивитись і на м'ясо, і на бога, сам напружений тілом і готовий відскочити при першому пóзнакові небезпеки.

Кару все ще відкладали. Бог тільки простягав до нього м'ясо, і нічого в цьому, здавалося, не було непевного. Проте Білозуб усе ще не йняв віри, і, дарма що рука з м'ясом підохочувала його легенькими порухами, м'яса він не торкнувся. Боги всемудрі, і хто зна, який підступ криється за цим на позір невинним шматком м'яса. З ми-

нулого свого досвіду, а надто з жінками, він знав, що м'ясо й покара часто-густо мали між собою небезпечний зв'язок.

Зрештою м'ясо було кинуто на сніг, Білозубові під ноги. Він старанно його обнюхав, очей усе не відводячи від бога. Нічого поганого не скоїлося. Тоді він узяв м'ясо в рот і проковтнув. І тут нічого не скоїлося. Бог простягнув йому другий шматок. Він знову відмовився взяти м'ясо з руки, і знову йому кинуто його. Так повторилось декілька разів. Нарешті бог не захотів більше кидати м'яса. Він настирливо пропонував взяти його з руки.

М'ясо було смачне, а Білозуб був голодний. Повільно, з надзвичайною обережністю підійшов він ближче. І нарешті зважився взяти м'ясо з людських рук. Не спускаючи бога з очей, він витяг шию вперед і прищулив вуха, а шерсть йому на карку мимоволі настовбурчилася. В горлі його клекотіло глухе гарчання,— мовляв, жартувати з собою він не дозволить. Він з'їв м'ясо, і нічого такого не скоїлося. Один по одному із'їв він усі шматки, і нічого не скоїлося. Кару все ще відкладали.

Він облизнувся й чекав далі. Бог усе говорив. У голосі цьому чулося ласку — щось таке, чого Білозуб ніколи не зазнавав. Ця ласка розбурхувала в Білозубі якісь почуття, що їх він досі теж ніколи не зазнавав. Він відчув якесь дивне заспокоєння — немовби задовольнилась якась його потреба, немовби всередині йому сповнилась якась порожнеча. Але зараз же знову зняв голос інстинкт, і згадався повчальний досвід. Боги завжди лукаві й беруться на всякі неможливі способи, аби свого дійти.

А, так він і знав! Ось вона простягається до нього, ця підступна рука, вона спускається йому на голову. Але бог усе говорить, і голос його тихий та ласкавий. Незважаючи на погрозливу руку, цей голос будить довіру. В Білозубі завирували найпротилежніші почуття. Здавалося, він розлетиться на шматки з напруження, стримуючи ці суперечні сили, що намагалися в його душі перемогти одна одну.

І він зупинився на півдорозі — він гарчав, їжився, щулив вуха, але не пробував ані відскочити назад, ані вхопити бога зубами. Рука спускалась усе ближче й ближче. Ось вона торкнулася настовбурченої шерсті. Він пригнувся — рука щільніше притиснулась до нього. Пригнувшись, мало не тремтячи, він усе ще стримувався. Його мучив

доторк цієї руки, що насилувала його інстинкти. Він не міг за один день забути все те лихо, що витерпів від людських рук. Але така вже була воля бога, і він силкувався їй покоритись.

Рука піднялась, а тоді знов лягла, ласкаючи його й пестячи. Так тривало й далі. Але щоразу, як рука підіймалася, за нею вставала й шерсть; коли ж опускалася — вуха щулились, і в горлі клекотіло глухе гарчання. Білозуб усе застерігав, що зараз же відплатить за всяке зло, йому заподіяне. Хто зна, коли нарешті викриються правдиві заміри бога! Щохвилини цей лагідний голос, що будить таку довіру, може обернутись у гнівний рев, а ця ласкава й пестлива рука схопить його, безборонного, наче кліщами, і жорстоко покарає.

Одначе бог промовляв усе так само лагідно і не виявляв нічого ворожого в руці, що раз у раз підіймалась і спускалась. Білозуб переживав якесь двоїсте почуття. Його інстинкт обурювався, бо це ж стримувано й заперечувано його прагнення до особистої волі. А притім ніякого фізичного болю він не відчував, ба ще й навпаки, доторк руки виявився навіть приємним. Поволі й обережно рука стала чухати за вухами, і це було ще приємніше. Проте Білозуб усе ще не звірявся — по-давньому сторожкий, він побоювався якогось лиха й на зміну відчував то страждання, а то втіху, залежно, яке почуття брало в ньому гору.

— Ну й ну, щоб мене чорти вхопили!

Це скрикнув Мет. Він саме вийшов із хатини, рукави йому закасані, в руках миска з помиями, і тільки хотів він випорожнити ту миску, як раптом побачив, що Відон Скотт гладить Білозуба.

На звук його голосу Білозуб відскочив назад і грізно загарчав.

Мет подивився на свого господаря докірливо і з жалем.

— Коли хочете знати, містере Скотте, то їй-богу, що у вас сидить сімнадцять усяких чудних химер, і кожна йнакша!

Відон Скотт усміхнувся дещо зверхньо і, звівшись на ноги, підійшов до Білозуба. Заговоривши до нього ласкаво, він простяг руку і знову став легенько гладити його. Білозуб терпляче зносив пестощі й дивився підозріливо не на того, хто пестив його, а на того, хто стояв на порозі хатини.

— З вас, може, й першорядний гірничий інженер,— прорік погонич,— але ви чимало в житті втратили, що малим ще не втекли за яким-небудь цирком.

Білозуб знову загарчав на звук його голосу, однак цього разу не втік від руки, що пестливо гладила його по голові та шиї.

І це було для Білозуба початком кінця його попереднього життя, життя, де панувала сама ненависть. Нове й незмірно краще життя зазоріло для нього. Багато розуму й безмежного терпцю мав появити Відон Скотт, щоб здійснити таке. А Білозубові треба було аж зовсім переродитись. Він мусив стати глухим до вимог свого інстинкту й розуму, забути свій життєвий досвід і зректись минулого.

Життя, яким він знав його раніше, не тільки не мало місця на все те нове, з чим він тепер запізнався, але було зовсім протилежне цьому новому його життю. Коротше кажучи, якщо все взяти на увагу, то це нове життя вимагало від Білозуба куди більшої промітливості, аніж тоді, коли він із своєї охоти вийшов з Пустелі й визнав Сивого Бобра за пана. Тоді він був ще цуценям, сировим матеріалом, що йому оточення могло надати якої завгодно форми. Тепер була інша справа. Життя вже завершило свою роботу коло нього. Він мав уже затверділу форму, він став «вовком-перебійцем», лютим і невблаганним, який не любив нікого і якого ніхто не любив. Змінитись йому тепер, це значило переродитись геть цілою вдачею, і то, коли вже в ньому не було гнучкої молодості, коли всі тканини його стали грубі й вузлуваті, коли з нього витворилась жорстока, незгодлива істота, коли дух його став неподатний, як залізо, а інстинкти й досвід вилились у суворі правила, що визначали йому поведінку, вподобання і бажання.

І однак же тепер, у нових обставинах, життя — власне, в особі Відона Скотта — знову стало працювати над ним, улагіднюючи те, що було в ньому затужавілого, і надаючи йому досконалішої форми. Відон Скотт дістався до самої глибини його вдачі й збудив ті здібності, що дрімали й уже майже загинули в ньому. Одна з них була *любов*. Вона заступила *приязнь*, те найвище почуття, якого зазнав він, спілкуючись із богами.

Та ця любов не прийшла в один день. Вона почалася з приязні, яка поволі розвивалася. Білозуб не втік, дарма

що мав повну волю,— бо цей новий бог йому подобався. Тепер життя було куди краще, як у клітці в Красня Сміта; але ж і те правда, що без бога ніяк було Білозубові обійтись. Мати людину-господаря над собою стало потребою його вдачі. Тавро залежності від людини лишилося на ньому ще від тих далеких днів, коли, повернувшися спиною до Пустелі, він принижено підповз до ніг Сивого Бобра й чекав кари. Це тавро вдруге наклалося на нього, коли після голоду він ще раз покинув Пустелю й повернувся до намету Сивого Бобра, як там знову стало подостатком риби.

Отже, Білозуб залишився в нового господаря, бо йому потрібен був бог, і він волів краще Відона Скотта, аніж Красня Сміта. Щоб виявити свою вірність, він зголосився стерегти господареві майно. Коли запряжні собаки міцно спали, він бродив навколо хатини, і першому вже запізнілому гостеві довелося відбиватись від нього дрючком, поки на порятунок прибіг Відон Скотт. Але Білозуб незабаром навчився з ходи й з манери розрізняти чесних людей і злодіїв. Коли чоловік ступав рішуче і йшов просто до дверей, то він його не зачіпав, а тільки пильно за ним стежив аж до тої миті, як відчинялися двері і господар впускав гостя. Зате коли чоловік скрадався манівцями, озираючись принишкливо, то Білозуб не вагався й хвилини, і прибулець мусив тікати в ганебному поспіхові.

Відон Скотт поклав собі відшкодувати Білозубові його знегоди або, вірніше, виправити ту кривду, що люди йому заподіяли. Це була для нього справа принципу й сумління. Він відчував, що все лихе, заподіяне Білозубові, було боргом, який треба сплатити, тим-то намагався якомога ласкавіше ставитись до цього вовка-перебійця. Він узяв собі за правило щодня його гладити й пестити, і то подовгу.

Попервах Білозуб пестощі сприймав вороже й підозріливо, але згодом навіть уподобав їх. Тільки від гарчання він не міг відзвичаїтись. Скоро людська рука торкалась його, він починав гарчати, і так аж поки рука відривалася. Проте в цьому гарчанні забриніла нова нотка. Стороння людина не вчула б її, для неї гарчання Білозуба було б усе тим самим проявом первісної хижості, від якої кров холоне в жилах. Та впродовж тривалого часу, відколи ще вперше Білозуб гнівно загарчав у своїй вовківні, горло його загрубло, і тепер він уже не міг злагіднити

свій голос у згоді з новим почуттям. Однак же Відон Скотт мав тонкий слух, і він чув цю нову нотку, що губилася в хижому гарчанні; у ній був легкий натяк на приємність, і ніхто її, окрім господаря, не помічав.

Минали дні, і *приязнь* щораз більше переходила в *любов*. Білозуб сам це починав відчувати, хоч, звісно, не розумів, що з ним діється. Йому здавалось, що в нього всередині ніби якась порожнеча, голодна, жалібна й тужлива, і він відчував потребу її заповнити. Він зазнавав болю й тривоги, що зникали, коли з'являвся його бог. У такі хвилини Білозуба проймала дика, трепетна радість. Але варто було богові піти, як біль і тривога поверталися, порожнеча всередині знов гнітила Білозуба, і незрозумілий голод шпигав його нещадно.

Білозуб поволі знаходив сам себе. Не зважаючи на достиглий вік, на дику затужавілість форми, що в неї він виллявся, вдача його переживала все нові зміни. В ньому прокидалися незвичні почуття й невластиві йому поривання, поведінка його інакшала. Раніше він любив вигоди, боявся страждань і влаштовувався так, щоб мати одне й уникати другого. А тепер воно змінилося. Під впливом нового почуття, він заради свого бога часто терпів невигоди й страждання. Отож ранками, замість податися на пошуки їжі або ж лежати десь у захистку, він цілі години чекав коло незатишного порога хатини, щоб лиш побачити свого бога. А пізніми вечорами, коли бог повертався додому, Білозуб вилізав з теплої нори, викопаної в снігу, щоб лиш почути його привітне слово й відчути доторк його руки. Він забував навіть поїсти, коли міг побути з своїм богом, дістати від нього ласку а чи провести його до міста.

Колишню *приязнь* заступила *любов*. Любов була той глибомір, що кинуто в ті глибини його єства, куди приязнь ніколи не доходила. І на відповідь із тих глибин постало щось нове — теж любов. На любов він відповідав любов'ю. Оце був у нього справдешній бог — бог любові, ясний і променистий, що при ньому природа Білозубова розбуяла, мов той цвіт на сонці.

Але Білозуб не дуже показував свої почуття. Задля цього він був уже немолодий і занадто ствердів у тій формі, в яку виллявся. Занадто був він стриманий, і занадто призвичаєний усамітнюватись. Надміру довго вироблялися в ньому його похмурість і відлюдькуватість. Він

ніколи в житті не гавкав, і тепер теж не вітав свого бога гавканням. Він ніколи на нього не кидався радісно й не виказував палко своєї любові. Він навіть не вибігав йому назустріч, а чекав оддалеки, але чекав завжди. Його любов щось мала спільне з обожненням, тихим і мовчазним. Вона світилася тільки йому в очах, що невідступно стежили за кожним рухом бога. Тоді ж коли Відон Скотт дивився на нього й розмовляв з ним, він ніяковів під натиском гарячої любові, що марно поривалася в ньому назовні.

Білозуб учився принатурюватись до нового життя. Він зрозумів, приміром, що не повинен займати собак свого господаря. А проте його владна натура не могла не виявити себе, і спочатку він добре давався їм узнаки. Вони мусили визнати його перевагу і, коли він тепер з'являвся серед них, звертали йому з дороги й покірно підлягали його волі. Тоді тільки він дав їм спокій.

Так само призвичаївся він і до Мета, вважаючи його ніби власністю господаревою. Сам Скотт рідко його годував, цей обов'язок лежав за погоничем, але Білозуб якимсь чуттям знав, що він їсть харчі свого господаря і що Мет лише заступає його. Погонич раз узявся був запрягти його в санки разом з іншими собаками, однак з цим йому зовсім не пощастило. А коли надійшов Відон Скотт, Білозуб дозволив йому накласти на себе збрую і зрозумів тоді, що така воля його бога, аби Мет запрягав його, як і інших собак.

Клондайкські санки на відміну від тих, якими їздять на Макензі, мають полозки. Собак тут запрягають також інакше: вони не розходяться віялом, а йдуть у колосок один за одним і тягнуть санки двома посторонками. Через це передовик на Клондайку справді передовик. І на нього вибирають найрозумнішого й найдужчого собаку, що за ним слухняно йде увесь запряг. Звісно, Білозуб уважав, що це чільне місце належить йому, й не міг помиритися ні з чим меншим. Чимало наклопотавшися, Мет також у цьому пересвідчився. Білозуб сам вибрав собі таке місце, і Мет підпер слушність цієї думки кількома щирими словами на його адресу. Працюючи вдень у збруї, Білозуб, одначе, не забував і за ніч, коли він мав стерегти господареве майно. Так ото він завжди був при роботі, завжди ретельний і вірний, через те й мали його за найціннішого собаку на цілий запряг.

— Мушу вам сказати,— промовив якось Мет,— що ви непогану комерцію тоді зробили, заплативши таку ціну за собаку. Та й нагріли-таки цього Красня Сміта, давши йому при тім доброго прочухана.

Сиві очі Відона Скотта гнівно спалахнули, і він люто пробурмотів: «Гадина!»

Пізньої весни Білозуба спобігло велике горе. Господар його несподівано зник, без ніякого попередження. Власне, попередження були, але Білозуб не знався з такими речами й не міг, звісно, зрозуміти, що означає, коли вкладають речі. Згодом він пригадав, що перед тим, як зник його господар, вкладали й пакували речі,— тільки тоді він і гадки не мав, до чого це. Увечері, як завжди, він чекав, що господар повернеться додому. На ніч знявся холодний вітер і примусив його сховатися за хатину. Тут він задрімав, але, весь час нащулюючи вуха, прислухався, чи не почує знайомої ходи. О другій годині ночі його опанував такий неспокій, що, байдужий до вітру, він вернувся на поріг хатини і, згорнувшись клубком, став тут чекати далі.

Та господар не прийшов. На світанку двері відчинились, і з них вийшов Мет. Білозуб уважно подивився на нього. Він не мав язика, щоб довідатись, що йому треба було знати. Дні приходили й минали, а господар не повертався. Білозуб, що ніколи в житті не знав хвороби, занедужав. Згодом він так знесилів, що Метові довелося взяти його в хату. І коли Мет став писати до господаря, він згадав і про Білозуба.

Відон Скотт, одержавши цього листа в Серкл-Сіті, прочитав таке:

«Цей проклятущий вовк не хоче працювати, не хоче їсти. Ніякого духу в ньому не лишилось. Усі собаки його б'ють. Йому конче треба знати, що з вами, а я не вмію йому пояснити. Може, він і здохне без вас».

Мет писав правду. Білозуб перестав їсти, занепав духом і дозволяв кожній собаці кривдити себе. Він лежав у хатині, байдужий і до їжі, і до Мета, і до самого життя. Йому однаково було, чи ласкаво розмовляє з ним Мет, а чи його лає. Щонайбільше він підводив голову, зиркав на Мета потьмяніли́ми очима і знову клав її на передні лапи, як мав звичай.

Стояв вечір. Мет, читаючи, ворушив губами й бубонів собі слова, коли враз почув тихеньке скавучання Білозуба.

Собака звівся на ноги, нащулив вуха й прислухався, дивлячись на двері. За хвилину Мет почув чиюсь ходу. Двері відчинились, і ввійшов Відон Скотт. Вони потиснули один одному руки, і Скотт розглянувся.

— А де ж вовк? — спитав він.

І тут він побачив його. Білозуб стояв на тому місці, де був лежав,— коло грубки. Він не кинувся до господаря, як це зробив би кожен інший собака, він тільки стояв і чекав.

— Оце тобі маєш! — вихопилось у Мета.— Дивіться-но, він же хвостом вихляє!

Відон Скотт вийшов насеред кімнати й покликав собаку. Білозуб підійшов до нього доволі швидко, хоч і не стрибнув назустріч. Через ніяковість ступав він незграбно, а що ближче підходив, то в очах йому з'являвся дивний вираз: у них засяяла незглибна безодня любові.

— За весь час, що вас не було, на мене він і разу так не глянув,— озвався Мет.

Відон Скотт не чув цих слів. Присівши навпочіпки перед Білозубом, він пестив його: чухав йому за вухами, гладив шию й плечі і ніжно плескав по спині пучками пальців. Відповідаючи на пестощі, Білозуб загарчав, і виразніше, як будь-коли досі, чулося в цьому гарчанні ласкаву нотку.

Але це ще було не все. Його радість, його велика любов, шукаючи собі виходу, знайшли нарешті спосіб виявитись назовні. Витягнувшись шиєю, Білозуб несподівано просунув голову між рукою й тілом господаря. Сховавшись так, що видко було самі вуха, він перестав гарчати й тільки терся й тиснувся до Скотта.

Чоловіки перезирнулись. Очі Скоттові блищали.

— Ну-ну! — лишень і спромігся вражений Мет. За хвильку, прийшовши до тями, він додав: — Я ж завжди казав, що цей вовк — собака. Гляньте тільки на нього!

Після повороту свого навчителя любові, Білозуб швидко виходився. Він лишався в хатині ще дві ночі й один день, а потім вийшов надвір. Запряжні собаки тим часом забули про його силу, вони пам'ятали тільки, який він став плохий і кволий останніми часами, і, побачивши його, як стій на нього наскочили.

— Покажи-но їм, що ти вже вичуняв! — тішився Мет, стоячи на порозі.— Дай-но їм доброго чосу, вовче! Давай, давай, так їм!

Білозубові годі було й загадувати. Повороту улюбленого господаря вистачило, щоб життя забуяло в ньому знову, палке й неприборкане. Він бився, бо в душі у нього вирувала радість, і в бою давав вихід тому, чого не міг інакше виявити. Кінець міг бути тільки один: собаки порозбігалися, зазнавши ганебної поразки, і тільки як посутеніло, повернулись нишком один по одному, слухняно й принижено ознаймуючи покору Білозубові.

Вивчившись тулитися до господаря, Білозуб тепер став часто так пеститись до нього. Це було останнє слово його любові. Далі вже він не міг іти. Він взагалі дуже не любив, навіть не терпів, щоб до голови його торкалися. Це Пустеля в ньому промовляла, страх перед стражданням і пасткою вимагав уникати будь-якого доторку. Його інстинкт вимагав, щоб голова залишалася вільна. А тепер, притискаючись головою до господаря, він сам, по своїй волі ставив себе в безборонне становище, виявляючи цим свою безмежну довіру до нього і неначе кажучи: «Я віддаю себе на твою волю. Роби зі мною, що хочеш».

Якось увечері, невдовзі після свого повернення, Скотт грав з Метом у крибедж пізнім вечором.

— П'ятнадцять-два, п'ятнадцять-чотири, й ще два — буде шість,— лічив Мет, коли раптом знадвору почувся чийсь крик і гарчання. Перезирнувшись, вони обоє скочили на ноги.

— Вовк зловив когось,— сказав Мет.

Дикий зойк болю й жаху примусив їх кинутись до дверей.

— Візьміть вогонь! — гукнув Скотт, вибігаючи.

Мет вибіг услід за ним з лампою в руці, і при її світлі вони побачили на снігу горілиць якогось чоловіка. Руками він затулював собі лице й горло, силкуючись оборонити їх від іклів Білозуба. Небезпека справді була велика. Обидва рукави куртки в незнайомця, фланелева й перкалева його сорочки були геть подерті, а страшенно покусані руки заюшені кров'ю. Білозуб як скажений рвав його й намагався схопити за найслабше місце — за горло.

Скотт і погонич побачили все це в одну мить. Зараз же Відон Скотт схопив собаку за карк і відволік убік. Білозуб видирався, гарчав, але не кусався, а коли господар гостро крикнув на нього, хутко притих.

Мет допоміг чоловікові звестись на ноги. Коли той підвівся і відхилив руки, на видноті об'явилося звіряче лице

Красня Сміта. Погонич одсахнувся, немов опечений. Красень Сміт мружив очі па світло й роззирався. Тільки-но впізнав він Білозуба, обличчя йому скривилося з жаху.

У цю мить Мет, побачивши щось на снігу, підніс лампу ближче й ногою показав господареві на сталевого ланцюга й грубого дрючка.

Відон Скотт глянув і кивнув головою. Ані слова не було промовлено. Погонич поклав руку Красню Смітові на плече й обернув його спиною від себе. Не було потреби ані на слово. Красень Сміт подався геть.

Тим часом навчитель любові гладив Білозуба й казав:

— Хотіли тебе вкрасти, так? А ти не дався? Атож, атож, він не туди заїхав, правда?

— Либонь, йому здалося, що всі сімнадцять чортів напали на нього,— осміхнувся Мет.

Білозуб ще гарчав, наїжений, але поволі шерсть на ньому влягалась, і ніжну нотку знову стало виразно чути в його гарчанні.

ЧАСТИНА П'ЯТА

ПРИСВОЄНИЙ

Розділ I

ДАЛЕКА ДОРОГА

Воно носилося вже в повітрі. Білозуб прочував його, це лихо. Ще не було жодних його ознак, а якесь невиразне почуття казало йому, що воно насувається, що переміна неминуча. Сам не розуміючи як, він прочув це, стежачи за своїми богами. А вони й у голові собі не покладали, що якимсь незбагненним способом собака, хоч і не заходив у хатину, знав про те, що вони збиралися робити.

— Ану, прислу́хайтесь-но! — сказав якось за вечерею Мет.

Відон Скотт прислухався. Через двері знадвору долинало тихе, жалібне скигління, так наче хтось приглушено ридав. Коли воно урвалося, почулось, як Білозуб обнюхує двері, ніби хотівши переконатись, що його бог ще в хатині, ще не рушив у свою таємничу самотню мандрівку.

— Це він за вами так,— сказав погонич.

Відон Скотт глянув на товариша мало не благально, хоч слова його промовили щось інше:

— Ну, якого біса я робитиму з вовком у Каліфорнії?

— Отож-бо й я кажу,— відповів Мет,— якого біса ви справді робитимете з вовком у Каліфорнії?

Відон Скотт лишився, одначе, з чогось незадоволений,— йому здалося, що Мет ганить його за щось.

— Тамтешнім собакам годі буде й показатись при ньому,— провадив Скотт.— Він їх усіх позагризає, тільки побачить. І коли він не заріже мене всякими штрафами, то його все одно відберуть від мене й заб'ють електрикою.

— Авжеж, він чистий розбишака,— погодився погонич.

Відон Скотт подивився на нього підозріливо.

— Ні, нічого не буде! — сказав він рішучим тоном.

— Звісно, нічого не буде,— підтвердив Мет.— Вам довелося б спеціально чоловіка до нього наймати.

Підозра розвіялась, і Відон Скотт задоволено кивнув головою. Запала мовчанка, і знову почулось тихеньке скигління, наче стримуваний плач, а потім обнюхування.

— Так, але все ж він з біса вас полюбив,— зауважив Мет.

Скотт глянув на нього, раптом скипівши гнівом:

— До дідька все це, чоловіче! Я сам знаю, чого хочу і що краще.

— То правда, тільки...

— Тільки що? — урвав його Скотт.

— Тільки,— спокійно почав погонич і враз також роздратувався.— А чого це ви так розпалились? З вас зовсім того не видно, що ви направду знаєте, чого хочете.

Яку хвильку Відон Скотт боровся сам із собою, а тоді сказав уже спокійніше:

— Ви маєте рацію, Мете. Я таки не знаю, чого хочу, оце-то й біда!

— Адже ж просто смішно було б узяти такого собаку,— додав він, помовчавши.

— І то правда,— відповів погонич. Проте його слова знову не задовольнили господаря.

— Але скажіть мені, в ім'я великого Сарданапала, відки він знає, що ви їдете? Ось мене що вражає,— казав далі Мет безневинним голосом.

— Це вище за моє розуміння,— відказав Скотт, сумно хитаючи головою.

А потому настав день, коли крізь відчинені двері Білозуб побачив фатального чемодана. Він стояв на підлозі, і господар укладав туди речі. У двері весь час входили й виходили, а мирне життя в хатині заступилося метушнею та тривогою. Ці докази були безперечні. Білозуб уже давно прочував небезпеку, а тепер ще й упевнився в ній. Його бог знов лагодиться до втечі. Він не взяв його з собою перший раз, не візьме тим паче й тепер.

Уночі Білозуб став вити, протягло, по-вовчому. Як тоді, коли він ще цуценям прибіг з Пустелі й замість табору знайшов тільки купи сміття, де був намет Сивого Бобра, так і тепер він підняв морду до холодних зір і почав виливати перед ними свою тугу.

У хатині обоє чоловіків щойно обляглися.

— Він знову перестав їсти,— зауважив Мет із своєї лежанки.

Скотт щось пробурмотів, заворушивши коца.

— Коли згадати, як він сумував той раз, я не здивуюсь, якщо він здохне.

Коц на другій лежанці заворушився неспокійніше.

— Та заткайте рота! — гукнув з темряви Скоттів голос.— Гризете гірше за всяку бабу!

— А й правда,— відповів погонич, і Відон Скотт не був певен, чи той не глузує з нього.

Другого дня тривога й неспокій Білозубові ще побільшали. Він невідступно снував услід за господарем, коли той виходив надвір, і, як прикутий, сидів на порозі, коли той був у хатині. Крізь відчинені двері він міг бачити речі на підлозі. Поруч із чемоданом лежали дві полотняні торби й скринька. Мет скручував коци й хутро господаря в брезентовий мішок. Білозуб заскиглив, дивлячись на ці готування.

Пізніше прийшло двоє індіян, Білозуб бачив, як вони скинули собі на плечі багаж і спустилися з пагорба разом з Метом, що ніс чемодана й постіль. Білозуб не побіг за ними — його господар лишився в хатині. Мет незабаром повернувся. Скотт підійшов до дверей і покликав Білозуба всередину.

— Бідолаха ти,— ласкаво сказав він, чухаючи йому за вухами й плескаючи по спині.— Я рушаю в далеку дорогу, друже, а тобі не можна зі мною. Погарчи мені наостанці, гарненько погарчи на прощання.

Але Білозуб не хотів гарчати. Він подивився на господаря тужливо й допитливо і, притулившись до нього, засунув голову йому під руку.

— Пароплав! — гукнув Мет. З Юкону саме долинув хрипкий свисток річкового пароплава.— Кінчайте вже! Замкніть тільки передні двері за собою. Я вийду через задні... Та не баріться!

Обоє дверей хряснули водночас, і Відон Скотт почекав на Мета, поки той обійде хатину. За дверима враз розляглося чи то скигління, чи то ридання, а потім Білозуб став обнюхувати поріг.

— Глядіть же його, Мете. І пишіть мені про нього,— казав Скотт, коли вони сходили з пагорба.

— А певно,— відповів погонич.— Але послухайте-но, що він виробляє!

Вони обоє зупинились. Білозуб заводив жалібно, як за мерцем. Він виливав своє тяжке горе, і його зойк, що

проймав жалем душу, то завмирав на тремтючих тужливих нотах, а то знову злітав угору ще з більшою силою.

«Аврора» була першим весняним пароплавом, що рушав із Клондайку. На палубах було повним-повно шукачів золота,— одні з них розбагатіли, а інші зійшли нанівець, але всі так само похапливо рвалися видертися звідси, як і сюди були поривались. Скотт стояв коло трапа й прощався з Метом, що мав уже сходити на берег. Аж раптом рука Метова так і застигла в господаревій руці, а очі його прикувало щось у глибині палуби. Скотт озирнувся. За кілька кроків сидів Білозуб і жалібно дивився на них.

Погонич тихенько вилаявся, вражений. Скотт ошелешено застиг на місці.

— Ви замкнули передні двері? — спитав Мет.

Скотт кивнув головою і запитав теж:

— А як задні?

— Та замкнув, аякже! — була ревна відповідь.

Білозуб сумирно прищулив вуха, проте ближче не підходив.

— Я візьму його з собою,— сказав Мет і рушив до собаки, але той війнувсь убік. Погонич кинувся за ним, але Білозуб метнувся від нього поміж ноги пасажирів. Він усе ухилявся від Мета й не давався йому в руки.

Та тільки-но озвався його навчитель любові, він одразу слухняно підійшов до нього.

— Не дається тому, хто стільки місяців годував його,— ображено пробурмотів Мет.— А ви... адже ж ви годували його тільки першими днями, коли спізналися з ним. Але вбийте мене, коли я знаю, як він зрозумів, що ви господар!

Скотт, що гладив Білозуба, враз нахилився й показав на свіжі порізи на морді й рану під очима. Мет нагнувся й собі і провів рукою по животі Білозубові.

— Про вікно ж ми забули! Він геть усім черевом порізався. Либонь, розбив скло й вискочив.

Відон Скотт не слухав. Він щось хутко обдумував. «Аврора» дала останній свисток. Ті, хто проводив, кинулися трапом на берег. Мет скинув свого шарфа й хотів зав'язати ним за шию Білозуба, та Скотт схопив його за руку.

— Прощавайте, Мете, друзяко. А щодо вовка, то вам не доведеться про нього писати... Бачите, я...

— Що? — здивувався Мет.— Невже ви хочете сказати...

— Авжеж, саме це. Заберіть шарфа. Тепер уже я вам писатиму про нього.

Спустившись до половини трапа, Мет обернувся.

— Він не витримає клімату! — крикнув він.— Хіба що обстрижете в спеку!..

Трап підняли, і «Аврора» відчалила від берега. Відон Скотт востаннє махнув рукою Метові, що стояв на березі, а тоді повернувся до Білозуба.

— Ну, гарчи ж тепер, розбишако, гарчи! — казав він, ласкаво плескаючи його по голові й чухаючи прищулені вуха.

Розділ II

ПІВДЕННИЙ КРАЙ

Білозуб зійшов з пароплава в Сан-Франціско. Місто його приголомшило. Десь глибоко у нього в свідомості невиразне уявлення про божество завжди пов'язувалося з уявленням про силу. І ніколи досі білі люди не здавались йому такими чудодійними богами, як тепер, коли він ступав по брудному брукові Сан-Франціско. Замість рублених хатин, які він перше бачив, здіймались височенні будівлі. Вулиці на кожному кроці загрожували якоюсь небезпекою; їхали вози, екіпажі, автомобілі, здоровецькі коні тягли за собою важкі хури, снувалися довжелезні дроти, а серед цього шарварку з голосним посвистом і дзеленьканням пролітали страшні трамваї, виттям своїм нагадуючи йому рисів у лісах його рідної Півночі.

Усе це було проявом сили. У цьому всьому й за цим усім стояла людина. Вона все рухала, все знала і, керуючи цими речами, виявляла, як і за давніх часів, свою владу. Це була велетенська і приголомшлива сила. Білозубові стало страшно. Ще цуценям, опинившися зараз після Пустелі в індіянському таборі, він відчув, який він маленький і нікчемний; так ось і тепер, дорослий, гордий своєю снагою, він раптом відчув те саме. І як їх тут багато, цих богів! Йому морочилось у голові, і боліли вуха від вуличного гомону. Розгублений і приголомшений цим безугавним рухом, він відчував як ніколи раніше свою

залежність від господаря і йшов за ним услід, і на мить не спускаючи його з ока.

Але місто, немов якийсь кошмар, промайнуло перед Білозубом і зникло, наче поганий, страшний сон, що потім ще не раз йому снитиметься. Господар завів його в багажний вагон і прив'язав на ланцюг серед накиданих валіз та скринь. Тут орудував присадкуватий темношкурий бог, що ці валізи й скриньки втягав у двері й кидав на купу або з тріскотом викидав із дверей туди, де їх підхоплювали інші боги.

І тут, у цьому багажевому пеклі, господар покинув Білозуба,— так він принаймні подумав, поки знайшов нюхом його речі, що їх вирішив тепер стерегти.

Проминула година. У дверях вагона знову з'явився Відон Скотт.

— Саме впору прийшли,— незадоволено зустрів його вагонний бог.— Цей ваш собака не дав мені й пальцем торкнутися до ваших речей.

Білозуб вийшов з вагона. На превелике його диво, кошмарне місто вже зникло. Вагон був для нього, наче кімната в будинку, і коли він сюди входив, довкола вирувало місто. А тепер воно щезло без сліду й більше не глушило його. Перед Білозубом розлігся привітний, веселий край, заллятий сонцем, повний тиші й спокою. Але дивуватись довго на те перетворення не було коли. Білозуб сприйняв це так, як звик сприймати всі незбагненні прояви сили богів. Хто зна, чого тільки вони не можуть!

Недалечко стояв екіпаж. До господаря підійшли чоловік і жінка. Жінка простягла руку й обхопила його за шию... Це ж ворог так чинить! Мить, і Відон Скотт, визволившись із обіймів, схопив Білозуба, що гарчав і лютував як навіжений.

— Нічого, мамо,— казав Скотт, міцно тримаючи собаку й заспокоюючи його.— Він подумав, що ви хочете мені щось лихе заподіяти, а такого він не потерпить. Тепер усе гаразд. Незабаром він зрозуміє.

— А поки що мені можна приголубити свого сина, тільки коли його собаки нема поблизу,— усміхнулась мати, ще бліда з переляку.

Вона подивилася на Білозуба. Наїжившись, він гарчав і не відводив від неї гнівного погляду.

— Ні, він швидко зрозуміє, ось побачите,— відповів Скотт.

Він ласкаво заговорив до Білозуба, а коли той заспокоївся, наказав йому рішучим тоном:

— Ну, лягай! Чуєш?

Ці слова господареві Білозуб уже знав, і, хоч і не дуже радо, послухався.

— Тепер можна, мамо,— сказав Відон Скотт, простягаючи до неї руки, але й не спускаючи з ока собаки.

— Лежи! — остеріг він.— Лежи!

Білозуб був наїжився й намірився скочити, та після наказу ліг знову, стежачи за ворожими вчипками. Проте нічого поганого не сталося господареві, навіть коли й другий бог, чоловік, також його обняв. Потім речі поклали в екіпаж, туди ж посідали й боги, а Білозуб побіг за ними, подеколи наїжуючись проти коней,— мовляв, він не попустить, щоб вони заподіяли щось лихе його богові, якого вони так швидко везуть дорогою.

За чверть години екіпаж звернув у муровану браму й покотився алеєю з густих горіхових дерев, що їхнє верховіття тісно поспліталось між собою. Обабіч тяглися луки, на яких де-не-де росли величезні крислаті дуби. Недалеко за ними виблискували темним золотом обпалені від сонця покоси, різко виділяючись на ясній зелені лук, а далі видніли темно-бурі горби й гірські пасовища. На невеликому пагорку серед рівнини стояв будинок з довгою верандою і численними вікнами.

Але Білозуб не встиг як слід навіть глянути на все це. Тільки-но екіпаж завернув у браму, як на нього налетів кундель, гостромордий і з розпаленими від люті й злості очима. Нападник відрізав Білозуба від екіпажа. Своїм звичаєм мовчки наїжившись і без попередження Білозуб кинувся, щоб його схопити, та не схопив, а враз із розгону спинився й осів на передні лапи, щоб не зітнутися з цим собакою. Це була самиця, а закон його породи не дозволяв йому напасти на неї, як він нападав на інших собак.

У кунделя ж не було такого інстинкту. У ній навпаки — промовляв тільки страх перед Пустелею, що перейшов до неї від незчисленних поколінь, а найбільше страх перед вовком. Для неї Білозуб був вовк, цей прадавній хижак, що грабував і жер отари ще за тих без краю далеких часів, коли її предки вперше почали їх стерегти й пасти. Отож як Білозуб раптом спинився й навіть уперся в землю, щоб з нею не зітнутись, вона сама

наскочила на нього. Він загарчав, коли вона вгородила йому зуби в плече, але й не спробував відповісти їй тим самим, а тільки відступив зніяковіло, пробуючи оббігти її. Він кидався туди й сюди, кружляв, вертався — та все дарма. Вона всюди переймала його й не пускала бігти за господарем.

— Назад, Коллі! — крикнув чужий бог з екіпажа.

Відон Скотт засміявся.

— Нічого, батьку. Йому це наука. Білозуб муситиме ще багато чого навчитись, тож хай починає. Він потрапить принатуритись.

Екіпаж котився далі, а Коллі все не давала Білозубові бігти. Він метнувся вбік, намагаючись обігнати її через луку. Але вона бігла внутрішнім, меншим, колом, і щоразу, повертаючи до екіпажа, він бачив перед собою два ряди вищирених білих зубів. Він перебіг дорогу й помчав галявиною з другого боку, однак вона й там не пустила його.

Тим часом екіпаж віз господаря все далі й далі. Білозуб бачив, як екіпаж і зовсім заховався за деревами. Становище було безнадійне. Білозуб спробував ще раз зробити круг. Коллі помчала за ним. Раптом, вживаючи давнього свого способу, він повернув назад, просто на неї, і вдарив її плечем у плече. Вона так швидко була бігла, що від удару не тільки впала на землю, а ще й перекинулась кілька разів. Силкуючись зупинитись, вона загрібала кігтями нарінок і гостро скавучала від обурення та ображеної гордості.

Білозуб не гаяв часу. Дорога була вільна, а йому цього тільки й треба було. Незабаром Коллі кинулась навздогін за ним, не перестаючи скавучати. Бігли тепер навпростець, і Білозуб міг тут показати їй, як слід бігати. Вона мчала як навіжена, напружуючи всі сили, напинаючись для кожного стрибка, а він біг мовчки й легко, немов привид, пролітаючи понад землею.

Оббігши круг будинку до під'їзду, Білозуб побачив, що екіпаж уже спинився, і господар саме висідає з нього. У цю мить він раптом усвідомив, що на нього хтось набігає збоку. Це був гончак. Білозуб хотів його зустріти належним чином, але сам він біг занадто швидко, а гончак був уже занадто близько. Все трапилось так несподівано, що не встиг він і озирнутись, як уже полетів на землю й перекинувся. Звівшись на ноги, він зробився такий

лютий, аж скажений: вуха прищулені, губи скривились, ніс ізморщився, зуби клацають тільки що біля самого горла гончакові.

Господар біг до нього, але він був ще далеко, коли тут надбігла Коллі й урятувала собаку. Наскочила вона на Білозуба в останню мить, як він от-от мав схопити собаку за горло. Цей хижак з Пустелі ошукав її, випередив, та ще й до всього виваляв у піску, і вона тепер прилетіла, як чистий вихор, палаючи ображеною гідністю, справедливим обуренням і інстинктивною ненавистю. Вона вергнулася на Білозуба під прямим кутом саме в ту мить, коли він лаштувався скочити, і теж збила його з ніг. Він перекинувся й покотився на землю.

За хвильку надбіг господар і схопив його, а батько господаря відкликав своїх собак.

— Нічого не скажеш, добре привітали бідного самотнього вовка з Півночі! — зауважив Відон Скотт, заспокоюючи Білозуба.— За все життя його тільки раз збито з ніг, а тут за яких півхвилини він перекинувся аж двічі.

Екіпаж від'їхав, і з дому повиходили нові незнайомі боги. Деякі спинились на поважній відстані, але дві жінки підійшли й обняли Відона Скотта. Білозуб, хоч і досі вважав такий вчинок за прояв ворожості, уже призвичаювався до нього, бо й цим разом нічого поганого не сталося господареві. Незнайомі боги спробували підступити до Білозуба ближче, але він загарчав, і господар підтвердив цю засторогу словом. Білозуб ще тісніше притулився йому до ніг, і він знову погладив його по голові.

— Дік! На місце! — пролунав наказ. Гончак слухняно підбіг східцями вгору і ліг на веранді, усе ще не перестаючи гарчати і сердито дивлячись на чужинця. Одна з жінок обняла Коллі за шию і почала гладити й пестити її. Але сука ніяк не заспокоювалася і весь час скавучала. Її дратувала присутність цього вовка, і вона була певна, що боги роблять велику помилку, допускаючи його сюди.

Боги піднялися сходами до дверей. Білозуб усе не відступав від господаря. Дік, сидячи на веранді, загарчав на нього, і Білозуб, наїжившись, відповів також гарчанням.

— Заберіть Коллі в дім, а ці двоє хай поб'ються,— запропонував Відонів батько.— Після цього вони сприятелюються.

— А Білозуб, щоб довести свою приязнь, буде головним голосільником на Діковім похороні,— засміявся Відон Скотт.

Його батько недовірливо глянув на Білозуба, тоді на Діка, а потім на сина.

— Ти хочеш сказати?..

Відон кивнув головою:

— Авжеж. Я так і думаю. За хвилину, а найбільше — дві Білозуб загризе Діка.

Він повернувся до Білозуба:

— Ну, ходім, вовче,— сказав він.— Це тебе, мабуть, доведеться забрати в дім.

Білозуб піднявся сходами, настовбурчившись, витягнувши хвоста трубою. Він не спускав Діка з ока, побоюючись нападу збоку, і заразом готовий лице в лице зітнутися із тим страшним невідомим, що могло чигати на нього в домі. Але нічого страшного там не виявилось. У кімнаті він уважно обдивився, чи не криється де якась небезпека. А тоді з задоволеним гарчанням ліг коло ніг господаря, хоч, не перестаючи, пильно стежив за всім, що робилося навкруг, ладен щомить скочити й битись на смерть з усякими страховищами, котрі, як йому здавалося, причаїлися під покрівлею його нового житла.

Розділ III

БОГОВІ ВОЛОДІННЯ

Білозуб не тільки що від природи мав здатність принатурюватись до оточення, а ще й багато мандрував, і тому добре розумів, що це конче потрібно. Минуло небагато часу, і тут, у Сієрра-Вісті,— так звався богів маєток,— він став почувати себе, як удома. Поважніших сутичок із собаками більше не було. Тутешні собаки краще за нього знали звичаї південних богів, і, що його взято до хати, то цим він, на їхню думку, вже одержав усі права громадянства. Звісно, він був вовк, та раз уже боги дозволили, щоб він тут жив, то їм, собакам цих богів, доводилось тільки примиритися з цим.

Дік спочатку ще виявляв трохи ворожість, але більше так, для годиться, а потім зовсім спокійно поставився до нової істоти в маєтку. Якби Дік міг іти за своїми звичая-

ми, то незабаром він би заприятелював з Білозубом, коли б той не був проти всякого приятелювання. Білозуб же єдине, чого хотів,— це щоб йому дали спокій. Ціле своє життя він тримався далеко від собак і хотів так і далі жити. Чіпляння Дікові дратували його, і він відповідав на них гарчанням. Але ще на Півночі він дістав добру науку й розумів, що не можна рвати господаревих собак; цієї науки він не забув і тепер. Білозуб тільки наполягав, щоб його не займали. Він настільки цурався Діка, що цей добродушний пес зрікся всяких спроб зав'язати приязнь і став цікавитись ним не більше, як тою конов'яззю біля стайні.

Інакше велося з Коллі. Признавши Білозуба, оскільки така була воля богів, вона, одпаче, не могла зовсім його не займати. У ній говорили невиразні спогади про всі ті злочини, які вчинили його предки проти її предків. Ані за один день, ані за ціле покоління не забути всіх шкод, заподіяних отарам овець. Ці спогади викликали в неї бажання помсти й підохочували її. У присутності богів вона не сміла налітати на Білозуба, але нишком добре-таки труїла йому життя. Від довгих століть точилася ворожнеча поміж ними, і Коллі не минала жодної нагоди, щоб не нагадати йому цього.

Вона робила це все, користаючися з переваги своєї статі. Інстинкт не давав йому віддячити їй як слід, і така вона була в'їдлива, що годі було навіть ігнорувати її. Коли вона кидалась на нього, він підставляв їй плече, убезпечене від її гострих зубів густою шерстю, і спокійно й гідно йшов собі геть. Коли вона особливо напосідалася, він починав кружляти, підставляючи їй плече й відвертаючи голову, і в очах йому тоді проступала терплячість і нудьга. І тільки коли вона починала кусати його за задні ноги, він утікав, забувши за всяку величність. Але здебільшого він умів зберігати гідність і поважність. По змозі він або не помічав її зовсім, або ж намагався не попадатись їй на дорозі. Коли він бачив або чув, що вона підходить, то вставав і йшов собі.

Чимало ще й іншого мав навчитись Білозуб у Сієрра-Вісті. Життя на Півночі було зовсім просте, як порівняти до складних тутешніх справ. Узяти хоча б родину господаря, з якою йому довелося познайомитись. Правда, тут уже він мав певний досвід. Як Міт-Са і Клу-Куч належали Сивому Боброві, ділили з ним його харчі, його

вогонь і його укривала, так і тут усі мешканці Сієрри-Вісти належали Білозубовому господареві.

Проте існувала й різниця, і то чимала. Сієрра-Віста була далеко більша за намет Сивого Бобра, і тут жило дуже багато людей. Був суддя Скотт з дружиною і дві сестри господареві, Бет і Мері; була його дружина Еліс і двоє маленьких його дітей, Відон і Мод, чотирьох та шести років. Звісно, ніяк було комусь розповісти Білозубові про всіх цих людей. Про їхні взаємини та про їхнє родацтво він нічого не знав, та й не міг знати. Але він хутко збагнув те, що всі вони належать його господареві. Потім, невпинно слідкуючи за тим, що вони робили, прислухаючись до розмов, до інтонації голосів, він, хоч і помалу, проте збагнув і міру їх близькості до господаря, і ставлення його до кожного з них. І відповідно до цього й сам з ними поводився: що цінував господар, те й він цінував, що було господареві дороге, те й він дбайливо оберігав.

Так от було з господаревими дітьми. Ціле своє життя Білозуб не любив дітей, ненавидів їхні руки й боявся їх. Він добре затямив дитячу жорстокість і тиранію, що з ними запізнався в індіянських селищах. Тим-то коли маленький Відон і Мод уперше підійшли до нього, він остеріг їх гарчанням і сердитим поглядом. Господар ударив його за це й нагримав, і він дозволив дітям погладити себе, але весь час гарчав, поки їхні рученята торкались його, і цього разу ласкавої нотки в гарчанні не чулося. Пізніше Білозуб завважив, що хлопчика й дівчинку дуже цінував господар, і вже не треба було йому наказувати, щоб він дозволяв їм гладити себе.

Білозуб взагалі був не здатний виявляти свої почуття. Господаревим дітям він скорявся явно неохоче і терпів їхні пустощі, наче якусь болісну операцію. Коли вже йому терпець уривався, він уставав і рішуче забирався геть. Та потроху він став прихилятись до них; сам ближче не підходив, але вже й не втікав, коли бачив їх, а чекав, щоб вони підійшли. Потім завважили, що в очах йому світиться задоволення, коли вони наближаються, а коли вони біжать від нього, він дивиться їм услід ніби з деяким жалем.

Всі ці зміни в Білозубові не одразу сталися. Після дітей найбільше уваги Білозуб приділяв судді Скоттові. На це були дві ймовірні причини. По-перше, суддю, здає-

ться, дуже цінував господар, а по-друге — він був стриманий у своїх почуттях. Коли суддя сидів на широкій веранді й читав газету, Білозуб любив лежати йому коло ніг. Від часу до часу суддя нагороджував собаку поглядом або словом, ненав'язливо показуючи, що він знає за його присутність. Тільки це траплялося тоді, коли господаря не було вдома, бо скоро-но він з'являвся, як усе інше переставало існувати для Білозуба.

Він усім членам Скоттової родини дозволяв гладити й пестити себе, але до жодного з них не ставився так, як до господаря. Ніякі їхні пестощі ніколи не могли видобути йому з горла ніжної нотки, і хоч як його спонукувано, він ані разу не притулився ні до кого головою. Цей вияв цілковитої довіри, повної покори й відданості він беріг тільки для господаря. Як на правду, то до всіх членів родини він ставився мов до майна, що належить його господареві.

Так само хутко навчився Білозуб відрізняти родину від челяді. Слуги боялися його, хоч він ніколи їх не займав,— просто через те, що вважав їх так само за власність господаря. Між ними й Білозубом існував нейтралітет, та й годі. Вони варили їсти господареві, мили посуд, і ще багато дечого робили, як ото був Мет на Клондайку. Вони становили, одне слово, наче приналежність цієї садиби.

Поза садибою ще й більше було такого, що мусив навчитись Білозуб. Господареві володіння були дуже великі, проте й вони мали свої межі. Маєток закінчувався при дорозі, а далі йшли спільні володіння богів — вулиці та різні шляхи. Поза ж загородами були приватні володіння інших богів. Сила-силенна всяких законів правувала всіма цими речами й визначала поведінку кожної істоти. Але Білозуб не розумів мови богів, і коли навчався чогось, то тільки з власного досвіду. Він слухався своїх природних поривань, доки вони не призводили його до порушення якого закону. Коли таке траплялося кілька разів, він осягав закон і вже його не порушував.

Та найбільше важило Білозубові — це удар господаревої руки й докора в господаревому голосі. Білозуб відчував таку велику любов до господаря, що суворість його була йому дошкульніша за будь-який побій Сивого Бобра чи Красня Сміта. Від них терпіло його тіло, дух же лишався не зламаний і не переможений. А легкий удар від господаря майже зовсім не завдавав болю, зате допікав

Білозубові куди глибше. Господар виявляв своє незадоволення, і Білозуб украй занепадав духом.

Але такі покари, правду кажучи, траплялися дуже рідко. Голосу господаревого цілком вистачало, щоб Білозуб зрозумів, так він повівся чи ні, і до цього голосу він достосовував свої вчинки. Цей голос був йому компасом, що показував шлях і допомагав орієнтуватись серед обставин нового краю й нового життя.

На Півночі єдиною свійською твариною був собака, а всі інші жили на волі і були законною здобиччю собаки — звісно, якщо він міг з ними впоратись. Давніше часто Білозуб живився з ловів, і йому й на думку не спадало, що на Півдні може бути інакше. Але вже на початку побуту в долині Санта-Клара йому довелося про це дізнатись. Проходжаючись якось уранці, він завернув за ріг будинку і побачив курча, що втекло, мабуть, з курника. Зрозуміло, що Білозубові закортіло його з'їсти. Один-другий скік, зблиснули зуби, пролунав розпачливий крик, і промітного курчати не стало на світі. Воно було вгодоване, жирне й ніжне на смак. Білозуб облизнувся й вирішив, що дичина це непогана.

Пізніше, уже вдень, біля стайні він наскочив знову на курча. Якийсь стайничий кинувся відбирати. Не розуміючи як слід, що то за звір Білозуб, він захопив тільки маленького батога. Після першого ж удару Білозуб покинув курча й повернувся до чоловіка. Спинити його тепер можна було тільки дрючком, але не батогом. Мовчки, ніби й не помітивши другого удару батога, він скочив чоловікові на груди. Крикнувши тільки: «Боже мій!», стайничий заточився назад, випустив батога й ледве встиг затулити собі руками шию, як одну руку йому вже розпанахалося аж до кістки.

Чоловік страшенно перелякався, і не так розлюченого вигляду собаки, як його мовчазного нападу. Боронячи лице й шию закривавленою рукою, він відступав до стайні. І дуже кепсько йому довелося б, якби несподівано не з'явилась Коллі й не врятувала його, як колись врятувала Діка. Вона, мов скажена, кинулась на Білозуба. Коллі таки мала рацію, вона краще знала вовка, ніж легковірні люди, її підозри справдились. Цей вічний хижак знов узявся на свої давні штуки.

Стайничий утік до стайні, а Білозуб почав відступати перед люто вискаленими зубами Коллі, то підставляючи

їй плече, то кружляючи навколо неї. Коллі все не заспокоювалась, як іноді з нею бувало, а навпаки, з кожною хвилиною ще й більше скаженіла. Скінчилось на тому, що Білозуб, зовсім забувши за свою гідність, дав драпака від неї через усе поле.

— Я його навчу не займати курчат,— сказав господар.— Але для цього треба зловити його на гарячому.

За два дні така нагода приспіла, та ще й поважніша, аніж господар сподівався. Білозуб пильно придивився до курника та до звичок його мешканців. Увечері, коли кури посідали на сідало, він виліз на купу недавно накиданого колоддя, звідти вискочив на дах курника, переліз через гребінь даху й скочив з нього всередину загорожі. Ще за хвильку він був уже в самому курнику, і почалася різанина.

Коли вранці Відон Скотт вийшов на веранду, перше, що впало йому в око,— це п'ятдесят сніжно-білих легхорнських курей, яких виклав уряд стайничий. Скотт тихенько засвистів, спершу здивовано, а тоді захоплено. Білозуб був також тут. Ні сорому, ні почуття провинності не було на ньому помітно. Навпаки, він мав дуже гордий вигляд, певний, либонь, що вчинив щось дуже гарне й варте нагороди, і не відчував на своїй совісті жодного гріха. Господар стиснув губи, коли подумав, яке перед ним прикре завдання. Тоді він суворо звернувся до злочинця, і в голосі його замість звичайної приязні Білозуб почув тільки божий гнів. До того ж господар товкнув його носом у зарізані кури і вдарив кулаком.

Потому вже ніколи Білозуб не чинив набігів на курник. Кури були під охороною закону, і він зрозумів це. Невдовзі господар повів його з собою в загорожу для курей. Тільки глянувши на живу харч, що залітала йому над головою й забігала попід ногами, Білозуб ворухнувся, щоб стрибнути, але голос господаря спинив його. В загорожі вони пробули з півгодини. Кілька разів хижацький інстинкт узяв би був гору в Білозубові, якби не стримував його щоразу господарів голос. Таким оце чином, не встигши й вийти з загорожі, опанував Білозуб ще один закон і перестав звертати на курей увагу, наче їх і зовсім тут не було.

— Хижака не переробиш,— сумно хитаючи головою, сказав суддя Скотт, коли за сніданком син йому розповів, яку науку дав він Білозубові.— Коли вже він узяв

собі таку звичку, коли покуштував крові...— Суддя знову похитав головою.

Але Відон Скотт не хотів з батьком погодитись.

— А знаєте, що я зроблю? — заявив він нарешті.— Я замкну його разом з курми на півдня.

— Але що ж від курей лишиться? — заперечив батько.

— Ще й більше,— провадив молодий Скотт,— за кожне загризене курча або курку я плачу по долару золотом.

— На батька теж треба накласти якусь пеню,— втрутилась Бет.

Її підтримала сестра, і решта,— ті, хто сидів за столом,— також схвалили цю думку. Суддя кивнув головою на знак згоди.

— Гаразд! — Відон Скотт на хвильку задумався.— Якщо Білозуб складе іспита й до вечора не зачепить ані курчати, то за кожні десять хвилин, що він пробуде в загорожі, ти казатимеш йому раз розважно й помірковано, як ото у себе в суді, оголошуючи присуд: «Білозуб, ти розумніший, ніж я думав».

Усі члени родини розташувались по різних місцях, де їх не було видно, і налагодились на цікаве видовище. Та нічого такого не сталося. Коли господар замкнув Білозуба в загорожі, він розлігся собі й заснув, і раз тільки встав, щоб напитися з корита. Птиці він не помічав, для нього вона перестала існувати. О четвертій годині він з розгону вистрибнув на дах курника, звідти зіскочив на землю по другий бік огорожі й повагом подався до будинку. Він засвоїв новий закон. На веранді його зустрів суддя Скотт і при всій захопленій родині, поволі й урочисто, сказав шістнадцять разів: «Білозуб, ти розумніший, ніж я думав».

Проте сама численність законів збивала з пантелику Білозуба і часто вкидала його в неласку. Він, приміром, не одразу зрозумів, що не можна займати й тих курей, що належать чужим богам; а ще ж були коти, кролики, індики. Нічого цього не дозволялося чіпати. Правду кажучи, коли вперше знайомився Білозуб із цим законом, у нього склалося враження, що він не має права зачепити жодної живої істоти. На луці з-під самого носа йому спурхували перепілки, а він, хоч і тремтів увесь з напруження й жадоби, проте не рушав з місця, скоряючись волі богів.

Одного разу перед його очима, на тій-таки луці, Дік погнався за зайцем. Господар дивився на те, і мало що

не заборонив йому, ба навіть і його, Білозуба, послав услід за Діком. Отже, цей закон на зайців не поширюється, як зрозумів Білозуб. Виходить, що між ним, Білозубом, і всіма свійськими тваринами не повинно бути ніякої ворожнечі, і якщо не приязнь, то вже нейтралітет — неодмінний. Решта, одначе, живих істот — білки, перепілки, зайці, що лишились вірні Пустелі й не покорилися людині,— були законною здобиччю кожному собаці. Боги боронили тільки свійських тварин і не дозволяли, щоб поміж ними існувала смертельна ворожнеча. Право на життя й на смерть мали тільки боги, і це право вони ретельно оберігали.

Життя в долині Санта-Клара було далеко не таке просте, як на Півночі. Серед заплутаних і складних обставин нового життя він мусив найперше — стримувати свої поривання. Ця врівноваженість мала бути непомітна, як павутина на вітрі, і водночас тверда, як криця. Життя тут мало тисячу облич, і Білозубові доводилося на це зважати. Коли він біг за екіпажем у Сан-Хозе чи никав довкола, поки екіпаж спинявся, життя пливло повз нього мінливим, широким і глибоким потоком, воно збуджувало й хвилювало його і вимагало, щоб він раз у раз, і то миттю, пристосовувався до нього і майже завжди гамував свої природні інстинкти.

У м'ясних крамницях висіло багато м'яса. Дуже легко було схопити те м'ясо — але ж такого не дозволялося. У тих будинках, куди заходив господар, пирхали на нього коти, що їх годі було займати. Скрізь на нього гарчали собаки, а він не смів відповісти на це, як слід. Ще й більше,— сила-силенна людей, що проходили тротуарами, завжди звертали на нього увагу. Вони спинялися, показували на нього пальцями, розглядали його, заговорювали до нього і навіть гладили його. А він мусив терпіти всі ті непевні доторки чужих рук. Щоправда, терплячості Білозуб уже набрався. Він і свою незграбність та сором'язкість зумів уже подолати, навчившися з належною гідністю сприймати увагу чужих богів. Він поблажливо відповідав на їхню поблажливість. Проте завше в Білозубові було щось таке, що не допускало великого панібратства, і люди, поплескавши його по голові, ішли собі далі, задоволені й горді своєю хоробрістю.

Але часом Білозубові велося дуже тяжко. Приміром, коли він біг за екіпажем у передмісті Сан-Хозе, хлопці з усіх сторін починали кидати в нього камінням, а він не смів погнатися за ними й задати їм доброго бобу. Йому доводилось тлумити в собі інстинкт самоохорони, і він таки це робив, бо ставав уже свійський і цивілізований.

А притім Білозуб не зовсім був задоволений таким станом речей. Він не мав виразного поняття про безсторонність і чесність, але ж у кожній живій істоті є певний інстинкт справедливості, і цей інстинкт обурювався в Білозубові, коли він не смів сам себе боронити від цих хлопців. Він забув, що в його договорі з богами передбачено й те, що боги повинні дбати за нього й боронити його. Проте господар цього не забув і одного разу вискочив з екіпажа з прутом у руці й порозганяв хлопців. Потім вони вже ніколи не кидалися камінням. Білозуб зрозумів це і був задоволений.

Трапився якось ще один подібний до цього випадок. По дорозі в місто, на перехресті, стояв салун. Тут завше вешталося троє собак, що завели собі звичай кидатись на Білозуба, коли він пробігав повз них. Відон Скотт знав його убійчий спосіб битись, через те повсякчас умовляв у нього, що він не сміє гризтися з собаками. Білозуб добре зрозумів цей закон, та все ж тяжко страждав щоразу, пробігаючи повз салун. Правда, його хиже гарчання стримувало собак на певній відстані, але вони бігли за ним, гарчали, гавкали й усяково йому дошкуляли. Так тяглося доволі довго. Люди, що сиділи в салуні, під'юджували собак проти Білозуба, а раз то й відверто нацькували їх на нього. Тоді господар зупинив коні.

— Візьми їх! — сказав він Білозубові.

Той навіть не повірив одразу,— він подивився на господаря, потім на собак і знов допитливо й пильно глянув на нього. Скотт кивнув головою:

— Візьми їх, друже! Покажи-но їм!

Білозуб не вагався більше. Він повернувся й мовчки кинувся на ворогів. Усі троє собак зустріли його одностайно. Та вмить усе перемішалось, чути було тільки виття, гарчання й клацання зубів. Знялася хмара куряви й зовсім заховала поле бою. За кілька хвилин двоє собак уже корчились на дорозі в передсмертному конанні, а третій чимдуж тікав. Перескочивши через канаву й огорожу, він побіг у поле, а Білозуб гнався за ним, як вовк,

швидко й нечутно, ледве землі торкаючись. Серед поля він наздогнав його й загриз.

Це потрійне вбивство завершило всі Білозубові неприємності з собаками. Слава про нього розійшлася скрізь по долині, і люди самі гляділися, щоб їхні собаки не напаствували вовка-перебійця.

Розділ IV

ПОКЛИК КРОВІ

Минали місяці по місяцях. Їсти на Півдні було досхочу, роботи ніякісінької — отже, Білозуб розкошував і був щасливий. Він не тільки жив на Півдні, але й у житті в нього настав полудень. Ласка людська світила йому як сонце, і він розцвітав під нею, немов рослина, посаджена в добрий грунт.

І однак він був не такий, як інші собаки. Він знав закони краще навіть за собак і дотримувався їх пильніше. Та все ж виглядало на те, що хижість у Білозубі не зникла, а тільки зачаїлася, мовби Пустеля й досі міцно його тримала і вовка в ньому лише приспано.

Із собаками він ніколи не приятелював. Ціле своє життя він жив самотою і гадав так жити й далі. Ще цуценям його цькував Ліп-Ліп і вся зграя молодих собак, а пізніше, коли він жив у Красня Сміта, його примушувано битись з усякими собаками, і через те все в ньому виробилась огида до них. Природний перебіг його життя силою випадку змінився, і, одвернувшись від свого роду, він прихилився до людини.

Крім того, південні собаки ставились до нього дуже підозріливо. Він збуджував у них інстинктивний страх перед Пустелею, і, здибавшись із ним, вони гарчали й гавкали і всіляко виявляли свою ненависть. Але він уже знав, що йому зовсім нема потреби вдаватись до зубів, досить вищирити ікла й скривити гнівно губи, щоб собака, вже намірившись кинутись на нього, зразу осідав на задні лапи.

Єдиною прикрістю його теперішнього життя була Коллі. Вона не давала йому й хвилини спокою. Улягаючи законові далеко не так суворо, як Білозуб, вона, попри всі намагання господаря, не хотіла потоваришувати з вовком.

Йому аж у вухах дзвеніло від її нервового, верескливого гарчання: вона ніколи не могла подарувати йому загризених курей і певна була, що всі його заміри лихі. Коллі вважала його за злочинця навіть тоді, коли не мала на це найменших підстав. Вона стала лихою годиною в його житті; вона, як той поліцай, стежила за ним біля стайні й по всій садибі. Варто було йому випадково з цікавістю глянути на голуба чи курча, як вона починала казитись і гавкати мов навіжена. Білозуб мав один улюблений спосіб виявляти їй повну зневагу й відкараскуватись від неї: він лягав і, поклавши голову на передні лапи, удавав, що спить. Тоді вона, ніби зніяковівши, переставала гавкати.

Якби не Коллі, усе було б добре. Білозуб пізнав закони, навчився стримуватись, став поважним, спокійним і по-філософському терпеливим. Ворожого оточення вже не існувало, небезпека, страждання й смерть уже не чигали на нього звідусіль. Потроху навіть невідоме перестало викликати в ньому жах. Життя було тепер спокійне й легке. Воно протікало рівно, і ані страх, ані ворожнеча не порушували його плину.

Білозубові бракувало снігу, хоч сам він цього не усвідомлював. «Занадто довге літо»,— мабуть, подумав би він, якби взагалі міг думати про це. А так він просто відчував якось неясно, що йому бракує снігу. Та ще ото в літню спекоту, коли він терпів від гарячого сонця, в ньому прокидалася невиразна туга за Північчю. Але виявлялася ця туга в невдоволеності й неспокої, що їх причини він і сам не знав.

Білозуб не любив особливо виказувати свої почуття, і довго виявляв свою любов до господаря тільки ніжною ноткою в гарчанні та притискаючись до нього головою. Одначе згодом він відкрив ще один спосіб. Завжди Білозуб був дуже чутливий до сміху і часом просто скаженів від нього, проте на господаря він не міг гніватись. І коли тому спало на думку якось раз добродушно посміятися з нього, Білозуб розгубився. Давня злість заворушилася в ньому, але тепер їй протистояла любов. Сердитись він не міг,— та щось же він мав робити? Спершу він прибрав поважного вигляду, але господар тільки ще дужче засміявся, і далі — що більше він проймався поважністю, то дужче господар сміявся. Нарешті Білозуб не витримав. Щелепи йому розтулились, горішня губа піднялась

угору, і в очах з'явився сміхотливий вираз, де було більше любові, аніж гумору. Білозуб навчився сміятись.

Навчився він також і гратися з господарем. Він дозволяв себе перекидати, качати по землі й витворяти всякі штуки. При цьому він удавав, ніби гнівається, наїжувався, сердито гарчав і так хижо клацав зубами, наче направду мав найчорніші заміри. Але він ніколи не захоплювався надміру і, клацаючи зубами, хапав тільки повітря. Звичайно така вовтузня кінчалася тим, що, коли удари й стусани, клацання зубів і гарчання ставали щонайлютіші,— вони обоє раптово зупинялися за кілька кроків один від одного і переглядались яку хвилину. А тоді,— так само раптово, як от сонце проглядає над розвированим морем,— вони починали сміятись. І врешті господар обіймав Білозуба за шию, а той починав воркотати свою любовну пісню.

Але нікому більше він не дозволяв так із собою гратися. Та ніхто інший і не наважувався. На першу-бо спробу зазіхнути на його гідність він застережливо гарчав і наїжувався без ніяких смішок. Коли він дозволяв своєму господареві жартувати з собою, то це ще зовсім не означало, що він звичайний собі пес, який може любити всякого й дозволяти будь-кому жартувати й гратися з собою. Білозуб любив усією душею й не хотів розмінювати свою любов на дрібниці.

Відон Скотт часто їздив верхи, і Білозуб уважав за свою повинність завжди бігти з ним. На Півночі він виявляв свою вірність і відданість людині, працюючи задля неї в збруї. На Півдні ж санок не існувало і собаки не носили на спинах вантажу, тож йому лишалось одно тільки — бігти за конем, що ним їхав господар. Він міг невтомно, без ніякого напруження, пробігати так цілісінький день своєю легкою і рівною вовчою бігою. Покривши часом яких п'ятдесят миль, він усе так само жваво мчав і далі попереду коня.

Завдяки цим поїздкам верхи Білозуб осягнув ще один спосіб виявнювати свої почуття. Цікаво, що скористався з цього способу він тільки двічі за все життя. Вперше тоді, коли господар саме хотів навчити свого расового баского коня, щоб, сидячи на сідлі, можна було відчиняти й зачиняти хвіртку. Кілька разів господар пробував це зробити, але кінь усе лякався, поступався назад і вбік. Щодалі більше нервуючись, кінь раптом став дуба.

Господар острогами примусив його стати рівно; тоді кінь почав хвицатися задніми ногами. Білозуб стежив за тим, що діялось йому перед очима, і дедалі дужче непокоївся,— аж нарешті не витримав, підскочив наперед коня й сердито на нього загавкав.

Після того він часто пробував знову загавкати, і господар заохочував його, але все надаремно. Загавкав він ще тільки один раз, і то коли господаря з ним не було.

Якось Відон Скотт верхи мчав через поле, коли враз із-під самих ніг коневі вискочив заєць. Кінь, перелякано сахнувшись убік, спіткнувся; господар вилетів з сідла, впав і зломив собі ногу. Білозуб розлютувався й кинувся б до горла коневі, якби не спинив його господарів голос.

— Додому! Ану, додому! — наказав Відон Скотт, переконавшись, що ногу зламано.

Білозуб не хотів його покидати. Господар думав написати записку, одначе, обшукавши кишені, не знайшов ні олівця, ні клаптя паперу. Тоді він знову наказав собаці бігти додому.

Білозуб тужливо на нього подивився, відбіг трохи, потім вернувся й тихенько заскавучав. Господар заговорив до нього лагідно, але серйозно. Білозуб нащулив вуха й напружено вслухався.

— Усе гаразд, друже! Тільки біжи додому,— казав Відон Скотт.— Біжи й скажи їм, що трапилось. Ну, біжи швидше, вовче! Марш додому!

Слово «додому» зрозуміле було Білозубові. І хоч він більше нічого не зрозумів з мови господаря, йому стало ясно, що він повинен вернутись додому. Він обернувся й неохоче потрухцював назад, проте за яку хвилину завагався й озирнувся через плече.

— Додому! — почув він гострий наказ і цим разом уже скорився.

Ціла родина сиділа на веранді й тішилась вечірньою прохолодою, коли прибіг захеканий і весь у куряві Білозуб.

— Відон вернувся,— сказала господарева мати.

Діти радісним криком повітали Білозуба й кинулися до нього. Обминаючи їх, він вибіг на веранду, але вони загнали його в куток поміж гойдалкою та поручнями. Він загарчав, пробуючи вирватись на волю.

Дружина Скоттова стурбовано подивилася в той бік.

— Я все ніяк не можу збутися страху за дітей, коли

вони з ним,— сказала вона.— Мені все здається, що колись він таки накинеться на них.

З розгніваним гарчанням Білозуб вискочив із кутка, збивши з ніг обох дітей. Мати покликала їх до себе і, заспокоюючи, сказала, що не треба надокучати собаці.

— Вовк завжди буде вовком,— зауважив суддя.— Йому не можна йняти віри.

— Та він же не зовсім і вовк,— обізвалась Бет, стаючи за братом.

— Це тільки Відон так собі думає,— відповів суддя.— Він гадає, що в ньому є собача кров, але ж він сам каже, що напевне цього не знає. А коли на нього глянути...

Він не скінчив речення, як Білозуб зупинився перед ним і загарчав.

— Пішов геть! На місце! — наказав суддя.

Білозуб повернувся до дружини господаря. Вона скрикнула з переляку, коли він схопив її зубами за одежу й потяг так, аж тонка матерія роздерлась. Тепер уже всі звернули увагу на дивну поведінку Білозуба. Він перестав гарчати і, підвівши голову, пильно дивився на людей. Горло йому судомно стискалося, але жодного звуку не вийшло з нього. Усе його тіло напружилось так, ніби він хотів щось сказати і не міг.

— Ото ще як він сказився! — мовила Відонова мати.— Я казала Відонові, що наш клімат може зашкодити полярному собаці.

— Він немов хоче щось сказати,— зауважила Бет.

У цю мить голос об'явився в Білозубові, і він голосно загавкав.

— Щось трапилося з Відоном! — скрикнула його дружина.

Усі скочили на ноги, а Білозуб побіг східцями вниз із веранди, озираючись і немов кличучи їх за собою. Це вдруге й востаннє в своєму житті він загавкав і змусив себе зрозуміти.

Після цього випадку Білозуб здобувся на більшу любов у серцях мешканців Сієрра-Вісти. Навіть той стайничий, якому він порвав руку, погодився, що це розумний пес, хоч і вовк. Суддя теж так гадав, що це вовк, доводячи свою думку різними таблицями й описами з енциклопедії та природознавчих праць, чим викликáв загальне обурення.

Минали дні, і над долиною Санта-Клара незмінно сяяло сонце. Проте коли дні покоротшали й наблизилася друга Білозубова зима на Півдні, він несподівано відкрив, що зуби Коллі не такі вже стали гострі, як перше. Коли вона й кусала його, то зовсім не боляче, а скорше жартуючи. Білозуб забув усе, що витерпів від неї, і, як вона починала загравати з ним, він, намагаючись зберігати поважність, і собі теж ставав грайливим, хоч виходило це в нього дуже кумедно.

Одного дня вона повела його за собою далеко в поле, а там і в ліс. Це було пополудні, коли Відон Скотт мав звичай їздити верхи. Білозуб знав те, та й кінь уже стояв осідланий і чекав на господаря біля дверей. Білозуб завагався. Відчував-бо він у собі щось потужніше за ті закони, що він засвоїв, потужніше за його звички, за його любов до господаря і навіть за його любов до життя. І, коли Коллі ніжно куснула його й відскочила вбік,— він повернувся й побіг за нею.

Цього дня господар їздив сам, а там далеко в лісі бік о бік гасали Коллі й Білозуб,— так само, як багато літ тому гасали мовчазними лісами Півночі його мати Кічі й Одновухий.

Розділ V

ПРИСПАНИЙ ВОВК

Саме о цій порі в газетах з'явилося повідомлення про відважну втечу одного в'язня з сан-квентінської тюрми. В'язень цей був страшний злочинець. Він і родився не янголом, та й суспільство анітрохи не допомогло йому, щоб полагідніла його вдача. Чоловік цей став яскравим прикладом того, що може вийти з людського матеріалу, коли він потрапить до безжальних рук суспільства. Це був чистий звір у людській подобі, хижий і кровожерний.

У сан-квентінській тюрмі він вважався за невиправного. Жодна кара не могла його зломити. Він ладен був краще вмерти, змагаючись до самого останку, аніж жити упокореним. Але що запекліше він боровся, то жорстокіше ставилося до нього суспільство, і від цього він ставав ще лютіший. Гамівна сорочка, голод, побої нічого не могли вдіяти з Джімом Голом, а проте тільки їх він і знав. Так поводилися з ним із найраннього його дитинства,

коли ще він вештався по глухих завулках Сан-Франціско і був у руках суспільства м'якою глиною, що могла виллятись у яку завгодно форму.

Опинившися втретє у в'язниці, Джім Гол натрапив на такого тюремника, що був ледве чи меншим звіром, ніж він сам. Тюремник нечесно вівся з ним, брехав на нього наглядачеві, підривав останню довіру до нього і кривдив його, як тільки міг. Відрізнялися вони один від одного лише тим, що в тюремника була в'язка ключів і револьвер, а в Джіма Гола — самі голі руки й зуби. І от одного разу він кинувся на свого ката і, немов звір, угородив зуби йому в горло.

Його посадовили в камеру для безнадійних злочинців, і там прожив він три роки. Камера була геть уся оббита залізом — і підлога, і стеля, і стіни. Жодного разу за цей час він не виходив з неї, і жодного разу не бачив ні неба, ні сонця. Удень навколо нього був присмерк, а вночі — чорна тиша. Його живцем було поховано у цій залізній могилі. Він ніколи не чув людського голосу, не бачив людського обличчя. Коли йому просовували їжу, він гарчав, наче дикий звір. Він ненавидів геть усе на світі. Цілі дні й ночі він міг виттям виливати свою лють, а тоді на кілька тижнів чи й місяців замовкав цілковито, і чорна тиша пожирала йому душу. Він був людина, а заразом і страховище, і то таке жахливе, яке може з'явитися тільки в ураженій хворобою уяві.

І ось одної ночі він утік. Наглядач уважав, що це річ неможлива, а проте, виявилось, що камера порожня і на порозі її лежить тіло забитого тюремника. Два інших трупи позначали шлях, яким він продерся з тюрми до надвірної стіни. Щоб не зчиняти галасу, він задавив їх руками.

Забравши зброю з забитих тюремників, він, живий арсенал, утік у гори, переслідуваний організованою силою суспільства. Величезну суму золотом обіцяно за його голову. Пожадливі фермери полювали на нього з рушницями. Його кров'ю можна було викупити заставлене майно або послати сина до коледжу. В ім'я загального добра громадяни взялися до зброї й пішли розшукувати злочинця. Цілу зграю собак-дойд пущено по його слідах. Дойди від закону, шпиги, що їх наймало суспільство, нишпорили за ним день і ніч, користаючися з телефону, телеграфу та спеціальних поїздів.

Часом люди натрапляли на нього і або героїчно ставили йому чоло, або ж ганебно втікали, охоплені панікою, перестрибуючи через колючі загороди, і другого дня за сніданком ціла країна із захопленням читала про те в газетах. Забитих і поранених після сутичок з Джімом Голом відвозили до міста, а їхні місця заступали інші, що їм подобалось полювати на людину.

І враз Джім Гол зник. Дойди кидались на всі боки, але марно. Озброєні люди в далеких долинах спиняли богові душу винних фермерів і вимагали посвідчень особи, а труп Джіма Гола захланні до винагороди знаходили в десятках місць.

Тим часом у Сієрра-Вісті також читали газети, але не так із цікавістю, як із тривогою. Жінки були налякані. Суддя Скотт глузував з них і жартував, хоч і не дуже мав на те підстави. Справа в тому, що якраз коли він мав іти у відставку, перед ним стояв у суді Джім Гол, і саме суддя Скотт склав йому останнього вирока. І тоді ж таки, в суді, привселюдно Джім Гол погрозився, що настане день, коли він помститься на судді за цей вирок.

Того разу справедливість була на боці Джіма Гола. Він не був винен у злочині, за який його засуджено, його просто «залободали», як то кажуть злодії та поліцаї, та й запровадили у в'язницю. А що його вже двічі давніше суджено, то суддя вліпив йому п'ятдесят років ув'язнення.

Суддя Скотт не знав усієї суті справи, він і в голову собі не покладав, що бере участь у змові поліції, що свідчення були неправдиві й перекручені і що Джім Гол зовсім не винен у тому злочині, який йому накинено. Знов же, і Джім Гол не знав, що суддя не розглянув добре справи, і певен був, що він заодно з поліцією, якщо чинить йому таку велику кривду. Тож коли Джім Гол почув, що його засуджено на п'ятдесят років смерті за життя, то він, і без того ненавидячи цей лихий світ, так оскаженів і розлютувався, що аж чоловік шестеро його запеклих ворогів у синіх уніформах мусили на нього накинутись, щоб збити його з ніг. Уважаючи суддю Скотта за найголовнішого причинця своєї кривди, він виливав на нього всю лють і загрожував майбутньою помстою. Потім він пішов у свою могилу... і оце втік з неї.

Про все те Білозуб, звісно, нічого не знав. Але між ним і Еліс, господаревою дружиною, існувала змова. Щове-

чора, після того, як усі мешканці Сієрри-Вісти розходилися спати, вона впускала його у великий передпокій. А що Білозуб не був кімнатний собака і в домі спати йому не дозволялося, то вона ранепько вставала й випускала його надвір перше, ніж хтось прочнеться.

Одної ночі, коли весь дім міцно спав, Білозуб раптом прокинувся і тихенько лежав собі далі. Так само тихенько потягнувши носом повітря, він відчув присутність чужого бога, а незабаром почув і рухи його. Білозуб не зняв крику, він не мав такого звичаю. Чужий бог ішов нечутно, але Білозуб ішов ще нечутніше, в нього ж не було одежі, щоб шаруділа. Він ступав геть зовсім безшелесно. У Пустелі він не раз полював на лякливу дичину і знав, як багато важить напасти знепацька.

Чужий бог спинився внизу коло великих сходів і прислухався. Білозуб завмер, чекаючи дальших подій. Ці сходи вели туди, де жив його господар і найдорожчі господареві люди. Білозуб наїжився, але все ще чекав. Чужий бог підняв ногу й почав підійматися сходами.

І в цю мить Білозуб кинувся. Він не загарчав, ані яким іншим звуком не остеріг у своїх намірах. Його тіло підпеслось у повітря, і одним скоком він опинився на спині в чужого бога. Білозуб учепився передніми лапами незнайомцеві за плечі і вгородив ікла йому в потилицю. Усе трапилось в одну мить, але цього часу вистачило, щоб чужий бог перекинувся. Вони обоє покотились па підлогу. Білозуб відскочив убік, та тільки-по чоловік спробував звестись на ноги, знову кинувся на нього і рвонув його зубами.

Сієрра-Віста прокинулась як на сполох. Знизу доносився такий гвалт, непаче там билося ціле тлумище дияволів. Чути було постріли з револьвера, виття, гарчання, крики болю й жаху, а над усім цим — дзенькіт розбитого скла й гуркіт поламаних меблів.

Проте як почалось усе раптом, майже так само й стихло. Бійка внизу тривала якихось три хвилини. Перелякані мешканці дому з'юрмились па горішній площадинці сходів. Знизу, наче з чорної прірви, долинали якісь булькітливі звуки, так, немов із води виходило повітря. Часом ті звуки перетворювалися в шипіння, трохи чи не в свист. Але й це незабаром стихло, і в мороці чулося вже тільки важке дихання, ніби хтось насилу зводив дух.

Відон Скотт натиснув на кнопку, і світло залляло сходи й передпокій унизу. Він і його батько, з револьверами в руках, обережно зійшли сходами. Однак у жодній обережності потреби вже не було. Білозуб зробив своє. Серед поламаних і поперекиданих меблів лежав боком незнайомець, затуливши лице рукою. Відон Скотт нахилився, відтулив йому руку й обернув лице до світла. Страшна рана в горлі виразно пояснювала причину його смерті.

— Джім Гол! — сказав суддя, і батько з сином переглянулись.

Вони підійшли до Білозуба. Він також лежав боком, очі йому були заплющені, та, коли вони нахилились над ним, повіки його трошки розтулились і хвіст ледь-ледь ворухнувся. Відон Скотт погладив його, з горла почулось гарчання, але слабеньке, ледве чутне, і зараз же урвалось. Повіки йому опустились, і все тіло зовсім ослабло й витяглося на підлозі.

— Йому вже кінець, бідоласі,— пробурмотів господар.

— Ну, це ми ще побачимо! — заявив суддя, підходячи до телефону.

— Сказати правду, в нього один шанс на тисячу,— заявив хірург, повозившися з півтори години над Білозубом.

У вікна пробивався вже світанок і притьмянив електричне світло. Опріч дітей, уся родина зібралася біля хірурга почути його присуд.

— Зламано задню ногу,— казав той далі,— три ребра також зламано, і принаймні одно з них простромило легеню. Він утратив майже всю кров. Можливо, що всередині ще щось пошкоджене. Його, здається, товкли ногами... Я вже й не кажу, що три кулі прошили його наскрізь. Чого доброго, один шанс на тисячу — занадто оптимістично. Він має хіба один шанс на десять тисяч.

— Але й цього шансу не можна втратити! — вигукнув суддя Скотт.— Я не стою за видатками, лікаре,— дослідіть його рентгеновим промінням, зробіть усе, що треба. Відоне, зараз же телеграфуй у Сан-Франціско докторові Нікольсові. Ви, лікаре, не ображайтесь, але ви розумієте, що треба найменшої нагоди не пропустити.

Лікар усміхнувся.

— Звісно, звісно, я розумію. Він заслужив, щоб для нього зробити геть усе можливе. Його треба доглядати, як

людину, як дитину хвору... Не забувайте, що я казав вам про температуру. О десятій я знову навідаюсь.

Білозуба справді доглядали так, як людину. Суддя запропонував був найняти професійну сестру, але дочки обурено відкинули таку пропозицію, і самі взялися його доглядати. І Білозуб виграв цей один шанс з десятьох тисяч, якого остерігся дати йому лікар.

Але не слід дорікати лікареві, що він помилився. Ціле своє життя він лікував і оперував виніжених цивілізованих людей, що звикли жити у вигодах і мали предками багато виніжених поколінь. Проти Білозуба вони всі були кволі й тендітні і не вміли чіплятися за життя. А Білозуб прийшов із Пустелі, де кволі не виживають і гинуть, позбавлені всякого захисту. Ні його батько, ані мати не були кволі, так само, як і покоління їхніх предків. Залізний організм і живучість — ось яку спадщину дістав Білозуб від Пустелі, і тримався він за життя усією своєю істотою і кожною частинкою, тримався і духом, і тілом, і то так завзято, як це властиво було тільки в прадавні часи всім живим створінням.

Білозуб лежав зв'язаний, як той невільник, увесь у пластирах і завоях; він не міг поворухнутись і нудився цілими тижнями. Найбільше він спав і снив, і перед ним безкраєю низкою проходили образи з Півночі. Примари минулого пробудилися й обступили його. Він знову жив у печері з Кічі, тремтячи, підповзав до ніг Сивому Боброві з виявом своєї покори; тікав чимдуж від Ліп-Ліпа й зграї цуценят, що знімали страшенний галас.

Він знову переживав місяці голоду, марно пробуючи вполювати дичину в завмерлому лісі, знову біг на чолі запрягу, а ззаду ляскав батіг у руках Міт-Са або Сивого Бобра і розлягались їхні вигуки: «Ра-а! Ра-а!», коли вони прибули до вузького межигір'я, і собаки згорнулись, як віяло, на вузькій стежці. Він знову переживав ті дні, що пробув у Красня Сміта, і бої, в яких брав участь. У ці хвилини він починав скиглити й гарчати, а люди, що доглядали його, казали, що йому сняться важкі сни.

Проте найгірше його мучив один кошмар — гуркітливі страховиська-трамваї: вони здавались йому величезними рисями, що ревуть і мчать на нього. Не раз, бува, снилося йому, як він у кущах чатує на білку, коли вона спуститься на землю й відбіжить від дерева; але тільки-но кидався він до неї, як вона оберталася в трамвай

страшний і грізний, що громадився над ним, наче гора, дзвенів, гримів і плювався на нього вогнем. Або от він виманював шуліку з неба, і той летів стрілою вниз, падав на нього, але вже це не був шуліка, а той же таки трамвай. А ще йому снилося, що він у загороді в Красня Сміта. Навколо юрба, і він знає, що буде бій, і не зводить ока з дверей, куди має ввійти його супротивник. Двері відчиняються, і на нього кидається трамвай. Безлік разів привиджувалося таке Білозубові, і щоразу його мучив невимовний жах.

Нарешті настав час, і останній завій, останній пластир — знято. Це був дуже врочистий день. Уся Сієрра-Віста зібралася круг нього. Господар чухав йому за вухами, а він любовно гарчав у відповідь. Господарева дружина назвала його «Спасенним Вовком». Цю назву підхопили інші, і з тої пори жіноцтво не називало його інакше, як Спасенний Вовк.

Він силкувався звестись на ноги, але після кількох невдалих спроб упав. Він нездужав так довго, що його м'язи втратили пружність і силу. Засоромившись цієї кволості, так наче він провинний у чомусь перед богами, Білозуб героїчно напружився і таки встав на всі чотири лапи, похитуючись і перегинаючись із боку на бік.

— Спасенний Вовк! — хором вигукнули жінки.

Суддя Скотт переможно глянув до них.

— Оце ж і ви кажете,— мовив суддя.— Саме те, що я весь час доводив. Жоден собака не зміг би зробити того, що він зробив. Він — вовк!

— Спасенний Вовк,— поправила суддева дружина.

— Так, Спасенний Вовк! — погодився її чоловік.— Віднині я так його й зватиму.

— Йому доведеться знов учитись ходити,— зауважив лікар.— Тож хай зараз уже й починає. Тепер воно йому не пошкодить. Виведіть його надвір.

І Білозуб вийшов з дому, а за ним, наче він король який, поштиво рушили всі мешканці Сієрри-Вісти. Він був дуже кволий і, дійшовши до галявини, знесилився й мусив лягти спочинути.

Потім увесь похід подався далі. З кожним кроком у м'язи йому ніби вливалася сила, і кров швидше текла в жилах. Дійшли до стайні, і там при вході лежала Коллі, а півдесятка товстеньких цуценят вовтузились біля неї на осонні.

Білозуб подивився на них враженим поглядом. Коллі погрозливо загарчала, і він спинився на безпечній відстані. Відон Скотт легенько підштовхнув до нього одне цуценя. Білозуб підозріливо наїжився, але господар його заспокоїв. Коллі, що її тримала котрась із жінок, поглядала на нього насторожено й сердито гарчала.

Цуценя підповзло до Білозуба. Він нащулив вуха і з цікавістю на нього роздивився. Потім вони торкнули одне одного носами, і він відчув, як у морду його лизнув тепленький язичок. Не знаючи сам пощо, він теж висунув язика й облизав цуценяті морду.

Вчинок цей боги повітали оплесками й вигуками захоплення. Білозуб здивувався і непорозуміло видивився до них. Тоді знов кволість його взяла, і він ліг, усе ще нащулюючи вуха; схиливши голову набік, він глядів на цуценя. На превелике невдоволення Коллі, до нього попідповзали й решта цуценят, і він з поважним виглядом дозволив їм вилазити на своє тіло й перекидатись через нього. Оплески були розворушили в ньому колишню незграбність і ніяковість. Та це тривало недовго. Цуценята й далі собі вовтузилися круг нього, а він, приплющивши очі, спокійно дрімав на осонні.

СЛОВНИЧОК МОРСЬКИХ ТЕРМІНІВ

Анкерок — барильце на питну воду.

Бак — передня частина верхньої палуби.

Бакштаг — курс корабля, коли вітер дме збоку в корму.

Банка — сідало для веслярів на шлюпці.

Бейдевінд — курс корабля, коли вітер дме спереду збоку.

Бом-клівер — переднє з трикутних вітрил на прові судна.

Брашпиль — коловорот з горизонтальним барабаном, що ним піднімають кітву (якір) і тягнуть снасті.

Бухта линви — змотана в кільця линва.

Бушприт — дерев'яний поземний або трохи похилий брус, що виступає вперед на прові судна; до нього прив'язують нижні передні кути бом-клівера й клівера.

Ванти — кодоли, що підтримують з усіх боків щоглу. Мають мотузяні щаблі — вибленки. *Фор-ванти* — ванти на фок-щоглі; *грот-ванти* — ванти на грот-щоглі.

Верп — невелика кітва.

Верпувати — підтягувати судно до закинутого верпа.

Виносити на вітер — переміщати нижній задній кут вітрила на навітряний борт.

Вивертатися під вітер — відхилятися провою від супротивного вітру.

Вузол — одиниця міри ходу суден, що дорівнює морській милі на годину. *Робити десять вузлів* — рухатися із швидкістю десять миль на годину.

Галс — курс судна відносно вітру. *Йти правим* чи *лівим галсом* — йти при вітрі, що дме з правого чи лівого боку.

Галфвінд — курс корабля, коли вітер дме збоку, просто чи майже просто в борт судна.

Гафель — похилий брус, що впирається одним кінцем у щоглу нагорі; на ньому піднімають вітрило.

Гафель-гардель — снасть, що нею піднімають передній кінець гафеля.

Гік — горизонтальний брус, що впирається одним кінцем у щоглу внизу. До нього прив'язують нижній край нижнього вітрила.

Гітови — снасті підтягувати нижній край вітрила до верхнього.

Грот — нижнє вітрило на грот-щоглі.

Грот-щогла — друга спереду щогла.

Дирик-фал — снасть, що нею піднімають гафель.

Зюйдвестка — непромокальний цератяний капелюх.

Камбуз — кухня на судні.

Кают-компанія — спільне приміщення на судні для столування тощо.

Кіль — чотиригранчастий брус, що проходить від корми до прови в підводній частині судна, даючи йому остійність.

Клівер — друге з трикутних вітрил на прові судна.

Клотик — дерев'яний кружок, що накриває верхівку щогли або стеньги.

Лаг — пристрій, що ним вимірюють швидкість судна або пройдену відстань.

Лаглінь — тонка линва, на якій спускають за корму поплавець лага.

Леєр — линва, закріплена обома кінцями; на леєрах ставлять деякі вітрила, розвішують випрану білизну тощо.

Лінь — тонка линва.

Марсові — матроси, що працюють на щоглах, піднімаючи й згортаючи вітрила.

Миля морська — становить 1852—1854 метри.

Найтов — з'єднання тонкою линвою двох рангоутних деревин або линв. *Принайтовити* — скріпити найтовом.

Нірал — снасть опускати деякі вітрила, згортаючи їх.

Нок — зовнішній кінець усякого поземного чи похилого дерева, наприклад, нок гафеля.

Обводи — форми й лінії корпусу судна.

Остійність — здатність судна, нахиленого вітром чи хвилею, вирівнюватись. Що нижче центр ваги судна, то більше його остійність.

Півбак — помісток над палубою на прові судна.

Піввітру — *в піввітру* — те ж саме, що й галфвінд.

Планшир — верхній брус борту шлюпки або фальшборту корабля.

Приводити до вітру — повертати судно провою до напрямку вітру.

Рангоут — дерев'яні або металеві частини, до яких прив'язують вітрила. На «Привиді» рангоут складався з фок-щогли й грот-щогли з їхніми стеньгами, гіками й гафелями та з бушприта.

Риф — *брати рифи* — зменшувати площу вітрила, згортаючи й підв'язуючи його нижній край короткими снастями — рифштертами, прикріпленими в два-три ряди до вітрила. Рифи беруть, коли дме сильний вітер.

Рубка — будка на верхній палубі або містку. На вітрильних шхунах і яхтах — верхня частина каюти або кают-компанії. В цьому разі дах каюти називається «палубою рубки».

Салінг — дерев'яні бруси, прикріплені навхрест до щогли; служить для прив'язування снастей і як опора для стеньги.

Снасть — линви й кодоли для керування вітрилами, оснащення щогл тощо.

Стаксель — третє з передніх трикутних вітрил, зразу перед фок-щоглою.

Стеньга — верхня приточена частина щогли; фор-стеньга — стеньга фок-щогли.

Степс — дерев'яний брус із заглибиною, куди вставляється шпор щогли.

Такелаж — снасті для укріплення частин рангоуту, для піднімання і опускання вітрил та рангоуту й для керування вітрилами.

Талі — система блоків і линв піднімати тягарі, керувати вітрилами тощо.

Талреп — мотузяний або гвинтовий пристрій підтягувати снасті стоячого такелажу.

Топсель — верхнє трикутне вітрило на грот-щоглі (грот-топсель) і фок-щоглі (фор-топсель).

Траверз — напрям, перпендикулярний до ходу судна.

Тузик — невеличка шлюпка на двоє весел.

Фал — снасть піднімати вітрила або прапор.

Фальшборт — нарощення борту, що утворює ніби стінку навколо верхньої палуби.

Фальшкіль — брус, прикріплений до кіля знизу.

Фок — нижнє вітрило на фок-щоглі.

Фок-щогла — передня щогла.

Фор-ванти — ванти фок-щогли.

Фордевінд — курс корабля, коли вітер ходовий, тобто дме просто чи майже просто в корму. *Поворот фордевінд* — поворот кормою проти вітру.

Форштевень — передній носовий кінець судна, що є продовженням кіля.

Хват-талі — невеликі талі з двох блоків для різних робіт на палубі.

Шкафут — середня частина верхньої палуби.

Шкіпер — капітан комерційного судна.

Шкот — снасть для керування вітрилами. До слова «шкот» додають назву вітрила або гіка, що ним він керує: клівер-шкот, фока-шкот і т. д.

Шпігати — отвори в борті або в палубі, щоб стікала вода.

Шпор — нижній кінець щогли чи стеньги або задній кінець бушприта.

Шпринт — похила жердина, прикріплена до низу щогли на шлюпці; з її допомогою розтягують вітрило.

Штаг — снасть, що підтримує щоглу або стеньгу спереду.

Ют — кормова частина пабули. На багатьох суднах (у тому числі й на «Привиді») він піднятий над середньою частиною палуби й утворює «пів'ют», по суті рівнозначний ютові.

До третього тому ввійшли роман «Морський Вовк» (Нью-Йорк, 1904) і повісті «Гра» (Нью-Йорк, 1905) та «Білозуб» (Нью-Йорк, 1906).

(Стор. 14) *Кокні* — назва, часто стосована до лондонського простолюду.

(16) *Фаралонські острови* — група скелястих острівців на захід від Сан-Франціско.

(25) *Телеграф-Гіл* — ірландський район у Сан-Франціско.

(36) *Біл Сайкс* — персонаж із роману Ч. Діккенса «Олівер Твіст».

(38) *Де-Квінсі,* Томас (1785—1859) — англійський письменник-романтик, прозаїк та критик.

Тіндаль, Джон (1820—1893) — англійський фізик. *Проктор,* Річард (1837—1888) — англійський астроном.

Булфінч, Томас (1796—1867) — американський письменник.

(55) *«Тропічна ніч, мов жар, горить...»* — уривок з поезії Р. Кіплінга «Довгий Шлях».

(60) *Спенсер,* Герберт (1820—1903) — англійський філософ-позитивіст, соціолог та психолог.

(61) *Гедоніст* — прихильник гедонізму, філософсько-естетичного напрямку, що найвищий сенс існування вбачає в чуттєвих насолодах.

(62) *Калібан* — персонаж із Шекспірової «Бурі», напівлюдина-напівстраховисько. *Сетебос* (згадуваний також у «Бурі») — за свідченням Ідена, автора «Історії мандрівки до Західної та Східної Індії» (1577), «головний диявол» у патагонців. Тут мається на увазі поему англійського поета-романтика *Р. Браунінга* (1812—1889) «Калібан про Сетебоса», в якій Калібан висловлює обурення проти сили людського розуму.

(67) *Редінг* — місто на півдні Англії, відоме своєю каторжною тюрмою.

(70) *Місіс Гранді* — персонаж комедії «Наляж на плуг» англійського драматурга Т. Мортона (1764—1838), носійка показної доброчесності.

(78) *Хайям,* Омар (бл. 1048—1131) — геніальний перський поет, що оспівував закоханість у життя.

(96) *Граб-стріт* (тепер Мілтон-стріт) — вулиця в Лондоні, де у XVII—XVIII ст. ст. жили переважно вбогі письменники.

(97) *Канак.*— «Канаки» — європейська назва острів'ян Полінезії (мовою гавайців «канак» значить «людина»).

Поні — простомовна назва банкнота в 25 фунтів стерлінгів.

(140) *Ленг,* Ендрю (1844—1912) — англійський критик та есеїст.

Мейнел, Еліс (1850—1922) — англійська поетеса й літературний критик.

(141) *«Світило американської критики»* — епітет, який часто прикладали до американського есеїста, критика та поета Ральфа Волдо Емерсона (1803—1882).

(152) *Браунінг,* Елізабет (1806—1861) — англійська поетеса.

(156) *«Хто вкрав мій гаманець...»* — слова Яго з Шекспірової трагедії «Отелло» (д. III, я. 3).

(171) *Цірцея* (Кірка) — легендарна грецька чарівниця, що супутників Одіссея перетворила на свиней, а його самого затримала на своєму острові.

(173) *Тінтаджель* — мис на західному узбережжі Корнуелу (південний захід Англії). В Тінтаджельському замку, за легендою, народився король Артур.

(175) *Тен,* Іпполіт (1828—1893) — французький естетик, філософ, історик.

(176) *«Принаймні хоч отут...»* — рядки з першої книги поеми Дж. Мільтона «Втрачений рай» (1667).

(196) *Єгу* — тваринолюди, змальовані в романі Дж. Свіфта «Гулліверові мандри».

(202) *Джордан,* Девід Стар (1851—1931) — американський природознавець, автор багатьох праць з їхтіології.

(220) *Мішле,* Жюль (1798—1874) — французький історик.

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

Стор.

1. «Морський Вовк», р. XXVIII. *Худ. В. Ейлворд.* 224—225
2. Джек Лондон з дочками: Джоан (старша) і Бес. *Фото 1905 р.* 224—225
3. «Білозуб», ч. четверта, р. I. *Худ. Ч. Бул.* 256—257
4. «Білозуб», ч. п'ята, р. IV. *Худ. Ч. Бул.* 256—257

ЗМІСТ

		Переклали:	
МОРСЬКИЙ ВОВК	THE SEA-WOLF	*Дмитро Лисиченко* *	5
ГРА	THE GAME	*Федір Яцина* **	257
БІЛОЗУБ	WHITE FANG	*Вероніка Гладка та Катерина Корякіна*	295

Словничок морських термінів 464

Примітки 467

Перелік ілюстрацій 469

---

* Зредагував *Юрій Лісняк.*
** Зредагувала *Ольга Сенюк.*

ДЖЕК ЛОНДОН
Сочинения, т. 3
(На украинском языке)

Видавництво «ДНІПРО»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *Р. І. Доценко*
Художник *І. П. Хотінок*
Художній редактор
В. В. Машков
Технічний редактор
О. І. Дольницька
Коректор *О. Т. Супруненко*

Виготовлено на Харківській книжковій фабриці ім. М. В. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

Здано на виробництво 17/I 1969 р. Підписано до друку 26/VI 1969 р. Папір № 1. Формат 84×108 1/32. Фізичн. друк. арк. 14,75. Умовн. друк. арк. 24,78+2 вкл. Обліково-видавн. арк. 26,614. Ціна 1 крб. 4 коп. Замовл. 9-44. Тираж 35 000.